

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYALARI

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin
**“Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin
əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşr edilməsi
haqqında”** 2007-ci il 24 avqust tarixli
sərəncamı ilə nəşr olunur.

“Şərq–Qərb”
Bakı – 2009

ALMAN

ƏDƏBİYYATI ANTOLOGİYASI

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYALARI

“Şərq–Qərb”

Bakı – 2009

ANTHOLOGIE DER DEUTSCHEN LITERATUR

JOHANN WOLFGANG GOETHE

HEINRICH HEINE

JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH SCHILLER

THEODOR STORM

FRIEDRICH WOLF

WOLFGANG BORCHERT

GOTTHOLD EPHRAIM LESSING

FRIEDRICH WILHELM NIETZSCHE

RUDOLF ERICH RASPE

DIE BRÜDER JACOB UND WILHELM GRIMM

ERNST THEODOR AMADEUS HOFFMANN

WILHELM HAUFF

ALMAN ƏDƏBİYYATI ANTOLOGİYASI

YOHANN VOLFQANQ GETE

HAYNRİX HAYNE

FRİDRİX ŞİLLER

TEODOR ŞTORM

FRİDRİX VOLF

VOLFQANQ BORXERT

QOTHOLD EFRAİM LESSİNG

FRİDRİX NİTSŞE

RUDOLF ERİX RASPE

YAKOB VƏ VİLHELM QRİMM QARDAŞLARI

ERNST TEODOR AMADEY HOFMAN

VİLHELM HAUF

ISBN 978-9952-448-54-2

Redaktorlar:	Vilayət Hacıyev Fəxri Əliyev
Korrektor:	Elsevər Muradov
Bədii tərtibat və dizaynın müəllifi:	Tərlan Qorçu
Kompüter düzümü:	Hikmət Aydınəoğlu Rauf Kərimov Mehman Musabəyli

Bu kitab “Alman ədəbiyyatı antologiyası, I-II cild”
(Bakı: “Şərç-Qərb”, 2006) nəşri əsasında çapa hazırlanmışdır

Alman ədəbiyyatı antologiyası. – Bakı: “Şərç-Qərb”, 2009, 688 səh.

Bəşər mədəniyyəti tarixində özünəməxsus yeri olan alman ədəbi irsi dünya ədəbiyyatına görkəmli yazıçı və şairlər bəxş etmişdir. Təqdim olunan antologiyaya alman ədəbiyyatının incilərindən – Yohann Volfqanq Getenin şeirləri, Haynrix Haynenin poeziyasından nümunələr və “Hars səfəri” povesti, Qothold Efraim Lessinqin “Emiliya Qalotti” faciəsi, Fridrix Şillerin “Şərəfini itirmiş cinayətkar” hekayəsi, Teodor Ştormun “Ögey ana” novellası, Fridrix Volfun və Volfqanq Borxertin hekayələri və Fridrix Nitşenin “Zərdüşt belə dedi” əsərindən parçalar daxil edilmişdir. Dünya və Avropa nağılıları arasında alman ədəbi nağılının nümayəndələri özünəməxsus yer tutmuşdur. “Baron Münhauzenin sərgüzəştləri” Rudolf Erix Raspeyə, “Ağgül və Qızılgül”, “Bremen çalğıcıları”, “Kiçik gölün su pərisi” Yakob və Vilhelm Qrımın qardaşlarına, “Sinnober ləqəbli Balaca Saxes”, “Fındıqqıran və şiçanlar padşahı” Ernst Teodor Amadey Hofmana, “Yalançı şahzadə nağılı”, “Burun Cırtıdan” və s. nağıllar isə Vilhelm Haufa dünya şöhrəti qazandırmışdır.

Topluya bu müəlliflərin istər uşaqlar, istərsə də böyükələr tərəfindən yüz illər boyu sevilə-sevilə oxunan nağılları daxil edilmişdir.

Mətn: Bakı Slavyan Universiteti, “Kitab aləmi” NPM, 2009
Bədii tərtibat, səhifələnmə: “Tutu” nəşriyyatı, 2009
© “Şərç-Qərb” ASC, 2009

Auszug aus einem gefundenen Manuscript des berühmten Theophrastus Paracelsus.

Dieses Manuscript ist durch sonderliche göttliche Schickung einem angesehenen Mann in die Hände gekommen, und der Auszug wird wegen seiner Merkwürdigkeit hiemit dem Druck übergeben, und lautet folgendermassen. Die Schrift des gedachten Theophrastus Paracelsus ist geschrieben Anno 1546, und Anno 1646 gefunden worden, woraus der Auszug genommen worden, wie folget: -- Daß ich in meinem Grabe nicht gelassen werde, sondern man wird mich wieder aus meinem Grabe gegen Morgen legen, und sage euch: Drei große Schätze sind verborgen, als einer zu Meyden in Friaul, der andere zwischen Schwaben und Bayern (den Ort nenne ich nicht zur Verhütung grossen Uebels und Blutvergießens) der dritte zwischen Spanien und Frankreich: Und denen sie beschrebet sind, werden dadurch zu einem solchen Triumph geführt werden, darob sich jederman verwundern wird. Item bey dem Schatz zwischen Schwaben und Bayern, wird man überaus erföhre Kunstbücher finden, darbey Edelgesteine und ein Carfunkel liegt. Hierüber schreibe ich von dem Alter derer, welchen sie beschrebet, und von welchen sie gefunden werden: Als der erste seines Alters 32, der andere 50, der dritte 28 Jahr, und sollen bald nach Abgang des letzten Römischen Kaisers gefunden werden. Und wird geschriben, daß eben zur selben Zeit, ein gelber Löwe von Nitternacht kommen wird, der wird dem Aler nachfolgen, und ihn mit der Zeit übertreffen. Er wird auch ganz Europa und einen Theil von Asia und Africa in seine Gewalt bekommen. Er wird der Christlichen Religion seyn, deme man alsobald besfallen wird. Erstlich wird er viele Mühe haben, des Adlers Klauen aus dem Reich zu bringen, und ehe dann solches geschehen, werden in allen Ländern große Verwirrungen seyn, und Widersärtigkeiten entstehen. Es werden Unterthanen wider ihre eigene Herren sich empören, daß große Aufruhrn dadurch erwecket werden: Doch soll das Haupt bleiben, und die Vöshheit gestraffet werden. Wes diesem wird es noch nicht verbleiben, sondern es wird ein grosses Feuer argeben, und wird barunter groß Verderben geschehen: Aler Gott wird dem Gerechten beschirmen und ihm helfen, und soll ein Häuflein der Gerechten bleiben, und dasselbe wird hernach groß seyn, daß man es mit grosser Furcht wird annehmen, und wird, was tod ist, wiederum lebendig machen. Die Feinde Christi werden sich mächtig erzeigen, und sie werden groß Verderben mit sich bringen, daß es sich wird ansehen lassen, als ob es mit uns werde aus seyn. Wann nun der Feind in seinem arößsten Glück stehen wird, wird Gott der Allmächtige durch ein kleines Häuflein, so dem starken Löwen aus Nitternacht nachfolgen wird, desselben Grausamkeit samt seiner Christen antrotten. Doch werden sie sich bekennen, und in seinen Namen und Allmacht glauben. Wann nun dieser Löwe des Adlers Scepter bekommen wird, wird jederman darauf sehen und ihm folgen: Dieser wird mächtig von Thaten und Würden seyn, und werden ihn die Unterthanen, so ihn jetzt nicht kennen, mit grossen Freuden aufnehmen. Ferner daß der obbemeldete Schatz zwischen Schwaben und Bayern gefunden wird, welcher mächtig an Baarschaft, mehr als 12 Königreiche, alda ein Carfunkel so groß als ein Ey, welchen kein Kaiser zu bezahlen vermag, lieget. Aber der andere Schatz, so zwischen Spanien und Frankreich, ist wohl sehr groß und mächtig, doch ist der vorige weit darüber, und soll ihm dem Löwen, so von Nitternacht kommen wird, offenbar werden. Und also wird erst gedacht werden, was ich Theophrastus gewesen bin. Wann alsdann gemeldter Löwe von Nitternacht seinen Lauf vollführt hat, und des Adlers Klauen gleichsam stumpf gemacht, alsdann wird allenthalben Fried und Einigkeit kommen: Zuvor aber wird er Zeichen schicken, daß die vorlaufende Boten die Zukunft des Herren anzeigen werden. Noch eines bitte ich Theophrastus, daß ihr mir alle keine Schuld geben wölet, daß ich keinen Tag anzeigen und offenbaren wölet: Dann ich nicht wider den Willen Gottes streben kan, sondern habe seinen Willen in der Natur verrichten müssen. Und ist der Schatz und die verborgene Heilmischkeiten, die ich offenbaren müssen, daß dieser Schatz die andern weit übertrifft thue, an gemeldeten Ort zwischen Schwaben und Bayern, als an einem geheimen verwehrtesten Ort, da lieget meine höchste geheime Kunst, als die rechte Vermischung der Metalle des kurzen Wegs, das Universal des perfecten hochwürdigen Stein des Weissen und Philosophischen Laborirens. Wem nun solches zu finden, die rechte Thür aufzuschließen, von Gott beschoßet ist, der wird an diesem Ort einen Carfunkel-Stein, samt andern Edelgesteinen und Gold finden: Und der Carfunkel lieget in einem Tragelein verschlossen, welches mit Menschenhänden gemacht ist, alles von lauter Edelgesteinen und Gold: Der Schlüssel lieget oben darauf in einem goldenen Sarg verborgen, und lieget an einem Orte, welchen Gott haben wölet. Aber Gott der Allmächtige wird den, der dieses finden wird, in einem Glück und Sieg mit seiner göttlichen Hand stärken, und ihme Gedult verleihen, damit alles Böse unterdrückt und alles Gute offenbar werde, und gar ersprießlich seyn wird, dadurch auch die mächtigen und nöthigen Dinge erlangt werden mögen, durch den Gott, welcher die Welt erschaffen, und auch wieder zerbrechen kan, auch durch den Sohn und Heiligen Geist, wahrer GOTT, hochgelobet in Ewigkeit, Amen.

ÖN SÖZ

Alman ədəbiyyatının zəngin tarixi var. Böyük ənənələrə malik olan bu ədəbiyyat ayrı-ayrı vaxtlarda bəşər mədəni fikri xəzinəsinə neçə-neçə düha bəxş etmiş, bədii-fəlsəfi təfəkkürün parlaq nümunələrini vermişdir.

Alman ədəbiyyatının dövrümüzədək gəlib çatmış ən qədim yazılı abidəsi IX əsrin əvvəllərinə aid olunan “Hildebrant nəğməsi” qəhrəmanlıq eposu hesab edilir. Şpilmanların, yəni xalq aktyorları və çalğıçıların yaradıcılığının yetkinləşməsi isə, təxminən, XII-XIII əsrlərə təsadüf edir. Feodalizm dövründə (XI-XV əsrlər) artıq cəngavərlik ədəbiyyatı inkişaf etmişdi; bu ədəbiyyatın ən maraqlı nümunələri Hartman fon Auenin “Zavallı Haynrix”, Volfram fon Eşenbaxın “Parsifal”, Strasburqlu Qotfridin “Tristan və İzolda” əsərləri idi. Şəhərlərin inkişafı ilə əlaqədar bürger ədəbiyyatı yaranırdı. Şvank (lətifə), meysterzanq (usta nəğmələri), misteriya, fastnaxtşpil (xalq dramı) bu ədəbiyyatın əsas janrları idi.

İntibah dövründə alman ədəbiyyatı reformasiya və kəndli üsyanlarının təsiri ilə inkişaf etdi. Ulrix fon Hutten, Rotterdamlı Erazm və b. intihab dövrü alman ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamış və dövrün sosial probleminə aid bir sıra əsərlər yaratmışlar. Reformasiya rəhbəri M.Lüterin dini məktubları alman bədii nəsrinin inkişafında mühüm rol oynadı. Kəndli müharibəsi nəğmələri alman ədəbiyyatında inqilabi səhifələr açdı. S.Brant, H.Saks, İ.Fişart və b. XVI əsrdə alman ədəbiyyatının humanist ənənələrini davam etdirirdilər. “Doktor Faust”, “Til Oylensşpigel” və s. alman “xalq kitabları” da məhz bu dövrdə yaranmışdır. XVII əsrdə Otuzillik müharibə (1618-1648) nəticəsində ədəbiyyat müəyyən tənəzzülə uğrasa da, ədəbi proses davam edirdi.

XVIII əsrdə alman ədəbiyyatı maarifçilik ideyalarının təsiri ilə inkişaf edirdi. Bir sıra tənqidçilər, habelə “Fırtına və təzyiq” ədəbi cərəyanının nümayəndələri Almaniyada maarifçiliyin əsas nümayəndələri olmuşlar.

Alman ədəbiyyatının “qızıl dövrü” Lessinq, Gete və Şillerin adı ilə bağlıdır. Lessinq özünün məşhur “Emiliya Qalotti”, “Müdrük Natan” dramları, “Hamburq dramaturgiyası” adlı nəzəri əsəri ilə milli realist alman ədəbiyyatının əsasını qoymuşdur. Getenin, Şillerin yaradıcılığı XVIII-XIX əsrlər alman ədəbiyyatını yüksək humanizm və mütərəqqi ideyalarla zənginləşdirmişdir.

XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəllərində romantizm inkişaf etdi. XIX əsrin 30-cu illərində isə burjua-demokratik hərəkatı gücləndi. H.Hayne azadlıq və insanpərvərlik ideyalarını tərənnüm edirdi. Əsrin sonlarında Nitsşe fəlsəfəsinin təsiri ilə bir sıra ədəbi cərəyanlar yarandı.

Birinci dünya müharibəsi dövründə və sonrakı illərdə ekspressionizm inkişaf etdi. 1920-ci illərdə tənqidi realistlər fəaliyyətə başladılar. Faşistlər hakimiyyətə gəldikdən sonra yazıçıların bəziləri öldürüldü, bəziləri də həbs olundu. Bir çoxları isə mühacirətə getdi. Müharibədən sonrakı dövrlərdə də alman ədəbiyyatı özünün parlaq və zəngin ənənələrinə sadıq qalaraq inkişaf etdi.

Dünya söz sənətinin korifeyləri olan məşhur alman yazıçılarından bir çoxunun – Getenin və Lessinqin, Şillerin və Haynenin, Nitsşenin və Hessenin, Hauptmanın, Feyxtvangerin, Remarkın, Böllün və b.-nin əsərləri və parlaq ədəbi irsindən nümunələr artıq dünyanın müxtəlif xalqlarının dillərinə, o cümlədən, Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, dünya bədii fikri tarixini Nizaminin, Xaqaninin, Nəsiminin və Füzulinin ölməz əsərləri ilə zینətləndirən Azərbaycan xalqı bütün xalqların sənətkarlarına həmişə dərin rəğbət və məhəbbət bəsləmişdir. Vaxtilə dünya ədəbiyyatının bir çox korifeylərinin əsərlərini sevə-sevə tərcümə edib onları öz xalqına tanıtdırmağa və sevdirməyə çalışmış olan azərbaycanlı ədib və şairlər alman ədəbiyyatına da biganə qalmamışlar. Məsələn, 1906-cı ildə “Füyuzat” məcmuəsinin səhifələrində

böyük mütəfəkkir-şair Getenin həyat və yaradıcılığı haqqında nisbətən geniş məlumatla yanaşı, ölməz “Faust”dan da parçalar Əli bəy Hüseynzadənin tərcüməsində nəşr edilmişdi.

Qüdrətli sənətkar Şillerin dramaturgiyası isə hələ XIX yüzilliyin sonlarından etibarən Azərbaycan teatrını da özünə çəkmiş, artıq bir qədər sonra bu görkəmli şair, dramaturq və incəsənət nəzəriyyəçisinin ayrı-ayrı əsərləri azərbaycancaya çevrilmiş, “Qaçaqqlar”, “Məkr və məhəbbət”, “Orlean qızı” faciələri Azərbaycanın müxtəlif teatrlarında uğurla tamaşaya qoyulmuşdur. Təqdim edilən bu kitabda isə Şiller yaradıcılığı “Əlcək” balladası və “Şərəfini itirmiş cinayətkar” hekayəsi ilə təmsil olunur.

Bu ədəbiyyat antologiyasına alman bədii fikrinin incilərindən sayılan digər əsərlər də daxil edilmişdir. Topluda Gete və Hayne poeziyasından nümunələr, o cümlədən, Lessinqin “Emiliya Qalotti” faciəsi, eləcə də Fridrix Nitsşenin “Zərdüş belə dedi” əsərindən parçalar və s. yer alır.

Gete, əlbəttə ki, ilk öncə dünya ədəbiyyatının ən gözəl lirik şairlərindən biridir. Onun poeziyası, təxminən, otuz beş min misradan ibarətdir. Poeziyanın da elə bir növü yoxdur ki, Gete həmin növdə nümunəvi əsərlər yaratmasın. Bu kitaba daxil edilən nümunələr Gete poeziyası haqqında ən ümumi şəkildə olsa belə, təsəvvür yaratmaq məqsədi daşıyır.

Yaradıcılığı alman mədəniyyətinin ayrılmaz hissəsi sayılan Haynenin ədəbi irsi bu kitabda müəllifin silsilə şeirləri, bir hekayəsi və “Hars səfəri” povesti ilə təmsil olunur. Yeri gəlmişkən, Haynenin “Əl-Mənsur” pyesi hələ XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdu. Hayne Nizami Gəncəvi poeziyasını yüksək qiymətləndirirdi.

Antologiyada təqdim olunan “Emiliya Qalotti” faciəsinin müəllifi klassik alman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınan Qothold Lessinqdir. Lessinq şair, dramaturq, tənqidçi, nəzəriyyəçi və filosof kimi çoxcəhətli fəaliyyət göstərmiş, zəngin, rəngarəng və böyük ədəbi-ictimai əhəmiyyətə malik olan bir irs yaradaraq, alman ədəbi, nəzəri, estetik və fəlsəfi fikrinin inkişafı tarixində misilsiz rol oynamışdır. Faciədə alman həyatının bir sıra səciyyəvi cəhətləri əks etdirilmiş, onun

mühüm ziddiyyət və konfliktləri açılib göstərilmişdir. Lessinq əsərlərində öz humanist, maarifçi-demokratik görüşlərini aşılamağa çalışmışdır. “Emiliya Qalotti” faciəsi alman ədəbiyyatında realizm prinsipləri əsasında yazılmış ilk alman siyasi tragediyasıdır.

Dünyanın mütərəqqi ölkələrində aparıcı fəlsəfi cərəyanlardan biri sayılan və XX əsrin fəlsəfi cərəyanlarının əksəriyyətinə (həyat fəlsəfəsi, pragmatizm, ekzistensializm və s.) impuls verən, bir çox görkəmli yazıçı və şairlərin də bəhrələndiyi nitsşçilik təlimi bu kitabda idrak əzabkeşi Nitsşenin “Zərdüşt belə dedi” əsəri ilə təmsil olunur. Dünyanı, az qala, məhvərindən oynadan Nitsşe təlimiylə alman ədəbiyyatı öz zirvəsinə çatmışdır. Bəşəriyyətin görkəmli müəllimləri sırasına daxil olan Nitsşe Zərdüştün fəlsəfəsindən bəhrələnmiş, bu təsir altında da “Zərdüşt belə dedi” adlı şah əsərini yaratmışdır. Nitsşe özü bu əsəri barədə belə yazırdı: “Bu, mənim əsərlərim arasında ən ciddi, ən uğurlusudur”.

Klassik alman ədəbiyyatının incilərindən olan və bu antologiyada yer alan əksər əsərlər azərbaycancaya alman dilindən tərcümə edilmişdir.

Təqdim olunan kitabda alman yazıçılarında Rudolf Erix Raspenin əyləncəli-yumoristik “Baron Münhauzen”i, eləcə də Qrimm qardaşları, Ernst Hofman və Vilhelm Haufun dünyanı dolaşan maraqlı, şirin nağılları yer alır. Alman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri sayılan və dünya ədəbiyyatında məşhur olan bu klassik yazıçıların hər birinin adı alman mədəniyyətinin mühüm səhifələrini təşkil edir.

Rudolf Erix Raspe. Alman yazıçısı Rudolf Erix Raspenin (1737-1794) “Baron Münhauzen” adlı əyləncəli-yumoristik əsəri məzmununa görə daha çox dünya xalqları folklorunda – xalq rəvayətlərində yalançı-gopçu ovçular haqqındakı məzəli əhvalatlara bənzəyir. Məsələn, Azərbaycan xalq rəvayətlərindəki “Ovçu Pirim”, “Hadı-Bıdı” və başqalarındakı gülməli, əcaib-qərib ov macəraları məşhurdur.

Ancaq baron Münhauzen, həqiqətən, yaşamış, rus ordusu sıralarında müharibədə iştirak etmiş real şəxs olmuşdur.

E igitur clementissime
pater per ihesum xpm
filium tuum dñm nr̄m
supplices rogamus ac
petimus. vti accepta
habeas et benedicas.

Hec do **†** na **H**ec mu **†** nera **H**ec
sanc **†** ta sacrificia illibata **I**n primis
que tibi offerimus pro ecclesia tua san
cta catholica. quam pacificare. custo
dire. adunare. et regere digneris to
to orbe terrarum. Vna cū famulo tuo
papa nostro. **H.** et antistite nostro. **H.**
et rege nostro. **H.** et omnibus ortho
doris atq; catholice et apostolice fi
dei cultoribus **M**emento domine fa
mulozum famularumq; tuarum. **H.**

hic fiet memoria viuorum

† et omnium circūstantium. quorum

D.

seligms wimen/ das sie hatten. Vnd sie schrien mit großer stimm/ vnd sprachen/ HERR du heiliger vnd warhafftiger/ wie lange richtestu vnd rechest nicht vnsere Blut an denen/ die auff der Erden wonen? VND jnen wurden gegeben/ ein nem jglichen ein weis Kleid. Vnd ward zu jnen gesagt/ Das sie rugeten noch eine kleine zeit / Bis das vollend da zu kernen jre Missethete vnd Brüder/ die auch sollen ertödtet werden/ gleich wie sie.

E.

E.

VND das sage/ das es das sechste Siegel auffthet/ vnd sihe / da ward ein großes Erdbeben/ vnd die Sonne ward schwarz wie ein harin Sack / vnd der Mond ward wie Blut/ vnd die Sterne des Himmels fielen auff die Erden/ Gleich wie ein Feigenbaum seine Feigen abwirfft/ wens er von großem wind bewegt wird. VND der Himmels entweich/ wie ein eingewickelt Buch/ vnd

das sind alleley Plagen / so sint außserbar vnd sint tracht sich Land vnd Leute verendern bis an Jungsten tag.

Əsəri yazan Raspe özü Münhauzeni müəllif kimi göstərmişdir. Bu məsələ hələ indi də tam və qəti aydınlaşdırılmamışdır. Belə güman edənlər də var ki, Raspe əsəri Münhauzenin öz dilindən eşidib yazmışdır.

Ancaq əsərdən aydın görünür ki, müəllif, bəlkə də, həqiqi Münhauzenin məzəli söhbətləri ilə yanaşı, öz zamanındakı və qədim müxtəlif xalqların rəvayətlərindən, cürbəcür lətifələrdən geniş ölçüdə və məharətlə istifadə etməklə çox maraqlı bir əsər yaratmışdır.

Baron Münhauzen kimdir?

Təxminən, iki yüz il əvvəl Almaniyada yaşamış bu qəribə baron axşamlar buxarı başında dostlarını ətrafına toplayıb, onlara məzəli-duzlu söhbətlər edir, onlar da gəncliyində baronun başına gələn macəraları dinləyib gülüşürlərmiş. O, belə qəribə əhvalatlar danışmış:

...Bir dəfə ovda gülləsi qurtardığından Baron tüfəngə saçma əvəzinə albalı çəyirdəkləri doldurub bir marala atır.

Bir ildən sonra Baron meşədə həmin marala rast gəlir, görür ki, maralın başında gözəl bir albalı ağacı bitib, hətta budaqlardakı albalılar yetişibdir. O, maralı ovlayıb, həm ətindən kabab bişirir, həm də kababın üstündən kompot içir...

Gopçu Baronun öz kürkünün quduz olması, özünün top gülləsinə minib aya uçması, qışda kilsə qülləsinə bağladığı atının qar əridikdə qüllədən asılıb qalması barədə məzəli-gülməli söhbətləri də belə qəribə yalanlardandır.

Başqa, daha qəribə bir rəvayətdə isə deyir ki:

...Bir dəfə də ovda tüfəngə saçma və güllə əvəzinə sümbəni qoyub ördək dəstəsinə atır, sümbə bir neçə ördəyə birdən sancılır, sümbənin istisindən ördəklər şişə çəkilmiş kabab kimi elə göydəcə bişib yerə düşürlər...

Bir sözlə, bütүн bu qəribə yalanları o, tam inamla həqiqi hadisələr kimi qələmə verir, özü də iddia eləyir ki, dünyada ən doğruçu adamdır.

Beləliklə, Baron Münhauzen müəllifin məharəti sayəsində ən məşhur bir gopçu – yalançı kimi geniş şöhrət və rəğbət qazanır. Yüz illərdən bəri, demək olar ki, bütүн dünya xalqları

arasında, hər xalqın öz sevimli rəvayət və məzəli lətifələrindəki mahir yalançı surətləri ilə yanaşı, Baron Münhauzenin də adı nümunəvi bir gopçu-yalançı kimi yad edilir. Belə bir ümumdünya şöhrəti qazanmış əsər isə, əlbəttə, hamı tərəfindən, xüsusilə uşaq və gənclər tərəfindən həmişə, hər yerdə maraqla, sevilə-sevilə oxunur və oxunacaqdır.

Kitabda təqdim edilən bu əsər dünya ədəbiyyatının ən çox sevilən, ən çox oxunan, həm sevindirən, əyləndirən, həm də düşündürən əsərlərindəndir.

* * *

Sehrli nağıl növü XVII əsrin sonlarında Fransada meydana gəlmişdir. 1704-cü ildə “Min bir gecə”nin Şarl Qallan tərəfindən nəşri ədəbiyyatın bu növünün imkanlarını artırmış və ona xüsusi gözəllik vermişdir. Nağıl kinayə, satira meydanına çevrilmişdir. Bu keyfiyyət Monteskyö, Volter kimi sənətkarların yaradıcılığında dərin ictimai mənə qazanmış, cəhalət və istibdad əleyhinə, maarifçi ideyalar uğrunda mübarizədə onların parlaq istedadı önündə geniş bədii üfüqlər açmışdır. Beləliklə, Avropada “Şərq nağılı” deyilən ədəbi növ yaranmışdır. Avropada, eləcə də Almaniyada romantiklərin yaradıcılığında nağıl, “Şərq nağılı”, bu nağılların pəriləri və sehrkarları misilsiz bədii-estetik mənə kəsb etmişdir.

Almaniyada və Skandinaviya ölkələrində sehrli nağılın ənənələri güclü olmuşdur. XVIII əsrin sonlarında və XIX əsrdə L.Tik, K.Brentano, A.Arnim, Y.Qrimm, V.Qrimm, E.Hofman, V.Hauf, H.Andersen kimi məşhur nağıl ustalarının yaradıcılığını bu ənənədən ayrı təsəvvür etmək mümkün deyil.

Yakob və Vilhelm Qrimm qardaşları. Dünyada elə bir xalq yoxdur ki, Qrimm qardaşları ora öz nağılları ilə gedib çıxmasın. Qrimm qardaşlarının nağılları yetmişdən çox xalqın dilinə tərcümə olunmuşdur. Azərbaycan oxucuları onların yaradıcılığı ilə yalnız XX əsrin otuzuncu illərində tanış ola bilmişlər. 1937-ci ildə Ə.Fövzinin tərcüməsində “Qrimm qardaşlarının nağılları” kitabı çap olunmuşdur. 1938-ci ildə həmin kitab təkrar nəşr edilmişdir. 1939-1980-ci illər arasında müxtəlif müəlliflərin

tərcüməsində oxucularımız qardaşların nağıl külliyyatının əsas nümunələri ilə tanış ola bilmişlər.

Qrimm qardaşlarının “Ağgül və Qızılgül”, “Bremen musiqiçiləri”, “Gənc pəhləvan”, “Yeddi qoçaq”, “Üç qardaş”, “Ağ ilan”, “Dovşan və kirpi”, “Tənbəl Hans”, “Canavar və yeddi çəpiş”, “Tülkü və pişik”, “Balaca çoban” kimi onlarca nağılları C.Məcnunbəyov, R.Məmmədova, A.Abdullayev tərəfindən tərcümə olunmuşdur.

Yakob və Vilhelm Qrimm qardaşları XIX əsrin ilk yarısında alman dilçiliyi və ədəbiyyatının inkişafında misilsiz fəaliyyət göstərmişlər. Şifahi ədəbiyyatın, xüsusilə nağılların, əfsanə və dastanların toplanması, öyrənilməsi, bədii tərtibi və nəşri sahəsində gördükləri işlər qardaşlara bütün dünyada şöhrət qazandırmışdır. Yakob və Vilhelmin adını bütün dünyada məşhurlaşdıran illərlə topladıqları, bədii cəhətdən işləyib nəşr etdikləri nağıllar, rəvayətlər, əfsanələr və dastanlardır. Həm də onlar təkcə almanların deyil, skandinaviyalıların, fransızların, ispanların, serblərin və başqa xalqların şifahi sərvətini də toplayırdılar. Onlar bu sərvətə öz dövrünün mütərəqqi idealları, mənəvi ehtiyacı nöqtəyi-nəzərindən baxır, zəhmətlə topladıqları və böyük istedadla “ədəbiləşdirdikləri” bu inciləri yenidən xalqa qaytarırdılar.

Qrimm qardaşları – Yakob və Vilhelm öz zəmanəsinin müdrik, hərtərəfli zəkaya malik ziyalılarından olmuşlar. Elm aləmində bu cür zəngin, hərtərəfli yaradıcılığa, heyrət ediləcək yaradıcılıq zəhmətinə qatlaşan və böyük, nəhəng irs qoyub gedən adamlara nadir, universal zəka sahibləri deyirlər...

Dünya oxucularına Qrimm qardaşları daha çox nağılçı kimi tanışdır və təkcə bu sahədə çalışsaydılar da, onlar öz adlarını ədəbiyyat və mədəniyyət aləmində əbədiləşdirə bilərdilər. Lakin onların fəaliyyət dairəsi geniş, əhatəli və hərtərəfli olmuş, elmin bir çox sahələrində ardıcıl, paralel, həmçinin səmərəli iş aparmışlar.

Qrimm qardaşları – böyük qardaş Yakob, kiçik qardaş Vilhelmdir. Yakob Vilhelmdən bir yaş böyükdür. Bu qardaşların taleyi təxminən eyni olmuş, bütün həyatlarını xalqın

mədəniyyəti işinə sərf etmiş, təxminən bərabər ömür sürmüşlər. Yakob – 78 il, Vilhelm – 73 il yaşamış və son nəfəslərinə qədər yazıb-yaratmışlar.

Yakob Qrimm 1785-ci il yanvarın 4-də, Vilhelm Qrimm 1786-cı il fevralın 24-də Xanau şəhərində məmur ailəsində anadan olmuşlar. Hər ikisi Marburq universitetində hüquq elmləri üzrə təhsil almış, sonra 1837-ci ilə qədər Höttingen universitetində professor vəzifəsində işləmişdir.

Bu ildə Hannover kralına and içməkdən imtina etdiklərinə və azadlıq, demokratik görüşlərinə görə universitetdən qovulmuş, xeyli müddət işsiz qaldıqdan sonra, 1841-ci ildə Berlin universitetində iş tapmış, tezliklə professor vəzifəsinə irəli çəkilmiş, sonra isə Prussiya Elmlər Akademiyasının üzvü olmuşlar.

Qrimm qardaşları filologiyanın müxtəlif sahələrinə aid müxtəlif əsərlər yazsalar da, ədəbiyyatşünaslıqla ardıcıl məşğul olmuşlar.

İlk dəfə alman mifologiyasını toplayıb müqayisəli mifoloji elmin əsasını qoyan Qrimm qardaşları dörd cilddən ibarət “Alman mifologiyası” əsərini yaratmışlar. Bu əsərin birinci (1835), ikinci (1844), üçüncü (1854) cildləri Qrimm qardaşlarının sağlığında, dördüncü cildi isə 1871-ci ildə çap olunmuşdur.

Qrimm qardaşları bir çox almanşünaslıq elmlərinin əsasını qoysalar da, bununla özlərinə əbədiyyət heykəli ucaltsalar da, onlar bütün dünyada görkəmli nağılçı kimi daha çox məşhurdurlar, həm uşaqların, həm böyüklərin sevimli nağılçı babalarıdır.

Uşaqlıq dünyasının, uşaq təfəkkürü və marağının ən çox bağlı olduğu rəngarəng, əfsanəvi süjetləri, sərgüzəştləri, qorxulu əhvalatları, igid, qorxmaz, ağıllı qəhrəmanları ilə uşaqlıqdan qəlbləri fəth edən nağıllar aləmi...

Avropada nağıllara elmi münasibət ilk dəfə ancaq Qrimm qardaşları tərəfindən olmuşdur. Uzun müddət, xüsusən klassisizm dövründə xalq nağıllarını şifahi yaradıcılığın ən “bəsət” növü saymış, onu, sadəcə, “dayə söhbəti” kimi qəbul etmişlər.

Mədəniyyətin sonrakı mərhələlərində də nağıla bu ətalətli münasibət dəyişməmiş, hətta onu incəsənətin ən ibtidai,

“primitiv” yaradıcılıq növü sayıb, müasir sivilisasiyanın zəngin estetik hissələrindən aşağı səviyyədə durduğunu söyləyənlər də tapılmışdır. Avropada nağıla vaxtilə belə yanlış münasibət onların toplanması, öyrənilməsi qayğısına qalınmamasına gətirib çıxarmışdır. Nağıl isə xalq arasında nağılçıların yaddaşlarından yaddaşlara köçürək, öz təbii ömrünü yaşamışdır.

Qrimm qardaşları ilk dəfə əsaslı şəkildə şifahi xalq ədəbiyyatının bu “kiçik” abidələrinin qayğısına qalmağın vacibliyini dərk etmiş, bütün çətinliklərə dözərək, nağılları və əfsanələri toplamış, onların müxtəlif variantlarını müqayisəli şəkildə öyrənmiş, bununla olduqca şərəfli bir işin öhdəsindən gəlmişlər.

Beləliklə, onlar iki cilddən ibarət alman xalq nağıllarını toplayaraq, “Ailə və uşaq nağılları” (1812-1822) adı altında nəşr etdirmişlər. Doğrudur, Qrimm qardaşları bu sahədə yeganə deyildilər, onların bir nağılçı kimi sələfləri olmuşdur. Hələ Qrimm qardaşlarından yüz il əvvəl, 1697-ci ildə fransız şairi Şarl Perro Avropada ilk dəfə nağılları toplamış və nəşr etdirmişdi. Bu kitab o qədər də böyük deyildi və cəmi səkkiz nağılı əhatə edirdi. Amma oxucular aləmi “Qırmızı papaq”, “Yatmış gözəl”, “Göy saqqal”, “Çəkməli pişik” və s. nağıllarla ilk dəfə məhz Şarl Perronun kitabı vasitəsilə tanış olmuşlar.

Xeyli sonra, XVIII əsrin ikinci yarısında Almaniyada səkkiz cilddən ibarət “Alman xalq nağılları” (1782–1786) böyük alman yazıçısı İohan Karl Avqust Muzeus tərəfindən nəşr olunur. Lakin həm Perronun, həm də Muzeusun nağılları Qrimm qardaşlarının nağıllarından xeyli fərqlənirdi. Bu nağıllar müəlliflər tərəfindən ciddi işlənmiş, əsaslı redaktə olunmuş, bir növ müəllifləşdirilərək, ədəbi yazı üslubuna salınmış şəkildə çap edilmişdi. Ona görə də elm aləmində bunlar xalq nağılları yox, ədəbi nağıllar hesab olunur.

Yakob və Vilhelm Qrimm qardaşları isə xalq nağıllarının toplanması işinə yeni münasibət gətirdilər. Onlar xalq təfəkkürünün, xalq ruhunun zənginliyini qorumaq üçün nağıl süjetlərini müqayisəli şəkildə öyrənərək, dil-üslub xüsusiyyətlərini, kompozisiyasını xalqda olduğu kimi saxlamaqla çap etdirmişdilər. Bax, həmin nağılların üstünlüyü də bunda idi...

Qrimm qardaşlarının nağıllarında xalq dilinin rəngarəngliyi, nağılçıların üslubu və intonasiyası, şifahi danışığ tərzinin koloriti, bir sözlə, xalqın yaradıcı bədii təfəkkürü olduğu kimi qorunurdu. Lakin bir maraqlı cəhəti qeyd etmək vacibdir ki, Qrimm qardaşları topladıqları nağılların ilk nəşrində bu prinsipi gözləmiş, sonrakı təkrar nəşrlərin üzərində isə nədənsə ciddi düzəlişlər, bir sözlə, ciddi yaradıcılıq işi aparmış, onları mümkün qədər yazı üslubuna salmışlar.

Sonralar, təbiidir ki, folklor həvəskarlarını və alimləri Qrimm qardaşları nağıllarının ilkin variantı daha çox maraqlandıрмаğa başlamışdı. İlk variantların isə nə əlyazmaları, nə də çap nümunələrini əldə etmək mümkün olmurdu. Çünki bunlar nadir biblioqrafik nüsxələrə çevrilmiş, əldən-ələ keçərək itibbatmışdı.

Lakin bir xoş təsadüf alman folklor tədqiqatçılarını sevindirirdi. Yuxarı Elzasda Elenburq monastırında Qrimm qardaşları nağıllarının ilk variantının əlyazması aşkar edildi. "Elenburq əlyazması" adı ilə tanınan bu əlyazmasında 25 nağıl, bir neçə əfsanə və müxtəlif folklor fraqmentləri vardı. Həmin nağıllar Jozef Lefts tərəfindən 1927-ci ildə Haydelberqdə nəşr edilmiş və sonralar çoxlu təkrar nəşrləri olmuşdur. Çünki Qrimm qardaşlarının nağılları hər dəfə hamı tərəfindən maraqla qarşılır, böyüklər də, uşaqlar da onları sonsuz həvəslə oxuyurdular. Çünki bu nağıllar olduqca canlı, tərəvətli, hədsiz dərəcədə həyata bağlı, tərbiyəvi-əxlaqi əhəmiyyətə malikdir. Dilinin sadəliyi, süjetlərinin gərginliyi və dinamikliyi ilə seçilən bu nağıllarda alman xalq təfəkkürünün çox incə cizgiləri, maraqlı xüsusiyyətləri vardır.

Qrimm qardaşları nağıllarını fərqləndirən bir cəhət də var. Bu, onların lakonikliyi, süjetlərinin qısalığı və aydınlığı, yığcamlığı, həmçinin digər xalqların nağılları ilə süjet müştərəkliyi, məzmun oxşarlığıdır. Məsələn, Qrimm qardaşları nağıllarının öz "Şəngülüm, Məngülüm"ü, öz "Göyçək Fatma"sı, öz "Qırmızı Papağ"ı, öz "Yatmış gözəl"i... var. Bu faktlar göstərir ki, xalqlar arasında köçəri nağıl süjetləri və motivləri, iqtibas edilmiş nağıl kompozisiyaları çoxdur.

Yakob və Vilhelm Qrimm qardaşlarının xatirəsi xalqın mədəni irsinə, onun tarixinə, ədəbiyyatına, dilinə, folkloruna böyük məhəbbət bəsləyən və bu yolda fədakarlıqla, yorulmadan çalışmış insanlar kimi təkcə alman xalqı üçün deyil, dünya xalqları üçün də əzizdir. Bu elm fədailləri ömürlərinin sonunadək dünya mədəniyyətinin tərəqqisinə xidmət göstərmişlər. Kiçik qardaş Vilhelm 1859-cu il dekabrın 16-da, böyük qardaş Yakob 1863-cü il dekabrın 20-də Berlində vəfat etmişlər. Lakin onlar mənən ölməmiş, topladıqları nağıllar kimi əbədiyyət qazanmışlar...

Ernst Teodor Amadey Hofman. Əsərləri təqdim edilən kitabə daxil olan digər nağıl ustası Ernst Teodor Amadey Hofmandır. Hofman romantik ədəbiyyatın ən parlaq və ziddiyyətli nümayəndələrindən biridir. Sənət tarixində o, rəssam, bəstəkar, misilsiz satirik, gülüş ustası, gözəl olduğu qədər əcaib, çılğın xülyalarla dolu nağıl və novellalar müəllifidir. Azərbaycan oxucuları Hofmanla 1961-ci ildə onun "Fındıqqıran və siçanlar padşahı" nağılı vasitəsilə tanış olmuşlar.

XVIII əsrin axırları – XIX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaratmış alman romantik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, nağıl, əfsanə, mif üslubunda fantastik-satirik janrın mahir yaradıcısı, bir çox maraqlı əsərlərin müəllifi Ernst Teodor Amadey Hofman 1776-cı il yanvarın 24-də Köniqsberq şəhərində məmur ailəsində anadan olmuş, universitetdə hüquq elmləri üzrə təhsil almışdır. Ali təhsilli gənc uzun müddət əziyyətli və sərgərdan həyat sürmüş, hüquqdan daha çox, sənət və ədəbiyyatla məşğul olmuşdur. Hofmanın faciəli taleyini Napoleon müharibələri dövründə və sonralar Almaniyada hökm sürən feodal-burjua münasibətləri daha da dərinləşdirmişdir.

Hofman sənəti təkcə Almaniyada deyil, bütən Avropada, o cümlədən Rusiyada məşhur olmuş, XIX əsr rus ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri, həm romantikləri, həm tənqidi realistləri Ernst Hofmanın yazı manerasına, üslubuna və ideyalarına rəğbətə yanaşmış, onu yüksək qiymətləndirmişlər. Dahi rus yazıçısı F.Dostoyevski yazırdı ki, Hofmanda böyük ideal var, bu idealdə insanlığa aid olan gerçəklik, təmizlik və həqiqi gözəllik vardır.

Hofmanın yaradıcılığında faciəli bir ikilik mövcuddur. O, bir tərəfdən ədalət, sevgi, hünər, fədakarlıq, musiqi, xəyal, gözəllik səltənəti önündə ehtiramla baş əyir, bu aləmə inanır, digər tərəfdən, mənəviyyatca puç, heyvani ehtirasların əsiri olan, harınlaşdıqca qorxaqlaşan, yalnız alış-verişdən, qazanandan həzz alan müasirlərini qəzəblə damğalayır. Hofmanın yaradıcılığına dərin romantik kədər, məyusluq aşılaman keyfiyyət acı gerçəkliklə pak xəyalat aləmini bərişdirməyə can atması, bu cəhdin bihudəliyini anlayaraq xəyal pərişanlığına uğramasıdır. Ona görə də yazıcının bədii təfəkküründə kabusu andıran surətlər, romantik kinayə, məcaz, rəmz mühüm yer tutur. Ancaq, tədqiqatçıların dediyi kimi, Hofman heç vaxt gerçəkliyi unutmur, ondan əlini üzür, daim ona can atır. Onun bütün məşhur əsərləri bu mövzunu müxtəlif səhnələrdə canlandıran nəhəng simfoniya bənzəyir.

İnsanlığa aid olan həqiqi gözəllik idealına yüksəlmək üçün Ernst Hofman dəyərli yaradıcılıq yolu keçmişdir. O, universal incəsənət bacarığına malik sənətkar olmuşdur. Hofman hələ gəncliyindən musiqi, ədəbiyyat və rəssamlıqla məşğul olmuş və ilk əsərlərindən diqqəti cəlb etmişdir. Lakin belə hərtərəfli istedadına baxmayaraq, Hofman həm ailə ənənəsinə, həm də dolanışığa görə hüquq sahəsində çalışmış və əvvəl Köniqsberqdə, sonralar Poznanda, Plotskda, Varşavada, Berlində müxtəlif hüquqi vəzifələrdə işləmişdir.

Hofman Cənubi Almaniyada Bamberg teatrında bəstəkar, Drezden və Leypsiqdə fəaliyyət göstərən opera truppasında musiqi üzrə direktor, rejissor kimi çalışmışdır. Təsədüfi deyil ki, onun ilk ədəbi yaradıcılıq təcrübəsi və bədii yazı nümunələri də musiqi ilə əlaqədar yaranmışdır. Hofmanın “Kavaler Qlük” (1809), “Kapelmeyster Yohan Krayslerin musiqi iztirabları” (1810), “Don Juan” (1813) kimi hekayələrinin mövzuları məhz musiqi həyatından götürülmüşdür. Hofmanın bu qəbildən olan hekayələri “Kallo ruhunda fantaziya” (1815) kitabında toplanmışdır.

E.Hofman ilk yaradıcılıq addımlarından özünü alman romantik məktəbinin davamçısı kimi göstərmiş və bu ədəbi

Anno 623 Den 28 Aprilis Wardt Paulus Pfeister
1022 Jahr auß dem Vier-veinßhundert Ein-veinßhundert
gewesenen, seines handwerks Ein-din-ner-kein
In das dreyßigst-veinßhundert genomet seine vatters
Zu 73 Jahr.

523. In dem vorderen Raub den 8 Junij 1624 Zu frun
umb 3. geyßten Tag, Ist ein peller Krautler Mann
genuffen

məktəbin, cərəyanın görkəmli nümayəndəsi səviyyəsinə yüksəlmişdir. XIX əsr alman romantizminin əsas estetik kredisinə uyğun olaraq, E.Hofman ictimai həyatdakı eybəcərlikləri romantik-satirik bir formada kəskin tənqid atəşinə tutur, cəmiyyətin ictimai-sosial əsaslarını ciddi, öldürücü satiranın gücüylə ifşa edirdi.

Hofmanın ilk əsərlərinin ideya mərkəzində o zamankı cəmiyyətdə incəsənətin mövqeyi və yaradıcı sənətkarın taleyi dururdu. Hofman göstərirdi ki, rəzalət dolu bir dünyada sənətkarın taleyi iztirablar və mənəvi tənhalıq içərisində keçir, belə bir aləmdə sənət adamı hər cür məhrumiyyətlərə düçar olur. Onun əsərinin qəhrəmanı Kraysler də belə bir dramatik taleyə düçardır.

Kraysler haradasa Hofmanın öz sənət taleyini xatırladır. Hofman öz həyatını tamamilə incəsənətə bağladıqdan sonra ciddi məhrumiyyətlər və çətinliklərlə, dözülməz məişət qayğıları ilə qarşılaşır və altı il sonra, 1814-cü ildə rəsmən incəsənət işlərindən uzaqlaşmağa məcbur olur, həmişəlik Berlinə köçür və hüquq işlərində çalışır. O, dövlət məhkəməsində, hüquq nazirliyində müxtəlif vəzifələrdə ömrünün sonuna qədər işləməli olur.

Lakin incəsənət, musiqi, rəssamlıq, yazıçılıq böyük sənətkarı daima məşğul etmişdir. Artıq bu illərdə Hofman məşhur bəstəkar kimi Almaniya da tanınmışdı. İlk alman romantik operasının nümunəsi olan “Undine” operasının 1816-cı ildə premyerası alman musiqi mədəniyyətinin mühüm hadisələrindən olmuşdur. Bu operadan başqa, Hofman ona qədər opera yazmış, “Arlekin” baletini, simfoniya, konsertlər, mahnılar bəstələmiş, dirijorluq etmiş, səhnədə oynamış, müxtəlif musiqi alətlərində bacarıqla çalmış, bəzən müğənni kimi də çıxış etmişdir.

E.Hofman təsviri sənət sahəsində də fəaliyyət göstərmiş, bir peşəkar rəssam kimi xeyli sənət əsəri yaratmışdır. O, çoxlu sayda mənzərə rəsmi çəkmiş, qrafika ilə məşğul olmuş, teatr rəssamı işləmiş, kitablarını şəxsən özü tərtib etmiş və illüstrasiyalarını da özü işləmişdir. Hofmanın rəssamlıq fırçasına məxsus çoxlu şarj və karikatura indinin özündə də müasirliyini

itirməmişdir. Onun əsərlərinə çəkdiyi karikaturalar olduqca məşhurdur. Hofmanın çəkdiyi avtoportretlər və digər şəkillər özünün səmimiyyəti, mənalılığı, plastikası və ifadəliliyi ilə seçilir. O, Varşava konsert salonunu freskalarla bəzəmiş və Bavariya saraylarına məxsus olan qotik qüllələri bərpa etmişdir. Hofman teatrda işləyərkən rəssam-dekorator və teatr arxitektoru kimi də fəaliyyət göstərmişdir.

Bəstəkar Hofmanla rəssam Hofman ciddi yaradıcılıq fəaliyyətində olarkən yazıçı Hofman da axtarışlar aparırdı. Güclü bir axınla çağlamaq ərafəsində olan Hofman otuzdan çox bədii əsər yaratmışdır. Bu əsərlər sırasında “Qızıl budaq” (1814), “İblis eliksiri” (1816), “Sinnober ləqəbli Balaca Saxes” (1819), “Murr pişiyin məişət görüşləri” (1822) povest və romanlarını göstərmək olar ki, bunlar müəllifinə dünya şöhrəti gətirmişdir.

E.Hofmanın əsərlərində ideya-estetik istiqamət getdikcə dərinləşir, inkişaf edir, ümumbəşəri əhəmiyyət kəsb edərək, işıqla qaranlığın, xeyirlə şərin, yaxşı ilə yamanın əksliyi mübarizəsində, ciddi toqquşmalarda, kəskin konfliktlərdə həll olunurdu. “Qızıl bardaq” povestində bu estetik xəttin başlanğıcı görünür. Əsərdə müəllif özünün başlıca qayəsini xeyirlə şər qüvvələrin, işıqla qaranlığın ziddiyyətində, kəskin konfliktdə, realıqla fantastikanın qarşılığında həll etmiş və yüksək bədii effekt yarada bilmişdir.

“İblis eliksiri” povestində isə gerçəklik qara qüvvələrin, şeytanların və iblislərin stixiyasından asılı qalır, həyat hadisələri onların iradəsindən asılı vəziyyətə düşür. Bu obrazlar vasitəsilə Hofman insanın fərdi, şəxsi instinktlərinin qəddarlığını, onların nəfslərinin təsiri ilə həyatda qarşılaşılan faciəvi böhranları göstərir.

İctimai gerçəkliyin ziddiyyətlərinin ifşası “Sinnober ləqəbli Balaca Saxes” nağıl-povestində daha da güclənir. Əsərdə müəllif simvolik-fantastik üslubda özlərinin əməyini mənimsəyərək, vəzifə pillələrində ucalan, mükafatlar alan, aşağıları əzib, yuxarılar qarşısında isə quyruq bulayanların real cizgilərini canlı bir şəkildə əks etdirmiş, onları bədii ironiya və sarkazmla öldürücü tənqid atəşinə tutmuşdur.

Hofman da, digər alman romantikləri kimi, sehrlı nağılı ədəbiyyatın ən üstün janrı saymış, bütən yaradıcılığı boyu bu janra müraciət etmiş və onun misilsiz nümunələrini yaratmışdır. Ədibin novella və romanlarında, musiqi və rəsm əsərlərində də sehrlı nağıl üslubu duyulmaqdadır. O, nağıl sözünün özünü şifahi ədəbiyyatın bir şəklini bildirən söz kimi yox, məkan, yer, məmləkət bildirən məfhum kimi anlayırdı. Hofmanın dərin məzmunlu, satirik səpkili, üslubca rəngarəng əsərləri fantastika-nağıl formasında yazıldığından, bunları gənc oxucular da böyük maraqla oxuyur və Hofmanı bir nağılçı-yazıçı kimi çox sevirlər. Yazıcının bu nağıl-novellaları ikicildlik “Axşam nağılları” (1817), dördcildlik “Serapion qardaşları” (1821), “Sonuncu hekayələr” (1825) kitablarında toplanmış və Avropada geniş şöhrət qazanmışdır. Hofman bu nağıl-novellalarda, nağıl-povest və romanlarda satirik-tragik planda dövrün alman ictimai həyatını xeyirlə şərin ziddiyyəti fonunda romantik bir pafosla təsvir etmişdir.

Hofmanın nağılları içərisində “Qızıl bardaq”, “Fındıqqıran və siçanlar padşahı”, “Özgə uşaq”, “Şahzadə Brambilla”, “Balaca Saxes”, “Kralın adaxlısı”, “Adaxlı seçmə”, “Birələr padşahı” əsərləri sənətkarlıq cəhətdən olduqca yüksək bədii-estetik dəyərə malikdir.

“Balaca Saxes” Hofmanın nağıl tərzində yazdığı ən məşhur əsəridir. Fantastika ilə dolu olan bu nağıl yazıcını əhatə edən kəşif alman mühiti əleyhinə yönəldilmiş kəskin satiradır. Burada ədib ayaqları hörümçək ayaqlarını andıran, səsi pişik miyovultusuna bənzəyən eybəcər, nadan Saxesin, özü kimi miskin bir məmləkətin adamlarını ovsunlaması, onların gözündə dahi, cazibədar, ağıllı-kamallı bir adama çevrilməsi ilə bağlı bir əhvalatı qələmə alır. Müəllif, Saxeslə yanaşı, bu əsərində o dövrün xırda alman dövlətlərinin siyasi, rəsmi, mənəvi həyatında hökm sürən əsarət, riyakarlığı, cəhalət, miskinliyi misilsiz bədii lövhələr və vasitələrlə canlandırır. Əsərin sonunda mənfur Saxes, onun əlindən tənqə gəlmiş xalqın qəzəbinə düşər olur.

Hofman yaradıcılığının son dövründə gerçəkliyin realist təsvirinə daha çox meyil göstərmişdir. Bu keyfiyyət müəllifin

“Çəlləkçi usta Martin və onun şagirdləri” novellasında xüsusilə nəzərə çarpır.

Ernst Teodor Amadey Hofman, bütün bədii-estetik baxışlarında olduğu kimi, yaratdığı nağıllarda da mənəvi amillə gerçəkliyi vəhdətdə götürmüş, real həyat prinsiplərini bədii yaradıcılığın da mühüm elementlərindən hesab etmişdir. O, romantizm ədəbi cərəyanına mənsub olsa da, real həyatın qayğıları, gerçəkliyin ictimai faktları həmişə onu məşğul etmiş və bir yazıçı kimi insanın mənəvi aləmini, daxili dünyasını açmaq üçün bundan bədii vasitə kimi istifadə etmişdir.

E.Hofman nəsrinə xas olan bir sıra xüsusiyyətlər onun “Fındıqqıran və siçanlar padşahı” nağlında öz əksini parlaq şəkildə tapmışdır. Əsərin mövzusunun maraq dairəsi, ideya-estetik xəttinin saflığı böyük rus bəstəkarı P.İ.Çaykovskinin də diqqətini cəlb etmiş və o, həmin nağılın süjeti əsasında məşhur baletini bəstələmişdir.

Böyük alman bəstəkarı, rəssamı və yazıçısı Ernst Teodor Amadey Hofman amansız ehtiyac, tənhalıq və xəstəliklərdən 1822-ci il iyunun 25-də Berlində 46 yaşında vəfat etmişdir. E.Hofmanın yaradıcılığı XIX əsrin birinci yarısında Avropada, xüsusən Fransada geniş yayılmışdı. Sonralar da E.Hofman yaradıcılığına maraq azalmamış, onun rəngarəng yaradıcılığının müxtəlif problemləri tədqiqat obyektinə olmuşdur.

Vilhelm Hauf. Hofmandan sonra ədəbi nağılı yeni zirvələrə qaldıran onun kiçik müasiri Vilhelm Hauf adlı sənətkardır. Uşaq vaxtlarından əsrarəngiz nağılların əfsanələr dolu dünyasında yaşayan, onun vurğunu olan Vilhelm Hauf da XIX əsrin başlanğıcında yaşayıb-yaratmış məşhur alman yazıçısıdır. Gözəl və olduqca maraqlı nağıllarına, parlaq istedadına görə onu xüsusən gənclər və uşaqlar daha çox sevmişlər. İlk baxışda elə gəlir ki, belə bir işıqlı istedadla malik olan, dostların və ətraf mühitin, ədəbi ictimaiyyətin hədsiz hörmətini qazanmış adamın taleyi olduqca nurlu və xoşbəxtdir, xoşbəxtlik içində ömür sürmək və sevinclərə qərq olmaq onun nəsibidir. Lakin belə olmamışdır. Amansız ölüm böyük istedadla malik Vilhelm Haufu 25 yaşına bir neçə gün qalmış yarı yolda

Prophetas bestias; autem designat et datus est os loquens
 magna blasphemias magnas scilicet de se ipso dicens se esse
 filium dei et blasphemias de deo et dicit et in deum et magnum
 fuisse. **66** Discipuli autem tunc dixerunt: nemo enim potest saluare
 nisi amare obulerit aliquem defunctum suum

60 in hunc modum: Tu habes spiritum filii dei et datus est os loquens
 magna blasphemias magnas scilicet de se ipso dicens se esse
 filium dei et blasphemias de deo et dicit et in deum et magnum
 fuisse. **66** Discipuli autem tunc dixerunt: nemo enim potest saluare
 nisi amare obulerit aliquem defunctum suum

Terminus huiusmodi: Antea audierunt audire
 et in raptissime dicitur: et caput adit
 et in gladio omnia opti et in gladio
 omnia hic et parca et dea sed
66 et ita parca et dea tenetur qua
 illo delinco hinc se invenit dos

Ter vj angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Ter vj angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Ter vj angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius

Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius

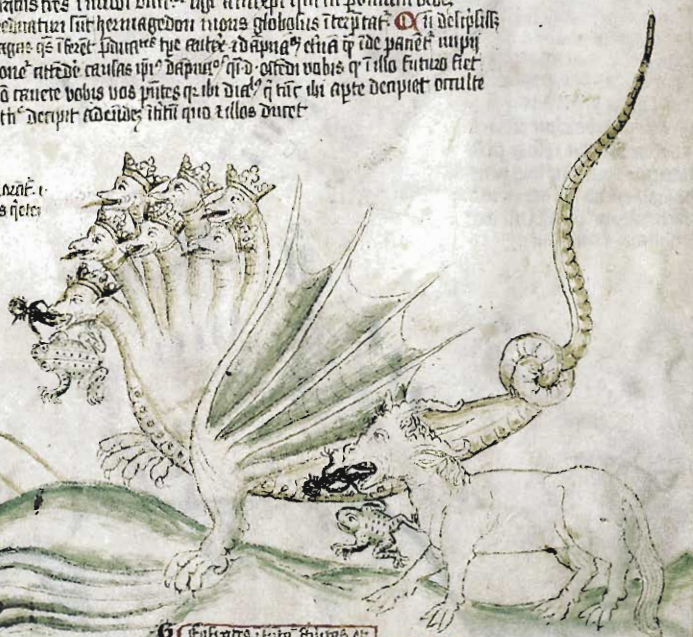
Vidit effusor fialar sup istos rtipos no curigi s i maades exercitaz p p p p p
Vidit effusor fialar sup istos rtipos no curigi s i maades exercitaz p p p p p
Vidit effusor fialar sup istos rtipos no curigi s i maades exercitaz p p p p p

Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius

Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius

Rene i luto morat i
Rene i luto morat i
Rene i luto morat i

Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius
Sextus angelus effudit fialas suas i fluuium illud magnu Eufraton i iherosolimis aq eius

qoymuş, onun sevincinin və coşqun ilhamının qol-qanadını qırmışdır.

Vilhelm Hauf 1802-ci il noyabrın 25-də Ştutqart şəhərində məmur ailəsində anadan olmuşdur. O, anasını, atasını hədsiz dərəcədə sevmiş və onlardan çox şey mənimsəmişdir. Onun anası əsil nağılçı idi və xüsusi bir ehtirasla uşaqlara nağıl söylər, çox vaxt da nağıl süjetlərini özündən uydurardı. Doqquz yaşında atasını itirmiş balaca Vilhelm anası və bacıları ilə birlikdə babasının himayəsində olmuşdur. Burada oxumaq üçün ona son dərəcə gözəl şərait yaratmışdılar. Hauf baba mülkündə özünü bütünlüklə mütaliyə həsr etmişdi. Quldurlar və cəngavərlər haqda romanları o, az qala, su kimi içir; Şillerin, Getenin, Skottun, Volterin əsərlərini dönə-dönə oxuyur. Arasıkəsilmədən şotland və fransız nağıllarını, Qrimm qardaşları və Muzeus tərəfindən nəşr olunmuş alman nağıllarını mütaliə edir.

Bütün bu nağıllar içərisində V.Haufu ən çox heyrətləndirən “Min bir gecə” nağılları olmuşdur. Şərqi klassik, əsrarəngiz abidəsi olan “Min bir gecə” nağılları hələ XVIII əsrdən fransız dilinə, sonra 1823-cü ildə alman dilinə tərcümə olunaraq bütün Avropanı öz sehrinə bürüməyə başlamışdı. Bu nağıllar Avropa romantik məktəbinə dərinədən təsir etmişdi. Ona görə də romantiklər tez-tez Şərqi motivlərinə müraciət edir, nağıl janrı və üslubu ədəbiyyatda ön mövqeyə keçirdi.

V.Haufa valideynləri dini təhsil vermişdilər. O, Tübingen universitetinin ilahiyyat fakültəsini qurtarmışdı, lakin dini xidmətə getmirdi. Universitetdə oxuyarkən o, daha maraqlı bir məşğələ tapmışdı; əsası romantik şair Lüdviq Uland tərəfindən qoyulan, romantik cərəyana məxsus “Şvab məktəbi” adlanan ədəbi məktəbin cərgəsinə qoşulmuşdu və burada olduqca fəal idi. Hauf həmin məktəbin ənənəsinin davamçısı kimi “Şvab məktəbi” ruhunda mahnılar yazır ki, bu mahnılar da tələbələr arasında geniş yayılaraq sevilə-sevilə oxunurdu.

1824-cü ildə universiteti bitirdikdən sonra V.Hauf həmin illərdə alman zadəganlarının Avqust nəslinin ənənəsinə uyğun olaraq öz uşaqları üçün ailə müəllimi saxlayan məşhur bir ailədə quverner – ailə müəllimi işləyir. Elə həmin ildə Haufun

“hərbi əsgər mahnıları” kitabı çap olunur və ona böyük şöhrət qazandırır.

Quvernerliyinin birinci ilində V.Hauf “Aydan gəlmiş adam” roman-parodiyasını, “Şeytan memuarı” satirik oçerklərini, birinci alman tarixi romanı olan “Lixtenşteyn” əsərini yazıb çap etdirir. “Lixtenşteyn” Haufa elə bir ədəbi şöhrət gətirir ki, o, müəllimlikdən uzaqlaşaraq özünü bütünlüklə ədəbi yaradıcılığa həsr etmək qərarına gəlir. Həmçinin uşaqlıqdan arzusunda olduğu Avropa səyahətinə çıxır. Almaniyanın bir çox əyalətlərini, Fransanı, Belçikanı, Hollandiyanı gəzir, Avropa həyatına dərindən bələd olur, kəskin inqilabi nitqlərə qulaq asır. Həyatı daha yaxından və bütün reallığı ilə görür. V.Haufun səyahəti bir ildən çox çəksə də, bu müddətdə o, xeyli əsər yazmağa müvəffəq olur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, dünya ədəbiyyatı və alman ədəbiyyatı üçün onun ən böyük töhfəsi üçcildlik nağıllar kitabıdır. Bu nağılların birinci cildi hələ Vilhelm Haufun sağlığında, yerdə qalan iki cild isə sonralar çap olunaraq müəllifinə dünya şöhrəti qazandırmışdır.

Həmin nağılların çoxunu Hauf hələ baronun evində müəllimlik edərkən uşaqlar üçün söyləyə-söyləyə yaratmışdı. Şifahi şəkildə yaranan və improvizə olan bu nağılları Hauf sonralar, bir dostunun məsləhəti ilə kağıza köçürməyə başlayır və özü də bu nağılları böyüklər üçün nəzərdə tutaraq qələmə alır.

Hauf öz nağılları ilə dövrünün siyasi, ictimai və estetik tələblərinə cavab verməyə can atırdı. Yazıçı şifahi ənənələrdən aldığı ideyalara və surətlərə gah fantastik, gah da həyatı don geyindirə də, Qrimm qardaşları və Hofmanla müqayisədə daha ayıq-sayıq, təbiətlə insana daha yaxın sənətkardır. Hauf kübar nağıllarının müəlliflərindən fərqli olaraq, Şərq dünyasını ekzotika xatirinə canlandırmır. Ədibin xəlifə Leylək, kabuslar gəmisini, Fatma, Əl-Mənsur, Səid bərədəki nağıllarında Şərq xalqlarına insanpərvər münasibət hakimdir. Hauf onları oxucuya yüksək şərəf, ləyaqət, mərdlik sahibi olan insanlar kimi təqdim edir. Ancaq Hauf nədən və kimdən yazırsa yazsın, heç vaxt öz dövrünü, vətənini, sərvətin hakim olduğu, ürəklərin daşlaşdığı Almaniyanı unutmur. Öz zəmanəsini ifşaya meyil ədibin nağıllarında çox

güclüdür. Bu, Haufun real həyata getdikcə artan rəğbəti ilə izah olunur. Novellalarında oxucunu daha gerçək və sərt aləmlə üzləşdirməsi də bu fikri təsdiqləyir.

Vilhelm Haufun nağıllarının əsas motivi cəmiyyətin şikəstliyinin əksi və bu fonda insanın mənəvi-əxlaqi xislətində müşa-hidə olunan qüsurların ifşası idi. Süjeti əfsanəvi olan bu nağılların mərkəzində, əslində, real həyat dururdu. Bu nağılların da təlqin etdiyi ideya “xeyir, ədalət zəfər çalmalıdır” çağırışı idi. “Dünya gözəl olmalıdır” istəyi və arzusu bu nağılların mərkəzindən keçirdi.

V.Haufun ölümündən sonra bütün cildləri bir yerdə təkrar-təkrar nəşr olunan nağıllarının adının altında “Böyükler üçün” sözü yazılsa da, həmin nağıllar “Təhsil görmüş zümrənin oğlanları və qızları üçün” adlandırılrsa da, onları həm uşaqlar, həm böyükler, həm təhsil alanlar, həm təhsil almayanlar eyni maraqla qarşılayır, dinləyir, oxuyur və sevirlər. Çünki bu nağılların süjetlərinin kəskinliyi, qaldırılan problemlərin reallığı, qəhrəmanların başlarına gələn qeyri-adi sərgüzəştlər, daşdığı mənəvi-əxlaqi ideyalar bütün yaşdan olan oxucuların marağına səbəb olur. Bu nağılların şirinliyi və maraqlı aləmi bir də ondan irəli gəlir ki, Hauf onları “Min bir gecə” nağıllarının güclü təsiri altında yazmışdır.

V.Haufun nağıllarının birinci hissəsi “Karvan” (1826) adlandırılmışdır ki, nağıl olunan əhvalatların təhkiyə istiqaməti də adın məzmununa tam uyğun gəlir. Doğrudan da, elə bil nağıl karvanı gedir və hər nağıl daxildən, görünməz zəncirlə bir-birinə bağlıdır; hər bir nağıl ayrılıqda bütöv bir əsər olsa da, digərinin davamı təsirini bağışlayır. Romantik mənzərələrin təsviri “Karvan”da başqa cildlərə nisbətən olduqca qüvvətli, maraqlı və görümlüdür. Özü də Şərqlə koloriti burada daha dərinidir. Lakin belə bir cəhət maraqlıdır ki, bu qüvvətli Şərqlə koloriti arxasında, yaşadığı dövrün ziddiyyətlərini verməyi bacaran böyük yazıçı münasibəti də aşkar duyulur.

“Balaca Muk haqqında hekayət” V.Haufun ən maraqlı nağıllarındandır. Nağılda insan mənəviyyətinin yüksək qiymətə malik olması ideyasının təsdiqi öz əksini tapmışdır. Bu nağılın

balaca, bizim Cırtdana bənzəyən qəhrəmanının başına çox qəzalar, insan şəxsiyyətini alçaldan çox hadisələr gəlir. Kim-səsizlik, həmişə alçaldıcı gülüşə, istehzaya düçar olmaq, günahsız həbs cəzası, kədərli, sıxıntılı, acı və ağır günlər bu qəhrəmanın rastlaşdığı amansız məhrumiyətlərdir. Lakin həyatın bu amansızlığına baxmayaraq, Balaca Muk bir insan kimi ləyaqətini itirmir, ən alçaldıcı təhqirlərə baxmayaraq, öz mənliliyini qoruyur və bir şəxsiyyət kimi özünün mənəvi ucalığını sübuta yetirərək bütün haqsızlığa, cəhalətə qələbə çalır.

Vilhelm Haufun “Balaca Muk”, “Burun Cırtdan”, “Buz ürək” və başqa nağılları əsasında uşaqlar üçün dəfələrlə bədii filmlər çəkilməmişdir. Haufun “Balaca Muk” adlı kitabı Azərbaycan dilinə 1959-cu ildə tərcümə olunmuşdur. Alman nağıllarının nümayəndələri, o cümlədən V.Hauf dünyanın bir sıra ölkələrində ədəbiyyatın bu növünün inkişafına güclü təsir göstərmişlər.

Beləliklə, kitabda təqdim olunan gözəl və bir-birindən maraqlı əsərlər Avropa həyat tərzinin mahiyyətindən doğub, alman xalqının görkəmli söz ustalarının sonsuz xəyalının məhsulu kimi bu xalqın təfəkkür tərzini aydın əks etdirir.

Comment et nom pasque est pens
entendu en diverses manieres en lescrip
ture. Chapitre. Lij.

Selon le dire de
saint augustin
maiden a ter
a uoulons de
sang nostre le
cuer era la sac
de nufans del
sac en atours
ou sang a l'entree en a uic hueristes de no
maisons et achi n'islon de nostre uaufo

comme fist iacob ce qu'onis corde et ceu
dure ceante en rouge en venant. Ap
ons en nostre main comme on fist aza
ra fils de charnar vng cordeau rouge a
ce que puissions racompter histoire de la
vache acse et tuer en la uale car apres
les choses dell'ubides este que venons
a la passion de nostre seigneur iesus la
quelle par affection deuons regarder et p
effier en luy ausi qui est elcayr en tede
inspire et sac. Regarde ces say selon l'ec
plater qui re est moultre en la montai
gne. Notre seigneur iesus crist est come

ALMAN
ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYASI

BİRİNCİ HISSƏ

ŞEİRLƏR
HEKAYƏLƏR
POVEST
PYES
ESSE

ŞEİRLƏR

YOHANN VOLFQANQ GETE

(1749–1832)

OXU KİTABI

Nizamiyə

Kitabların ən gözəli, maraqlısı
məhəbbət kitabıdır.
Onları mən çox diqqətlə oxumuşam,
Fikrim, rəyim bax, budur:
Gözlərim vərəqlərdə sevinc, şadlıq arardı,
Lakin o kitablarda qəm vardı, kədər vardı.
Hər fəslində bir görüş, hər fəslində ayrılıq,
Cümlələri yarımçıq, fikirlər qırıq-qırıq.
İzahlar, etiraflar həddən çox uzadılıb,
Sətirlər qəm-kədərlə xeyli yüklənib, dolub.
Ey Nizami, yaxşı ki, çirmələyib qolunu,
Doğru-dürüst göstərdin böyük sənət yolunu.
Aşıqlər qələmində ayrılıb-tapışanda
Ən müşkül mətləbləri sən açdın çətin anda.

ÇƏMƏNÇİÇƏYİ

Bir oğlan çəmənlikdə
gördü ətirli çiçək.
Yaşılıqlar qoynunda
yanağı tərlə çiçək.
Yüydü ona sarı,
baxdı, ləçəyi zərdi.

Sanki sübh şəfəqiydi
yanırdı, közərirdi.
Oğlan fərəhlənərək
belə dedi sevincək:
– Ey körpə çəmən gülü,
yanağı tərəli çiçək,
Səhər şəfəqli çiçək,
ləçəyi zərli çiçək!
Mən səni dərəcəyəm,
incimə, gözəl çiçək!
Tər çiçək dilə gəldi:
– Gəl, bu fikirdən əl çək.
Yoxsa elə sancaram,
daim qövr edər yaran.
İnan ki, xeyir tapmaz
mənə qəsdlə əl vuran
Qıyma, gəl kənar dayan,
mən axı, tər çiçəyəm!
Körpəcə çəmən gülü,
yanağı tər çiçəyəm!
Fəqət inadcıl oğlan
qəsd etdi o çiçəyə,
Çəmənlikdə boy atmış
o ətirli göyçəyə.
Titrəyib sancdı onu
ləçəyi zərli çiçək,
tikan – zəhərli çiçək.
Qanrılıb nəzər saldı
ah-uf edən oğlana,
Peşman oldu o saat
yazığı gəldi ona.
Bu ah-uflar içində
soldu qəhərli çiçək;
O körpə çəmən gülü,
yanağı tərəli çiçək,

Səhər şəfəqli çiçək,
ləçəyi zərli çiçək.

ARFAÇALANLAR

Kim ki bir tikəsini göz yaşıyla yeməyib,
Kim ki dərdlər içində gecələr “of” deməyib,
Qovrulmayıb yataqda, qəlbində kədər, qubar,
Söyləyin, a dostlarım, o sizi necə duyar?
Bir sehrkar dünyaya çəkib aparırsınız,
Kasıbların əlində nə var – qoparırsınız.
Batırsınız günaha, sonra çalırsız, dostlar,
Amma hər günahın da bir məhşər ayağı var...

BƏNÖVŞƏ

Yaşıl otlar içində
tək durmuşdu bənövşə.
Boynunu dərqli-dərqli,
kəc burmuşdu bənövşə.
Bir çoban qız haylayıb
yamacdan quzuları,
Dodağında şən nəğmə
qaçırdı ona sarı.
“Quzular, belə gəlin,
Çəmənə, gülə gəlin!”

Bir ah çəkib bənövşə
dedi: “Kaş tək qalaydım.
Təbiətin ən gözəl
çiçəyi mən olaydım.
Bu körpə görkəməmdə
qabağına çıxaydım.

İstəklim dərib məni
ağuşuna sıxaydı.
Ona mehman olaydım,
Solsam da, lap solaydım”.
Ah! Fəqət o çoban qız
Kənara nəzər saldı.
Körpə, kövrək bənövşə
ayağı altda qaldı.
Sındı, əzildi yaman,
incimədi bənövşə.
İncimədi, sevindi
bizim o kövrək şüşə.
“Ölürəm, ölüm haqdır,
İncimək də nahaqdır.
Əhdimə çatmışam mən,
Xoşbəxtəm, bunu bilin.
Şükür, ayağı altda
ölürəm sevgilimin”.

İTİB DİNCLİYİM

İtib dincliyim,
Düçaram aha.
Onu tapmaram
Yəqin bir daha.

Onsuz bu dünya
Mənə məzardır.
Bu yer, bu səma
Başıma dardır.

Sərsəm xəyalla
Dolubdur başım.
Parça-parçadır
Zehnim, yaddaşım.

İtib dincliyim,
Düçaram aha.
Onu tapmaram
Yəqin, bir daha.

Pəncərə açıq –
Yola baxıram.
Sanıram gəlir,
Evdən çıxıram.

Məğrur yerışı,
Duruşu vardı.
Dadlı, gülümsər,
Odlu baxardı.
Cadugər kimi
Sirli ötərdi.
Əl verib sıxar,
Necə öpərdi!

İtib dincliyim,
Düçaram aha.
Onu tapmaram
Yəqin, bir daha.

Yarı köksümə
Sala bilsəydim.
Bir də qoynuma
Ala bilsəydim.

Dodaqlarından
Öpər, öpərdim.
Öpüşü altda
Rahət ölərdim!

MƏHƏBBƏT, MƏHƏBBƏT, YENƏ MƏHƏBBƏT

Dostlar, nədən doğuluruq?

– Məhəbbətdən.

Nədən ayrılıb soluruq?

– Məhəbbətdən.

Necə, nə cür uğurlara çatırıq biz?

– Məhəbbətlə.

Hansı yolla məhəbbəti tapırıq biz?

– Məhəbbətlə.

Nədir duzlu göz yaşını sovuşduran?

– Məhəbbətdir.

Nədir bizi bəs əbədi qovuşduran?

– Məhəbbətdir.

ÇAY SAHİLİNDƏ

Qoynunuzda sevgi, ürək nəğmələri

Axın, axın, ümmanlara, lal dənizə.

Sahillərdə əyləşərək sevişənlər

Həzin nəğmə qoşmayacaq daha sizə.

Mən sadıqəm ilk eşqimə, ilk əhdimə,

Ləpələrə həkk edirəm bu nəğməni.

Axın, çaylar, dildarıma sarı axın –

Pıçıldayın: unutmayıb hələ səni.

AH, O GÖZLƏR, DODAQLARI

Ah, o gözlər, dodaqlar
Öpdü məni, oxşadı.
O zərif, mərmər sinə
Mənə ruh bağışladı.
Bəs hanı, hara getdi?
Niyə məni tərək etdi?
Getdi, qəmim çağladı,
Bu geniş eşq yolunu
Həmişəlik bağladı.

HAYNRİX HAYNE

(1797–1856)

SU PƏRİSİ – LORELAY

Qəmliyəm, bilmirəm nədir illəti –
Ürəyim qarsılır bu qəm odundan.
Ötən zamanların bir rəvayəti
Gəzir xəyalımda, çıxmır yadımdan.

Sərin bir axşamdır... yatır çöl-çəmən,
Reyn sakit axır, sakitdir səsi.
Qürub günəşinin son şöləsindən
Közərir dağların uca zirvəsi.

Zirvədə dayanıb sular sonası –
Dünyanın gözəli, nazlı bir pəri.
Əynində parlayır zərli libası,
Çiyində yellənir altun telləri.

Əlindən düşməyir qızıl bir daraq,
Oxuya-oxuya saçını oxşar.
Onun nəğməsində, səsində ancaq
Ürəklər oynadan musiqi yaşar.

Kiçik bir qayıqda üzür bir oğlan,
Bu səslər hakimdir onun qəlbinə.
Sualtı daşları görmür o cavan,
Boylanır yuxarı hey dönə-dönə.

Oğlanla qayığ**ı** bilirəm, yəqin
Udacaq dalğalar əjdaha kimi.
Sular pərisini dinləyənlərin
Axırda ölümdür, qəmdir nəsibi.

* * *

Yatmışdım, yuxuda qəfil ağladım,
Gördüm uzanmışan soyuq qəbrə sən.
Oyandım, o saat gözüümün yaşı
Axıb yanağımdan süzüldü dən-dən.

Yatmışdım, yuxuda qəfil ağladım,
Gördüm tərk edirsən məni, sevgilim.
Oyanıb hönkürdüm, hey acı-acı,
Sıxdı ürəyimi qəmim, nisgilim...

Yatmışdım, yuxuda qəfil ağladım,
Gördüm mehribansan, yaxınsan mənə...
Oyandım o saat... könül narahat...
Sel kimi çağladı göz yaşım yenə.

* * *

Ürəyi dərd dolu, saç-saqqalı çal
Bir kral taxtında qalxıb ucalmış.
Bu zavallı qoca eşqə düşərək,
Cavan bir gözəli bəyənib almış.

Bu evdə sarışın, səfeh bir nökər;
Qanı da qaynarmış həmin cavanın.
İpək ətəyini yerdən qaldırıb,
Ardınca gedərmiş kraliçanın.

Sənə tanışdırmı bu köhnə nəğmə?
Gah şirin səslənir, gah gətirir qəm!
Onlar bu dünyadan vaxtsız köçsə də.
Sevib-sevilməşlər bir zaman möhkəm.

* * *

Niyə qızılgüllər solğundur belə,
Bir danış, sevgilim, bu nə mələldir?
Niyə göy çəməndə öz görkəmiylə
Mavi bənövşələr məyusdur, laldır?

Niyə həzin səslə yenə səmada
Zavallı torağay qəmli oxuyur?
Bu gün balzam otu çöldə-səhrada
Niyə məzar dadır, zəhər qoxuyur?

Nə üçün günəşin istisi azdır,
Soyuqdur, tutqundur de, quzum, görək?
Niyə Yer kürəsi belə bombozdur,
Boşdur, kimsəsizdir tənha qəbirtək?

Niyə mən xəstəyəm, belə qəmginəm,
Söylə, bir anlığa dinləyim səni.
Söylə, ey sevgilim, ey gözəl sənəm,
Niyə tərək edirsən, bilmirəm məni.

* * *

Torpağa tökülən göz yaşlarımdan
Güllər göyərəcək ətirli, əlvan.
Könül ağrılarım, odlu ahlaram
Bülbül naləsinə dönər bir zaman.

A quzum, sən məni qəlbən istəsən,
Sənə bəxş edərəm bütün gülləri.
İşıqlı pəncərən önündə bülbül
Şirin nəgmə deyər bir yaz səhəri.

GECƏ KAYUTDA

Mavi dənizlərin öz incisi var,
Sonsuz asımanın saf ulduzları.
Döyünən qəlbimin, böyük qəlbimin
Daha işıqlıdır eşqi, ilqarı.

Dənizlər genişdir, göylər hüdudsuz,
Onlardan böyükdür qəlbim, ülfətim.
İncidən, ulduzdan gözəldir, inan,
Aləmə nur saçan ilk məhəbbətim.

Ey sevimli pəri, yaraşlı qız,
Gəl, ümman qəlbimdə yer verim sənə.
Kükrəyən dəniz də, o asıman da
Məhəbbət önündə heç nədir, heç nə.

FRİDRİX ŞİLLER

(1759–1805)

ƏLCƏK

(ballada)

Heyvanxana bağında,
Əyanlar sol-sağında,
Oturmuş böyük Frans –
Fikri dağılsın bir az.
Tamaşa etsin yenə
Vəhşilər döyüşünə.
Eyvanlarda qatarla,
Təkəbbürlə, vüqarla,
Geyinib əlvən donlar,
Əyləşmişdi qadınlar.
Kralın eyhamıyla
Hamı meydana baxdı.
Qəfəsdən ağır-ağır
Müdhiş bir aslan çıxdı.
Sağ-soluna boylandı,
Bir az gedib irəli,
Ortalıqda dayandı.
Tərpənmədi yerindən;
Ağzını gen açaraq,
Əsnədi o dərindən.
Baxdı, baxdı dörd yana,
Pozmadı heç halını,
Silkələdi yalını.

Bərk gərnəşdi, gərildi,
 Nəhayət, tənbel-tənbəl
 Boz torpağa sərildi.
 Yenidən əl uzatdı
 Kral meydana sarı.
 Cırıltıyla açıldı
 Qəfəsin qapıları.
 Bir pələng cəld sıçradı
 İçəridən bu anda.
 Öz qorxunc görkəmiylə
 Dövrə vurdu meydanda.
 Aslanı görən kimi
 Gözləri parıldadı.
 Dişlərini qıcayıb,
 Qəzəblə nərildədi.
 Quyruğunu buladı,
 Dodağını yaladı.
 Tüklərini qabardıb,
 Nəhayət, yaxın gəldi,
 Döyüşə hazır kimi
 Bir tərəfdə çömbəldi.
 Hökmdarın yenidən
 Yuxarı qalxdı əli.
 Şəhadət barmağını
 Tez tuşladı irəli.
 Bir anda iki qəfəs
 Gurultuyla açıldı.
 İki bəbir sıçrayıb,
 Meydançaya atıldı.
 Yırtıcı bir niyyətlə
 Şirə hücum çəkdilər.
 Pəncəsini qaldırcaq
 O saat əl çəkdilər.
 Nərildəyib ayağa

Qalxdı heyvanlar şahı.
Gözlərində parladı
Parçalamaq tamahı.
Bəbirlər kinli-kinli
Kənara çəkildilər.
Ölümün qorxusuyla
Sakitcə əkildilər.
Uzandılar torpağa
Aslana baxa-baxa.
Xanımların əlindən
Birdən nəsə sürüşdü:
Heyvanların önünə
Ağappaq əlcək düşdü.
Əlcək Kuniqund adlı
Şahzadə qızın idi;
Üz tutub cəngavərə
Rişxəndlə belə dedi:
– Ey hörmətli cəngavər,
Siz çılgın məhəbbətdən,
Vəfadan, sədaqətdən
Dəm vurardınız hər an,
İndi çatıbdır zaman.
Buyurun, sübut edin,
Sevirsinizsə əgər,
Əlcəyimi gətirin.
Cəngavər Dolerj susub
Nə danışdı, nə dindi.
Azman addımlarıyla
Yüyürüb pillələri
İkibir-üçbir endi.
Daxil oldu meydana,
Pələnglər ona baxdı.
Cəngavər ağ əlcəyi
Şəstlə götürüb çıxdı.

Cəngavərlər, xanımlar
Bu işə mat qaldılar.
Heyrətlə, həyəcanla,
Ürəkdən əl çaldılar.
Dodaqlardan təriflər
Dolu kimi yağırdı,
Cəngavər camaata
Ehtiramla baxırdı.
Sevinc, şadlıq içində
Xəfif gülümsəyirdi.
Dostuna, tanışına
Yüngülcə baş əyirdi.
Çatıb istehza ilə
Baxdı qızın gözüne.
Qaldırıb ağ əlcəyi
Çırpdı onun üzünə,
“Təşəkkür isə, xanım,
Gərək deyildir mənə!” –
Deyərək çıxıb getdi,
İzdihamı tərk etdi.

HEKAYƏLƏR

HAYNRİX HAYNE

(1797–1856)

ÇAY

Danışmaq istədiyim bu əhvalat yenə də Lukka kurortunda olmuşdur. Alman oxucusu, heç təşvişə düşmə. Burada zərrə qədər də siyasət yoxdur. Ancaq fəlsəfədir. Dostlarım məndən narazılıq edib deyirlər ki, mən son illər tamamilə siyasətlə məşğul olmuşam və hətta siyasi kitablar nəşr etdirmişəm. “Hərçənd ki, biz onları oxumuruq, ancaq onların çap olunması elə bizim üçün təhlükə yaradır. Sən də bizim kimi yatmaq istəmirsənsə, heç olmasa, bizi şirin yuxudan eləmə. Siyasətdən əl çək, sevimli nəğmələr, faciələr və novellalar yaz!”

Çox gözəl, mən hekayəti danışmaq istəyirəm. Məsələ bundadır ki, biz özümüzü günahkar hesab etmədən bəzən güllünc vəziyyətdə qalırıq. Məgər günah məndədir ki, ağzımın dadını bilirəm və ətirli çay mənə ləzzət verir? Mən xeyirxah adamam və Lukka kurortuna gələndən bəri ev sahibini tərifləyirəm ki, o, mənə ömrümdə indiyə qədər içmədiyim gözəl, dadlı və ləzzətli çay dəmləsin. Tərifləri mənimlə bir binada yaşayan ingilis xanımının ünvanına da tez-tez söyləyirdim. O isə təəccüb edirdi ki, xahiş və arzusuna baxmayaraq, ev sahibi ona ətirli çay vermir. Buna görə də o, çayı Livornodan¹ gətirtidir. Xanımın rəyincə, həmin çay çox ətirlidir. Mən onun dedikləri ilə razılaşmadım.

– Xanım, – dedim, – mən əminəm ki, ev sahibinin çayı əladır.

Bizim təsadüfən söhbətimizdə iştirak edən qadınları çay süfrəsinə dəvət etdim. Onlar söz verdilər ki, ertəsi gün saat altıda kurortun yanındakı çəmənlığə gəlib, həm dərənin mənzərəsinə tamaşa etsinlər, həm də çay içsinlər.

Vaxt gəlib çatdı. Kiçik masanın üstünə süfrə salındı, buterbrod qoyuldu. Amma çay gəlib çıxmadı. Xanımlar darıxdılar, səbirləri

¹ Livorno – İtaliyada şəhər

tükəndi. Saat altını keçdi, yeddinin yarısı oldu. Axşam kölgələri nəhəng qara ilan kimi dağların ətəyinə doğru süründü. Lakin çay gəlmədi ki gəlmədi. Günəşin şüaları indi yalnız dağların zirvəsini işıqlandırır. Mən xanımlara dedim ki, günəş sizin kimi gözəl bacılardan köntülsüz ayrılır. Bu söz çox yerinə düşdü. Fəqət çay gəlib çıxmadı. Nəhayət, xeyli vaxt keçəndən sonra sahibim kədərli halda gəlib çıxdı və bizə çay yerinə limonad təklif etdi. Hamımız bir səsle dedik:

– Yox, bizə çay gətirməlisiniz!

– Həminke çaydan, hər gün mən içdiyim çaydan! – deyə təkid etdim.

– Həminke çaydan? Axı bu mümkün deyil!

– Nə üçün mümkün deyil? – mən narazılığımı bildirdim.

Ev sahibim lap pərt oldu. Xeyli sükutdan sonra hər şey aydınlaşdı. Sehrli tapmaca tapıldı. Demə, hər gün ingilis xanımı çayını içib qurtarandan sonra ev sahibim çaydanı bir də isti su ilə doldurur, Livornodan gətirilmiş çayın xıltını ikinci dəfə dəmləyib mənə verirmiş. Demək, mənim bu qədər təriflədiyim çay ingilis xanımının içdiyi çayın qalığı imiş.

Lukka dağlarında qəribə bir əks-səda qopdu. Bu, qonaqlıqda iştirak edən qadınların qəh-qəhələrinin səsi idi.

FRİDRİX ŞİLLER

(1759–1805)

ŞƏRƏFİNİ İTİRMİŞ CİNAYƏTKAR

İnsanı ömründə peşmançılıq əzabı qədər daxilən tərbiyə edən başqa bir hiss yoxdur. Hər bir böyük cinayətdə ona uyğun əks-qüvvələr fəaliyyət göstərir.

Əgər ehtiras qüvvələrinin gizli oyunu adi hisslərin zəif işığında gizlənərsə, qüdrətli ehtiraslar şəraitində o daha qabarıq gözə çarpar, daha çox üzə çıxar; adi iradə azadlığına mexaniki surətdə nə dərəcədə varmağı və bunun idrakla nə dərəcədə həll edilə biləcəyini dərk edən insan sərrafı buradan insan şüurunun təlimi üçün bəzi nümunələr (qeydlər) götürərək, yeri gəldikcə həyatda tətbiq edəcəkdir.

Çox bəsit, eyni zamanda, mürəkkəbdir insan ürəyi. Eyni cür vərdiş və tamah minlərlə forma və istiqamətdə özünü göstərir, saysız-hesabsız əkslikləri olan müxtəlif hadisələrə təsir edir, min cür xarakterdə özünü min cür göstərir. Minlərlə müxtəlif xasiyyət və vərdiş də eyni cür meyillərdən meydana gələ bilər. Əgər haqqında söhbət etdiyimiz adam, az da olsa, özünü bu qəbildən sayırsa, bütün bunlar ona da aid edilə bilər.

Təbiətin başqa sahələrində olduğu kimi, insanın da arzu və istəklərini müşahidə edən böyüdücü şüşə olsaydı, o zaman bir sıra insanların fiziki qüsurlara görə dar vətəndaşlıq sferasında və qanunların dar çərçivəsində boğulmağa məcbur olduğunu, nəhayət, onların cəmiyyətdə qorxunc tənhalıqla üzübüz qaldığını görəndə adam istər-istəməz dəhşətə gəlməyə bilməzdi.

Bu nöqtəyi-nəzərdən bəzi məsələlər tarix haqqında sadə mühakimələrə qarşı çıxır və güman edirəm ki, burjua həyatının öyrənilməsinin həmişə nəticəsiz qalması kimi çətinliklər də buradan irəli gəlir.

Oxucunun sakit əhvali-ruhiyyəsi ilə əsərin qəhrəmanının çılğanlıqları arasında kəskin təzad, böyük bir uçurum var ki, buna görə də sonuncuya həmin məsafəni qət etmək ya çətin, ya da qeyri-mümkün olacaq. Tarixi surət və oxucu arasında müqayisə etməyə və araşdırmağa imkan verməyən maneə – divar əmələ gəlir, özü də bədəni lərzəyə gətirən dəhşət hissi əvəzinə, sadəcə, təəssüf doğurur. Biz bədbəxt qəhrəmanımızı cinayət başında da, cəza çəkəndə də bizim kimi insan olduğunu gözümlə görsək belə, onu başqa cinsə mənsub bir məxluq hesab edir, qanının başqa cür axdığını, iradəsinin başqa qayda-qanunlara tabe olduğunu bildiririk. Onun taleyi bizi az riqqətə gətirir. Çünki riqqət hissi, az da olsa, dəhşət hissindən doğur, biz isə belə bir dəhşəti gözümlə önündə canlandırmaqdan hətta çox uzağıq.

Öyrənmə laqeydlikdən yoxa çıxır, hadisə də öyrətmə məktəbi olmaq əvəzinə, sadəcə, maraq adlı miskin bir qazancla kifayətlənir. Əgər o bizə daha çox şey verməli və özünün son məqsədinə nail olmalıdırsa, o zaman bu iki yoldan birini seçməlidir: ya oxucu qəhrəmanımız kimi çılğın, ya da qəhrəmanımız oxucu kimi soyuq olmalıdır.

Mən bilirəm ki, ən yeni dövrün və orta əsrin hekayə yazanlarının bəzisi birinci metoda əsaslanmış, ürəkparçalayan səhnələrlə öz oxucusunun köksünü qanatmışdır. Lakin yazıcının bu zülmkarlığı oxucunun respublikaçı azadlığına toxunur və axırda yazıçı da öz-özünü ittiham dərəcəsinə gəlir; bu, sərhəd toxunulmazlığını pozmaq kimi bir şeydir, çünki bu metod müstəsna dərəcədə nətiqə və şairə aiddir.

Hekayəçi sonuncu metodu seçmək məcburiyyətində qalır. İndi qəhrəmanımız oxucunun özü kimi soyuqqanlı olacaq, daha doğrusu, biz onunla hələ fəaliyyətə başlamamış tanış olacaq, sonra isə onun işə yalnız başladığını yox, həm də başlamaq istədiyini görəcəyik. Biz onun törətdiyi işlərdən çox, fikirlərini duyacaq, törətdiklərinin nəticəsindən çox düşüncələrinin mənbəyini araşdıracağıq.

Vulkan püskürməsinin səbəbini bilmək üçün onun yerləşdiyi sahəni öyrənirlər; bəs nə üçün əxlaqi hadisələrə fiziki hadisələrə nisbətən daha az diqqət verilir? Nə üçün qılgıncılar birləşərək alova dönənə qədər onların əhatəsindəki cisimlərin yerinə, xassələrinə verildiyi qədər insana diqqət verilmir?

Möcüzə sevən xəyalpərvəri belə şeylərin qəribəliyi və macəralılığı cəzb edir. Realist isə atılmış uşaqlara ana axtarır. Bu zaman o, insan qəlbinin müxtəlifliyini müşahidə edir. O, məlhəm otları ilə yanaşı zəhərli alaq otları, müdrikliklə yanaşı yelbeyinlik, xeyirxahlıqla yanaşı rəzillik görəndə heç də təəccüblənmiş. Əgər mən psixologiyanın belə bir hekayədən davranış qaydalarına aid özünə götürdüyü xeyirli nümunələrin üstünlüklərini hesaba almırsansa, o zaman hekayə özü bu üstünlüklərə malik olur. Çünki o, amansız istehzanı və məğrur qətiyyəti rədd edir və bu andan etibarən ziyan çəkməmiş yaxşılıq, yığılana yuxarıdan-aşağı baxır. Çünki o, qaçağı düz yola gətirə bilməyən zəif səbir ruhunu aşılıyır, qanunu təhqir edilmişlə barışdırma bilmir, cəmiyyətin alova bürünmüş hissəsi ümumi yangından qurtara bilmir.

Mən oxucunun qərarını əvvəldən duymaq istəmirəm. Bizim rəhm-dilliyimiz ona artıq kömək etməyəcəkdir. Çünki o, cəlladın əlində ölmüşdür. Lakin ölümündən sonra onun fiziki eybəcərliyinin sirrinin açılması bəşəriyyətə haqq-ədalət öyrədir.

Kristian Volf ... kəndində (sonra məlum olacaqdır deyə, adı çəkilmir) mehmanxana sahibinin oğlu idi. O, atası öləndən ta 20 yaşına çatanacan anasına təsərrüfat işlərində kömək etməli olmuşdur. İşlər yaxşı getmədiyindən Volf çox vaxt boş-bıkar gəzirdi. Məktəbdə o, artıq açıq-saçıq bir oğlan kimi tanınmışdı, həddi-bülüğa çatmış qızlar onun sırtıqlığından şikayətlənir, şəhərli oğlanlar isə onun kəşf etmək qabiliyyətinə həsəd aparırdılar. Lakin təbiət öz qələmini ondan əsirgəmişdi; balaca boyu, sısqalığı, xoşagəlməz rəngli qıvrım saçları, yastı burunu, şişkin, at ayağının zərbəsindən əyrilən bitmiş üst dodağı onun görkəminə elə eybəcər bir ifadə verirdi ki, bu, qadınları ondan ikrah hissilə uzaqlaşdırır, yoldaşları üçün onu əyləncə obyektinə çevirirdi.

Volf hər şeydən məhrum olduğuna görə üsyankar idi. O heç kimin xoşuna gəlmirdisə də, çalışırdı xoşa gəlsin. O hissiyyətli idi, bir qız sevirdi və ona eşq elan etmişdi. Sevdidiyi qız onunla pis rəftar edirdi. Ona görə də rəqibinin xoşbəxt olacağından qorxmağa əsası vardı. Qız kasıb idi. Onun and-amanlarına bağlı bir qəlb, bəlkə, bəxşislər sayəsində açıla bilərdi, ancaq oğlan özü də yoxsulluğun əziyyətini çəkirdi. Pis verimli təsərrüfatdan gələn qazancını da yöndəmini dəyişmək üçün sağına-soluna xərcləyərək axırına çıxırdı.

Dağılmış təsərrüfatını əvvəlki qaydasına salmaq fikri ilə alver edirdi. O, naşı, yöndəmsiz bir tövrlə, özünün kübar adını kəndli adı ilə əvəz etməklə, ona qədər və ondan sonra bir çoxlarını “xoşbəxt” etmiş bir yol seçdi – vəhşi heyvan oğurluğu. Onun doğulduğu şəhərin bir tərəfi mülkədar meşəliyi ilə bitişirdi.

Volf vəhşi heyvan ovçusu oldu və bu oğurluqdan gələn gəlir sevdiyi qızın əlinə axmağa başladı.

Hannanın pərəstişkarlarından biri də meşəbəyinin yanındakı cavan ovçu Robert idi. Az vaxtdan sonra rəqibinin öz səxavətilə ona üstün gəldiyini görərək, səylə bu dəyişilmənin səbəbini axtarırdı. Robert “Zonne” adlanan mehmanxanada görünməyə başladı. Qısqançlıq və paxıllıqdan daha da iti görməyə başlayan gözlərini işə salaraq, bu pulun haradan axıb gəldiyini öyrəndi. Xeyli bundan əvvəl vəhşi heyvan oğurluğuna dair ciddi bir əmr verilmişdi ki, bu əmrə əməl etməyənlər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalı idilər. Robert düşmənin gizli işlərini izləməkdən yorulmurdu.

Volf həbs edildi və yalnız öz kiçik malikanəsini qurban verib, pul cəriməsini ödəməklə yaxasını zorla qurtardı. Qələbə Robertindi. Rəqib meydandan çıxarılmışdı və Hannanın da bu dilənçiyə qarşı xeyirxahlığı yox olmuşdu. Yoxsulluğun əziyyəti, təhqir olunmuş mənliliyi, ehtiyac və qısqançlıq tüğyan edərək, Volfun həssas qəlbinə hücum çəkdi. Aclıq onu uzaq yerlərə qovurdu, intiqam və ehtiras isə onu burada saxlayırdı. O yenidən vəhşi heyvan oğurluğuna qurşandı. Lakin Robertin ikiqat ayıqlığı onu yenə də ifşa etdi. Bu dəfə o, qanunun bütün amansızlığını duydu, çünki onun cərimə verməyə daha heç nəyi yoxdu. Beləliklə, bir neçə həftədən sonra onu əyalət həbsxanasına köçürdülər.

Cəza vaxtı qurtarmışdı. Bədbəxtliyin ağır yükü altında Volfun inadkarlığı çoxalmış, ehtirası da ayrılıqdan daha da artmışdı. Azadlığa çıxan kimi özünü Hannasına göstərməyə, dogma şəhərə tələsdi. O, şəhərdə görünəndə hamı ondan üz döndərüb qaçırdı. Daimi ehtiyac varlığını əydi, onu yumşaltdı. O, varlılardan birinin yanında günümüzə iş xahiş etdi. Kəndli bu nərmənazik məxluqa baxıb çiyini çəkdi: iri sümüklü, qüvvətli həmkarına həsədlə baxarkən Volfun gözlərinə sanki tikan batdı. Beləliklə, o son çarəyə əl atdı. Nəcəbətli adını həmişəlik yaddan çıxaran bir iş tapdı, özünü şəhərin naxırçısı elan etdi. Lakin

kəndli öz donuzlarını avaranın birinə etibar edə bilməzdi. Bütün planları puça çıxmış, hər yerdən rədd edilmiş bədbəxt üçüncü dəfə də vəhşi heyvan oğurluğuna qayıtdı. Üçüncü dəfə də, bədbəxtlikdən, ayıq düşmənin əlinə keçdi. Dəfələrlə qadağan olunmuş işə qayıtması onun günahını qat-qat çoxaldırdı. Hakimlər müttəhimin daxili əhvali-ruhiyyəsinə yox, qanun kitabına baxırlar. Vəhşi heyvan oğurluğuna dair fərman ədalətli və ibrətamiz bir cəza tələb edirdi və Volf kürəyinə ilgək şəklində damğa vurulmaqla üç il qalada işləməyə məhkum edildi.

Bu möhlət də gəlib keçdi, indi o, həbsxanadan oraya gəldiyi kimi yox, tamam ayrı əhvali-ruhiyyədə çıxdı. Onun həyatında yeni bir dövr başlanırdı. Müdafiə olunmaqdan imtina edərək, məhkəmə qarşısında söylədiyi bu sözləri onun öz dilindən eşitmişdilər: “Mən həbsxanaya yolumu azmış adam kimi girib, pozğun bir adam kimi çıxdım. Mənə dünyada ən əziz bir şey qalmışdı, o da biabırçılıqlar altında əyildi. Bu – mənim mənliyim idi. Mən həbsxanaya gətirilərək, ikisi qatıl və yerdə qalanı məşhur oğru olan, vəhşi heyvanabənzər 23 məhbusa qatıldım. Mən Allaha dua eləyəndə onlar istehza edir, “böyük yarıdan”a qarşı, hətta mənim kimi pozulmuş bir gəncin də dəhşət və ikrah hissi duymadan qulaq asa bilmədiyi, biabırçı söyüşlər işlədirdilər. Biabırçı, ağır həyat, keşikçilərin vəhşi rəftarı məni ruhən sarsıtmışdı. İş ağır və dözülməz, vücudum isə xəstə. Mənə kömək, açığ desəm, təsəlli lazım idi. Bunu da ki, vicdanımın son qalıqları vasitəsilə əldə edə bilərdim. Beləliklə, mən tədricən rəzilliyə alışaraq, axırıncı il yarımında öz ustadlarımı ötüb keçdim. Bu andan etibarən mən azadlığa nə qədər can atırdımsa, qisas alovu ilə o qədər yanırdım. İnsanların hamısı məni incitmişdi, ona görə ki, onlar məndən zəngin və xoşbəxt idilər.

Mən özümü əzab-əziyyət çəkmək üçün təbiət qanunlarının yaratmış olduğu bir məxluq hesab edirdim.

Yatdığım həbsxananın yerləşdiyi dağların ətəyinə gün düşəndə əllərimdəki qandalı dişlərimi xırçıldada-xırçıldada çeynəyirdim. Çünki uzaqdan görünən gözəl mənzərə dustaq üçün ikiqat cəhənnəm əzabıydı.

Qaladakı dəlik-deşiklər arasından gələn sərbəst hava axını dəmir barmaqlığın üstünə qonan qaranquş da məni öz azadlığı ilə qəzəbləndirirdi və mənə dustaqlığım o vaxtaca belə dəhşətli görünməmişdi.

O zaman mən insanlara qarşı bacardığım qədər barışmaz olmağı və dərin nifrət bəsləməyi əhd etdim və öz əhdimə xilaf çıxmadım.

Azad olan kimi ilk fikrim doğma vətənimə getmək oldu. Gələcəyimin orada təmin olunacağına ümid nə qədər az idisə, qisas almaq ehtirası bir o qədər böyük idi. Uzaqdan kiçik meşəliyin arxasından ucalan kilsə qübbəsini görəndə ürəyim şiddətlə döyünməyə başladı. Bu gəliş mənim ilk gəlişimdəki sevinc deyildi. Gördüyüm pisliklər, təqiblər qəflət yuxusundan oyanaraq, mənə hər şeyi xatırlatdı, köhnə yaraları yenidən qanatdı. Qaysaqlanmış yaralarınca közü qopub, qanı axmağa başladı.

Mən addımlarımı yeyinlətdim, çünki düşmənimi qəfil qorxu içərisində dondurmaq fikri əvvəldən mənə ləzzət verirdi və mən bu anda o zamankına nisbətən daha böyük alçalmalara düçar olmağa susamış kimi idim.

Bazarın tən ortasına çatdığım vaxt zəng səsi axşam duasına çağırırdı. Məni o dəqiqə tanıdılar, mənə toxunan hər kəs ikrahla geri çəkildi. Əvvəllər mən həmişə kiçik uşaqları çox sevərdim və indi də yanımdan keçən bir balaca oğlana xırda pul verməkdən özümü saxlaya bilmədim. Uşaq bir anlığa donub qaldı və birdən qəpiyimi üzümə cırpdı. Əgər toxtaq vəziyyətim olsaydı, başa düşərdim ki, həbsdə uzanmış saqqalım mənim üzümü çox eybəcər şəkllə salmışdı. Lakin qaynayan ürəyimin qəzəbi ağıma da sirayət etmişdi. Heç vaxt axıtmadığım göz yaşlarım yanaqlarımdan aşağı süzülürdü.

“Uşaq məni tanımır, hardan gəldiyimi bilmir” – deyə yavaşdan öz-özümə izah edirdim, amma, hər halda, o, iyrənc bir heyvan görmüş kimi, mənə baxıb geri çəkildi. Mənim alınma yazılıb ki, mən daha insana bənzəmirəm? Bəlkə, daha heç kəsi sevməyə ixtiyarım yoxdur? Uşağın həqarətlə baxması məni üçillik işgəncədən, əzablı işdən daha çox ağrıtdı, çünki mən ona yaxşılıq etmək istəyirdim. Lakin mənə bəslədiyi nifrətə görə onu günahlandırma bilmirdim. Özümə sığınacaq axtarmaq məqsədilə istər-istəməz durduğum yeri tərk etdim.

Tinlərin birini dönmək istərkən Yohannamla üz-üzə gəldim: “Zonnenvirt” – o, astadan inlədi və məni qucaqlamaq istəyirmiş kimi bir hərəkət etdi. “Sən yenə buradasan, Zonnenvirt! Allaha çox şükür ki, sən yenə gəlib çıxdın!”

Onun vücudu aclıq və ehtiyacdan xəbər verir, üzündə iyrənc bir xəstəliyin əlamətləri görünürdü. Zahirî görünüşü onun atılmış, son dərəcə alçaldılmış, təhqir edilmiş olduğunu göstərirdi. Mən nə baş verdiyini tez anladım, bir az bundan qabaq knyaz süvarilərinə rast gəlməyimdən başa düşdüm ki, şəhərə qarnizon gəlib.

“Əsgər aşnası!” – qışqırdım və gülərək arxamı ona çevirdim. Canlılar sırasında məndən aşağıda bir canlının olması mənə ləzzət verdi. Mən onu heç vaxt sevməmişdim.

Anam ölmüşdü. Kiçik evimi kreditorlarım borc əvəzi aralarında bölüşdürmüşdülər. Mənim heç kimim və heç nəyim yoxdu. Bütün dünya zəhərdən qaçan kimi məndən qaçırdı. Lakin mən artıq utan-mamağa öyrənmişdim. Əvvəllər insanların baxışlarından gizlənirdim, çünki onların həqarətinə dözə bilmirdim.

İndi isə özümü hara gəldi soxur, insanları diksindirməkdən həzz alırdım. İtirməli və qorumalı heç nəyimim olmaması mənə olmanın sevinc gətirirdi.

Yaxşı xüsusiyyətlərə malik olmağımın heç bir əhəmiyyəti yoxdu, çünki bunların məndə olmamasını hamı bilirdi. Dünyanın hər yerinə yol mənim üçün açıqdı, bəlkə də, yad bir əyalətdə mən namuslu bir adam hesab edilə bilirdim. Lakin bu barədə fikirləşməyə cəsarətim belə qalmamışdı. Ümitsizlik və rüsvayçılıq məni indi bu cür düşünməyə məcbur edirdi. Canımı qurtarmaq üçün mənə qalan təkçə şərəfimdən əl çəkmək idi, çünki, başqa heç nəyə ixtiyarım çatmırdı. Əgər şöhrətpərəstliyim və vüqarım bütün bunları görsəydi, onda özümü öldürməkdən savayı, başqa çarəm qalmazdı. Hələlik qərarımı özüm də bilmirdim. Dumanlı şəkildə dərk edirdim ki, pis bir iş görmək istəyirəm. Taleyimi geri qaytarmaq istəyirdim. Fikirləşirdim ki, qanunlar dünyanın ədalətliyini mühafizə edir, mən də onu pozmağı qərara aldım. İndiyə qədər ehtiyac və yelbeyinlikdən eləyirdim, indi isə özümü əyləndirmək üçün eləmək qərarına gəldim.

İlk fikrim yenə heyvan ovlamaq oldu. Ovçuluq get-gedə mənim üçün coşqun bir həvəsə çevrilirdi və mən nəhayət... yaşamalı idim. Lakin səbəb təkçə bu deyildi. Knyaz fərmanını məsxərəyə qoymaq, mülkədar qonşuma var gücümlə ziyan vermək fikri məni dinc qoymurdu. Artıq təzədən tutulmaq ehtimalı məni qorxutmurdu, çünki

məni yaxalayacaq adam üçün gülləni hazır saxlamışdım, onu da bilir-dim ki, gülləm heç vaxt boşa çıxmaz. Mən meşədə rast gəldiyim bütün heyvanları məhv etdim, yalnız çox az bir hissəsini sərhəddə satdım, əksəriyyəti isə meşədə çürüdü. Yalnız barıt və qurğuşunu ehtiyatla işlətmək qayğısı ilə yaşayırdım. Ovda törətdiyim dağıntıdan hamı xəbər tutmuşdu. Lakin mən şübhə altında deyildim. Çünki xarici görünüşüm buna imkan vermirdi. Mənim adım da unudulmuşdu.

Bir neçə ay bu sayaq həyat sürdüm. Bir səhər, adətım üzrə, bir ağaclığın qol-budaqlarını başdan-ayağa doğrayıb tökdüm ki, maralın gəzməyini izləyə bilim. İki saat əbəs yerə özümü yorub şikardan əl çəkməyə hazırlaşırıdım ki, birdən bir güllə məsafəsində ov göründü. Nişan alıb tətیی çəkmək istəyirdim ki, birdən azca aralıda yerə bir papağın düşməsi məni diksindirdi. Diqqətlə baxaraq, heyvanın qaçıb özünü vurduğu zorba paldın dalında ovçu Roberti tanıdım. Bədənim-dən soyuq bir cərəyan keçdi. Bu adam mənim bütün canlılar arasında ən çox nifrət etdiyim məxluc idi ki, gəlib gülləmə tuş olmuşdu.

Bir anlığa mənə elə gəldi ki, bütün aləm tufəngimin lüləsinə dolub və ömrüm boyu içimdə çağlayan kin barmaqlarımın ucunda cəmlənib ki, bu kinlə ölümsaçan tətیی çəkdim. Başımın üzərindən naməlum, qorxunc bir əl, bunun həyatımın həlledici anı olduğunu andıraraq, məni dönməz bir qətiyyətlə bu çirkin işə çağırırdı. Belə qorxunc yolu seçməli olduğuma görə dişlərim, qızdırmalı adamın dişləri kimi, saq-qıltı ilə bir-birinə dəyir, sanki, ciyərlərimdə nəfəsimi təngidən bir şey gizlənmişdi. Bir saniyə tufəngimin lüləsi mütərəddid halda insanla maral arasında əsdi... Yenə bir saniyə... yenə birçə an...

İntiqam və vicdan hissləri inadla ümitsiz surətdə bir-birilə mübarizə aparırdı, axır intiqam hissi üstün gəldi və o anda ovçunun meyiti yerə sərildi. Güllə səsi ilə birlikdə tufəngim də yerə düşdü. “Qatil” – astadan öz-özümə pıçıldadım. Meşə kilsə həyatı kimi səssiz idi. “Qatil” dediyimi özüm də aydın eşitdim. Mən yaxınlaşanda kişi can verirdi. Uzun zaman lal-dinməz meyitin yanında durdum. Bərkdən qəhqəhə çəkməyim nəfəs almağıma imkan verdi.

“İndi dilini qarında saxlayarsan, əziz dost” sözləri ilə öldürdüyüm adamı üzüyuxarı çevirib, cəld geri çəkildim. Onun gözləri geniş

açılmışdı. Mən ciddiləşdim, sakitlikdən qulağım batdı. Məni qəribə hisslər bürüməyə başladı...

İndiki ana qədər mən rüsvayçılığımın əvəzinə cinayət işlədirdim. Lakin indi isə bu ana qədər almadığım qisası almışdım. Bir saat əvvəl məni heç kəs inandıra bilməzdi ki, yer üzündə məndən də əskik adam yoxdur, indi isə özüm dərk eləməyə başladım ki, bir saat əvvəl mən heç də həsəd doğura bilməzdim. Allahın cəzalarını yadıma salmağa çalışırdım. Məktəbdə oxuduğum zamanlar şahidi olduğum əlində qılınc və kəndir tutmuş uşaq qatili bir qadın haqqında dumanlı xatirələr içində donub qalmışdım. Bundan sonra həyatımı bada verməyə məcbur olmaq fikri mənim üçün xüsusilə dəhşətli idi. Daha heç nə fikirləşmirdim. Eyni zamanda arzulayırdım ki, kaş o yenə yaşayaydı. Bütün gücümü toplayaraq öldürdüyüm adamın mənə elədiyi pislikləri xatirimdə canlandırmağa çalışdım. Heyhat! Mənim yaddaşım ölü yaddaşına bənzəyirdi! Yarım saat bundan qabaq coşmağıma səbəb olan şeyləri tapa bilmirdim. Anlaya bilmirdim ki, qətl hökmünü necə vermişəm. Hələ də meyitin qarşısında dururdum. Qırmanc şaqqıltısı və meşə ilə gedən yük arabasının cırıltısı məni ayıltı. Bu səs cinayətin baş verdiyi yerdən 45 mil məsafədəki qaramal cığırından gəlirdi. Təhlükəsizliyim barədə narahat olmalı idim, ona görə də istər-istəməz meşənin içərilərinə doğru çəkilməyə başladım. Yolda ağılıma gəldi ki, mərhumun heç olmazsa, cib saati olmalıdır. Sərhədə özümü çatdırmaq üçün pul lazımdı, amma meyitin qaldığı yerə qayıtmağa ürək eləməirdim. Cinlərin və Allahın varlığı haqqında fikirdən məni vahimə basırdı. Buna baxmayaraq, bütün cəsarətimi toplayıb, dünya qopsa da, saati götürmək fikri ilə qətiyyətlə geriye qayıtdım. Fikirləşdiyim kimi, saati və yaşıl rəngli pul kisəsində bir talerə qədər pul tapdım. Hamısını yığışdırıb cibimə soxmaq istərkən birdən əl saxlayıb, bir an fikrə getdim. Bu, nə xəcalət hissi, nə də cinayətimi soyğunçuluq adı altında ört-basdır etmək fikri idi. Odur ki, mən saati və pulların yalnız yarısını götürməklə qalanını atdım. Mən mərhumu soymuş bir quldur yox, əslində onun şəxsi düşməni hesab edilməyimi istəyirdim. Mən getdikcə meşənin lap dərinliklərinə çəkildim. Meşənin 4 alman mili məsafəsində şimala doğru uzandığını və orada sərhədin qurtardığını bildirdim. Gün günorta yerinə çatanaqədək birnəfəsə qaçdım. Sürətlə

qaçmağım vicdan ağrısını mənə unutturmuşdu, artıq qüvvəmin tədricən tükənib zəiflədiyi anda isə bu hissini daha da dəhşətlə mənə hücum çəkdiyini hiss edirdim. Minlərlə əcaib fiqur, sanki, öz iti bıçaqlarını sinəmə batıraraq, yanımdan ötüb keçirdi. Şirin həyat və onun əksi olan nəhayətsiz ölüm – qüvvətli intihar hissi kimi dəhşətli bir seçim qarşısında qalmışdım. İntihar etməklə həyatdan ayrılmaq üçün məndə hünər yoxdu, sağ qaldığımı görürkən isə dəhşətə gəlirdim. Nə yaşamağa, nə də ölməyə hünərsiz, olmazın iztirablar və əbədiyyət qarşısında şüursuz qorxu içində çarpışa-çarpışa 6 saat qaçdıqdan sonra bir saat, canlı dillə deyilməsi mümkün olmayan, əzablar ağısında qovruldu. Bir az toxtadıqdan sonra, özüm də hiss etmədən, sanki, özümü cansız təbiətə tanıtmamaq üçün, papağımı gözümlə üstünə endirərək, naməlum, qaranlıq bir bucağa apararıq dar cığırla qalxarkən... qəflətən kobud, əmrə bənzər “Dayan!” səsini eşitdim.

Səs lap yaxındaydı, fikrimin dağınıqlığı və gözümlə üstünə endirdiyim papaq ətrafa baxmağıma mane olmuşdu. Gözümlə açanda əlində yekə, düyünlü bir dəyənək tutmuş, quldura bənzər bir kişinin mənə yaxınlaşdığını gördüm. Onun bədəninə ölçüləri nəhəngdi – mənim ilk anda kənara sıçramağımın səbəbini də bunda görürəm – üzünün rəngi sarı ilə qaranın qarışığı olan qara mulat sifəti rəngində idi, gözlərinin ağı isə sanki hədəqəsindən çıxacaqdı.

Kəmər əvəzinə o, yaşıl yun köynəyini üstündən tapança və qəssab bıçağı asılmış ikiqat kəndirlə sarı olmuşdu. Qışqırmağına davam edərək, qolumdan bərk-bərk yapışdı. İnsan səsi məni vahiməyə salmış, onun cinayətkar görkəmi isə məni toxtatmışdı. İndiki vəziyyətimdə mənim bir quldurdan yox, dili-ağzı olan insandan qorxmağa əsasım vardı. “Kimsən?” – gələn soruşdu.

– Sənin bir tayın, əgər oxşadığın adamın özüsənsə, – cavab verdim.

– Buradan o yana heç bir yol yoxdur. Burada nə gəzirsən?

– Sən nəçisən ki, sorğu-sual edirsən? – inadla suala sualla cavab verdim.

Kişi məni iki dəfə başdan-ayağa süzdü. Görünür, o mənim cüssəmi öz cüssəsi, mənim sözlərimi isə öz sözləri ilə müqayisə edirdi.

– Sən bir dilənçi kimi sərt danışırsan, – deyə o, nəhayət, dilləndi.

– Ola bilər. Dünənə qədər dilənçi idim.

Kişi güldü:

– And içirəm, sən indi də bundan artıq deyilsən.

– Düzünə qalsa, ondan da lap pisəm, – deyib mən yoluma davam etmək istədim.

– Dayan, dost. Səni kim qovur? De görüm, burada axtardığın nədir?

Bir an fikrə getdim. Bu sözlərin dilimə necə gəldiyini yenə də anlamıram, astadan dilləndim:

– Həyat çox qısadır, cəhənnəm alovu isə həmişə yanır.

O, dik üzümə baxdı:

– Yalan deyirəmsə, lənətə gəlim! Sən haradasa boğazını ilgəkdən qurtarıbsan.

– Hələ qurtarmamışam. Salamət qal, dost.

– Əylən görüm, – o qışqıraraq ovçu çantasından qalaydan hazırlanmış bir qab çıxartdı, iri bir qurtum içərək mənə uzatdı.

Qaçmaq və qorxu məni taqətdən salmışdı, həm də bu dəhşətli gündə mənim dodağım heç islanmamışdı. Demək, üç mil uzaqlıqda hər bir sevincdən məhrum olduğum kimi, meşənin bu kənar yerində də acından ölmək təhlükəsi məni hədələyirdi. Onu da deyim ki, bu təklifi gümrahlığımı qaytarmaq üçün qəbul etdim. Belə alçalmış vəziyyətimlə mən özümə sirdaş tapmaq üçün cəhənnəm ruhu ilə dostluq bədəsi içə bilərdim. Kişi otluğa uzandı. Mən də onun kimi etdim.

– İçki məni özümə gətirdi, – dedim. – Gəlin, dost olaq.

O, qəlyanını alışıdırmaq üçün od yandırdı.

– Bu işlə çoxdan məşğulsan?

O, mənə diqqətlə baxdı:

– Bu nə deməkdir?

– Bu tez-tezmi qanlı olur? – onun kəməmindən asılmış bıçağı çıxartdım.

– Sən kimsən? – dəhşətli səslə soruşdu və qəlyanını yana qoydu.

– Sənin kimi bir qatıl, amma bu işə təzə başlamış qatıl.

Kişi əyri-əyri baxaraq qəlyanını götürdü.

– Sən buralı deyilsən? – o, nəhayət, xəbər aldı.

– Üç kilometr uzaqdakı L-danam. Bəlkə, adımla eşidibsən: Zonnenvirt.

Kişi dik atıldı:

– Vəhşi heyvan ovçusu Volf? – tez qışqırdı.

– Özüdür ki var.

– Xoş gəlmisən, dost! Xoş gəlmisən! – yenə qışqıraraq mənim əllərimi bərk-bərk silkələdi.

– Nə yaxşı oldu, sənə rast gəldim, Zonnenvirt. İllərlə, aylarla səni axtarmışam, səni yaxşı tanıyıram. Mənim hər şeydən xəbərim var. Mən ümidimi sənə bağlamışam.

– Ümidini mənə bağlamışdım? Niyə?

– Hər yerdə səndən danışırlar. Sənin düşmənlərin var. Kəndxuda səni yaman sıxışdırıb. Səninlə amansız rəftar etmiş, səni məhvə sürükləmişlər. – Kişi get-gedə odlanırdı. – Knyazın bizim əkin sahəmizdə və otlaqlarımızda otlayan bir neçə donuzunu vurmusan deyə səni illərlə dustaq saxlamış, evini, təsərrüfatını əlindən alıb dilənçiyə döndərmişlər. Buradan belə çıxır ki, insanın bir dovşan qədər qiyməti yoxdur. Məgər biz çöldəki heyvanlardan əskiyik? Sən buna necə dözürsən? Mən nə edə bilərəm?

– Bu barədə fikirləşərik. Əvvəlcə mənə de görüm, indi haradan gəlirsən? Nə etmək istəyirsən?

Mən ona başıma gələnləri nağıl elədim. Kişi axıra qədər qulaq asmayaraq, sevincqarışq bir səbirsizliklə ayağa qalxıb məni də ardınca çəkdi.

– Gəl, gəl, qardaşım Zonnenvirt, sən indi əməlli-başlı yetkinləşibsen, sən mənə lazımsan. Axır tapdım səni. Sənin sayəndə şöhrət qazanaram. Dalımca gəl.

– Sən məni hara aparmaq istəyirsən?

– Sorğu-sual eləmə. Dalımca gəl.

O, məni zorla sürüyərək dalınca aparırdı.

Biz 10-15 mil qədər getdik. Meşə get-gedə enişli-yoxuşlu, keçilməz olurdu və sıxlaşırdı. Sürüyərək məni aparan kişinin fiti məni xəyaldan ayırana qədər heç birimiz dinmədik. Gözlərimi qaldırıb baxanda biz dibi görünməyən uçurum qarşısındakı sal bir qayanın yanında durmuşduq. Qayanın altından ikinci fit səsi gəldi və dibi görünməyən uçurumdan yuxarıya, sanki, öz-özünə bir nərdivan qalxdı. Başçım özü əvvəlcə aşağı enməyə başladı. Mənə isə o gələne qədər burda durmağı tapşırdı.

– Əvvəlcə itləri zəncirlətməliyəm, – o əlavə etdi. – Sən burada yadsan. Besti səni parçalaya bilər.

Bu sözlərdən sonra o getdi. İndi mən uçurum qarşısında tək-tənha olduğumu yaxşı bilirdim. Başçının ehtiyatsızlığı nəzərimdən qaçmamışdı. Ürək eləyib nərdivanı çəksəm, kifayətdi. O zaman azad olar və qorxusuz qaça bilərdim. Etiraf edirəm ki, bunu görürdüm – məni ağuşuna çəkməli olan uçurum geriye heç bir yolu olmayan cəhənnəmin zülmət dibini xatırladırdı. Bundan sonra tutacağım yolu və görəcəyim işi fikirləşdikcə tüklərim biz-biz olurdu; yalnız və yalnız tez aradan çıxmaq məni xilas edərdi. Qaçmaq qərarına gələrək əlimi nərdivana uzatmışdım ki, iblisin istehzal qəhqəhəsinə bənzər bir səs qulaqlarımın dibində ildırım kimi gurladı: “Qatil nəyə cəsarət edir?”

Mənim qolum qurumuş kimi yanıma düşdü. Qəti qərara gəlməli idim. Artıq peşmançılıq hissi mənə əzab vermirdi, etdiyim qətl isə sal qaya kimi arxamda ucalaraq geriye yolumu kəsirdi. Həmin anda himayədarım göründü və məni çağırırdı. Artıq ayrı heç bir yol yoxdu. Aşağı endim. Biz qaya divarlarının altı ilə bir qədər getmişdik ki, dərə genişləndi və gözümə bir neçə daxma dəydi. Daxmaların arasındakı otluqda kömür tonqalının ətrafında 18-20 nəfər adam oturmuşdu.

– Dostlar, – deyib böyüyüm məni dairənin ortasına itələdi. – Bu bizim Zonnenvirt-dir. Görüşün!

“Zonnenvirt”, – hamı birdən səsləndi. O dəqiqə kişilər və qadınlar məni dövrəyə aldılar. Onların sevinci saxta deyildi, ürəkdən gəlirdi. Üzlərində hörmət, ehtiram ifadələri görünürdü. Biri əlimi sıxır, digəri paltarımı dartırdı. Bu rəftar çox hörmətli köhnə bir dostla görüşdəki rəftara bənzəyirdi. Gəlişim çörəklərini yarımçıq qoymuşdu. Dostlarım yeməklərinə davam edərək, mənim gəlişimə sağlıqlar deyirdilər. Yemək yabanı bir tərzdə keçir, şərab qabı əldən-ələ gəzirdi. Dəstənin əlbirliyi, bolluqda yaşadığı hiss olunurdu. Hamı canfəşanlıq edir, gəlişimdən doğan sevincdən özlərini get-gedə daha sərbəst aparırdılar. Məni şərəfli yerdə – iki qadının arasında oturtular. Belə biabırçı dəstədə gözəl qadın gördükdə məni sonsuz heyrət hissi bürüdü. Qadınlardan böyüyü və daha gözəli Marqarita Yunqfer (cavan qız) adıyla çağırılırdı, yaşı 25-dən yuxarı olmazdı. Onun danışıqı və hərəkətləri çox sırtıqdı. Mariya adlanan kiçiyi ərdə imiş. Ərinin pis rəftarına

görə bezib qaçmışdı. Bədəncə daha zərif idi, lakin çox solğun və çəlimsiz olduğundan odlu qonşusundan az nəzərə çarpırdı. Hər iki qadın mənim hissələrimi oyatmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Gözəl Marqarita utancaqlığının müqabilində açıq zarafatlar edirdi, lakin heç cür ürəyimə yatmadı. Əksinə arıq, çəlimsiz Mariya ürəyimə hakim oldu.

– Sən görürsən ki, əziz qardaşım Zonnenvirt, – məni buraya gətirmiş kişi danışıdı, – biz necə həyat keçiririk. Biz belə yaşayırıq. Düz demirəm, dostlar?

– Biz belə yaşayırıq, – bütün dəstə birağızdan səsləndi. Əgər bizim həyat tərzimiz xoşuna gəlsə, gəl, bizim başçımız ol. İndiyə qədər başçı mən idim, indi isə sən ol. Siz nə deyirsiniz, razısınız, dostlar?

Gurultulu “hə” səsi ətrafı bürüdü. Mənim başımsa od tutub yanır, beynim dumanlanır, şərab və həvəsdən qanım qaynayırdı, həyat məndən yoluxucu xəstəlikdən qaçan kimi qaçıb üz döndərmişdi. Burada məni qardaş kimi qarşılamişdılar, əsl həyat və şərafət də burada idi. Əslində seçmək istədiyim yol ölümə aparırdı. Ancaq burada həyatımı çox yüksək qiymətə – şərəfimi satmaqla xilas edə bilərdim. Əylənməyə qızgın meylim vardı, qadın cinsi mənə həmişə istehza etmiş, qovlamışdı, burada isə məni mehribanlıq və təmənnəsiz əyləncələr gözləyirdi. Bu barədə qərara gələrkən miskin varlığım haqqında fikirləşməyə dəyməzdi.

– Mən sizin yanınızda qalırım, dostlar! – qışqıraraq quldur dəstəsinin dairəsinə girdim. – Mən sizin yanınızda qalırım! – təkrar etdim, – bir şərtlə ki, bu qəşəng qonşumu mənə verəsiniz.

Hamı sevinclə mənim tələbimi bəyəndi. Beləliklə, mən oğru dəstəsinin başçısı və pozğun bir qadının ağası oldum...

Hekayəti davam etdirmək istəmirəm. Bu dərəcədə uçuruma yuvarlanmış bədbəxt bir adam, yəqin ki, insanları qəzəbləndirə bilən hər iş tutardı. Lakin özünün işgəncə zamanı verdiyi ifadəyə görə o ikinci dəfə adam öldürməmişdi.

Zonnenvirtin şöhrəti az bir vaxt ərzində bütün əyalətə yayıldı. Yollar çox təhlükəli olur, gecə basqınları əhalini daimi həyəcan və qorxu içərisində saxlayır, Zonnenvirt adı gələndə hamı vahiməyə

düşürdü. Ədalət orqanları onu axtarır, başına pul mükafatı qoyurdular. O isə hər dəfə törətdiyi cinayətlə azadlığının qisasını almış kimi özünü xoşbəxt hesab edirdi. O, bicliklə təhlükəsiz yaşaması üçün kəndlilərin mövhumata inamından istifadə edirdi. Onun köməkçiləri şayiə yaymışdılar ki, Zonnenvirt cin-şəyatinlərlə əlaqədardır, özü də cadugərlik bacarır. Bu oğru dəstəsinin fəaliyyət göstərdiyi ərazi o zamankı Almanıyanın mədəni cəhətdən çox geridə qalmış bir bucağı idi. Əhali şayiələrə inandığından Zonnenvirt təhlükədən uzaq idi. Heç kəs cin-şəyatinlə dost olan bu adama “gözün üstə qaşın var” deyə bilmirdi.

Beləcə, bir il keçdi. Məşğuliyyəti Zonnenvirt üçün artıq dözülməz olmağa başlayırdı. Başçılıq etdiyi quldur dəstəsinin tələblərini istənilən qədər yerinə yetirə bilmirdi. O zaman Zonnenvirt şərəbdən dumanlanmış beynilə yalnız başçı olmaq kimi zahiri görünüşə aldanmışdı: get-gedə ona əyan olurdu ki, nə dərəcədə uçuruma yuvarlanmışdır. Vaxtilə Zonnenvirti sehləyən bolluğu aclıq və ehtiyac əvəz etmişdi. Çox vaxt o bir qarın yeməkdən ötrü həyatını təhlükəyə atmalı olurdu. Əksər hallarda isə belə qənimətlər dəstəni doyuzdurmurdu. Dəstə daxilində hökm sürən qardaşlıq münasibəti yox olmuşdu. Paxıllıq, inamsızlıq və qısqançlıq burada özünə yer ələməkdə idi. Ədalət orqanları dəstə başçısını tutub təslim edənə mükafat, quldur yoldaşlarından satan olardisa, bağışlanma vəd edirdilər. Bu, quldur, səfil adamlar üçün həddindən artıq böyük sınaq idi. Bədbəxt oğlan onu izləyən təhlükəni duyurdu. Öz həmcinsini və hətta Allahını da satanlar üçün o hələlik girov kimi bir şey idi. Bu vaxtdan etibarən onun yuxusu ərşə çəkildi; daimi ölüm qorxusu dincliyini əlindən alır, inamsızlıq dəhşətli bir kabus təki onu hər yerdə izləyir, ayıq vaxtında olmazın iztirablar verir, yatanda qorxunc yuxularla onu dəhşətə gətirirdi. Susmuş vicdanı da dilə gələrək, daxilindəki təlatümlə birlikdə indiyə qədər donmuş peşmançılıq hissini aşkar etdi. Onun insanlara olan kin-küdurətinin iti tiyəsi özünə qarşı çevrildi. Bütün dünyada təkə özünü lənətləməkdən başqa bir çarəsi qalmamışdı. Təbiət bu bədbəxtə eybəcərlik “pay”ını həddən artıq vermişdi. Təbiətdən normal olan ağıl isə acı yanımlarına üstün gəlirdi. O artıq hiss edirdi ki, çox dərin uçuruma yuvarlanıb. Ümitsizlik əhvali-ruhiyyəsi onda yavaş-yavaş sakit, dərin bir məyusluğa çevrildi. Artıq o keçmiş üçün acı göz

yaşları axıdır, öz-özünü inandırır ki, keçmişini qaytara bilsəydi, tamam ayrı cür yaşardı. O hətta ümid etməyə başlayırdı ki, şərəfini qaytara bilər, ona elə gəlirdi ki, buna qüvvəsi çatar. Lakin ilk səhvinin ərafəsində özünü son dərəcə bədbəxt hiss edirkən o belə təmiz hisslərə daha çox yaxın idi.

Elə bu vaxt yeddiillik müharibə təzə başlanmışdı və təbliğat müsbət nəticə verirdi. Bədbəxt qəhrəmanımız bu vəziyyətdən istifadə edə biləcəyinə ümid bəsləyərək, vilayət hakiminə aşağıdakı məktubu göndərdi, mən onun məzmununu olduğu kimi saxlamışam:

“Bu sizin knyazlıq şərəfinizi ləkələndirmirsə, mənim kimi bir cani sizin mərhəmətinizə layıqdırsə, o zaman mənə qulaq asmaq əziyyətinizi əsirgəməyin, möhtərəm vali. Mən qatil və oğruyam, qanun məni ölümə məhkum edir, ədalət orqanları məni axtarır. Mən özümü təslim edirəm. Lakin mənim sizin taxt-tacınızdan qərribə bir xahişim var. Mən həyatıma nifrət edir və ölümdən qorxmuram. Lakin əsl insan kimi yaşamadan ölmək mənim üçün dəhşətdir. İstərdim ki, keçmiş günahlarımların yarısını yumaq üçün yaşayam. Mən incitdiyim dövlətlə barışmaq üçün yaşamaq istərdim. Edamım dünyaya dərs olacaq, lakin törədiklərimin əvəzi olmayacaqdır. Bu dəqiqə əxlaqsızlığa nifrət edir, namus və xeyirxahlığın həsrətilə yanırım. Vətənimə ziyan vurmaq üçün nə qədər səy göstərmişəmsə də, ümid edirəm ki, onun xeyrinə işləməyə məndə qüvvə qalmışdır. Bilirəm ki, eşidilməmiş bir şey xahiş edirəm. Həyatım məhv olmuşdur, odur ki, haqq-ədalət divanı ilə danışıq aparmağa layiq deyiləm. Lakin sizin hüsurunuza əlim-qolum bağlı gəlmişəm, çünki indi azadlıqdayam. Qorxu isə xahişin çox az hissəsini təşkil edir. Sizdən umduğum şey bağışlanmağım, əfv olunmağımıdır! Əgər bir insan kimi hüququm qalmışdırsa, onu da istəmirəm. Mən öz hakimiyyəmə yalnız bir şeyi xatırlatmağa cəsarət edirəm: şərəfimi itirməyə səbəb olan hökmdən sonra cinayətə başlamışam. Əgər vaxtilə cəzam o qədər ağır olmasaydı, indi əfv olunmağımı xahiş etməzdim.

Haqq və ədalətlə məni əfv edin, mənim knyazım! Əgər knyazlıq qüdrətinizlə qanun məhkəməsindən bağışlanmaq üçün razılıq ala bilərsinizsə, o zaman həyatımı mənə bağışlayın.

Həyatım bu andan etibarən sizin ixtiyarınızdadır. Əgər mümkünə, iradənizi qəzətdə elan edin. Mən də sizin knyaz sözünüdə cavab

olaraq özümü paytaxta təqdim edim. Yox, əgər mənim barəmdə ayrı qərara gəlirsinizsə, o zaman haqq və ədalət sizin tərəfinizdə olacaq. Mən də başıma ayrı çarə qılım”.

Onun bu məktubu knyazın yanında suçu vəzifəsinə təyin edilməsi barədə ikinci və üçüncü xahişnamələri kimi cavabsız qaldı. Artıq onun əfv olunmağa heç bir ümidi qalmadı və ölkədən xəlvəti çıxıb Prussiya krallığının ordusunda igid əsgər kimi ölmək qərarına gəldi.

Zonnenvirt oğru dəstəsindən müvəffəqiyyətlə qaçıb yola çıxdı. Onun yolu gecələyəcəyi kəndin içindən keçirdi. Dairə deputatı olan kəndxuda müharibədə partiyaya girmişdi. O bir qədər bundan əvvəl səyahətçilərin sənədlərinin ciddi surətdə yoxlanması barədə əmr vermişdi. Belə bir əmri şəhərciyin darvazası qarşısındakı şlaqbaum yanında oturan keşikçi də almışdı ki, bu vaxt Zonnenvirt çaparaq gəldi. Bu kişinin görünüşündə nəsə həm məzəli, həm qorxunc, həm də vəhşi bir şey var idi. Altındakı, sümüyü çıxmış yabı və zövqsüzlükdən daha çox ordan-burdan çırpışdırmış kimi görünən cındır paltarı, qəzəbli sifətində balina ovlanan yerdə ölmüş xırda balıqların baxışı kimi küt baxışı ilə qəribə təzad təşkil edirdi.

Şlaqbaumçu bu qəribə səyyahı görəndə təəccübdən donub qaldı. O, saçını öz işində ağartmışdı. Qırxillik qulluq işi onda möhkəm, əvəzəlməz vərdiş yaratmışdı. Onun qırğı gözləri burada da öz ovunu nəzərdən buraxmadı. O, həmin dəqiqə şəhər darvazasını bağladı və atının sifətini diqqətlə nəzərdən keçirərək ondan pasport tələb etdi. Volf belə bir vəziyyət üçün əvvəlcədən hazır idi və üstündə bir az bundan qabaq hansısa tacirdən çırpışdırdığı pasport var idi. Lakin bircə pasport qırxillik keşikçinin başını piyləmək və şlaqbaum arxasından gələn bəd xəbərə etiraz etmək üçün kifayət deyildi. Şlaqbaumçu kağızdan çox öz gözlərinə inanırdı və Volf onun ardınca rəisin yanına getməli oldu. Baş inzibatçı pasportun düzgün olduğunu təsdiq etdi. O, yeniliklərin çılğın həvəskarı idi və xüsusilə şərab stəkanlarını boşalda-boşalda qəzetdən danışmağı sevərdi. Pasporta əsasən o bilirdi ki, pasportun sahibi müharibənin ən qızğın yerindən, düşmən ölkəsindən gəlirdi. O ümid edirdi ki, yad adamdan maraqlı məlumatlar ala bilər və katibini pasportla birlikdə geri göndərdi ki, həmin adamı bir butulka şəraba qonaq etsin.

Bu arada Zonnenvirt idarənin qarşısında durmuşdu; məzəli tamaşa şəhərciyin sakinlərindən bir bölük adamı cəlb etmiş və onu dövrəyə almışdı. Onlar mənalı-mənalı pıçıldaşaraq atı və yiyəsini göstərirdilər. Avara adamların həyəcanı, nəhayət, böyük səs-küyə səbəb oldu. Bədbəxtlikdən, hamının barmaqla göstərdiyi at oğurluq idi. Volf isə atın həbs haqqında əmrə təsvir edildiyini və tanındığını hesab edirdi. Baş inzibatçının gözlənilməz qonaqpərvərliyi onun şübhələrini lap artırdı. O, pasportun saxtılığının aşkar olunmasını düşünür, içəriyə dəvət olunmasını isə ələ keçmək üçün tələ hesab edirdi. Xoflu olduğundan o səfeh hərəkət edərək, heç bir cavab vermədən atını mahmızlayıb aradan çıxırdı.

“Oğru!” – deyib hamı onun dalınca cumdu. Atlı həyatla ölüm arasında idi. O artıq gözdən itmişdi, təqib edənlər isə tövşüyərək dalınca gedirdilər. Atlı xilas olduğunu düşünürdü ki, sanki, amansız Nemevidanın (mif qəhrəmanı) qiüvvətli əli onu qaytardı. Təhlükədən uzaq sandığı döngə bağlı olduğundan onu, sanki, ağzıaçıq kisə kimi qarşılıdı, onun həyatının son saatları gəlib çatdı və qəhrəmanımız istəməz təqib edənlərin qabağına qayıtmalı oldu. Hadisənin oyatdığı səs-küy bütün şəhəri ayağa qaldırdı: adamlar topa-topa yığılır, döngələr bağlanır və düşmənlərin, az qala, bütöv bir ordusu ona qarşı yeriyirdi. Oğlan camaatı tapança ilə qorxudaraq, izdihamın içərisindən güc-bəla ilə özünə yol açdı. “Kim məni tutmağa cəhd etsə, – qışqırırdı, – gülləni onun başına çaxacağam!”

Qorxu hissi bir anlıq pauza yaratdı, azca sonra isə “şir ürəyi yemiş” bir çilingər şagirdi arxadan onun üstünə atıldı və coşmuş adam tapançanın tətiyini çəkmək istərkən onun qolunu qanırdı. Tapança yerə düşdü və tərək-silah edilmiş kişi atdan yerə salındı. Onu hay-küylə inzibati idarəyə apardılar.

– Siz kimsiniz? – baş inzibatçı hiss olunacaq kobud rəftar etdi.

– Çox məmnuniyyətlə, əgər siz məni belə yaxşı başa düşürsünüzsə.

– Qanunlarımız çox sərtidir. Sizin həngaməniz isə çox hay-küy qaldırıb. Sizi azad etsəm, vəzifəmə qarşı cinayət işləmiş oluram. Pasportunuz sizi ifşa edir. Mən istərdim ki, onu şübhədən qurtarmaq üçün bir neçə söz deyəydiniz.

- Əgər heç nə deyə bilmirəmsə?
- Belə olan təqdirdə, mən hökumətə xəbər verərəm və siz möhkəm nəzarət altında olarsınız.
- Bəs sonra?
- Sonra da sizin kimi yurdsuz-yuvasız adamı sərhəddə yaxalamaq və kələkbazların əlinə keçmək təhlükəsi gözləyir.
- Qəhrəmanımız bir qədər susdu, onun daxilində kəskin mübarizə gedirdi. Birdən o qəflətən hakimə sarı döndü:
- Mən sizinlə on beş dəqiqə tək qala bilərəmmi?
- Andçı iclasçılar mənalı-mənalı baxışdılar, lakin ağalarının amirənə işarəsi ilə uzaqlaşdılar.
- Buyurun, nə istəyirsiniz?
- Sizin dünənki rəftarınız, cənab rəis, məni etirafa məcbur edə bilməzdi, çünki zora tabe olmuram. Lakin bugünkü rəftarınız məndə sizə qarşı inam və ehtiram yaratdı. İnanıram ki, siz nəcib adamsınız.
- Siz mənə nə demək istəyirdiniz?
- Görürəm ki, siz nəcib adamsınız. Mən çoxdan sizin kimi adam axtarırdım. Müsəidənizlə sağ əlinizi mənə verin.
- Bu nə deməkdir?
- Sizin ağ saçlarınız, nurani sifətiniz var. Siz xeyli dövrən sürmüş və çox şey görmüşsünüz. Elə deyilmi? Siz müdrikləşmişiniz.
- Cənab, bunlar nəyə lazımdır?
- Sizin ömrünüz sona yaxınlaşır və siz Allahın dərgahına gedəndə mərhəmətə möhtacsınız. Siz insanları ümitsiz vəziyyətdə qoymayın. Kiminlə danışdığınızı bilirsinizmi?
- Bu nədir? Siz məni qorxudursunuz?
- Anlamadınız? Knyaza məni necə tapdığınızı və özümü necə təqdim etməyim haqqında yazın. Yazın ki, onun indi mənə göstərdiyi mərhəməti bir vaxt Allah özü ona göstərər. Mənim üçün xahiş edin, müdrik qoca, göz yaşları içində özümü təqdim edirəm: mən Zonnenvirtəm.

TEODOR ŞTORM

(1817–1888)

ÖGEY ANA

(*novella*)

Böyük evə ağır sükut çökmüşdü. Dəhlizi isə təzə-tər qızılgül ətri bürümüşdü. Yuxarı evə çıxan enli pilləkənlə üzbəüz ikitaylı qapıdan yaşlı, ancaq tərtəmiz geyinmiş bir qulluqçu çıxdı. Qadın arxayın-arxayın qapını arxasınca örtüdü və onun qonur gözləri divarları dolaşdı, sanki hansı küncdəsə toz-torpaq ilişib qalmışdı; sonra razılıqla başını yırğaladı və artıq zəngləri ikinci dəfə cingildəyən qədimi ingilis saatına nəzər saldı. “Yarısidir”, – öz-özünə mızıldandı, – “cənab professor yazmışdır ki, səkkizdə burda olacaqlar”. Bunu deyib, cibindən bir topa açar çıxardı və evin arxa otaqlarında gözdən itdi... Və yenə sükut çökdü; təkcə saatin aramsız çıqqıltıları dəhlizdən artırmaya yayılırdı; bir də qapının üstündəki pəncərədən axşam günəşinin solğun şüaları içəri süzülür, divar saatının qutusunu bəzəyən qızılı düymələrin üstündə parıldayırdı...

Sonra yuxarıdan asta, yüngül addım səsləri gəldi, pilləkənin başında təxminən on yaşlarında bir qız uşağı görüldü. O da təzə və təmiz geyinmişdi. Qırmızı-ağ zolaqlı paltarı qarayanız sifətinə, parıldayan qara saçlarına çox yaraşırı. O, qolunu sürəhiyə, başını da qoluna söykəmişdi, dalğın baxışları üzbəüz otağın qapısına zillənmişdi və elə beləcə də asta-asta pilləkənlə aşağı sürüşürdü.

Bir anlığa dəhlizdə dayanıb ətrafi dinşədi; sonra yavaşca qapını açıb, qalın pərdələrin arasından içəri sivişdi. Bura alaqqaranlıq idi, çünki otağın pəncərələrini dar küçənin o biri tərəfindəki böyük bina tuturdu. Təkcə yan tərəfdəki divanın üstündə asılmış Venesiya güz-güsü tünd-yaşıl rəngli döşəmənin üstündə gümüş kimi parıldayırdı; elə bil ki, o bu tənhalıqda jurnal masasının üstündə mərmər vazaya

qoyulmuş bir dəstə qızılıgülnü özündə əks etdirmək üçün asılmışdı. Ancaq tezliklə orda qaraşın bir uşaq başı da göründü. Qız barmaqlarının ucunda yumşaq xalının üstü ilə irəli yeridi və gözlər çevrilib bir daha qapıda gəzəndə, nazik barmaqlar artıq gül dəstəsini haqlamışdı. Axır ki, o barmaqlar qönçə qızılıgülnü birini dəstədən ayırdı. Ancaq bu zaman gülnü tikanlarına fikir verməmişdi, bir damcı qıpqırmızı qan əlinin üstündə “yeriməyə” başladı. Tələsik, qan masanın üstündəki bahalı örtüyə düşmüşdü əlini dodaqlarına çatdırdı və onu sordu. Sonra gəldiyi kimi də yavaşca, oğurladığı qızılıgül də əlində, pərdələrin arasından sivişib dəhlizə çıxdı. Yenə də ətrafı dinşəyəndən sonra bayaq endiyi pilləkənlə yuxarı qaçdı, dəhlizi keçib axırıncı qarıya çatdı. Qarşısında qaranquşlar vurnuxan pəncərələrin birindən bayıra nəzər saldı; sonra əlini dəstəyə apardı.

Bu, atasının iş otağı idi və özü burda olmayanda ora heç kim girməzdi. Qız indi tək-tənha kitab dolu rəflərlə üz bəüz dayanmışdı və tərəddüdlə qapını arxasınca örtəndə alt evin pəncərəsi önündə it ucadan zingildədi. Qızın ciddi sifətində təbəssüm gəzdi. Cəld pəncərəyə yaxınlaşıb çölə baxdı. Aşağıda çəmənli, kollu-koslu bağ uzanıb gedirdi. Deyəsən, onun dördayaqlı dostu yanılmışdı. Qız elə ehtiyatla tərənirdi ki, heç kim heç nə duya bilməzdi. Onun sifəti təzədən yavaş-yavaş kölgələndi. Axı o bura başqa iş üçün gəlmişdi, Nero nəyinə lazım idi...

Onun girdiyi qapıdan qərbə tərəf bir pəncərə də var idi. Pəncərənin qarşısında iri yazı masası qoyulmuşdu. Masa elə dururdu ki, pəncərədən süzülən işıq onun arxasında oturan adamın düz əlinə düşürdü. Hiss olunurdu ki, bu adam antik dövrlə məşğul olur, çünki masanın üstündə qədim Romada, ya da Yunanıstanda bürüncdən, gildən hazırlanmış əşyalar, köhnə evlərin, qəsrlərin balaca modelləri və keçmişə aid başqa şeylər var idi. Bunların üzərindən isə, sanki, mavi bahar nəsimindən boylanmış gənc qadının yarımportreti asılmışdı. Onun alınına tökülmüş qızılı-sarışın saçları gənclik çələnginə bənzəyirdi. “Xoldzeliq”. Bu köhnəlmiş sözü dostları əvvəllər, o hələ bu evin astanasında dayanıb qonaqlara “xoş gəldin” eləyən vaxtlar, təzədən tapıb ona demişdilər. O elə indi də şəkildən mavi uşaq gözlərilə içəri girənə baxırdı. Təkcə dodaqlarında indiyə kimi heç kəsin sezmə-

diyi bir kədər nişanəsi donub qalmışdı. Yəqin, o vaxtlar rəssama bunun üstündə söz gəlmişdi. Sonralar, o öləndən sonra, hamıya elə gəlirdi ki, rəssam haqlı imiş.

Balaca, qaraşın saçlı qız asta addımlarla ona yaxınlaşdı, həsrət dolu baxışlar məhəbbətlə o gözəl surətə yapışdı. “Ana, ay ana” – yavaşdan pıçıldadı. Ancaq elə pıçıldadı ki, deyərdin, bu sözlərlə elə onun özü də şəkklə yapışmaq istəyir. O gözəl surət isə, əvvəlkitək, matdım-matdım divardan baxırdı...

Qız, pişik kimi cəld hərəkətlə kreslonun üstündən stola dırmaşdı və onun əlləri oğurladığı qızılgülü birtəhər çərçivəyə ilişdirməyə çalışanda, qurumuş dodaqları şəkklə yapışdı. Güllü taxan kimi yerə düşdü və yaylığı ilə masanın üstündə qalmış ayaq izlərini tərtemiz sildi...

Birdən ona elə gəldi ki, bayaq qorxa-qorxa girdiyi bu otaqdan çıxıbilməyəcək. Qapıya tərəf zorla bir-iki addım atandan sonra təzədən geri qayıtdı. Sanki, pəncərənin yanındakı yazı masası onu özünə çəkirdi...

Bu pəncərənin altında da bir bağ, daha doğrusu, cəngəllik var idi. O çox balaca idi, kol-kos basmayan yerlərdən uca hasar aydınca görünürdü. Hasarın dibində pəncərə ilə üzbəüz uçub-dağılmış, ağzı-açıq qamış koma var idi. Bu komanın qarşısında sarmaşiq kollarının bürüdüyü skamya dururdu. Bir az aralı isə, deyəsən, iri kollu qızıl-güllər salınmışdı. Ancaq bu güllərdə daha güllük qalmamışdı, kolları quruyub sapsarı saralmışdı, ləçəkləri isə tökülüb kolun-kosun üstündə qalmışdı.

Qız qollarını pəncərəyə söykəyib, çənəsini əlləri arasına almışdı və həsrətlə aşağı baxırdı. Bağın içindəki komanın yanında iki qaranquş uçuşurdu. Yəqin ki, orda yuva tikmişdilər. Təkcə bir sarıköynək qurumuş nəfəsotunun başına qonub ürəkdən oxuyurdu və qara göz-lərini qıza zilləmişdi.

– Nesi, harda qalıbsan sən? – mülayim və həzin qadın səsi eşidildi və eyni zamanda, bir əl onun başını sığalladı...

Qoca qulluqçu hiss edilmədən içəri girmişdi. Qız çevrilib yorğun-yorğun ona baxdı.

– Anne, – dedi, – kaş bircə dəfə nənəmin bu bağına gedə biləydim.

Qadın dinmədi. O, dodaqlarını bir-birinə sıxmışdı və təkcə razılıq əlaməti olaraq başını yırğalladı, sonra:

– Gəl, gəl, – dedi, – gör nə günə düşübsən bir? İndicə gələcəklər. Atan... bir də... təzə anan... – Bunu deyib qızı qolları arasına aldı, başını sıgalladı, hörüklərini və paltarını qaydaya saldı. – Yox, yox, Nesxen... ağlama... yaxşı qadın olmalıdır... həm də gözəl, Nesi... Axı sənin gözəllərdən xoşun gəlir!

Elə bu anda küçədən maşın səsi gəldi. Qız səksəndi. Qadın onun əlindən yapışıb tələsik otaqdan çıxardı. Onlar vaxtında çıxmışdılar və maşının həyətə necə girdiyini gördülər. Qapını qulluqçu qızlar açmışdılar.

Qoca qulluqçu, deyəsən, düz deyirdi.

Üzünün ciddi görkəmindən aydınca Nesinin atası olduğu bilinən, təxminən 40 yaşlarında bir kişi, cavan, qəşəng qadına maşından düşməkdə kömək elədi. Onun saçları və gözləri də, demək olar ki, indi ögey anası olduğu uşağın saçları və gözləri kimi qapqara idi. Bir az cavan olmasaydı, deyərdin elə bu qızın həqiqi anasıdır. Qadın mehribanlıqla salam verdi və kimisə axtarırmış kimi ətrafa boylandı. Ancaq əri tələsik onu içəri çəkdi. Alt otaqda onları təzə-tər qızılgül iyi vurdu.

– Biz burda bir yaşayacağıq, – kişi onu yumşaq kresloya oturtdu, – təzə evində ilk rahatlığını tapmamış bu otaqdan çıxma.

Qadın məhəbbətlə ona baxdı.

– Bəs sən? Mənim yanımda qalmaq istəmirsən?

– Mən bu dəqiqə evimizin incisini gətirim...

– Hə, Rudolf, sənin Aqnesini. Hardadı o?

Kişi artıq çıxmışdı. Onlar gələndə, Nesinin qoca Annenin arxasında yaşındığı atanın gözündən qaçmamışdı. Onu tək-tənha dəhlizin qapısında tapanda, qolları arasına alıb başı üzərinə qaldırdı, elə beləcə də otağa gətirdi.

– Bax, bu da Nesi, – deyib qızı xalçanın üstünə qoydu və elə o dəqiqə də, işi var imiş kimi, çölə çıxdı. O, bunları tək buraxmaq istəyirdi.

Nesi yavaş-yavaş dikəldi və səssiz-səmirsiz gənc qadının qarşısında dayandı. Hər ikisi çəkinə-çəkinə, sınaıyıcı nəzərlərlə bir-birinə baxdı. Gənc qadın, deyəsən, olduğundan daha yaxşı qarşılanacağını güman etmişdi və nəhayət, qızın əllərindən tutub ciddiliklə dedi:

– Bilirsən, mən indi sənın ananam. Bir-birimizə hayan olacağım, eləmi?

Nesi yana baxdı.

– Mən sizə “mama” deyə bilərəm? – qız utana-utana dedi.

– Əlbəttə, Aqnes. Necə istəyirsən, elə də de... “mama” ya “ana”, hansı xoşuna gəlir...

Qız pərt halda ona baxdı və tələsik dilləndi:

– “Mama” dilimə yaxşı yatır.

Gənc qadın iti baxışlarla onu süzdü, sonra qara gözlərini qızın qapqara gözlərinə zillədi.

– “Ana” yox, “mama”, eləmi?

– Axı mənim anam ölüb... – qız pıçıldadı.

Qadının əlləri, qeyri-ixtiyari, yanına düşdü, ancaq tələsik, elə o dəqiqə də qızı bağına basdı.

– Nesi, – dedi, – “ana” da, “mama” da eyni şeydi.

Nesi dinmədi. O, təkcə mərhuma həmişə “ana” demişdi...

Söhbət qurtarmışdı. Evin kişisi içəri girdi və qızını cavan arvadının qucağında görəndə razılıqla gülümsədi.

– İndisə, gəl, – o, şən halda əlini arvadına uzatdı, – bütün bu evin sahibliyini qəbul elə.

Onlar birlikdə çıxdılar. Alt mərtəbədəki otaqlara, mətbəxə, zirzəmiyə baxdılar, sonra enli pilləkənlə böyük bir zala qalxdılar, pilləkənin hər iki tərəfindən koridora çıxan bütün balaca otaqlara girdilər.

Şər qarışırdı. Ərinin qolundan yapışan gənc qadın artıq dala qalırdı, sanki, onun üzünə açılan hər bir qapı ağır yük olub çiyindən asılırdı. Kefikök ərinin suallarına verdiyi cavablar da qısalırdı. Nəhayət, iş otağının qapısına çatanda kişi də susdu və qadının səssizcə onun çiyinə söykədiyi başını yuxarı qaldırıb özünə tərəf çəkdi:

– Nə oldu sənə, İnes? Qanın qaraldı...

– Yox, yox...

– Elə isə gəl...

O, qapını açanda üzlərinə solğun işıq düşdü. Qərb tərəfdəki pəncərədən bağın o biri başında qürub edən günəşin qızılı şüası parıldıdı. Elə həmin bu işıqda mərhumun şəkli divardan onlara baxdı. Şəklin altında, qızıl çərçivəyə sancılmış təzə-tər, qırmızı qızılgül açmışdı.

Qadın qeyri-ixtiyari əllərilə ürəyini tutdu və dinməz-söyləməz o qəşəng, canlı şəkllə baxdı. Ərinin qolları isə artıq onun boynuna dolanmışdı.

– Bir vaxt o, mənim səadətım olub. İndi isə sən ol...

Qadın başını yırğaladı. O susmuşdu və güclə nəfəs alırdı. Ah, bu mərhum hələ yaşayırdı! Onların ikisinə də bu evdə yer ola bilərdimi?

Bayaq Nesinin burda olduğu vaxtdakı kimi, cənub tərəfdəki bağdan it səsi gəldi. Əri onu oxşaya-oxşaya o tərəfdəki pəncərənin önünə gətirdi.

– Bir aşağı bax, – dedi.

Aşağıda, çəmənliyə doğru uzanan çığırda bir qara it oturmuşdu. Nesi də onun qabağında durub, qara hörüklərindən birini itin burnuna dolayır və yavaş-yavaş sıxırdı. İt başını geri çəkir, hürür, Nesi isə gülərək, oyuna təzədən başlayırdı.

Uşağının əməlinə baxan ata da gülümsündü. Onun yanında dayanmış gənc qadın isə qaşqabaqlı idi və bunu görənlər kişi bulud kimi tutuldu. “Kaş öz anası olaydı”, – o, fikirləşdi, ancaq qadına başqa şey dedi:

– Bu, bizim Nerodur. Gərək onunla da tanış olasan, İnes. Onlar yaman dostdur. Hətta Nesi onu kuklasının beşiyinə də qoşur.

Qadın ona baxdı, sonra dalğın halda:

– Burada çox şey varmış, Rudolf, – dedi. – Görəsən, öyrəsə biləcəyəmmi?!

– İnes, sən bir az xəyalpərvərsən. Nə var ki burda: biz, uşaq, bir də xırda-para ev-eşik.

– Nə var ki? – qadın səssizcə təkrar elədi və itlə birlikdə çəmənliyə üz qoymuş uşağın ardınca baxdı... Birdən qorxu içərisində ərinə tərəf dönüb onun boynuna sarıldı: – Məni tut... kömək elə... özümü pis hiss eləyirəm...

* * *

Həftələr, aylar keçdi. Gənc qadının qorxusu, deyəsən, əbəs imiş. Bütün işlər, sanki, öz-özünə onun əlinin altına yığılırdı. Məhribanlığına, alicənablığına görə qulluqçular da onun bir sözünü iki eləmərdilər və çöldən içəri girən hər kəs hiss edirdi ki, evin kişisinin özünə yaraşan arvadı var. Ərinin həmişə ciddilik yağan gözlərində isə hər şey başqa

cür idi, o görürdü ki, qadın evdəki şeylərə yad adam kimi əl uzadır, elə bil, onun burda payı yox idi, elə bil, hər şeyi ona əmanət vermişdilər. Əlbəttə, hərdən çılğın məhəbbətlə ərinin qucağına sığınması, bununla da özünü “onun ərinin, ərinin də onun olması”na inandırmağa çalışması bu görüb-götürmüş kişini sakitləşdirə bilməzdi.

Heç Nesi ilə də yaxınlaşa bilməmişdi. Daxili bir səs – məhəbbətin, ağlın səsi gənc qadına deyirdi ki, uşaqla həmişə anasından danışsın. O anasından ki, xatirəsi gənc qadının bu evə ögey ana kimi ayaq basdığı gündən daha da əbədiləşirdi. Hər şeyə bais o şəkil idi. Ərinin otağında asılan şəkil. Nə qədər çalışsa da, o şəkklə baxa bilmirdi. Hərdən cəsərlənlənib qızı qucaqlayır, bağına basırdı, ancaq dinə bilmirdi, çünki dodaqları sözüünə baxmırdı və onda bu nəvazişdən qara gözləri sevinclə parıldayan Nesi də məyus halda çıxıb gedirdi. Qəribə idi ki, qız bu qəşəng qadının nəvazişi həsrətində idi. Bütün uşaqların elədiyi kimi, o da bu qadına daxilən sitayiş edirdi. Ancaq onda hər cür səmimi söhbətin açarı olan xoş dil yox idi. Ona elə gəlirdi ki, bəzi şeyləri demək olar, bəzilərini isə yox.

İnes bu son maneəni hiss edirdi və ona elə gəlirdi ki, bunu lap asanlıqla aradan qaldırmaq olar. Buna görə də həmişə o haqda düşüncəli nürdü. Bir dəfə yenə fikirli-fikirli ərinin yanında oturmuşdu və gözlərini buğlana-buğlana zümzümə edən çaydana zilləmişdi. Təzəcə qəzet oxumağı qurtaran Rudolf onun əllərindən tutdu.

– Bu gün yaman dinməzsən, İnes. Mən bircə dəfə də yadına düşməmişəm.

– Sənə sözüüm var... – O tərəddüd etdi və əlini ərinin əlindən çəkdi.

– Niyə demirsən?

Qadın xeyli susdu.

– Rudolf, – nəhayət dilləndi, – qoy sənənin balan mənə “ana” desin.

– Necə yəni, o belə demir ki?

Qadın başını yırğaladı və təzə gələn günü Nesi ilə olan söhbətini danışdı.

– Bu, uşaq ağlının qeyri-şüuri tapdığı çıxış yoludur. Gəlsənə, belə çıxış yolunu biz də razılıqla qəbul edək.

– Onda uşaq mənə heç yaxın gəlməz ki?

Kişi yenə onun əllərindən tutmaq istədi, ancaq qadın əlini çəkdi.

– İnes, təbiətin vermədiyi şeyi ondan istəmə. Nesidən sənə uşaq, özündən də ona ana olmağı umma.

Qadının gözlərində yaş gilələndi və demək olar ki, qəzəblə dilləndi:

– Ancaq mən onun anası olmalıyam.

– Onun anası? Yox, İnes, sən olmamalısən .

– Bəs nəyi olmalıyam, Rudolf?

Əgər o, bu sualın cavabını başa düşsəydi, yəqin ki, verməzdi. Kişi bunu duydu və zəndlə onun gözlərinin içində baxdı – sanki, orda özünə kömək axtarırdı.

Onun susmasını başqa cür yozan qadın yenə dilləndi:

– Yadında saxla, buna cavab verə bilmədin.

– Oh, İnes, kaş indi sən qücağında qanı öz qanından olan bir körpən olaydı...

Qadın narazılıqla başını yırğaladı.

– Vaxt gələcək, hiss eləyəcəksən ki, sən gözlərindəki o heyranlıq körpəndə ilk təbəssüm oyadacaq. O özü sənə sığınacaq... Bir vaxt Nesi də ona zillənmiş iki müqəddəs gözün parıltısına isinmişdi. Elə onda balaca qolunu onun boynuna dolayıb ilk dəfə “ana” demişdi. İndi onun bu sözü dünyada həmin adamdan başqa heç kəsə deyə bilmədiyinə görə incimə...

İnes onun dediklərini eşitməmişdi; onun beynində yalnız bircə fikir dolaşır: “Əgər o, sən uşağın deyil”, – deməyə dilin gəlirsə, onda niyə demirsən ki, “sən də mənim arvadım deyilsən?”

Söhbət elə beləcə də qaldı. Ərinin gətirdiyi bəhanələr onu inan-dıra bilməzdi. Axırda Rudolf onu özünə tərəf çəkdi, sakitləşdirməyə çalışdı. Qadın da ərini öpdü, göz yaşları arasından təbəssümlə ona baxdı. Ancaq bunun da köməyi olmadı...

Rudolf çıxıb gedəndən sonra qadın bağa düşdü. İçəri girər-girməz, əlində kitab çəmənlikdə gəzişən Nesini gördü, ancaq özünü ona göstərmək istəmədi, yolunu kolların arası ilə hasara tərəf uzanan cığırdan saldı. Uşaq elə bircə oğrun baxışda ögey anasının qəşəng gözlərindəki qüssəni sezdi və maqnitləşmiş kimi, kitab oxuya-oxuya, öz-özünə danışa-danışa, o da hiss eləmədən bu cığıra düşdü.

İnes uca hasardakı qapının yanında ayaq saxlamışdı. Qapını bənövşəyi sarmaşığı basmışdı. Dalğın baxışlarla xeyli ona tamaşa elədi

və təzədən bu tənha gəzintisində başlamaq istəyərkən qızın ona tərəf gəldiyini gördü. Ayaq saxlayıb soruşdu:

– Bu nə qapıdır, Nesi?

– Nənəmin bağına açılır...

– Nənənin bağına? Axı sənin nənən, baban çoxdan ölüblər.

– Bəli, çoxdan... lap çoxdan.

– İndi bu bağ kimindir?

– Bizim! – qız inamla dedi bunu.

İnes birtəhər əlinə yer eləyib qapının dəmir dəstəyini çəkışirdi. Nesi elə sakit dayanıb tamaşa edirdi ki, deyərdin o da qapının açılacağına inanır.

– Bu ki bağlıdır, – qadın dəstəyi buraxdı və yaylığı ilə əlinə bulaşmış pası sildi. – Bu atanın pəncərəsindən görünən o yiyəsiz bağdır? Qız başını tərpətdi.

– Bir qulaq ver, Nesi, gör orda quşlar nə gözəl oxuyur?

Bu vaxt qoca qulluqçu bağa girmişdi. Hasarın yanında səs gəldiyini eşidib tələsik onlara yaxınlaşdı və dedi:

– Evə qonaq gəlib.

İnes mehribanlıqla Nesinin yanaqlarını sığalladı.

– Atan pis bağbandır, – o, bunu gedə-gedə dedi, – bir gün gərək ikimiz də oraya gedək, qaydaya salaq.

Evdə onları Rudolf qarşıladı.

– Bilirsən, bu axşam Müllerin kvarteti çalır, – dedi, – həkimlə arvadı gəliblər, deyirlər getməsək, peşman olarıq.

Onlar qonaqlar olan otağa keçdilər və musiqi barədə uzun-uzadı, maraqlı bir söhbət başlandı. Sonra ev işlərindən danışdılar. Kol-kos basmış bağ bu gün də yaddan çıxdı.

* * *

Axşam konsertə getdilər. O mərhum dahilər – Haydn və Motsart dinləyicilərin görüşünə gəldilər. Axırda Bethovenin S. Mollı – kvartetinin son əks-sədası da itib-batdı, bu sədaların ətrafa səpələdiyi əzəmətli sükutu ağzına qədər dolu böyük zaldakı tamaşaçıların səs-küyü pozdu.

Rudolf arvadının yanında dayanmışdı.

– Qurtardı, İnes, – sonra ona tərəf əyildi: – Yoxsa yenə qulaq asırsan?

İnes hələ oturmuşdu və gözlərini boş pultlar qalmış səhnəyə zilləmişdi. Bir azdan əlini ərinə uzatdı, yerindən qalxa-qalxa dedi:

– Evə gedək, Rudolf.

Qapıda həkimlə arvadı onları saxladı. Bunlar İnesin yeganə get-gəl elədiyi adamlar idi.

– Hə, necə idi? – həkim bunu deyib özündən razı halda başını yırğaladı: – Bizə gedək. Yolumuzun üstüdür... belə şeydən sonra bir-iki saat oturmaq pis olmazdı.

Rudolf şən halda razılıq vermək istəyərkən kiminsə yavaşca pencyinin qolundan çəkdiyini hiss elədi və arvadının xahiş dolu gözlərinin ona zilləndiyini gördü. O, İnesi başa düşdü və zarafata salıb dedi:

– Qoy yuxarı təşkilat özü həll eləsin.

İnes, adətən çox çətin yola gələnlər üçün həkimlə başqa bir axşama razı salmağın çəmini bilirdi...

Evlərinin yanında dostlar ayrıldıqdan sonra İnes, ağır yük altından çıxmış adamlar kimi, dərinədən nəfəs aldı.

Rudolf soruşdu:

– Niyə bu gün sevimli həkimimizi incitdin?

O, ərinin qolundan yapışdı.

– Heç nə... Gözəl axşam idi... səninlə tək qalmaq istəyirdim.

Tələsik evə tərəf üz qoydular.

– Bir bax, – kişi dedi, – alt mərtəbədə işıq gəlir. Qoca Anne, yaqın, indi çay dəmləyib. Sən düz elədin, öz evində olmaq daha yaxşıdır, nəinki başqasında.

İnes eləcə başını tərpətdi və sakitcə onun əlini sıxdı. Sonra evə girdilər. İnes kefikök halda qapını açıb, pərdələri geri çəkdi.

Masanın üstündə, əvvəllər qızılqüllü vazanın durduğu yerdə iri bürünc lampa var idi və onun işığı başını arıq qollarına söykəyib yatmış uşağın üzünə düşürdü. Qollarının arasında şəkilli kitabın künc-bucağı da görünürdü.

Gənc qadın qapının ağzındaca donub qalmışdı; uşaq büsbütün onun yadından çıxmışdı. Qəşəng dodaqlarına acı məyusluq çökmüşdü. Əri onu çəkib otağa salanda, kəsik-kəsik inildədi:

– Ax... Nesi... Sən burda neyləyirsən?

Nesi oyandı və sıçrayıb ayağa qalxdı.

– Sizi gözləmək istəyirdim, – o, təbəssümlə əlini onun parıldayan gözlərinə çəkdi.

– Anne düz eləməyib, sən gərək çoxdan yatmış olaydın.

İnes çevrilib pəncərəyə sarı getdi, hiss edirdi ki, gözlərindən yaş sel kimi axır. Dolaşq fikirlər, acı duyğular az qalırdı onun sinəsini dəlib çıxsın... qəriblik... gücsüzlük... sevdiyi ərinin uşağına biganəliyi... heç özü də bilmirdi, bütün bunlar hardan ağlına gəlmişdi. Bu insafsız acılı-şirinli iztirablar arasında öz-özünə pıçıldadı: ailə səadətində gənclik çatmır. Onun özü isə hələ çox cavan idi.

Geri dönəndə otaq bomboş idi. Görəsən, o şirin xəyallar harda qaldı? Ancaq heç fikirləşmirdi ki, onları özü ürkütmüşdü.

Bu müəmmalı səhnədən dəhşətə gələn uşağı atası kirimişcə götürüb aparmışdı. Qız qucağında pilləkəni çıxarkən öz-özünə demişdi: “Səbir elə”. O da başqa mənada ürəyindən keçirmişdi: “Axı o hələ çox cavandır”. Başında müxtəlif fikirlər, planlar oyandı. Nesi ilə qoca Annenin yatdıqları otağın qapısını açdı. Anne onları gözləyirdi. Atası qızı öpüb dedi: “Mamaya sənəin əvəzindən “gəcən xeyrə qalsın” deyərəm”. Sonra arvadının yanına getmək istədi, ancaq yolun yarısından geri döndü, koridoru keçib iş otağına girdi.

Yazı stolunun üstündə balaca bürünc lampa var idi. Onu bu yaxınlarda almışdı və yoxlamaq üçün yarıya qədər yağla doldurmuşdu. Lampanı götürüb alışırdı, təzədən yerinə – şəkilin altına, içində gül olan stəkani da onun yanına qoydu. Bütün bunları düşünmədən edirdi – elə bil ki, beyni, ürəyi işlədiyi üçün əlini boş qoymaq istəmirdi. Sonra pəncərənin qabağına keçib taybatay açdı.

Səmanı bulud bürümüşdü. Ay görünmürdü. Balaca bağı başına götürmüş kol-kos böyük bir izdihamı andırırdı. Təkcə piramidaşəkilli iynəarpaqların arası ilə komaya doğru uzanan cığırdakı çınqılların işıltısı bu qaranlığı yarırdı.

Bu boşluğa baxan kişinin gözləri önündə sevimli bir adamın xəyala bənzəyən surəti canlandı. Xəyal cığırda gəzişirdi və kişiyyə elə gəlirdi ki, o da bununla yanaşı gedir.

“Qoy sənəin xatirən mənim məhəbbətimə ilham versin”, – kişi dedi bunu. Xəyal cavab vermədi. Qəşəng, solğun çöhrəsi sinəsinə enmişdi,

kişi də uçuna-uçuna bu yaxınlığı hiss edirdi. Xəyal isə dinmirdi ki dinmirdi.

Bu vaxt hiss elədi ki, yuxarıda yalnız dayanıb və istər-istəməz ölmün dəhşətinə inanmalı oldu. Onun burda olduğu vaxtlar keçib-getmişdi. Bircə o köhnə bağ qalmışdı. Onda başını qaldırıb pəncərədən baxanda, yenicə 15 yaşlarına girmiş qızı ilk dəfə görmüşdü. O sarışın saçlı uşaq bu ciddi kişinin bütün fikir və duyğularını oğurladı və yalnız bu evə gələn kimi qədəm basanda özünə qayıtardı. Onunla bu evə səadət gəldi, yaşamaq, yaratmaq həvəsi gəldi. Qızın ata-anası bu dünyadan vaxtsız köçəndən sonra evi satdılar, bağı isə saxladılar. Aranı kəsən hasara qapı qoyub bağları birləşdirdilər. Sonra bu qapını kol-kos basıb görünməz elədi...

Komanın yanında, vaxtilə pəncərədən gənclik məhəbbətini gördüyü yerdə, indi sarışın ana ilə qaragözlü bir uşaq otururdu. O, başını işdən qaldıran kimi insan səadətinin aşib-coşduğu bu nöqtəyə baxırdı. Ancaq, sən demə, əcəl gizləndə öz işini görmüş. Onda iyunun əvvəlləri idi və ağır xəstənin çarpayısını yataq otağından onun iş otağına köçürdülər. O, açıq pəncərədən içəri dolan hava – onun səadət bağından gələn hava ilə nəfəs almaq istəyirdi. Böyük yazı stolunu yana çəkдилər. Onun bütün fikri-zikri xəstənin yanında idi. Bayırda qəribə, görünməmiş bir yaz səhəri açılmışdı. Gilas ağacı da, elə bil, təzədən pöhrələyirdi. Bir dəfə qeyri-ixtiyari, hansı hissini təsirləsə, onu qucağına alıb düz pəncərənin önünə gətirdi:

– Bax, – dedi, – bir də bax. Gör dünya nə gözəldir...

Ancaq qadın astaca başını tərpedib dedi:

– Mən onu daha görməyəcəyəm...

Sonra vaxt gəldi ki, onun hərdən dodaqlarından qopan pıçılıtlar da kəsildi. Gözlərindəki ışıltı da sönməyə başladı. Təkcə dodaqlar ağrıdan iztirabla səyriyirdi və bir də son həyat əlaməti – nəfəsi eşidilirdi. Getdikcə o da yavaşdı, lap sakitləşdi və axırda həzin bir zümzüməyə bənzədi. Sonra nəfəs bir də gəldi, açıq gözlərindən mavi parıltı keçdi; sonra isə uyudu...

– Gecən xeyrə qalsın, Mariya.

Ancaq o bunu eşitmədi.

Daha bir gün keçdi və o müqəddəs surət artıq aşağıdakı böyük, alaqaranlıq otağa qoyulmuş tabutda uyuyurdu. Evin qulluqçuları asta-

asta irəli yeridilər. O da burada idi və qoca Annenin qucağındakı uşağı ilə yanaşı dayanmışdı. Anne dedi:

– Qorxmursan, Nesi?

Uşaq qan tutmuş adamlar kimi cavab verdi:

– Yox, Anne, mən dua edirəm.

Sonra lap son an gəldi. Son mənzilə yola salırdılar. Nə keşiş var idi, nə də zəng səsləri. Ancaq səhərin gözü yeni açılırdı və ilk sərçələr də təzə-təzə yuvalarından çıxırdı.

...Bunlar keçib getmişdi. Ancaq onu kədərində-qəmində saxlamışdı. Görünməsə də, qadın yenə onunla bir yerdə idi. Sonra hiss edilmədən bunlar da keçib getdi. Hərdən qorxu içərisində onu axtardı, ancaq təsadüfi hallarda tapdı. Onda ilk dəfə evin bomboş, kimsəsiz olduğunu hiss elədi. Bütün künc-bucaq toranlaşdı... Əvvəllər belə olmazdı. Hər şey ona birtəhər görünürdü. Onu da tapa bilmirdi ki bilmirdi.

...Ay buludların arxasından çıxmışdı və öz gur işığını bağa salmışdı. O həmişə durduğu yerdə dayanmışdı, başını pəncərəyə söykəmişdi. Ancaq gözləri heç nəyi görmürdü.

Bu vaxt arxasında qapı açıldı və qəşəng bir qadın kölgəsi içəri girdi. O paltar xışıltısı eşitdi və geri çevrilib diqqətlə gələnə baxdı.

– İnes! – Dodaqlarından yalnız bircə bu söz qopdu, ancaq yerindən tərpənmədi.

Qadın da dayandı.

– Nə olub sənə, Rudolf? Məndən qorxursan?

O, başını yırğaladı, gülümsəməyə çalışdı.

– Gəl, – dedi, – aşağı gedək.

Əri onun əlindən tutanda qadının gözləri lampanın işıqlandırdığı şəkllə və onun yanındakı gülə sataşdı. Birdən-birə, elə bil, onu ildırım vurdu. “Bir əlində iki qarpız tutursan...” Onun səsi soyuq və kinli idi.

Kişi hər şeyi başa düşdü.

– Ah, İnes, – dedi. – Demək, ölümlər sənün üçün də müqəddəs deyilmiş.

– Ölümlər! Onlar kimin üçün müqəddəs deyil? Ancaq, Rudolf, – qadın onu təzədən pəncərəyə tərəf çəkdi; onun əlləri titrəyirdi və qara gözləri həyəcandan alışıb-yanırdı. – İndi mənə – öz arvadına de görüm, bu bağını niyə bağlı saxlayırsan, heç kimi ora qoymursan?

O, əli ilə qaranlıqları göstərdi. Ağ çınqıl qara iynəyarpaqların arasında xəyal kimi parıldayırdı. Təkcə bir gecəquşu vurnuxurdu...

Kişi dinməzcə aşağı baxırdı. Nəhayət, dilləndi:

– O, qəbirdir, İnes. Lap düzünü bilmək istəyirsənsə, keçmişimin bağıdır.

Qız acıqla ona baxdı.

– Yaxşı bilirəm, Rudolf. Bura onun yanında olduğun yerdir. O ağ cıdırda siz qoşa gəzirsiniz, çünki o ölməyib. Elə indi də – bu dəqiqənin özündə də orda idin və məndən – arvadından ona şikayət edirdin. Bu, xəyanətdir, Rudolf... Sən bununla məni təhqir edirsən.

Kişi dinməzcə qolunu onun belinə doladı, yarı xoşluqla, yarı zorla pəncərədən araladı. Sonra lampanı götürüb düz şəklin qarşısına tutdu.

– İnes, bir ona bax!

Şəklin günahsız baxışları onlara zillənəndə İnesin gözlərindən yaş sel kimi axmağa başladı.

– Oh, Rudolf, deyəsən, halım pisləşir...

– Elə ağlama, – dedi. – Mən də düz eləməmişəm. Ancaq gərək məni də başa düşsən. – O, yazı stolunun siyirməsini çəkdi, bir açar çıxarıb ona verdi. – Bağı sən aç, İnes. Mən çox xoşbəxtəm ki, oraya birinci sən ayaq basırsan. Bəlkə də, orada onun ruhu sənə rast gələcək... Bacı nəvazişi ilə əlini onun boynuna dolamayınca, qəşəng gözlərilə həsrətlə sənə baxacaq...

Qadın isə qımıldanmadan açıq əlindəki açara baxırdı.

– Nə oldu, İnes? Götürmək istəmirsən?

O, başını yırğaladı.

– Hələ yox, Rudolf, bacarmaram... sonra... sonra birlikdə gedərik. Xahiş dolu qəşəng, qara gözlərini ona dikərək, açarı yavaşca stolun üstünə qoydu.

* * *

Torpağa toxum düşmüşdü, ancaq cücərməsinə hələ çox var idi.

Noyabr ayı idi. İnes daha şübhə eləmirdi ki, ana olacaq – öz körpəsinin anası. Onun bu səadətinə gizli kədər də qoşuldu. Ağlına qəribə bir fikir gəlmişdi, onu qarabaqara izləyirdi. Nə qədər eləyirdi qova

bilmirdi, bu fikir quyruğu basılmış ilan kimi ondan əl çəkmək istəmirdi. O bu evdəki həyata kənardan daxil olmuşdu. Halbuki onsuz da həyat bu evdə qaydasına düşmüşdü. Bəs ikinci məhəbbət? Görəsən, doğrudanmı, ikinci məhəbbət var? Məgər ilk məhəbbət, o yeganə məhəbbət ölənə kimi qalmalı deyildimi? Yox, təkcə ölənə kimi yox, daha sonralara – lap əbədiyyətin özünə kimi! Bəs indi? Elə bil, onu bürkü vurdu. Öz-özünü söydü və qəti qərara gəldi: onun uşağı, ilki öz atası evində olacaq!

Son vaxtlar çox pərişan dolanırdı. Sevincini, kədərini təkcə daşıyırdı. Bu sevinci və kədəri onunla bölüşməyə haqqı olan yeganə adam – əri qayğı ilə, sual dolu nəzərlərlə ona baxanda dodaqları bir-birinə elə sıxılırdı ki, deyərdin əcəl başının üstünü alıb.

...Yataq otağının qalın pərdələri çəkilməmişdi. Təkcə azacıq aralı qalmış yerdən içəri bir parça ay işığı düşürdü. İnes qarmaqarışq fikirlərlə yatmışdı və yuxu görürdü... Bilirdi ki, burda qala bilməz, bu evdən getməlidir... Təkcə bir bağlama götürəcək... çıxıb gedəcək. Uzaqlara – anasının yanına gedəcək... və heç vaxt qayıtmayacaq. Bağın ayağındakı şamlıqda bir qapı var... açar da cibində idi. Getmək istəyirdi... elə bu dəqiqə...

Ay göydə fırlanırdı və onun solğun işığı indi düz İnesin qəşəng sifətinə düşürdü. O dikəldi. Səssizcə çarpayından düşdü, yalın ayaqları ayaqqabılarına toxundu...

Dümağ gecə köynəyində otağın ortasında dayanmışdı. Qara saçları, hər gecə olduğu kimi, iki hörükdə sinəsinə düşmüşdü. Elə bil, qəddi əyilmişdi. Sanki, yuxudan tamam ayılmamışdı. Əllərini qabağa uzadaraq, fəhmlə irəli yeridi; ancaq heç nə götürmədi – nə bağlamayı, nə də açarı. Barmaqları ərinin stulun başına asılmış paltarına toxunanda, bir anlığa tərəddüd etdi... Ancaq yenə yavaş-yavaş irəli yeridi, qapıdan çıxıb pilləkənlə aşağı düşdü. Sonra həyət qapısının qıfılı şıqqıldadı; soyuq hava üz-gözünü daladı, axşam mehi sinəsinə düşmüş hörükləri geri atdı... Bu dəhşətli meşəni necə keçmişdi, bilmədi. Birdən qulağına cəngəllikdən səs gəldi. Onun dalınca düşmüşdülər. Qarşısında böyük qapı var idi. Var gücü ilə onu itələdi. Gözləri önündə bomboş, – ucu-bucağı görünməyən düzənlik açıldı... Qəflətən bu düzənlikdə nəhəng qara itlər peyda oldu... Özü də ona tərəf gəldilər.

O da bunların buğlanan ağzında qıpqırmızı dillərini görürdü. Onların hürüşü indi lap yaxından eşidilirdi...

Elə bu vaxt yarıyumulu gözlərini açdı və tədriclə hər şeyi başa düşdü. Gördü ki, düz bağın ortasında dayanıb. Əli hələ də qapının dəmir cəftəsində idi. Külək onun yüngül gecə köynəyi ilə oynayırdı. Qapının yanındakı çökəklərin saralmış yarpaqlarından həzin xışıltı gəlirdi. Ancaq... Bu nə idi? Aşağıdan – küknarların arasından, lap indicə eşitdiyi kimi, it hürürdü. Budaqların şaqqıltısı lap aydınca eşidildi. Onu dəhşət bürüdü. İt yenə hürdü.

– Nero... – deyə bildi, – Nerodur...

O hələ bu evin qoruqçusu ilə dostlaşmamışdı və qeyri-ixtiyari xəyalında Nero indicə yuxuda gördüyü itlərlə eyniləşdi. O, çəmənliklə qaça-qaça gəlirdi. İt ona çatan kimi ayaqlarına döşəndi, sevinclə zingildədi, yalın ayaqlarını yaladı. Bu zaman həyətdən də ayaq səsləri gəldi, bir az keçməmiş o artıq ərinin qolları arasında idi və başını onun sinəsinə söykədi.

İtin səsinə oyanan kişi onun yatağının boş olduğunu görüb dəhşətə gəldi. O dəqiqə gözləri önündə iti axan çay gəlib durdu. Bu çay bağdan xeyli aralı, qalın ağcaqayın meşəsinin altından çölə tərəf uzanan yolun kənarından axırdı. Özünü İnes ilə, bir neçə gün əvvəl olduğu kimi, çayın yamyaşıl sahilində gördü. Onda İnesin düz qamışlığa qədər gedib yoldan götürdüyü daşı lap dərinə atmaq istədiyini görmüşdü. “Geri qayıt, İnes”, – qışqırmışdı, “ora qorxuludur”. Ancaq İnes yerindən tərpənməyib, çayın güzgü kimi üzündə itən dalğalara baxırdı. Nəhayət, onun qolundan tutub zorla kənara çıxaranda İnes soruşmuşdu: “Deyəsən, çox dərindir, hə?”

Bütün bunlar, o, pilləkənlə yüyürəndə, beynindən ildırım sürətilə keçdi...

...Onda da evin qabağındakı bağdan keçib getmişdilər və indi də onu, demək olar ki, çıl-çılpaq, buradaca tapdı. Qəşəng saçları hələ də ağaclardan süzülən səhər şəbnəmindən yaş idi.

O, İnesi evdən çıxarkən əlinə ilişdirdiyi yun şala bürüdü. – İnes, – dedi, – ürəyi elə bərk döyünürdü ki, güclə danışırdı: – Bu nədir? Necə gəlib çıxıbsan buraya?

Qadın tır-tır əsirdi.

– Bilmirəm, Rudolf... çıxıb getmək istəyirdim... Yuxu görürdüm...
Oh, Rudolf, yaman pis yuxu görürdüm...

– Yuxu görürdün? Hə, doğru deyirsən, yuxu görürdün, – deyə o təkrar etdi və elə bil, üstündən dağ götürüldü, dərindən nəfəs aldı.

Qadın başını yırğaladı və kişi onu uşaq kimi qucağına alıb evə, ordan da yataq otağına apardı. Nəvazişlə yerinə qoyanda İnes dedi:

– Niyə susursan, Rudolf? İncidin?

– Niyə inciyrəm, İnes? Səndən nigaran idim. Əvvəllər də belə yuxu görürdün?

O, əvvəlcə başını yırğaladı, sonra fikrə getdi.

– Bircə dəfə, – dedi. – Ancaq o, şirin yuxu idi.

Kişi pəncərəyə tərəf gedib, pərdələri geri çəkdi, Ayın işığı içəri doldu.

– Qoy bir sənin üzünə yaxşı-yaxşı baxım, – deyə Rudolf onu çarpayının kənarına tərəf çəkdi və özü də onun yanında oturdu: – Mənə danışmazsan, onda yuxuda nə yaxşı şey görmüştün? Ancaq ucadan danışma. Belə sükutda ən alçaq pıçılı da eşidilər...

O, başını Rudolfun sinəsinə söykəmişdi və altdan-yuxarı ona baxırdı.

– Əgər belə maraqlanırsansa... – o, fikirli-fikirli sözə başladı: – onda mənim 13 yaşıım var idi. Bir uşağa, balaca İsaya bərk vurulmuşdum. Elə vurulmuşdum ki, daha kuklaları da görməyə gözüüm yox idi.

– Balaca İsaya?

– Hə, Rudolf, – qız daha da ona sığındı, – anam mənə bir şəkil bağışlamışdı: Madonna ilə uşaq şəkli. Çərçivəyə alınmış o şəkil mənim yazı stolumun üzərindən asılmışdı.

– Mən də görmüşəm, – kişi dilləndi, – hələ də ordadır. Anan onu balaca İnesdən yadigar kimi saxlayırdı.

– Oh, yazıq anam.

Kişi onu özünə tərəf çəkdi.

– Danış, danış, İnes, xahiş edirəm...

– Utanıram, Rudolf... – Sonra tərəddüdlə, astadan davam etdi: – Həmin gün gözüümü ondan çəkə bilmirdim. Günorta, uşaqlarla oynaya da ona baxırdım. Oğrunca ora girib şüşənin üstündən onun

dodaqlarını öpdüm. Mənə elə gəldi ki, o canlı olsaydı, lap anası kimi onu qucağıma alardım. – O susdu. Bu son sözləri lap pıçıltı ilə dedi.

– Bəs sonra, İnes? Niyə ürəyimi çəkirsən?

– Yox, yox, Rudolf... Gecə... bir gün sonra... deyəsən, yuxuya qalmışam. Çünki səhəri görmüşdülər ki, mən şəkli qucaqlayıb, başımı da sınımış şüşəyə söykəyib yatmışam...

Otağa ağır bir sükut çökdü.

– Bəs indi? – kişi diqqətlə, nəvazişlə onun gözlərinin içinə baxdı.

– Səni yanımdan qaranlıqlara çəkib aparən nə idi?

– İndimi, Rudolf? – kişi hiss elədi ki, qadının bədəni uçum-uçum uçunur.

İnes qolunu onun boynuna doladı və boğula-boğula nəsə dedi, ancaq Rudolf heç nə anlamadı.

– İnes, İnes, – kişi onun qəşəng, qayğılı üzünü əlləri arasına aldı.

– Ah, Rudolf, bilirsənmi... uşağım olacaq, Rudolf...

Rudolf onun qarşısında diz çöküb, əllərini öpməyə başladı. O, İnesin dediyi bürüncəklilik sözlərdən yalnız uşaq haqqında xəbər tuta bildi, beynindəki bütün şübhələr dağıldı, ümidlə arvadına baxıb astadan dedi:

– Hər şey, hər şey indi dəyişsin gərək.

* * *

Vaxt keçir, qara qüvvəlersə çəkilmir ki çəkilmirdi. O çox könül-süz, Nesinin uşaqlıq çağlarından qalmış şeyləri bir yerə yığırdı və hərdən göz yaşları, toxuduğu balaca köynəklərin üstünə süzülürdü... Evdə nəsə qeyri-adi bir şeyin baş verməsi Nesinin də gözündən yayına bilməmişdi. İkinci mərtəbədə bir otaq son vaxtlar həmişə bağlı olurdu. Əvvəllər burada onun oyunaqları saxlanılırdı. O bir dəfə açar deşiyindən içəri baxmışdı, ancaq, qaranlıqdan və dərin sükutdan başqa, heç nə görə bilməmişdi. Bir dəfə də koridora qoyduqları mətbəx-oyunağı qoca Annenin köməyilə çardağa daşıtanda hardansa ağına düşmüş ipək günlüklü beşiyini axtarmağa başladı. O, hardasa, kəllə pəncərənin yanında olmalı idi. İnadla bütün künc-bucağa baxdı... Ancaq əbəs idi...

– Müfəttiş kimi nə axtarırsan orda? – qoca Anne soruşdu.

– Anne, mənim beşiyim hanı?

Qarı hiyləgər təbəssümlə ona baxdı:

– Nesi, hacıleylək sənə bir balaca qardaş gətirsə, neyləyərsən?

Nesi pərt oldu. Onun on bir illik uşaq dünyası təhqir edilmişdi.

– Hacıleylək? – o ikrahla təkrar etdi.

– Hə, Nesi, əlbəttə, hacıleylək.

– Sən gərək belə şeyləri deməyəsən, Anne. Buna balaca uşaqlar inanar. Mən isə bilirəm ki, bu boş şeydir.

– Eləmi? Onda de görüm, mamzel Nasevaye, əgər uşaqları hacıleylək gətirmirsə, bu uşaqlar hardan yaranırlar?

– Onları əziz Allah verir! – Nesi çığlıqla dilləndi. – Onlar birdən-birə yaranırlar.

– Kərəminə şükür, pərvərdigara! – qarı həyəcanla qışqırdı. – Uşaqda bir ağıla bax. Düz deyirsən, Nesi. Allah hacıleyləyi qovub, daha uşaqları özü yaradır. Hə, indi, Nesi, birdən-birə balaca qardaş oldu, yoxsa bacı istəyirsən? Sevinərsənmi?

– Hə, Anne, istəyirəm bacım olsun, atam da sevinər... ancaq...

– Yenə nə ancaq, Nesi?

– Ancaq... – Nesi təzədən təkrar elədi və yenə nə barədəsə birçə anlıq fikirləşərək dayandı... – Axı bu uşağın anası olmayacaq...

– Nə? – Anne lap qorxdı və ağır-ağır çamadanının üstündən durdu: – Uşağın anası olmayacaq... Sən mənim ağıllı balamsan... Gəl, yuxarı gedək. Eşidirsən? Saat 2-ni vurur. Məktəbə gedəcəksən...

* * *

Evdə artıq bahar nəfəsi duyulurdu, vaxt yaxınlaşırdı.

“Əgər sağ qalmasam, – İnes fikirləşirdi, – görəsən, məni də xatırlayacaqmı?”

Ürkək baxışlarla onu və gələcək taleyini gözləyən səssiz-səmirsiz otağa tərəf gəldi. Ehtiyatla içəri girdi, elə bil, içəridə kimsə var idi və onu oyatmaqdan qorxurdu.

Nəhayət, bu evdə təzə uşaq, ikinci qız dünyaya gəldi. Yaşıl yarpaqlı budaqlar pəncərəni hərdən döyəcləyirdi. İçəridə isə gənc ana

saralıb-solurdu. Üzündəki mehriban ifadələr yoxa çıxmışdı. Ancaq bədəni od tutub yanırdı və bu od getdikcə onu taqətdən salırdı.

Rudolf onun yanında oturub, balaca yumru əlini əlinə almışdı.

Qadın çətinliklə üzünü otağın o biri tərəfindəki beşiyə tərəf çevirdi.

– Rudolf, – üzgün-üzgün dilləndi, – səndən bir xahişim də var.

– Bir xahiş nədir, İnes? Hələ çox xahişlərin olacaq.

Qadın kədərlə ona baxdı. Bu, bircə saniyə çəkdi. Sonra baxışlar təzədən uçub beşiyə qondu.

– Bilirsən ki, – o, ağır-ağır nəfəs alırdı, – mənim şəklim yoxdur. İstəyirdin ki, yaxşı bir rəssam tapıb çəkirdəsən. Daha onu gözləyə bilmərik. Bəlkə, bir fotoqraf gətirdəsən, Rudolf? Düzdür, bir az yaxşı çıxmır... ancaq mənim uşağım məni daha görməyəcək. Axı o bilməlidir ki, anası necə imiş...

– Bir az gözlə, – kişi səsinə bir az ötkəmlik vermək istədi, – bu səni lap həyəcanlandırır. Gözlə, qoy sir-sifətin də düzəlsin...

Qadın hər iki əli ilə yorğanın üstünə səpələnmiş qara saçlarını sıgalladı, gözlərini geniş açaraq otağı nəzərdən keçirdi.

– Güzgü, – dedi, başı yastığa düşdü. – Mənə bir güzgü verin.

Kişi istədi qoymasın. Ancaq qarı artıq əl güzgüsünü gətirib çarpayının üstünə qoymuşdu. Xəstə tələsik onu götürdü. Ona baxar-baxmaz dəhşətə gəldi. Yaylıq götürüb güzgünü sildi. Ancaq eyni şey idi. Güzgüdən yad, iztirabla dolu sifət ona tamaşa edirdi.

– Bu kimdir? – ondan qışqırtı qopdu. – Bu mən deyiləm. Oh, pərvərdigara. Lazım deyil balama belə şəkil.

O, güzgünü yerə tulladı və sümüyü çıxmış əllərini üzünə apardı.

Qulağına ağlamaq səsi gəldi. Yox, bu ağlayan, hər şeydən xəbərsiz, öz beşiyində yatmış körpəsi deyildi; Nesi hiss edilmədən içəri gəlmişdi, otağın ortasında dayanıb yaşlı gözlərini ögey anasına zilləmişdi və hıçqıra-hıçqıra dodaqlarını çeynəyirdi.

İnes onu görmüşdü.

– Sən ağlayırsan, Nesi?

Qız cavab vermədi.

– Niyə ağlayırsan, Nesi?

Uşağın üzündəki ifadələr daha da tutqunlaşdı. Qeyri-ixtiyarı ağzından çıxdı:

– Anama görə...

Xəstə bir anlığa özünü itirdi. Sonra qollarını geniş açaraq, qeyri-ixtiyari ona yaxınlaşmış qızı bağına basdı:

– Ah, Nesi, ananı yaddan çıxartma!

Bu vaxt iki balaca qol da onun boynuna dolandı və təkcə İnes pıçılı eşitdi:

– Mənim əziz mamam...

– Mən sənin mamanam, Nesi?

Nesi cavab vermədi, eləcə başını tərpətdi.

– Onda Nesi, – xəstə qüssəli-qüssəli dedi, – məni də unutma. Ah, mən belə tez yaddan çıxmaq istəmirəm.

Rudolf dinməz-söyləməz bu səhnəyə tamaşa edir, qarışmağa ürək eləmir. Həm qorxurdu, həm sevinirdi. Ancaq qorxu daha çox idi. İnesin başı yenə yastığa düşmüşdü. Daha danışırdı. Qəflətən yuxuya getmişdi...

Yavaşca çarpayıdan aralanan Nesi, bacısının beşiyi önündə diz çökdü. Heyran-heyran yorğanın altından çıxan bapbalaca toppuş ələ baxdı. Qırmızı sifət qırışanda və zəif insan səsi eşidiləndə onun gözləri sevinclə parıldadı. Səssizcə yaxınlaşan Rudolf əlini nəvazişlə qızının başına qoydu. O geri çevrilərək atasının o biri əlini öpdü və təzədən bacısına baxdı.

Vaxt keçirdi. Gün günorta yerinə qalxmışdı, pəncərələrin pərdələri kip-kip çəkilməmişdi. O qeyri-müəyyən ümidlə, xeyli vaxt idi ki, sevimli arvadının çarpayısı önündə oturmuşdu. Gözləri önündə müxtəlif xatirələr və lövhələr oyanırdı. O, bunlara baxmırdı və onlar da oyandıqları kimi sönlüb gedirdi. Artıq bir dəfə belə olmuşdu. Bu ona tanış hisslər idi. Ona elə gəlirdi ki, ikinci dəfə yaşayır. Yenə gördü ki, qarqara əcəl ağacı böyüyür, onun qüssə dolu budaqları evi бүürüyür. Qorxu içərisində xəstəyə baxdı. O, şirin-şirin yatırdı. Sakit-sakit nəfəs aldıqca sinəsi enib-qalxırdı. Pəncərənin altında çiçək açan yasəmənlərin arasında balaca bir quş nəğmə oxuyurdu. Ancaq o bunu eşitmirdi. Çalışdı ki, onu бүürüyən qarmaqarışq fikirləri özündən qovsun.

Günortadan sonra həkim gəldi. O, yatmış xəstəyə tərəf əyilib tərləmiş əlini əlinə aldı. Rudolf intizarla dostunun həyəcan nişanələri getdikcə artan üzünə baxırdı.

– Mənə yazığın gəlməsin, – dedi. – Nə var, düzünü de.

Həkim onun əlini sıxdı:

– Xilas oldu!

...Təkcə bu söz yadında qaldı. Artıq quşun nəğməsini eşidirdi. Bütün bir həyat qayıtmışdı ona. “Xilas oldu”. O isə artıq bunu da bir gecənin qurbanı eləmişdi. Ona elə gəlmişdi ki, səhər mehi İnesi onun əlindən alıb aparacaq, ancaq:

Düzü, eşidəndə bu xəbəri mən,
Elə bil, göylərə ucaldım yerdən.

Onun bütün səadəti indi şairin bu kəlmələrində idi. Bu sözlər qulağında musiqi kimi səslənirdi.

– Xəstə isə hələ yatırdı. O da çarpayının yanında oturub gözləyirdi. Sakit otaqda təkcə gecə lampası közərirdi. Bayırdan isə quşların nəğməsi əvəzinə axşam küləyinin xışıltısı gəlirdi. Bu xışıltı bəzən həzin arfa musiqisini andırırdı. Kövrək budaqlar hərdən pəncərəyə toxunurdu.

– İnes, – o pıçıldadı. – İnes. – Onun adı dilindən düşmürdü.

Nəhayət, İnes gözlərini açdı, xeyli ona baxdı.

– Sənsən, Rudolf? – axır ki danışıdı. – Mən yenə ayıldım ki?

Kişi onu süzdü – onun baxışından doymaq bilmirdi.

– İnes, – onun səsinə mütilik duyuldu, – mən burdaca otururam. Neçə saatdır ki, sevincimi ağır yük kimi beynimdə gəzdirirəm. Bu səadəti gəzdirməkdə mənə kömək elə, İnes.

– Rudolf!.. – İnes cəld dikəldi.

– Sən yaşayacaqsan, İnes!

– Kim deyir bunu, Rudolf?

– Həkimin, əzizim! O heç vaxt səhv eləməz.

– Yaşamaq! İlahi! Yaşamaq! Uşağım üçün, sənin üçün!

Sanki, yadına nəsə düşdü, qolunu ərinin boynuna dolayıb, ağzını onun qulağına apardı:

– Bir də sən... sizin, bizim Nesi üçün! – pıçıldadı.

Sonra onun boynunu buraxıb əllərindən yapışdı, həzin-həzin, məhəbbətlə danışmağa başladı:

– Elə yüngülləşdim ki! Bilmirəm, niyə belə ağır keçdi... Görərsən, Rudolf, hər şey yaxşı olacaq. Ancaq... – düz onun gözlərinə baxdı, – sənin keçmişində gərək mənim də payım olsun. Sən onu mənə danışmalısən. Bir də... Rudolf, onun şəkli bizim yataq otağımızda olsun. Sən danışanda gərək özü şahid olsun.

Kişi indi ona mələk kimi baxırdı:

– Hə, İnes, o gərək burda olsun.

– Bir də Nesi. Mən gərək anası haqqında eşitdiklərimi ona danışsam. Ancaq yaşına uyğun, Rudolf, yalnız yaşına uyğun.

Rudolf dinmədən başını yırğalayır.

– Nesi hardadır indi? Mən yatmadan qabaq onu öpüm.

– O yatıb, İnes, – kişi nəvazişlə onun alnını sığalladı. – Gecə yarı olub!

– Gecə yarı olub?! Onda sən də yatmalısən ki! Mən isə... Gülmə, Rudolf, acmışam. Yemək istəyirəm. Sonra beşiyi də bura çəkərsən, lap yaxına... Sonra mən də yataram... Düz deyirəm, sən get, arxayınca yat...

Kişi isə getmirdi.

– Mən indi bir sevinc də dadmaq istəyirəm, İnes!

– Sevinc?

– Hə, İnes, özü də təzə bir sevinc. Sənin yemək yediyini görmək istəyirəm.

– Ay sənin...

O istədiyini görəndən sonra qulluqçu ilə köməkləşib beşiyi çarpanyının yanına çəkdi.

– Yaxşı, gecən xeyrə qalsın.

Qadın isə səadətlə gülümsəyərək uşağı göstərdi... Tezliklə hər yana sükut çökdü. Onda, təkcə, o əcəl ağacı öz budaqlarını evin başına dolamamışdı. Həm də uzaqlardakı qızıl zəmilərdən mürgülü lalələr göz vururdu. Qarşıdan daha bir bol məhsul yığımı gəlirdi.

* * *

Yenə gül fəslı idi. Bağdakı enli cığırda balaca arabacıq dayanmışdı. Daha Neronun vəzifəsi böyümüşdü. İndi o yalançı deyil, əsl uşaq arabasına qoşulmuşdu və Nesi gəlib onun boynundakı xaltanı

bərkidənə kimi sakitcə durub gözlədi. Qoca Anne beşiyin kölgəliyinə tərəf əyilib, yastığı düzəltdi. Bu beşiyin içində evin adsız qızı iri gözlərini geniş açaraq uzanmışdı. Nesi qışqırdı:

– Haydı, qoca Nero, irəli.

Balaca karvan, hər gün olduğu kimi, təntənə ilə gəzməyə yola düşdü.

Rudolf İnes – o indi həmişəkindən də gözəl görünürdü – təbəssümlə onlara baxırdılar. Ancaq onlar ayrı yolla getdilər. Hasarın dibi ilə kol-kosun içindən keçib hələ indiyəcən bağlı olan qapının yanında dayandılar. Daha qapının üstündən kol-kos sallanmırdı. Onlara altdan dirək qoyulmuşdu və elə həmin dirəyin altından keçib getmək olardı. Onlar bir anlığa dayanıb kimsəsiz bağda cəh-cəh vuran quşları dinlədilər. Sonra İnes balaca, ancaq qüvvətli əli ilə açarı burdu, cəftə şaq-qıltı ilə açıldı. Bu şaqqıltıdan səksənən quşlar susdular. Bir əl girəsi boyda aralandı. Onu iç tərəfdən sarmaşiq basmışdı. İnes var gücünü işə saldı, o tərəfdən nəə xışıldadı, sonra da qırıldı, ancaq qapı açılmadı ki açılmadı.

– Sən özün aç! – o tövsüyə-tövsüyə, ancaq təbəssümlə ərinə baxdı.

Qapı qüvvətli kişi əllərinə təslim oldu. Sonra Rudolf yolu qırılmış kol-kosdan təmizlədi.

Onların qarşısında günəş işığında işıldayan çınqıllı bir cığır uzanırdı. Onlar yavaş-yavaş, lap o aylı gecədə olduğu kimi, bu cığırda yamyaşıl iynəyarpaqların arasından keçib qızılqüllərə tərəf getdilər. Cığırın sonunda, uçulub-dağılmış qamış komanın qarşısındakı skamyanı sarmaşiq basmışdı. İçəridə isə keçən yay olduğu kimi, qaranquş yuva tikmişdi və qorxusuz-ürküsüz onların başı üzərində oyan-buyana uçurdu.

Onlar orda nə danışırdılar? İndi İnes üçün də bu torpaq müqəddəs idi. Onlar xeyli susub arıların vızıltısına qulaq asdılar. Əvvəllər Rudolf buna bir dəfə də qulaq asmışdı. Dünya belə idi. İnsanlar ölürlər... Görəsən, bu balaca “müğənnilər” necə, əbədidirlərmi?

– Rudolf, mən bir şey kəşf etdim, – İnes sözə başladı. – Mənim adımın baş hərfini götür, axıra qoy! Onda nə alınar?

– Nesi, – Rudolf gülümsündü. – Qərribə təsadüfdür.

– Görürsənmi, əslində Nesinin adı mənim adımdandır. İndi mən uşağıma onun anasının adını qoysam olmazmı? Mariya! Gör nə gözəl səslənir... Özün bilirsən ki, uşağın adının nə olmasında böyük məna var.

Rudolf bir anlığa susdu.

– Gəl, belə şeylərlə oynamayaq, – Rudolf məhəbbətlə onun göz-
lərinin içinə baxdı. – Yox, İnes, gərək mənim körpəmin o qəşəng sifəti
onun qəlbindəki surətinə qarışmasın. Nə Mariya, nə də, anan dediyi
kimi, İnes! Çünki İnes də mənim üçün yeganədir, o da ikinci dəfə
olmaz. – O bir qədər susandan sonra əlavə etdi: – Yəqin, fikirləşirsən
ki, nə səfeh ərin var?

– Yox, Rudolf, fikirləşirəm ki, sən Nesinin əsl atasısan!

– Bəs sən, İnes?

– Səbrin olsun... mən də sənə əsl arvadın olacağam. Ancaq...

– Yəni ancaq?

– Bu elə ancaq deyil, Rudolf! Ancaq... vaxtımız bitəndə... gec-tez
o vaxt gələcək... hə, biz sənə inanmadığın o dünyaya köçəndə... bəlkə,
ümidimiz oraya özümüzdən qabaq gedəcək... Hə, köçəndə... – İnes
onun boynuna sarıldı, – heç silkələnib-ələmə, Rudolf, onsuz da
buraxan deyiləm.

Rudolf onu qolları arasına alıb bərk-bərk sıxdı.

– Gəl başqa şeydən danışaq, İnes! Bu, insanın özünə də, başqasına
da arzuladığı ən yaxşı şeydir.

– O nədir elə?

– Həyatdır, İnes. Gəl bacardığımız qədər çox, gözəl yaşayaq.

Bu vaxt qarı tərəfdən uşaq səsi eşitdilər.

Bu, adi sözlər deyildi, adamın ürəyinə işləyən uşaq qığiltısı, bir də
Nesinin cingiltili səslə verdiyi “Haydı, irəli!” komandaları idi. Vəfalı
Neronun qoşulub çəkdiyi evin bu xoşbəxt gələcəyi qoca qulluqçunun
müşayiətilə keçmişin bağına qədəm qoydu...

FRİDRİX VOLF

(1888–1953)

BƏLƏDIYYƏ RƏİSİ

L. kəndinin bələdiyyə rəisi, iyirmi beş yaşlı Anna yorğunluqdan gözlərini güclə açırdı. Onun işi başından aşırıdı. Qış əkini başlanmışdı. Sahələrə baş çəkmək, kənd təsərrüfatı avadanlığının siyahısını tutmaq, çatışmayanı camaatdan toplamaq lazım idi. O biri tərəfdən, meşədə odun tədarükünün, kənd yollarına daş döşənməsinin və məktəbin təzə binasının tikilib istismara verilməsinin qayğısına qalmalı idi. Annanın gecəsi-gündüzü yox idi. Ayaqları dinclik bilmirdi. Qızın əynində vaxtilə Berlin inşaat bürosunda mühasib işlədiyi zaman geydiyi yaraşqlı və qəşəng dəri jaketi indi küləkdən, tozdan solub köhnəlmişdi. Anna əvvəllər özünə, geyiminə fikir verərdi, zövq ilə geyinməyi çox xoşlardı. İndi doğma kəndin işləri, necə deyərlər, onu əldən salmışdı.

İndi Annanın bəzənib-düzənməyi, hər axşam işdən qayıdandan sonra isti suda yuyunmaqdan və yatağa uzanmaqdan ibarət idi. Şam yeməyini də çox könülsüz yeyərdi. O, nərmənazik deyildi, əvvəllər çox bərkdən-boşdan çıxmışdı. Bütün bunlara baxmayaraq, bugünkü işin tamamilə başqa mahiyyəti vardı. Annaya xəbər verdilər ki, əsirlikdən vətənə qayıdan Herbert şəhərdən bələdiyyə rəisini telefona çağırır. Anna bir anlıq duruxdu:

- Allo, danışan bələdiyyə rəisidir.
- Necə? Bu ki qadın səsidir.
- Bəli, bura bələdiyyə rəisinin idarəsidir, danışan katibədir.
- Qardaşıma gəldiyimi sabah xəbər verin.

Tale altı il idi ki, onu cəbhəyə atmışdı. O, tank qoşunları hissəsində vuruşmuşdu. Bu altı ildə Anna nələr görməmişdi. Anna Berlində stenoqrafçı, sonra mühasib işləmişdi, büro bombardman ediləndən sonra isə şəhərdən kəndə köçdü... Bütün bunlar hamısı ona çətin

görünməmişdi. Axı Anna özü kəndli qızı idi. O, bənalıq sənətinə də yiyələnmişdi. Bax elə bu zaman o, səhərdən axşamadək ayaq üstə durmağa vərmişdi. Müharibə iflasa uğradı. Anna birtəhər kəndlərinə gəlib çatdı. O, bələdiyyə idarəsində katibə oldu, siyahı doldurur, cədvəllər tuturdu. Anna hansı işdən yapışsaydı, onun öhdəsindən gəlirdi. Köhnə bələdiyyə rəisi, necə deyərlər, hər işə burnunu soxan idi. O, çoxlarını işdən qovmuşdu. Bunu başa düşən Anna bir gün ona dedi ki, açıq havada gedib bəna işləsəm, kərpic düzsəm, bundan yaxşıdır. Bu işə kənd qadınlarının yetmiş faizinin narazılığına səbəb oldu.

Beləliklə, Anna bələdiyyə rəisi seçildi. Hələ bilmədiyi bəzi çətin işlər vardı. Amma Anna onların da öhdəsindən gələ bildi. Annanın Herbertlə telefonla bugünkü danışığı onu yaman pərt elədi. Məhz buna görə də o, gənclik dostu Herbertə bələdiyyə rəisi olduğunu demədi, onların səmimi dostluğu müharibə illərində də davam edirdi. Anna Herbertə bağlama, məktub göndərirdi.

Herbertin sonuncu dəfə Berlinə məzuniyyətə gəlməsi və Anna ilə görüşü onun həyatında unudulmaz gözəl günlər idi. Anna, sadəcə olaraq, öz dostunu aldatmışdı. Bunun üçün də qəmlənməyə dəyməzdi. Herbert bir az arıqlamışdı, amma yenə də şən və qıvrıq idi. Herbert açıq-açığına ona gülüb istehza etdi: “Cavan qızdan bələdiyyə rəisi!”

Anna Herbertdən sabah idarəyə gəlməsini, anket doldurmasını və tərcümeyi-halını yazmasını xahiş etdi. O, hərbcisayaq, fərağat dayanıb dedi:

– Oldu, xanım bələdiyyə rəisi! Əmrinizə hazırım, cənab feldfel!

Herbert evə gəlməyinə sevinirdi, xoşbəxt idi. O, son altı ildə olmuş əhvalatlardan ağız dolusu, harada gəldi danışardı. Axşamlar gənclər onu dinləmək üçün Herbertin qardaşgilə yığılırdılar. Təkcə Annanın – “xanım bələdiyyə rəisinin” boş vaxtı olmurdu. Annanın gəlməməyi onu narahat edirdi. O, axşamdan xeyli keçmiş Annagilə gəldi, Anna onu bir müddət sakit dinləyib dedi:

– Herbert, birdəfəlik müharibəni unut, o köhnə söhbətdir, indi bugünkü işlərimiz barədə düşünmək lazımdır. Bugünkü işlər isə vacib işlərdir. Yeni məktəb binasının inşasını sürətləndirmək lazımdır. Qış gəlməmiş onun üstü örtülməlidir.

Herbertin adı inşaatçılar briqadasında idi. Ancaq işə çıxmırdı. Bələdiyyə rəisi onu idarəyə çağırıb nə üçün işə çıxmadığını soruşduqda Herbert dedi:

– Əvvəla, öz işlərimi görüb qurtarmalıyam, ikincisi, bu zibil məktəb məni əsla maraqlandırmır, məktəbə gedəsi uşağım da yoxdur, sonra da ki, mən nə günəməzd işləyən fəhləyəm, nə də bənnə. Boş vaxtımda şəhərə gedib bir şüşə şərab içsəm, bundan yaxşıdır. Şərab, altı il müharibədə və əsirlikdə zəifləyən səhhətimin möhkəmliyi üçün vacibdir, məndən əl çək!

Bələdiyyə rəisi onu cəzalandıra bilərdi. Amma o təmkinliklə dedi:

– Özün bilən yaxşıdır.

Anna qarşısındakı siyahıda Herbertin adını pozdu, belə adamın olmadığını qeyd etdi. Herbert bərk acıqlandı. O, müharibə zamanı tanış olduğu adamların yanına gedib onları da ayıltı, necə deyərlər, yoldan çıxartdı. “Biz razı olmaıq ki, əyninə uzun don geymiş bir qız kişilərin üstündə ağılıq etsin!” Beş gündən sonra məktəb inşasında iştirak edən kişilərdən bir nəfər də işə çıxmırdı. Qadınlar Annaya məsləhət gördülər ki, ümumi yığıncaq çağırınsın, axı çoxluğu qadınlar təşkil edirdilər. Sonra qərar çıxarıb işi yuxarı təşkilatlara bildirmək istədilər. Anna buna razılıq vermədi. Elə bil, kişilər müharibə elan etmişdilər, qadınlar da, öz növbəsində, onların hücumunun qarşısını döyüşdə, silahla almaq əzmində idilər. İndi inşaatda işləyən otuz qadınla işi davam etdirmək – artıq işləmək, cavan qızlara bənnəliq peşəsini öyrətmək barədə düşünmək lazım idi. Qadınlar ən çətin işlərin öhdəsindən mərdliklə gəlirdilər. Annanın hərərətli və inam dolu gözləri qadınları ruhlandırırdı. Səhərişi gün tikintidə işləmək üçün əllidən artıq qadın və qız axışıb gəldi. Onlar, elə bil, şeytan idilər. Yorulmaq bilmirdilər, az qala, dəridən çıxırdılar. Bəli, rəisin özü də bir işdən yapışmışdı. Axı vaxtilə Anna bənnəliq öyrənmişdi. Anna qızlara mala tutmağı, yan-yana dayanıb bir-birinə kərpic ötürməyi öyrədir, bütün işlərə özü nəzarət edirdi. Bu zaman məktəbin yanından ötən kişilər qadınlara söz atır, istehza edirdilər.

Qadınlar fasilə zamanı evə getmir və ərləri üçün xörək hazırlayırdılar. Bu, kişiləri lap cin atına mindirirdi. Qadınlar iş yerində iri bir soba tikdilər. Böyük bir qazanda uşaqları və özləri üçün ümumi nahar hazırlayırdılar.

Bəzi qəddar kişilər arvadlarını güclə evə aparmaq istəyirdilər. Amma əlində mala və bel tutmuş əlli qadın kişiləri dəf etməyə hazır dayanmışdılar. Kişilər palçığa bulaşib güllünc vəziyyətə düşmək istəmirdilər. Bu mübarizə iki həftəyədək çəkdi. Yeni məktəb binasının divarları göyə ucaldı. Xoşbəxtlikdən, taxta-şalban hazır idi. Anna çox götür-qoy etdi. “Bəs binanın üstünü kim örtəcək? Dirəklər üstündə meydançanı kim düzəldəcək? Dülgərlik işlərində kişilərə ehtiyac olsa, onda nə etməlidir?” Fikir-xəyaldan onun başı ağrıyırdı.

O, gün ərzində neçə dəfə tikintiyə baş çəkirdi. Küləkdə, soyuqda nazik kiteldə çölə çıxırdı. İdarənin yazı-pozusunu gecədən keçənədək oturub işləyirdi. Bütün bunlara onun möhkəm və sağlam bədəni də tab gətirmədi. Bir gün o titrətdi, başı gicəlləndi, yerə oturmağa məcbur oldu. Dişləri bir-birinə dəyirdi. Onu evə gətirib yatağa uzatdılar. Qırx dərəcədən artıq istiliyi vardı. Həkim ikitərəfli soyuqdəymə-sətəlcəm olduğunu müəyyən etdi. Annanın vəziyyəti ağır idi. O sayıqlayan da dilindən məktəb düşmürdü. Qadınlar Annaya doğma bacı kimi qulluq edirdilər. Bir axşam Annanın qapısı ağzında iki şüşə qırmızı şərab gördülər. Heç bir kağız-kuğuz da yox idi, kim tərəfindən qoyulduğu məlum deyildi. Anna sağaldı. O, həvəslə tikinti yerinə baş çəkmək istədi. Ancaq ona hələ icazə vermədilər. Qadınlar ona həkimin məsləhətinə ciddi əməl etməyi tapşırdılar.

Həftələr bir-birini əvəz etdi. Nəhayət, günəşli bir qış günü Annanı otaqdan bayıra çıxartdılar. O, tikintiyə baş çəkdi. Dirəklərin üstündə fəhlələr üçün düzəldilmiş taxta meydança indi lap yuxarı mərtəbənin bərabərində idi. Taxtapuşun küknar ağacından hazırlanmış bəzi hissələri artıq hazır idi. Herbert məktəb binasının damında çalışan fəhlələrin arasındaydı. Aşağıda dayanmış kişilər öz bələdiyyə rəislərinə fərəh-lə baxırdılar. Axşam Anna Herbertlə görüşüb dedi:

- Bilirsən, xəstə yatanda mənə ən çox nə kömək etdi?
- Nə?
- “Qırmızı şərab”.

Herbert ona baxıb gülümsədi.

VOLFQANQ BORXERT

(1921–1947)

RUS QARI

Ağaclar buz bağlamışdı. Keşikçi isə oxuyurdu. O, rus meşəsində dayanıb böyük bir sahənin keşiyini çəkirdi. Milad bayramında oxunan mahnılar oxuyurdu və onda artıq fevralın əvvəlləri idi. Ona görə oxuyurdu ki, qar dizə çıxırdı. Qapqara kötüklər, bomboz budaqlar qara bələnmişdi. Qar budaqlarda, kolların başında, kötüklərdə topa-topa qalanıb buz bağlamışdı və artıq fevralın əvvəlləri olmasına baxmayaraq, keşikçi milad mahnıları oxuyurdu...

“Hərdən bir-iki güllə atarsan, yoxsa silah donar. Elə-belə, boş yerə – qaranlıqlara at ki, donmasın. Elə kolluğa at. Bu kolluğu deyirəm... Arxayın olmaq üçün ki, orada heç kəs yoxdur. Yenə səs olanda adam bir az sakitləşir... Hər 15 dəqiqədən bir atarsan... Onda adam arxayın olur. Yoxsa silah donar. Arabir güllə atanda belə qorxunc sükut da olmur... Papağın qulaqlarını da qaldırırsan. Əmr belədir: növbədə olanda gərək qulaqlığı qaldırasan. Yoxsa heç nə eşidilmir. Bax bu, əmrdir. Ancaq, onsuz da, heç nə eşidilmir. Hər yan sakitlikdir. Səs-səmir yoxdur. Neçə həftədir ki, belədir... Səs-səmir yoxdur. Yaxşı, hələlik. Hərdənbir at... sakitləşərsən...”

Bütün bunları yoldaşı dedi. Sonra o tək qaldı. Papağın qulaqlarını qaldırdı və həmin dəqiqə soyuq üz-gözünü daladı. O tək qalmışdı. Qar ağacların budaqlarında buz bağlamışdı, qapqara kötüklərə yapışib qalmışdı, topa-topa kolların başında qalaqlanmışdı. Külək dərələrə qardan hasar çəkmişdi. Yaman yağmışdı onda.

Bu qar təhlükəni gizlədirdi, qoymurdu görünsün. Bəlkə də, həmin təhlükə arxasındaca dayanmışdı. Ancaq qar onu gizlədirdi. Ömründə ilk dəfə tənha qaldığı bu gecəyə sükut pərdəsi çəkən də həmin qar idi. Qar bu sükutla təhlükəni gizlədirdi, qoymurdu görünməyə. Bu qar

elə səssizlik yaradırdı ki, hətta damarlarında axan qanın səsini də eşidirdi. Səssizlik artdıqca, qanın “şırıltısı” ucalırdı və o da bunu aydınca eşidirdi... Qar beləcə gizlədirdi o təhlükəni.

Xışıltı gəldi. Əvvəlcə solda... sonra qabaqda... sağda... yenə solda və arxada... Nəfəsini içinə çəkdi. Səs yenə gəldi. Damarlarında axan qanın “şırıltısı” lap bərkidi. Yenə xışıltı gəldi qulaqlarına. Şinelin yaxalığını dartırdı. Titrəyən barmaqları onu qopartdı. Qopartdı ki, qulaqlarını tutmasın. Budur, yenə də səs gəlir... Dəbilqəsinin altından soyuq tər süzülür, yanaqlarına çatanda dondu. Elə üzündə donub qaldı. Qırx iki dərəcə soyuq var idi. Dəbilqənin altından süzülən tər donur, o xışıltı da eşidilirdi: gah arxada, gah sağda, gah da uzaqlarda, lap yaxında, hər yerdə... hər yerdə.

Keşikçi rus meşəsində durmuşdu. Ağaclar da buz bağlamışdı. Elə bil, bədənindəki qanın hamısı qulaqlarına yığılmışdı. Təri də üzündə donub qalmışdı. Bu tər dəbilqədən süzülürdü. Nəyin isə səsi gəlirdi. Qar onu gizlətməmişdi, görə bilmirdi.

Sonra o oxumağa başladı. Ucadan oxuyurdu ki, qorxunu eşitməsin, həzin xışıltını da və bir də təri donmasın. O, mahnı oxuyurdu və qorxunu eşitmirdi. O, milad mahnılarını oxuyurdu və əvvəlki həzin şıqqıltını daha eşitmirdi. Rus meşəsində milad mahnıları oxuyurdu. Yaman qar yağmışdı, ağaclar buz bağlamışdı.

Birdən, doğrudan da, budaqlar şaqqıldadı. Gözətçi susdu, yan-yörəsinə boylandı. Tapançasını çıxartdı. Feldfel qarı yara-yara, iri addımlarla ona tərəf gəlirdi.

“İndi məni güllələyəcək” – gözətçi fikirləşdi: “Xidmət zamanı oxumuşam. Güllənəcəyəm. Feldfel çatır. Bax, necə qaça-qaça gəlir. Mən xidmət zamanı oxumuşam. Bu dəqiqə gəlib güllələyəcəklər.”

Feldfel gəlib çatdı... və ona sığındı. Yan-yörəsinə boylandı və yığıldı. Sonra durub tövsüyə-tövsüyə dedi:

– Pərvərdigara. Məni tut. Aman Allah. – Sonra güldü. Gözətçinin qolları üstünə düşdü. Ancaq yenə gülürdü:

– Milad mahnısı... Bu lənətə gəlmiş rus meşəsində milad mahnısı... Milad mahnıları... İndi fevral ayı deyilmi? Axı, fevraldır indi. Ancaq milad mahnıları eşidilir. Hamısını eləyən bu dəhşətli sükutdur. Milad mahnıları. Allah, sən özi kömək ol. Sən məni bərk tut. Sakit

ol... budur, bax, yenə... yox... daha eşidilmir. Gülmə sən. – Feldfel bel lap ləhləyirdi və keşikçidən bərk-bərk yapışmışdı: – Sənə dedim gülmə. Səssizlikdəndir bu. Neçə həftədir ki, belədir. Səs-səmir, ins-cins yoxdur. Bunlardan sonra milad mahnıları eşidəsən. Axı fevral ayı çoxdan girib. Qardı bunları eləyən. Yaman çox yağıb buraya. Sən gülmə. Adam lap dəli olur. Sən ikinci gündür gəlmişən, ancaq biz neçə həftədir buradayıq. Səs-səmir, ins-cins yox idi. Adam lap dəli olurdu. Hər yan səssizlik. Neçə həftədir... Sonra... birdən milad mahnıları eşidirsən. Gülmə, gülmə... Səni görəyə kimi eşidirdim. Aman Allah. Adam lap dəli olur. Bu əbədi sükut... əbədi...

Feldfel tənqəfəs olmuşdu. Ancaq gülürdü. Bərk-bərk keşikçidən yapışmışdı, keşikçi də ondan. Sonra hər ikisi güldü... Rus meşəsinə... Fevralda...

Hərdən üstünə qar qalaqlanmış budaqlardan biri əyilirdi və sonra bomboz budaqların arası ilə sürüşə-sürüşə yerə düşürdü. Onda da xışıltı eşidilirdi. Özü də lap astadan. Gah irəliddə, gah solda, gah da lap yanlarında... hər yerdə, hər yerdə... Çünki ağaclar buz bağlamışdı. Yaman qar yağmışdı....

TORPAQ

Bu gecə Radi yanıma gəlmişdi. Elə həmişəki sarıbənz Radi idi və həmişəki kimi, yenə də titrək, zərif dodaqlarında təbəssüm oynayırdı. Gözlərindəki ifadələr də dururdu – qorxu və ümitsizlik. Çənəsindəki iki cüt bir tək sarı tük də olduğu kimi qalmışdı. Hər şey əvvəlkinin eyni idi.

– Axı sən ölmüşdün, Radi, – dedim.

– Hə... sən Allah, gülmə...

– Niyə gülürəm ki?

– Bilirəm, həmişə mənə gülübsünüz. Çünki gülməli yeriyərdim, məktəbə gedəndə heç tanımadığım cürbəcür qızlardan danışardım. Həmişə də buna gülərdiniz. Onsuz da bilirəm ki, mən bir az qorxaq idim.

– Çoxdan ölübsən?

– Yox, yox. Ancaq öləndə qış idi. Heç torpağa da əməlli basdırma bilmədilər. Hər yer donmuşdu, daşa, dəmirə dönmüşdü...

– Hə, sən Rusiyada öldün axı...

– Elə birinci qış. Gülmə, sən Allah, Rusiyada ölmək yaman pis imiş, orada hər şey mənə yaddır. Ağacların özü də. O kədərli ağaclar! Çoxu ağcaqayındır. Düz deyirəm, məni basdırdıqları yerdə təkcə o qüssəli ağcaqayınlardır. Orada hərdən daşlar inildəyir! Çünki rus daşlarıdır. Meşələr də gecələr fəryad qoparır. Çünki rus meşələridir. Qar da orda haray salır. Çünki rus qarıdır. Mən orda yalqızam... qəribəm...

O, çarpayının kənarında oturub sükuta qərq oldu.

– Radi, bəlkə, orda ölübsən deyə hər şey sənə belə görünür!

O, üzümə baxdı:

– Elə düşündürsən? Yox əşi, sən də boşla... yaman yaddır. Hər şey... – gözlərini yerə dikdi. – Hər şey elə yaddır ki! Hətta adam özü özünə də!

– Adam özünə də?

– Bəs necə! Ancaq gülmə, sən allah, doğrudan, elədir. Lap adam özü də özünə yaddır. Sən Allah, gülmə, elə bunun üçün gecə vaxtı durub gəlmişəm sənin yanına. Dedim, bir səninlə məsləhətləşim.

– Mənimlə?

– Gülmə, səninlə! Sən ki məni yaxşı tanıyırsan, elə deyil?

– Bəlkə də...

– Bunun dəxli yoxdur. Sən məni lap yaxşı tanıyırsan. Yəni xarici görünüşümü deyirəm. Mənim necə adam olduğumu yox, necə göründüyümü...

– Sən sarıbənizsən... sir-sifətin də yerində...

– Yox, qorxma, de ki, sifətin saralıb. Axı özüm bilirəm.

– Deməli...

– Hə, sifətin bir az avazıyıb, ancaq yenə həmişəki kimi enlidir, orda təbəssüm də gəzir.

– Bəs gözlərim?

– Sənin gözlərin həmişə bir az... bir az qüssəli, qəribə olardı.

– Yalan danışma, mənim gözlərimdə həmişə nə isə bir qorxu, ümitsizlik olub. Çünki bilmirdim siz mənim o qızlar barədə danışdıqlarımın hamısına inanacaqsınız, ya yox. Bəs sonra? Üzüm necə, təmiz olardı?

– Yox, olmazdı. Elə çənəndə iki cüt bir tək sarımtıl tük vardı. Sən elə bilirdin onlar görünmür. Ancaq biz götürdük...

– Həm də gülüşürdünüz.

– Hə, güldürdük.

Radi çarpayımın kənarında oturub dizlərini ovuşdururdu:

– Hə... – sonra pıçıldadı, – elə idim. – Elə! – Birdən o qorxu çökmüş gözlər mənə zilləndi:

– Mənə bir yaxşılıq ələyəsən? Ancaq, sən Allah, gülmə... gedək mənimlə.

– Rusiyaya?

– Hə, lap az çəkər... Bircə dəqiqəliyə... Ona görə ki, sən məni yaxşı tanıyırsan... Xahiş eləyirəm...

Qolumdan yapışdı. Əli buz kimi soyuq idi. Soyuq və qov kimi yüngül... həm də mum kimi yumşaq...

Ağcaqayınların arasında durmuşduq. Yerdə nə isə işıldayırdı.

Radi dedi:

– Gəl, mən burada qalırım.

Lap məktəb çağlarından mənə tanış olan bir insan skeleti gördüm. Yanında da tünd-yaşıl metal parçası.

– Bu, mənim polad dəbilqəm idi. Görürsənmi, daha paslanıb, üstünü basıb... – Sonra da skeleti göstərdi:

– Sən Allah, gülmə, – dedi, – bu da mənəm. İndi başa düşdün? Sən ki məni yaxşı tanıyırsan. Özün də, buradakı adam heç mən ola bilərəmmi? “Hə” deyirsən? Bəs bunlar sənə də yad gəlmirmi? Görürsənmi, məndə tanınası bir şey qalmayıb. Daha məni heç kim tanımaz... Ancaq bu mənəm! Çünki mən olmalıyam. Ancaq bilmirəm bunlar mənə niyə belə yad görünür. Qabaqlar necə idimsə, ondan əsər-əlamət qalmayıb. Gülmə, sən Allah, hər şey burda yaddır, dərkedilməzdir, uzaqdır...

O, quru yerdəcə oturdu və qüssəli gözləri harayasa uzaqlara dikildi. Sonra qara torpaqdan bir çimdik götürüb iylədi.

– Yaddır, yad, – pıçıldadı, – yaman yaddır...

Torpağı mənə sarı uzatdı. Qar kimi dümağ idi o torpaq! Lap, elə bil, əlləri idi... Bir az bundan qabaq mənə yapışan əlləri; buz kimi soyuq, qov kimi yüngül, mum kimi yumşaq.

– İylə, – dedi.

Dərindən nəfəs aldım.

– Hə, necədir?

– Torpaqdır da...

– Sonra? Bir az da yaddır, eləmi?

Torpağı lap burnuma yaxınlaşdırıb nəfəsimi çəkdim. O, nəm iyi verirdi. Özü də qov kimi yüngül idi. Bir az da şirin.

– Yaxşı qoxuyur, – dedim, – əsl torpaq kimi.

– Birtəhər deyil? Yad deyil?

Qorxu çökmüş gözləri məndə idi.

– Yox!

– Niyə elə deyirsən, pis iy verir axı...

Yenə iylədim.

– Yox, bütün torpaqlar belə qoxuyur.

– Doğru deyirsən?

– Bəs necə!

– Heç sənə birtəhər görünmür?

– Yox, lap yaxşı qoxuyur, Radi. Bir əməlli iylə...

O, yerdən bir çimdik də götürüb, iylədi.

– Yəni deyirsən, bütün torpaqlar belə qoxuyur?

– Hə, hamısı...

O, dərindən nəfəs aldı. Burnunu lap ovcundakı torpağın içinə soxdu, nəfəsini çəkdi. Sonra mənə baxdı.

– Düz deyirsən, bəlkə də, yaxşı qoxuyur. Ancaq yenə, yaddır. Fikirləşəndə ki, bu mənəm, yaman yad gəlirəm özümə... yad... Niyə axı mən burda öldüm?!

Radi oturmuşdu və deyəsən, mənim də burda olduğumu tamam unutmuşdu. Elə hey iyləyirdi. Və getdikcə də “yad” sözünü çox az, həm də lap astadan deyirdi. Ancaq elə hey iyləyirdi, iyləyirdi...

Yavaşca, barmaqlarımın ucunda ondan aralanıb evə qayıtdım. Saat altının yarısı idi. Bütün bağça-bağlarda qara bürünmüş torpaq gördüm. Yalın ayaqla bu torpağın üstündə gəzdim. O soyuq idi, yumşaq idi... lap mum kimi... Ətirli idi. Dayanıb dərindən nəfəs aldım. Bəli, onun iyi vardı!

– Torpaq yaxşı qoxuyur, Radi, – pıçıldadım. – Doğrudan yaxşı qoxuyur. Əsl torpaq iyi verir. Rahat yat sən!

MİLAD TÖHFƏSİ

Qaranlıq gecədə tək-tənha dolaşırdı. Yan-yörədəki evlər, elə bil, göydən asılı qalmışdı. Ay haradasa gizlənmişdi və küçələr də bu vaxtsız addım səslərindən səksənirdi... Axırda bir taxta parçası tapdı. Onu ayağına salıb sındırdı. Taxta elə birtəhər səsləndi ki, deyərdin köksünü ötürdü və ətrafa xoş bir iy yayıldı. Təzədən o, qaranlıq qəsəbə ilə geri qayıtdı. Ulduzlar da gözə dəymirdi...

Qapını açan kimi (onda qapı da ağlayırdı) arvadının nigaran baxışları ona zilləndi. Hiss olunurdu ki, qadın tamam əldən düşüb. Elə soyuq idi ki, onun ağzından çıxan nəfəs də donurdu. Sonra kişi, sümükləri çıxmış dizlərini qatlayıb taxtanı sındırdı. Sınarkən taxta yenə, elə bil, köks ötürdü və ətrafa xoş bir iy yayıldı. Onu burnuna yaxınlaşdırdı. “Lap qoğal iyi verir”, o astadan güldü. Qadının gözləri dilə gəldi:

– Səs salma. Yatıb.

Kişi o kövrək ətirli odunu balaca peçə qoydu. Taxta həmin dəqiqə od aldı və otağa bir qucaq hərarət dolu işıq yayıldı. Bu bir qucaq işıq çağanın üzünə düşdü, bir anlığa orda ilişib qaldı. Körpənin dünyaya gəldiyi bir saat olardı, ancaq hər şeyi yerli-yerində idi: qulaqları, ağzı, burnu, gözləri... Gözləri, deyəsən, iri idi – yumulu olsa da, bu lap aydınca hiss olunurdu. Ağzı isə açıq idi və mışıl-mışıl nəfəs alırdı. Burnu, qulaqları qıpqırmızı idi. “Sağdır”, – ana fikirləşdi. Çağa isə yatmışdı.

– Hələ bir az küləş də var, – kişi dilləndi.

– Hə, – qadın cavab verdi, – yaxşı ki var. Yaman soyuqdur.

Kişi yenə kövrək, ətirli odunlardan birini götürdü. “Yenicə uşağı olub, soyuqdan donur”, – o ürəyindən keçirdi. Ancaq bilmədi ağzının acısını kimin üstünə töksün. Peçin qapağını açarkən yenə yatmış çağanın üstünə bir qucaq işıq düşdü.

Qadın pıçılıtlı ilə dilləndi:

– Bir bax, elə bil, həzrət İsanın özüdür, görürsənmi?

“Həzrət İsa”, – kişi ürəyindən keçirdi və yenə bilmədi ağzının acısını kimin üstünə töksün.

Bu vaxt qapıda yad adamlar göründü.

“Pəncərədən işığınızı gördük”, – dedilər, – “fikirləşdik ki, bir az oturub qızınarıq”.

Kişi dedi ki, evdə körpə uşağımız var. Gələnlər dinmədilər, içəri keçdilər, dərindən nəfəs aldılar, pəncələrinin üstündə irəli yeridilər. “Səs eləmərik”, – dedilər. Sonra o bir qucaq işıq onların üzünə düşdü.

Üç nəfər idilər. Özü də nimdaş hərbi paltarda. Birinin əlində karton qutu, o birininkində isə torba var idi. Üçüncüsünün isə əlləri yerli-dibli yox idi. “Donmuşuq”, – o, əlsiz qollarını yuxarı qaldırdı, şinelinin cibini kişiyə sarı tutdu. Cibində yuxa kağız və tütün var idi. Siqaret бүkdülər. Qadın dilləndi:

– Körpə uşaq var, burda olmaz.

Dördü də qapıya sarı getdi və bir azdan dörd siqaret birdən közərdi. Gələnlərdən birinin qıçları düzəltmə idi. O, torbasından bir taxta parçası çıxartdı. “Eşşəkdir, – dedi, – düz yeddi aya yonub düzəltmişəm. Uşağa verərsən”. Bunu deyib, əlindəkini kişiyə verdi.

– Ayaqlarına nə olub? – bu dəfə kişi soruşdu.

– Aclıqdan, susuzluqdan... – eşşəkdüzəldən köksünü ötürdü.

– Bəs o birinə, üçüncüyə? – kişi qaranlıqda əli ilə eşşəyi yoxladı.

Üçüncü tir-tir titrəyirdi.

– Ah, heç bir şey, – pıçıldadı, – bir az əsəbiləşmişəm... çox qorxmuşuq... qorxudandır...

Sonra siqaretləri ayaqları ilə tapdayıb söndürdülər, içəri girdilər.

Onlar pəncələrinin üstündə yerişirdilər və gözləri yatmış çağada idi.

Bayaq titrəyən kişi karton qutusundan iki sarı konfet çıxartdı.

– Bunlar da qadının payı, – dedi.

Üç qaranlıq kölgənin uşağa tərəf əyildiyini görəndə qadının batıq gözləri böyüdü, dəhşət onu bürüdü. Ancaq bu vaxt körpə ayaqlarını onların sinəsinə dayayıb elə çığırdı ki, kölgələr dalı-dalı qapıya çəkilirdilər. Dayanıb başlarını yırğaladılar və sonra qaranlığa qarışdılar.

Kişi onların dalınca baxdı. “Lap qəribə müqəddəs adamlar idi”, – deyib qapını bağladı. “Sayalı adamlardır” – bir də təkrar edib peçin yanındakı küləşə baxdı. Ancaq bilmirdi ağzının acısını kimə töksün.

– Uşaq çığırdı, – qadın pıçıldadı, – lap bərk çığırdı. O dəqiqə qaçdılar. Bir bax, gör necə də cıvrıqdır. – Qadın son sözləri qürurla dedi. Körpəsinin dodaqları aralandı və o yenə çığırdı.

- Ağlayır? – kişi soruşdu.
- Yox, deyəsən, gülür.
- Elə bil, burda qoğal bişiriblər, – kişi taxta parçasını iylədi, – lap qoğal iyi verir...
- Axı bu gün milad bayramıdır.
- Hə, düz deyirsən, milad bayramıdır... – kişi donquldandı və yenə yatmış körpəsinin üzünə bir qucaq işıq düşdü.

SİÇOVULLAR Kİ GECƏLƏR YATIR...

Uçub dağılmış divarın sınıq-salxaq pəncərəsində Günəşin solğun şüaları sınıb titrəməkdəydi. Uçuq daş-divardan qalxan toz-torpaq qızılı rəngə boyanmışdı. Xarabalıq mürgü döyürdü.

O, gözlərini yummuşdu. Birdən hər yan qaranlıqlaşdı. Hiss etdi ki, kimsə başının üstünü kəsdirib. Özü də elə gəlib ki, xəbəri olmayıb, “aha, yaxşı yerdə axşamladım”, – deyə ürəyindən keçirdi. Başını azacıq qaldırdı, qarşısında nimdaş şalvarda bir cüt çıç gördü. Qıçlar bir-birindən çox aralı idi və o bunların arasından nəyi istəsə, görə bilərdi. Sonra ürəklənib aşağıdan-yuxarı o nimdaş şalvardakı çıçlar uzununu baxdı və gördü ki, qarşısında duran yaşlı bir kişidir. Ucaboynu, nimdaş paltarlı bir adam dayanmışdı. Bir əlində torba, o biri əlində bıçaq vardı. Barmaqlarının ucu toz-torpağa bulaşmışdı.

– Ay uşaq, burda neynirsən, yatıbsan yoxsa? – kişi soruşdu və yuxarıdan-aşağı oğlanın çalağan yuvasına oxşayan başına baxdı.

Yurgen də kişinin əyri qıçları arasından batmaqda olan günəşi gördü.

- Yox, yatmıram, – dedi, – keşik çəkirəm.
- Kişi başını yırğaladı.
- Belə de... Bu ağac da ondan ötrüdür?
- Hə, – Yurgen bir az ürəkləndi və ağacı bərk-bərk sinəsinə sıxdı.
- Yaxşı, bəs nəyin keşiyini çəkirsən?
- Bunu demərəm! – Yurgen ağacı daha da bərk sıxdı.
- Bəlkə, pul gözləyirsən? – Kişi torbanı yerə qoyub, bıçağı şalvarına çəkdi.

– Yox, mən pul gözləmirəm, – oğlan acıqlı-acıqlı dilləndi, – tamam başqa şeydi.

– Yəni nə?

– Deyəmmərəm, ayrı şeydi.

– Demirsən, heç demə. Onda mən də demərəm bu torbada nə var.

Kişi ayağının ucuyla yavaşca torbaya toxundu və bıçağın ağzını şaqqıltı ilə bağladı.

– Mən bilirəm o torbada nə var, – Yurgen saymaz yana dilləndi, – dovşan yemidi.

– Düz tapmısan, – kişi təəccübləndi. – Deyəsən, sən qoçaq oğlana oxşayırsan. Neçə yaşın var?

– Doqquz.

– Aha, demək, doqquz yaşın var. Onda de görüm, üç dəfə doqquzun neçə eləyir?

Yurgen bir az vaxt qazanmaq üçün aralığa söz qatdı. – Bundan asan nə var. Üç dəfə doqquz? İyirmi yeddi. O dəqiqə bildim.

– Yaşa səni, tapdın. Bax, mənim elə o qədər dovşanım var.

Yurgen ağzını büzdü:

– İyirmi yeddi?

– İstəyirsən, gedək bax. Çoxu hələ balacadır. İstəyirsən?

– Mən gedə bilmərəm axı, gərək burda olam.

Yurgen tərəddüdlə dilləndi:

– Gecələr də?

– Hə, gecələr də! – Oğlanın baxışları əyri ayaqlara dikildi.

– Düz şənbə günündən burdayam, – o pıçıldadı.

– Evə də getmirsən? Çörəyi bəs harda yeyirsən?

Yurgen yerdən ensiz bir daş parçası qaldırdı. Altında arpa çörəyi vardı. Bir də papiros qutusu.

– Papiros çəkirsən? Qəlyanın da var?

Oğlan əlindəki ağacı daha bərk sıxıb, qorxa-qorxa cavab verdi:

– Özüm bükürəm, qəlyandan xoşum gəlmir.

– Heyif. – Kişi torbasına tərəf əyildi. – Gedib dovşanlara baxsaydın, yaxşı olardı. Bircə o balacaları görəydin. Xoşun gəlsəydi, birini seçib özünə götürərdin. Amma burdan aralana bilməzsən...

– Yox, – Yurgen kədərlə dilləndi, – yox, yox...

Kişi torbanı götürüb belini düzəltdi.

– Yaxşı, madam ki, burda qalmısan, qal, – deyib döndü.

– Ağzından qaçırmazsan ki... – Yurgen tələsik dilləndi. – Siçovullara görə durmuşam burda.

Əyri qıçlar bir addım geri çəkildi.

– Siçovullara görə?

– Hə? Axı onlar ölü əti yeyirlər. Ölü adam əti. Bununla dolanırlar...

– Kim deyir onu?

– Müəllimimiz.

– Sən indi burda durub siçovulların keşiyini çəkirsən?

– Siçovulların yox ey. – Sonra lap yavaşdan pıçıldadı. – Qardaşım burdadı. Burda, – deyib, əlindəki ağaqla uçuq daş-divarı göstərdi. – Evi-mizə bomba düşdü. İşığımız da o dəqiqə söndü. Qardaşım da işıqla bərabər. Qışqırırdıq. Məndən çox balaca idi, dördcə yaşı vardı. İndi hardasa buralardadı. Məndən çox kiçik idi.

Kişi yenə yuxarıdan-aşağı oğlanın çalağan yuvasına oxşayan başına baxdı.

– Yaxşı, bəs müəlliminiz sizə deməyib ki, siçovullar gecələr yatırlar?

– Yox, – dedi və birdən-birə elə yorğun göründü ki...

– Müəllimə bax da... Belə adi şeyi də bilmir. Siçovullar axı, gecələr yatışır. Qaş qaralan kimi yatırlar. Axşamlar arxayınca evinizə gedə bilərsən.

Yurgen əlindəki ağaqların ucu ilə zibillikdə balaca yalaqlar eşirdi. Ürəyində də həmin bu yalaqları balaca uşaq çarpayılarında oxşadırdı.

Bu vaxt kişi dilləndi (o əyri qıçlar qalxıb-düşürdü):

– Bilirsən nə var? Mən indi gedib dovşanları yemləyim, şər qarışanda gəlib səni aparım. Bəlkə, özümlə birini də gətirdim. Hə, nə deyirsən, balacasını, yoxsa?

Yurgen hələ də zibilliyi eşirdi. İndi oğlanın gözlərinə balaca dovşanlar görünürdü: boz, ala...

Yavaşcadan:

– Bilmirəm, – dedi, – doğrudan da, siçovullar gecələr yatırsa...

Kişi uçuq divarın üstündən aşıb küçəyə çıxdı. Ordan dedi:

– Bəs necə, əgər müəlliminiz bunu bilmirsə, onda şələ-küləsini yığışdırın.

Oğlan ayağa durdu.

– Bəlkə, birini gətirəsən mənə? Özü də ağını.

– Baxaram, ancaq sən gərək məni o vaxta qədər gözləyəsən. Sonra mən sənənlə evinizə gedərəm. Bilirsən niyə? Gərək atanı başa salam ki, dovşana yeri necə düzəldirlər. Bunu bilməlisiniz.

– Oldu... – Yurgen qışqırdı. – Gözləyəyəm. Onsuz da, hava qaralana kimi durmalıyam burada. Mütləq gözləyəcəyəm. Nazik taxtamız da var, hələ...

Ancaq kişi bunları eşitmədi.

O əyri qıçlar Günəşə doğru üz qoymuşdu. Qaş qaraldığından Günəş qıpqırmızı olmuşdu və kişinin baldırları elə əyri idi ki, Yurgen onların arasından Günəşi görürdü. Onun çiyindəki torba atılıbdüşürdü. Dovşan üçün yem var idi, onun üçün də... Yamyaşıl dovşan yemi. Amma xarabalıqlar onu bir azca saraltmışdı...

POVEST

HAYNRİX HAYNE

(1797–1856)

HARS SƏFƏRİ

Heç nə daimi deyil, dəyişkənlikdən başqa: heç nə əbədi deyil, ölümdən başqa. Ürəyin hər döyüntüsü bizə təzə bir yara vurur. Odur ki şeir sənəti olmasaydı, həyat əbədi sızan qan bulağına dönərdi. O, təbiətin bizdən əsirgədiyini bizə bəxş edir: heç vaxt paslanmayan qızıl vaxtı, xəzəna dönməyən baharı, buludsuz səadəti, bir də əbədi gəncliyi.

Qara pencək, ipək corab,
Ağ balaqlı, ey insanlar.
Təzim edir, dil tökürsüz,
Sinənizdə ürəkmi var?!

Köksünüzdə nə məhəbbət,
Nə ürək var, nə istisi.
Məni cana gətiribdir
Qondarma eşq iniltisi.

Dağlar məni haraylayır,
Sərin külək, çadır, ocaq;
Bilirəm ki, yalnız orda
Duyğularım dinc olacaq.

Dağlar məni haraylayır,
Şam ağacı, bir quş səsi,
Topa bulud, məğrur zirvə,
Bir də bulaq zümzüməsi.

Şux xanımlar, şıq cənablar,
 Tumar çəkin özünüzə.
 Xudahafız, mən gedirəm
 O dağlardan güləm sizə!

Börne

Öz kolbasası və universitetləri ilə məşhur olan Höttingen şəhəri kral Hannoverə mənsubdur və 999 buxarısı, bir o qədər kilsəsi, bir doğum evi, bir rəsədxanası, bir karseri, bir kitabxanası və bir də həmişə əla pivəsi olan zirzəmi pivəxanası var. Şəhərin yanından ötüb keçən arxın adı “Layna”dır, yayda burada çimirlər. Suyu çox soyuqdur və çay bəzi yerlərdə o qədər enlidir ki, doğrusu, gərək Lüder¹ gəndən elə yüyürə-yüyürə gələ ki, onun üzərindən atıla bilə. Şəhər, əslində, gözəldir və çiyinlərinin üstündən boylanıb baxana o daha da xoş gəlir. Gərək ki, bu şəhər çoxdan bina edilib, yadıma gəlir, beş il bundan əvvəl orada tələbəliyə qəbul olunub, tezliklə xaric olunanda da o beləcə çal, beləcə müdrik görkəmə malik idi və hələ o zaman da bolluca itləri, pudelləri², dissertantları, meyxanaları, paltaryuyan qadınları, kompendiyuları, göyərçin ətindən müxtəlif çıxırtmaları, qvelf ordenli professorları, faytonçuları, qotazlı qəlyanları, ali məsləhətxanaları, ədliyyə məsləhətxanaları, foksxanaları, daha nə bilim nə xanaları mövcud idi. Bəziləri iddia edirlər ki, guya, şəhər xalqların bir yerdən digər yerə köç elməsi dövründə salınıb və guya, hər bir alman qəbiləsi orada özünün ən səfil nümayəndəsini qoyub getmiş və onlardan da bütün bu vandallar³, frizlər⁴, şvablar⁵, sakslar⁶, türinqlər⁷ və başqaları yaranmışdır ki, indi də dərilərinin rəngi, qəlyanlarının qotazı ilə fərqlənirlər. Onlar indi də Venderştrassedə gəzişir, qanlı Razenmül, Ritçenkruq və Bodden⁸ meydanlarında qalmaqal salıb çarpışmalar törədirlər. Köçərilik dövrünün adət və ənənələrinə hələ də riayət edərək, bəziləri “Xoruzbaşçı” adlandırdıqları ağısaqqalları ilə, bəziləri “Tələbə adətləri” adlanan qədim qanun kitabları ilə idarə olunur və bu qanunlar vəhşilərin qanun məcmuəsinin əsasını təşkil edir.

¹ Lüder – Höttingen universitetində bokşçu kimi şöhrətlənən tələbə

² Pudel – tələbələrin tərbiyəsinə nəzarət edən universitet tərbiyəçisi

^{3,4,5,6,7} Vandallar, frizlər, şvablar, sakslar, türinqlər – alman qəbilə və tayfaları

⁸ Razenmül, Riçenkruq, Bodden – Höttingen ətrafında kəndlər

Ümumiyyətlə, Höttingen sakinləri tələbələrdən, professorlardan, filisterlərdən¹ və mal-qaradan ibarətdir. Həm də bu dörd bölgünün bir-birindən elə bir mühüm fərqi yoxdur. Ancaq mal-qara bölgüsü ən şərəfətlisidir, özü də əksəriyyət təşkil edir. Bütün tələblərin və ordenli, ordensiz professorların burada adlarını sadalamaq, əlbəttə, başağrısı olardı, bir də ki bu saat heç də bütün tələbələrin adları yadımda deyil. Həm də professorların arasında elələri vardı ki, onların heç adları da olmurdu. Höttingen filisterlərinin sayı, gərək ki, hədsizdi, qum qədər çox, daha dəqiq desək, dəniz kənarındakı islaq qumlar qədər çox. Əslinə baxsan, mən onları elə çirkli, əl-üzləri tər-təmiz hesabatları ilə səhər tezdən akademik məhkəmə qarşısında tez-tez vurnuxan görürdüm və onda başımı sındırıb dərk etmək istəyirdim ki, görəsən, axı tanrı bu qədər əclafi necə xəlc eləyib.

Höttingen şəhərinin təsviri haqqında daha geniş məlumatı siz məmnuniyyətlə K.F.H.Marks² tərəfindən yazılmış həmin şəhərin topoqrafiyasında oxuya bilərsiniz. Baxmayaraq ki, müəllif mənim hakimim olmuş, hədsiz qayğımı çəkmişdir və mən də, öz növbəmdə, ən pak qəlblə ona həmişə borclu olduğumu bilirəm, ancaq bununla belə, onun əsərini mütləq oxumağı tövsiyə etmirəm. Üstəlik, onu bir cəhətdən məzəmmət edirəm ki, əsərində Höttingenli qadınların, guya, uzun qılçaları olması kimi səhv bir müddəanı heç də kifayət qədər qətiyyətlə tənqid etmir. Mən bu fikri əsaslı surətdə təkzib etmək üçün xeyli vaxt sərf etmişəm. Bunun üçün əvvəlcə müqayisəli anatomiya kursu keçmiş, kitabxanalarda oturub nadir əsərlərdən qeydlər etmiş, saatlarla əyləşib, Venderstrassedə gəzinən qadınların baldırlarına tamaşa etmişəm. Nəhayət, bütün bu tədqiqatlarımin nəticəsi şərh olunan dərin məzmunlu traktatımda ayaqlardan aşağıdakı kimi söhbət açmışam: 1) Ümumiyyətlə, baldırlar haqqında; 2) Qocaların baldırları haqqında; 3) Fil baldırları haqqında; 4) Höttingenli qadınların baldırları haqqında; 5) Bütün bunları Ulix bağında gəzişən baldırlarla müqayisə etmiş; 6) Bütün bu baldırların qarşılıqlı əlaqəsini müəyyənləşdirmiş, fürsətdən istifadə edib, baldırlardan, dizlərdən və s. danışıbmış,

¹ Filister – XVII-XVIII əsrlərdə alman tələbələri meşşanlara belə həqarətli ləqəblər verirdilər.

² K. F. H. Marks – Höttingendə professor

nəhayət; 7) Əgər o vaxt əlimə lazımı ölçüdə kağız keçibsə, Höttingenli qadınların ayaqlarını düzgün əks etdirən bir neçə faksilil-qravra da yaradıb elmi işimə əlavə etmişəm.

Höttingeni mən tərk edəndə sübhün gözü yenicə açılmışdı, “bizim alim”¹ isə, çox güman, hələ də yatağında idi və yəqin ki, özünün həmişəki yuxusunu görürdü; görürdü ki, guya, o, gözəl bir bağçada gəzişir, guya, bu bağın ləklərində sitatlar yazılmış dümağ kağızlar göyərir və bu sitatlar Günəşin şüaları altında gözqamaşdırıcı şəkildə parıldaıyır. O isə gah birini, gah da digərini çıxarıb qayğı ilə yeni ləkə əkir, bu arada isə bülbül öz lətafətli nəğmələri ilə onun qoca ruhunu vəcdə gətirir.

Vend darvazaları önündə mənim qarşıma iki nabeləd məktəbli çıxdı. Biri digərinə belə dedi: “Mən daha Teodorla oturub-durmayacağam. O, çox qanmazdır. Gör e, dünən “Mensa”² sözünün yiyəlik halını bilmədi. Bir mənası olmasa da, mən deyim ki, bu sözü şəhər darvazaları üzərinə bir deviz kimi həkk edərdim, çünki, necə deyərlər, “Anası gəzdiyi ağacı balası budaq-budaq gəzər”. Çünki bu sözdə alimlər alimi Qeorgi Avqustun³ o quru, o sitatabənzər vüqarı əxz olunmuşdur”.

Şosedə sərin, tərəvətli sübh yeli əsirdi, quşlar da elə şən cəh-cəhlə oxuyurdu ki, qəlbimə yeni tərəvət, yeni gümrahlıq hakim kəsilirdi. Bu sərinlik mənə hədsiz dərəcədə gərəkdi. Son zamanlar Pandekt dərəsindən⁴ çıxıb bilmirdim. Roma kauzistləri⁵ boz hörümçək toru kimi düşüncələrimi elə pırtlaşdırmışdı ki, elə bil, dəmir məngənə ilə sıxıb xüsusi paraqraflara yerləşdirmişdilər və müəyyən xeyir güdən hüquq sistemləri bütövlükdə qulaqlarımda hələ də Tribonian⁶, Yustinian⁷, Hermogenian⁸ və “Sarsaqlayan” kimi səslənirdi. Bu saat ağac altında

¹ “...alim isə, çox güman ki, hələ də yatağında idi” – hüquqşünas professor Ayxorn K.F. nəzərdə tutulub.

² Mensa – Masa (lat.)

³ Qeorgiya Auqusta – Höttingen universitetinin adı. Onu yaradan Hannover kralı II Georqun şərəfinə verilmişdir.

⁴ “Pandekt dərəsi” – hüquqşünaslıq fakültəsinin yerləşdiyi korpus belə adlandırılırdı.

⁵ Kauzistlər – Roma hüquqşünasları

⁶ Tribonian – məşhur Roma hüquqşünası. Cəfəşanlıqla hüquqşünaslıq fakültəsinin yaradılmasına çalışmışdır.

⁷ Yustinian – Roma imperatoru, Romada qanun məcəlləsinin yaranması onun adı ilə bağlıdır.

⁸ Hermogenian – Roma hüquqşünası. Böyük qanun külliyyatının yaradıcısı.

əyləşmiş o bir cüt zəif görkəmli məxluq da mənə, az qala, cildlənmiş qollu-qıçlı qanun külliyyatı kimi görünür.

Küçədə birdən-birə canlanma başladı: südsatan qızlar və eşşək-çapanlar boz paltarlarda buradan ötüb keçirdilər. Vendenin sonunda mənə Şefer¹ və Doris² rast gəldilər. Ancaq bu Hessnerin³ tərənnüm etdiyi o ideal sevgililər deyil, iki universitet pudelləridir. Onlar Bovdendə tələbələrin duelinə nəzarət edir və bir də ona çalışırlar ki, on illərlə qadağan hesab edilən ideyaların hər hansı biri dəliləşdirici vasitəsilə Höttingen şəhərinə nüfuz etməsin. Şefer mənə həmkar kimi salamladı, çünki o da yazıçıdır və tez-tez mənə öz yarımillik yazıları haqqında məlumat verir. Bundan başqa, o, evinə təcili dəvət üçün tez-tez bizə gələr və mənə evdə tapmayanda adıma xırdaca məktub yazıb qoyar, yaxud tabaşiri götürüb otağımın qapısına həmin dəvəti səliphə ilə yazardı. Arabir yanımdan bir at qoşulmuş və içərisində həmişəlik, yaxud növbəti tətillə gedən tələbələrlə dolu faytonlar keçirdi. Bu cür universitet şəhərciklərinə müntəzəm gəlib-gedənlər də olurdu. Bura hər üç ildən bir yeni tələbə nəslə daxil olur. Bu arda-arası kəsilməyən insan axınıdır. Bu axında bir semestrin dalğası digərini əvəz edir, bu ümumi axın içərisində yalnız qoca professorlar öz yerlərində sayırlar. Onlar Misir ehramları kimi dəyişmədən, büdrəmədən dayanıb durublar. Bircə fərq bundadır ki, bu universitet “ehramlarında” heç bir müdriklik əxz olunmayıb.

Rauşenvasserin yanındakı mərsin kolluğundan iki şad-xürrəm gənc çıxıb yuxarı yollandı. Bələdçiliklə məşğul olan bir qadın onları əsas yola qədər ötürdü, adəti üzrə, əli ilə yabının arıq böyrünə şap-pıldatdı, atlılardan biri qamçısı ilə atın enli yançaqlarına döyəcləyib Bovdenə tərəf çapanda qəhqəhə çəkib güldü. Gənclər isə Nortənə tərəf döndülər. Onlar məzəli şəkildə bağırışıq və çox qərribə bir ədə ilə Rossininin “Pivə iç, Liza, Liza, əzizim” mahnısını oxuyurdular. Bu səsləri mən onlar uzaqlaşdıq yox olunca eşitdim. Xülasə, bu qiyamət müğənnilər tamamilə gözdən itdilər. Onlar almanlara xas ləngliyə malik olan yorğa atlarını dəhmərləyib, mahmızlayaraq sürətlə irəlilə-

¹ Şefer – çoban (*alm.*)

² Doris – “İdilliya”da çoban adı

³ Hessner – sentimental İsveçrə şairi və rəssamı

məyə məcbur edirdilər. Heç bir yerdə atlara Höttingendə olduğu qədər zülm edilmirdi. Mən hər dəfə zavallı çolaq bir yabının yem xatirinə tər tökdüyünü, bizim Rauşenvasser igidlərinin belə işgəncələrinə dözməsini, ya da tələbələrə dolu böyük bir arabanı sürüyüb aparmasını görəndə öz-özümə düşünürdüm: “Ay-vay, biçarə heyvan, yəqin ki, sənin əcdadların cənnətdə haram buyurulmuş o yulafdan yeyib”.

Nortendəki meyxanada həmin cavanlara yenidən rast gəldim. Biri siyənək balığından salat aşırır, digəri isə “Sərçə” ləqəbli sarıbənz qulluqçu Fuzia Kanina ilə bir tərəfdə laqqırtı vurub məzələnirdi. O, qulluqçuya bir neçə xoş söz söylədi, sonra onlar qol-qola girdilər.

Çantamı yüngülləşdirmək üçün içindən tarixi baxımdan çox görkəmli bir geyim olan göy tumanlarımı çıxarıb “Kolibri” adlanan balaca kəlnərə bağışladım. Bir azdan sonra qoca sahibkar Bussenia mənə buterbrod gətirdi. Özü də gileyləndi ki, ona çox gec-gec baş çəkirəm və mənim xatirimi çox istəyir.

Norteni tərk edəndə günəş xeyli qalxmışdı və ətrafa aydın şəfəq saçırdı. Bu günəş mənə uğur diləyir, şüaları kəlləmi qızdırırdı ki, beynimin kal düşüncələri dəyib yetişsin. Nordhaymdakı meyxananın damında əks olunan bu qızmar günəşə valeh olub qalmaq da lazım gəlmədi, çünki o tərəfə dönüb baxanda gördüm ki, artıq xörəyim hazırdır.

Bütün yeməklər çox ləzzətli hazırlanmışdı və onlar mənə Höttingendə qonaq edildiyim o “akademik” çörəkdən – o dadsız, o gön kimi tağalacaq, duzsuz, özü də kifsəmiş kələmə bükülmüş treska balığından daha çox xoş gəlirdi. Bir qədər mədəmi sakitləşdirdikdən sonra nəzərlərimi, deyəsən, yola düşməyə hazırlaşan iki qadınla bir cənab cəlb etdi. Cənab tamam yaşıl libasda idi, hətta onun eynəyi də yaşıl idi. Bu eynəkdən mis kimi qızarmış burnuna yaşıl kölgələr düşürdü. Özü isə padşah Nebukadnezarın ömrünün son illərindəki görkəmini xatırladırdı. Əfsanəyə görə, bu illərdə o, meşə heyvanı kimi yaşayır və yalnız göyərti ilə qidalanırmış.

Yaşıl geyimli cənab xahiş etdi ki, ona Höttingendə bir mehmanxana nişan verim. Mən ona qarşısına çıxan hər hansı bir tələbədən “Hotel de Brübax”ın yerini soruşmağı məsləhət gördüm. Qadınlardan

biri, sən demə, onun arvadı imiş – ucaboynu, enligövdəli bir qadındı, kvadrat şəklində qırmızı, səmimi sifəti vardı, yanaqlarının yanından nazik xətlər keçirdi. Bu sifət, bu yanaq eşq allahlarının tüpürcək qabına oxşayırdı. Bundan əlavə, uzun sallaq buxağı, onsuz da, uzun görkəmini çox eybəcər şəkllə salır və tamamlayırdı. Haşiyə və nişastalı yaxalıqla əhatə olunmuş şişman döşləri qülləli və bürclü bir qalamı xatırladırdı, ancaq Filip Makedoniyalının dediyi kimi, o da başqa qalalar kimi, qızılla yüklənmiş eşşəyin qarşısında dayanmaq iqtidarında deyildi. O biri qadın – cənabın bacısı, demək olar ki, birinci qadının tamam əksi idi. Əgər birincisi firon toyuqlarının piyli cinsindəndisə, ikincisi, şübhəsiz ki, arıqlarından idi. Ağzı bu qulağından o biri qulağına çatırdı. Sinəsi, Lüneberq səhrası kimi düzən idi. Qadının əriyib tökülməkdə olan əndamı, elə bil, ilahiyyatı öyrənən kasıb tələbələrə verilən pulsuz xörəyə bənzəyirdi. Qadınların hər ikisi eyni vaxtda məndən soruşdu: “Burbaxda bəri ləyaqətli adamlar qalır?” Mən təsdiqlədim və bu qiyamət üçlük yola düşəndə pəncərəmdən onlara ehtiramla bir daha təzim etdim. “Günəş” meyxanasının sahibkarı hiyləgərliklə gülümsədi, yəqin, o da “Hotel de Bürbax”ın Höttingendə “Tələbələr karseri” adlandırıldığını bilirdi.

Nordhaymın arxa tərəfi sıldırım qayalıq idi və ətrafda mənzərəli təpəliklər görünürdü. Küçə boyu getdikcə qarşıma, əsasən, Braunşvayq yarmarkasına gedən dükənçilər və dəstə-dəstə qadınlar çıxırdı. Bu qadınlar bellərində özlərinə iplə bərkidilmiş səbətlər aparırdılar. Onların içində səs-səsə verib civildəşən toyuqlar və müxtəlif səslərlə oxuyan quşlar var idi. Onları aparən qadınlar da şən zarafatlar edə-ədə, laqqırtı vura-vura addımlayırdılar. Məni heyrətə gətirən bu idi ki, özlərini “quş” adlandıranlar indi özləri quşları satmağa aparırdılar.

Mən Osterodeyə gəlib çatanda artıq zülmətli bir gecə idi. Yeməyə iştaham yox idi. Odu ki yatağıma uzandım. İt kimi yorulmuşdum, ancaq quzu kimi yatdım. Yuxumda yenidən Höttingenə, oradakı kitabxanaya qayıtdım. Gördüm ki, hüquqşünaslığa aid zalın bir küncündə dayanmışam. Köhnə dissertasiyaları eşləyib oxumağa qurşanmışam. İşimi qurtarıb başımı qaldıranda təəccüb etdim, gecə nə tez düşüb. Büllur çilçiraqlar zalı işıqlandırmışdı. Yaxınlıqdakı kilsədə saat on ikini vururdu. Zalın qapıları açıldı, məğrur və nəhəng görkəmli bir

qadın, ardınca da qorxaq bir ehtiramla onu müşayiət edən hüquq fakültəsinin assistentləri daxil oldular. Nəhəng qadının qocalığına baxmayaraq, sifətinin cizgilərində ciddi bir lətəfət sezilirdi. Baxışlarındakı, duruşundakı böyüklüyü qüvvətli Femidani¹ xatırladırdı. O da bir əlində qılınc və tərəzi sallamış, digərində isə lülələnmiş perqament tutmuşdu. İki cavan hüquq elmləri doktoru isə onun saralıbsolmuş uzun donunun ətəyini yığıb aparırdı. Onların sağ tərəfində Hofrat Rustikus² yüngülcə otərəf-butərəfə atılıb-düşürdü. Hannoverin bu Likurqu³ tez-tez özünün tərtib etdiyi yeni qanun layihəsindən parçalar qıraət edirdi. Sol tərəfdə isə qadının ali məclislər aşnası, ədliyyə idarəsinin gizli müşaviri Kuyatsius⁴ ədəb-ərkan göstərir və yüngülcə ləngər vururdu. O hər şeyə hüquq nöqtəyi-nəzərindən münasibətini bildirirdi. Sonra da özü öz sərtliyinə qəhqəhə çəkib gülmürdü, hətta özünü ciddi aparan o ilahə də bir neçə dəfə gülümsəyib ona tərəf əyildi və perqamentinin lüləsi ilə kürəyinə döyəcəyib mehribanlıqla dedi: “Aferin cırtıdan! Ağacı başından aşağıya tərəf doğrayan başıboş dəcəl!”⁵ Elə buradaca ətrafdakı cənablar ona yaxınlaşdılar və hər biri qadına söyləmək üçün məzəli əhvalat, yaxud ona xoş gəlmək üçün xoş bir söz uydururdu. Sonra zəlin açıq qalmış qapısından daha bir neçə cənab daxil oldu. Onlar da özlərini hüquqşünasların şöhrətli cəmiyyətinin üzvü kimi təqdim etdilər. Halbuki əksəriyyəti ləyaqətsiz güdükcülərdi. Onlar da o saat böyük həvəslə öz vəzifələrini icra etməyə başladılar. Yeni hər sərlövhədəki mənanı, hər baş pandekti⁶ müzakirəyə qoyaraq coşub özlərindən çıxdılar, kiməsə təşəxxüs satdılar, hər şeydə bir sədd, bir hədd axtardılar. Bu vaxt zala nuh əyyamından qalma geyimi, hörüklü ağ pariki və çoxdan unudulub getmiş sir-sifəti olan çox qoca hüquqşünaslar daxil oldular. Özləri də hədsiz dərəcədə

¹ F e m i d a – qədim yunan mifologiyasında ilahə, Zevsin arvadı. Əvvəllər adi hüquq, davranış normalarının, sonralar ədalət mühakiməsinin mücəssəməsi.

² H o f r a t R u s t i k u s – Höttingendə professor Anton Bauerə işarədir. Almanca bauer və latınca rustikus – “kəndli” deməkdir.

³ L i k u r q – qədim Spartaın qanun məcəlləsi

⁴ K u y a t s i u s – Höttingenin görkəmli professoru Qustav Hüqoya işarədir.

⁵ “Ağacı başından aşağıya tərəf doğrayan başıboş dəcəl!” – o vaxt Roma qanunlarının bir bəndinə dair Hüqonun apardığı qızgın mübahisəyə işarədir. Həmin bənddə iki dövlət sərhədində bitmiş ağacı necə kəsməkdən danışıılır.

⁶ P a n d e k t – qədim Roma hüquqşünaslarının qərarları külliyyatı.

heyrtləndilər ki, niyə ətrafdakılar keçən əsrin ən şöhrətli nümayəndələrinə xüsusi ehtiram göstərmirlər. Onlar da ilahənin ətrafında fırtınalı dəniz kimi get-gedə coşub-daşan pıçıltı, qır-vır, çığır-bağır dalğalarına qoşuldular. Nəhayət, ilahə hövsələdən çıxıb, dəhşətli ağrını andıran bir səslə ucadan bağırdı: “Bəsdirin! Susun! Mən qəddar qüvvələrin kortəbii hökmilə günahsız, təqsirsiz işgəncə qayasına zəncirlənmiş o əziz Prometeyin səsinə eşidirəm. Sizin bütün bu mübahisələriniz, dedi-qodularınız onun yanar yaralarını sərirlətməyəcək, zəncirlərini parçalamayacaq!!!” İlahə bax beləcə dəhşətlə bağırdı, gözlərindən aramsız yaş axmağa başladı. Zal, elə bil, ölüm vahiməsi duyubmuş kimi, uğuldadı, tavan silkələndi, kitablar döşəməyə səpələndi. Qoca Münhauzen¹ çərçivədən çıxaraq camaatı qayda-qanuna riayət etməyə çağırdı. Lakin əbəs yerə, hay-həşir getdikcə daha da güclənirdi. Mən bu bağırışan insanların doluşduğu o dəlixana otaqdan çıxıb qaçdım və özümü birtəhər Belveder Appolonun və Medisey Venerasının müqəddəs heykəllərinin yan-yanaya dayandığı tarixi zala salıb xilas oldum. Gözəllik ilahəsinin ayaqlarına düşəndim. Onun baxışlarını görə-görməz qorxub qaçdığım o quduzخانanı unuttum və nəzərlərim onun misilsiz bədəninin ahəngdarlığını və əbədi gözəlliyini acgözlük və nəşə ilə udmağa başladı. O saat ruhuma yunan sakitliyi hakim kəsildi... Elə bil, ilahi bir qüvvənin gücü ilə Feb-Appolon öz lirasının məstedic melodiylərini beynimə, ruhuma axıtdı.

Oyanandan xeyli sonra, elə bil, qulaqlarıma o sevinc dolu melodiyanın sədaları gəlməkdə idi. Sürünü çölə – otlığa aparırdılar. Bu melodiylər, sən demə, onların boyunlarındakı zınqırovlardan gəlirmiş. Sevimli qızıl günəş artıq pəncərədən boylanaraq, otağın divarlarındakı şəkilləri nura qərq etmişdi. Bu şəkillərdəki təsvirlər əsrimizə azadlıq müharibəsini əks etdirən səhnələrdir, bizim hamımızın qəhrəmanı olduğumuz hadisələrin həqiqi mənzərəsi, inqilab dövrünün divantutma səhnələri, XVI Lüdivikin gilyotində olması, bir də yatağında rahat yatdığına, dadlı qəhvə içdiyinə, başının çiyinləri üzərində beləcə məğrurluqla dayandığına görə Allaha dua oxumadan boyunvurma mərasimləri idi ki, onlara öteri nəzər salmaq belə mümkün deyildi.

¹ Baron fon Münhauzen – Hannoverdə nazir, Höttingen universitetinin banisi.

Qəhvəmi içdim, geyindim, pəncərə şüşələrindəki yazıları oxudum, mehmanxana ilə hesabımı kəsərək, Osterodeni tərk etdim.

Bu şəhərdə də, Qotşlakin “Harsı gəzmək üçün cib bələdcisi” kitabında ətraflı yazıldığı kimi, xeyli ev, müxtəlif sakinlər və bu sakinlərin içərisində bir neçə ruh var. Şose yoluna çıxmamışdan əvvəl mən qədim Osterode qalasının xarabalıqlarına qalxdım. Bu qalanın qalın divarlı qüllələrinin yalnız yarısı qalmışdı. Adama elə gəlirdi ki, onu xərçəng gəmirib. Klaustala gedən yol məni yenə də dağlara sarı çəkib aparırdı. Mən qalxdığım ilk təpədən dönüb bir daha aşağı, vadiyə nəzər saldım. Osterode qırmızı kirəmitli evləri ilə yaşıl küknar meşəsinin ağışundan məxmərgülü kimi boylanırdı. Günəş şüaları onun görkəminə məsum körpə cazibədarlığı bəxş edirdi. Qüllənin qalmış yarıuçuq hissəsindən şəhərin heyranedici arxa tərəfi görünürdü.

Bir qədər getdikdən sonra mən bir usta köməkçisinə rast gəldim. Oğlan Braunşvayqdan gəlirdi. Mənə oradakı rəvayətlərdən danışdı: guya, gənc hersoq müqəddəs torpağı ziyarət edəndə türklər onu əsir götürüb və geri qaytarmaq üçün külli miqdarda girov pulu istəmişdilər. Bəlkə, elə bu əfsanə hersoqun daha uzaq səfərə çıxmasına səbəb olmuşdur. Xalq içərisində fikrin ənənəvi nağıl ifadəsi hələ də yaşamaqdadır. Bu barədə “Hersoq Ernst”¹ dastanında qiyamət deyilib! Bu yeniliyi mənə xəbər verən xoşüzlü, ortaboy, cavan bir oğlan idi. O, dərzi köməkçisi işləyirdi. Oğlan elə arıq idi ki, az qala, bu tərəfindən baxanda o tərəfdə Ossiananın dumanlı ruhları arasından ulduzların sayrışması görünəcəkdə. Ümumiyyətlə, bu oğlan xarakterinə görə hüzn və nikbinliklə yoğrulmuş tipik xalq nümayəndəsi idi. “Çəpərə böcək qonub vız, vız” sözləri ilə başlanan gözəl xalq mahnısını oxuyanda onun bu xarakteri gülməli məhzunluqla özünü büruzə verdi. Biz almanlarda bu, gözəl xüsusiyyətdir. “Heç kim o qədər dəli deyil ki, onu anlayacaq daha betər bir dəli tapacağına inanmamış olsun”. Yalnız alman bu mahnını duya bilər, yalnız alman onu dinləyərkən qəhqəhə çəkib gülər və bihuş olana kimi qəhərli-qəhərli hönkürər. Mən burada da Gete sözlərinin xalq həyatının dərinliyinə necə nüfuz etdiyinin bir daha şahidi oldum. Mənim

¹ Hersoq Ernst – XII əsr xalq əfsanələrində qəhrəman.

nərmənazik yol yoldaşım arabir fit çalıb zümzümə edirdi: “Sevinc olsun, qəm olsun, düşüncəm azad olsun”. Mətni belə təhrif etmə xalq içərisində ümumi haldır. O, həmçinin “Lotxen Verterinin məzarı önündə”¹ hıçqırır ağlamasına aid mahnı da oxudu. Dərzi köməkçisi sentimental sözlərini bu kəlmələrlə tamamladı. “O yerdə ki sevimli, gözəl bir çiçək vardı, o yerdə ki nurlu ay bizə qulaq asardı, o yerdə ki xan bulaq səadət arzuları, indi orda tənha qəm udur, hıçqırır ağlayıram”. Lakin həmin saat da gülümsəyib şən halda dedi: “Bizim Kasseldəki emalatxanada bir prussiyalı var, o özü belə şeirlər qoşa bilir. Yamaq salmağı bacarmır, lakin cibində bir qəpiyi olsa, iki qəpiklik iddiasına düşəcək. Dəm olanda isə ona elə gəlir ki, səma onun üçün göy kamzoldur². Odur ki payız yağışı kimi gözlərindən aramsız yaş tökə-tökə ikiqat şeiriyyətlə şeir qoşub, mahnı oxuyur. Mən son ifadənin nə demək olduğunu izah etməsini bildirdim, lakin mənim dərzi dostum öz keçivari ayaqları üstündə otərəf-butərəf atılaraq, təkrar etdi: “İkiqat şeiriyyət elə ikiqat şeiriyyətdir”. Nəhayət, mən anladım ki, o ikiqat qafiyələnən şeri, daha doğrusu, stansları nəzərdə tutur. Əks-istiqamətdə əsən külək, nəhayət ki, bu iynə cəngavərini yordu. Düzdür, o, bir neçə cəsarətli cəhd göstərdi ki, yoluna davam etsin və hətta lovğalanaraq, “hə, indi mən tam gücümlə irəliləyəcəyəm”, – dedi. Lakin azacıq sonra gileyilməyə başladı ki, guya, ayaqları şişib, guya, dünya çox genişmiş. Axır ki, o tamam yorulub bir ağacın altında yerə çökdü. Quyuqlu qoyun kimi pərt halda başını bulayıb hüznə gülümsədi və ucadan dilləndi: “Hə, yazıq cəmdək, yenə də yorulub üzüldün!”

Dağlar getdikcə çılpəqlaşır, aşağıda küknar ağacları yaşıl dəniz kimi dalğalanır, göyün mavi qübbəsində qumaş buludlar üzüb keçirdi. Bu yerlərin yabanı xüsusiyyəti özünün iş adiliyi, bütövlüyünün ahəngdarlığı ilə insana mülayimlik təsiri bağışlayırdı. Həqiqi şair kimi təbiət də kəskin təzadı sevmir. Nə qədər dəyişkən olsalar da, burada buludlar yenə də ağ rəngdə, həm də çox yumşaq xassəyə malik olur. Bu yumşaqıq, mavi səma yaşıl torpaqla həmahəng şəkildə uyusur, ətrafdakı əlvanlıq həzin bir musiqi kimi bir-birinə hopur. Belə təbiəti

¹ “Lotxen Verterinin məzarı önündə” – o vaxt məşhur mahnı

² Kamzol – keçmişdə qolsuz qısa kişi geyimi

seyr etmək həmişə insan qəlbini oxşayır, ona dinclik bəxş edir... Mərhum Hofman buludları al-əlvan çəkərdi... Təbiət də, dahi bir şair kimi, adi vasitələrlə çox böyük təəssürat yaratmağa qadirdir. Halbuki onun öhdəsində yalnız günəş, ağaclar, güllər, sular və məhəbbət vardır. Əlbəttə, əgər qəlbə bu axırıncı vasitə – məhəbbət yoxdursa, onda hər şey insan üçün miskin görkəm alır. Onda günəş yalnız və yalnız diametri filan qədər mil olan adi göy cisminə çevrilər, ağaclar yanacaq üçün gərəкли olar, çiçəklər isə öz tikanlarına görə qruplaşdırırlar, su isə “yaş” olar.

Məşədə öz xəstə əmisi üçün şəfa otları yığan balaca bir oğlan mənə Lerbax kəndini göstərdi. Kəndin alçaq, boz damlı daxmaları vadiboyu uzanıb gedirdi. Başından ayağına kimi ən çox yarım saatlıq yol idi.

– Orada, – oğlan dilləndi, – iri gödənlə səfehlər və ağ mavrlar yaşayırdı. (Albinoslari xalq arasında ağ mavrlar adlandırırırlar.)

Bu balaca oğlanla ağaclar arasında, sanki, səmimi bir ünsiyyət vardı. O, ağacları doğma tanışi kimi salamlayır, ağaclar isə xışıldaya-raq, elə bil, onun salamına cavab verirdi. Oğlan cüllüt kimi fit çalırdı, hər yerdən quşlar da civildəşərək ona səs verirdi. Mən bir də dönüb ona baxanda o, otlar dolu boğçasını dalına atıb, ayaqyalın halda atıla-atıla meşə qalınlığında yox oldu. “Uşaqlar, – düşündüm, – bizdən kiçikdirlər. Onlar körpə ağac və körpə quş kimi olmalarını da bilirilər. Ona görə də hələ ağacları və quşları başa düşürlər. Biz isə çox qocayıq, həddindən çox qayğılarımız var, başımız da yurisprudensiya¹ və pis şeirlərlə doludur. Vaxt vardı ki, orada hər şey başqa cür idi. Mən Klaustala daxil olan kimi yaddaşım da hər şey yenidən canlandı. Nəhayət, uzaqda öz görkəmini bürüzə verməyən bu qiyamət saxta-çılar şəhərinə gəlib çatdım. Mən gələndə kilsə zəngləri saat on ikini vururdu. Uşaqlar şən-lənə-şən-lənə məktəbdən qayıdırdılar. Gözəl uşaqlardı. Demək olar ki, hamısının yanağı qırmızı, gözləri göy, saçları sarışın idi. Onlar atılıb-düşdükcə mənə də qəmlə yoğrulmuş şirin xatirə oyadırdı. Axı mən də beləcə uşaq olmuş, Düsseldorfda ki üfunətli katolik məktəbində oxuyarkən səhərdən günortayadək taxta skamyaya üstündən qalxa bilməz, elə hey latın dili oxuyar, kötək yeyər, coğrafiya

¹ Yurisprudensiya – hüquq elmləri.

öyrənər, qədim Fransiskanın zəngləri, nəhayət, on ikini vuranda gah qəzəblənər, gah da sevinər, şadlanardım.

Bu uşaqlar əlimdəki çantamdan o saat bildilər ki, gəlməyəm. Odur ki dərsi qonaqpərvərliklə keçirmişdilər. O, xristian dininə aid suallar yazılmış Hannover krallığının katexizisini¹ çıxarıb mənə göstərdi. Bu kitaba zərif, füsunkar bir üz çəkilməmişdi. Dini ehkamların toplandığı bu kitab elə bu görkəmi ilə, yəqin ki, körpə uşaq qəlblərində də kədərli, qəmli hisslər doğururdu. Mənim dəhşətli şəkildə xoşuma gəlməyən bir də o oldu ki, müqəddəs “üç üqnum” təlimi ilə o qədər də bir yerə sığmayan vurma cədvəli elə buradaca kitabın axırncı səhifəsində dərc olunmuşdu. Bu da təbiidir ki, günah uşaqları elə erkən yaşlarından şübhələrə salır. Biz prussiyalılar daha ağıllıyıq. Bütün qeyrətimizlə ona səy göstəririk ki, yaxşı hesablamagı bacaran adamları həqiqət yoluna çıxaraq.

Klaustaldakı “Tac” mehmanxanasında nahar etdim. Mənə cəfəri göyertisindən, yasəmən rəngində kələmdən bişirilmiş şorba, Çimborazo miniatürü boyda qovurulmuş dana əti və bir də xüsusi qayda ilə hisdə qurudulmuş siyənək gətirildilər. Bu xörək onu icad edən Vilhelm Bükinqin şərəfinə “Bükinq” adlandırılmışdı. İxtiraçı 1447-ci ildə vəfat etmişdir. O, öz ixtirası ilə V Karln rəğbətini elə qazanmışdı ki, hətta hökmdar məhz o böyük insanın qəbrini görmək üçün 1556-cı ildə Middelburqdan Zelandiyaya, oradan isə Bivildə getmişdi. Yedikkə onun haqqında tarixi məlumatlar bir-bir yadıma düşür və xörək mənə daha çox ləzzət verirdi. Fəqət xörəkdən sonra qəhvə içməyim işləri korladı. Belə ki, bu arada süfrəmə bir cavan oğlan qoşuldu və başladı çərənləməyə. O dərəcədə hərcayı danışdı ki, lap ətim töküldü. Bu, iyirmi beş rəngli parçadan jilet geymiş bir gənc idi. Üstündə bir o qədər də qızıl halqa, üzük, sancaq və s. vardı. O, qırmızı jileti ilə qürrələnərək, öz-özünə “gözəllik ondur, doqquzu dondur” deyən meymuna oxşayırdı. Çoxlu atmaca və lətifə bilirdi, lakin bunları elə bir vaxtda söyləyirdi ki, heç yerinə düşmürdü. O, məndən soruşdu ki, bəs Höttingendə nə var, nə yox? Ona dedim ki, oradan çıxmamışdan qabaq akademik senat tərəfindən belə bir dekret çıxarılıb ki, kim itlərin quyruğunu kəssə, o üç taler məbləğində cərimə ediləcək, çünki

¹ Katexizis – xristianların şəriət kitabı

yayın qorabışirən dövründə quduz itlər quyruqlarını paçalarının arasına soxur və bununla da quduz olmayan itlərdən seçilirlər. Əgər itlərin quyruqları olmasa, onları bir-birindən ayırd etmək mümkün olmaz.

Nahardan sonra mən mədənlərə, gümüş əridilən və sikkə kəsilən yerlərə baxmağa getdim.

Gümüş əridilən yerdə (həyatda bəzən belə şeylər də olur) gümüşün parıltısı deyilən şey görmədim. Sikkə kəsilən yerdə isə mənimki gətirdi. Pulun necə hazırlandığının şahidi oldum. Əlbəttə, bundan artıq daha heç nə görə bilmədim. Nə etməli, belə hallarda mən həmişə tamaşaçı olmuşam. Əgər göydən taler yağsaydı belə, mənim başımda mütləq deşik olardı. Əksinə, İsrailin uşaqları isə bu gümüş pulları o saat yır-yığış edərtilər. Məsxərəli ehtiramla və heyrətlə yenicə düzəldilən qiyamət talerlərə¹ tamaşa edirdim. Döygdən yenicə çıxmış bir taleri əlimə alıb, ona belə sözlərlə müraciət etdim:

– Təptəzə taler! Nə qədər xeyir, nə qədər şər işlər görəcəksən! Sən əxlaqsızlığı necə müdafiə edəcək, ləyaqəti necə qoruyacaqsan! Səni əvvəlcə necə sevəcək, sonra necə də lənətləyəcəklər! Sən avarılığa, oğraşılığa, yalana və qatilliyə necə də havadar olacaqsan! Nəhayət, günaha batmış, şər işlərdən usanmış halda Abrahamsın ovcuna toplanana, onun tərəfindən yenidən əridilənə, sürtülüb təmizlənənə kimi, yeni, daha yaxşı güzəran üçün hazırlananadək sən əsrdən-əsrə gah natəmiz, gah təmiz əllərdə necə gəzib dolaşacaqsan!

İki əsas Klaustal mədəni – “Dorotea” və “Karolina” məndə daha çox maraq oyatdı. İndi mən onlar haqqında təfərrüatı ilə danışmaq istəyirəm.

Şəhərdən çıxıb yarım saatlıq yol getsəniz, iki hisli, böyük binaya rast gələrsiniz. Orada sizi o saat şaxtaçılar qarşılayacaqlar. Onların əynində enli, uzun, demək olar ki, dizlərinə qədər polad kimi mavi rəngli adi pencəklər, o rəngdə də şalvarlar, ucları arxadan bərkidilmiş dəri önlüklər, quzu yunundan toxunmuş kənarları açıq, aşağısından kəsilib qısaldılmış konus kimi balaca göy papaqlar olur. Dəri önlükdən başqa, qalan paltarlardan bura gələn qonaqlara da geyindirirlər. Sonra bir şaxtaçı da ştayger² şaxta lampasını yandıraraq, gələnləri

¹ Taler – orta əsrlərdə Avropada iri gümüş pul

² Ştayger – mədən işlərinə baxan usta

buxarı ağzına oxşar qara oyuğa sarı çağırır, sinəsinə qədər ora düşərək, enmə zamanı pillələrdə necə dayanmağı göstərir və qorxmadan onun arxasınca getməyi təklif edir. Enmək qorxulu deyil, ancaq şaxta işindən xəbərsiz olsan, onda buna inana bilməzsən. Təzə paltarı geyəndə, bu tutqun geyimi əyninə dartışıdıranda qeyri-adi həyəcan keçirirsən. Sonra iməkləyə-iməkləyə ora enməli olursan. Girəcək qara və zülmətdir. Pillələr də, Allah bilir, nə enlikdədir. Lakin tezliklə əmin olursan ki, bu, zülmət sonsuzluğa gedən yeganə pilləkən deyil, belə pillələr çoxdur, hər birində də on beş-iyirmi pillə var. Hər pilləkən də olduqca darısqal kiçik bir meydançada qurtarır. Oradan isə növbəti girəcək başlanır və sonrakı pilləyə açılır.

Mən əvvəlcə “Karolina”ya düşdüm. Bu, əvvəllər tanıdığım “Karolina”ların ən çirklisi və iyrənci idi. Pillələri qatı palçıqdı. Burada belədir: siz bir pillədən başqasına enirsiniz, ştayger isə qabaqda gedir. O, dönə-dönə sizi əmin edir ki, burada təhlükəli heç nə yoxdur, yalnız əltutanlardan möhkəm yapışmaq, ayağının altına baxmamaq, başgicəllənməsinə uymamaq lazımdır. Bir də, Allah xatirinə, künc boyu xışiltı ilə yuxarı qalxan burazın yanında dayanmayın, iki həftə əvvəl biri ehtiyatsızlıq edib orada durmuş və aşağı aşağı xurd-xəşil olmuşdu.

Aşağıda, lap dərinlikdə daim aydın olmayan bir gurultu, şırıltı eşidilir. Adama elə gəlir ki, bu saat çənlərlə gah filiz, gah mədən suyunu yuxarı qaldıran burazlara toxunacaqsan. Getdikcə tez-tez çoxlu filiz yığılıb qalmış “ştolni” adlanan lağım keçidlərə rast gəlirsən. Orada şaxtaçı əlində külüng bütün günü tək-tənha oturaraq, üzücü bir səylə kiçik filiz tikələrini çapıb yerə tökür. Lap dərin laylara çatınca adamı əmin etməyə çalışırlar ki, orada amerikalıların “Ura, Lafayet!”¹ deməsi eşidilir. Mən, öz aramızdır, ora qədər enmədim, elə olduğum yerdə də, ardı-arası kəsilməyən səs-küydən, maşınların sirli hərəkətlərindən, yeraltı çayların şırıltısından, hər tərəfdən tökülən sulardan, torpaqdan qalxan boğucu buxardan, gecə zülmətində tənha, zəif-zəif işaran şaxtaçı lampalarının ziyasından da duyub əmin oldum ki, kifayət qədər dərinlikdəyəm. Sözüün düzü, qulaqlarım, az qala, tutulurdu, heybətdən boğulurdum, sürtüşkən pillələr üzərində güclə dayanmışdım.

¹ Lafayet – fransız burjuva mütərəqqi xadimi. Amerikanın İngiltərəyə qarşı apardığı istiqlalçılıq müharibəsində iştirak etmişdir.

Necə danım, dəhşətdən titrəyirdim. Ancaq, qərribə olsa da, orada, o dərinlikdə keçən il təxminən elə bu vaxt Şimal dənizində tufana düşməyimi xatırladım və əmin oldum ki, əslində, gəminin ləngər vurması buraya nisbətən daha rahatdır. Belə ki, gəmidə küləklər borularda, heç olmasa, nəğmələr çalır, matrosların gümrah səsküyünü eşidirsən, nəhayət, bütün bu səsküyü ilahi qüvvənin o azad, o sevimli havası yuyub aparır. Bəli, hava!.. Bir-iki udum nəfəs almaq üçün yenidən on pillə yuxarı qalxdım. Ştaygerim məni dağın çapılmış ensiz, çox uzun lağımı ilə “Doroteya” saxtasına apardı. Bura bir qədər geniş və rahat idi. Püllələr təmizdi, ancaq “Karolina”dakına nisbətən enli və nisbətən möhkəm idi. Mən burada canlı insan nəfəsi hiss etmək, özüm də, elə bil, yenidən ürəkləndim. Belə ki, dərinlikdə gəzişən işartılar göründü, filizçapanlar öz saxtaçı lampaları ilə gəlib bizə, adətləri üzrə, “Uğurlu yol!” arzuladılar. Biz minnətdarlığımızı bildirdik. Onlar yanıımızdan ötüb yuxarı qalxdılar. Çoxdan, lap çoxdan mənə tanış olan, yada düşdükcə ruhuma xoş bir hiss çiləyən, sakit, eyni zamanda, qeyri-adi xatirələrim kimi, onlar da məni dərin, səmimi baxışlarla süzərək yanıımızdan ötüb-keçir və sehrli lampa şəfəqləri ilə işıqlanan qocaların və gənclərin solğun bənizlərindən görürdüm ki, onlar günlərlə qaranlıq saxtalarada çalışmışlar, sevincli gündüz işığına, arvad-uşaqlarının gözlərinə baxmağa çoxdandır həsrətdirlər.

Mənim natiqim çox vicdanlı və safqanlı alman idi. Ürəkdən gələn məmnuniyyətlə o, mənə hersoq Kembriç¹ mədənə gələrkən öz müşayiətçiləri ilə çörək yediyi dəhlizi, orada ağacdan düzəldilmiş uzunsov xörək stolunu, həmçinin hersoqun əyləşdiyi iri filiz stulu göstərdi. Diqqətçil saxtaçı dedi ki, bu əşyalar bir xatirə kimi qalacaq. O, ehtirasla o zaman nə qədər şənliklər düzəlddiklərindən, bütün mədən dəhlizlərini işıqlarla, güllərlə, yaşıl bitkilərlə necə bəzədiklərindən, bir saxtaçının sitrada² necə gözəl çaldığından, yaraşığı şışman hersoqun vəcdə gələrək necə oxuduğundan, onun saysız-hesabsız sağlıqlara qoşularaq necə çox içdiyindən və həmin anlarda əksər saxtaçıların, xüsusilə onun özünün bu mehriban, şışman hersoqdan, bütün Hannover

¹ Hersoq Kembriç – İngiltərənin kralı, III Georqun oğlu. O vaxt, eyni zamanda, Hannoverin də kralı adlandırılırdı.

² Sitra – musiqi aləti.

komalarından ötrü canlarını fəda etməyə necə hazır olduqlarından danışmağa başladı. Mən hər dəfə bu daxili sadıqlıyın belə qərəzsiz, belə təbii şəkildə təzahürünü görəndə xeyli həyəcanlanıram. Bu necə də qiyamət bir hissdir. Bu necə də həqiqi alman hissidir! Başqa xalqlar daha mahir, daha ağıllı, daha məzəli ola bilərlər, ancaq alman xalqı kimi sadıq ola bilməzlər. Əgər bilməsəydim ki, sadıqlıq hissi dünyanın özü qədər qədimdir, onda mən özüm də şübhə etməzdim ki, bu sadıqlıyı alman qəlbi icad edib. Alman sadıqlıyı! Bu, dəbdə olan ritorik ifadələrdən deyil! Siz, ey alman hökmdarları, sizin saraylarınızda həmişə sadıq Ekkart¹ və Ekkartın uşaqlarının ölümünə fitva verən, fəqət həmişə ona sadıq qalan mirqəzəb Burqund haqqında nəğmələr oxunmalıdır. Sizin xalq ən sadıq xalqdır və siz bu qoca, ağıllı, sadıq köpəyin birdən qudura biləcəyini və qəfildən sizin müqəddəs baldırınızdan yapışacağını düşünsəniz, çox səhv edərsiniz! Titrəyə-titrəyə, lakin zəifləmədən yanan balaca şaxtaçı lampası, bir alman sadıqlıyı kimi, sakitcə və inamla bizi öz ardınca şaxta dolanbacları və dəhlizləri ilə irəli aparırdı. Biz, nəhayət ki, boğucu şaxta zülmətindən çıxdıq. Günəş bizə al şafəqləri ilə “Uğurlu yol!” dilədi.

Filizçixaranların əksəri Klaustalda və ona bitişik şaxtaçı şəhərçiyi Tsellerfelddə yaşayır. Mən bu namuslu adamların bir neçəsinə qonaq, onların sadə məişəti ilə tanış oldum, gözəl melodiyalı sevimli musiqi aləti sitranın müşayiəti ilə oxuduqları mahnılara qulaq asdım, qədim şaxtaçı nağıllarını, qaranlıq şaxtaya düşməmişdən əvvəl birgə oxuduqları duaları dinlədim və o qiyamət duaların birini də mən onlarla birlikdə oxudum. Qoca bir ştayger həтта dedi, onların yanında qalıb şaxtaçı olum, ancaq nəhayət ki, onlarla xudahafizləşəndə o, mənə Qoslar yaxınlığında yaşayan qardaşına çatdırmaq üçün bir neçə tapşırıq verdi və xahiş etdi ki, qardaşı oğlunu onun əvəzində öpüm.

Bu insanların həyatı nə qədər sakit, hərəkətsiz görünsə də, ancaq bu, əsl canlı həyatdır. Böyük şkaflın qarşısındakı soba arxasında əyləşmiş, əl-ayağı əsən o qırışmış qoca, bəlkə də, əsrin dördübirini elə oradaca keçirmiş, düşüncəsi, hissi də, bəlkə, elə o sobanın dörd bir yanında formalaşmış, şkaflın qıyma-qıyma naxışlarına hopmuşdur.

¹ Sadıq Ekkart – orta əsrlər dastanının qəhrəmanı Ekkart nəzərdə tutulur. Sadıqlıq, vəfa rəmzi kimi təsvir olunur.

Odur ki soba da, şkof da, necə deyərlər, yaşayır, çünki onlara insan nəfəsi dəyir. Bax bu hədsiz dərəcədə süst, fəaliyyətsiz keçən ömürlərdən, bu “vasitəsizlikdən” almanların o sehrkar nağılları doğulmuşdur. Bu nağılların xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlarda yalnız heyvanlar, bitkilər deyil, həmçinin tamamilə cansız görünən əşyalar da danışır və hərəkət edir. Bu əşyaların daxili aləmi xəyalpərvər, məhriban xalqın öz sakit, tənha meşə və dağlarda yerləşən alçaq daxmalarında açılmış, çox ibrətamiz xüsusiyyətlərə yiyələnmiş, fantastik qəribəliklər təmiz insan hissləri ilə valehedici şəkildə birləşib vəhdət təşkil etmişdir. Ona görə də sehrkar nağıllardakı beləcə qəribəlikləri biz adi hal kimi qəbul edirik: iynə və sancaq dərzixanadan çıxıb yola düzəlir¹... qaranlıqda azır, ...saman və kömür parçası arxı keçmək istəyir, lakin məhv olur; ...süpürgə və bel pilləkəndə dayanıb dalaşır və küsür... sorğu güzgüsü cavabında misilsiz bir qadının əksini göstərir... hətta qan damcısı da dil açıb danışmağa başlayır, qayğıkeşliklə mərhəmətdən cansıxıcı və sirli sözlər söyləyir. Bu baxımdan da uşaqlıq dövründəki həyatımız bizim üçün əvəzsiz əhəmiyyətə malikdir. Həmin illərdə bizim üçün hər şey eyni dərəcədə vacibdir; hər şeyi eşitmək, hər şeyi görmək istəyirik. Təəssürlərin hamısı bizə əziz və qiymətlidir. Elə ki sonralar biz daha da hərisləşir və hər şeyin təfərrüatı ilə maraqlanmağa başlayırıq, kitab üçün xalis qızılı kağız pula çeviririk, beləliklə də, böyük həyat üfüqlərini fəth edir, əvəzində isə həyatın öz dərinliyini itiririk.

Budur, biz artıq yaşlı, müstəqil adamlarıq; biz tez-tez mənzilimizi dəyişirik. Qulluqçu da hər gün bizim otağı yığışdırır və bizi çox az maraqlandıran mebeli də özü bildiyi kimi yerləşdirir. Çünki bizə nə dəxli: mebel ya indicə, ya da əvvəlcə alınıb; yaxud bu gün birinə mənsubdur, sabah başqasının olacaq; hətta öz köynəyimiz də bizə özgəsininki kimi görünür: biz, deyərdim ki, bu saat əynimizə geydiyimiz pencəyimizin neçə düyməsi olduğunu belə bilmirik. Hə, yaqın, ona görədir ki, paltarlarımızı tez-tez dəyişirik. Nə deyim, ancaq bir şey aydındır ki, onların heç biri bizim daxili və xarici tərcümeyi-halımıza daxil olmur. Məsələn, yadımıza gəlmir ki, bir vaxt geydiyimiz

¹ “...iynə və sancaq dərzixanadan çıxıb yola düzəlir” – Qrimm qardaşlarının nağıllarından götürülüb.

gülüş doğuran o şabalıdı rəngli jiletimizin tikilişi necəydi və onun zolaqlı parçası üzərində sevgilimizin sevimli əlləri necə gəzmişdir! Nə isə...

Böyük şkafın qarşısındakı sobanın arxasında əyləşən qarı solmuş parçadan güllü tuman geymişdi. Bu, onun rəhmətlik anasının toy paltarıydı. Şaxtaçı paltarı geymiş, sarışınsaç, sərt baxışlı oğlan – nəticəsi onun ayaqları önündə oturmuşdu və nənəsinin donundakı gülləri sayırdı. Qarı, yəqin ki, ona artıq bu geyim haqqında çoxlu hekayət danışmışdır. Çoxlu ciddi və həm də maraqlı hekayət; elə hekayətlər ki onları oğlan uzun müddət unuda bilməyəcək, günlər keçəcək, o böyüyüb kişi olacaq və “Karolina”nın qaranlıq oyuqlarında təkbaşına işləyəndə tez-tez bu hekayətlər gəlib yadına düşəcək. Bəlkə də, bu sevimli nənələri vəfat edəndən çox-çox sonralar, onun özü də gümüşü saçlı, ahıl qoca olanda da, böyük şkafın qarşısındakı sobanın arxasında öz nəvələrinin dövrəsində əyləşəndə də bu hekayətləri təkrar-təkrar danışacaqdır.

Bir gecəni də “Tac” mehmanxanasında keçirdim. Buraya həmin gecə Höttingendən Hofrat B.¹ də gəldi. Mən ona öz ehtiramımı bildirmək şərəfinə nail oldum. Qonaqların qeydiyyat kitabında öz adımlı yazandan sonra iyul ayındakı qeydləri vərəqlərkən orada çox əziz ada – Adalbert fon Şamissonun² adına – ölməz Şlemilin bioqrafına rast gəldim. Sahibkar dedi ki, bu cənab havalar çox pis olanda gəldi və pis havada da çıxıb getdi.

Ertəsi gün tezdən çantamı bir qədər də yüngülləşdirməli oldum, ehtiyat üçün götürdüyüm bir cüt çəkməmi kənara tullayıb, yeyin addımlarla Qoslara tərəf yollandım. Ora necə gəlib çatdığımı bilmədim. Təkcə bu yadımdadır ki, bir dağdan keçib başqa dağa qalxdım, yüksəkliklərdə geniş, yamyaşıl vadiləri seyr etdim: gümüşü sular yenə də şırıldayır, meşə quşları şirin-şirin cəh-cəh vurur, sürülərin zınqırovları cingildəyir, rəngarəng ağac yarpaqları günəşin zərrin şəfəqləri altında qızılı rəngə çalır. Başımın üstündə səmanın mavi qübbəsi elə aydın idi ki, hətta onun lap dərinliklərini, orada mələykə-

¹ Hofrat B. – Hayneyə rəğbət bəsləyən professor F.V.Vuterverk, tarixçi və ədəbiyyatçı olub.

² Adalbert fon Şamisso – XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış məşhur liberal yazıçı.

lərin o müqəddəslər müqəddəsinin ayaqları önündə oturaraq onun sifətindəki cizgilərə necə tamaşa etməsini görmək olardı. Lakin mən hələ də keçən gecə gördüyüm yuxunun təsiri altında yaşayırdım. Bu, qədim bir nağıl idi. Bu, bir cəngavərin dərin quyuya düşməsindən bəhs edirdi. Orada – quyunun dibində tilsimə salınmış şahzadə qız əbədi yuxuda uyumuşdu. Özü də həmin cəngavər mən idim və qaranlıq Klaustal mədəni isə quyu. Birdən çoxlu məşəl göründü. Yeraltı oyuqlardan gözetçi cırtanlar çıxdılar. Onlar üzlərini qəzəblə mənə tərəf çevirdilər. Gödək qılıncları ilə məni hədələməyə başladılar. Buynuzları üfürüb dəhşətli səs çıxardılar. Bu səsə aramsız olaraq cırtanlar axışib gəlir və onlar da heyrətlə başlarını silkələyirdilər. Mən onlara zərbə endirəndə qanları axmağa başladı. Yalnız bundan sonra gördüm ki, bu al-qırmızı, uzunsaqqal kəllələr dünən küçə ilə gedərkən əlimdəki ağacla vurub tökdüyüm qanqal başlarıdır. Bütün cırtanlar qaçıb dağılışdılar. Bir də baxdım ki, işıqlı, bəzəkli bir zaldayam. Ortada ürəyimin sevgisi ağ örpəyə bürünmüş vəziyyətdə, heykəl kimi hərəkətsiz və daşa dönmüş halda donub qalıb. Onun dodaqlarından öpdüm. O əbədi Allaha and içirəm ki, o saat onun canlanmaqda olan ruhunun nəfəsini və sevimli dodaqlarının xəlifə titrəyişini hiss etdim. Qulağıma elə gəldi ki, Allah-taala çığırır, “İşıq olaq!” – dedi və o saat da göydən əbədi işığın gözqamaşdırıcı şüası qopub yanıma düşdü. Elə o saat da yenidən qaranlıq çökdü, hər şey əriyib bir-birinə qarışdı. Hər yerdən müdhiş və coşqun dalğalı dəniz qaynayıb çıxdı. Qəzəbli, coşqun dalğalı dəniz! Dənizin gurlayan dalğaları üzərində ölümlərin qorxunc kabusları üzür, ağ kəfənlərini küləklər yelləndirir, onları qamçılaya-qamçılaya bir təlxək irəli yüyürürdü – o, mən idim. Birdən dənizin tutqun dalğaları arasında müdhiş kəllələr ucaldı və hədələyirmiş kimi caynaqlarını mənə tərəf uzatdılar. Elə bu zaman dəhşət içərisində hövlnak oyandım.

Bəzən nə isə ən maraqlı nağıllar da axıra çatmadan yarımçıq qalır. Cəngavər yatmış şahzadəni tapıb onun qiymətli örpəyindən bir parça kəsir, cəsəretilə irəli yeriyib onu sehrkar yuxusundan ayıldır. Şahzadə sarayına qayıdıb qızıl taxtında əyləşəndə oğlan ona yaxınlaşıb dil tökür: “Ey gözəllər gözəli məleykə, məni tanıyırsanmı?” Şahzadə isə ona belə cavab verir: “Ey igidlər igidi cəngavər, mən səni tanımıram!”

Bu zaman cəngavər şahzadənin örpəyindən kəsdiyi parçanı ona göstərir. Hər ikisi mehribanlıqla bir-birinin ağışuna atılır. Şeypurların səsi aləmə yayılır və beləliklə, toy şənliyi başlanır.

Fəqət mənimki isə, həqiqətən, gətirmir. Mənim məhəbbət haqqında yuxularım çox nadir hallarda belə şirin qurtarır.

Qoslar adı qulaqlarımda həmişə xoş səslənib. Bu adla qədim imperatorlar haqqında olan çoxlu xatirə bağlıdır. Ona görə də mənə elə gəlirdi ki, iri, əzəmətli şəhər görəcəyəm. Fəqət həmişə belə olur; necə deyərlər, igidin adını eşit, üzünü görmə! Qarşıma dar, ayrim-üyrüm döngələri olan kiçik bir yurd çıxdı. Ortasından baxımsız, üfünətli bir arx – yəqin ki, bu, Qoza çayı idi – və bir də Berlin hekso-metrləri kimi çala-çökək bir yol keçirdi. Bu şəhərciyə yalnız köhnə divar qalıqları, qüllələr və bürclər qədimlik görkəmi verirdi. “Qala” adlanan bu qüllələrin divarları o qədər qalın idi ki, oyub içərisində iri daxmalar düzəltdimşdilər. Şəhərin önündə atıcıların məşhur yarışlarının keçirildiyi yaşıl çəmən örtüklü gözəl meydança var, ətrafda isə uca dağlar görünür. Bazarları böyük deyil, ortasında da fəvvarə var. Fəvvarənin suyu axıb böyük metal hovuzə tökülür. Yangın zamanı bu hovuzun divarlarını döyəcləyirlər və uzaqlardan onun cingiltisi eşidilir. Bir çoxları deyirlər ki, bu hovuzu gecəyəkən bir iblis gətirib bura qoyub. Çünki əvvəllər insanlar da, iblislər də çox səfeh olublar. Odur ki onlar bir-birinə belə bəxşislər vermişlər. Qoslardakı bələdiyyə idarəsinin ağ rəngli binası gözətçi komasına oxşayır. Yaxınlıqdakı tacirlər binası daha görkəmlidir. Evlərin damı ilə yer arasında alman imperatorlarının qara his basmış heykəlləri ucalırdı. Qızıl suyuna çəkilməmiş bu heykəllərin yalnız oradan-buradan parıltısı görünürdü. Bu heykəllər əllərinin birində əsa, digərində hökmdarlıq rəmzini tutmuşlar. Onlar bu görkəmdə hisdə qızardılmış “universitet anqurtları”na oxşayırdılar. İmperatorlardan biri əlində əsa deyil, qılınc tutmuşdu. Mən heç cür dərk edə bilmədim ki, bu fərqi mənəsi nədədir. Axı, yəqin ki, bunun bir mənəsi vardı, çünki almanların qiyamət vərdisi var: onlar nə düzəldirlər düzəltsinlər, mütləq ona ayrıca mənə da verirlər.

Qotşlakın “Bələdçi”sində Qoslardakı qədim qəsr və məşhur imperator taxt-tacı haqqında çox yazılıb. Lakin oranı görmək istədiyimi bildirəndə dedilər ki, qəsr sökülüb, imperator taxt-tacı isə Berlinə

göndərilib. Biz çox əlamətdar bir əsrdə yaşayıyıq: minillik qəsrilər sökülür, imperator taxt-taclarını isə anbarlara yığırlar.

Rəhmətlik qəsrin bəzi görkəmli qalıqları müqəddəs Stefan kilsəsində qoyulmuşdu. Burada bahalı şüşələrdən düzəldilmiş naxışlar, içərisində, guya, “Luka Kranax”¹ da olan bir neçə əhəmiyyətsiz şəkil, xaç üzərində ağacdan yonulmuş Məsih, məlum olmayan metaldan düzəldilmiş büt-pərəst qurbanı var idi. Qurban uzunsov yeşik formasında idi. Onu əlləri ilə başları üstündə tutub bir qədər bellərini əymiş halda aparən dörd kariatid təsvir olunmuşdu. Onların sifətləri dözülməz dərəcədə iyrəncdi. Yuxarıda dediyimiz o çarlığa çəkilməmiş heykəl də iyrənc idi. Həqiqi tükləri və tikanları olan Məsihin qana bulanmış sifəti isə rəssam Allah-taalanın xilaskar övladının müqəddəs simasını deyil, bir insanın ölüm məqamındakı müsibətini məharətlə ifadə etmişdir. Rəssam öz tablosunda bu sifətin əzab poeziyasını deyil, işgəncə dəhşətini göstərmişdir. Belə təsvirin yeri Allah evindən daha əvvəl anatomik teatrda olmalıdır.

Bazarın yaxınlığındakı mehmanxanada yerləşdim. Əgər uzunsov, yöndəmsiz sifətə malik olan mehmanxana sahibi yaxınlığımda əyləşib öz zəhlətökən sualları ilə məni dəng etməsəydi, bəlkə, nahar daha çox ləzzət verərdi. Xoşbəxtlikdən, tezliklə yaxam onun əlindən qurtardı. Çünki elə bu vaxt başqa səyyah gəlib çıxdı və sahibkar həmin suallarını eyni ardıcılıqla onun üstünə yağdırmağa başladı.

* * *

Bu adam naməlum, yorğun görkəmli, əprimiş bir kişi idi. Dedi-yinə görə, bütün dünyanı gəzib-dolaşmışdı. Bataviyada, xüsusilə, çox yaşamış, orada çoxlu pul qazanmış və elə oradaca da xərcləyib qurtarmış, nəhayət, otuzillik ayrılıqdan sonra doğma şəhəri Kvedlinburqa qayıtmışdı. “Çünki, – o əlavə etdi, – bizim ailəmizin sərđabəsi oradadır”. Cənab sahibkar özünü elmlə göstərərək cavab verdi ki, mərhumlərin nə vecinədir bizi harada basdırırlar. “Siz bunu bir yerdən oxumusunuz?” – yad adam maraqla soruşdu. Onun halsız dodaqlarının, ölgün gözlərinin ətrafında hiyləgərlik və bədxahlıq ifadə edən qırışlar

¹ Luka Kranax – XVI əsrdə yaşamış məşhur alman rəssamı

əmələ gəldi. “Bir də ki, – o qorxmuş halda etiraf etdi, – bununla heç də özgə xalqların dəfn mərasimlərini pisləmək istəmirəm. Türklər, məsələn, öz ölülərini daha gözəl dəfn edirlər. Onların qəbiristanlığı əsl bağ-bağatdır. Onlar başdaşlarının önündə əmmamələri başlarında, sərv ağacının sərin kölgəsində əyləşib öz yaraşlıq saqqallarını tumarlaya-tumarlaya asta-asta türk qəlyanlarında türk tütünlərini çəkirlər. Çinlilərdə isə bu mərasimə tamaşa etmək xüsusilə maraqlıdır. Onların öz ölülərinin qəbri önündə necə oynayıb sındırdıqlarını, necə dua edib çay içdiklərini, skripka çaldıqlarını, qohumlarının məzarını zər naxışlı taxtalarla, büllur fiqurlarla, ipək parçalardan hazırlanmış süni güllərlə və rəngarəng çıraqlarla necə bəzədiklərini görüb valeh olursan. Bütün bunlar qiyamətdir. Kvedlinburq buradan çox uzaqdır?”

Qoslar qəbiristanlığına heç də valeh olmadım. Məni daha çox valeh edən şəhərə daxil olduğum vaxt bir evin çox uca olan birinci mərtəbəsindəki pəncərədən boylanan qıvrımsaçlı gözəl oldu. Nahardan sonra o sevimli pəncərəni arayıb-axtardım, ancaq bu dəfə orada su doldurulmuş stəkan və içərisində ağ zəngçiçəkləri gördüm. Pəncərəyə qalxıb stəkandan o gözəl çiçəkləri götürdüm və buradan keçənlərin bu mahir oğruya tamaşa edərək, açıq qalmış ağızlarına, quruyub daşlaşmış burunlarına, bərəlmis gözlərinə əhəmiyyət vermədən çiçəkləri papağıma sancdım. Bir saatdan sonra isə yenidən həmin evin yanından ötüb-keçəndə o gözəl qız pəncərənin önündə dayanmışdı. Papağımdakı zəngçiçəklərini görcək yanaqları pörtüb qızardı və tez pəncərənin arxasında gizləndi. Bu dəfə onun məlahətli sifətini yaxşı-yaxşı gördüm. O sifətə xüsusi şirinlik, yay gecələrinin aydınlığı, xəffiliyi, ay nuru, bülbül cəh-cəhi, qızılgül rayihəsi hopmuşdu. Xeyli keçəndən sonra, hava tamam qaranlıqlaşanda o, qapıya çıxdı. Mən ona yaxınlaşdım. Budur, tamam yaxınlığındayam. O geriye, qapının astanasına tərəf çəkilir... Mən onun əlindən yapışıram və ona deyirəm: “Mən gözəl çiçəklər və öpüşlər dəlisiyəm. Əgər bunu mənə könüllü vermirlərsə, oğurlayıram!” Mən bu kəlmələri söyləyib, onu qucaqlayıb öpdüm. O qaçmaq istəyəndə tutub saxladım ki, bir neçə sakitləşdirici söz deyib təskinlik verim. “Sabah gedirəm və yəqin ki, bir də heç vaxt geri qayıtmayacağam...” Mən o lətif dodaqların cavab öpüşünü və zərif əllərin hərəkətini yenidən cismimdə hiss edir və gülümsəyə-gülümsəyə

oradan uzaqlaşırım. Bəli, gülümsəməyə bilməzdim. Çünki qeyri-iradi olaraq sehrkar kəlmələri – “Sabah gedirəm və yəqin ki, bir də heç vaxt geri qayıtmayacağam!” – cümləsini təkrar etdim. Bu sözlər mavi və qırmızı geyimimizdən, bağlı sir-sifətimizdən daha tez qadın ürəyini fəth edə bilərdi.

Olduğum mənzildən Rammelsberqin əsrarəngiz mənzərəsi görünürdü. Gözəl gecə idi. Gecə qara atını minərək səyirdir, onun uzun yalı küləkdə yellənib teləklənirdi. Pəncərə önündə dayanıb Aya tamaşa edirdim. Öz-özümə düşünürdüm: görəsən, doğrudanmı, Ayda adam yaşayır. Slavyanlar inandıрмаğa çalışırlar ki, onun adı Klotardır. Guya, ona görə Ay doğub işıqlanır ki, həmin adam üstünə su tökür. Hələ uşaqkən eşitmişdim ki, Ay bir meyvədir. Bu meyvə yetişəndə Allah-taala onu dərib, başqa aylarla birlikdə hər tərəfdən taxtalarla çəpərlənmiş dünya şkaflının içinə yığıb. Böyüyəndə isə başa düşdüm ki, dünya heç də dar çərçivə içində deyil. İnsan ağı bütün taxta şkafları çoxdan parçalayıb, keçmiş Petrin nəhəng açarı olan əbədilik ideyası ilə bütün yeddi göy qatının yeddisinin də qapılarını açmışdır. Əbədilik! Necə əla bir fikir! Kim səni düşünüb tapmışdır? Bəlkə, başında ağ gecəpapığı olan, isti yay günündə evinin qarşısında əyləşib sümük qəlyanını tüstülədə-tüstülədə “Nə olaydı, qəlyanım beləcə heç vaxt sönmədən, ömrüm puç olmadan əbədiliyə qovuşaydım!” deyə yanıqlı-yanıqlı düşünən o nürnberqli tapmışdır? Bəlkə, elə cavan məşuq öz sevgilisinin ağışında olanda ağına əbədilik fikri gəlib. Ona görə belə düşünüb ki, buna ehtiyac duyub. Ona görə ki, bu anlarda o, başqa bir şey nə düşünə, nə də arzu edə bilərdi. “Məhəbbət! Əbədilik!” Budur, elə bil, birdən-birə mənim də köksümə odlu hərərət axıb töküldü. Elə bil, coğrafiyaşünaslar ekvatorun yerini dəyişdilər. İndi o, düz mənim ürəyimdən gəlib-keçdi. Odur ki köksümdən məhəbbət ehtirası qaynayıb axmağa başladı. O, həzin-həzin axıb intəhasız gecəyə töküldü. Elə bil, pəncərəmin altındakı bağçada güllərin rayihəsi daha da artıb-çoxaldı. Axı rayihə güllərin duyğusudur! O da, insan qəlbi kimi, gecələr daha həssas olur. Bu zaman ürəyə elə gəlir ki, o tənhadır, bu saat onun döyüntüsünü eşidən olmayacaq. Çiçəklər də bax beləcədir: onlar gündüz çox utancaq olur, səbirsizliklə qaranlığı gözləyir ki, öz ehtiraslarının ağışına atılsın və hər şeyi məstedici

rayihəyə qərq etsin. Siz Allah, o rayihənizi mənim qəlbimə axıdın! Sonra da o dağlar arxasına gedib şirin rüyalarımın məşuqəsini axtarıb tapın! Yəqin ki, o artıq yatağına girib yatmışdır. Ayaqlarının yanında məleykələr diz çökmüşlər. Baxın, o, yuxuda gülümsəyirsə, deməli, o, dua oxuyur və məleykələr də onun dediklərini təkrar edirlər. Onun hüsnünə göylərin o əsrarəngiz gözəlliyi həpüb. O nəfəs aldıqca mənim də ürəyim burada cuşa gəlir. Günəş onu ipək kirpikləri arxasında qərq edib. Lakin o, göz qapaqlarını yenidən qaldıracaq, səhər açılacaq, quşlar səs-səsə verib civildəşəcək, zıncırovlu sürülər ötüb-keçəcək, dağlar da zümrüd libasları içində ətrafa yaşıllıq çiləyəcək və mən çantamı götürüb yola düzələcəyəm.

Qoslarda keçirdiyim o gecə mənim başıma belə bir qəribə əhvalat gəldi. İndi də o hadisəni qorxa-qorxa xatırlayıram. Təbiətimdə qorxaqlıq yoxdur, ancaq Avstriya “müşahidəçisi”¹ kimi mən də ağıl və ruhlardan qorxuram. Qorxu nədir? Bu hiss ağıldan, yoxsa duyğulardan gəlir? Bu sual barəsində biz tez-tez doktor Saul Aşerlə² mübahisə edirdik. Biz onunla təsadüfən həmişə nahar etdiyim Berlindəki “Boay” kafesində rastlaşdıq. İştaha ilə yeyir və içirdim. O danışır və qəti şəkildə iddia edirdi ki, biz ona görə müəyyən bir şeydən qorxuruq ki, aqlımız vasitəsilə onu qorxu şəklində qavrayırıq. Qorxunun yox, yalnız aqlın qüdrəti, təsir qabiliyyəti ola bilər. Mən yaxşıca yeyir və içirdim, o isə elə hey aqlın üstünlüyünü isbat etməyə çalışırdı. Nəhayət, müddəalarının sonunda o, bir neçə dəfə saatına nəzər saldı və söhbətini tələsik yekunlaşdırdı: “Ağıl” ali prinsipdir... “Ağıl!” İndi bu sözü eşidəndə gözlərim önündə mücərrəd qıçları, ensiz transsendental – boz rəngli pencəyi coğrafiya dərsliyi üçün çertyojluğa daha yararlı olan buz kimi soyuq sifətli doktor Saul Aşer gəlib durur. Yaşı əllidən keçmiş bu insan, elə bil, düz xətlərdən yağrulmuşdur. Daim pozitivliyə can atata biçarə həyatdakı bütün gözəllikləri, bütün günəş şəfəqlərini, çiçəkləri və bütün etiqadları saxtalaşdırmışdı. Onun üçün həyatda soyuq pozitiv məzardan savayı heç nə qalmamışdı. Belvederli Apollona və xristianlığa qarşı onda xüsusi qərəzçilik hissi vardı. Sonuncunun əley-

¹ Avstriya “müşahidəçisi” – 1810-1932-ci illərdə Avstriya hökumətində orqan.

² Doktor Saul Aşer – Berlin filosofu, “Hars səfəri” yazılmamışdan iki il əvvəl ölmüşdür.

hinə o hətta bir kitabça da yazmışdı. O, bu kitabçada xristianlığın ağılsızlığını, əsassızlığını göstərmişdir. Ümumiyyətlə, o, çoxlu kitab yazmışdır. Bu kitablarda ağıl həmişə öz kamilliyini təbliğ edir. Üstəlik, biçarə doktor, yəqin ki, həmin məsələyə çox ciddi yanaşmış və bu baxımdan da, əlbəttə, o, hər cür rəğbətə layıqdır. Ən gülməli vəziyyət bu idi ki, hətta uşağa (məhz uşaq olduğu üçün) aydın olan məsələləri dərk etmək iqtidarında olmadığı anlarda da o, tamam ciddi şəkildə sir-sifətini turşudurdu. Hərdən mən doktor Ağlın öz evində ona baş çəkirdim. Orada bir neçə dəfə gözəl-göyçək qızlar görmüşdüm. Ağıl duyğunu ki inkar etmir.

Bir dəfə mən onu yenidən görmək istədikdə nökrə çıxıb dedi: “Cənab doktor elə indicə vəfat etdi”. Əgər nökrə bu sözlərin əvəzində “Cənab doktor buradan köçüb gedib” desəydi, mən yenə də həmin hissi keçirərdim.

Nə isə, qayıdaq Qoslara. “Ali prinsip ağıldır” deyə mən öz-özümə təskinlik verməyə çalışdım və yatağıma uzandım. Lakin bu da kömək etmədi. İndicə Klaustaldan götürdüyüm Farnhagen fon Enzenin¹ alman nağıllarında belə bir dəhşətli hekayə oxudum. Atanın öldürmək istədiyi oğul ölmüş anasının ruhu tərəfindən gecəyə xilas edilir. Bu hekayəni o, elə məharətlə işləmişdi ki, oxuduğum zaman bədənimi qəribə bir vahimə lərzəyə salmışdı. Qarabasma haqqında olan hekayələri ya səyahət zamanı, ya gecə vaxtı, ya şəhərdə, evində, indiyə qədər olmadığım bir otaqda oxuyarkən adama xüsusilə vahiməli təsir bağışlayır. Adam qeyri-iradi öz-özündən soruşur: “İndi sən uzandığın bax burada, həmin bu yerdə, bəlkə, neçə-neçə dəhşətli işlər olub?” Ay da bu arada otağı şübhəli-şübhəli işıqlandırır, divarda müəmmalı kölgələr titrəşirdi və mən dikəldim ki, baxım, baxdım və gördüm... Ay işığında öz sifətinə tamaşa etməkdən də müdhiş nə ola bilər?! Bu zaman sakitlik içində mürğüləyən zəng ağır-ağır çalındı. Elə cansız şəkildə çalındı ki, on ikinci zərbədən sonra mənə elə gəldi ki, bu müddət ərzində tam on iki saat ötüb-keçdi və zəng yenidən səslənəcək. Axırını ilə ondan əvvəlki zərbə arasında çox tələsik-tələsik qulaqba-tırıcı hay-harayla haradasa daha bir saat zəngi çalınmağa başladı. Elə

¹ Farnhagen fon Enze (1785-1858) – alman liberal yazıçısı. Burada bir hekayəsi nəzərdə tutulur.

bil ki, öz kirvə xanımının naz-qəmzə ilə səslənməsindən əsəbiləşmişdi. Nəhayət, hər iki dəmir kəfgir susdu, bütün evlərə məzar sükutu çök-dü. Birdən qulağıma, elə bil, otağımın önündəki dəhlizdə ehtiyatlı qoca addımlarını xatırladan tappılı səsi gəldi. Nəhayət, qapım açıldı və mərhum doktor Saul Aşer içəri daxil oldu. Ayaqlarımdan başlayaraq iliyimə qədər məni soyuq tər basdı. Mən ağcaqovaq yarpağı kimi titrəyib əsməyə başladım. Bu kabusa baxmağa, az qala, cəsəratim çatmayacaqdı. Görkəmi yenə əvvəlki kimiydi. Əynindəki yenə də həmin transsendental – boz rəngli pencəkdi. Qıçları yenə də həmin mücərrəd qıçlardı və yenə də eləcə riyazi sifəti vardı. Ancaq bu sifəti, deyəsən, əvvəlkinə nisbətən bir qədər solğun idi. Sağ ikən iyirmi iki tam, ikidəbir dərəcəlik iki bucaq təşkil edən ağzi indi möhkəm yumulmuşdu. Gözləri isə, əksinə, diametri bərabərində genişlənməmişdi. Ləngər vura-vura və əvvəlki kimi, yenə o, qamışdan düzəldilmiş ispan əl ağacına söykənə-söykənə mənə yaxınlaşdı və özünəməxsus bir danışq tənbelliyi ilə sözləri uzada-uzada ehtiramla dilləndi: “Qorxmayın, elə güman etməyin ki, kabusam. Əgər siz məni kabus kimi təsəvvür edirsinizsə, bu, təxəyyülünüzün yanlışlığıdır. Axı kabus nədir? Bunu izah edin bir! Kabusun mövcud olması mümkünliyünü yaradan şərtləri mənə sübut edin! Bu cür təzahürlər axı, ağılla hansı ağılasığan vəhdətdədir? Ağıl, – deyirəm, – ağıl!” Elə buradaca kabus “ağıl” məfhumunun təhlilinə başladı və Kantın “Saf aqlın tənqidi”ndə – 2-ci hissə, birinci bölmə, ikinci kitab, üçüncü fəsil – “fenomenlər və neumenalar arasındakı fərqlər”indən misallar çəkdi və sonra kabusa inamın problematik nəzəriyyəsinə şərh etdi, bir sillogizmi digərinə caladı və nəhayət, məntiqi bir nəticə ilə sözünü qurtardı. Sözsüz, heç bir kabus mövcud deyil. Ancaq bu arada kürəklərimdən soyuq tər sızır, dişlərim kastanyet¹ kimi şaqqıldayır və qorxa-qorxa doktor kabusun hər bir müddəası ilə, guya, razılaştığımı bildirmək üçün başımla işarə edirdim. O, kabus önündə qorxunun cəfəngiyat olduğunu isbat edir, həm də bu isbatlarını əl-ayağı ilə elə şövqlə ifadə edir ki, birdən çaşıb əlini pencəyinin cibinə soxdu, qızıl saat əvəzinə oradan bir ovuc soxulcan çıxartdı. O saat da səhv etdiyini görüb, gülməli bir tənlikliklə

¹ Kastanyet – barmaqlara taxılan və rəqs zamanı musiqi ritminə uyğun surətdə çalınan şax-şax.

soxulcanları qaytarıb yerinə dürtüdü. “Ağıl alidir...” Elə bu vaxt saat zəngi çalındı və kabus yoxa çıxdı.

Ertəsi gün tezdən mən Qosları tərک edib, bir az təvəkkülə və bir az da klaustallı şaxtaçının qardaşını axtarıb tapmaq məqsədilə yoluma davam etdim. Yenə aydın, günəşli bir gün idi. Təpələr, dağlar aşdım, günəşin dumanı qovmasına tamaşa etdim, cəsərlə qorxulu meşələrdən keçdim. Dalğın vücudumun ətrafında Qoslardakı o zəngçiçəkləri cingildəyirdi. Dağlar bəyaz axşam libası geymişdi. Yaşıl sənubər ağacları aramla silkələnir, qol-budaqlarını çırpıb yuxusunu özündən uzaqlaşdırırdı. Köksünə tökülmüş yaşıl saçlarını səhərin sərin mehi darayıb oxşayır, körpə quşlar artıq öz səhər dualarını oxuyurdu. Yaşıl çəmənli dərə üstünə almaz səpələnmiş qızıl örtük kimi ətrafa şəfəqlər çiləyir, çoban qardaş isə asta-asta öz zıncırovlu sürüsünü oraya sürüb aparırdı. Bilmirəm, bəlkə də, azacaqdım. Nə etmək olar, həmişə kəsə yol, kəsə cığır seçirsən ki, məqsədinə tez çatasan, həyatda olduğu kimi. Harsda da belə hallar olur. Yaxşı ki, həmişə bir xeyirxah adam tapılır, bizi doğru yola çıxarır. Özü də onlar bunu hədsiz məmnuniyyətlə edir, həm də qətiyyətlə, uca səslə, bir qədər də hörmət və ehtiramla bizim necə böyük səhvə yol verdiyimizi, necə uçurum və dərələrə gedib çıxacağımızı deyir və qeyd edirlər, yaxşı ki, bu yollara gözəl bələd olan bir adama vaxtında rast gəlmişsiniz. Sonra onlar belə izahata görə özlərindən razı halda qürrələnilər. Harsburqun yaxınlığında mən də belə bir bələdçiyə rast gəlmişəm. Bu, əsil-nəcabəti qoslarlı bağlı olan ağıllı səfeh, işıltılı şişkin sifətə malik bir şəxsdir. Onun elə qəribə görkəmi vardı ki, elə bil, xənəzir xəstəliyinin səbəbini o icad etmişdi. Biz bir müddət bir yerdə addımladıq və o, mənə xoflanmaq haqqında bir sıra hadisələr danışdı. Bu hadisələr o zaman gözəl olardı ki, hamısı axırda heç bir kabusun mövcud olmaması fikrinə yönəldilməyəydi: məsələn, sən demə, ağ ruh qanunsuz ov edənlər, eşidilən o naləli səslər, demə, indicə doğulmuş donuz balasının sızıldaması imiş, damda hey şıqqıltı salan, sən demə, ev pişiyi imiş. “Adam xəstə olanda, – o əlavə etdi, – ona elə gəlir ki, guya, qara-qura görür”. Özüne gəlinəcə isə, çox cansız olsa da, nadir hallarda xəstələnilir. Hərdən o, dəri yaraları çıxarır, bu vaxt yarasını, sadəcə, tüpürcəyi ilə müalicə edir. O da mənim diqqətimi təbiətdə hər şeyin çox ağılla və məqsəduyğun

şəkildə qurulmasına cəlb etdi. Ağaclar ona görə yaşıldır ki, yaşıl rəng göz üçün xeyirlidir. Onun haqlı olduğunu təsdiq etdim və əlavə edib dedim ki, Allah-taala ona görə buynuzlu heyvanlar yaradıb ki, ətli şorba insanı qüvvətləndirir. Sonra ona görə uzunqulaqları yaradıb ki, insanlar birini digəri ilə müqayisə edərkən onu misal çəksinlər. İnsanın özünü isə ona görə xəlv edib ki, o, ətli şorba yesin və uzunqulaq olmasın. Mənim bələdçim heyrtləndi ki, özünə uyğun həmfikir tapıb. Onun sifəti sevinclə açıldı, vidalaşanda isə özünü saxlaya bilməyib, tamam kövrəldi. Nə qədər ki, bu şəxs mənimlə birgə addımlayırdı, mənə elə gəlirdi ki, təbiət bütün ecazkarlığını itirib. Elə ki o yoxa çıxdı, ağaclar yenidən dil açmağa, Günəşin şüaları da oynamağa, çəmənliklərdəki çiçəklər də rəqs etməyə başladı, mavi səma da, öz növbəsində, yaşıl dünyamızı yenidən ağışuna aldı. Bəli, yaxşı bilirəm ki, Allah-taala insanı Kainatın gözəlliyinə heyran olması üçün xəlv edib. Hər bir müəllif, böyük və kiçikliyindən asılı olmayaraq, istəyir ki, onun yaratdığı əsəri tərifləsinlər. Bibliyada da, Allahın memuarlarında da tam aydınlığı ilə yazılmışdır ki, o, insanları öz şöhrəti və şərəfi naminə xəlv etmişdir.

Uzun müddət azıb ora-burayı dolaşandan sonra, nəhayət, klaus-tallı tanışımın qardaşı yaşayan yeri tapdım. Onlarda gecələdim və aşağıdakı gözəl şeri ömrümə yazdım.

Dağ başında bir koma var,
Bir şaxtaçı orda yaşar.
Nur çiləyər ay hüsnünə,
Şamlar qucar, pıçıldaşar.

O daxmada bir stul var,
Naxışları büküm-büküm.
Kim əyləşsə, xoşbəxt olar,
O bəxtəvər mənəm bu gün.

Yanımda bir qız oturub,
Körpə, qəşəng, Ay parçası.
Mavi gözü ulduz kimi,
Ağzı qızılgül qönçəsi.

Üfüqlərtək genişlənilib,
Mavi gözlər məni süzür.
Zanbaq kimi barmaqları
Gül qönçənin üstə düzür.

Yox, anası baxmır bizə,
Əldə iynə şal toxuyur.
Atası da asta-asta
Sitra çalıb, hey oxuyur.

Balaca qız xısın-xısın,
Nəfəsini qısa-qısa,
Bəzi sirli rəvayətlər
Açıb deyir mənə qısa.

“Xalam öldü, ondan sonra
Bu otaqdı, bir də mənəm.
Qoslara da aparmırlar
Barı orda bir şənlənəm.

Lap yalqızam bu zirvədə,
Darıxıram, boylanıram.
Qış gəldimi, daxma ilə
Sanki, qara quylanıram.

Qorxaq qızam, axşam düşcək
Vahimələr məni sıxır.
Deyirlər ki, dağ ruqları
Gəzintiyə gecə çıxır”.

Öz səsindən qorxurmuş tək,
Körpə udur sözlərini.
Totuq uşaq əlləriylə
Cəld qapayır gözlərini.

Köhnə cəhrə cırıldıyır,
Çöldə şamlar xışıldıyır.
Sitra qədim nəğməsini
Şirin-şirin pıçıldıyır.

“Qorxma, mənim körpə quzum,
Müdhiş ruhlar sənə neylər?
Gecə-gündüz keşiyini
Çəkir gözəl məleykələr”.

Çırpıb küknar barmağını
Pəncərəyə, bizi anır.
Ay da gəzir qapı-qapı,
Güdükcütək hey boylanır.

Ata, ana çoxdan yatmış
Otağında, yatağında.
Bizsə hələ pıçıldaşır,
Qırpmırıq göz qapağın da.

Sənin göyə yalvarışın
Bu köksümü yaralamış.
O səyrişən gül dodaqlar
Dua üçün yaranmamış.

Soyuq, hirsli titrəyişlər
Ürəyimi qarsalayır.
Gözlərinin şəfəqləri
Köksüm üstə od qalayır.

“Görürəm ki, qəlbindəki
İnamını sən danmırsan.
Allaha da, imama da,
Ruhlara da inanmırsan”.

Eh, anamın qucağında
Bir sadələvh uşaq ikən
İnanardım sənin kimi
Adil, böyük Tanrıya mən.

O Tanrı ki, yeri, göyü
İnsanları xəlq eləyib.
Ulduzlara, Günə, Aya
Bir xüsusi yol diləyib.

Körpə quzum, böyüdükcə
Çox düşündüm, çox şey qandım,
Dərk elədim varlıqları,
Peyğəmbərə mən inandım.

Sevə-sevə o öyrətdi
Sevginin nə olduğunu.
Mükafatı bu oldu ki,
Xalq çarmıxa çəkdi onu.

Böyümüşəm, çox oxuyur,
Çox yer gəzir, dolanıram.
İndi qəlbim rahat çırpır,
Mən o ruha inanıram.

Yıxıb qullar dünyasını,
Əsarəti qırdı, atdı.
Məhv elədi istibdadı,
Bir möcüzə o yaratdı.

Dedim qədim o qanunlar
Hamımızın şərəfidir.
Bir doğulmuş insan oğlu –
Yer üzünün əşrəfidir.

Narahatıq, gecə-gündüz
O çıxmayır qəlbimizdən.
Qorxunc qara buludları
Müdhiş ruhu qovur bizdən.

Neçə-neçə cəngavərin
Can vermişdir cəsədinə.
Hünər, yaraq bəxş eləmiş
Nail olsun məqsədinə.

Zər qılınclar parlayır, bax,
Dalğalanır o bayraqlar.
İstəyirsən lap göstərim:
O igidlər indi də var.

Daha bəsdir, bir öp məni,
Gəl diqqətlə bax üzümə.
Peyğəmbərin diriltiyi
O cəngavər mən özüməm.

Yaşıl şamlar arxasında
Ay nurunu gizlədir, bax.
Komamızda xəsis-xəsis,
Zəif-zəif yanır çıraq.

Mənim mavi ulduzlarım
Bu zülmətə nur çiləyir,
O gül qönçə qızararaq,
Dilə gəlib belə deyir:

“İri, xırda həşəratlar
Əl çəkməyir gecə bizdən.
Yağımızı, ruzimizi
Oğurlayır süfrəmizdən.

O məxluqlar sərniclərin
Örtüyünü dartıb açır,
Xamasını yalayır,lar,
Südüni də pişik içir.

Pişik də ki, cadugərdir,
Çovğun qopcaq ayaq açır,
Qorxunc ruhlar toplaşdığı
O xaraba qəsrə qaçır.

Bir vaxt qəsrin gözəlliyi
Şəfəqləri əks edərdi,
Orda gənclər, şux xanımlar
Dövrə vurub, rəqs edərdi.

Bir cadugər fitnəsilə
O cah-calal alt-üst olub.
Uçuq-sökük daşlarında
İndi bayquş yuva salıb.

Mərhum xalam söyləyərdi:
“Bir söz demiş o cadugər –
Həmən sözü məqamında,
Öz yerində desən əgər...”

Onda dönüb bu xaraba
Əvvəlkitək gözəl olar,
Yenə orda qəhqəhəylə
Rəqs eləyər qız-oğlanlar.

Qəsr sənin, insanlar da, –
Bax, o sözü desən əgər,
O təbillər, o şeypurlar
Gəncliyini vəsf eləyər”...

Danışdıqca saçlarını
Barmağında bururdu o,
Gah ad qoyur barmaqlara,
Gah da dinməz dururdu o.

Elə bil ki, bu komada
Yaşamışdım dönə-dönə.
Masa, şkof – hər şey burda
Necə tanış gəlir mənə!

Odur, saat kəfkirini
Çıqıldadır aram-aram.
Sitra çalır nəğməsini
Elə bil ki, rüyadayam.

O dediyin sirli vaxtdır,
Yer – bu evdir bilsin düzü.
İstəyirsən, bax bu saat
Açıb deyim həmin sözü.

Mən o sözü deyən kimi
Zülmətlərdə nur yanacaq,
Meşə, dağlar, buz bulaqlar
Nəğmələrlə oyanacaq.

Bax, dağlarda qopur yenə
Cırtıdan hayı, Sitra səsi.
Bahar gəlib, coşub-daşır
Gül-çiçəklər şələləsi.

Əfsanəvi, əsrarəngiz,
Rayihəli gül-çiçəklər!
Əlvan rəngli, enliyarpaq,
Zərif ləçək, tül çiçəklər!

Qönçələrdən alov kimi
Pardaqlanıb çıxır güllər.
Ağ zanbaqlar ovuclartək
Səmalardan işıq dilər.

Ulduzlar da Günəş kimi
Nəzərini yerə dikir.
Göyə qalxmış o əllərə
Nur paylayır, şəfəq tökür.

Özümüz də, körpə quzum,
Başqalaşdıq, dəyişdik, bax.
Qızılın da, ipəyin də
Parıltısı bizə – çıraq!

Şahzadə qız – sənin özün,
Bu ev – saray. Oxşat bir-bir.
Təsəvvür et, dörd yanında
Cəngavərlər rəqs eləyir.

Bu saray da, insanlar da
Mənimkidir, daha nə qəm.
Calalımı şeypurlarla
Vəsf edəcək bütün aləm.

Günəş çıxdı. Duman xoruzun üçüncü banında bir kabus kimi qeyb oldu. Yenə də dağları enir, qalxır, yenə də qarşımda mehriban Günəşin al şəfəqləri oynadır, bu şəfəqlər altında əlvən gözəlliklər bir-birini əvəz edirdi. Dağlar ruhu açıq-açığına mənə iltifat göstərirdi; yəqin, o da bilirdi ki, şair olan kəs əsrarəngiz gözəlliklər təsvir etməyə qadirdir. Odur ki, bu gün Harsı o mənə heç kəsini görə bilmədiyi bir tərzdə göstərdi. Elə Harsın özü də mənə çox az adamın görə bildiyi tərzdə gördü. Kirpiklərimdə çəmənliklərdəki otların qulağından asılı qalmış mirvarilər kimi qiymətli daş-qaşlar sayrırdı. Məhəbbətin

səhər şəhindən yanaqlarım xəfifcə yumşalmışdı. Şam ağacları ahəstə xışıldayırdı. Onlar məni duyurdu. Odur ki budaqlarını hərəkətə gətirərək, yuxarı-aşağı qaldırıb-endirir, elə bil, lal adamlar kimi sevinc-lərini əllərinin hərəkətləri ilə bildirirdilər. Uzaqlardan isə çox sirlı, valehedici bir səs ucalırdı. Elə bil, meşənin dərinliyində itib-batmış kilsə zənginin sədaları dalğa-dalğa ətrafa yayılırdı. Harsda belə zərif, belə ahəngli, belə aydın səslənən zənglər yalnız sürülərin zıncırov-larının cingiltilərindədir.

Belə bir sürüyə rast gələndə Günəşin durumuna görə düz nahar vaxtı olardı. Sürünün çobanı – mehriban, xoşsifət, sarışınsaçlı cavan bir oğlan mənə dedi: “Ətəyində dayandığım bu böyük dağ qocaman dünyada məşhur olan Brokendir. Onun ətrafında bir neçə saatlıq uzaqlıqda heç bir ev yoxdur”. Məhz buna görə də cavan oğlan onunla birgə yeməyə məni dəvət edəndə çox sevindim. Biz ancaq pendir-çörəkdən ibarət olan süfrəmizi açıb başında əyləşdik. Quzular çörəyin xırım-xırdalarını yeyir, məzəli, şən buzovlar ətrafımızda atılıb-düşür, öz zıncırovlarını işvəli-ışvəli zıncıldadır, gözləri ilə bizi süzüb, elə bil, qımışırıldı. Biz lap şahanə nahar etdik. Ümumiyyətlə, qonaqpərvər dostum mənə əsl şah təsiri bağışladı və o, indiyə kimi mənə çörək verən yeganə şah olduğu üçün mən də onun şəninə şahanə mədhiyyə yazmaq istəyirəm.

Çoban oğlan bir şahdır ki,
Səltənəti – göy təpələr.
Günəş – onun qızıl tacı,
Kainata nur səpələr.

Rəiyyəti – qoyun-quzu,
Ayağına səpələnir.
Əyanları cəngəldir,
Dik-dik gəzir, qürrələnir.

Çəpişləri – xanəndələr,
Fleytası – quş səsidir.

Zıncırovlu inəklər də
Sazandalar dəstəsidir.

Şəlalə də, göy şamlar da
Bu dəstəylə birgə çalır.
Təbiətin laylasında
Bizim şah da yuxu alır.

Elə bu vaxt nazir – itlər
Rəhbərliyi ələ alır.
Gah hürüşür, mırıldaşır,
Dağa-daşa səs-küy salır.

Yuxusunda deyindir şah:
“Nə çətinmiş səhliq, qardaş!
İndi orda – öz sarayım,
Öz evimdə olaydım kaş!”

Baş qoyduğum o ağ sinə
Həm səhliqim, həm dövlətim,
Məhəbbətli gözlərində –
İntəhasız səltənətim!”

Biz mehribanlıqla xudahafizləşdik və mən şən halda dağa qalxmağa başladım. Tezliklə qarşıma başı göylərə dəyən, qəlbimi həmişə vəcdə gətirən şam meşəsi çıxdı. Bu ağaclar o qədər də asanlıqla göyərib boy atmamış, körpəykən min bir bələlara ürcah olmuşdur. Burada dağlar saysız-hesabsız qranit süxurlarla örtülmüşdü. Ona görə də ağacların əksəri kökləri ilə bu daşlara sarmaşmış, bəziləri isə qidalanıb yaşamaq üçün bu daşları parçalayaraq çox çətinliklə torpağa yol tapmışdır. Orada-burada daşlar darvaza şəklində bir-birinin üstünə qalanmışdır. Ağaclar, elə bil, bu hasarların üstündə bitmişdi. Yalnız ətləri əyilib yerə toxunurdu. Bəzən də adama elə gəlirdi ki, onlar havada göyərüb. Bununla belə, onlar daşlarla birləşərək, gözqaraldan

bir yüksəkliyə ucalmış və düzən çöllərin yumşaq köksündə göyərən öz tənbel həmkarlarından daha möhkəm dayanmışdır. Böyük insanların həyatında da beləcə olur: onlar ilk maneə və sədləri dəf edərək möhkəmlənir, bərkiyirlər. Şam ağaclarının budaqlarına dələlər dırmanır, altında isə sarımtıl marallar gəzişirdilər. Belə qiyamət, belə nəcib heyvanları görəndə dərk edə bilmirəm ki, axı bu şüurlu adamlar onları qırmaqdan, təqib etməkdən necə həzz alırlar? Axı belə bir heyvan vaxtilə insandan artıq rəhmdillik göstərərək, müqəddəs Jenevvevanın¹ ac qalmış oğlu Şmersenrayxı əmizdirmişdir.

Şam ağacının yaşıl gərdənindən Günəşin qızılı şəfəqləri valeh-edicisi şəkildə süzülüb ətrafa səpələnirdi. Ağac gövdələri təbii pillələr əmələ gətirirdi. Hər yanda yumşaq mamır-çəmənle örtülmüş skamyalar vardı. Ayaq qalınlığında mamırlarla örtülmüş və üzünə açıq-yaşıl məxmər çəkilməmiş balıncıları xatırladan bu skamyalar orada-burada düşmüş iri daşlardı. Sərin şəfa bulaqları mürgü içərisində öz nəğmələrini pıçıldayırdı. Orada-burada düşmüş daşların altından gümüşü suların necə sürünüb keçdiyinə, ağacların öz ayaqlarını, kök və zoğlarını bu sulara necə yuduğuna baxıb valeh olursan. Bu bulaqlara sarı əylərkən, elə bil, göyərtilərin sirlə həyat dastanını, dağların köksündən təmkinli döyüntüsünü eşidirsən. Bəzi yerlərdə daşların, ağac köklərinin altından sıçrayıb çıxan sular kiçik şəlalələr əmələ gətirirdi. Burada bir qədər əyləşmək qiyamət olardı. Hər şey burada nəşə, qəribə bir şey pıçıldayır, nəşə, qəribə bir şey zümzümə edirdi; quşların kəsik-kəsik fəryadları, haraylı nəğmələri minlərlə qız dodağından qopan pıçılıtlar kimi ağacların xışiltısı, minlərlə qız gözü kimi üstümə zillənən nadir dağ çiçəklərinin baxışı! Ağacların qeyri-adi enli, işvəli duruşu, diş-diş yarpaqlar günəşin oynaq şəfəqlərini oyan-buyana çiləyir, dalğın görkəmli tinglər bir-birinə öz yaşıl nağıllarını danışır. Hər şey, elə bil, sehlənmişdi, ətrafda hər şey, sanki getdikcə sirlərə qərq olur, qədim xəyallar yenidən oyanmağa başlayır. Budur, gözə qoşa sevgililər görünür, ah, bəs onlar niyə belə tez də çəkilib yoxa çıxırlar?

¹ J e n e v v e v a – əfsanəyə görə, Jenevveva, guya, həyat yoldaşına xəyanət etdiyi üçün əri Ziqfrid onu ölüm cəzasına məhkum etmiş və Jenevvevanı öldürməli olan xidmətçisi tərəfindən xilas edildikdən 6 il sonra günahsız olduğunu başa düşüb, Ziqfrid onu evinə qaytarır.

Dağ yuxarı dırmaşdıqca şam ağacları kiçilir, elə bil, kiçilib lap cırdana oxşayırdı. Nəhayət, ətrafda yalnız qaragilə kolları, qırmızı qarağatlar və dağ otları gözə dəyirdi. Sərinlik isə tədricən artırdı. O qərribə qranit süxurlarına burada daha tez-tez rast gəlmək olurdu. Onların bəziləri hədsiz dərəcədə böyük idi. Bəlkə də, bu daşlar sadədil dayəmin danışdığı və yaxud rəssam Retsşin “Faust” əsəri üçün çəkdiyi o gözəl şəkillərdə təsvir olunan kimi, Valpurgis gecələrində¹ buraya öz süpürgə atlarında və lənbər miniklərində çapıb gələn əcinnələrin, o bəd ruhların sərsəm, səqqət oyunları zamanı bir-birinə tulladıqları oyuncaqları toplayırdı! Bəli, bir gənc şair may gecələrinin birində Berlin-dən Höttingenə etdiyi səyahət zamanı Brokenden ötürkən həтта görmüşdü ki, bir dəstə qadın nasir qayaların çıxıntılarında əyləşib estetikadan dəm vura-vura çay içir, ucadan rahat-rahat axşam qəzetini oxuyur, çay süfrəsi ətrafında atılıb-düşən öz şeiriyyət düşkünü təkələrini dünyəvi dahilər kimi mədh edir, alman ədəbiyyatındakı təzahürlərə gəlincə isə, əfvədməz hökmlər çıxarırdı. Ancaq onlar “Ratklif” və “Almanzor”dan söhbət açanda iddia etməyə başlamışdılar ki, guya, müəllif hər cür xristianlıq heysiyyətindən və dindarlıqdan uzaqdır. Bunu eşidən cavan oğlanın tükləri biz-biz olur. Deyir ki, atımı mahımladım və çapıb oradan cəld uzaqlaşdım.

Həqiqətən də, Brokenin zirvəsinə qalxanda qeyri-iradi Bloksberqlə bağlı gözəl xatirələr və xüsusilə doktor Faust haqqında olan məşhur mistik alman milli faciəsi yada düşür. O vaxt mənə elə gəlirdi ki, yanımcə bir atlı da dağa dırmaşır və kimsə gülməli şəkildə ləhləyir. Məncə, Mefistofelin özü də sevdiiyim dağa dırmaşarkən beləcə ləhləyirdi. Bu, hədsiz və üzücü yoxuşdu və mən, nəhayət ki, Brokenin üstündəki çoxdan arzuladığım o binanı görən kimi sevindim.

Çoxlu rəsmlərdən məlumdur ki, bu bina cəmi birmərtəbəlidir. Özü də dağın ən uca zirvəsində yerləşir və 1800-cü ildə qraf Ştolberq Vernigerode tərəfindən yalnız mehmanxana məqsədi üçün tikilmişdir. Qışın şaxta-çovğunundan qorunmaq üçün divarları qeyri-adi dərəcədə qalındır. Damı alçaqdır və ortasından qülləyəbənzər nəzarət yeri ucaltmışlar. Binanın yanında iki yardımçı ev də var. Onlardan biri

¹ Valpurgis gecələri – əfsanəyə görə, 30 apreldən 1 maya kimi Brokenden iblislərin oyunu

əvvəllər Brokenə gələnələr üçün bir sığınacaq kimiydi. Brokendəki bu binaya daxil olar-olmaz mən, elə bil, nə isə nağıllar dünyasına düşdüm. Uzun zamanlar uçurumlar və şam ağacları arasında yalnız dolaşdıqdan sonra birdən-birə, elə bil, məni buludlu bir otağa saldılar. Şəhərlər, meşələr və dağlar aşağıda, dərinlikdə qaldı. Yuxarıda isə qəribə görkəmli müxtəlif insanların yığıldığı, ruhuma yad bir məclisə rast gəldim. Onlar məni belə yerlərdə adət halını almış bir tərzdə, guya, uzun zaman həsrətimi çəkən yoldaşları kimi qarşıladılar. Bəziləri hədsiz maraqla, bəziləri də laqeydliklə məni başdan-ayağa süzdülər. Ev qonaqlarla doluydu və bütün ağıllı adamlar kimi mən də ilk növbədə gecə rahatlığım barəsində düşündüm və təsəvvürümdə saman döşək üstündə yatacağımı canlandırıdım. Odur ki yorğun-argın bir səsə o saat çay tələb elədim. Brokendəki mehmanxananın cənub sahibkarı, sən demə, çox arif adammış və təkid etdi ki, bu xəstə adama lazımı qaydada yataq salınmalıdır. Yatağımı dar bir otaqda saldılar. Orada artıq qəhvəyi pencəyinin yaxasında uzunsov qusdurma dərmanı asılmış gənc bir tacir də yerləşdirilmişdi.

Qonaqlıq otağında mən həyəcanlı səs-küylə və xüsusi canlanma ilə rastlaşdım. Onlar müxtəlif universitetlərin tələbələriydi. Bir qrupu elə indicə gəlmiş və nahar edir, başqaları yola düşmək üçün şələ-küləsini yığışdırır, adlarını qeydiyyat kitabına yazdırır, qulluqçu qadınlardan dәмət-dәмət Broken çiçəkləri alır, onların yanaqlarına çırtma vurur, oxuyur, çığır-bağır salır, soruşurlar, soruşana da cavab verirlər. Yaxşı yol! Uğurlu yol! Nuş olsun! Əlvida! Gedənlərdən bəzilərinin damağı çağ idi və onlar, yəqin ki, o gözəlliklərdən ikiqat zövq alacaqdılar. Çünki sərxoş adamın gözündə hər şey ikiləşir!

Bir müddət istirahət etdikdən sonra həmin nəzarət qülləsinə çıxdım. Orada alçaqboy bir cənabla iki xanıma rast gəldim. Onlardan biri gənc, digəri isə nisbətən yetkindi. Gənc xanım çox gözəldi. Çox qiymət qəddi-qaməti vardı. Qıvrımsaçlı başına küləkdə yellənən ağ lələkli qara atlas papaq qoymuşdu. Qara ipək plaş nəcib əndamını elə möhkəm sıxmışdı ki, cəzbedici qamətinin bütün quruluşu açıq-aydın görünürdü. Qayğısız iri gözləri ənginliklərə, azad, böyük dünyaya dikilmişdi.

Balaca olanda yalnız sehrli əfsanələr və macəralı nağıllar haqqında düşünürdüm və papağında dəvəquşu lələyi gəzdirən hər gözəl qadını

Elf şahzadəsi hesab edərdim. Uzun donunun dal ətəyini yaş görəndə isə düşünərdim ki, o su pərisidir. Mən indi bu rəmzi lələklərin səfeh bir quşa mənsub olduğunu təbiət tarixindən oxuyandan və qadın donunun dal ətəyinin ən təbii səbəblərə görə islana biləcəyini öyrənəndən sonra tamam başqa fikirdəyəm. Əgər mən o vaxt oğlan gözlərimlə bu gənc gözəli təsvir etdiyim duruşda, həm də üstəlik Brokəndə görseydim, o zaman mütləq belə düşünərdim: “O, bu dağların sehrkar ruhudur. Elə bu saat öz cadusunu oxuyub ki, orada, aşağıda hər şey belə əsrarəngiz şəkildə gözəl görünür”.

Bəli, Brokəndən aşağı ilk baxışdan hər şey bizə sehrli görünür, zövqümüz yeni təəssüratlarla zənginləşir, bu təəssüratların müxtəlif, hətta ziddiyətli olmasına baxmayaraq, bizim qəlbimizdə çox böyük, çox mürəkkəb, hələlik anlaşılmayan duyğular yaradır. Əgər biz bu duyğuların mahiyyətini açə biliriksə, deməli, dağların xarakterini də dərk edirik. Bu xarakter tamam alman xarakteridir: həm naqis cəhətlərinə, həm də ləyaqətlərinə görə! Broken almandır! Xalis alman nöqteyi-nəzərindən o, bizə açıq və aydın bir şəkildə nəhəng mənzərədə, əsasən, şimala sarı uzanıb gedən yüzrlərlə şəhəri, şəhərciyi və kəndi göstərir; ətrafda isə dağlar, çaylar, meşələr, uçurumlar və ənginliklərdir. Məhz buna görə də, elə bil, hər şey əllə çəkilməmiş əlvan coğrafiya xəritəsinə oxşayırdı. Gözəl mənzərələr qədər gözü heç nə oxşaya bilməz. Eynən beləcə – biz alman kompilyatorları da qətiyyətlə hər şeyi qayğıkeş dəqiqliklə olduğu kimi ifadə etməyə çalışır, ancaq heç bir vaxt olan bir şeyi hərtərəfli gözəlliyi ilə əks etdirə bilmirik. Bu dağın özündə də nəşə alman təbiətinin xüsusiyyətləri – onun sakitliyi, kamilliyi, dözümlülüyü əxz olunub. Məhz buna görə də o, hər şeyi dönə-dönə götür-qoy edir və uzağı beləcə açıq-aydın görür. Belə bir dağ isə nəhəng gözlərini açanda, yəqin ki, üstü ilə sürünən biz cırtdanların işığı sönmüş gözlərimizlə gördüklərimizdən daha çox görə bilir. Çoxları ancaq iddia edirlər ki, Broken, guya, dözülməz dərəcədə qoca riyakardır, heç təsadüfi deyil ki, Klaudius¹ da beləcə oxuyardı. “Blokserq uzundraz, riyakar cənabdır.” Ancaq bu yalandır. Düzdür, hərdən bəyaz dumanların бүrtüdüyü ağ başı onun görkəminə nəşə bir düşkünlük gətirir, ancaq bir çox məşhur və böyük

¹ Klaudius (1740-1815) – alman şairi

almanlar bunu xalis rişxənd mənasında vermişlər. Əksinə, bu, hamıya dəqiq məlumdur ki, Brokenin özünəməxsus həmişəcavanlıq və fantastik çağları olur. Məsələn, Bir may gecəsi! Həmin gecə o vəcdə gələrək, öz duman örpəyini havaya sovurur nə bizdən, nə də başqalarından geri qalmadan ən xalis alman ehtirası ilə romantik divanəliyin qoyununa atılır.

Nə isə, o saat həmin gözəl xanımı danışığa tutmaq istədim. Axı təbiətin gözəlliyindən o zaman zövq almaq mümkün olur ki, həmin saat o gözəllikdən istifadə edə biləsən. Xanım özünün ağıllı olmasını bürüzə vermirdi, ancaq çox ağıllı tərzdə hər şeyə diqqət yetirirdi. (Həqiqətən, alicənab ədadır, deyilmi?!) Mən qeyri-adi, həm də ifrat dərəcədə mənfi alicənablığı nəzərdə tutmuram. Belələri nə etmək lazım olmadığını dəqiqliyi ilə bilirlər. Ancaq daha nadir, daha azad, müsbət alicənablıqdan danışırım. Bu xüsusiyyət bizə tam aydınlığı ilə öyrədir ki, hər şeyi, hər zaman tam sərbəstliklə də etmək olar. Bu, harada, kimlərlə oluruqsa olaq, fərqi yoxdur, bizə müəyyən inam aşılayır.

Özüm də özümə təəccüb qalmışdım ki, coğrafiyanı mən bu qədər yaxşı bilirmişəm; belə ki, hər şeyə maraq göstərən bu gözələ mən ətrafda görünən şəhərlərin, bəlkə də, hamısının adlarını söylədim. Əsl dosent kimi nəzarət qülləsi önündə xəritəmi yerə sərdim və ətrafda şəhərləri tapdıqca onları xanıma xəritədə də göstərdim. Düzdür, bəzi şəhərləri yenə də tapa bilmədim, bu da, görünür, onları gözlə deyil, barmaqlarımla axtardığımdandı. Çünki gözlərimi o cazibədar xanımın sifətindən qopara bilmirdim. Bu sifətdə, elə bil, mən “Şirke” və yaxud “Elend”dən daha gözəl bir mənzərə görmüşdüm. O cür sifətlər əsiredici olmur, əksinə, hətta adamda bəzən heyrət hissi doğurur, lakin həmişə adama nəşə xoş təsir bağışlayır. Mən belə sifətləri çox sevirəm. Bu sifətlər öz təbəssümləri ilə narahat qəlbimə həmişə nəşə bir dinclik aşılayıb.

Bu iki xanımı müşayiət edən balaca cənabın onlarla nə münasibətdə olduğunu heç cür təyin edə bilmirdim. Onun cılız, qeyri-adi görkəmi vardı. Kiçik başını örtən seyrək çal saçları ensiz alnından sallanaraq, düz cırcırına gözüne oxşar gözlərinin üstünə tökülmüşdü. Yumru burnu pırtlayıb irəli çıxmışdı. Ağzı və çənəsi nədənsə qorxurmuş

kimi qulaqlarına sarı dartılmışdı. Elə bil, bu sir-sifəti hansısa bir heykəltəraş qaralama modellərini quraşdırdığı yumşaq, sarımtıl palçıqdan heykəl düzəlmişdi. Belə ki, nazik dodaqları möhkəm-möhkəm bir-birinə sıxılmışdı, yanaqlarında isə minlərlə xırda-xırda nazik aypara qırışı vardı. Bu balaca kişi heç nə danışıb eləməirdi. Ancaq arabir, yaşlı xanım mehribanlıqla ona nəsə pıçıldayanda o, zökəmə tutulmuş mops¹ kimi dişlərini ağardırdı. Yaşlı xanım, sən demə, cavan qızın anasıymış, onun da çox alicənab duruşu vardı. Gözlərinə xəstəliyə bənzər dalğın bir qəm hopmuşdu. Dodaqlarında ciddi möminlik duyulurdu. Lakin, hər halda, mənə elə gəldi ki, nə vaxtsa bu dodaqlar çox cəzbedici olmuş, çoxluca gülmüş, çoxluca öpülmüş və çoxluca da öpmüşdür. Onlar mənə Roma, Florensiya və Venesiya haqqında çox maraqlı söhbətlər etdilər. Anası Rafaelin müqəddəs Peter kilsəsindəki tabloları barədə xüsusi şövqlə danışdı. Qızı isə Feniç teatrı və orada göstərilən operalar haqqında xeyli söhbət etdi. Biz söhbət etdiyimiz müddətdə ətrafa artıq qaranlıq çökürdü. Hava daha da sərinləşir, günəş qürub edir, qüllənin ətrafına tələbələr, gənc tacirlər, həmçinin bir neçə hörmətli şəhər əhli öz əyalı və qızları ilə toplaşırdılar. Onların hamısı Günəşin qürubunu görmək istəyirdi. Bu əzəmətli mənərə insan qəlbində dua oxumaq həvəsi oyadırdı. Biz ehtiramla sakitcə dayanıb, gözəl yanar kürənin yavaş-yavaş üfüqlərin ənginliyinə enməsinə on-on beş dəqiqə tamaşa etdik. Bənizlər axşam günəşinin al şəfəqləri ilə nurlanmışdı. Biz, elə bil, dua oxuma məqamında olduğu kimi, qeyri-iradi əllərimizi aşağı sallamışdıq. Sanki, bu yerindəcə donmuş camaatla birlikdə nəhəng bir məbədin ortasında dayanıb, ruhani atanın peyğəmbərin cənazəsini necə qaldırmasına baxır, Palestrinin² ölməz xoralı isə orqandan axıb üstümüzə tökülürdü. Bu sitayişli düşüncələrə daldığım vaxt birdən yanımda kimsə mənə müraciətlə belə dedi: “Təbiət, doğrudan da, necə də gözəlmiş!” Bu sözlər mənim otaq dostum gənc tacirin dolğun köksündən qopub çıxmışdı. Bu sözlər məni o saat əvvəlki əhvali-ruhiyyəmə qaytardı və mənə xanımlarla Günəşin qürub etməsi haqqında çox maraqlı söhbətlər etmək həvəsi oyatdı. Lakin heç nə olmaybmış kimi, mən sakitcə onları otaqlarına yola saldim.

¹ Mops – it cinsi

² Palestrin – italyan kilsə bəstəkarı

Onlar mənə daha bir saat söhbət etməyə icazə verdilər. Yer kimi bizim söhbətimiz də elə hey Günəş ətrafında fırlanırdı. Qızın anası dedi ki, duman içərisində batan Günəş, elə bil, səmanın öz sevgilisi Yerin geniş açılmış gəlinlik örpəyinin üstünə atdığı al-qırmızı gülə bənzəyirdi. Qızı gülümsədi və qeyd etdi ki, belə təbiət hadisələrini tez-tez müşahidə etmək onun gözəllik təəssüratını zəiflədir. Anası bu səhv mühakiməyə düzəliş verərək, Getenin “Səyahət məktubları”ndan münasib misallar çəkdi və soruşdu ki, mən “Verter”i oxumuşamı? Gərək ki, biz bir də anqor pişikləri, etrusk vazaları, türk şalları, ərş-tələr və lord Bayron haqqında söhbət etdik. Yaşlı xanım köks ötürərək, Günəşin qürubuna dair onun şeirlərindən bir-iki parçanı şirin pıçılıtlı ilə əzbərdən söylədi. Gənc xanım ingilis dilini bilmədiyinə və bu şeirləri öyrənmək istədiyinə görə həmyerlim, istedadlı baronessa Eliza fon Hohenhauzenin¹ tərcümələrini əldə etməyi məsləhət gördüm. Yeri gəlmişkən, gənc xanımlarla söhbətlərimdə, vərdişimə görə, Bayronun allahsızlığından, şeirlərində məhəbbətin, təsəllinin və Allah bilir, bir də nələrin olmadığından danışıdım.

Bu məşğuliyyətdən sonra Brokeni bir də gəzməyə çıxdım. Belə ki, burada heç vaxt qaranlıq olmur. Səmada duman da qalın deyildi və mən hər iki zirvəni bütövlükdə görə bilirdim. Onlardan biri “Cadugər mehrabı”, digəri isə “Şeytan oylağı” adlanır. Tapançamdan atəş açdım, lakin əks-səda vermədi. Lakin birdən qulağıma tanış səslər gəldi. Hiss elədim ki, kimsə məni qucaqlayıb öpür. Sən demə, bu adamlar mənim həmyerlilərimmiş. Onlar Höttingendən dörd gün məndən gec çıxmışdılar və çox heyrətləndilər ki, məni Bloksberqdə yenidən, özü də tamamilə yalnız tapıblar. Elə oradaca söhbətlər, hey-rətli baxışlar, yeni vədələşmələr, gülüşlər, xatirələr başlandı. Biz fikrən bir daha müdrik Sibir dünyamıza gedib çıxırdıq. O yerdə mədəniyyət o dərəcədə yüksəkdir ki, mehmanxanalara ayı bağlayırlar, samurlar isə ovçulara xoş gecə arzulayır.

Böyük otaqda axşam yeməyi verildi. Ortada uzun bir stoldu, bir də iki cərgə oturmuş ac tələbələr. Əvvəlcə, həmişəki kimi, universitet söhbətləri; duellər, duellər, yenə də duellər! Bu yığıncaqdakıların

¹ Eliza fon Hohenhauzen – Bayronun alman dilinə tərcüməçisi. Onun ədəbi məclislərində Haynrix Hayneni “Alman Bayronu” adlandırırdılar

əksəriyyəti hallelilər idi. Ona görə də söhbətin əsas mövzusu Halle idi. Onlar Hofrat Şütsü¹ söhbətə qatıb eninə-uzununa dardıdılar. Sonra söhbət Kipr kralından düşdü. Guya, onun bu son qəbulu xüsusilə təmtəraqlı keçmişdir. Guya, o, kimisə özünə qanuni oğul götürmüş, əyanların iradəsinə qarşı çıxaraq, hansı bir yad lixtenştayn şahzadəsinisə özünə arvad etmiş, dövlət nümayəndəsi olan istəkli məşuqəsini ötürmüş və qəhərlənmiş nazirlər müvafiq sərəncam alaraq, acı göz yaşları axıtmışlar. Onu da söyləməyimə, məncə, ehtiyac yoxdur ki, burada Halledəki pivəpərəst əyanlardan da söhbət gedirdi. Sonra bu səhnəyə iki il bundan əvvəl Berlində nümayiş etdirilmiş iki çinli daxil edildi². İndi həmin çinlilər Halledə çin estetikası kafedrasında muzzdlu dosent kimi çıxış edirlər. Bununla da, söhbət daha da kəskinləşdi. Belə söhbətlər də oldu. Bir alman Çində pul qazanmaq üçün özünü nümayiş etdirmək istəyir. Bu münasibətlə xüsusi afişa tərtib olunur. Orada Çinq-Çanq-Çunq və Hi-ha-ho təsdiq edir ki, bu, o almandır və bütün qabiliyyətlərini, əsasən, filosofluğunu, papiros çəkməsini, dözümlülü-yünü sadalayırlar. Nəhayət, axırda qeyd edirlər ki, saat on iki yemlənmə dövrüdür, odur ki tamaşaya it gətirmək qadağandır. Belə ki, itlər o yazıq almanın əlindən həmişə ən yaxşı tikələrini qapıb qaçırmağa vərdis ediblər. Bu yaxınlarda Berlinə havasını dəyişməyə getmiş bir tələbə o şəhər haqqında çox danışdı, lakin birtərəfli. O, Vıotskidə və teatrda olub. Hər ikisi haqqında yanlış fikirdə idi. Necə deyərlər: “Öz mühakimələrində tələmiş o gənc... Və sairə...” O, artistlərin ətiqə geyimlərindən, qalmaqallarından və s. danışdı. Cavan oğlan bilirdi ki, Berlində adamın xarici görkəmi, ümumiyyətlə, birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. Orada geniş yayılmış “hamı necə, mən də elə” ifadəsi də buna parlaq sübutdur. Həm də xarici təmtəraq gərək səhnədə xüsusilə gözə çarpsın. Odur ki teatrların müdiriyyəti “hansı rolda saqqalın hansı rəngdə olacağını” öz daimi tarixçiləri ilə cızıb ayrıca şəklində hazırlayır və xüsusi alim dərzilərin tikdikləri geyimlərin dəqiq və düzgünlüyünə ciddi diqqət və qayğı göstərir. Bu məhz belə də olmalıdır. Yoxsa şahzadə Annanın dövrünə məxsus

¹ Hofrat Şüts – Halledə ədəbiyyat və tarix professor

² “...səhnəyə iki çinli daxil edildi” – 1923-cü ilin aprelinde Berlin küçələrinin birində iki “Çin alimini” nümayiş etdirib, pul yığmışlar.

olan bir önlüyü Mariya Stüartın əyninə geyindirərsən və bankir Xristan Qumpelin: “Bax buna görə mənim bütün ümidlərim boşa çıxıb”, – deyə gileyənər və biz də ona haqq qazandırırıq. Əgər lord Burley çasıb IV Haynrixin dizliyini geysə, yəqin, hərbi canışın fon Ştayn (Lilientauda doğulan) bütün gecəni bu anaxronizmdən gözünü çəkə bilməz. Müdiriyyətin qayğılarını dolaşmaq salan bu anlaşılmazlıqlar təkcə önlüklər və dizliklərlə bağlı deyil, bunu həmçinin onları geyən personajlara da şamil etmək olar. Belə ki, Otello rolunu bundan sonra professor Lixtenştayn¹ Afrikaya yazıb, oradan gətirdəcəyi həqiqi mavr oynayacaq. “İnsanlara nifrət və tövbə” əsərində Oylaliyanı həqiqi əxlaqsız qadın oynayacaq, Peteri – həqiqətən səfeh bir oğlan, “Naməlum”u həqiqətən hansı buynuzlu bir şəxssə oynayacaq. Onu da əlavə edib deyək ki, şükür, bu son üç rol üçün uzaq Afrikadan heç kimi yazıb çağırmaq lazım olmayacaq. Bir də ki əgər yuxarıda haqqında danışdığımız cavan oğlan Berlin tamaşalarının xüsusiyyətlərini başa düşməyibsə, yəqin, Spontininin nağaralarla, fillərlə, şeypurlarla və tamtamlarla ifa olunan “Yeniçəri” operasının xalqımızda artıq zəifləməyə başlamış hərbi əhvali-ruhiyyəni möhkəmləndirmək üçün qəhrəmanlıq vasitəsi olduğunu, Platon və Siseron kimi hiyləgər dövlət xadimlərinin də bu vasitəni məsləhət gördüklərini dərk etməmişdir. Cavan oğlan baletin diplomatik mənalar ifadə etməsini də çox pis qavramışdır. Mən güclə onu başa sala bildim ki, Hogenin ayaqlarında Buxholtsun² başındakından daha çox siyasət var və baletdəki dırnaq üstə fırlanmalar diplomatik münasibətləri ifadə edir. Onun hər bir hərəkətində bir siyasi məna gizlənir. Belə ki, məsələn, o, ehtirasla əyilib əllərini irəli uzadanda bizim kabinetimizi nəzərdə tutur. O, bir ayağı üstə dayanıb fırlanaraq, yerini dəyişmədən, ən azı, yüz dəfə dövrə vuranda Bundestaqa işarə edir. Onun səhnədə bağlı kimi görünən ayaqlarını otərəf-butərəfə atması kiçik dövlət başçılarını bildirir. Sərxoş kimi oyan-buyana ləngər vurması Avropada dövlətlər arasındakı tarazlığı göstərir. Əllərinin yumaq kimi yumrulanıb, sonra toxunurmuş kimi daraqlanması hansı bir konqressə işarə etmək deməkdir. Nəhayət, o, bizə şərqdəki ən böyük dostumuzu göstərmək

¹ Lixtenştayn – görkəmli alman professoru, Berlində zoologiya bağının banisi

² Buxholts – alman tarixçisi, “Napoleon Bonapartın tarixi”nin müəllifi

üçün, elə bil, göyərirmiş kimi aramla yuxarı qalxır, sonra bu vəziyyətdə donub qalır və birdən çox qorxunc sığırayışlar etməyə başlayır.

Cavan oğlan, elə bil, yuxudan ayıldı, yalnız indi başa düşdü ki, nəyə görə böyük şairlərə nisbətən rəqqasələr daha çox qazanır, nəyə görə artistlər diplomatik korpusların danışıqlarının tükənmək bilməyən mövzusu və nəyə görə qəşəng bir rəqqasəni tez-tez nazirlər (əlbəttə, qeyri-rəsmi şəkildə) müdafiə edirlər. Yəqin, ona görə ki, gecəgündüz çalışıb öz siyasi sistemlərini ona qandırmışlar. Apis haqqı¹ əyləncə axtaranların sayı indi nə qədər çoxdursa, tamaşaçıların sayı bir o qədər azdır. Bu qanmaz camaat da gözlərini bərəldib tullanmalara, fırlanmalara heyran-heyran baxır, xanım Lemerin anatomiyası və duruşlarını saya salır, xanım Rəhnəşin antraşasını alqışlayır, onun məlahətliyindən, hərəkətlərinin ahəngdarlığından, budlarının gözəlliyindən dəm vurur, ancaq heç kimin ağlına gəlmir ki, onların qarşısında bu şifrələnmiş rəqslərdə doğma yurdun taleyi oynanır. Biri digərini əvəz edən bu söhbətlər zamanı müsahiblərim öz nəfslərinə də korluq vermirdilər, əliaçıqlıqla kartof, ət və başqa ərzaq yığılmış iri nimçələrə də söylə meyil edirdilər. Ancaq xörək dadlı deyildi. Bu barədə mən yavaşca bələdçimə işarə elədim. Lakin o, xüsusi ləhcə ilə (bu ləhcədən o saat müəyyənləşdirdim ki, isveçlidir) çox ehtiramsız bir tərzdə cavab verdi ki, biz, almanlar, nə həqiqi azadlığı, nə də olanımızla kifayətlənməyi anlamırıq. Çiyinlərimi çəkib dedim ki, həqiqi saray nökörləri və şirniyyatçıları hər yerdə yalnız isveçlilərdir. Onları hər yerdə elə beləcə də adlandıırırlar. Bir də ki isveçli azadlığının indiki fədailəri camaat qarşısında siyasi coşqunluqdan o qədər çərənləyirlər ki, onlar mənə yarmarkalarda tapançalardan atəş açan dovşanları xatırladırlar. Bu dovşanlar öz igidlikləri ilə oradakı uşaqları və kəndliləri heyretə salır, lakin yenə də dovşan olaraq qalırlar.

Alp oğlu, əlbəttə, kinli deyildi. Servantes demişkən: “Bu şişman bir adamdı – deməli, xeyirxahdır”². Ancaq mənəm bu biri böyrümdə əyləşən bələdçim, qrayfvaldı bu sözdən möhkəm pərt oldu və əmin etməyə çalışdı ki, alman qətiyyətliliyi, alman təvazökarlığı hələ tamamilə sönməmişdir. O, sinəsinə şappıldatdı və çox iri kasadakı şəffaf

¹ “Apis haqqı” – qədim Misirdə müqəddəs öküz

² Migel de Servantesin “Don Kixot” əsərindən sitat

pivəni başına çəkdi. İsveçli dedi: “Yaxşı, yaxşı!” Lakin nə qədər mülayimləşdirsə də, qrayfsvaldı da bir o qədər coşqunluqla mübahisəyə, girişirdi. Bu adam xalis bitlərin hökmranlığı və dəlillərin acından, az qala, qırıldıqları dövrün adamıydı. Onun çiyinlərinə tökülən uzun saçları, cəngavər bereti, qədim alman biçimində pencəyi, həmçinin jilet əvəzi olan kirli köynəyi vardı. Köynəyinin altından Blüxerin¹ ağ atına mənsub bir topa tük içərisində medalyon asılmışdı. O, bu görkəmdə tamamilə təbii böyüklüyündə olan bir sarsağı xatırladırdı. Mən yeməkdən sonra bir az açılışram. Ona görə də bu vətənpərvərlik mübahisəsinə girişməyi özümə rəva bildim. O, belə bir müddəə irəli sürürdü ki, Almaniyayı otuz üç vilayətə parçalamaq lazımdır. Mən isə, əksinə, təsdiq edirdim ki, qırx səkkiz yerə bölünsə, yaxşı olar. Çünki onda Almaniyayı gəzib-dolaşmaq üçün mükəmməl bələdçi kitabı tərtib etmək də mümkün və asan olar. Axı həyatı elmlə əlaqələndirmək lazımdır, ya yox? Qrayfsvaldlı bələdçim də, sən demə, alman bardı imiş. O, mənə pıçıldadı ki, Hermanı və Herman döyüşünü mədh edən milli qəhrəmanlıq poeması yazır. Mən ona bu eposu hazırlamaq üçün çox dəyərli məsləhətlər verdim. Diqqətini belə bir məsələyə cəlb etdim ki, o, Toyteburq meşəsinin bataqlıqlarını və sıldırımli cığırlarını, sulu və çala-çuxur şeir forması ilə tamam onomatopoeetik şəkildə təsvir edə bilsə, bu, xüsusi vətənpərvərlik nəcibliyi olar və bununla da, Vara və başqa romalıları bizim haqqımızda tamam sarsaq sözlər danışmağa məcbur edər. Mən ümidvaram ki, bu bədii hoqqabazlıqla o da, başqa Berlin şairləri kimi, ədəbiyyatda həqiqi illüziyalar yarada bilər.

Masamızın ətrafında şənlik və səs-küy get-gedə artırdı. Şərab pivəni sıxışdırıb çıxarmışdı. Punşla doldurulmuş qədəhlər buğlanırdı. Biz içir, qədəhləri bir-birinə toqquşdurur, qədim landsfater və V.Müllerin², Rükkertin³, Ulandın və başqalarının gözəl mahnılarını oxuyurduq. Metfesselin⁴ qiyamət melodiyalarını zümzümə edirdik. Bizim Arndtın bu alman sözləri hamısından gözəl səslənirdi: “İlahi dəmiri yaradıb ki, biz qul olmayaq”.

¹ Blüxer – Napoleon ordusunun darmadağın edilməsində iştirak edən alman sərkərdəsi.

² V. Müller – alman lirik şairi, Haynrix Haynenin müasiri

³ Rükkert Fridrix (1788-1866) – alman şairi

⁴ Metfessel (1784-1869) – məşhur alman bəstəkarı

Bayırda nəşə vıyıldayırdı, elə bil, ulu dağlar bizim nəğməmizə səs verirdi. Bu vaxt kimsə ləngər vura-vura qalxıb bildirdi ki, dağlar şadlıq edə-edə ağ başlarını silkələyir, ona görə də bizim otaq belə lərzəyə düşüb. Butulkalar boşalır, başlarsa dumanlanırdı. Biri nərildəyir, digəri mızıldanır, üçüncüsü “Günah”dan¹ parçalar söyləyir, dördüncüsü latınca sayıqlayır, beşincisi qane olmaqdan vəz edirdi. Stulun üstünə qalxmış beşincisi isə mühazirə oxuyurdu. “Cənablar! Yer yumru bir fırlanğıcdır. Adamlar onun üstünə səliqəsiz şəkildə səpələnmiş xırdaca mıxçalardır. Fırlanğıc fırlanır, mıxçalar da orada-burada birbirinə dəyib səs çıxarır, bəziləri tez-tez toqquşur, digərləri – tək-tək və bu toqquşmalardan heyrətamiz şəkildə anlaşılmaz musiqi yaranır ki, buna da ümumdünya tarixi deyirlər. Beləliklə, biz əvvəlcə musiqi, sonra dünya, nəhayət, tarix haqqında danışırıq, sonuncunu isə iki hissəyə parçalayırıq: “Bir müsbət tikəyə, bir də qansoran milçəyə!” Hay-küy bax beləcə ağıllı-ağılsız mühakimələrlə davam edirdi.

Mekenburqlulardan biri burnunu punş dolu qədəhə soxaraq məmnunluqla gülümsəyə-gülümsəyə içkinin iyini ciyərlərinə çəkir və deyirdi ki, elə bil, o, bu saat Şverindəki teatr bufetinin önündə dayanıb! Başqa birisi şərəblə dolu qədəhi böyüdücü zərrəbin kimi gözü-nün önünə tutmuşdu, elə bil, oradan bizə nəzər yetirirdi. Qırmızı şərəb isə onun yanaqlarından axıb, geniş açılmış ağızına dolurdu. Qrayfsvaldlı birdən vəcdə gələrək özünü sinəmə yıxdı və təntənəli şəkildə bağırdı: “Ah, kaş məni başa düşə biləydin, mən sevirəm, mən xoşbəxtəm, o da məni sevir. Allah, mənə rəhm et! O qız qiyamətdir, savadlıdır, şux məmələri var, ağ donda gəzir, royalda gözəl çalmağı bacarır”. – İsveçli astaca əlimi öpüb ağladı və qəhərli-qəhərli inildədi: “Ah, Bebeli, Bebeli!”

Bütün bu qarmaqarışlıq səs-küy içində, nimçələrin rəqs etmək, stəkanların uçmaq öyrəndiyi bir vaxtda gözüüm qarşımda əyləşmiş və gözəl sifətli, mərmər heykəl kimi ağappaq geyimdə iki gəncə sataşdı. Onlardan biri mənə Adonisi², digəri isə daha çox Apollonu xatırlatdı. Şərəbin təsirindən onların yanaqlarında xəfif qızartı vardı. Onlar atəşin məhəbbətlə bir-birlərinə baxırdılar. Elə bil, biri digərinin

¹ “G ü n a h” – A.Müllerin faciəsi

² A d o n i s – Qədim yunan mifologiyasında bərəkət və məhəbbət allahı

gözlərindəkini oxuyurdu və bu gözlərdə odlu bir şəfəq parlayırdı. Elə bil, göylərdə xeyrixah məleykələrin bir ulduzdan o birinə apardığı atəşli məhəbbət dolu kasadan bu gözlərə bir neçə gilə nur dammışdı. Onlar asta-asta danışırdılar. Səslər kədərli-kədərli titrəyirdi. Deyəsən, qəmli bir hadisədən söhbət gedirdi. Söhbətin ahəngində nəsə heyrətli bir hüzn hiss olunurdu. “Lore də artıq ölüb!” – oğlan dilləndi və dərin-dən ah çəkdi. Azacıq susduqdan sonra o, Halledə yaşayan bir qız haqqında danışmağa başladı. O, bir tələbəyə vurulubmuş. Tələbə Halleni tərk edib gedəndən sonra qız daha heç kimlə danışmır, yemir, gecə-gündüz ağlayır, elə hey sevgilisinin bir vaxt ona bəxş etdiyi bül-bülə baxırmış. “Quş öldü, bir qədər sonra Lore də öldü”, – oğlan öz hekayətini qurtardı. Hər iki gənc yenidən susdu və elə dərinləndən köks ötürdü ki, elə bil, bu saat ürəkləri partlayıb kökslərindən çıxacaqdı. Nəhayət, o biri gənc dilləndi: “Ürəyim sıxıldı. Çıxaq, çıxaq gecə qaranlığına. Udmaq istəyirəm buludların nəfəsini, Ayın nurunu, şəfəqlərini. Mənim qəm-qüssə yoldaşım! Mən səni sevirəm, sənin sözlərin qamışlıq xıçılısı, bulaq şırıltısı kimi köksümdə əks olunur, fəqət qəlbim ələmlidir!”

Hər iki gənc ayağa qalxdı. Biri çiyini ilə digərinin qoltuğuna sığındı və hay-küylü otağı tərk edib getdi. Mən də arxalarınca getdim. Onların qaranlıq daxmaya necə girdiklərini və birinin pəncərə əvəzinə böyük bir paltar şkafini necə açdığını və hər ikisinin şkaflarında dayanaraq əllərini qüssə ilə irəli uzadıb, növbə ilə necə danışdıqlarını gördüm. “Ey qaranlıqlaşan gecənin sərin nəfəsi! – birinci uca səslə dilləndi. – Yanaqlarımı necə qiyamət oxşayırsan! Yellənən qıvrım saçlarımla necə də füsunkarlıqla oynayırsan! Budur, dağın buludlara baş vuran zirvəsində dayanmışam. Aşağıda, ayaqlarım altında insanların qurduğu o yatmış şəhərlər uzanıb gedir, mavi sular işıldayır. Eşidirsənmi, orada, aşağıda dərədə şam ağacları necə pıçıldayırlar. Orada zirvələrin üzəri ilə atalarımızın ruhu buluda çevrilib axıb keçir. Ah, mən də sizin kimi yel atını minib sizinlə birlikdə hayqıran dənizlərin üzərindən, coşqun gecələrin qoynundan keçib ulduzlara ucalaydım! Ancaq eh-vay, məni qüssə üzür, qəlbim kədərlə doludur”. O biri gənc də əllərini eləcə məhzunluqla paltar şkafinə tərəf uzatdı, gözlərindən sel-su axdı. Boz dəridən tikilmiş şalvarını, yəqin ki, Ay hesab edib, yanıqlı bir səslə

pıçıldadı: “Sən gözəlsən, ey göylərin qızı! Sənin bənizindəki o sükut necə də məftunedicidir! Sən məlahətli bir səyahətdəsən. Sənin o mavi cığırınla ulduzlar da şərqə tərəf yol alır. Səni görcək buludların üzü gültür, onların qaranlıq çöhrəsi işıqlanır. Ey gecələrin xilqəti, kimi sənənlə eyni göylərdə müqayisə etmək olar? Səni görcək ulduzlar utanıb, mavi atəşli gözlərini yana çevirir. Sübhçağı sifətinin atəşi sönəndə bəs öz cığırından çıxıb, de, harada gizlənirsən? Yoxsa, sən də mənim kimi öz gizləncin var? Yoxsa, sən də qəm-qüssə kölgəsində yaşayırsan? Yoxsa, bacıların göylərdən yerə tökülüb? Gecənin qoy-nunda sənənlə birlikdə şən-xürrəm səfər edən o bacılarının heç biri qalmayıb? Bəli, deyəsən, elədir. Ey göylərin çırağı, yəqin, onlar yerə tökülüb ki, sən də ağlamaq üçün tez-tez gözdən yayınırsan. Eyb etməz, elə bir gecə də gələr ki, sən, sən də yoxa çıxarsan və oradakı, o göylərdəki mavi cığırını əbədi tərək edərsən. Onda sənə baxaraq bir zaman utanıb gözlərini yana çevirən o ulduzlar öz göycə başlarını yenedən qaldıracaq və şadyanalıq edəcək. Ancaq indi sən şəfəqli libasını geyib göylərin darvazasından aşağı boylanırsan. Siz, ey küləklər, parçalayıb dağıdın bu buludları! Elə dağıdın ki, gecələrin xilqəti ətrafa nur çiləyə bilsin, toranlı dağları işıqlara bürüsün, dənizlər də, köpüklənən dalğalar da mavi şəfəqlərə qərq olsun”.

Yaxşı bələd olduğum, bədəncə o qədər də kök olmayan bir tanışım (o heç yemir, çoxluca içirdi. Ancaq həmin gecə yalnız bircə tikə mal əti içəri ötürmüşdü, həmin tikə ilə, ən azı, altı qvardiya leytenantını və bir də sahibsiz bir uşağı doyurmaq olardı) daxmanın önündən keçdi. O çox qarıbə əndazədəydi, daha doğrusu, donuz görkəmindəydi. İçəri keçib, hər iki dərddli gənci kor-kobud hərəkətlə paltar şkaflının içinə itələdi, səndirləyə-səndirləyə qapıya sarı yönəldi və bayıra çıxıb, bir cani kimi hay-həşir qopardı. Zaldakı səs-küy getdikcə daha qarmaqarışq, daha güclü eşidilirdi. Gənclər isə şkafta fəryad edir, inildəyirdilər, axı onlar, guya, dağın dibinə salınıb, xurd-xəşil olmuşlar! Cəvçələrindən açıq-qırmızı rəngli şərab sızırtdı. Onlar növbə ilə bir-birinin üstünə yığılır, biri digərinə belə söyləyirdi: “Əlvida! Hiss edirəm ki, artıq qana qərq oluram. Niyə məni yenidən oyatmaq istəyirsən, sən, ey bahar yeli? Niyə məni əzizləyir, niyə deyirsən ki, göylərin damcıları ilə səni sulamaq istəyirəm?! Nə lazım, artıq xəzan çağım çatıbdir,

yarpaqlarımı qoparıb göylərə sovuracaq tufan artıq yaxındadır! Sabah məni bütün gənclik gözəlliyimlə görənlər o səyyah bura gələcək, onun baxışları hər yerdə məni gəzəcəklər, lakin tapmayacaqdır...” Bütün bu sayıqlamaları mənə yaxşı tanış olan bas səs batırdı. O, bayırda, kafir insanlar kimi aləmə söy-söy, lənət yağdıra-yağdıra donquldanırdı ki, niyə bu zülmətli Veederstrassedə bircə fənər da qoymayıblar. Axı qaranlıqda ayırd etmək olmur ki, pəncərə şüşəsi kimi belə yaralayıb?

Mən ağzıbütünəm, abırma qısılib oradakı butulkaların sayını da demək istəmirəm. Oradan qayıdıb birtəhər özümü yataq otağına saldım. Cavan tacir artıq tabaşir kimi ağ gecə papağını, zəfəran rəngində flanel parçasından olan köynəyini geyinib yatağına uzanmışdı. O, hələ yatmamışdı, deyəsən, mənimlə söhbət etmək istəyirdi. O, Frankfurt-Mayndan idi, odur ki söhbəti yəhudilərdən saldı. Guya, onlar gözəllik və nəciblik sahəsində zövqlərini itiriblər, ingilis mallarını onlar öz qiymətindən də iki faiz aşağı satırlar. Bilmirəm, haradan ağılıma gəldi ki, bunu gecə xoflandırım. Ona görə də dedim ki, gecələr, özümdən asılı olmayaraq, durub gəzinirəm, odur ki yuxusuna mane olsam, gərək məni bağışlasın. Biçarə oğlan ertəsi gün mənə dedi ki, qorxusundan bütün gecəni yatmayıb. Qorxub ki, birdən gecə yuxulu gəzərkən çarpayımın altındakı tapançam əlimə keçər və bir xata çıxararam. Düzünü deyim ki, mənim gecəm heç də onunkundan yaxşı keçmədi. Çox pis yatdım: qorxunc, qara-qura yuxular gördüm. Eynən Dantenin “Cəhənnəm”indən bir Klavirastsuq kimiydi. Ən axırda gördüm ki, guya, Hansın¹ irsi hüquqlara dair tərtib etdiyi mətnə Spontinin bəstələdiyi “Faltsidia” operasına tamaşa edirəm. Çox sarsaq bir yuxuydu: Roma forumu ətrafa şəfəq saçırdı. Serv Azinus Qoşen² pretor sifəti ilə öz stulunda əyləşmişdi və öz qırıqlı toqqasını bir tərəfə ataraq uğultulu regitativə qoşuldu; Markus Tullius Elvers³ sifətində əsiredici qadın qəmzəsi və məhəbbəti ilə nazlana-nazlana öz gurultulu ariyasını oxumağa başladı. Yanağında süni xına rəngində qırmızı çillər olan iclasçılar həddi-bülüğa çatmayanların xorunda ağızlarını geniş açıb böyürürdülər. Ət rəngində triko geymiş privat-dosentlər pəri rolunda

¹ Hans – Romada ali məhkəmə orqanlarının nümayəndəsi

² Qoşen – hüquqşünas, Höttingen universitetinin prorektoru

³ Elvers – Höttingen universitetinin professoru

ədliyyə erasınadək mövcud olan bir rəqsi ifa edib, 12 lövhəni əklillərlə bəzədilər. Əvvəlcə Roma qanun məcəllələrinin təhqir edilmiş ruhu ildırım- rımlar və göy gurultuları altında yerdən zübur etdi, ardınca da nağaraları və tamamları. Bütün bu mərəkədən məni Brokenin sahibi xilas etdi. Oyatdı ki, Günəşin doğmasına tamaşa edəm. Qüllədə bu mənzərəni gözləyən bir neçə adam da vardı. Onlardan bəziləri üşümüş əllərini bir-birinə sürtür, digərləri gözlərindən hələ də yuxu tökülə-tökülə, səndirləyə-səndirləyə yuxarı dırmanırdı. Nəhayət, yenə də dünənki o sakit dəstə bir yerə toplandı. Biz balaca al-qırmızı şarın üfüqdən necə qalxdığına tamaşa etməyə başladıq. Qış axşamlarına bənzər bir işıq ətrafa yayıldı. Dağlar, elə bil, ağ dalğalı dənizin qoynunda üzürdü, yalnız zirvələri görünürdü. Adama elə gəlirdi ki, su basmış düzənliyin ortasında olan bir təpədə durmusan, yalnız orada-burada torpaq talaları görünürdü. Bütün bu gördüklərimi və duy-duqlarımı sözlə ifadə etmək üçün aşağıdakı şəri qoşdum:

Odur, artıq al günəşlə
Şərq oyanır, şölələnilir.
İşıqlanır,
Duman seli zirvələri
Ağuşunda qərq eləyir.

Qanadlanıb uçaydım kaş
O dağların səmasına.
Enib yenə bir baxaydım
O körpənin komasına.

Asta dartıb, götürəydim
Yorğanını yatağından.
Kaş öpəydim o alnından,
Bir də yaqut dodağından.

Qulağına deyəydim ki,
Yuxuda biz sevişmişik.
Heç vaxt daha ayrılmarıq, –
Sədaqətlə and içmişik.

Qəlyanaltı etməyə iştaham yaman artmışdı. Odur ki xanımlara bir neçə xoş söz söyləyib, aşağı endim və isti otaqların birində əyləşib qəhvə içdim. Bu çox vacib idi. Mədəm Qoslardakı müqəddəs Ştefan kilsəsi kimi bomboş idi. Ərəb içkisi ilə birlikdə damarlarıma qızmar şərqi hərərətini axdı. Şərqi güllərinin rayihəsi məni məst etdi, qulağıma bülbüllərin şirin nəğmələri gəldi, buradakı tələbələr gözlərimdə dəvələrə çevrildi. Brokendəki qonaq evində dolanan Konqriv¹ baxışlı xidmətçilər hurilərə, filisterlərin burunları isə minarələrə döndü. Ancaq təkcə yanımdakı kitab Quran deyildi. Doğrusu, bu kitabda səfəhlər kifayət qədər idi. Bu, necə deyərlər, Broken kitabıydı. Dağlara qalxan səyahətçilər öz adlarını bu kitaba yazırdılar. Bir çoxları da başqalarının əvəzinə öz rəy və təəssüratını qeyd edirdi. Çoxları hətta öz fikirlərini şeirlə ifadə etmişdilər. Bu kitabda yazılanlardan görünürdü ki, filister tör-töküntüləri münasib bir fürsətdən, məsələn, Brokendəki kimi, buradakı fürsətdən istifadə edərək, özlərini poeziya aləminin pərəstişkarı kimi göstərmək istəyir və iyrənc təsir bağışlayırdılar. Heç prins Pallaqoninin sarayında² da, bu kitabda göstərildiyi kimi, belə dadsız xərəklər yeyən adam tapmazsan. Bu kitabda aksiz toplayanların kifsimiş zövqləri xüsusilə fərqlənirdi. Kontor cavanlarının coşqun ürək sözləri, alman inqilabının əbədi pərəstişkarlarının adda-budda ifadələri, Berlinin məktəb müəllimlərinin əyri-üyrü xətlə yazılmış təmtəraqlı hikmətləri nəzəri daha çox cəlb edirdi. Cənab Yohannes Hagel də burada özünü yazıçı kimi qələmə verməyə çalışıb. Burada günəşli şərqi böyük cah-calalı mədh edilmiş, cansız havadan, boşa çıxmış ümidlərdən, bütün mənzərələri ört-basdır edən çən-dumandan çoxlu giley-güzar edilmişdi. Bütün bu cızma-qaralar belə cümlə ilə bitir: “Dağa qalxdım – islandı, dağdan endim – islandı.” Yüzlərlə səyahətçi lovgalıqla işlətdiyi ən təsirli sözlər bunlar idi. Kitab pendir, pivə, tütün iyi verir. Elə bil, Klaurenin³ romanlarını oxuyursan. Yuxarıda dediyim kimi, kofe iç-çə Brokenin kitabını vərəqləyirdim. Bu vaxt yanaqları pörtüb qızarmış isveçli içəri daxil oldu və yuxarıda, qüllə yanında dayanıb həzz ilə seyr etdiyi o əsrarəngiz mənzərədən, həqiqətin rəmzi

¹ Konqriv – öz adı ilə adlanan raketləri icad edən şəxs

² “Prins Pallaqoninin sarayında” – Gete bu sarayı “İtaliyaya səyahət” əsərində təsvir etmişdir.

³ Klauren – kübar yazıçı, Haynrix Haynenin müasiri

olan o müqəddəs Günəşin aydın, sakit şəfəqlərinin gecənin nəhəng gövdəsi ilə əlbəyaxa necə çarpışdığından vəcd ilə danışmağa başladı. Dedi ki, bu, ona əfsanəvi döyüşlər zamanı qızmış divlərin öz düşmənlərini uzun qılıncları ilə hədələməsini, şahə qalxan kəhər atların belində zirehli cəngavərlərin cövlan eləməsini, döyüş arabalarının yürüşünü, bayraqların dalğalanmasını, nağıllardakı kimi dəhşətli bağırıqlarla quduzlaşmış heyvanların boğuşmasını xatırladırdı. Hər şey qəzəbli əjdaha cənginə düşmüş kimi saralıb-soldu və nəhayət, əriyib tamam yox oldu. Orada bu qondarma mənzərəni görə bilməmişəm, hər ehtimala qarşı and içib sizi inandıra bilərəm ki, dadlı tünd qəhvədən başqa heç nə mənim yadımda deyil. Ah, bu adam hətta gözəl xanımı unutmağıma da bais oldu. İndi, odur, artıq o, anası və hayanı ilə qapı önündə dayanaraq, minik gözləyirdi. Qaçıb özümü güc-bəla ilə ona çatdırdım. Çatan da bu gün havanın çox soyuq olduğunu söyləmək istədim. O, deyəsən, gecikdiyimə görə narazı qalmışdı və məni soyuq qarşıladı. Lakin onun gözəl alınıdakı o küskünlük ifadə edən qırışları oxşaya bildim. Ona dünən, az qala, həyatım bahasına sıldırımlı qayanın yamacından qopardığım nadir bir çiçəyi bəxş elədim. Anası bu çiçəyin adını bilmək istədiyini söylədi. Elə bil ki, qızının, tanımadığı, görmədiyi çiçəyi o saat alıb öz yaxasına taxmasını bir qədər yersiz hesab edirdi. Lakin çiçək dünən o qayalıqda yalnız olarkən xəyalına belə gətirə bilməyəcəyi cazibədar yaxaya artıq çoxdan taxılmışdı. Bayaقدan lal-dinməz dayanan bələdçi birdən-birə ağzını açıb çiçəyin toxumcuqlarını saydı və çox laqeyd halda: “Bu, səkkizinci qrupa məxsusdur”, – dedi. Acığım ondan gəlir ki, Allahlar kimi, bu sevimli çiçəkləri də, bizim özümüzü də müxtəlif silklərə bölürlər, özü də xarici əlamətlərinə, daha doğrusu, müxtəlif toxumcuqlarına görə. Əgər təbəqələşmə vacibsə, onda gərək, heç olmasa, Teofrastın¹ təklyinə əsaslanasan. O istəyirdi ki, çiçəkləri rahiyyəsinə görə, daha doğrusu, ətrinə görə qruplaşdırınsınlar. Mənə gəlincə isə, təbiət haqqında bildiklərimin öz sistemi var, buradan da çıxış edərkən mən hər şeyi belə bölürəm: yeyilməli və yeyilməməli şeylər.

Çiçəklərin sirli təbiəti yaşlı xanım üçün bir müəmma deyildir. O, qeyri-ixtiyari qeyd etdi ki, çiçəklər bağ-bağçada, yaxud dibçəklərdə göyərəndə ona daha çox sevinc bəxş edir, o, dərilmiş çiçək görəndə,

¹ Teofrast – qədim yunan filosofu

elə bil, qəlbindən nəsə, sakit-sakit göynədici bir ağrı, qorxulu bir uçunma keçir. Axı dərilmiş çiçək də, hər halda, cəsəddir – ölmüş körpə kimi saralmış başını kədərli-kədərli çiyinə əymiş zərif çiçək cəsədi. Xanım bu qəmli sözlərinin təsirindən, elə bil, özü də narahat oldu və mən o saat Volterin şeirlərindən bir neçə bənd söyləməklə bu bədbin əhvalı dağıtmağı, onun eynini açmağı özümə borc bildim. Bir neçə fransız kəlamı çox asanlıqla bizi hamılıqla vərdis etdiyimiz ehtiramlı əhvali-ruhiyyəyə qaytardı. Biz gülüşdük, sonra əllər öpüldü, iltifatlı gülümsəmələr oldu, atlar kişnədi və fayton dartılıb ləngər vura-vura, asta-asta dağdan enməyə başladı.

Bu vaxt tələbələr də yola hazırlaşmağa başladılar. Çantalarını bağladılar, haqq-hesablarını kəsdilər. Bu haqq-hesab onlar gözlədiklərindən qonaqpərvər xidmətçilər adətləri üzrə qonaqlara Broken buketi bağışladılar. Çiçəkləri papaqlarına taxmaqda onlara kömək edir, əvəzində ya bir neçə öpüşlə, ya da qəpik-quruşla mükafatlandırılırdılar. Biz hamımız dağdan enməyə başladıq. İsveçrəli və qrayfsvaldlı dəstə Şirkeyə tərəf yollandı. Yerdə qalanlar, təxminən iyirmi nəfər, o cümlədən mənim həmyerlilərim və mən bələdçinin köməyi ilə İlzenburqdakı “qar çiçəkləri” adlanan yerə tərəf yönəldik.

İşlər lap kəlləmayallaq gedirdi. Halı tələbələri elə sürətlə addımlayırdılar ki, Avstriya seçmə qoşunu onun yanında heç nəydi. Mən gözümlü qırpıb açınca artıq dağların iri qayalarla örtülmüş keçəl zirvəsi geridə qalmışdı və biz bir neçə gün bundan əvvəl gördüyüm o küknar meşəsinə daxil olmuşduq. Günəş artıq təmtəraqlı şəfəqlərini ətrafa çiləyirdi və lap gülməli tərzdə al-əlvan geyinmiş o oğlan uşaqlarını işıqlandırır. Bu uşaqlar sıx kollar arasında deyə-gülə ordan vurub, burdan çıxır, qarşılına bataqlıq gələn kimi körpüvari düşmüş ağacların üstü ilə yüyürüb qaçır, kəskin enişlərdə dik-dik dayanmış ağac köklərindən, otlardan yapışır, şən qəhqəhələrlə civildəşir, meşə quşlarının xoş nəğmələri, küknar ağaclarının xışıltısı, gözə görünməyən bulaqların şırıltısı isə uzaq dağlarda əks olunaraq, uşaqların bu səsinə səs verirdi. Şux gənclik gözəl təbiətlə qovuşanda beləcə fərəhlənib sevinir.

Aşağıya düşdükcə yeraltı bulaqların şirin zümzüməsi aydın eşidilirdi, yalnız orda-burda daşların arasında sızqı suların parıltıları gözə dəyirdi, elə bil, sular başlarını qaldırıb boylanırdılar ki, görsünlər işığa

çıxmaq olarmı, ya yox. Nəhayət, kiçik dalğalar, elə bil, qeyzlə qabara-raq, partlayıb yer üzünə qalxırdı. Bu adi hadisədir. Həmişə ilk addımı bir igid atar, tərəddüd edən böyük kütlə isə buna təəccüblənsə də, cəsarətə gələr və o, birinciyə qoşulmağa çalışar. Budur bax, artıq çoxlu bulaq tələm-tələsik öz gizli məcralarından pırtlayıb bayıra çıxır, o birilərinə qovuşur, geniş çay əmələ gətirərək, səs-küy qopara-qopara saysız-hesabsız şlalələr və burulğanlar yarada-yarada dərələrə tərəf axır. Bu İlzadır, sevimli, şirin-şəkər İlza. O bəxtiyar İlza dərəsi ilə axıb gedir, hər iki sahildə getdikcə dağlar ucalıb göylərə baş vurur, ətəklərində isə fıstıq, palıd ağacları, adi enliyarpaqlı ot-əncər bitir, lakin küknar və iynəyarpaqlı ağaclar buralarda gözə dəymirdi. Enliyarpaqlı ağaclar Brokenin “Aşağı Hars” adlanan şərq sahilində bitir, həqiqətən uca olan “Yuxarı Hars” hissəsində isə iynəyarpaqlı ağacların göyər-məsi üçün şərait vardır.

İlza çayının necə bir şövqlə, xoşagəlimli bir məlahətlə özünü qarşı-sına çıxan möcüzəli qayalara cırparaq, köpüklənə-köpüklənə o qayaların künc-bucağından qaynayıb, burula-burula daşların qatlarından, çatlarından coşa-coşa necə bir şövqlə və ahənglə axıb getdiyini təsvir etmək qeyri-mümkündür, elə bil, ağzınacan doldurulmuş səhəngdən yerə qövs şəklində su axıb tökülür və bu su, şiltaq bir qız uşağı kimi daşların üstündən atıla-atıla başıaşağı gedir. Bəli, həyatı əfsanədir ki, deyirlər: İlza dağdan başıaşağı gülə-gülə, çiçəklənə-çiçəklənə qaçan gözəl şahzadədir. Əynindəki ağ qumaş köynəyi günəş şəfəqlərin altında necə də bərq vurur! Sinəsinə sallanan gümüşü örpəyi güləndə necə də yellənir! Daş-qaşları necə də bərq vurub-şölələnir! Uca fıstıq ağacları məğrur-məğrur dayanıb ətrafa nəzər salır, elə bil, ciddi görkəmli atalar kimi, oğrun-oğrun gülümsəyərək sevimli uşağının cəsə-rətinə tamaşa edir, ağ ağcaqayınlar, xalalar kimi, heyran-heyran baxır, qızın iri sıçrayışlarından qorxa-qorxa onu izləyir, məğrur palıd ağac-ları hər şeyə cavabdeh olan deyingən dayılar kimi, ona göz qoyur, səmadakı quşlar şənlinə nəğmələr qoşur, sahil boyu çiçəklər incə-incə pıçıldasaaraq, “Ah, bizi də özünlə apar, bizi də özünlə apar, mehriban bacı!” deyirlər. Lakin şən qız dayanmadan, durmadan atıla-atıla elə hey uzaqlaşır, birdən xəyal dünyasındakı şairi yaxalayır və mənim üstümə bu zaman qılgıncımlı şəfəqlərdən və şaqraq səslərdən çiçək

yağışı səpələnir, bu gözəllikdən məst olub huşumu itirirəm, qulağıma
fleyta səsi qədər şirin bir səs gəlir:

Şahzadə qız İlzayam mən bu dağlarda,
Gəl əzizim, bu yerlərdə məskən salaq.
İlza adlı qayalardır qəsrim mənim,
Gəl orada ömür sürək, xoşbəxt olaq.

Bir şəh olub yanağına çilənərəm,
Nə bir kədər, nə bir fikir səni sıxar.
Bir şəh olub oxşayaram saçlarımı,
Ürək üzən qayğuların yoxa çıxar.

Qucaqlaram, əzizləyib oxşayaram,
Ağ sinəmin üstə yatıb məst olarsan.
Əfsanəvi nağılları xatırlayıb,
Gecə-gündüz ağuşumda həzz alarsan.

Mərhum kayzer Haynriximi öpdüyümtək
İstəyirəm öpəm səni, öpəm, öpəm.
Bir quş olub ağuşunda yorulmadan
Cəh-cəh vurub, gecə-gündüz ötəm, ötəm.

Ölən ölüb, qoy uyusun nur içində,
Yaşayanlar yaşasınlar, şad bəxtiyar.
Mən də sağam, qəlbim vurur, üzüm gülür,
Solvamışam, çiçək kimi gəncliyim var.

Qaynar qəlbim, bax, ordadır, aşağıda,
Qəsrimdəsə indi yaman çal-çağırdır.
Cəngavərlər, cavan qızlar rəqs edirlər,
Şəhvətlərin coşub-daşan bir çağıdır.

Xanımların ipək donu parıldayır,
Sərt mahmızlar cingildəyir qoşa-qoşa.

Cırtanlarım kamanını dilləndirir,
Şeypurların səsi düşüb dağa-daşa.

O sinəni ağ sinəmə sıxardım ki,
Xatırlayım kral Haynrixin sinəsini;
Zavallının qulağını tıxardım ki,
Eşitməsin şeypurların gur səsinə.

Bu varlıqlar dünyası qəlb dünyası ilə qovuşanda duyğular hədsiz coşqunluqla vəcdə gəlir, ağacların yaşıllığı da, düşüncələr və quşların cəh-cəhi, məhzunluq, göylərin maviliyi də, xatirələr və otların rayihəsi də ahəngli arabesklərə¹ çevrilib könül oxşayır. Bu hiss qadınlara xüsusilə doğmadır. Bəlkə, elə buna görə də biz kişilər uşaq qüruru ilə öz qanunauyğun cəsurluğumuzu mədh edəndə və hər şeyi səliqə ilə obyektiv və subyektiv olaraq iki yerə ayıranda kəlləmizi apteklərdə olduğu kimi, birinin ağılla, digərinin dərrakə ilə, üçüncüsünü fəhmlə, dördüncüsünü kütlüklə, beşincisini isə heç nə, daha doğrusu, ideyalar doldurulmuş qutularla təchiz edəndə onların dodaqlarında şübhəli, xəfif bir rişxənd sezilir.

Yoluma davam etdim, elə bil, yuxudaydım, demək olar ki, İlza dərəsini necə ötür-keçdiyimizi və yenidən dağ yuxarı dırmandığımızı hiss etmədim. Yoxuş çox dik və yorucu idi, bizlərdən əksəriyyətinin, az qala, nəfəsi kəsilirdi. Ancaq Möllndə² dəfn olunan mərhum qohumumuz kimi biz hər şeydən əvvəl qarşısındakı enişə düşünür və bunda təskinlik alırdıq. Nəhayət, biz İlzenşteynə çatdıq. Bu, yerdən dik və əzəmətli şəkil-də qalxan nəhəng qranit qayadır. Üç tərəfdən onu uca, meşəli dağlar qucaqlamış, dördüncü tərəfdən, şimalda isə açıqlıqdır, elə buradan da xeyli aşağıda axıb gedən İlzenburq və İlza çayları görünür. Qayanın günbəz şəkilli zirvəsində böyük dəmir xaç var, yanında isə dörd adamın ayaq üstə yerləşə bilməyəcəyi yer. Elə bil ki, təbiət duruşu və görkəmi ilə İlzenşteynə əfsanəvi bir cazibədarlıq bəxş etmişdir. Elə əfsanəvi Günəş də onun çəhrayı çöhrəsini öz parlaq şəfəqlərinə qərğ etmişdi.

¹ Arabesk – kiçik ədəbi musiqi əsərləri

² “Möllndə dəfn olunan mərhum qohumumuz...” – xalq əfsanələrinin qəhrəmanı Till Oylenspiqel nəzərdə tutulur – Haynrix Haynenin çox sevdiyi obraz. Hal-hazırda Möllndə bu qəbir durur və onun başdaşına bayquş və ayna həkk edilibdir.

Potşlakın məlumatına görə, deyirlər ki, burada tilsimlənmiş qəsr varmış, bu qəsrdə zəngin və gözəl İlza adlı şahzadə qız yaşayırmış. O, bu günə kimi də hər səhər İlza çayında çimir; əgər bir kəs onu lazımı anda görə bilsə, İlza onu qəsri yerləşən qayaya aparacaq və ona şahənə məclis quracaq. Başqaları isə fröyleyn İlza və cəngavər fon Vestenberqin məhəbbəti haqqında maraqlı tarixçə danışirlər ki, bu tarixçəni də bizim ən məşhur şairlərimizdən biri “Axşam qəzeti”ndə romantik bir şəkildə mədh etmişdir. Digərləri isə başqa şəkildə danışirlər; guya, qədim sakson Kayzeri Haynrix gözəl sular şahzadəsi İlza ilə onun tilsimli qəsridə özünün bütün krallıq anlarını keçirmişdi.

“Harsa səyahət” kitabını yazmış və o kitabda dağın ucalığı, maqnit milinin mailliyi və şəhərlərin bacaları və s. və i.a. haqqında tərifləyici bir səylə dəqiq faktlar göstərmiş ən müasir yazıçı möhtərəm cənab Niman Vohlgeb¹ belə iddia edir ki, gözəl şahzadə qız İlza haqqındakı söyləmələrin hamısı nağıllar qrupuna daxildir”. Heç vaxt belə bir şahzadə qız görməmiş adamların hamısı belə əfsanələr uydurur. Bizə – gözəl qadınların daha çox meyil etdikləri bir adama isə bütün bunlar apaydın məsələdir. Bunu lap kayzer Haynrix də bilirdi. Heç təsadüfi deyil ki, qədim Saksoniya kayzerləri öz doğma harslarına bu qədər bağlı olmuşlar. O qiyamət “Lünsburq xülasəsi”ni vərəqləmək kifayətdir ki, onun səhifələrinə sadələvh şəkildə çəkilmiş qravüralarda: çulu qədim gerbli döyüş atlarının belində vuruşa hazır tərzdə silahlanmış, başlarında imperator tacı, möhkəm əllərində səltənət əsası tutan qoca, adil hökmdarların saqqallarını, nurani sifətlərini görmək olardı. Yad ölkələrdə, ola bilsin ki, hətta limon və zəhərin daha çox bol olduğu İtaliyada da ürəklərinə rıqqət aşılaman Hars şahzadəsinin və Hars meşələrinin doğma xışiltısının gecə də həsrətini çəkmişlər. Onları və silahdaşlarını İtaliyaya dəfələrlə şübhəli bir niyyət, Roma imperatoru olmaq arzusu (nəticədə isə imperatorun özünü və onun imperiyasını məhv edən rütbəyə), xalis alman həriliyi çəkib aparmışdır.

Mən isə İlzenştaynın zirvəsində dayanan hər bir şəxsə nə imperatorlar, nə imperiyalar, nə də gözəl İlza haqqında deyil, yalnız öz ayaqları haqqında düşünməyi məsləhət görürəm. Çünki mən orda

¹ Niman Vohlgeb – “Harsa səfər edənlər üçün sorğu kitabı”nın müəllifi

dayananda və öz düşüncələrimə dalanda birdən tilsimlənmiş qəsrin yeraltı musiqisini eşitdim, dağların başıma necə fırlandığını, İzenburqun qırmızı damlarının dingildəməyə başladığını və yaşıl ağacların mavi səmaya necə uçduğunu gördüm. Gözlərim önündə hər şey mavi-ləşdi və yaşllaşdı. Başım isə hərlənməyə başladı, mən xilas olmaq üçün cəld dəmir xaçdan yapışmasaydım, yəqin ki, kəlləmayallaq yerə aşacaqdım. Bu cür acınacaqlı vəziyyətə düşəndən sonra elə hərəkət etməyimə görə, yəqin ki, məni heç kəs qınamaz.

Hars səfəri bir fraqmentdir və fraqment olaraq da qalır, sonralar bu fraqmentlərin quraşdırılıb ahəngdar bir bütövlük təşkil etməsi üçün ona əlvan tellərdən vurulmuş naxışlar birdən-birə parçalanıb qırılır, elə bil, bu ilmələri amansız Parsenin¹ qayçısı doğrayıb tökür.

Bəlkə də, mən öz gələcək nəğmələrimdə yenidən bu naxışları toxuyacaq və burada xəsisliklə susub üstünü vurmadığım mətləblərdən tam dolğunluğu və açıqlığı ilə danışacağam. Bir də ki, axı nə zamansa, haradasa bir söz demişsənsə, əgər, ümumiyyətlə, bir şey demək iqtidarında olmusansa, bunun heç bir faydası yoxdur. Qoy ayrı-ayrı əsərlər elə fraqment də olaraq qalsın, tək onlar öz həmahəngliyinə görə özlüyündə bir bütövlük təşkil etsin. Məhz bu həmahəngliyə görə, bəlkə də, bu və ya digər nöqsanı düzəldilər, kələ-kötürlük hamarlanır, yersiz sərtlik yumşaldıla bilər. Bu, yəqin ki, “Hars səfəri”nin ilk səhifələrinə daha çox aid olardı və mənim, ümumiyyətlə, Höttingenə olan ədavətimi biləndən sonra oxucu, bəlkə də, heç buna ağız büzməzdi, hərçənd bu şəhər həqiqətən mən təsvir etdiyimdən daha böyükdür, ancaq, hər halda, mənim orada yaşayan bəzi şəxslərə bəslədiyim hörmətdən bir o qədər də böyük deyil. Yaxşı, bəs eləsə, nə üçün mən bu barədə ağzıma su alım? Hər şeydən əvvəl, mənə xüsusilə əziz olan bir adamı nəzərdə tuturam. O mənim həyatımda vaxtilə xeyirxah rol oynamış, hələ o vaxtlar məndə tarixi öyrənməyə nəinki əsl məhəbbət oyatmış, həmçinin bu meyli müdafiə etmiş və axtarışlarımı daha sağlam istiqamətə yönəltdirmiş, ümumiyyətlə, məndə elə tarixi təskinlik yaratmışdır ki, onlarsız gündəlik həyatımızın əzabverici təzahürlərinə mən heç cür tab gətirə bilməzdim. Mən

¹ Parse – qədim yunan mifologiyasında üç bacıdan biri. Çox amansız üçüncü bacı qayçı ilə insan həyatını kəsən kimi göstərilir.

Georg Sartorius¹ nəzərdə tuturam, özü də o tarixçi və əsl insanın nəzəriyyələri bizim qaranlıq aləmimizdə işıqlı bir ulduzdur. O elə bir adamdır ki, onun xeyirxah ürəyi başqalarının sevinc və əzabı üçün kral və dilənçi qayğısı üçün, məhv olan xalqların və onların allahlarının son nəfəsi üçün həmişə açıqdır. Mən həmçinin aşağıdakıları da qeyd etməyə bilmərəm: Yuxarı Hars İlza vadisinin başlanğıcında yerləşən və mənim təsvir etdiyim Harsın o hissəsi heç də romantik mənzərəli Aşağı Hars kimi o qədər də heyranedici deyil və öz yabançı, sərt, tutqun iynəyarpaqlı gözəlliyi ilə onunla kəskin təzad təşkil edir. Aşağı Harsda İlza, Bode və Zelkinin yaratdığı üç dərənin üçü də valehedici tərzdə müxtəlifdir və hər biri özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu, sanki, elə üç qadın camalıdır ki, onların hansının daha gözəl olduğunu müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür.

Sevimli, heyranedici İlza haqqında və onun məni necə sevə-sevə, heyran edə-edə qəbul etməsi barədə artıq danışmış və nəğmə oxumuşam. Tutqun, gözəl Bode isə o dərəcədə mehriban qarşılamaı, mən təkrarən onu Rübbelandan seyr edəndə dəmirçixana kimi zülmətli görünürdü, rəngi açıq deyildi, başdan-ayağa boz-gümüşü yağış örpəyinə bürünmüşdü. Ancaq tezliklə o, ehtirash, coşqun bir məhəbbətlə örpəyini tulladı və Rostrappın zirvəsinə çatanda onun günəş şəfəqləri kimi parlaq, nurlu bənizi məni işığa qərq etdi, bütün cizgilərindən əsrarəngiz zəriflik şölələndi, cilalanmış qayalı sinəsindən isə, elə bil, intizardan doğan yanıqlı, məchul ahlar, istəkdən yaranan qəhərli iniltilər dumanı ucalmağa başladı. Gözəl Zelke nəzərlərimdə nisbətən zərif, lakin daha şən göründü. O, sadəliyi, şən təmkinliliyi hər cür sentimental cazibədarlıqdan uzaq olması ilə seçilən, lakin yenə də sirlə təbəssümlü şıltaq xasiyyətini tez bürüzə verən gözəl, sevimli bir qadın kimidir. Bunu onunla izah edirəm ki, Zelke dərəsində bir sıra uğursuzluqlara ürcah oldum: məsələn, çaydan atılıb keçmək istəyəndə düz suyun ortasında batdım, sonra islanmış ayaqqabılarımı tufli ilə əvəz etmək istəyəndə biri ayağımdan suya düşdü, külək dalğası başımdan papağımı alıb apardı, meşə tikanları ayaqlarımı paradaqladı, təəssüf ki, beləcə daha bir neçə xoşagəlməz hadisə başıma gəldi. Lakin mən bütün bu pislikləri o gözəl qadına məmnuniyyətlə bağışlayıram,

¹ Georg Sartorius – Höttingendə tarix professoru. Hayne ona rəğbət bəsləyirdi.

çünkü o, gözəldir axı! O indi də mənim təsəvvürümdə sakit, valehedici görkəmi ilə canlanır, elə bil, indi də mənə pıçıldayır: “Əgər mən gülürəmsə, bu, sizə qarşı istəyimdəndir. Odur ki, o nəğmələrinlə məni də mədh et!” Gözəl Boda da, bax beləcə, təsəvvürümdə yenidən canlanır və onun da tutqun gözləri mənə astadan beləcə pıçıldayır: “Sən mənim qürurumu, iztirablarımı gözəl duyursan, istəyirəm mənə könül bağlayasan”. Əsrarəngiz İlza isə zərif, məftunedici çöhrəsi, zərif hərəkətləri, qəşəng qədd-qaməti ilə atıla-atıla gözlərim önündə dayanır, bütün əndamı ilə şirin xəyallarımı vəcdə gətirir. Müqəddəs məleykələr kimi, o da eynən o biriləritək mənə biganəliklə, lakin elə səmimi, elə bir əbədi aydın gerçəkliklə saya salır ki, guya mən Parisəm¹, qarşımda üç ilahə dayanıb və mən almanı o saat o gözəl İlzaya təqdim edirəm.

Bu gün bir maydır; elə bil, bahar həyat dənizi kimi çağlayıb yer üzünə tökülür, köpük-köpük ağ çiçəklər ilişib ağacların budaqlarından asılı qalır. Hər yana isti, şəffaf duman çökmüşdür. Şəhər evlərinin pəncərələrindəki şüşələr ətrafa gözqamaşdırıcı şəfəq çiləyir, damlar altında sərcələr özlərinə yenidən yuva qurur, küçədə isə adamlar otərəf-butərəf gəzişir və havanın belə əsrarəngiz, öz əhvallarının da belə şad-xürrəm olmasına özləri də heyrətlənirdilər. Şəhər ətrafından gəlmiş al-əlvan geyimli kəndli qızları tər bənövşə dəmədüləri satır, pörtmüş məsum bənizli göy köynəkli səfil uşaqlar isə Yunqfernştüyqdə dolaşaraq, elə ürəkdən şadlanırdılar ki, elə bil, bu gün onlar öz doğma atalarını tapacaqdılar. Körpüdə dayanmış bir dilənçi isə elə özündən razı halda baxırdı ki, guya, ən böyük uduş məhz onun bəxtinə düşmüşdü. Hətta orada tələm-tələsik oyan-buyana vurnuxan, nədənsə hələ də dara çəkilməmiş o qarabəniz, lotusifət oğru bəzzazı² da Günəş öz səbirli, həlim şəfəqləri ilə işıqlandırır, mən isə şəhər darvazalarından çıxıb getmək istəyirəm.

Bu gün bir maydır, mən də sənin haqqında düşünürəm, gözəl İlza! Bəlkə, elə səni “Aqnessa” adlandırdım, hə? Axı bu ad sənə daha çox xoşuna gəlir! Sənə haqqında düşünürəm və istərdim ki, sənə parlılarla dağlardan başısaşağı, sürətlə necə axmağına yenə də tamaşa

¹ Paris – Homerin “İliada”sının qəhrəmanı, Troya çarı Priamanın oğlu

² “Nədənsə hələ də dara çəkilməmiş o qarabəniz, lotusifət oğru bəzzaz...” – Hamburq bəzzazı İosif Fridlender bu sözləri özünə aid etmiş və “Hərs səyahəti”nin müəllifini el içində biabır etməyə çalışmışdır.

edim. Hər şeydən çox aşağıda, dərədə dayanıb səni qucmaq istərdim. Ah, necə gözəl gündür! Hər yanda yaşıl rəng, ümid rəngi görürəm. Hər yan qəribə füsunkarlıqla çiçəkləyir, mənim qəlbim də yenidən çiçək açmaq istəyir! Bu ürək də axı çiçək kimidir, həm də çiçəklərin ən qəribəsi! Bu, utancaq bənövşə deyil, gülümsəyən qızılgül deyil, bəyaz suzanbağı deyil, yaxud bu öz sadə gözəlliyi ilə qızların ruhunu oxşayan o güllərdən deyil ki, gözəllik üçün gözəl sinələrə taxılsın, bu gün solsun, sabah yenidən çiçəklənsin. Bu ürək Braziliya meşələrində bitən və əfsanəyə görə, yalnız yüz ildə bircə dəfə açan o təmkinli, o sehrkar gülə daha çox oxşayır. Yadımdadır, mən balaca olanda belə bir gül görmüşəm.

Biz gecənin bir vaxtında tapança atəşinə bənzər səs eşitdik. Ertəsi gün qonşu uşaqlar dedilər ki, bu onların Aloe güliydü, birdən eləcə partlayışla çiçək açdı. Onlar məni öz bağlarına apardılar və mən orada heyrət içində baxıb gördüm ki, əvvəllər alçaqboy, kələ-kötür, yəndəmsiz, enli, diş-diş yarpaqları olan və asanlıqla əl-ayağa bata bilən bitki indi ucalıb qalxmış və başında qızıl taca bənzər çox gözəl gül açmışdır. Biz uşaqların o gülə əli çatmırdı; altdan-altdan gülümsəyən və bizim xatirimizi çox istəyən qoca Xristian gülün ətrafında taxtadan pillələr qurdu, biz də pişik kimi dırmaşıb maraqla gülün açılmış dəhanına tamaşa etdik. Oradan sarı şüavari tumurcuqlar boylanır, qəribə şəkildə yad, yabanı, lakin misilsiz dərəcədə məstedic qatı rayihə qalxırdı.

Bəli, Aqnessa, bu ürək də heç vaxt asanlıqla və tez-tez çiçəkləmir, yadıma gəlir ki, o, yalnız bircə dəfə çiçəklənmişdir. Bu da, gərək ki, çoxdan olmuşdur, yüz il bundan əvvəl. Mənə belə gəlir ki, o zaman o gül nə qədər qəşəng açılmışdısa da, qışın sərt çovğunları onu məhv edə bilməmişdi, o günəşin və istinin azlığından tamam öləziyib solmalı olmuşdu.

İndi qəlbimdə yenidən nəsə pöhrələyir, yenidən nəsə baş qaldırır. Əgər birdən atəş səsi eşitsən, xanım qız, qorxma! İntihar etməmişəm, əksinə, açılan mənim məhəbbətimin qönçəsidir. O, şəfəqli nəğmələrlə, əbədi mədhiyələrlə, sevinc dolu ahənglə göylərə püskürüb.

Əgər bu yüksək məhəbbət sənin üçün çox ucadırsa, xanım qız, sıxılma, taxta pillələrlə yuxarı qalx və mənim çiçəklənmiş ürəyimə bax.

Hələ günün başlanğıcıdır, günəş yolunun ancaq yarısını ötüb. Ürəyimlə ətrafa elə güclü ətir çiləyir ki, məstlikdən başım hərlənir və mən yerin harada qurtardığını, səmanın harada başladığını ayırd edə bilmirəm, ah-uflarımla ciyərlərimin havasını dəyişir, yenidən dadlı zərrəciklər axınına çevrilib ilahi əbədiliyə qovuşmaq istəyirəm. Görəsən, bəs axşam düşəndə, göylərdə ulduzlar sayrışanda nə olacaq, “o bədbəxt ulduzlar sənə nə deyə biləcək...”

Bu gün bir maydır, o miskin dükançının da bu gün sentimental hisslərlə yaşamağa haqqı varsa, bəs onda bu haqdan şairi sən niyə məhrum edirsən?..

PYES

QOTHOLD EFRAİM LESSİNQ

(1797–1856)

EMİLİYA QALOTTİ

Beş pərdəli faciə

İştirak edirlər:

Emiliya Qalotti

Odoardo

Klaudiya

Hetto Regenzaqa – Qvastqallanın prinsı

Marinelli – prinsin kamerheri (şəxsi katibi)

Kamillo Rota – prinsin müşaviri

Konti – rəssam

Qraf Appiani

Qrafinya Orsina

Anjelo və bir neçə qulluqçu

I pərdə

BİRİNCİ ƏHVALAT

Prins kağızlar və məktublar yığılmış yazı masasının
arxasında əyləşib, onları nəzərdən keçirir

P r i n s . Şikayətlər, yalnız şikayətlər! Xahişlər, yalnız xahişlər!.. Cansıxıcı məşğuliyyətdir! Hələ bizə qibtə də edirlər! Ancaq mən belə güman edirəm ki, əgər biz hamıya kömək edə bilsəydik, bax onda qibtə edilməyə layiq olardıq... Emiliya? (*Ərizələrdən birini açır və imzasına baxır.*) Emiliya?.. Lakin bu kimdirsə, Emiliya Bruneskidir... Qalotti deyil. Emiliya Qalotti deyil!.. Görək nə istəyir bu Emiliya Bruneski? (*Oxuyur.*) Çox şey tələb edir, həddindən çox... Nə etmək, adı ki Emiliyadır. Təmin etmək lazımdır! (*İmzalayır və zəngi çalır. Kamerdiner¹ daxil olur.*) Qəbul otağında müşavirlərdən hələ heç kim yoxdur ki?

K a m e r d i n e r . Xeyr.

P r i n s . Bu gün işə çox erkən başlamışam. Bu səhər hava gözəldir... Bir az gəzintiyə çıxmaq istəyirəm. Qoy markiz Marinelli məni müşayiət etsin. Çağırtdırın onu.

Kamerdiner çıxır

Daha işləyə bilmirəm. Yaman sakit idim, düşünürdüm ki, bu günüm rahat keçəcək... Çox lazım olmuş ki, miskin bir Bruneski Emiliya adlansın... və mənim bütün dincliyim pozulsun!..

K a m e r d i n e r (*yenidən daxil olur*). Markizin dalınca adam göndərdim. Bu da qrafınyə Orsinanın məktubudur.

P r i n s . Orsinanın? Qoyun bura.

K a m e r d i n e r . Onun çaparı cavab gözləyir.

P r i n s . Lazım gəlsə, mən cavab göndərəm. Haradadır o, şəhər-dədir, yoxsa öz villasında?

K a m e r d i n e r . Dünən şəhərə gəlib.

P r i n s . Çox pis... çox yaxşı demək istəyirdim. Deməli, çaparı

¹ Kamerdiner – xidmətçi

burada gözləməsi vacib deyil. (*Kamerdiner gedir.*) Mənim sadıq qrafinyam. (*Məktubu ikrahla əlinə alır.*) Yaxşı, tutalım ki, oxudum! (*Yenidən kənara atır.*) Bəli də, indiyədək elə təsəvvür edirdim ki, onu sevirəm! Bəzən nələri təsəvvür etmirsən! Bəlkə də, mənim üçün o, bir vaxt həqiqətən sevimli olub – ötüb-keçib!

K a m e r d i n e r (*yenə daxil olur*). Rəssam Konti təşrif buyurub...

P r i n s . Konti? Çox gözəl, qoy gəlsin içəri... Bu gəliş qayğılarımı unuttura bilər.

İKİNCİ ƏHVALAT

Konti, Prins

P r i n s . Sabahın xeyir, Konti! Əhvalınız necədir? İncəsənət nə ilə məşğuldur?

K o n t i . İncəsənət çörək dalınca qaçır.

P r i n s . Bu ola bilməz, heç bir vəchlə! Mənim bu kiçik səltənətimdə isə heç vaxt belə olmamalıdır! Lakin sənətkar da işləməlidir.

K o n t i . İşləmək? Bu, onun üçün bir sevinc mənbəyidir. Fəqət o, həddindən artıq işləməli olarsa, sənətkar adını da itirə bilər.

P r i n s . Mən çox işləməyi deyil, çox dəyərlı işlər görməyi nəzərdə tuturam; az olsun, lakin söylə yerinə yetirilsin... Siz, yaqın ki, əliboş gəlməmisiniz, hə, Konti?

K o n t i . Tapşırduğınız portreti gətirmişəm, möhtərəm cənab. Başqa bir portret də gətirmişəm, onu siz tapşırمامısınız, ancaq nəzərinizi oxşamağa layiq olduğuna görə gətirmişəm.

P r i n s . Mən nəyi tapşırmışam?.. Heç cür yadıma sala bilmirəm...

K o n t i . Qrafinya Orsinanın portretini.

P r i n s . Elədir!.. Sifariş, gərək ki, bir az çoxdan olub.

K o n t i . Bizim gözəl qadınlarımızı hər gün çəkmək mümkün olmur. Qrafinya üç ay ərzində yalnız bircə dəfə çəkmək üçün imkan yaratdı.

P r i n s . Hamı portretlər?

K o n t i . Qəbul otağında, bu saat gətirim.

ÜÇÜNCÜ ƏHVALAT

P r i n s . Onun portreti! Olsun! Bu, onun portretidir, özü ki deyil. Bəlkə, elə onun özündə sezə bilmədiyim cəhətləri indi portretində görə biləcəyəm... Fəqət mən heç nəyi görmək istəmirəm. Zəhlətökən rəssam! İnanıram ki, o tovlayıb səni ələ alıb... Eh, qoy olsun! Onun tamam başqa rənglərlə, xüsusi fonda çəkilmiş bu surəti əgər qəlbimdə yenidən özünə yer eləyə bilsə, doğrusu, mən, yəqin ki, bundan lap məmnun olardım. Mən onu sevdiyim anlarda özümü elə rahat, elə şad, elə qayğısız hiss edərdim ki... İndi isə hər şey əksinə olub... Daha yox, yox, yox! Xoşdur, ya xoş deyil, mənim üçün belə yaxşıdır.

DÖRDÜNCÜ ƏHVALAT

Prins. Konti portretlərlə gəlir,
onlardan birini üzü stula tərəf söykəyir

K o n t i (*o birini prinsə tərəf tutaraq*). Rica edirəm, prins, bizim sənətin hüdud dairəsini nəzərinizdən qaçırmayasınız. Canlı gözəlliyin bizi məftun edən cəhətlərindən çoxu bu çərçivədən kənardadır... Bu tərəfdə dayanın!

P r i n s (*portretə ötəri nəzər salır*). Əladır, Konti... Əla! Sizin sənət-karlığınıza, sizin fırçanıza söz ola bilməz! Lakin, görünür, yaltaqlanmışınız, Konti.

K o n t i . Orişinalın özü isə, deyəsən, başqa fikirdəydi. Bəli, doğrudur, yaltaqlanmışam, lakin sənətin tələb etdiyindən çox az yaltaqlanmışam. Sənət gərək hər şeyi yaradıcı təbiət kimi, öz obrazını düşü-nüb təsəvvür etdiyi formada mövcud olduğu kimi, heç nə qondar-madan təsvir etsin. Onda bu obraz zamanın kəşməkəşlərində aşınıb məhv olmaz.

P r i n s . Düşünən rəssamın işi ikiqat dəyərlidir. Lakin orijinal deyirsiniz ki, hər halda...

K o n t i . Bağışlayın, prins, orijinal elə bir şəxsdir ki, mənim ona rəğbətım var. Mən onun əleyhinə heç nə demərəm.

P r i n s . Özünüz bilin... Orijinal axı nə dedi?..

K o n t i . Qrafinya: “Şəkildəkindən çirkin görünmürəmsə, razıyam” – dedi.

P r i n s . Şəkildəkindən çirkin? Bax, əsl orijinal məhz o dediyidir.

K o n t i . Bu sözləri o, üz-gözünü büzə-büzə, elə əda ilə dedi ki, həmin cizgiləri, əlbəttə, portretdə tapmaq qeyri-mümkündür.

P r i n s . Bax mən də elə onları deyirdim! Buna görə səni hədsiz yaltaq adlandırıram... Ah! Mən o məğrur, o istehzalı cizgilərə yaxşı bələdəm. Bu cizgilər Qrasiyanın sifətini də eybəcərləşdirməyə qadirdir. İnkər etmirəm ki, gözəl dodaqları istehzalı bir təbəssümlə sıxılıb qatlanmış zaman bir azca da gözəl görünür. Ancaq qeyd edirəm ki, bir azca! Lakin istehza bizim qrafinyada başlıca cizgiyə çevrilməməlidir. Gözlər bu şiltaq istehzaya hakim kəsilməlidir. Fəqət bizim mehriban qrafinyamızda belə gözlər də yoxdur. Belə gözləri bu portretdə də görmürəm!

K o n t i . Möhtərəm hökmdar, mən hədsiz dərəcədə heyrətlənirəm.

P r i n s . Nəyə? Qrafinyanın əslində meduza gözlərinə bənzər o iri, domba, donuq gözlərini sənətinizin gücü ilə məlahətli etmək məharətinizəmi? Siz, Konti, hər şeyi vicdanla görmürsünüz. Vicdanla dedim? Yox, bu işə cüzi vicdanla yanaşsaydınız, daha vicdanlı hərəkət etmiş olardınız. Özünüz deyin, Konti, bu portretə baxıb orijinalın xarakteri haqqında bir nəticə çıxarmaq olarmı? Ancaq nəticə çıxarmaq lazımdır! Siz təkəbbürü ləyaqət hissilə, istehzanı təbəssümlə, qatı dəlisovluğa – kövrək xəyalpərvərliklə ifadə etmişiniz.

K o n t i (*narahatlıqla*). Ah, prins, biz rəssamlar həmişə ona ümid bəsləyirik ki, yaradılmış portret öz məşuqu tərəfindən sifariş verildiyi andakı kimi yenə də hərərətlə qarşılanaçaq. Biz məhəbbətin gözüylə yaradırıq, yalnız məhəbbətin gözüylə də mühakimə edilməliyik.

P r i n s . Eləsə, Konti, axı niyə siz bunu bir ay əvvəl gətirməmişiniz? Nə isə, qoyun kənara... Bəs o biri nədir?

K o n t i (*portreti göstərmədən əlində saxlayır*). Bu da qadın portretidir.

P r i n s . Eləsə, mən ona indi, bu saat baxmaq istəməzdim. Axı mənim buradakı (*barmağıyla alını göstərir.*), daha doğrusu, buradakı (*ürəyini göstərir.*) idealımla onu müqayisə etmək mümkün olmayacaq.

Mən istərdim ki, Konti, sizin sənətkarlığınızı başqa şeylərdə görüb heyran olum.

K o n t i . Daha ciddi heyrətə səbəb ola biləcək incəsənət nümunələri hər yerdə mövcuddur, ancaq əminəm ki, heç nə bunun qədər layiqli heyrət doğura bilməz!

P r i n s . Mərc gələrəm, Konti, rəssamın qəlbinə belə hakim kəsilə bilən o şey axı nə ola bilər? *(Bu vaxt Konti portreti çevirir.)* Mən nə görürəm? Bu, sizinmi, Konti, yoxsa mənim fantaziyamın yaratdığı əsərdir?.. Emiliya Qalotti!!!

K o n t i . Necə, mənim prinsim? Siz bu məleykəni tanıyırsınız?

P r i n s *(özünü ələ almağa çalışır, ancaq gözünü portretdən çəkmədən)*. Bir az!.. Yenidən görüşərkən tanıya biləcəyim qədər az! Bir neçə həftə bundan əvvəl mən onu anasıyla bir məclisdə görmüşəm. Sonra ona müqəddəs ibadətqahda rast gəldim. Orada ona diqqətlə baxmaq yaxşı deyildi... Mən onun atasını da tanıyıram. O, mənə dost adam deyil. Bu həmin şəxsdir ki, mənim Sabionettadan ötrü tələblərimin əleyhinə hamıdan çox etiraz edirdi. Qoca döyüşçü məğrur və kobud, eyni zamanda, xeyirxah və namuslu adamdır...

K o n t i . Atası! Bizim qarşımızdakı axı onun qızıdır.

P r i n s . Allaha and içirəm! Elə bil, bu surət güzgüdən qoparılıb. *(Hələ də gözlərini portretdən çəkmədən)* Ah, siz axı yaxşı bilirsiniz ki, Konti, rəssam üçün ən yüksək tərif onun əsəri önündə dayanarkən tərif etməyi unutmaqdır.

K o n t i . Lakin, bununla belə, mən özümdən narazıyam, tamamilə razıyam ki, özümdən narazıyam. Ah, niyə biz rəssamlar bilavasitə gözümlə çəkməyi bacarmırıq! Gözəllik əllər vasitəsilə gözlərdən fırçaya gəlib çatınca, bu uzun yolda nələr itirmir! Lakin bayaq dediyim kimi, çox şeyin itirildiyini, necə itirildiyini və nə üçün itirildiyini məhz dərk etdiyimə görə öz biliyimlə fəxr edirəm. Özü də burada çox şeyə nail olduğumla fəxr etdiyimdən daha artıq fəxr edirəm. Nail olduğumdan daha çox nail olmadıqlarım mənə haqq verir iddia edəm ki, mən həqiqətən böyük rəssamam. Lakin bu əllərim mənə tabe olmur. Bəlkə, siz elə düşünürsünüz ki, prins, Rafael bədbəxt bir hadisə nəticəsində qolsuz doğulsaydı, o, rəngkarlıqda yenə də dahi ola bilər-dimi? Necə bilirsiniz, prins?

P r i n s (*nəzərlərini portretdən bir anlığa çəkir*). Nə dediniz, Konti? Nəyi bilmək istəyirsiniz?

K o n t i . Ah, heç nəyi, heç nəyi! – Boş sözlərdir! Mən sizin gözlərinizdə bütün qəlbinizi gördüm. Mən belə qəlbi, belə gözləri sevirəm.

P r i n s (*saxta laqeydliklə*). Deməli, Konti, siz, həqiqətən, belə hesab edirsiniz ki, Emiliya bizim şəhərin birinci gözəllərindəndir?

K o n t i . Necə dediniz? Birinci? Birinci gözəllərindəndir? Özü də bizim şəhərin birinci gözəllərindən? Siz məni ələ salırsınız, Prins. Ya da ki bütün bu müddət ərzində siz eşitdiklərinizdən xeyli az görmüsünüz.

P r i n s . Əzizim Konti. (*Yenidən nəzərlərini portretə tərəf çevirərək*) Biz gözlərimizə necə etibar edə bilərik? Əslində, yalnız rəssamlar gözəllik haqqında qəti fikir yürüdə bilirlər.

K o n t i . Deməli, hər kəsin qavrayışı rəssam hökmünü gözləməlidir? Bizdən gözəlliyi qavramağı öyrənmək istəyənləri monastıra yollayın! Ancaq mən sizə bir rəssam kimi demək istəyirəm ki, prins, həyatımın ən xoşbəxt çağı Emiliya Qalottini çəkdiyim anlardır. Bu baş, bu bəniz, bu alın, bu gözlər, bu burun, bu ağız, çənə, sinə, bu qədd-qamət, onun bütün əndamı o vaxtdan qadın gözəlliyini öyrənməkdə mənim üçün yeganə nümunə olub... Onun üzünə baxıb çəkdiyim portretin əslini səfərə çıxmış atası aldı. Bu isə surətidir...

P r i n s (*cəld ona sarı dönərək*). Söyləyin, Konti, bunu da bir kəsə vəd etməmişiniz ki?

K o n t i . O, sizin üçündür, prins, əgər zövqünüzü oxşayırsa.

P r i n s . Zövqümü oxşayırsa! (*Gülümsəyərək*) Sizin üçün, Konti, qadın gözəlliyini öyrənməyə nümunə olan bir surəti mən özüm üçün necə nümunə etməyə bilərəm? O biri portreti isə özünüzlə aparın, çərçivə sifariş verin.

K o n t i . Yaxşı.

P r i n s . Həkkakın düzəldə biləcəyi çərçivələrin ən gözəlini, ən zənginini hazırladın. Portret qalereyaya qoyulacaq... Bu isə... burada qalacaq. Etüd edilmiş portretə təmtəraq lazım deyil; onu bir yere asmaqdansa, yanında saxlamaq məsləhətdir... Mən sizə minnətdaram, Konti, hədsiz dərəcədə minnətdar... Dediym kimi, mənim səltənətimdə incəsənət çörək axtarmamalıdır, çünki o, mənim himayəməndir.

Göndərin Konti, xəzinədarımın yanına adam göndərin, qoy o, qəbzinizlə sizə hər iki portret üçün nə qədər istəyirsinizsə bir o qədər də ödəsin. Nə qədər istəyirsinizsə, bir o qədər, Konti.

K o n t i . Təkcə sənət əsərinə görə deyil, daha başqa bir şey üçün məni mükafatlandırdığınızı qeyd edə bilərəmmi, prins?

P r i n s . Ah, qısqanc rəssamlar, rəssamlar! Yox, lazım deyil! Eşidirsinizmi, Konti, nə qədər istəyirsinizsə!..

Konti gedir

BEŞİNCİ ƏHVALAT

Prins

P r i n s . Nə qədər istəyirsə! (*Portretə müraciətlə*) Sən hər cür mükafatdan qiymətlisən!.. Ah, sənətin ecazkar təcəssümü, doğrudanmı sən mənimsən? Kaş sənin özün mənim olaydın, ey təbiətin misilsiz xilqəti! Onda nəyim varsa, verərdim sizə. Nə istəsəydiniz, siz, ey möhtərəm ana! Nə istəsəydiniz, siz, ey qoca çərənçi! Ancaq tələb et! Edin! Tələb edin! Sənin özünü isə daha böyük məmnuniyyətlə alardım, sehrkar mələk! Səndəki bu füsunkar, həyalı baxışları! Bu dodaqları! Ah, hələ onlar danışmaq üçün açılanda, gülümsəyəndə!.. Ah, bu dodaqlar! (*Ayaq səsi gəlir.*) Mən səni artıq başqalarına qısqanıram. (*Portretin üzünü divara çevirir.*) Bu, yəqin ki, Marinellidir. Kaş onu çağırtdırmayıdım. Onda bu səhər mənim üçün necə də xoş keçərdi!

ALTINCI ƏHVALAT

Marinelli, Prins

M a r i n e l l i . Görək məni bağışlayasınız, möhtərəm hökmdar, belə tezdən çağırılacağımı heç gözləməirdim.

P r i n s . İstəyirdim ki, bir az gəzintiyə çıxım. Səhər hava elə gözəl idi ki. İndi dəyişildi, həm də həvəsdən düşdüm. (*Azacıq susduqdan sonra*) Bu günə vacib işimiz var, Marinelli?

M a r i n e l l i . Məncə, elə bir işimiz yoxdur... Hə, qrafinya Orsina dünən şəhərə gəlib.

P r i n s . Budur, o artıq mənə səhər salamını göndərib. (*Məktubu göstərir.*) Daha nə yazdığını bilmirəm. Bu, məni bir o qədər də maraqlandırır... Siz onunla danışdınız?

M a r i n e l l i . Məgər mən onun, əlbəttə, buna təəssüf edirəm, yaxın sirdaşı deyiləmmi? O, sizi həqiqi, ciddi bir məhəbbətlə sevmək istəsə və məni bir də özünə dost seçsə, onda, prins...

P r i n s . And içməyin, Marinelli!

M a r i n e l l i . Doğrudan? Həqiqətən, prins? Bu, yenidən ola bilər? Deməli, qrafinya o qədər də günahkar deyilmiş.

P r i n s . Hər halda, haqlı da deyil! Mənim Massa şahzadəsi ilə izdivacım bütün bu əlaqələrimə son qoymağı tələb edir.

M a r i n e l l i . Əgər təkcə bu izdivac olsaydı, prins, yəqin ki, sizin kimi Orsina da öz taleyi ilə barışardı.

P r i n s . Mənim taleyim onun taleyindən daha acıdır. Mənim bu eşqim – ürəyim mənfur hökumət mənafeyinin qurbanı olur. O isə öz eşqini yalnız geri götürür, qəlbini iradəsinin əleyhinə atmır.

M a r i n e l l i . Geri götürmək? “Əgər bu, məhəbbətə görə deyil, siyasət naminə izdivacdırsa, niyə axı o, eşqini geri götürsün”, – deyə qrafinya soruşur. Belə izdivacın yanında əsl aşiq üçün həmişə yer ola bilər. O qorxur ki, yalnız evlənməyə görə onu qurban verməzsiniz. Bəlkə...

P r i n s . Daha başqa bir məşuqəyə görə, hə? Nə olsun ki? Buna görə siz məni cinayətkar hesab etmək istəmirsiniz ki, Marinelli?

M a r i n e l l i . Mən? Ah, mənim prinsim, mərhəmət göstərib sözlərini sizə çatdırdığım elə ağılsızlarla məni qarışdırmayın. Dünən o, məni, doğrusu, yaman kədərləndirdi. O, sizinlə münasibətləri haqqında heç danışmaq istəmirdi. Çalışırdı, özünü biganə və soyuqqanlı göstərsin. Lakin tamamilə kənar söhbətlər arasında o, qeyri-iradi olaraq başqa məsələlərə də eyhamla toxunur və bununla da qəlbini dərinliklərindəki izzətlərini büruzə verirdi. Özünü çox şən göstərə-göstərə ən qəmli şeylərdən danışır, gah da məhzun görkəmdə həddindən artıq gülməli atmacalarla zarafat edirdi. O, təsəllisini kitablarda tapmaq istəyir. Qorxuram ki, bu kitablar da elə onun axırına çıxsın.

P r i n s . İlk dəfə elə o kitablar binəvanın aqlını başından çıxardı. Yaxşı, Marinelli, yoxsa bizi bir-birimizdən uzaqlaşdıran o cəhətdən yapışib yenidən məni ona qovuşdurmaq istəyirsən? Əgər məhəbbətdən

o dəli olursa, deməli, tez ya gec bu məhəbbətsiz də dəli olacaq. Yaxşı, daha bəsdir onun haqqında! İndi də başqa məsələlərdən danışaq! Şəhərdə, doğrudanmı, heç bir hadisə baş verməyib?

M a r i n e l l i . Demək olar ki, heç bir şey... Qraf Appianinin bu gün olacaq toy şənliyi, mənəcə, o qədər də əhəmiyyətli hadisə deyil.

P r i n s . Qraf Appiani? Kimlə evlənir? Mən onun adaxlandığını niyə bilmirəm?

M a r i n e l l i . Məsələni çox gizli saxlayırmışlar. Heç çox səs-küy qaldırmağa da bir lüzum yoxdur... Siz güləcəksiniz, prins. Həssas qəlblərin taleyi, bax budur! Məhəbbət belələri ilə həmişə kinli oyunlar oynayır. Heç bir varı, dövləti olmayan bir qız onu necə də öz toruna sala bilib! Azacıq hiyləgərliyi, heyranediciliyə ləyaqəti, həssaslığı, ağıllılığı, eh, daha bilmirəm nəyi qızın dadına çatıb.

P r i n s . Kim ki əsiredici bakirəliyə və gözəlliyə fikirləşmədən, sonrasını götür-qoy etmədən belə fədakarlıqla can atırsa, o, mənim fikrimcə, istehzadan çox qibtəyə layiqdir. O xoşbəxtin adı bəs nədir?.. Necə olursa olsun, Marinelli, bilirəm ki, Appianidən zəhləniz gedir, onun da elə sizdən. Lakin buna baxmayaraq, qraf ləyaqətli gənctir, gözəldir, dövlətlidir, tamamilə alicənab insandır. Mən onu özümə çox yaxın etmək istərdim. Bu barədə, yəqin, bir vaxt düşünərəm.

M a r i n e l l i . Əgər gec deyilsə! Mən bildiyimə görə, onun planında xoşbəxtliyini sarayda axtarmaq yoxdur. O, öz adaxlısı ilə birlikdə öz mülkü Pimonta vadisinə köçmək istəyir. Orada Alpi dolaşsın, dağ keçilərini ovlayacaq, baybaxları əhliləşdirəcək. Bundan yaxşı o daha nə edə bilər? Uğursuz izdivacdən sonra onun üçün burada hər şey bitmişdir. Bu gündən etibarən kübar evlərinin qapısı onun üzünə bağlıdır...

P r i n s . Ah, sizin o kübar evləri! Quru ədəb-ərkan, sünilik, cansıxıcılıq, bir sıra hallarda isə miskinlik hakim kəsilən o evlər! Yaxşı, de görüm bir axı, o qız kimdir ki, qraf ondan yana bu qədər böyük qurbanlar verir.

M a r i n e l l i . Adı gərək ki, Emiliya Qalottidir.

P r i n s . Necə, Marinelli? Gərək ki...

M a r i n e l l i . Emiliya Qalotti.

P r i n s . Emiliya Qalotti? Ola bilməz!

M a r i n e l l i . Elədir ki var, möhtərəm hökmdar.

P r i n s . Yox, deyirəm sizə, yox, bu ola bilməz! Siz onun adını səhv salırsınız. Qalottilər nəslə böyükdür. Qalotti ola bilər, lakin Emiliya yox, Emiliya ola bilməz!

M a r i n e l l i . Emiliya Qalotti!

P r i n s . Deməli, başqa bir qız da var ki, adı belədir. Siz dediniz, görə ki, Emiliya Qalottidir... Görək ki... Yalnız sərsəm adam onun haqqında belə söyləyə bilər.

M a r i n e l l i . Siz hövsələdən çıxmısınız, mərhəmətli hökmdar... Bu Emiliyanı tanıyırsınız?

P r i n s . Mən soruşuram, Marinelli, siz yox! Emiliya Qalotti? Sabionetta polkovnik Qalottinin qızı?

M a r i n e l l i . Bəli, o!

P r i n s . Burada Qvastallada anası ilə yaşayan qız?

M a r i n e l l i . Bəli, o!

P r i n s . “Ən Müqəddəslər” kilsəsinin yaxınlığındakı evdə?..

M a r i n e l l i . Bəli, o!

P r i n s . Bir sözlə... (*Portretə sarı atılır və onu Marinelliyə verir.*) Budur? Bu? Bu Emiliya Qalotti? Lənətə gəlmiş, “bəli, o!” kəlməsini bir də təkrar et və yerit xəncəri ürəyimin başına!

M a r i n e l l i . Bəli, o!

P r i n s . Cəllad! Bu? Bu Emiliya Qalotti bu gün olacaq...

M a r i n e l l i . Qrafinya Appiani! (*Prins Marinellidən portreti dartıb alır və bir kənara tullayır.*) Mərasim səssiz-küysüz Sabionetta yaxınlığındakı malikanədə başa çatacaq. Günorta anası, qızı, qraf, bəlkə də, bir neçə dost-taşıları ora gedəcək.

P r i n s (*çaşqın halda stula çökərək*). Eləsə məhv oldum! Eləsə daha mən yaşamaq istəmirəm!

M a r i n e l l i . Axı sizə nə olub, möhtərəm hökmdar?

P r i n s . Xain! Mənə nə olub? Bəli, onu sevirəm! Ona səcdə edirəm! Siz bunu başa düşməliyidiniz, bayaqdan başa düşməliyidiniz! Sizin hamınız məni əbədi olaraq o yelbeyin Orsinanın həyasız buxovlarında görmək istəyirsiniz. Bəs siz, siz Marinelli – mənə qarşı sadıq dostluğunu tez-tez iddia edən şəxs – ah, prinslərin dostu olmur və ola da bilməz! Necə oldu ki, siz belə namərdcəsinə, belə qəddarcasına

bu vaxta kimi məhəbbətimə qarşı yönəlmiş qəsdə məndən gizlətdiniz?.. Əgər bir vaxt bunu mən sizə bağışlasam, qoy etdiyim günahlar heç vaxt əfv edilməsin!

M a r i n e l l i . Mən söz tapa bilmirəm, prins, hətta izin versəydiniz, heyrətləndiyimi də bildirərdim. Siz Emiliya Qalottini sevirsiniz? Eləsə, andınıza qarşı and içirəm: bu məhəbbətdən əgər azacıq belə xəbərim olmuşsa, qoy onda bütün məleykələr, müqəddəs ruhlar məndən üz döndərsin! Mən qrafinya Orsina adından da beləcə and içərdim! Onun şübhələri tamam başqa səmtədir.

P r i n s . Eləsə, bağışlayın, Marinelli *(onu qolları arasına alır.)* və məni başa düşün.

M a r i n e l l i . Bax belə, prins! Budur sizin sirtinizin bəhrəsi! Prinslərin dostu olmur, onların dostu ola da bilməz! Əgər belədirsə, bəs onda səbəb nədir? Səbəb odur ki, onlar bunu istəmirlər. Bu gün öz etibarları ilə biz dostlarını şərəfyab edir, ən gizli arzularını onlarla bölüşdürür, bütün qəlblərini açır, sabah isə onlar üçün elə yadlaşır, elə özləşirlər ki, elə bil, bu cənablar heç vaxt bizimlə bir kəlmə də kəsməyiblər.

P r i n s . Ah, Marinelli, özümün hələ qəti qərarlaşdırma bilmədiyim bir şeyi birdən-birə sizə necə açə bilərdim.

M a r i n e l l i . Deməli, siz, hər halda, iztirablarınızın baskarına hər şeyi açıb demisiniz.

P r i n s . Ona? Onunla ikinci dəfə danışmaq üçün bütün səylərim əbəs yerəymiş...

M a r i n e l l i . Bəs birinci dəfə?

P r i n s . Danışım... Ay aman, lap dəli oldum ha! Sizə axı nə qədər izahat verməliyəm? Görürsünüz ki, dalğaların qoynunda qərğ oluram, daha niyə soruşursunuz ki, nə olub, necə olub? Bacarırsınızsa, məni xilas edin, sonra soruşun!

M a r i n e l l i . Xilas etmək? Burada xilas etməli nə var ki? Nədə gecikmisiniz, möhtərəm hökmdar? Ürəyinizi Emiliya Qalottiyə açmaqda? Eləsə ürəyinizi qrafinya Appianiyə açın. Birinci satıcıdan mal ala bilməyən şəxs ikincidən almalıdır. İkinci əldən alınan mal isə alıcıya daha ucuz başa gəlir.

P r i n s . Ciddi danışın, Marinelli! Ciddi danışın, yoxsa...

M a r i n e l l i . Düzdür, mal xeyli dəyərsiz olur, ancaq...

P r i n s . Həyasızlaşırınsız, deyəsən!

M a r i n e l l i . Burası var ki, qraf onunla buradan çıxıb getmək istəyir. Bəli, deməli, nəsə başqa bir vasitə düşünüb tapmaq lazımdır.

P r i n s . Nə vasitə? Xeyrxah, mehriban Marinelli, əvəzimdə siz düşünün! Mənim yerimə olsaydımsız, nə edərdiniz?

M a r i n e l l i . Əhəmiyyətsiz şeylərə əhəmiyyətsiz şey kimi baxardım. Sonra özümə deyərdim ki, nahaq yerə hökmranlığa yüksəlməmişəm!

P r i n s . Məni hökmranlığımdan istifadə etməyə şirnikləndirməyin, buna, mənəcə, lüzum yoxdur. Deyirsiniz ki, elə bu gün?.. Məhz bu gün?..

M a r i n e l l i . Məhz bu gün də məsələ həll olunmalıdır. İş-ışdən keçdikdən sonra heç nə etmək olmaz. *(Bir az düşünəndən sonra)* Mənim müstəqil tədbir görməyimi istəyirsinizmi, prins? Nə cür hərəkət etsəm, məni müdafiə edəcəyinizə razılıq verirsinizmi?

P r i n s . Hər cür tədbirə, Marinelli, bu zərbənin qarşısını ala biləcəm hər cür tədbirə razıyam.

M a r i n e l l i . Eləsə, vaxt itirməyək... Ancaq siz şəhərdə qalmamalısınız. Bu saat Dozalodakı villanıza yollanın. Sabionettaya gedən yol onun yaxınlığından keçir. Əgər mən qrafı bir anlığa onlardan ayıra bilməsəm, onda gərək.. Yox, yox! Mən əminəm. O, bu tələyə mütləq düşəcək. Axı gərək ki, siz, prins, adaxlanandan sonra Massaya səfir göndərmək istəyirdiniz. Eləsə, qoy həmin səfir qraf olsun. Bu şərtlə ki, o elə bu gün ora yola düşsün. Siz məni başa düşürsünüzmü?

P r i n s . Qiyamətdir. Onu yanıma gətirin! Gedin, tələsin! Mən elə bu saat özümü faytona salıram.

Marinelli gedir

YEDDİNCİ ƏHVALAT

Prins

P r i n s . Mən bu saat! Mən bu saat! Harada qaldı? *(Gözüylə portreti axtarır.)* Yerdə. Bu olmadı. *(Portreti qaldırır.)* Bir az baxımmı? Yox, daha

sənə baxa bilmirəm. Nəyə görə oxu yaramın dərinliyinə bir az da yeridim? (*Portreti kənara qoyur.*) Kifayətdir ah-uf etdiyim, udduğum qəm daha bəs edər! Bir iş görə bilmədim. Bu fərsizliyim bir qədər də davam etsəydi, az qala, hər şey məhv olacaqdı. Əgər indi də hər şeyi artıq uduzmuşamsa? Əgər Marinelli heç nə edə bilməsə?.. Bir də ki nəyə görə mən yalnız ona ümid bağlamalıyam? Yadıma düşdü, bu vaxt (*saatına baxır*), düz bu vaxt o mömin bəndə Dominikan kilsəsinə gedib ibadətə qulaq asır... Nə olar, əgər orada onunla danışmağa cəhd göstərsəm?.. Lakin bu gün, bu gün – toy günü onun qəlbinə, yəqin ki, messadan çox başqa qayğılar hakim kəsilib. Fəqət, nə bilmək olar? Nəsə ümid var. (*Zəng çalır. Tələm-tələsik stolun üzərindəki kağızları yığışdırır. Bu arada kamerdiner daxil olur.*) Kareta hazırlayın! Müşavirlərdən hələ gələn olmayıb?

K a m e r d i n e r . Kamillo Rota gəlib.

P r i n s . Qoy gəlsin. (*Kamerdiner gedir.*) O, məni gecikdirməməlidir. Bu dəfə gecikmək olmaz! Başqa vədə mən onun hər cür tərəddüdlərinə vaxt ayıraram... Burada, deyəsən, Emiliya Bruneksi adlı birisinin ərizəsi vardı? (*Axtarır*) Budur. Lakin, əzizim Bruneksi, haradadır indi sənin o tərəfdarın?..

SƏKKİZİNCİ ƏHVALAT

Kamillo Rota əlində kağız gəlir.
Prins

P r i n s . Gəlin, Rota, gəlin. Bu gün səhərdən yazdıqlarımın hamısı buradadır. Ürəkaçan elə bir şey yoxdur. Nə etmək lazım olduğunu siz özünüzdə görə bilərsiniz. Di yığışdırın bunları...

K a m i l l o R o t a . Yaxşı, möhtərəm hökmdar.

P r i n s . Burada Emiliya Qalot... Bruneksi demək istədim, ərizəsi var. Mən razılığımı yazmışam, ancaq xahişi o qədər də əhəmiyyətsiz şey deyil... rica etməyə tələsməyin, istəyirsiniz icra edin, necə bilirsiniz.

K a m i l l o R o t a . Mənim istəyib-istəmədiyimdən asılı deyil, möhtərəm hökmdar.

P r i n s . Orada daha nə var? İmza etmək gərəkdirmi?

K a m i l l o R o t a . Bir ölüm hökmünə qol çəkmək lazımdır.

P r i n s . Böyük məmnuniyyətlə!.. Bura verin! Cəld olun!

K a m i l l o R o t a (*təəccüblə prinsə baxaraq*). Ölüm hökmü – dedim!

P r i n s . Mən çox yaxşı eşidirəm. Nə oldu bəs, bura verin, indi gərək mən onu çoxdan imzalamış olaydım. Mən tələsirəm!

K a m i l l o R o t a (*kağızlarına baxa-baxa*). Deyəsən, mən onu gətirməmişəm! Bağışlayın, möhtərəm hökmdar. Bunu sabaha qədər gecikdirmək də olar.

P r i n s . Bununla da razıyam. Di yığışdırın bu kağızları. Mən yola düşməliyəm...Sabah, Rota, davam etdirərik. (*Çıxır.*)

K a m i l l o R o t a (*başını bulaya-bulaya kağızları yığır və qarıya sarı yönəlir*). “Böyük məmnuniyyətlə?” Ölüm hökmünü böyük məmnuniyyətlə? Həmin anda öz yeganə oğlumun qatili haqqında çıxarılmış hökm olsaydı belə, mən onu imza etməyə verə bilməzdim. “Böyük məmnuniyyətlə?” “Böyük məmnuniyyətlə!” Bu müdhiş sözlər qəlbin dərinliyinə qədər təpilir. “Böyük məmnuniyyətlə!”

II pərdə

Hadisə Qalottilər evinin zalında baş verir

BİRİNCİ ƏHVALAT

Klaudiya Qalotti və Pirro

K l a u d i y a (*daxil ola-ola başqa səmtdən gələn Pirroya müraciət edir*).
Həyəətə keçən o atlı kim idi?

P i r r o . Ağamızdır, xanım.

K l a u d i y a . Mənim ərim? Bu mümkündürmü?

P i r r o . O, ardımca gəlirdi.

K l a u d i y a . Belə gözlənilmədən? (*Onu qarşılamağa tələsir.*) Ah!
Mənim əzizim!

İKİNCİ ƏHVALAT

Onlar və Odoardo Qalotti

O d o a r d o . Sabahın xeyir, mənim məhəbbətim! Görürsənmi, bax, buna deyərlər heyrətləndirmək!

K l a u d i y a . Özü də ən xoşagəlimli bir tərzdə! Əgər bu yalnız və yalnız gözlənilməz heyrət doğurmaq xatirinədirsə?..

O d o a r d o . Başqa bir şey yoxdur. Narahat olma... Bu günün sevinci məni çox tezdən oyanmağa vadar edib. Səhər hava qiyamət idi. Yol da ki yaxın. Düşündüm ki, burada işiniz başdan aşır. Dedim, bəzi şeyləri unuda bilərsiniz... Bir sözlə, gəlmişəm hər şeyə ötəri nəzər yetirim və sonra da çıxıb gedim... Emiliya hanı? Yəqin ki, bəzək-düzəyi ilə məşğuldur...

K l a u d i y a . İbadətdədir. O, indi messa dinləyir. “Bu gün mən başqa günlərdəkindən daha çox o böyük xaliqə dua oxumalıyam”, – dedi və hər şeyi atıb, örpəyini götürərək, birbaşa ibadətgaha getdi.

O d o a r d o . Təkbaşına?

K l a u d i y a . Bir neçə addımlıqdadır ki...

O d o a r d o . Büdrəmək üçün bir addım da kifayətdir!

K l a u d i y a . Hırlənməyin, mənim əzizim, keçin içəri, bir az dinləyin, istəyirsinizsə, azacıq da damağınızı çağ edin.

O d o a r d o . Necə istəyirsən, Klaudiya, ancaq o, təkbaşına getməməliydi...

K l a u d i y a . Siz isə, Pirro, qalın burada, qəbul otağında. Bu gün kim gəlsə, içəri buraxmayın...

ÜÇÜNCÜ ƏHVALAT

Pirro və bir qədər sonra Anjelo

P i r r o . Hamı maraqlanıb gəlir... Bir saat ərzində bu camaat görməni nə qədər sorğu-suala tutdu!.. Aha, yenə kimsə gəlir.

A n j e l o (pərdə arxasından boylanır. O, gödək plaş geymişdir. Plaşla üzünü gizlədib, şlyapasını alnına kimi keçirib) Pirro!.. Pirro!..

P i r r o . Deyəsən, tanışdır? (*Anjelo daxil olur və plaşını açır.*) Pərvərdigara, Anjelo! Sənsən?!

A n j e l o . Gördüyün kimi! Mən artıq çoxdandır evin həndəvərin-də vurnuxuram ki, sənənlə fürsət tapıb danışıq. Bir kəlmə sözümlə var!

P i r r o . Sən cəsərət edib yenə də gözə görünürsən?.. Axı axırıncı dəfə adam öldürdüyünə görə səni bir qatil kimi əl-əl gəzirlər. Başın üçün mükafat da təyin ediblər...

A n j e l o . Sən ki o mükafatı qazanmaq istəmirsən!

P i r r o . Nə istəyirsən? Yalvarıram, məni bədbəxt etmə!...

A n j e l o . Bununlamı? (*Ona bir kisə pul göstərir.*) Götür, bu səninkidir!

P i r r o . Mənim?

A n j e l o . Yadından çıxıb? Alman – sənənin o əvvəlki ağan...

P i r r o . O barədə mumlu!

A n j e l o . Pizaya gedən yolda gətirib bizim tələyə saldın ha?..

P i r r o . Əgər bizi bir kəs eşitsə!..

A n j e l o . O, sən demə, elə əliaçıqmış ki, hətta qiymətli üzüyünü də bizdə qoyub getdi... Niyə, sən bunu bilmirdin? Üzük çox qiymətliydi. Odur ki şübhə doğurmamaq üçün tez pula çevirmək lazım gəldi. Nəhayət, buna nail oldum. Yüz pistola¹ dəyişdim. Bu da sənənin payındır. Al!

P i r r o . Mən istəmirəm. Qoy hamısı sənənin olsun.

A n j e l o . Kəfin necə istəyir? Əgər o başını neçəyə satmaq sənənin üçün bir o qədər də əhəmiyyət kəsb etmirsə... (*Elə hərəkət edir ki, guya, kisəni yenidən gizlədir.*)

P i r r o . Yaxşı, di ver! (*Pulları alır.*) Yaxşı, sözün nədir? Yəqin ki, məni təkcə bu kisəyə görə axtarmırsan...

A n j e l o . Sənə qaribə gəlir?.. Yaramaz! Bizi nə hesab edirsən? Elə fikirləşirsən ki, biz başqasının qazancına göz dikmişik? Belə adətlər, necə deyirlər, şərəfli adamlar arasında olur, bizim yox! Sağlıqla qal! (*Özünü gədirmiş kimi göstərir və qayıdır.*) Mən sənədən yalnız bir şeyi soruşmaq istərdim. Qoca Qalotti çaparaq şəhərə tamamilə təkbaşına gəlirdi. Ona nə lazım idi ki?

P i r r o . Heç nə. Görünür, könlünə atla gəzmək düşüb. Bu gün axşam qızı onun malikanəsində qraf Appianiyə ərə gedir. O, günbatana kimi dözə bilməyib...

¹ Pistol – roman ölkələrində qədim qızıl pul

A n j e l o . Yəni tezliklə də geri qayıdacaq, hə?

P i r r o . Elə tez ki, bir az da ləngisən, çıxıb səni burada görəcəm. Bura bax, ona qarşı bir fitnə-fəsadın yoxdur ki? Özünü gözlə, ha! O, elə bir kişidir ki...

A n j e l o . Guya ki, mən onu tanımıram! Məgər onun qulluqçusu əvvəlcə mən olmamışam? Ah, ondan da bir şey qoparmaq mümkün olsaydı! Cavanlar nə vaxt yola düşürlər?

P i r r o . Təxminən, günorta.

A n j e l o . Müşaiətçiləri çox olacaq?

P i r r o . Təkcə bir karetda gedəcəklər – anası, qızı və qraf. Bir neçə dost-tanışı da Sabionettadan şahid kimi gələcək.

A n j e l o . Bəs nöqərləri?

P i r r o . Yalnız ikisi, məndən başqa, çünki mən atla qabaqda gedəcəyəm.

A n j e l o . Bu, yaxşı oldu. Kareta kimindir, sizinkidir, yoxsa qrafın?

P i r r o . Qrafın.

A n j e l o . Çox pis. Zırpı karetaçısından başqa, hələ forrayteri¹ də var. Nə isə...

P i r r o . Məəttəl qalmışam, sənə axı nə lazımdır? Gəlinin boyun-boğazında olacaq bir-iki bərbəzəkdən ötrü bu qədər canfəşanlığa dəyərmisən?

A n j e l o . Gəlinin özündən ötrü dəyər.

P i r r o . Mən də bu cinayətdə iştirak etməliyəm?

A n j e l o . Sən atla irəlidə çapacaqsan, eləmi? Eləsə, çap özün üçün nə qədər istəyirsən! Heç nəyə də əhəmiyyət vermə!

P i r r o . Heç vaxt!

A n j e l o . Necə? Mənə elə gəldi ki, sən özünü, deyəsən, namuslu, vicdanlı kimi göstərmək istəyirsən... Bura bax, kələkbaz! Fikrimcə, sən məni yaxşı tanıyırsan. Əgər boşboğazlıq eləsən... əgər dediklərinə də biri düz çıxmasa...

P i r r o . Yox, Anjelo, Allah xatirinə!

A n j e l o . Sənə necə göstəriş veriblər, elə də et! (*Gedir.*)

P i r r o . Ah, bu iblis, yalnız bircə tükündən yapışa bilibsə, deməli, həmişəlik onun tabeliyindəsən! Mən bədbəxt!

¹ Forrayter (*alm.*: forreiter) – atların bir-birinin ardınca (qatarla) qoşulduğu halda qoşquda öndə gedən yəhərli bir atı minən arabacı

DÖRDÜNCÜ ƏHVALAT

Odoardo və Klauđiya, Pirro

O d o a r d o . O, deyəsən, çox gecikdi.

K l a u d i y a . Bir az da səbir elə, Odoardo! O, səni görməsə, məyus olar.

O d o a r d o . Mən qrafı da görməliyəm. Bu ləyaqətli cavanı öz oğlum adlandırmağa ürəyim elə tələsir ki! Onun bütün cəhətləri məni heyran edir. Ən başlıcası isə ata yurdu vadiyə keçmək qərarı!

K l a u d i y a . Bu barədə düşünəndə ürəyim, az qala, köksümdən çıxır... Doğrudanmı, biz yeganə, mehriban qızımızı əbədilik itiririk?

O d o a r d o . Sən itirmək nəyə deyirsən? Məhəbbətinə qovuşduğunamı? Sən gəl qızının xoşbəxtliyini, özünün sənə bəxş etdiyi sevincə qarışdırma!.. Sən mənim köhnə şübhələrimi yenidən təzələyirsən və məcbur edirsən deyəm ki, qızımıza layiqli tərbiyə verməkdən çox, bu aləmin səs-küyü, əyləncələri, saraya yaxınlığı səni şəhərdə qalmağa, sizi bütün varlığı ilə sevən ərdən və atadan ayrı yaşamağa vadar edib.

K l a u d i y a . Bu, mənə qarşı necə də haqsızlıqdır, Odoardo! Ancaq rica edirəm, izin ver, bu gün mən sənə o ciddi xasiyyətinə yad olan şəhərin və sarayın leyhinə yalnız bircə şey deyim. Burada, yalnız burada bir-biri üçün xəlf edilmiş iki şəxsi məhəbbət qovuşdura bilərdi. Yalnız burada qraf Emiliyanı tapa bilərdi və tapdı da!

O d o a r d o . Bununla razılaşıram. Ancaq, əzizim Klauđiya, işin gedişi sənə xeyrinə olsa da, məgər sən tamamilə haqlısan? Yaxşı ki, şəhər tərbiyəsi belə qurtardı. Bəxtimiz gətirdiyinə görə gəl özümüzü müdrik hesab etməyə. Şükür ki, belə qurtardı!.. Bir-biri üçün xəlf edilmiş bu gənclər indi ki tapışıblar, qoy onları ürcah ola biləcəkləri hər cür fitnə-fəsaddan, şər-şamatdan uzaq olan sakit bir guşəyə yollayaq. Qraf burada qalıb nə edəcək? Boyun əyib, yaltaqlana-yaltaqlana sürünüb, Marinelli kimilərini məğlub edib yıxacaq və nəhayət, ona lazım olmayan mərtəbəyə yüksələcək? Onun üçün heç bir şeyə dəyməyən şərəfə nail olacaq? Pirro!

P i r r o . Buradayam!

O d o a r d o . Get, atımı qrafın həyətinə apar. Dalınca gəlirəm. Oradan yola düşəcəyəm. (*Pirro gedir.*) Qraf axı burada niyə başqasının qulluğunda dursun? Halbuki orada özü hökm verən olacaq. Bundan əlavə, unutm ki, Klaudiya, bizim qızdan yana o, prinslə münasibətlərini birdəfəlik korlayacaq. Prins mənə nifrət edir...

K l a u d i y a . Bəlkə, heç sən qorxduğun qədər də deyil.

O d o a r d o . Qorxduğun qədər? Yox bir qorxuram!

K l a u d i y a . Sənə demişəm ki, prins qızımızı görüb?

O d o a r d o . Prins? Harada?

K l a u d i y a . Kansler Qrimaldigildə. Son məclisdə. Prins də öz gəlişi ilə hamını şərəfləndirmişdi. Qızımıza elə iltifat göstərirdi ki...

O d o a r d o . Elə iltifat?..

K l a u d i y a . Onunla o qədər söhbət etdi ki...

O d o a r d o . Söhbət etdi?

K l a u d i y a . Görünür, onun şən davranışı, hazırcavablığı prinsini hədsiz dərəcədə heyran etmişdi...

O d o a r d o . Heyran etmişdi?

K l a u d i y a . Onun gözəlliyini elə ürəkdən tərifləyirdi ki...

O d o a r d o . Ürəkdən tərifləyirdi? Hələ bunları sən mənə belə sövqlə danışırsan? Klaudiya! Şöhrətpərəst, düşüncəsiz ana!

K l a u d i y a . Necə?

O d o a r d o . Di yaxşı, yaxşı! Bununla da qurtardıq! Ah, təsəvvürümə belə gətirə bilmirəm ki... Mənə məhvedici yara məhz bu sahədən vurula bilər. O şöhrətpərəst ki bir şeyə məftun oldu, deməli, canfəşanlıqla ona çatmağa... Klaudiya! Klaudiya! Bu işdə təkçə bir fikir məni qeyzləndirir. Sən gərək bu barədə mənə lap tez xəbər verəydin. Eybi yoxdur! Bu gün sənə heç bir bəd söz demək istəmirəm. Əgər burada gecikməli olsam, (*Klaudiya onun əlini tutur*) mütləq deyəcəyəm. Odur ki ötür məni, ötür! Allah pənahında! Klaudiya! Ümidvaram ki, ardımca sağ-salamat gəlib çıxacağısınız.

BEŞİNCİ ƏHVALAT

Klaudiya Qalotti

K l a u d i y a . Çox qəribə insandır! Qəddar xasiyyətli alicənab! Onu başqa cür adlandırmaq olmaz. Hər şey onun nəzərlərində şübhəli, hər şey cəzaya layiq kimi görünür!.. Əgər bu, insanları tanımaq deməkdirsə, onda kim onları tanımaq arzusunda olar?.. Bəs Emiliya harada qaldı? Prins atasının düşmənidir, deməli... deməli, əgər o, qıza göz yetiribəsə, bu yalnız onu ləkələməkdən ötrüdür?..

ALTINCI ƏHVALAT

Emiliya və Klaudiya Qalotti

E m i l i y a (*qorxmuş və həyəcanlı halda daxil olur*). Şükür Allaha! Şükür Allaha! İndi mən təhlükəsiz yerdəyəm. Bəlkə, elə ardımca gəlib? (*Örپəyini atır və anasını görür.*) O, məni izləmir ki, anacan? Şükür, pərvərdigara, şükür!

K l a u d i y a . Nə olub sənə, qızım? Sənə nə olub?

E m i l i y a . Heç nə, heç nə...

K l a u d i y a . Sən elə qorxunc şəkildə öyüklürsən ki! Bütün vücudun titrəyir.

E m i l i y a . Mən nələr eşitdim? Özü də gör harada, harada eşitdim!

K l a u d i y a . Mən sənə kilsədə olduğunu güman edirdim...

E m i l i y a . Bəli, oradaydım! Əxlaqsızlar üçün səcdəgah və ya kilsə eyni şey deyilmi? Ah, anacan! (*Onun qucağına atılır.*)

K l a u d i y a . Danış qızım, intizarıma son qoy! O müqəddəs məbəddə sənə başına nə pis iş gələ bilər ki?

E m i l i y a . Bu gün mənim duam həmişəkindən çox pak, təmiz olmalıydı. Lakin belə olmadı. Heç vaxt belə pis olmamışdı.

K l a u d i y a . Biz insanıq, Emiliya! Dua etmək məharəti həmişə bizdən asılı olmur. Göylərə dua etmək istəyi elə dua deməkdir.

E m i l i y a . Günah işləmək arzusu da, deməli, günahdır.

K l a u d i y a . Mənim Emiliyam bunu arzulaya bilməz.

E m i l i y a . Yox, anacan, Allahın məsləhəti ilə hələ bir o qədər alçalmamışam. Ancaq özgə bir əskiklik, iradəmizdən asılı olmayaraq, bizi özünə günah yoldaşı edə bilər.

K l a u d i y a . Özünü ələ al! Mümkün qədər fikirlərini cəmləşdir. Bir de görüm, axı sənə nə olub?

E m i l i y a . Mən gecikdiyimə görə, həmişəkindən fərqli olaraq, ibadətghahdan bir qədər aralıda diz çöküb, elə ki əlimi göylərə qaldırdım dua edim, elə bu vaxt kimsə mənim arxamda, lakin çox yaxınlığımda özünə yer tutdu. Arxadan elə yaxınlıqda diz çökdü ki, onun duası öz duama mane olmasın deyə, mən nə qədər çalışdımsa da, nə irəli, nə də kənara çəkilə bildim. Dua! Bax, məni dəhşətə gətirən də bu qorxu idi... Ancaq bir az keçəndən sonra qulaqlarımın dibində... dərin “ah” çəkəndən sonra... bir ad eşitdim. Yox, müqəddəs xalığın adını deyil, başqa bir ad... hirslənmə anacan, sənın qızının adını! Mənim adımlı!.. Ah, kaş göy gurultuları mənə bunları eşitməyə imkan verməyəydi!.. O, gözəllikdən, məhəbbətdən danışır... O şikayətlənirdi ki, məni xoşbəxt edən bu gün onu əbədi bədbəxt edir. O, məni and verir və mən də bütün bunları eşitməli olurdu. Lakin mən geri dönmürdüm. Özümü elə göstərmək istəyirdim ki, guya, heç nə eşitmərəm... Bəs necə edə bilərdim? Bir çarəm xilaskar məleykələrə üz tutub yalvarmaqdı ki, məni, əbədi də olmasa, heç olmasa, müvəqqəti kar etsinlər! Mən duadan sonra bunu yalvarıb xahiş etdim. Bu da mənim bugünlüyə yeganə duam oldu... Nəhayət, ayağa qalxmaq məqamı çatdı. Sitayış vaxtım qurtardı. Geri dönməyə ürək etmirdim. Belə abırsızlıq edən adamın üzünə baxmağa cəsarət etmirdim... Nəhayət, geri dönəndə, nəhayət, onu görəndə...

K l a u d i y a . Kimi qızım?

E m i l i y a . Prinsi!

K l a u d i y a . Prinsi? Allah bizi atanın qəzəbindən xilas etsin! O buradaydı, səni gözlədi, gəlmədin çıxıb getdi!

E m i l i y a . Atam buradaydı? Məni gözləmək istəmədi?

K l a u d i y a . Əgər sən belə təlaşla bütün olanları atana danışsaydın!

E m i l i y a . Onda nə olardı, anacan? O, məni nədə təqsirləndirərdi?

K l a u d i y a . Heç nədə! Mən də həmçinin. Ancaq, hər halda, hər halda. Eh sən öz atanı tanımırsan. Beyni qızan zaman o, cinayətin günahsız qurbanı ilə cinayətkar arasında heç bir fərq qoymaz. Qızı-şanda ona elə gələcək ki, guya, qarşısını ala bilməyəcəyim, təsəvvürümə belə gətirə bilməyəcəyim hadisələrin səbəbkarı, guya, mənəm. Yaxşı, sonra, qızım, sonra. Elə ki sən prinsini tanıdın... inanıram ki, özünü kifayət qədər ələ aldın ki, bir baxışla ona layiq olduğu bütün nifrətini ifadə edəsən.

E m i l i y a . Yox, anacan, özümü ələ ala bilmədim. Elə ki onu ilk baxışdan tanıdım, bir də dönüb ona baxmağa ta məndə taqət qalmadı. Düzəldim yola...

K l a u d i y a . Prins də sənənin ardınca, hə?..

E m i l i y a . Dalımca gəlib-gəlmədiyini bilmirdim. Kilsə səkisinə çatanda hiss etdim ki, kimsə qolumdan yapışdı. Bu, o idi. Abrımdan dayanmalı oldum. Axı onun əlindən çıxmağa cəhd etsəydim, bu, ətrafdakı adamların nəzər-diqqətini cəlb edərdi. Həmin anda ağılıma gələn, yaxud indi yadımda qalan yalnız bircə bu fikir oldu. O danışdı, mən də ona cavab verirdim. Lakin o, nə dedi, mən nə cavab verdim – indi də yadıma sala bilmirəm. Elə ki xatırladım, sizə danışaram, anacan! Bu saat həmin söhbət haqqında heç nə bilmirəm. Yaddaşım məni tərək edib. Ondan necə ayrılıb, həyəətə necə qaçdığımı eh... mən əbəs yerə bunları xatırlamağa çalışıram. Yalnız küçəyə çıxanda özümə gəldim və ayaq səslərindən hiss etdim ki, dalımca kimsə qaçır, ardımca o da evə daxil olur, mənimlə birlikdə pillələri qalxır...

K l a u d i y a . Qorxan göz hər şeyi dörd görür, qızım! Mən səni necə görkəmdə evə daxil olduğunu heç vaxt unutmayacağam. Yox, o cəsarət edib, səni bura qədər izləyə bilməzdi... İlahi! İlahi! Bunları atan bilsə! Prinsin bu yaxınlarda səni görməsini, onun xoşuna gəlməyini biləndə atan elə qəzəblənib-coşdu ki! Ancaq sakitləş, qızım! Bütün olub-keçənləri rəya hesab elə. Sən bu gün bütün bu təqiblərə son qoyacaqsan!

E m i l i y a . Yox, anacan! Qraf bu barədə hər şeyi bilməlidir. Mən ona bütün olanları danışmalıyam.

K l a u d i y a . Göylər, yerlər xətrinə, lazım deyil! Nə lazım? Heç nədən, bəli, heç nədən sən onu narahatlı etmək istəyirsən? Əgər indi

o narahat olmasa da, bir şeyi yadında saxla, körpə balam, “o saat təsir etməyən zəhər hələ qorxusuz zəhər demək deyil”. Nişanlıya təsir etməyən bir şey, ərə təsir edə bilər. Nişanlıya qüdrətli rəqibə qalib gəlmək ehtirası fərəhli görünə bilər. Ancaq elə ki ona qalib gəldi, ah, körpə balam, əvvəlki nişanlı tamamilə dəyişib özgələşir. Qoy xeyirxah bəxt ulduzun səni bu sınaqdan xilas etsin!

E m i l i y a . Bilirsiniz ki, anacan, mən həmişə, hər işdə sizin ağıllı məsləhətinizə tabe olmuşam... Əgər prinsin bu gün mənimlə danışdığını bir başqasından öyrənsə, necə? Məgər mənim susmağım gec-tez onun narahatlığına səbəb olmayacaqmı? Belə güman edirəm ki, hər halda, ondan heç nəyi gizlətməməliyəm.

K l a u d i y a . Zəiflik. Aşiq zəifliyi! Yox, heç bir vəchlə, qızım! Ona heç nə danışma! Elə hərəkət et ki, qoy səndən heç şübhələmə də bilməsin.

E m i l i y a . Yaxşı, anacan! Mən sənin iradəyə qarşı çıxma bilmərəm. Ah! (*Dərindən köks ötürür.*) İndi mən yenidən özümə gəlirəm. Necə ağılsız, necə qorxaq məxluqmuşam! Belə deyilmi, anacan? Mən özümü başqa cür də apara bilərdim və indiki qədər günahkar olmazdım.

K l a u d i y a . Özün öz sağlam düşüncənlə bütün bunları dərk etməyincə mən istəməzdim ki, qızım, bu barədə sənə bir söz deyim. Mən əminəm ki, sən özünü ələ alan kimi hər şeyi dərk edəcəksən. Prins ədəbli insandır. Sən, əslində, heç bir mənası olmayan ədəb-ərkanla danışdığın çox az vərdisiz etmişən. Bu dildə adi mehribanlıq coşqun hissə, tərif anda, şıltaqlıq arzuya, arzu isə məqsədə çevrilir. Bu dildə heç bir şey hər şey kimi səslənir, hər şey isə – heç bir şey kimi!

E m i l i y a . Ah, anacan! Deməli, mən belə qorxmaqla özümü gülünc vəziyyətə salmışam! Doğrudan da, qoy mənim əziz Appianım bu barədə heç nə bilməsin! Bilsə, bunu paklıqdan daha çox şöhrət-pərəstlik kimi qəbul edə.

YEDDİNCİ ƏHVALAT

Onlar və qraf Appiani

A p p i a n i (*dalğın halda qarşısına baxa-baxa daxil olur, Emiliya ayağa qalxmayınca onu görmür*). Ah, mənim vəfalı sevgilim! Dəhlizdə sizə rast gələcəyimi heç gözləməirdim.

E m i l i y a . Cənab qraf, rast gəlməyəcəyinizi gözləmədiyiniz yerlərdə də sizə şad-xürrəm olmağı arzulayıram... Belə bayramsayağı geyimdə belə qayğılı görkəm? Məgər belə bir gündə daha şən görünmək mümkün deyilmi?

A p p i a n i . Bu gün mənim üçün bütün həyatımdan da qiymətlidir. Bu gün o qədər fərəhli gündür ki, bəlkə də, bu fərəh bir qədər məni qayğılı və bir qədər də sizin dediyiniz kimi, bayramsayağı göstərir. (*Emiliyanın anasını götür.*) Ah, siz də buradasınız, möhtərəm xanım! Tezliklə mən sizə daha nəcib, daha ehtiramlı adla müraciət edəcəyəm!

K l a u d i y a . O ad mənim misilsiz fəxrим olacaq! Sən necə də xoşbəxtsən, mənim Emiliyam! Atan gəlib bizim bu sevincimizə niyə şərik olmaq istəmədi?

A p p i a n i . Mən indicə, bu saat onun ağuşundan zorla qurtarmışam, daha doğrusu, o – mənim ağuşumdan. Sizin atanız, mənim Emiliyam, necə qiymət bir kişiymiş! O, əsl kişilərə məxsus nəcib ləyaqət mücəssəməsidir. Onunla bir yerdə olanda ürəyim hədsiz fərəhlə coşur! Onu görməsəydim, gələcəkdə xeyirxah, alicənab bir insan olacağıma heç vaxt belə qətiyyətli şəkildə inanmazdım. Başqa cür axı necə ola bilər? Mən arzulara çatmasam, məgər özümü onun oğlu adlandırmağa layiq ola bilərəmmi? Bundan başqa, sənın olmaq, mənim Emiliyam, sənın olmaq şərəfinə layiq ola bilərəmmi?

E m i l i y a . Deməli, o, məni gözləmək istəməyib?

A p p i a n i . Mən belə düşünürəm ki, Emiliyası ilə bu ani görüş qocanın qəlbini ehtizaza gətirər, onu möhkəm sarsıda bilərdi.

K l a u d i y a . O, elə güman edirdi ki, sən toy geyimlərini qayda-ya salırsan. Lakin eşitdi ki...

A p p i a n i . Ondan ki mən o cür mütəəssiredici sözlər eşitdim – qiyamətdir Emiliya! Mənim pak, bakirə arvadım olacaq. Həm də öz bakirəliyi ilə heç vaxt lovğalanmayan bir arvad!

K l a u d i y a . Mənim istəkli balalarım, bir iş görüb digərini unutmamaq olmaz! Artıq vaxtdır axı! Dur hazırlaş, Emiliya!

A p p i a n i . Niyə, xanım?

K l a u d i y a . Yoxsa siz onu, cənab qraf, mehraba elə bu geyimdə aparmaq istəyirsiniz?

A p p i a n i . Doğrudan a... mən bunu, elə bil, indicə sezirəm. Sizin gözəlliyinizə baxan adamın, Emiliya, məgər paltarınız yadına düşər? Axı bir də nəyə görə elə bu geyimdə mümkün olmasın?

E m i l i y a . Yox, əzizim qraf, belə olmaz. Bu görkəmdə olmaz, ancaq çox təmtəraqlı geyinmək də lazım deyil, yox lazım deyil! Mən bir göz qırpımında hazır olacağam... Böyük səxavətlə mənə bəxş etdiyiniz o qiymətli daş-qaşlara görə sizə minnətdaram, ancaq onlardan heç birini taxmayacağam! Heç birini! Baxmayaraq ki onlar yaraşıqlıdır, ancaq, qətiyyəən yox! Əgər siz verməsəydiniz, mən onlara – o daş-qaşlara nifrət edərdim. Çünki, üç dəfə onlar mənim yuxuma girib...

K l a u d i y a . Doğrudan? Bu barədə mənə heç nə deməmişən.

E m i l i y a . Gördüm ki, onları taxmışam və birdən hər bir daş-qaş mirvariyə çevrildi... Mirvari isə, mirvari isə göz yaş deməkdir.

K l a u d i y a . Körpə balam! Yuxu yozumu yuxunun özündən də mənasızdır. Bir də ki sən məgər əvvəllər də mirvarini başqa daş-qaşlardan qiymətli hesab etmirdinmi?

E m i l i y a . Əlbəttə, anacan, əlbəttə!

A p p i a n i (*düşüncəli və qəmli-qəmli*). Gözyaşı... deməkdir... Gözyaşı deməkdir...

E m i l i y a . Necə? Bu, sizi təsirləndirdi? Sizə toxundu?

A p p i a n i . Əlbəttə, mən xəcalət çəkməliyəm... Fəqət insan qəmli şeylər haqqında düşünəndə...

E m i l i y a . Niyə də ki düşünəsiniz? Bilirsiniz xəyalıma nə gəldi? İlk dəfə xoşunuza gələndə nə geyindiyim və o geyimin mənə necə yaraşdığını siz xatırlayırsınızmi?

A p p i a n i . Necə yəni xatırlayırsınız? Mən sizi başqa cür heç təsəvvür də etmirəm, hətta başqa geyimdə olanda da mən sizi həmin donda görürəm.

E m i l i y a . Deməli, eynən elə bir rəngdə, elə bir biçimdə, yüngül və rahat bir don!..

A p p i a n i . Əla!

E m i l i y a . Bəs saçlarımı?

A p p i a n i . Öz qumral rəngində və parlaqlığında qalsın, təbiət necə yaradıbsa, eləcə!

E m i l i y a . Üstünə qızılgül taxmağı da unutmayaq! Qiyamətdir! Qiyamətdir! Bir balaca səbir edin, mən bu saat o görkəmdə qarşınızda hazır olaram!

SƏKKİZİNCİ ƏHVALAT

Qraf Appiani, Klaudiya Qalotti

A p p i a n i (*onun ardınca qəmli-qəmli baxaraq*). Mirvari göz yaşı deməkdir! Bir az səbir edin! Bəli, vaxt əgər bizim iradəmizdən kənarada mövcuddursa? Əgər bəzən saat milindəki bir dəqiqə bizim üçün əbədiyyətə çevrilə bilmirsə?

K l a u d i y a . Emiliya tez və doğru sezdi, cənab qraf, siz bu gün həmişəkindən çox-çox tutqunsunuz. Arzularınıza qovuşmağa bircə addım qaldığı vaxtda, bəlkə, peşman olmusunuz ki, niyə bu izdivac sizin həyatı məqsədinizə çevrilib.

A p p i a n i . Ah, anacan, siz də öz oğlunuzdan bu barədə şübhələnə bilərmişsiniz! Ancaq doğrudur ki, mənim bu gün müstəsna halda ovqatım təlxdir. Özünüz deyin, möhtərəm xanım, məqsədə qovuşmağa bir addım qalmış, yaxud ona heç çatmamaq, əslində, eyni şey deyilmi? Dünəndən, srağagündən hər şey: nə götürəmsə, nə eşidirəmsə, nə düşünürəmsə, bu həqiqəti mənə təlqin edir. Həmin fikir ağılıma gələn başqa fikirlərə qarışır. Bütün bunlar axı nə deməkdir? Heç cür başa düşə bilmirəm.

K l a u d i y a . Siz məni narahat edirsiniz, cənab qraf!

A p p i a n i . Fikirlərin biri digəri ilə bağlıdır. Mənim dostlarıma da qəzəbim tutur, özümə də...

K l a u d i y a . Nəyə görə?

A p p i a n i . Dostlarım təkidlə tələb edirlər ki, toyum olmamışdan əvvəl prinsə bu barədə, heç olmasa, bir-iki kəlmə söz deyim. Onlar deyir ki, mən bunu deməyə borclu deyiləm, ancaq bu, ona ehtiram xatirinə olmalıdır.

K l a u d i y a (hörmətlə). Prinsə?

DOQQUZUNCU ƏHVALAT

Pirro, onun ardınca Marinelli gəlirlər

P i r r o . Möhtərəm xanım, markiz Marinelli evin qarşısında dayanıb qrafı soruşur.

A p p i a n i . Məni?

P i r r o . Odur, özü də gəldi. (Qapını ona açır və çıxıb gedir.)

M a r i n e l l i . Siz məni əfv edin, möhtərəm xanım! Əzizim qraf, sizdəydim, öyrəndim ki, buraya gəlmisiniz. Mənim sizinlə çox vacib söhbətim var. Möhtərəm xanım, bir daha üzr istəyirəm, bu bir neçə dəqiqə çəkəcək.

K l a u d i y a . Mən o dəqiqələrə mane olmaq istəməzdim. (Baş əyir və çıxır.)

ONUNCU ƏHVALAT

Marinelli və Appiani

A p p i a n i . Nə olub, hörmətli cənab?

M a r i n e l l i . Mən möhtərəm prinsin tapşırığı ilə gəlmişəm.

A p p i a n i . Tapşırığı nədir?

M a r i n e l l i . Qraf Appiani məni öz sadıq dostlarından biri hesab etməsə də, fəxr edirəm ki, prinsin sizə xüsusi ehtiramını çatdırmaq şərəfi məhz mənə nəsib olub.

A p p i a n i . Xahiş edirəm, girişsiz!

M a r i n e l l i . Qoy olsun! Prins Massa Hersoqunun qızı ilə evlənmək münasibətilə onun yanına səfir göndərməlidir. O, uzun müddət bir qərara gələ bilmirdi ki, kimi göndərsin. Nəhayət, o, sizi müəyyənləşdirdi.

A p p i a n i . Məni?

M a r i n e l l i . Özü də, dostluqda lovğalıq olmasın, mənim təsirimlə.

A p p i a n i . Doğrusu, siz məni bununla çətin vəziyyətə salırsınız. Çoxdan ümidimi itirmişdim ki, bir vaxt prinsə gərəkli ola bilərəm.

M a r i n e l l i . İnandırıram ki, onun, sadəcə olaraq, elə bir imkanı olmayıb. Əgər bu imkan da qraf Appiani kimi şəxsə layiq deyildirsə, onda, yəqin ki, mən dostluğumda bir qədər tənkitlik eləmişəm.

A p p i a n i . Elə hey dostluq, dostluq! Üç sözdən biri dostluq! Mən axı kiminlə danışırım? Markiz Marinelli ilə mən heç vaxt dost olmağı arzulamamışam.

M a r i n e l l i . Mən səhv etmişəm, qraf, sizin razılığınız olmadan dostunuz olmağı arzulamaqda bağışlanılmaz səhv etmişəm. Bir də ki bunun nə əhəmiyyəti. Prinsin sizə ehtiramının nəticəsi olan bu təklif, onsuz da, dəyişməz qalır və şübhə etmirəm ki, siz məmnuniyyətlə bu təklifi qəbul edəcəksiniz.

A p p i a n i (bir qədər fikirləşdikdən sonra). Əlbəttə.

M a r i n e l l i . Eləsə gəlin.

A p p i a n i . Hara?

M a r i n e l l i . Dozaloya, prinsin yanına... Hər şey hazırdır, siz elə bu gün yola düşməlisiniz.

A p p i a n i . Nə dediniz? Elə bu gün?

M a r i n e l l i . Yaxşı olar ki, elə bu saat, bir saat sonra yox. Məsələ son dərəcə təcili həll olunmalıdır.

A p p i a n i . Doğrudan? Eləsə təəssüf edirəm, prinsin mənə göstərdiyi bu şərəfdən imtina etməli olacağam.

M a r i n e l l i . Necə?

A p p i a n i . Bu gün mən yola düşə bilmərəm... sabah da, o birisi gün də həmçinin...

M a r i n e l l i . Siz zarafat edirsiniz, cənab qraf!

A p p i a n i . Sizinlə?

M a r i n e l l i . Qiyamətdir! Əgər zarafat prinsə aiddirsə, eləsə, daha gülməlidir, deməli, gedə bilməzsünüz?

A p p i a n i . Yox, cənab, yox. Ümidvaram ki, prinsin özü də mənim üzrxahlığımı əsaslı hesab edər.

M a r i n e l l i . Mənim üçün də maraqlı olardı.

A p p i a n i . Eh, əhəmiyyətsiz şeydir! Bilirsiniz, mən bu gün evlə-nirəm.

M a r i n e l l i . Nə olsun ki?

A p p i a n i . Nə olsun ki? Nə olsun ki? Sizin bu sualınız hədsiz dərəcədə sadələvhlükdür.

M a r i n e l l i . Həyatda, cənab, toyu təxirə salmaq halları tez-tez olub. Əlbəttə, mən elə güman etmirəm ki, bu, həmişə gəlinə, yaxud bəyə bir hörmətlə bağlı olub. Bunu xoşagəlməz səbəblər də törədib. Ancaq mən belə hesab edirəm ki, hökmdarın əmri...

A p p i a n i . Hökmdarın əmri? Özün özünə seçdiyən hökmdar hələ hamı üçün həqiqi hökmdar deyil. Mən başa düşürəm ki, siz prinsə sözsüz tabe olmalısınız. Mən isə yox! Mən onun sarayına könüllü gəlmişəm. Ona xidmət etmək şərəfinə nail olmaq istəmişəm, qul olmaq yox! Mən daha qüdrətli bir hökmdarın vassalıyam.

M a r i n e l l i . Qüdrətli, yaxud qüdrətsiz, hökmdar hökmdardır.

A p p i a n i . Mən hələ dayanıb sizinlə bu barədə mübahisə edi-rəm? Bəsdir, eşitdiklərinizi prinsə çatdırın. Deyin ki, mən təəssüf-lənirəm ki, onun lütfkarlığından istifadə edə bilməyəcəyəm. Çünki elə bu gün evlə-nirəm, özü də bu hadisə bütün səadətimi təşkil edir.

M a r i n e l l i . İstəyirsiniz ki, deyim kiminlə?

A p p i a n i . Bəli, bu evin qızı ilə.

M a r i n e l l i . Bu evin qızı ilə?

A p p i a n i . Bəli, bu evin.

M a r i n e l l i . Hm! Hm!

A p p i a n i . Daha sonra?

M a r i n e l l i . Mən belə güman edirəm ki, əgər belədirsə, bu mərasimi siz qayıdana kimi təxirə salmaq bir o qədər də çətin olmaz.

A p p i a n i . Mərasimi? Yalnız mərasimi?

M a r i n e l l i . Xeyirxah valideynlər bundan ciddi narahat olmazlar.

A p p i a n i . Xeyirxah valideynlər?

M a r i n e l l i . Emiliya da, şübhəsiz, yəqin ki, sizinki olaraq qalacaq.

A p p i a n i . Şübhəsiz ki? Yəqin ki? Siz bu “şübhəsiz ki, yəqin ki”lərinizlə, şübhəsiz, bir meymunsunuz.

M a r i n e l l i . Bunu mənə deyirsiniz, qraf?

A p p i a n i . Bəs necə?

M a r i n e l l i . Lənət şeytana! Biz danışıraq...

A p p i a n i . Pah! Meymunlar kinli olurlar, ancaq...

M a r i n e l l i . Lənətə gəlmişlər! Qraf, mən sizi duelə çağırıram.

A p p i a n i . Bu, özlüyündə aydındır.

M a r i n e l l i . Mən elə bu saat duelə çıxmağı tələb edərdim. Lakin nəcib təbiətli bəyin bugünkü şənliyini pozmaq istəmirəm.

A p p i a n i . Xeyirxah ürəkli həşərat! Yox, olmaz! (Onun əlindən tutaraq) Massaya, əlbəttə, mən bu gün gedə bilmərəm, lakin sənəinlə gəzintiyyə çıxmağa vaxtım kifayət qədərdir! Gedək! Gedək!

M a r i n e l l i (*dartınıb özünü qoparır və çıxır*). Səbir eləyin, qraf, bir az da səbir eləyin!

ON BİRİNCİ ƏHVALAT

Appiani, Klaudiya Qalotti

A p p i a n i . Get yaramaz! Ah, bu görüntü mənəim xeyrimə oldu. Fərəhimdən qanım qaynayıb-coşur! İndi mən özümü tamamilə başqa cür – çox yaxşı hiss edirəm.

K l a u d i y a (*həyəcanlı və tələsik halda daxil olur*). İlahi, qraf!.. Mən, deyəsən, qızğın mübahisə eşitdim. Sifətiniz alışıb-yanır, nə olmuşdur?

A p p i a n i . Heç nə, möhtərəm xanım, heç bir şey. Kameranə Marinelli mənə böyük xidmət göstərdi. O, mənə prinsin yanına getmək məcburiyyətindən xilas etdi.

K l a u d i y a . Doğrudan?

A p p i a n i . Deməli, biz buradan daha tez çıxma bilərdik. Mən gedim adamları tələsdirim. Tezliklə qayıdaram, ona kimi Emiliya da hazır olar.

K l a u d i y a . Mən rahat ola bilərdimmi, cənab qraf?

A p p i a n i . Tamamilə rahat, möhtərəm xanım!

(O, bayıra çıxır, xanım isə içəri keçir.)

Pərdə

III pərdə

Səhnə. Prinsin villasında qəbul zalı

BİRİNCİ ƏHVALAT

Prins, Marinelli

M a r i n e l l i . Mənasızdır. O təklif olunan şərəfi hədsiz nifrətlə rədd etdi.

P r i n s . Bununla da hər şey bitmiş oldu? Deməli, olacağa çarə yoxdur? Deməli, elə bu gün o qız onun olacaq?

M a r i n e l l i . Görünür, elə də olacaq.

P r i n s . Mən sizin gəlməyinizdən çox şey gözləyirdim... Kim bilir, bəlkə, siz özünüzi orada səfeh kimi aparmısınız. Səfeh bir adam ağlabatan bir məsləhət verirsə, onun yerinə yetirilməsini isə gərək mütləq ağıllı bir adama həvalə edəsən. Bunu gərək mən nəzərə alaydım.

M a r i n e l l i . Bu da mənim mükafatım!

P r i n s . Nəyə görə bəs mükafatlandıracaq?

M a r i n e l l i . Ona görə ki, mən bu yolda həyatımı riskə qoymağa çalışmışam. Elə ki gördüm, nə ciddi, nə də istehza yolu ilə qrafın məhəbbətini rütbə ilə dəyişməyə vadar etmək mümkün olmayacaq, odur ki onu hövsələdən çıxarmağa cəhd göstərdim. Ona elə sözlər dedim ki, özündən çıxdı. Başladı məni təhqir etməyə. Mən onu duelə çağırdım, təxirəsalınmadan, elə oradaca. Belə düşündüm ki, ya o, məni öldürər, ya da mən onu. Əgər mən onu öldürsəm, deməli, vuruş meydanı bizimdir. Əgər o, məni öldürsə, nə olar, deməli, buradan qaçmalı olacaq və beləliklə də, prins lazımı vaxt qazanacaq.

P r i n s . Siz belə də etdinizmi, Marinelli?

M a r i n e l l i . Eh, insan özünü qüdrətli hökmdarları yolunda beləcə ağılsız şəkildə qurban verməyə can atanda, gərək əvvəlcədən bilsin ki, onun minnətdarlığı nədən ibarət olacaq...

P r i n s . Bəs qraf necə? Şayiə gəzir ki, belə şeyləri ikinci dəfə ona xatırlatmaq lazım gəlmir.

M a r i n e l l i . Şəraitə baxır, əlbəttə... Kim onu bu halda təqsirləndirə bilər? O etiraz edib dedi ki, bu gün onun mənimlə atışmaqdan daha vacib işləri var və bizim görüşümüzü toyundan bir həftə sonraya saxlayır.

P r i n s . Emiliya Qalotti ilə? Bu barədə düşünəndə qəzəbdən boğuluram. Siz də sakitləşdiniz və çıxıb getdiniz. İndi isə yanıma gəlmisiniz ki, məndən ötrü həyatınızı necə riskə qoyduğunuz, özünüzü necə fəda etdiyinizi lovğalana-lovğalana söyləyəsiz?

M a r i n e l l i . Yaxşı, bəs mən daha nə etməliydim, mərhəmətli hökmdar?

P r i n s . Daha nə etməliyiniz? Guya ki, bir şey eləmisiniz?

M a r i n e l l i . Eləcə söyləyin görək, möhtərəm hökmdar, bəs siz özünüz özünüz üçün nə edə bilmişsiniz? Onunla kilsədə görüşmək xoşbəxtliyinə nail olmusunuz. Yaxşı, orada nə barədə danışıb sözləşə bilmisiniz?

P r i n s (*istehza ilə*). Ah, siz hər şeyə necə də marağ göstərirsiniz! Nə olar, marağınızı təmin edim. Hər şey lap arzuladığım kimi oldu. Başqa şeylər haqqında siz daha narahat olmayın, mənim hədsiz fədakar dostum! O, mənim tələblərimi, demək olar ki, bütövlüklə qəbul etdi. Onu özümlə gətirməkdən başqa çarəm qalmadı. (*Soyuq və amirənə*) Hə, indi siz bilmək istədiyinizi bildiniz... gedə bilərsiniz!

M a r i n e l l i . “Gedə bilərsiniz!” Bəli, bəli, mahnı belə bitir. Mümkün olmayan bir işi də görə bilsəydim, beləcə olacaqdı... “Mümkün olmayan” dedim? Yox, burada mümkün olmayan elə bir şey yoxdur, ancaq cəsarət lazımdır! Əgər gəlin bizim əlimizə keçsə, mən əmin edirəm ki, toy baş tutmaz.

P r i n s . Ah, bu insan nələri öz boynuna götürür! Görünür, onu şəxsi mühafizəçilərimə başçı təyin etməliyəm ki, gedib mərkəzi yolda yolkəsənlik eləsin, əlli əsgərlə karetanı mühasirəyə alıb, oradan qızı dartıb çıxarsın və təntənəli şəkildə mənim hüzuruma gətirsin.

M a r i n e l l i . Elə hallar olur ki, qızı zorla qaçırlar və heç kim bunun zorla edildiyini ağına gətirmir.

P r i n s . Belə fərsət sahibi olsaydınız, daha burada dayanıb, uzun-uzadı lovğalıq etməzdiniz.

M a r i n e l l i . Bu da var ki, hadisənin nə ilə nəticələnəcəyini əvvəlcədən söyləmək mümkün deyil. Belə hallarda bədbəxt hadisələr də labüddür.

P r i n s . Bax bu işə mənim işimdir. Bir şəxsə öhdəsindən gələ bilməyəcəyi işi həvalə etmək olmaz.

M a r i n e l l i . Deməli, hökmdar... (*Uzaqda atəş səsi eşidilir.*) Hə? O nə idi. Qulaqlarıma səs gəlmədi ki? Cənab siz, siz atəş səsi eşitmədiniz ki? Odur, biri də açıldı!

P r i n s . Bu nədir? Nə olmuşdur?

M a r i n e l l i . Bəs siz nə düşünürsünüz? Mən təsəvvür etdiyinizdən daha çox işgüzar və fərasətli çıxsam, necə?

P r i n s . Fərasətli və işgüzar?.. Açıq söyləyin görün...

M a r i n e l l i . Bir sözlə: indicə dediklərim artıq həyata keçir.

P r i n s . Bu mümkündürmü?

M a r i n e l l i . Amma mənə söz verdiniz, prins, yadınızdən çıxarmayın. Sözlərinizi bir də təkrar edin.

P r i n s . Axı elə tədbirləri...

M a r i n e l l i . Ən zəruri tədbirləri!.. İşə etibar etdiyim adamlara tapşırmışam. Yol zooparkın çəpərləri arasından keçir. Orada mənim adamlarım, guya, soyğunçuluq məqsədilə karetağa hücum edəcəklər, bu vaxt başqaları, o cümlədən mənim nökrələrim zooparkdan çıxıb, basqına məruz qalmış adamlara, guya, kömək etmək üçün oraya atılacaqlar. Hər iki tərəfin yalandan əlbəyaxa döyüşü zamanı mənim nökrərim, guya, xilas edirmiş kimi, Emiliyadan yapışacaq, onu zooparkdan keçirib saraya gətirəcək. Bax belə şərtləşmişik. İndi nə deyə bilərsiniz, prins?

P r i n s . Siz məni qeyri-adi şəkildə heyratləndirdiniz. Məni dəhşət bürüyür... (*Marinelli pəncərəyə yaxınlaşır.*) Hara baxırsınız?

M a r i n e l l i . Hadisənin baş verdiyi yerə! Elədir ki var! Maskalı adam çəpəri keçdi. Şübhəsiz, müvəffəqiyyəti barədə mənə işarə etmək üçün. – Siz çıxın, möhtərəm cənab!

P r i n s . Ah, Marinelli...

M a r i n e l l i . Hə? Mən əvvəlcə çox əhəmiyyətsiz, indisə çox mühüm iş görmüşəm, elə deyilmə?

P r i n s . Yox, elə deyil. Fəqət mənə aydın deyil ki...

M a r i n e l l i . Aydın deyil? Yaxşı olmazmı ki, hər şey... birdəfəlik həll olunsun?! Tez olun gedin, maskalı adam sizi görməməlidir...

Prins gedir

İKİNCİ ƏHVALAT

Marinelli, o saat onun ardınca Anjelo

M a r i n e l l i (*yenidən pəncərəyə yaxınlaşır*). Odur, kareta yavaş-yavaş şəhərə qayıdır. Belə yavaş-yavaş? Hər qapısında bir xidmətçi? Bax bu, xoşagəlməz əlamətdir: bu, o deməkdir ki, tapşırığın yarısı yerinə yetirilib, geriyə ölü yox, yaralı aparırlar. Maskalı adam düşür. Bu, Anjelonun özüdür. Cəsur! Nəhayət! O, burada bütün yolları yaxşı bilir. Odur, mənə başı ilə işarə edir. Deməli, işinin müvəffəqiyyətinə əmindir. Hə, cənab qraf, sizə Massaya getmək lazım gəlmədi, indisə daha uzaq bir səfərə yollanmalı olursunuz. O meymunları belə gözəl tanımağı axı sizə kim öyrətmişdi? (*Qapıya yaxınlaşır.*) Onlar, həqiqətən, kinli olmuşlar... Hə, Anjelo?

A n j e l o (*maskanı çıxarır*). Hazırlaşın cənab kamerher! Onu bu saat gətirməlidirlər.

M a r i n e l l i . Bəs, işlər necə keçdi?

A n j e l o . Məncə, çox yaxşı.

M a r i n e l l i . Bəs qraf necə oldu?

A n j e l o . Necə tapşırmışdınız eləcə! Ancaq, deyəsən, onu kimsə xəbərdar etmişdi, qəfildən yaxalamaq mümkün olmadı.

M a r i n e l l i . Tez ol, nə deməlisən, de! O öldürülübümü?

A n j e l o . O alicənab ağaya heyifim gəlir.

M a r i n e l l i . Al, bu da ürəyiyanarlığın üçün! (*Ona bir kisə qızıl verir.*)

A n j e l o . Mənim o sevimli Nikolamın da işi bitdi. Onu da qurban verməli olduq.

M a r i n e l l i . Beləmi? Hər iki tərəf, deməli, itki verib.

A n j e l o . Mən o qeyrətli oğlan üçün göz yaşları tökərdim. Ancaq mənə (*əлиндəki kisəni qaldırır.*) bir qədər bax bu sakitləşdirir. Axı onun varisiyəm! Ölümünə qarşı qisas almışam. Bizim qanunumuz bax

belədir. Yaxşı qanundur, mənəcə, bu qanun, elə bil, dostluğu, sadıqlığı sınamaq üçün yaradılıb. Bu Nikola, cənab kamerher...

M a r i n e l l i . Qoy cəhənnəm olsun sənin Nikolan! Qraf, bəs qraf?

A n j e l o . Ay səni! Qraf bu barədə yamanca xəbər tutmuşdu. Əvəzində, mən də qraf haqqında məlumat öyrənmişdim. Onu aşırıdım. Əgər sağ qalıb, yenidən karetyaya qayıda bilibsə, söz verirəm ki, oradan sağ çıxma bilməyəcək.

M a r i n e l l i . Əgər bütün bunlar, doğrudan da, beləcə olubsa, Anjelo...

A n j e l o . Qoy mən sizə xidmətdən məhrum olum, əgər belə deyilsə! Mənə görə yenə əmriniz varmı? Axı mən uzaq yola çıxıram. Biz elə bu gün sərhədi keçmək istəyirik.

M a r i n e l l i . Yaxşı, get!

A n j e l o . Əgər sizə yenə də bir şey lazım olsa, cənab kamerher, siz məni haradan tapacağınızı yaxşı bilirsiniz. Başqalarının işini başqalarından daha ucuz görürəm.

M a r i n e l l i . Bu, yaxşıdır! Fəqət bir o qədər də yaxşı deyil. Eh, Anjelo, belə də xəstəlik olar? O, əlbəttə, ikinci atəşə də layiq idi. Yazıq qraf, indi, yəqin ki, əzab-əziyyət çəkir!.. Eh, Anjelo. Bu, o deməkdir ki, peşənin öhdəsindən pis gəlinirsiniz və alayarımcıq iş görürsünüz! Ancaq prins hələlik bu barədə heç nə bilməməlidir. Qoy bu ölümün onun üçün nə qədər vacib olduğunu özü etiraf etsin. Bu ölüm!.. Bunun yəqinliyinə əmin olmaq üçün mən nələrlə etməzdim!

ÜÇÜNCÜ ƏHVALAT

Prins, Marinelli

P r i n s . Odur, artıq o, xiyabanla gəlir. Nökərin qarşısına düşüb tələsə-tələsə gəlir. Qorxu, görünür, ayaqlarına qanad verib. Yəqin ki, hələ heç nədən şübhələnmişdir. Elə düşünür ki, quldurlardan xilas olur... Lakin, bu vəziyyət çoxmu davam edəcək?

M a r i n e l l i . O ki bizim əlimizdədir!

P r i n s . Bəs anası onu axtarmayacaq? Məgər qraf onun dalınca gəlməyəcək? Biz onda nə edəcəyik? Mən onlardan qızı necə gizlədə biləcəyəm?

M a r i n e l l i . Bütün bunlara, doğrusu, hələ cavab verə bilmərəm. Baxarıq! Azacıq dözüün, mənim hökmdarım! İlk addımı, onsuz da, atmaq lazım idi.

P r i n s . Nə mənası? Onsuz da, həmin addımı geri çəkməli olacağım.

M a r i n e l l i . Ola bilsin ki, heç geri çəkmək lazım gəlmədi. Sonra istinad edə biləcəyimiz minlərlə səbəb tapa bilərik. Məgər əsas məsələni unutmusunuz?

P r i n s . Mən haqqında heç vaxt düşünmədiyim bir şeyi necə unuda bilərəm? Əsas məsələ? O, nə məsələdir?

M a r i n e l l i . Xoşa gəlmək məharəti, inandırmaq məharəti. Sevən prins bu sahədə heç vaxt uğursuzluğa düşər olmayıb.

P r i n s . Heç vaxt düşər olmayıb! Mənə ən vacib, ən lazımlısından başqa! Bu gün həmin məharət müvəffəqiyyətsizliyə uğradı. Heç bir yaltaqlıq, heç bir and-amanla mən ondan söz qopara bilmədim. Başımı aşağı dikib qarşımda əsə-əsə lal kimi durmuşdu. Elə bil, bir canı qız dayanıb öz ölüm hökmünü dinləyirdi. Onun vahiməsi məni də bürüdü. Mən də titrəməyə başladım və sözümlü ondan üzr istəməklə qurtardım. Hətta indi də onunla danışmağa cəsarətim çatmır. O daxil olanda, hər halda, mən burada olmamalıyam. Onu, Marinelli, siz qəbul etməlisiniz. Mən isə burada, yaxınlıqda qulaq asacağam, görüm söhbət necə şəkil alır. Onda daxil olacağam ki, tamamilə özümü ələ almış olum.

DÖRDÜNCÜ ƏHVALAT

Marinelli və bir az sonra nökrələr
Battista Emiliya ilə gəlirlər

M a r i n e l l i . Onun necə yıxılmasını kaş Emiliya görməmiş olaydı... Eh, elə tələsirdi ki, görə bilməzdi... Gəlir. Mən də istəmirəm ki, onun gözüünə birinci dəyim. *(O, zəlm bir küncünə çəkilib gizlənir.)*

B a t t i s t a . Bura, zəhmət olmasa, bura, xanım qız!

E m i l i y a *(təngnəfəs halda)*. Ah!.. Ah!.. Təşəkkür edirəm sizə, dostum, təşəkkür edirəm. Fəqət, ilahi, ilahi, haradayam mən? Özü də təkbaşına? Harada qaldı anam? Harada qaldı qraf? Onlar axı ardımızca gəlirdilər? Mənim ardımca gəlirdilər?

Battista. Mən də elə güman edirəm.

Emiliya. Güman edirsiniz? Yəqinini bilmirsiniz? Siz onları görmədiniz? Məgər bizim arxamızda atışmırdılar?

Battista. Atışdırdılar?.. Hə, deyəsən!..

Emiliya. Şübhəsiz! Güllə ya qrafa, ya da anama dəydi.

Battista. Bu saat mən onların ardınca gedərəm.

Emiliya. Mənsiz getməyin... Mən də sizinlə getmək istəyirəm, mən mütləq sizinlə getməliyəm, gedək dostum, gedək!

Marielli (*birdən görünür. Elə bil, indicə daxil olmuşdur*). Ah, xanım qız, necə bədbəxtlik, daha doğrusu, necə xoşbəxtlik, necə xoşbəxt bir bədbəxtlik bizi bu şərəfə...

Emiliya (*heyətlə*). Necə? Siz buradasınız, hörmətli cənab? Deməli, mən gəlib sizə düşmüşəm? Bağışlayın, cənab kamerher. Yaxınlıqda quldurlar bizə hücum etmişdilər. Xeyrixah insanlar bizə köməyə gəldilər... Bu qeyrətli adam məni karetdan dartıb çıxardı və bura gətirdi... Ancaq dilim dönmür deyəm ki, yalnız mən xilas oldum. Anam hələ təhlükədədir, arxamızda güllə atırdılar. Bəlkə, o ölmüşdür... Mən isə sağam?.. Bağışlayın, mən getməliyəm, mən yenə ora qayıtma-lyam. Mən orada, elə orada da qalmalıydım!

Marielli. Sakitləşin, xanım qız. Hər şey qaydasındadır, tezliklə siz belə narahatlığınızı çəkdiyiniz əzizlərinizin yanında olacaqsınız. Hə, get Battista, tez ol qaç, bəlkə, onlar fröyleynin¹ indi harada olduğunu bilmirlər. Bəlkə, elə onu bağdakı malikanələrdə axtarırlar. Lən-gimədən onları bura gətir.

Emiliya. Doğrudan? Onların hamısı xilas olmuşdur? Onlara heç nə olmayıb? Ah, bu gün mənim üçün necə dəhşətli, necə qorxunc bir gün oldu! Ancaq mən burada qala bilmərəm, mən onları qarşıla-mağa tələsməliyəm...

Marielli. Nə lazımdır, xanım qız? Onsuz da güclə nəfəs alı-rsınız, tamam haldan düşmüşünüz. Siz daha rahat otağa keçib sakit-ləşməli və dincəlməlisiniz. Mərc gələrəm ki, yəqin, prins artıq sizin əziz, intizarlı ananızı tapmış, onu indi sakitləşdirib yanınıza gətirəcəkdir.

Emiliya. Kim? Siz kimi dediniz?

Marielli. Bizim mərhəmət sahibi prins.

¹ Fröyleyn – xanım (*alm*)

E m i l i y a (*hədsiz heyrətlə*). Prins???

M a r i n e l l i . Elə ilk xəbəri eşitcək o, sizə kömək üçün götürüldü. Belə bir cinayətin düz sarayın yaxınlığında, demək olar ki, prinsin gözləri qarşısında baş verməsi onu tamam hövsələdən çıxarmışdı. O, caniləri yaxalamağı əmr etdi. Yaxalansalar, cəzaları çox amansız olacaq.

E m i l i y a . Prins?! Başa salın görüm, mən haradayam?

M a r i n e l l i . Dozaloda, prinsin istirahət evində.

E m i l i y a . Necə bir təsadüf! Siz belə hesab edirsiniz ki, o, indi bura gələ bilər?.. Özü də anamla birlikdə, hə?

M a r i n e l l i . Bu da onun özü.

BEŞİNCİ ƏHVALAT

Prins, Emiliya, Marinelli

P r i n s . Haradadır o? Harda? Sizi axtarmadığımız yer qalmadı, gözəl fröyleyn. Siz sağ-salamatsınız? Hə, eləsə, çox yaxşı! Qraf, sizin ananız...

E m i l i y a . Ah, mərhəmətli hökmdar! Hamı bəs onlar? Haradadır mənim anam?

P r i n s . Uzaqda deyillər. Burada, lap yaxınlıqdadırlar.

E m i l i y a . Pərvərdigara, mən anamı, yaxud qrafı birdən qeyri-adi görkəmdə görsəm! Elədir ki var! Elədir ki var! Mən səhv etmirəm. Siz məndən nəyisə gizlədirsiniz, cənab prins... Görürəm ki, məndən nəyisə gizlədirsiniz...

P r i n s . Yox, yox gözəl fröyleyn, əlinizi mənə verin və cəsarətlə ardımca gəlin.

E m i l i y a (*ürəklə*). Yaxşı... əgər onlara heç nə olmayıbsa, əgər düşüncələrim məni aldadırsa, bəs niyə onlar burada deyil? Niyə onlar sizinlə birgə gəlməyiblər, möhtərəm hökmdar?

P r i n s . Di tələsin, gözəl fröyleyin, tələsin ki, bütün bu dəhşətli təsəvvürləriniz tezliklə yoxa çıxsın!

E m i l i y a . Mən nə etməliyəm? (*Əllərini çarpaz tutur.*)

P r i n s . Necə? Fröyleyn, siz mənə inanmırsınız?

E m i l i y a (*ayaqlarına yıxılır*). Ayaqlarınıza döşənirəm, möhtərəm hökmdar!..

P r i n s (*onu qaldıra-qaldıra*). Siz məni utandırdınız. Bəli, Emiliya, mən məhz belə lal-dinməz tənələrə layiqəm. Səhərki hərəkətimə heç cür haqq qazandırmaq olmaz... Ən çoxu, bu hərəkəti əfv etmək olar. İradəsizliyimi mənə bağışlayın. Heç bir müvəffəqiyyət gözləmədiyim halda ürək sözlərimi sizə söyləməməliydim. Eləcə lal-dinməz dayanıb, heyrətlə məni dinlədiyiniz, yaxud düzünü desək, dinləmək istəmədiyiniz o anlarda mən kifayət qədər cəzalandırıldım... Bu hadisə isə ümidlərim hələ tamamilə puça çıxmamışdan əvvəl mənə yenidən sizi görmək və sizinlə ətraflı danışmaq xoşbəxtliyini bəxş etmişdir... Bu hadisəni mən gələcək səadətimin əsası, qəti hökm çıxarmağım üçün ən qiymətli möhlət hesab edirəm... Deməli, mən bir daha əfv edilməyimi sizdən xahiş edə bilərəm. Ancaq məni lənətləməyin, sevimli fröyleyn! Mən yalnız sizin baxışlarınızın hökmünə tabeyəm. Nə kiçik bir söz, nə bir “ah” sizin qəlbinizi burada incitməyəcək. Lakin öz şübhə və etibarsızlığınızla məni məhv etməyin. Bir anlığa da unutmayın ki, bu saat mənim üzərimdə hədsiz ixtiyara maliksiniz. Heç vaxt ağlınıza gətirməyin ki, məndən qorunmaq üçün kiminsə köməyinə ehtiyacınız var. İndisə gedək... gözəl fröyleyn, gedək, sizi sevinc gözləyən o yerə, siz daha böyük sevincə layiqsiniz... (*Emiliyanı aparır, o, müqavimət göstərmir.*) Dalımızca gəlin, Marinelli!

M a r i n e l l i. Dalımızca gəlin... bu, əlbəttə, o deməkdir ki, “dalımızca gəlməyin!” Eh, bir də ki onların ardınca nəyə gedim? O özü əmin olmalıdır ki, təkliddə də ondan bir şey qopara bilir, ya yox? Mənim sə bir cə işim var: gərək elə edəm ki, heç kəs onlara mane ola bilməsin. Qraf tərəfdən, güman edirəm ki, qorxmağa dəyməz. Lakin anası, anası! O, qızını bu təhlükədə qoyub, sakitcə çıxıb getsə, bax bu mənim hədsiz heyrətimə səbəb olar!.. (*Battista daxil olur.*) Hə, Battista, nə var, yenə nə olub?

ALTINCI ƏHVALAT

Battista, Marinelli

B a t t i s t a (*tələsik*). Anası... cənab kamerher...

M a r i n e l l i . Belə də bilirdim. Haradadır o?

B a t t i s t a . Əgər onun qabağını kəsməsəniz, bir dəqiqədən sonra burada olacaq... Siz mənə yalandan əmr etdiyiniz kimi, onu heç axtarmaq fikrində də deyildim, birdən uzaqdan bağirtısını eşitdim. O, qızının izinə düşüb, ya da ola bilsin ki, bizim qurmamızı anlayıb. Bu tənha ətrafda kim varsa, onun başına toplaşmışdı və hamısı da ona buranın yolunu göstərirdi. Deyirdilər ki, prins də, siz də buradasınız. Mən bilmirəm. Göstərişiniz nədir?

M a r i n e l l i . Baxarıq. (*Düşünür.*) Onu bura ötürməyin... Bir halda ki, qızının burada olduğunu bilir... Yox, belə yaramaz... Qoyunu qurdla bir yerdə görəndə, əlbəttə, onun gözləri hədəqəsindən çıxacaq. Gözləri? Hm, bu hələ nədir ki? Qoy göylərin qulaqlarımıza rəhmi gəlsin? Eh, bu da qorxulu deyil! Ən saf ciyərlər də, hətta qadın ciyərləri də yorulub haldan düşə bilər. Bütün qadınlar yorulana kimi çığırırlar. Ancaq bu, hər halda, anadır. Onu öz tərəfimizə çəksək, yaxşıdır. Mən tanıdığım başqa analar ki var, prinsə qayınana olmaq üçün hər cür yaltaqlığa can atardılar. Qoy gəlsin, Battista, qoy gəlsin!

B a t t i s t a . Eşidirsiniz? Eşidirsiniz?

K l a u d i y a (*səhnə arxasından*). Emiliya! Emiliya! Mənim balam, haradasan?

M a r i n e l l i . Get, Battista, çalış onun dalına düşüb maraqla bura gələnlərdən qadını ayır.

YEDDİNCİ ƏHVALAT

Klaudiya Qalotti, Battista, Marinelli

K l a u d i y a (*Battista çıxmaq istədiyi qapıdan daxil olur*). Hə, onu karetdan çıxaran bax budur! Bu, onu çəkib apardı! Mən səni tanıyıram. Hanı o, cavab ver, bədbəxt!

B a t t i s t a . Bu da mənə minnətdarlıqdır?

K l a u d i y a . Ah, sən minnətdarlığa layiqsənsə... *(Yumşaq səslə)*
Onda məni əfv et, xeyirxah insan! Haradadır qızım? Məni ondan ayrı saxlamayın. Haradadır o?

B a t t i s t a . Möhtərəm xanım, o heç cənnətdə də belə yer tapa bilməzdi. Budur mənim ağam, sizi qızınızın yanına aparacaq. *(İçəri daxil olmaq istəyən adamlara)* Geri, geri qayıdın!

SƏKKİZİNCİ ƏHVALAT

Klaudiya Qalotti, Marinelli

K l a u d i y a . Sənin ağan? *(Marinellini görcək geri çəkilir.)* Hə! Bu sənin ağandır? Siz buradasınız, cənab? Mənim qızım da buradadır? Siz? Onun yanına məni siz aparacaqsınız?

M a r i n e l l i . Böyük məmnuniyyətlə, xanım!

K l a u d i y a . Dayanın bir! İndicə yadıma düşdü... O axı siz idiniz, elə deyil? Siz bu gün səhər qrafla mənim evimdə mübahisə etməirdiniz? Mən sizi onunla tək buraxmadım? O, sizinlə dalaşmadı?

M a r i n e l l i . Dalaşmaq? Elə bir hadisə olmadı. Kiçik mübahisəmiz oldu, iş xatirinə, ümumi işimiz xatirinə.

K l a u d i y a . Adınız da Marinellidir, hə?

M a r i n e l l i . Markiz Marinelli.

K l a u d i y a . Deməli, özüdür ki var. Qulaq asın, cənab markiz... Marinelli... Marinelli adını o, "lənətə gəlsin" kəlmələri ilə... Yox, mən pak bir insana böhtan ata bilmərəm... lənət sözü söyləmədi, lənət sözünü özüm artırdım... Marinelli adı ölməkdə olan qrafın dodaqlarından qopan son söz oldu.

M a r i n e l l i . Ölməkdə olan qrafın? Qraf Appianinin? Eşidirsiniz, xanım, sizin danışığınızda məni heyrətləndirən ən çox qrafın ölməsi xəbəridir, başqa dediklərinizi qətiyyənlə anlama bilmirəm...

K l a u d i y a *(qəhərli və yavaş-yavaş)*. Marinelli adı ölməkdə olan qrafın son sözü oldu! İndi başa düşürsünüzmü? Əvvəlcə mən də başa düşmədim. Lakin bu sözü elə təzə, elə ifadəli təzə söylədi ki... İndi də bu səs qulaqlarımdadır! Mənim dərrakəm görün haradaydı, niyə həmin saat bu səsin mənasını başa düşmədim.

M a r i n e l l i . Nə olub ki, xanım? Mən həmişə qrafın dostu olmuşam, onun ən sadıq dostu. Əgər ölərkən qraf mənim adımlı çəkibsə...

K l a u d i y a . Amma necə bir tərzdə? Mən bunu ifadə edə bilmirəm, o səsi təsvir etməkdə acizəm. O səsdə hər şey aydın ifadə olunurdu! Hər şey! Siz deyəcəksiniz ki, guya, bizə quldurlar hücum edib? Onlar canilərdi, satın alınmış qatillərdir! Marinelli, canverən qrafın son sözü “Marinelli” oldu. O ittihamlı səs!

M a r i n e l l i . O ittihamlı səs! Harada eşidilib ki, günahsız bir adamı qorxu və vahimədən yaranan səsə görə təqsirləndirəsən!

K l a u d i y a . Ah, kaş bu səsin ifadəsini mən məhkəməyə təqdim edə biləydim!.. Eh, kül başıma! Belə-belə şeylərdən yapışıb doğma qızımı unutmuşam. Hardadır o? Yoxsa, o da öldürülüb? Qraf Appiani sənin düşmənin idisə, bəs mənim qızımın günahı nə idi?

M a r i n e l l i . Mən həyəcanlanmış ana üçün hər şeyi bağışlamağa hazırım. Gedək xanım, sizin qızınız buradadır, qonşu otaqların birində. Ümidvaram ki, artıq o, qorxudan sonra özünə gəlib. Prinsin özü ona nəvazışla qayğı göstərir.

K l a u d i y a . Kim? Kimin özü?

M a r i n e l l i . Prins.

K l a u d i y a . Prins? Doğru deyirsiniz? Prins?.. Bizim prins?

M a r i n e l l i . Bəs kim?

K l a u d i y a . Ah, mən bədbəxt ana!.. Atası... onun atası!.. O, qızımın doğulduğu günü lənətləyəcək! O, məni də lənətləyəcək!

M a r i n e l l i . Allah xətrinə, xanım! Bunlar nədir ağlınıza gəlir?

K l a u d i y a . Hər şey aydındır. Yoxsa, belə deyil? Bu cinayətə bu gün kilsədə, böyük yarananın gözləri önündə, pərvərdigarın öz yanında başlanıldı, burada isə sona çatdırıldı. *(Marinelliyə müraciətlə)* Qatil! Qorxaq, məlun qatil! Səndə cəsarət yoxdur ki, barı öz əlinlə öldürəsən. Sən elə alçaqsan ki, başqasının şəhətini söndürmək üçün satın alınmış qatillərin əliylə adam öldürürsən. Qatillərin ən murdarı. Namuslu qatillər səni öz aralarında saxlamazlar. Səni! Səni! Mən axı niyə bircə sözlə bütün kinimi, ürəyimin bütün acılarını tüpürcək edib üzünə tüpürürəm? Sənin! Sənin! Binamus!

M a r i n e l l i . Siz sərsəmləyirsiniz, hörmətli xanım. Ancaq həddinizi aşmayın, vəhşi bağırtılarınızı qurtarın, harada olduğunuzu bir yadınıza salın!

K l a u d i y a . Haradayam! Harada olduğumu yadıma salım? Balası əlindən alınmış bir aslan üçün nə əhəmiyyəti var ki, o, kimin meşəsində bağırır?

E m i l i y a (*səhnə arxasından*). Ah, anacan! Mən səni eşidirəm, anacan!

K l a u d i y a . Onun səsidir? Bu odur! O, məni eşitdi, o, məni eşitdi. Mən deyirsiniz bağırمامalıydım? Haradasan, bala? Gəlirəm, gəlirəm! (*O, otağa yüyürür, Marinelli də ardınca.*)

Pərdə

IV pərdə

Səhnə qalır

BİRİNCİ ƏHVALAT

Prins, Marinelli

P r i n s (*Emiliyanın olduğu otaqdan çıxıb, gələ-gələ*). Bura gəlin, Marinelli. Mən rahat olmalıyam... Siz mənə izah etməlisiniz.

M a r i n e l l i . Ah, ana qəzəbi! Ha, ha, ha!

P r i n s . Siz gülürsünüz?

M a r i n e l l i . Anasının burada, bu zalda quduzlaşmış kimi necə bağırıldığını görsəydiniz, prins!.. Siz onun çığırtılarını, yəqin ki, eşitdirdiniz... Sizi görən kimi o, necə də ipəyə döndü... Ha, ha!.. Mənə yaxşı məlumdur ki, heç bir ana qızına nəvaziş etdiyinə görə prinsin üz-gözünü cırmaqlamaz.

P r i n s . Siz pis müşahidəçisiniz! Qız huşsuz halda anasının ağışına yıxıldı. Mənə görə yox, məhz bu səbəbdən ana qəzəbini unutdu. Mənim yox, qızının xətrinə, ana eşitmək, başa düşmək belə istəmədiyim o sözləri ucadan və aydın söyləmədi.

M a r i n e l l i . Nə dedi möhtərəm hökmdar?

P r i n s . Oyunbazlıq nəyə gərəkdir. Söylə görüm, bu həqiqətdirmi ya yox?

M a r i n e l l i . Əgər həqiqətdirsə?

P r i n s . Əgər həqiqətdirsə? Deməli, elədir? O ölmüşdür?
(*Hədələyə-hədələyə*) Marinelli! Marinelli!

M a r i n e l l i . Hə, sonra?

P r i n s . Allaha and içirəm, o adil yaradana and olsun ki, mənim bu qanda təqsirim yoxdur. Əgər siz məni əvvəlcədən xəbərdar etsəydiniz ki, bu qrafın ölümü bahasına başa gələcək... Yox, qoymazdım. Öz həyatım bahasına olsaydı da belə!

M a r i n e l l i . Əvvəlcədən sizi xəbərdar etsəydim? Guya ki, bu ölüm mənim planıma daxil idi! Mən Anjeloya dönə-dönə əmr etmişdim ki, o, bir kəsə xətər toxunmaması üçün hər şeyə göz qoysun. Əgər qraf birinci bu işə başlamasaydı, hər şey güc işlətmədən qurtaracaqdı. O, sorğu-sualsız atəş açıb, bizimkilərin birini yerə sərrib.

P r i n s . Əlbəttə, o, bu oyunbazlığı başa düşməliydi.

M a r i n e l l i . Belə olan təqdirdə, Anjelonun beyni qızır və dostunun intiqamını alır.

P r i n s . Əlbəttə, bu tamamilə təbii haldır.

M a r i n e l l i . Mən onu kifayət qədər danladım.

P r i n s . Danladınız? Ah, dostluğa bir bax! Onu xəbərdar edin ki, bir də mənim səltənətimdə görünməsin. Yoxsa mənim cəzam o qədər də xoşagəlimli olmayacaq.

M a r i n e l l i . Qiyamət fikirdir. Mən və Anjelo – niyyət, yaxud təsadüf – sən demə, bütün bunlar eyni bir şey imiş! Hər halda, əvvəlcədən razılaşmışdıq, əvvəlcədən mənə söz vermişdiniz ki, bu əhvalatda baş verə biləcək hər hansı bir bədbəxt hadisəyə görə mən təqsirkar olmamalıyam.

P r i n s . Baş verə biləcək deyirsiniz, yoxsa baş verməli olacaq?

M a r i n e l l i . Getdikcə hər şey aydınlaşır! Lakin, lütfkar ağam, məni nə hesab etdiyinizi birdəfəlik söyləməmişdən əvvəl mən bir dəlil söyləyim! Qrafın ölümü mənim üçün bir o qədər də əhəmiyyətsiz deyil. Mən onu duələ çağırırdım. O, məni bu sahədə razı salmalı idi. Lakin mənimlə haqq-hesabı çürütmədən o, bu dünyanı tərk etdi.

Bununla da, mənim şərəfim təhqir olunmuş qaldı. Başqa vədə, başqa şərəitdə mən şübhəyə layiq olardım. Lakin belə vəziyyətdə sizin mən-dən şübhələnməyə haqqınız varmı? (*Süni qızğınlıqla*) Kim mənim haqqında belə düşünə bilər?

P r i n s (*tabe olaraq*). Di yaxşı! Yaxşı!

M a r i n e l l i . Ah, bircə o, sağ qalsaydı! Bircə o, sağ qalsaydı, onda mən hər şeyimi, hər şeyimi qurban verərdim! (*Qızğınlıqla*) Hətta öz prinsimin mərhəmətini də, bu qiymətli, heç nə ilə əvəzolunmaz mərhəməti də qurban verərdim.

P r i n s . Başa düşürəm. Di yaxşı, yaxşı. Onun ölümü təsadüfdür, xalis təsadüf. Siz belə deyirsiniz və mən də buna inanıram. Lakin daha kim sizə inanacaq? Anasımı? Qızı Emiliyımı? Bütün bu dünyamı?

M a r i n e l l i (*soyuq-soyuq*). Çox çətin.

P r i n s . Əgər buna inanmasalar, bəs nəyə inanacaqlar? Siz çiyinlərinizi çəkirsiniz?.. Sizin Anjelonu cinayət aləti, məni isə cani hesab edəcəklər.

M a r i n e l l i (*daha soyuq tərzdə*). Ola bilsin.

P r i n s . Məni! Mənim özümü. Bəlkə, elə... elə bu andan mən Emiliya ilə bağlı bütün məqsədlərimdən əl çəkim?..

M a r i n e l l i (*tamam laqeyd halda*). Qraf sağ qalsaydı, bəs siz onda nə edərdiniz?

P r i n s (*qəzəblə və o saat özünü ələ alaraq*). Marinelli! Məni hövsələdən çıxarmayın. Qoy belə də olsun! Elə belə də var! Siz demək istəyirsiniz ki, qrafın ölümü mənim üçün xoşbəxtlikdir! Həyatımda ən böyük xoşbəxtlik! Mənim məhəbbətimə layiq yeganə xoşbəxtlik! Əgər belədirsə, onda bunun necə baş verməsinin elə bir əhəmiyyəti yoxdur. Yer üzündə bir qrafın az və yaxud çox olması böyük iş imiş? Beləmi? Mən sizi düzgünmə başa düşmüşəm? Yaxşı, yaxşı! Kiçik cinayətlər məni də qorxutmur. Lakin, əziz dost, bu kiçik, gizli cinayət olmalıdır, kiçik, özü də xilasolunma xarakterində. Sizinki isə, nə deyim, nə gizli, nə də xilasolunma xarakterindədir. Bu cinayət, düzdür, yolunu təmizləsə də, onu yenidən bağlamışdır. Hər kəs bizi bu cinayətdə təqsirləndirə bilər. Kaş ki biz heç vaxt bu həngaməni düzəltməyəydik. Bütün bunlar məhz sizin o “müdrük”, o qəribə tədbirlərinizin bəhrəsidir.

M a r i n e l l i . Siz də belə güman edirsinizsə...

P r i n s . Bəs başqa cür necə güman etmək olar? İzah edin!

M a r i n e l l i . Siz olmayan şeylərin çoxunu mənim boynuma yıxırsınız.

P r i n s . İzah edin!

M a r i n e l l i . Lap yaxşı! Mənim gördüyüm bu tədbirlərin hansı pis işə gətirib çıxarıb? Bədbəxt hadisə nəticəsində başqalarının prinsdən şübhələnməsini deyirsiniz? Boş şeydir! Əsas məsələ bundadır ki, mən başladığım planı prinsin özü başa çatdırmışdır.

P r i n s . Mən?

M a r i n e l l i . İcazə verin, deyim. Bu gün kilsədə atdığımız o addım, nə qədər nəzakət və ehtiramla atılsa da, nə qədər vacib olsa da belə, hər halda, bizim “oyunumuzda” nəzərdə tutulmamışdı.

P r i n s . Bu addım nəyə mane olub?

M a r i n e l l i . Bütün “oyunu” korlamasa da, hər halda, ahəngi pozmuşdur.

P r i n s . Hm, di gəl bunu başa düş!

M a r i n e l l i . Deməli, belə qısa və aydın; mən bu işə girişəndə Emiliya prinsin məhəbbəti haqqında heç nə bilmirdi, elə deyilmi? Emiliyanın anası isə, demək olar ki, heç nə. Kaş mən bütün işlərimi bu əsasda qura biləydim! Lakin prins mənim qurduğum o binanın düz özülünü oymuşdur.

P r i n s (*alına vuraraq*). Lənətə gələsən!

M a r i n e l l i . Məgər prinsin özü öz sirlərini bəyan etməyibmi?

P r i n s . Lənətə gəlsin bu istəyim, təşəbbüsüm!

M a r i n e l l i . Əgər prins öz hissələrini büruzə verməsəydi, doğrusu, mən özüm də bilmək istərdim ki, görüm hərəkətlərimdən hansı birisi anaya və qıza prinsdən şübhələnməyə əsas verə bilərmiş?!

P r i n s . Siz haqlısınız!

M a r i n e l l i . Məhz elə buna görə də mən haqsız hərəkət etməmişəm... Bu sözə görə siz məni bağışlayın, adil hökmdar!..

İKİNCİ ƏHVALAT

Battista, Prins, Marinelli

Battista (*tələsik*). İndicə qrafinya gəldi.

Prins. Qrafinya? Hansı qrafinya?

Battista. Orsina.

Prins. Orsina?.. Marinelli! Orsina?.. Marinelli!

Marinelli. Mən sizdən betər heyrtlənmişəm.

Prins. Get, qaç, Battista, de, gəlməsin. Mən yoxam. Onun üçün mən burada yoxam. Qoy elə bu saat da geri qayıtsın. Yeri! Qaç! (*Battista gedir.*) Nə istəyir bu sərsəm? O özünü nə hesab edir? Hardan bilir ki, biz buradayıq? Məni izləməyəmi başlayıb? Bəlkə, artıq bir şey eşidib? Ah, Marinelli? Di bir söz deyin, cavab verin! Yoxsa, mənə dost olmaq istəyən bir şəxs məndən incidi? Boş, mənasız sözgüləşdirmə-mizdən incidi? Hə, mən sizdən üzrmü istəməliyəm?

Marinelli. Ah, mənim prinsim, siz dönüb yenidən siz olan kimi bütün varlığımı sizə bağlanıram. Orsinanın bu gəlişi sizin kimi, mənim üçün də müəmmalıdır. Lakin onu qəbul etməmək müşkül işdir. Nə etmək istəyirsiniz?

Prins. Onunla danışmadan buradan uzaqlaşmaq.

Marinelli. Yaxşı! Eləsə, tez olun. Mən onu qəbul edəyəm.

Prins. Bu şərtlə ki, tez rədd olub getməsini ona təklif edəcəksiniz. Onunla uzun-uzadı danışmayın. Bizim burada kifayət qədər başqa işlərimiz də var.

Marinelli. Nə danışırırsınız, prins? Başqa işlərlə biz artıq qurtarmışıq. Cəsarətli olun. Qalan şeylər öz-özünə düzələcək. Dayan, bu, onun ayaq səsləri deyil? Cəld olun, prins! Bura! (*Kabinetin birini göstərir, prins özünü ora salır.*) İstəyirsinizsə, buradan bizə qulaq asa bilərsiniz. Qorxuram, qorxuram ki, bu gəliş onun özünə də namünasib görünsün.

ÜÇÜNCÜ ƏHVALAT

Qrafinya Orsina, Marinelli

O r s i n a (*əvvəlcə Marinellini görmür*). Bu, nə deməkdir? Məni içəri buraxmaq istəməyən o utanmaz, abırsızdan başqa, deyəsən, heç kəs qarşıma çıxmır? Mən ki Dozalodayam? O Dozaloda ki, əvvəllər bir sürü yaltaq, quyruq bulamaq üçün qarşıma qaçardı? O yerdə ki, əvvəllər məni məhəbbət, heyrətamiz hadisələr gözlərdi. Yer həmin yerdir, ancaq, ancaq... Aa, siz buradasınız, Marinelli! Çox yaxşı olub ki, prins sizi də özüylə gətirib. Yox, yaxşı deyil. Onunla həll etmək istədiyim məsələni yalnız onun özüylə həll edə bilərəm... Hanı o?

M a r i n e l l i . Prinsmi, mehriban qrafinya?

O r s i n a . Bəs kim?

M a r i n e l l i . Deməli, siz belə güman edirsiniz ki, o, buradadır? Onun burada olduğunu siz bilirsiniz, o isə sizin buraya gələcəyinizi təsəvvürünə belə gətirməzdi.

O r s i n a . Təsəvvürünə gətirməzdi? Deməli, bu gün səhər göndərdiyim məktubu o almayıb?

M a r i n e l l i . Məktubunuzu? Hə, elədir! Xatırlayıram, sizdən aldığı məktub barəsində mənə gərək ki, nə isə dedi.

O r s i n a . Yaxşı, məgər mən o məktubda xahiş etməmişdim ki, bu gün burada, Dozaloda görüşək? Düzdür, o, mənə məktubla cavab vermək istəmədi, lakin öyrəndim ki, bir saatdan sonra o, həqiqətən, Dozaloya yollanıb. Mən də bunu cavab hesab etdim və gördüyünüz kimi, bura gəldim.

M a r i n e l l i . Qəribə müəmmalı təsadüfdür!

O r s i n a . Təsadüf? Sizə deyirəm ki, biz şərtləşmişik. Mənim tərəfindən məktub, onun tərəfindən isə hərəkət. Sizə nə olmuşdur, cənab markiz? Bu, necə baxışdır? Siz bunu dərk edə bilmirsiniz? Axı niyə?

M a r i n e l l i . Deyəsən, siz dünən bu fikirdəydiniz ki, bir daha prinsin gözüne görünməyəsiniz.

O r s i n a . Gecənin zülmətini səhər dağıdar deyiblər. Hanı o? Hanı o? Mərc gəlirəm ki, o, bu otaqdadır. Oradan səs, sızıltı eşitdim. Mən ora keçmək istəyirdim, lakin o yaramaz nökrə yolu kəsdi.

M a r i n e l l i . Mənim əzizim, mehriban qrafinyam...

O r s i n a . Bu qadın sızıltısıydı! Mərc gəlirsənmi, Marinelli? Ah, mənə düzünü deyin, əgər, həqiqətən, sizin əziz, mehriban qrafinyanızamsa, söyləyin... Qoy saray əclafı itilsinlər cəhənnəm! Onların hər bir sözü yalandır. Nə fərqi var, desəniz də, deməsəniz də, onsuz da, onu görəcəyəm. (*Getmək istəyir.*)

M a r i n e l l i (*onu saxlayır*). Hara?

O r s i n a . O yerə ki, mən indi çoxdan orada olmalıydım. Məgər dərk etmirsiniz ki, burada sizinlə boş-boşuna laqqırtı vurmaq nə qədər xoş olsa da, öz otağında məni axı prins gözləyir?!

M a r i n e l l i . Siz səhv edirsiniz, hörmətli qrafinya. Prins sizi gözləmir. Prins sizinlə söhbət edə bilməz, sizinlə burada danışmaq istəmir.

O r s i n a . Hər halda, deməli, buradadır? Deməli, mənim məktubuma görə bura gəlib.

M a r i n e l l i . Sizin məktubunuza görə yox...

O r s i n a . Siz dediniz axı məktubu alıb.

M a r i n e l l i . Alıb, ancaq oxumayıb.

O r s i n a (*qızgınlıqla*). Oxumayıb? (*Bir az yumşaq*) Oxumayıb? (*Qəhərli-qəhərli göz yaşlarını silərək*) Hətta oxumayıb...

M a r i n e l l i . Əminəm ki, etinasızlıqdan deyil, dalgınlıqdan oxumayıb.

O r s i n a (*məğrurcasına*). Etinasızlıqdan? Kim buna inanar? Siz bunu kimə deyirsiniz? Siz təskinlik verən qırmızı adamsınız, Marinelli! Etinasızlıq! Etinasızlıq! Mənə etinasızlıq göstərirlər, mənə! (*Daha yumşaq və qəhərli*) Əlbəttə, o, məni daha sevmir. Hər şey qurtarmışdır. Qəlbindəki o məhəbbətin yerinə nəsə başqa hiss daxil olub. Bu, təbiidir. Lakin etinasızlıq nə üçün? Biganəlik də bəs edərdi! Elə deyilmi, Marinelli?

M a r i n e l l i . Əlbəttə, əlbəttə.

O r s i n a (*istehza ilə*). Əlbəttə? Ah, bu müdrik insana nə istəsəniz deyə bilərsiniz? Məhəbbətin əvəzində biganəlik? Bu, o deməkdir ki, bir şey əvəzində heç nə! Eşidib öyrənin, özgəsinin sözünü təkrar edən ey saray lağlağları! Adi bir qadıncıdan öyrənin ki, biganəlik heç bir mənası olmayan boş söz, boş səsdür. O şeyə biganə oluruq ki, onun haqqında heç nə düşünmürük, o əşyanın bizim üçün heç bir əhəmiyyəti

olmur. Lakin bizim üçün əhəmiyyətsiz olan bir şeyə biganə olmaq hələ tamamilə biganə olmaq demək deyil. Bütün bunlar sizin ağılınıza sığışır mı, cənab?

M a r i n e l l i (öz-özünə). Ay aman, mən ehtiyat etməkdə nə qədər haqlı imişəm!

O r s i n a . Orada öz-özünü nə deyirsiniz?

M a r i n e l l i . Sadəcə, heyran qalmışam! Sizin filosof olmağınız, mehriban qrafinya, kimə məlum deyil?!

O r s i n a . Məgər elə deyilmi? Bəli, bəli, mən filosofam. Lakin bu bilik niyə indi özünü bürüzə verdi? Əgər indi özünü bürüzə verdisə, əgər əvvəllər də bunu bürüzə vermişəmsə, çox pis! Deməli, prinsin məni daha sevməməsi təəccüblü deyil. Onun iradəsinə qarşı düşünməyi bacaran bir qadını kişi necə sevə bilər? Düşünən bir qadın, üzünə ənlilik vuran kişi qədər iyrəncdir. Qadın gərək gülsün, yalnız gülsün ki, öz ixtiyar sahibinin əhvali-ruhiyyəsini gümrə saxlasın. Yaxşı, nəyə görə bəs mən gülmürəm, Marinelli? Hə, hə, bu təsadüf! Mən prinsə yazıram ki, Dozaloya gəlsin. O, məktubu oxumur, lakin nədənsə, durub Dozaloya gəlir. Ha, ha, ha! Həqiqətən, müəmmal vəziyyət deyilmi? Çox gülməli və səfeh vəziyyətdir! Siz mənimlə gülmürsünüz, Marinelli. Axı biz miskin məxluqların düşünməsinə istəməsəniz də, siz külli-ixtiyar sahibləri bizimlə birlikdə gülə ki bilərsiniz. (*Ciddi və hökm edirmiş kimi*) Di gülün!

M a r i n e l l i . Bu saat, hörmətli qrafinya, bu saat!

O r s i n a . Dəyəmək! Vaxt, axı ötüb-keçir! Yox, yox, ta gülməyin. Bilirsinizmi, Marinelli, (*dalğın və ehtirasla*) məni indi bu saat belə ürəkdən gülməyə vadar edən müəyyən səbəb var, çox ciddi səbəb. Həyatda hər şeyin bir səbəbi olduğu kimi. Təsadüf? Məgər prinsin burada mənimlə danışmaq belə istəməməsi təsadüfdür? Axı onsuz da o, mənimlə danışmalı olacaq. Buna təsadüf deyirlər? Mənə inanın, Marinelli, təsadüf sözünün özü küfrdür. Yer üzündə heç nə təsadüf deyil. Bir də o şeyə təsadüf demək olmaz ki, orada məqsəd açıq-aydın gözə çarpır. Ey qüdrətli, adil pərvərdigar, bağışla məni, bağışla ki, bu ağılsız günah sahibi ilə birlikdə sənin məsləhətini, sənin iradənlə olan bir işi mən təsadüf adlandırırım! (*Tələsik Marinelliyə*) Gəlin, hünəriniz varsa, gəlin məni bir də belə şər işlərə vadar edin!

M a r i n e l l i (öz-özünə). Deyəsən, bu, çox dərinə gedir! Lakin, möhtərəm qrafinya...

O r s i n a . Sizin “lakin”inizi eşitmək belə istəmirəm. Hər bir “lakin” beyin işlətməyi tələb edir, mənəim başımsa... Ah, mənəim başım! *(Alınını tutaraq)* Təşkil edin, Marinelli, tez olun, mənəim prinslə görüşümü təşkil edin, əks təqdirdə onunla kəlmə kəsməyə belə halım olmayacaq. Siz görürsünüz ki, biz söhbət etməliyik, biz mütləq danışımalıyıq!

DÖRDÜNCÜ ƏHVALAT

Prins, Orsina, Marinelli

P r i n s *(kabinetdən çıxaraq, öz-özünə)*. Ona kömək etmək lazımdır...

O r s i n a *(onu görür, lakin qarşısına çıxmağa cəsarət etmir)*. Aha, bu da o!

P r i n s *(onun yanından ötüb bütün zalı keçir. Zalboyu danışa-danışa qonşu otağa gedir)*. Sən demə, bizim məlahətli qrafinyamız da buradaymış! Mən çox təəssüf edirəm, xanım, təəssüf edirəm ki, bu gün sizin təşrif gətirməyiniz məni bir o qədər də məmnun etməyəcək. Məşğulam. Mən tək deyiləm... Başqa vədə, əzizim qrafinya, başqa vədə. İndi isə məni burada gözləməyin. Bəli, gözləməyin! Sizi isə, Marinelli, gözləyirəm.

BƏŞİNCİ ƏHVALAT

Orsina və Marinelli

M a r i n e l l i . Görürsünüz, möhtərəm qrafinya, mən sizə deyirdim, ancaq inanmırdınız, indi ki özündən eşitdiniz.

O r s i n a *(sarsılmış halda)*. Eşitdim? Doğrudanmı, eşitdim?

M a r i n e l l i . Həqiqətən.

O r s i n a *(qəmli)*. “Məşğulam. Mən tək deyiləm”. Elə bununla da bütün üzrxahlıq qurtardı? Mən bunamı layiqəm? İstənilən adamdan bu sözlərlə yaxa qurtarmaq olar. Bura gələn hər hansı bir zəhlətökəndən, hər hansı bir dilənçidən də. O, heç olmasa, mənəim üçün bircə yalan da uydurmadi. Kiçik, mənasız yalan. “Məşğulam”, nə ilə? Onun yanında kim ola bilər? Bura gəlin, Marinelli, ürəyiyumşaqlıq edib nəşə uydurun, əziz Marinelli! Uydurmaq sizin əlinizdə nə böyük işdir ki.

Onun nə işi var? Yanındakı kimdir? Söyləyin mənə, dilinizə gələn bir şey uydurun... mən də çıxıb gedim.

M a r i n e l l i (öz-özünə). Belə olan tərzdə mən ona bəzi həqiqəti deyə bilərəm.

O r s i n a . Hə? Tez olun. Marinelli, deyin gedim. Onsuz da prins söylədi ki, “başqa vədə, əzizim qrafınıza”. Məgər o, belə demədi? O, mənə verdiyi sözün üstündə dursun deyə, heç bir bəhanəsi qalmasın deyə, tez olun. Marinelli, öz yalanınızı söyləyin, mən də çıxıb gedim.

M a r i n e l l i . Prins, əzizim qrafınıza, həqiqətən, tək deyil. Onun yanında bu saat elə şəxslər var ki, bir an da onlardan ayrılı bilməz. Elə şəxslər ki, bir qədər bundan əvvəl çox böyük təhlükədən xilas olublar. Qraf Appiani...

O r s i n a . Onun yanındadır?.. Heyif ki, mən sizi elə bu yalanda da tutmalı olacağam. Tez olun, başqa bir şey uydurun. Axı qraf Appiani, əgər siz bunu bilmirsinizsə, eşidin, bir qədər bundan əvvəl quldurlar tərəfindən öldürülüb. Mən şəhərin yaxınlığında onun cəsədi aparılan karetya rast gəldim. Bəlkə, belə deyil? Bəlkə, bütün bunlar mənim gözümə görünüb?

M a r i n e l l i . Təəssüf ki, gözüünüzə görünməyib... Lakin qrafla birlikdə olan başqa şəxslər sağ-salamat xilas olub, saraya sığınmışlar. Onlar qrafın nişanlısı və nişanlısının anasıdır. Qraf onlarla Sabionet-taya gətirmiş ki, orada təntənəli şəkildə evlənsinlər?

O r s i n a . Deməli, onlar prinsin yanındadırlar? Gəlin və gəlinin anası? Gəlin gözəldirmi?

M a r i n e l l i . Prins onun başına gələn bu qəza-qədərdən çox məyus olub.

O r s i n a . Ümidvaram ki, o, kifir olsaydı da, beləcə məyus olardı. Axı onun taleyi dəhşətlidir. Yazıq adaxlı, əbədi sənin olacağı bir vaxtda sevgilini səndən əbədi ayırdılar. Kimdir bu gəlin? Onu tanıyırammı? Gör nə vaxtdan şəhəri tərk eləmişəm, kimi tanıya bilərəm ki!

M a r i n e l l i . Bu Emiliya Qalottidir.

O r s i n a . Kim? Emiliya Qalotti? Emiliya Qalotti? Bura baxın, Marinelli, mən bu yalanı həqiqət kimi qəbul etməyəcəyəm, ha.

M a r i n e l l i . Necə bəyəm?

O r s i n a . Emiliya Qalotti!

M a r i n e l l i . Onu çətin tanıyarsınız.

O r s i n a . Fəqət, fəqət tanıyıram! Ancaq bu gün tanımışam. Lakin ciddi söyləyin, Marinelli. Bu, Emiliya Qalottidir? Həmin bədbəxt gəlinə prins təsəlli verir? Emiliya Qalottiyə?

M a r i n e l l i (öz-özünə). Deyəsən, mən buna çox şeyləri dedim.

O r s i n a . Bu gəlinin nişanlısı qraf Appiani idi? İndicə öldürülən qraf Appiani?

M a r i n e l l i . Bəli, o.

O r s i n a . Əla! Pəh, əla. Əla! (Əl çalır.)

M a r i n e l l i . Bu, nə deməkdir?

O r s i n a . Öpərdim, Marinelli, öpərdim o iblisi ki, bu işə onu vadar edib!

M a r i n e l l i . Kimi? Necə yəni vadar edib. Nəyə?

O r s i n a . Bəli, o iblis siz olsaydınız belə, sizi də öpərdim, Marinelli, öpərdim.

M a r i n e l l i . Qrafinya!

O r s i n a . Bura gəlin, mənə baxın. Düz gözlərimin içinə!

M a r i n e l l i . Hə, nə olsun?

O r s i n a . Bilirsiniz, nə fikirləşirəm?

M a r i n e l l i . Mən necə bilərəm ki?

O r s i n a . Sizin bu işdə əliniz yoxdur ki?

M a r i n e l l i . Nədə?

O r s i n a . And için! Yox, lazım deyil. Daha bir günah işləmiş olarsınız! Bir də ki... yox, and için! Tamam günaha batmış bir adam üçün bir günah da, çox və ya az, o qədər fərq eləməz. Sizin bu işdə iştirakınız olubmu?

M a r i n e l l i . Siz məni qorxudursunuz, qrafinya!

O r s i n a . Doğrudan? Sizin yumşaq ürəyiniz heç nədən şübhələnmir?

M a r i n e l l i . Nə danışsınız? Nədən?

O r s i n a . Yaxşı... İndi mən sizə elə bir, elə bir sirr söyləyəyəm ki, başınızda tükləriniz biz-biz olar. Lakin burada, qarıya belə yaxın yerdə bizi eşidən ola bilər. Bu tərəfə gəlin. Hə... (Barmağını dodaqlarına sarı aparır.) Qulaq asın! Lakin bunu tamam gizli, tamam gizli saxlayın. (Dodaqlarını onun qulağına yaxınlaşdırır, elə bil, qulağına nəşə pıçıldayacaq. Lakin ucadan çığırır.) Prins qatildir!!!

M a r i n e l l i . Qrafinya, qrafinya! Siz ağlınızı itirmisiniz!

O r s i n a . Ağlımı? Ha, ha, ha! *(Bütün gücü ilə gülərək)* Nadir hallarda, bəlkə də, heç vaxt mən bugünkü qədər ağlımdan razı qalmamışam. Lakin bu, bir sirdir Marinelli!.. Bu, bizim aramızda da qalacaq. *(Asta)* Prins qatildir! Qraf Appianinin qatili! Qrafı quldurlar öldürməyib, onu prinsin əlaltıları öldürüb! Onu prins öldürüb!

M a r i n e l l i . Necə oldu ki, bu mənfur fikir sizin dilinizə, ağlınıza gəldi?

O r s i n a . Necə? Tamamilə təbii halda. Bax indi prinsin yanında olan və nişanlısı ya zəlzələdən, ya vəlvələdən təcili bu dünyanı tərk etmiş həmin Emiliya Qalotti ilə səhər tezdən Dominikan məbədinin səkisində uzun-uzadı söhbət etmişdir. Bu, mənə bəllidir, bunu mənim pusquçularım görüb. Prinsin onunla nə haqda danışdığını da eşidiblər. Hə, adil hökmdar? Ağlım çaşmayıb ki? Mənə elə gəlir ki, bir-biri ilə əlaqəsi olan şeyləri hələ tutuşdurub əlaqələndirməyi bacarıram. Yoxsa, burada da bir təsadüf var? Sizin fikrinizcə, bəlkə, elə bu da adi təsadüfdür! Özgə bir şey deyildir? Ah, Marinelli, əgər belə düşünürsünüzsə, deməli, insanların alçaqlığını qəza-qədərdən ayırmağı bacarmırsınız.

M a r i n e l l i . Qrafinya, siz dilinizdən bəlaya düşə bilərsiniz.

O r s i n a . Əgər bunları başqalarına desəm, necə? Lap qiyamət olar! Lap əla olar! Sabah mən bazar meydanında dayanıb car çəkərək bütün bunları hamıya bəyan edəcəyəm. Kim etiraz etsə, deməli o, qatilin əlaltısıdır. Xudahafiz! *(Getmək istəyir, qapının önündə tələsik daxil olan qoca Qalottiylə rastlaşır.)*

ALTINCI ƏHVALAT

Odoardo Qalotti, qrafinya, Marinelli

O d o a r d o . Məni bağışlayın, hörmətli xanım.

O r s i n a . Mənim burada bağışlayıb-bağışlamamağa haqqım, ixtiyarım çatmır. Çünki burada mən heç kəsəm. Siz bu cənaba müraciət edin. *(Marinellini göstərir.)*

M a r i n e l l i *(onu görcək öz-özünə)*. Təkcə bu çatışmırdı bax! Qoca...

O d o a r d o . Bağışlayın, mərhəmətli ağa, hədsiz dərəcədə sarsılmış atanı əfv edin ki, xəbər vermədən bura daxil olur.

O r s i n a . Atanı? (*Yenidən geri döndür.*) Şübhəsiz, Emiliyanın atasıdır. Aa, xoş gəlmisiniz!

O d o a r d o . Nökərlərimdən biri atını çapıb gəldi ki, ailəmiz burada, bu yaxınlıqda fəlakətə ürcah olub. Mən cəld yola düşdüm, gəlib eşitdim ki, qraf Appiani yaralanmışdır, onu geri – şəhərə aparıblar. Arvadım və qızım isə xilas edilib, saraya sığımbılar. Haradadırlar onlar, cənab? Onlar haradadırlar?

M a r i n e l l i . Sakit olun, cənab polkovnik. Sizin arvadınız və qızınıza elə bir şey olmayıb. Onlar yalnız bərk qorxmuşlar. İndi özlərini yaxşı hiss edirlər. Prins onların yanındadır. Mən bu saat gedirəm, ona sizin gəlişiniz barədə söyləyim.

O d o a r d o . Nəyə görə əvvəlcə söyləməlisiniz?

M a r i n e l l i . Bir səbəbə, məlum bir səbəbə görə, cənab polkovnik, prinslə aranızın necə olması sizə yaxşı məlumdur. Siz onunla o qədər də yaxşı münasibətdə deyilsiniz. Əgər o, sizin xanımınıza və qızınıza lütfkarlıq göstərsə, bu yalnız ona görədir ki, onlar qadınlardır. Lakin sizin bu gözlənilməz gəlişiniz, elə güman edirsiniz, ona xoş gələcək?

O d o a r d o . Siz haqlısınız, ağam, siz haqlısınız.

M a r i n e l l i . Yaxşı, möhtərəm qrafinya, əvvəlcə sizi kareyaya qədər ötürmək şərəfinə nail ola bilərəmmi?

O r s i n a . Yox, qətiyyən yox!

M a r i n e l l i (*onun əlini möhkəm sıxaraq*). İcazə verin, borcumu yerinə yetirim.

O r s i n a . Bir qədər yavaşca! Bu borcdan sizi mən azad edirəm. Sizin kimilər nəzakəti özləri üçün borc edirlər ki, öz həqiqi borclarını yerinə yetirməkdən boyun qaçırmağa imkan əldə etsinlər. Bu ləyaqətli insan bərsində mümkün qədər tez prinsə məlumat vermək! Bax budur sizin borcunuz.

M a r i n e l l i . Prinsin şəxsən sizə verdiyi göstərişi unuttunuz?

O r s i n a . Qoy qayıdıb bir də göstəriş versin. Mən onu gözləyəm.

M a r i n e l l i (*sakitcə polkovniki bir tərəfə çəkərək*). Mənim ağam, sizi bu qadınla tək qoyub getməli oluram. Onun ağı, huşu... siz məni başa düşürsünüzmü? Bunu sizə ona görə deyirəm ki, onun bəzən çox

qəribə danışqlarına necə yanaşmağı biləsiniz. Yaxşı olar ki, onunla heç bir müsahibəyə girişməyəsiniz.

O d o a r d o . Yaxşı, yaxşı! Lakin bir az tez olun, hörmətli ağam!

YEDDİNCİ ƏHVALAT

Qrafinya Orsina, Odoardo Qalotti

O r s i n a (*bir qəddər susduqdan sonra polkovniki qəmli-qəmli süzür, o isə Orsinaya maraqla nəzər salır*). O, sizə nə pıçıldadı, bədbəxt kişi!

O d o a r d o (*qismən özünə, qismən ona*). Bədbəxt?

O r s i n a . Əlbəttə, o nə deyibsə həqiqət deyil. Əgər həqiqəti deyibsə, onda sizin bilmək istədiyiniz həqiqəti deməyib.

O d o a r d o . Mənim bilmək istədiyim? Məgər mən hamısını bilmirəm? Xanım!.. Yaxşı, danışın, danışın, siz allah!

O r s i n a . Siz heç nə bilmirsiniz.

O d o a r d o . Heç nə?

O r s i n a . Mehriban, sevimli ata! Mənim də atam olmağınız üçün nə istəsəydilər, verərdim?! Bağışlayın məni, bağışlayın məni, bədbəxtlik insanları bir-birinə yaxınlaşdırır. Mən ürəkdən sizin qəm və qəzəbinizə şərək olardım.

O d o a r d o . Qəm və qəzəb? Xanım... Hə, unutmuşdum... Buyurun, danışın.

O r s i n a . Həm də o, sizin yeganə qızınızdır. Yeganə balanız! Eh, nə fərqi var, bədbəxt övlad həmişə yeganə olur.

O d o a r d o . Bədbəxt? Xanım!.. Mən axı bundan nə istəyirəm? Ancaq Allaha and içirəm ki, sərsəm adam belə danışmaz.

O r s i n a . Sərsəm? Hə, deməli, o, sizə mənim haqqımda belə deyib. Nə olar, nə olar, bəlkə də, bu hələ onun ən qatı yalanı deyil. İnanın mənə, inanın! Kim ki belə hallarda ağılını itirmirsə, deməli, o heç nə itirmir.

O d o a r d o . Bilmirəm, nə qərara gəlirəm.

O r s i n a . Mənə həqarətlə baxmayın. Axı sizin də dərrakəniz var, hörmətli qoca, sizin də dərrakəniz var. Bunu mən üzünüzdün cəsəətli, ləyaqətli ifadəsindən görürəm. Sizin öz ağılınız var, lakin mənim birçə söz söyləməyim kifayətdir ki, bu ağılınız başınızdan çıxsın.

O d o a r d o . Xanım, xanım! Siz danışdıqca, o sözü söyləyincə mən dəli olacağam. Tez olun, bu saat hər şeyi mənə danışın! Danışın! Tez olun, danışın! Bəlkə, heç bütün bunlar doğru deyil, həqiqət deyil. Siz, bəlkə, heç bizim iztirabımıza, ehtiramımıza məhəl qoymayan bir alicənab sərsəmlər cəmiyyətindən deyilsiniz, sərsəm bir qadınısınız, sadəcə, dəlisiniz? Siz heç vaxt malik olmadığınız bir şeyə indi də malik deyilsiniz.

O r s i n a . Eləsə, qulaq asın! Siz belə güman edirsiniz ki, çox şeyi bilirsiniz? Siz axı nəyi bilirsiniz? Appianinin yaralanmasını, yalnız yaralanmasını? Appiani ölübdür!

O d o a r d o . Ölüb? Ölüb? Ah, xanım, siz şərtimizi pozursunuz. Siz məni dəli etmək istəyirdiniz, ancaq indi ürəyimi partladırırsınız.

O r s i n a . Bunu mən elə-belə, öz aramızda qalsın deyə söylədim. İndisə sonrasına qulaq asın. Nişanlı ölüb, gəlin isə, sizin qızınız, ölüm-dən betər vəziyyətə düşüb.

O d o a r d o . Betər? Ölümdən betər? Deməli, o da ölüb?.. Mən ölümdən betər yalnız bir şey bilirəm...

O r s i n a . Yox, ona ölüm demək olmaz. Yox, istəkli ata, yox. O, sağdır, o, sağ-salamatdır. Yalnız bundan sonra o, əsl dövrən sürəcəkdir. Nəşələrlə dolu, ən gözəl, ən şən, ən firavan bir ömür! Bu ömür sona yetməyəcəkdir!

O d o a r d o . O sözü söyləyin xanım, ağılımı başımdan çıxara biləcəkdir o bayaq dediyiniz bircə sözü! Di söyləyin! Ağunuzu səbir kasama damcı-damcı tökməyin. Tez olun, o bircə sözü söyləyin!

O r s i n a . Bu əlifbanın hər bir hərfinə diqqət yetirin! Səhər messa zamanı prins sizin qızınızla pıçapıç edir, günortadan sonra isə onu öz istirahət evində, bəli, istirahət evində qəbul edir.

O d o a r d o . Messa zamanı onunla söhbət edir? Prins? Mənim qızımla?

O r s i n a . Özü də xüsusi bir ehtirasla, xüsusi bir qızgınlıqla. Yəqin ki, mənasız bir şey barəsində dilbirləşməyiblər. Dilbirləşsəydilər, yenə yaxşıydı, qızınız bura könüllü gəlsəydi, yenə yaxşıydı. Belə olan surətdə, bilirsiniz ki, bu hadisəyə zorla oğurlanma demək olmaz. Bu olsa-olsa yalnız və yalnız balaca, kiçik bir qətdir.

O d o a r d o . Böhtandır. Murdar böhtan! Mən qızımı tanıyıram. Əgər qətl olubsa, zorla qaçırma da olub. *(Vəhşi halda yan-yörəsinə baxır,*

quduzlaşmış kimi ayaqlarını yerə çırpır.) Hə, buna nə deyirsən, Klaudiya, buna nə deyirsən, anası?! Sevincli günlərimizi yaşadığ! Ah, mərhəmətli prins! Bizə necə də müstəsna lütfkarlıq göstərirsiniz!

O r s i n a . Hə, qoca, təsir edirmi, söylə, təsir edirmi?

O d o a r d o . Deməli, mən quldurlar yuvasındayam. (*O, pencəyini açıb hər tərəfinə baxır, görür ki, silahsızdır.*) Təəccüb edirəm ki, tələdiyimdən yaxşı ki, əllərimi evdə qoyub gəlməmişəm. (*Bir də bütün ciblərini axtarır.*) Heç nə yoxdur. Heç biri yanımda yoxdur!

O r s i n a . Aha, başa düşürəm. Sizə kömək edə bilərəm. Mən özüm ilə bir şey götürmüşəm. (*Xəncər çıxara-çıxara*) Budur, götürün, cəld götürün ki, heç kim görməsin. Məndə başqa bir şey də var – zəhər! Ancaq zəhər biz qadınlar üçündür, kişilər üçün yox! Götürün, götürün!

O d o a r d o . Təşəkkür edirəm, təşəkkür edirəm. Mehriban balam! Kim bir də sənə sərsəm desə, mən onunla danışaram!

O r s i n a . Onu bir yanınızda gizlədin! Tez olun, gizlədin! Mənim ondan istifadə etmək imkanım olmadı. Lakin sizin belə imkanınız olacaq. Əgər kişisinizsə, elə ilk, münasib imkandan istifadə edib onu işə salın! Mən, mən, hər halda, qadınam, lakin bura qəti qərarla gəlmişdim. Biz hər şeyi bir-birimizə etibar edə bilərik, qoca, ona görə ki, ikimiz də təhqir edilmişik, ikimiz də bir şəxs tərəfindən tovlanmışıq. Ah, əgər bilsəydiniz, bilsəydiniz ki, mən necə bir amansızlıqla, necə bir insafsızlıqla, ağlasığmaz, izhar edilə bilməz dərəcədə qəddarlıqla təhqir edilmişəm... Onda siz öz incikliyinizi unudardınız. Məni tanıyırsınızmı? Mən Orsinayam. Aldadılmış, atılmış Orsina. Bəlkə də, sizin qızınıza görə atılmış. Bir də ki sizin qızın nə günahı?! Tezliklə onu da atacaqdır... Sonra daha bir başqasını! Daha sonra daha bir başqasını! Ah! (*Heyrətlənmiş kimi*) Necə də fitri qabiliyyəti var! Nə olaydı, kaş bir vaxt bizim hamımız onun aldadıb atdığı qadınlar vakkanlara və füyelərə¹ dönəydik, o da bizim içimizə düşəydi. Biz onun bədənini tikə-tikə edərdik, onu hissələrə bölərdik, içalatını oyuşdurub o satqının ürəyini axtarardıq, hamımıza vəd etdiyi, lakin heç birimizə vermədiyi o ürəyi! Ah! Bax buna bayram təntənəsi deyərdim. Buna toy, bayram şənliyi deyərdim.

¹ Vakkan və füyə – kabus, qansoranlar

SƏKKİZİNCİ ƏHVALAT

Onlar və Klaudiya Qalotti

K l a u d i y a (*daxil olarkən otərəf-butərəfə baxır və ərini görcək ona sarı atılır*). Mən duymuşdum! Ah, bizim havadarımız, bizim xilaskarımız. Sən buradasan, Odoardo? Sən burdaymışsan?! Mən onların pıçılşa-malarından, sir-sifətlərindən hiss etdim. Əgər heç nə bilmirsənsə, onda sənə nədən deyim? Əgər bilirsənsə, onda nə deyim? Ancaq biz təqsirkar deyilik. Mən təqsirkar deyiləm. Sənin qızın təqsirkar deyil. Təqsirkar deyil, heç nədə təqsirkar deyil.

O d o a r d o (*guya, arvadına təskinlik vermək istəyir*). Yaxşı, yaxşı, sakit ol, sakit ol və mənə cavab ver. (*Orsinaya*) Elə düşünməyin ki, xanım, mən şübhə edirəm. Qraf ölüb?

K l a u d i y a . Ölüb.

O d o a r d o . Bu doğrudurmu ki, prins bu gün səhər messa zamanı Emiliya ilə söhbət edib?

K l a u d i y a . Doğrudur. Lakin sən bilsəydin, o necə dəhşət içində və özünü itirmiş halda evə qayıtdı...

O r s i n a . Hə, nə deyirsiniz, sizi aldatmışam?

O d o a r d o (*acı qəhqəhə ilə*). Mən buna görə soruşmaq istəmirdim, istəmirdim.

O r s i n a . Necə, ağılım çaşmayıb ki?

O d o a r d o (*qəzəblə otərəf-butərəfə gəzişərək*). Hm, mən də hələlik ağılımı itirməmişəm.

K l a u d i y a . Sən məndən xahiş etmişdin ki, sakitləşim. Bax, indi sakitləşmişəm. Əzizim, icazə ver, icazə ver, səndən xahiş edim ki...

O d o a r d o . Nə istəyirsən? Məgər mən sakit deyiləm? Məndən də sakit adam ola bilərimi? (*Özünü ələ alır*.) Emiliya bilirmi ki, Appiani öldürülüb?

K l a u d i y a . O, bunu bilmir. Lakin qorxuram ki, gəlib çıxma-dığını görüb şübhələnməyə başlaya...

O d o a r d o . Ağlayıb ah-nalə edirmi?

K l a u d i y a . Yox, sakitləşib. Sən ki onu yaxşı tanıyırsan, o, bizim nəsil də ən qorxaq, lakin ən qətiyyətli qızıdır. İlk təəssürat həmişə onu

sarsıdır, lakin bir az düşündükdən sonra o, yenidən hər şeyin öhdəsindən gəlmək iqtidarında olur. O, prins özündən kifayət qədər kənarda saxlayır, onunla elə bir dildə danışır ki, ha... Odoardo, çalış ki, biz buradan tez çıxıb gedək.

O d o a r d o . Mən atla gəlmişəm, necə edək. (*Qrafinyaya*) Doğrudan, xanım siz şəhərə qayıdırsınız, eləmi?

O r s i n a . Əlbəttə.

O d o a r d o . Lütfkarlıq edib arvadımı da özünüzlə aparmazsınız mı?

O r s i n a . Niyə aparmıram. Məmnuniyyətlə.

O d o a r d o . Klaudiya. (*Qrafinya ilə tanış edir.*) Qrafinya Orsina. Çox ağıllı qadındır, mənim sirdaşımdır, mənim havadarımdır. Sən onunla get ki, dalımızca tez kareta göndərəsən. Emiliya Qvastallaya qayıtmamalıdır, o, mənimlə gedəcək.

K l a u d i y a . Onda... eləsə, mən də qızımdan ayrılmaq istəmirəm.

O d o a r d o . Məgər atası onun yanında qalmır? Axır ki, məni onun yanına buraxacaqlar, ya yox. Heç bir etiraz ola bilməz! Gedək, mərhəmətli xanım! (*Astaca qrafinyanın qulağına*) Siz mənim barəmdə eşidəcəksiniz! Gedək, Klaudiya! (*Onu aparır.*)

Pərdə

V pərdə

Həmin səhnə qalır

BİRİNCİ ƏHVALAT

Marinelli, prins

M a r i n e l l i . Bura buyurun, möhtərəm hökmdar, bu pəncərədən siz onu görə bilərsiniz. O, eyvanda otərəf-butərəfə gedir. Odur, döndü, bura tərəf gəlir... yox, yenidən geri qayıdır. O, görünür, hələ özünə gələ bilməyib, lakin xeyli sakitləşib, bəlkə də, buradan sakit

görünür. Bizə aidiyyəti yoxdur... Əlbəttə! İki qadının onun başına dürtüklərini məgər açıb büruzə verə bilərmə? Battista eşidib ki, arvadı gedib, onların ardınca kareta göndərsin. O axı atla gəlib. Bax, görərsiniz, o hüzurunuza gələn kimi müti halda başlayacaq siz mərhəmət sahiblərinə dil töküüb, minnətdarlıq eləməyə ki, ailəsinə belə bir çətin anda səxavət göstərüb havadar çıxmısınız. Xahiş edəcək ki, bundan sonra da öz lütfkarlığınızı ondan və qızından əsirgəməyəsiz. Sonra isə sakitcə qızını şəhərə aparacaq və dərin bir ehtiramla, ümidlə gözləyəcək ki, siz cənablar onun bədbəxt, sevimli qızı haqqında nə tədbir görəcəksiniz.

P r i n s . Yaxşı, əgər birdən o, belə üzüyola olmasa? Çətin, çox çətin ki, o özünü belə apara. Mən onu çox yaxşı tanıyıram. O, birdən şübhələrini ört-basdır edib, qəzəbini boğaraq, Emiliyanı şəhərə deyil, öz yanına aparsa, onda necə? Əgər o, qızını öz yanında gizlətsə necə? Yaxud mənim səltənətimdən kənarında onu monastırların birinə göndərsə necə? Onda nə olacaq?

M a r i n e l l i . Vahiməli məhəbbət uzağa baxar, lakin ona can atmaz!

P r i n s . Can atsa əgər? Onda necə olacaq? Onda biçərə qrafın həlak olmasının bizə nə xeyri?

M a r i n e l l i . Nəyə lazım bu qəmli şübhələr? Qalib həmişə “irəli!” – deyər düşünməlidir, yanında yıxılanlara məhəl qoymamalıdır: dost, yaxud düşmən olsun... Bəlkə, belə də lazımdır! Əgər bu qoca zəhlətökən, sizin şübhələndiyiniz kimi hərəkət etsə belə, prins, *(fikirləşərək)* qoy etsin! Tapdım!.. Bu niyyəti göztündə qalacaq! Bir iş görə bilməz, heç bir vəchlə! Amma biz onu gözümdəndən yayınmağa qoymamalıyıq! *(Yenidən pəncərəyə yaxınlaşır.)* Görürsünüz, az qala, gəlib bizi burada, birlikdə görəcəkdik! Odur, bura gəlir... Onunla hələlik görüşməməliyik. İndi isə qulaq asın, prins, çətin anda biz nə edəcəyimizi bilməliyik.

P r i n s *(hədələyirmiş kimi)*. Bura baxın, Marinelli, siz!..

M a r i n e l l i . Mən – dünyanın ən günahsız bir insanı!

İKİNCİ ƏHVALAT

Odoardo Qalotti

O d o a r d o . Hələ heç kim gəlməyib? Lap yaxşı, mən bir az da sakitləşərəm. Bu, mənim xeyrimədir. Ağsaçlı başda cahil qızgınlığından mənfur nə ola bilər?! Mən bunu özümə əvvəllər də dönə-dönə söylərdim, lakin yenə də uyub aldandım, özü də kimə? Qısqanc bir qadına! Qısqanlıqdan ağıl çasmış bir qadına! Təhqir edilmiş bir ləyaqətlə şərəfsizliyə görə intiqamın nə əlaqəsi?! Mənim vəzifəm yalnız onu xilas etməkdir. Sənin haqq-hesabın isə... oğlum... mənim balam! Ah, ağlamağı heç vaxt bacarmamışam, indi öyrənmək mənim üçün çox gecdir... Kimsə sənin bu intiqamını alar. Qatil öz cinayətkarlığından istifadə edə bilmirsə, bu, mənim üçün kifayətdir. Qoy bu vəziyyət ona caniliyindən daha çox əzab versin! Qoy hərislik və mənfurluq onu bir şəhətə ağuşundan o birinə tullasın. Bircə dəfə ümidləri boşa çıxsa, elə bu dərd də onun bütün görüb-götürdüyü nəşələrini zəhərləyib məhv edəcək. Qoy o, hər dəfə yuxusunda görsün ki, qanına qəltan edilmiş qızın nişanlısı öz gəlinini öz əliylə onun yanına gətirir. O isə yenə də şəhətə həris əllərini qıza tərəf uzadır, lakin qoy elə bu vaxt cəhənnəmdən gələn istehzalı müdhiş qəhqəhələr onu yuxudan oyatsın.

ÜÇÜNCÜ ƏHVALAT

Marinelli, Odoardo Qalotti

M a r i n e l l i . Harada belə ləngidiniz, cənab? Haradaydınız?

O d o a r d o . Yoxsa, qızım buradaydı?

M a r i n e l l i . O yox, prins buradaydı.

O d o a r d o . Qoy məni prins məhv etsin. Qrafıyanı yola salırdım.

M a r i n e l l i . Nə oldu bəs?

O d o a r d o . Alicənab qadındır!

M a r i n e l l i . Bəs xanımınız hanı?

O d o a r d o . Qrafıya ilə getdi ki, təcili bizə kareta göndərsin. Qızımla burada belə çox ləngidiyimə görə prins gərək bağışlasın bizi.

M a r i n e l l i . Bu qədər əziyyət çəkmək nəyə gərəkdir? Məgər prinsin özü qızı və anasını şəhərə aparmaqdan məmnun olmazdımı?

O d o a r d o . Qızım, hər halda, bu şərəfdən mütləq imtina edərdi.

M a r i n e l l i . Niyə?

O d o a r d o . O, bir də Qvastallaya qayıtmayacaq.

M a r i n e l l i . Qayıtmayacaq? Niyə qayıtmayacaq?

O d o a r d o . Qraf ölmüşdür.

M a r i n e l l i . Elə ona görə də gərək...

O d o a r d o . O, mənimlə gedəcək.

M a r i n e l l i . Sizinlə?

O d o a r d o . Mənimlə. Mən ki sizə söylədim, qraf ölmüşdür... Əgər bundan xəbəriniz yoxsa... Bundan sonra qızım Qvastallada nə edəcək? O, mənimlə getməlidir.

M a r i n e l l i . Əlbəttə, qızın gələcək yaşayış yeri atasının istəyindən asılı olmalıdır. Lakin indi...

O d o a r d o . Nə indi?

M a r i n e l l i . Siz, cənab polkovnik, gərək razılıq verəsiniz ki, o, Qvastallaya aparılsın.

O d o a r d o . Mənim qızımı? O, Qvastallaya aparılsın? Nəyə görə?

M a r i n e l l i . Nəyə görə? Özünüz başa düşün!..

O d o a r d o (*hirsli*). Özünüz başa düşün!.. Özünüz başa düşün. Mən onu başa düşürəm ki, burada başa düşməli bir şey yoxdur. O, mənimlə gedəcək, o, mənimlə getməlidir!

M a r i n e l l i . Ah, mənim ağam, əbəs yerə niyə əsəbiləşirik? Bəlkə də, mən səhv edirəm, bəlkə də, mənim mühüm bildiyim bir şey o qədər də vacib deyil. Bu məsələni yaxşı olar ki, prins həll etsin. Elə prinsin özü də həll edər... Mən gedib onu çağıraram. (*Gedir.*)

DÖRDÜNCÜ ƏHVALAT

Odoardo Qalotti

O d o a r d o . Necə? Heç vaxt!.. Onu hara aparmalı olacağımı mənə izah etmək? Onu məndən gizlətmək? Bu, kimə lazımdır? Kimin buna cəsarəti çatar? Yoxsa burada azğınlıq edənlər? Yaxşı, yaxşı! Eybi yoxdur, qoy ixtiyarım olmasa da, mənim nəyə qadir olduğumu o görsün! Korafəhim zülmkar! Mən səninlə sonra haqq-hesabı çürüdərəm. Qanuna hörmət qoymayan heç bir qanun-qaydası olmayan adam qədər möhtəşəmdir. Sən bunu bilmirsən? Di gəl çıx, gəl çıx axı! Ah, yenə bu nədir?.. Yenə başladım?.. Qəzəbim, kinim, deyəsən, yenidən ağılımı başımdan çıxarır?.. Mən nə istəyirəm? Qoy hər şeydən əvvəl məni dəli edən bir işi görüm. Bu saray boşboğazları nələr çərənlemirlər? Gərək imkan verəydim, bir az da çərənləyəydi. Onda, bəlkə, qızı Qvastallaya nə üçün aparmaq istədiklərinin səbəbini öyrənərdim. Onda cavab da hazırlaya bilərdim... Nə isə, məgər cavab verə bilməyəcəyəm?.. Əgər cavab tapa bilməsəm, necə?.. Gəlirlər, sakit ol, qoca igid, sakit ol!

BƏŞİNCİ ƏHVALAT

Prins, Marinelli və Odoardo Qalotti

P r i n s . Ah, əziz və şərəfli Qalotti, mən sizi burada görürəmsə, deməli, çox vacib bir hadisə baş verir. Axı boş şeydən ötrü siz bura gəlməzsiz. Lakin məzəmməti bir tərəfə qoyaq!

O d o a r d o . Lütfkar hökmdar, mən hər kiçik şeydən ötrü sizi dəng etməyi özümə rəva bilmirəm. Düşünürəm ki, lazım gəlsə, istədiyiniz adamı özünü çağıracaqsınız. Hətta indi də əfv edilməməyimi xahiş edərdim ki...

P r i n s . Sizdəki bu əyilməz sadəliyi çoxlarında görmək istərdim. Lakin keçək əsas məsələyə. Siz, əlbəttə, qızınızı görmək istəyirsiniz. O, sevimli anasının birdən-birə çıxıb getməsinə görə yenidən həyəcanlanıb. Onları ayırmaq nəyə lazım idi? Mən gözləyirdim ki, gözəl Emiliya dincəlib özünə gəlsin və hər ikisini

təntənə ilə şəhərə aparım. Siz bu təntənənin yarısını korladınız, lakin sizə ixtiyar vermərəm ki, o biri yarısını da mənə çox görəsiniz.

O d o a r d o . Bu həddindən artıq lütfkarlıq oldu. İcazə verin, mən bədbəxt balamı Qvastallada onu gözləyən müxtəlif rəhmdil, yaxud bədxah niyyətli dost-düşmən tənəsindən xilas edim.

P r i n s . Onu dostlarının mərhəmət və təskinlik verən şirin sözlərindən məhrum etmək qəddarlıq olardı. O ki qaldı düşmənlərin bədxah tənə və niyyətləri barədə, icazə verin, hörmətli Qalotti, Emiliyanın qayğısına mən qalım.

O d o a r d o . Prins, heç bir qayğı ata qayğısını əvəz edə bilməz! Mənə belə gəlir ki, qızımın indiki vəziyyətində onunla necə rəftar etməyi mən özüm yaxşı bilirəm. Bu aləmi tərk etmək... monastıra, özü də mümkün qədər tez...

P r i n s . Monastıra?

O d o a r d o . Hələlik isə qoy atasının gözləri qarşısında bir müddət şivən qoparsın.

P r i n s . Belə bir gözəllik monastırdamı saralıb-solmalıdır? Puça çıxmış bir ümid niyə bizi bu aləmə düşmən etməlidir? Fəqət, necə olursa olsun, heç kim ata iradəsinə qarşı çıxa bilməz. Qızımızı, Qalotti, hara kefiniz istəyir ora da aparın.

O d o a r d o (*Marinelliyə*). Hə, necədir, ağam?

M a r i n e l l i . Siz məni hədələyirsiniz?

O d o a r d o . Ah, xeyr, xeyr.

P r i n s . Nə olub sizə?

O d o a r d o . Heç nə, möhtərəm hökmdar, heç nə. Biz yalnız öz aramızda sizin bəranizdə kimin səhv etdiyini götür-qoy edirik.

P r i n s . Necə? Bu nə deməkdir, Marinelli?

M a r i n e l l i . Mən təsəvvür edirəm ki, öz hökmdarımın lütfkarlığının əleyhinə gedirəm. Lakin dostluq borcu məni məcbur edir ki, sizi də adil olmağa çağırım.

P r i n s . Nə dostluq?

M a r i n e l l i . Sizə bəllidir ki, möhtərəm hökmdar, mən qraf Appianini necə ürəkdən sevirdim, bizim qəlbimiz bir-birinə necə də möhkəm tellərlə bağlanmışdı.

O d o a r d o . Bu sizə bəllidir, prins? Eləsə, siz yeganə adamsınız ki, bunu bilirsiniz.

M a r i n e l l i . Onun özü məni ölümünün əvəzində intiqam almağa seçmişdir.

O d o a r d o . Sizi?

M a r i n e l l i . Öz xanımınızdan soruşun. Ölməkdə olan qrafın son sözü Marinelli, Marinelli adı olmuşdur. Özü də necə bir səslə, necə bir ifadə ilə bu adı söyləyib! Əgər mən bütün qüvvəmi səfərbər edərək qatili tapıb intiqam almasam, qoy bu dəhşətli səs qulaqlarımda əbədi cingildəsin.

P r i n s . Mənim möhkəm dayağımıza arxalanın!

O d o a r d o . Mən də sizə ürəkdən müvəffəqiyyət arzulayıram. Yaxşı, bəs sonra!

P r i n s . Marinellidən mən də bunu bilmək istərdim?

M a r i n e l l i . Belə bir şübhə var ki, qrafa quldurlar hücum etməyib.

O d o a r d o (*istehza ilə*). Həqiqətən? Doğrudan?

M a r i n e l l i . Onu, guya, rəqibi aradan götürmək istəyib.

O d o a r d o (*acı-acı*). Nə? Rəqibi?

M a r i n e l l i . Başqa heç kim ola bilməz.

O d o a r d o . Elədirsə... qoy Allahın lənətinə gəlsin o alçaq qatil!

M a r i n e l l i . Rəqib, özü də istəkli bir rəqib.

O d o a r d o . Necə? İstəkli? Siz nə danışırsınız?

M a r i n e l l i . Yalnız yayılmış şayiələrdən danışıram.

O d o a r d o . İstəkli? Mənim qızımın istəklişi?

M a r i n e l l i . Bu, əlbəttə, doğru deyil. Bu ola bilməz. Bunu siz də desəydiniz belə, mən təkzib edərdim... Lakin, möhtərəm hökmdar, qanun qarşısında ən əsaslı bir inam belə, əslində, heç nədir. Hər halda, o, nakam gözəli sorğu-sual etmədən keçinmək mümkün olmayacaq.

P r i n s . Bəli, hər halda, lazımdır.

M a r i n e l l i . Bunu, Qvastalladan başqa, harada, daha harada etmək olar?

P r i n s . Bu məsələdə haqlısınız, Marinelli, burada haqlısınız. Bəli, möhtərəm Qalotti, bu, vəziyyəti dəyişir. Elə deyil? Siz özünüzdə görürsünüz ki...

O d o a r d o . Əlbəttə ki, görürəm, mən gördüyümü görürəm.
İlahi! İlahi!

P r i n s . Nə olub sizə? Sizi narahat edən nədir?

O d o a r d o . Mən burada görüb-əşitdiklərimi təsəvvürümə belə gətirə bilməzdim. Məni incidən bax budur. Başqa heç nə deyil. Hə, deməli, o, yenidən Qvastallaya qayıtmalıdır. Mən onu anasının yanına apararam. Ciddi istintaq ona haqq qazandırmayınca, Qvastalladan getməyəm. Kim bilir, (*acı gültişlə*) kim bilir, bəlkə də, ədalət məhkəməsi məni də istintaq etməyi vacib bildi.

M a r i n e l l i . Tamamilə mümkündür! Belə hallarda ədalət məhkəməsi az iş görməkdənsə, çox iş görməyi üstün tutur. Mən hətta ehtiyat edirəm ki...

P r i n s . Nədən, nədən ehtiyat edirsiniz?

M a r i n e l l i . Hələlik ana ilə qızın söhbət etməsinə imkan yaratmaq olmaz.

O d o a r d o . Söhbət etməsinə?

M a r i n e l l i . Qızı və anasını bir-birindən təcrid etmək lazım gələcək!

O d o a r d o . Qızı və anasını bir-birindən təcrid etmək.

M a r i n e l l i . Ananı da, qızı da, atanı da. İstintaq qaydaları bu ehtiyat tədbirlərinin görülməsini tələb edir. Ürəkdən təəssüflənirəm, möhtərəm hökmdar, mən məcburam tələb edə ki, Emiliya, heç olmasa, xüsusi adamlarla mühafizə olunsun.

O d o a r d o . Xüsusi adamlarla mühafizə olunsun? Prins! Prins! Bir də ki... Hə, hə, əlbəttə, əlbəttə! Tamamilə doğrudur, xüsusi mühafizə! Elə deyil, prins? Məgər belə olmamalıdır? Ah, gözəldir, ədalət məhkəməsi! Qiyamətdir! (*Tez əlini pencəyinin xəncər olan cibinə salır.*)

P r i n s (*ona yaxınlaşır*). Özünü ələ alın, əziz Qalotti...

O d o a r d o (*əlini cibindən boş çıxarıandan sonra kənara*). Bu sözləri hesab edək ki, o demədi, məleykələr pıçıldadı.

P r i n s . Siz səhv edirsiniz, siz onu başa düşmədiniz. Siz mühafizə kəlməsini “həbsxana”, yaxud “həbsetmə” kimi güman etdiniz.

O d o a r d o . Qoyun bu elə güman olsun və mən sakitləşim.

P r i n s . Həbsxana haqqında bir kəlmə də ola bilməz, Marinelli? Belə olan surətdə, qanunun ciddi hökmünü təmiz ləyaqətlə, hörmətlə

əvəz etmiş olardı. Əgər Emiliya xüsusi mühafizədə saxlanılmalı olsa, onda artıq mən ona layiq yer müəyyənləşdirmişəm. Bu, mənim kanslerimin evidir. Heç bir etiraz ola bilməz, Marinelli! Mən özüm onu həmin yerə apararam və ləyaqətli bir qadının qəyyumluğuna verərəm. O qadın hər şeyə cavabdeh olacaq. Siz məsələni çox tündləşdirirsiniz.

M a r i n e l l i . Öz tələblərinizlə məsələni həddindən artıq tündləşdirirsiniz. Siz ki, Qalotti, mənim kanslerim Qrimaldini və onun arvadını yaxşı tanıyırsınız.

O d o a r d o . Necə tanımıram? Mən hətta bu alicənab ər-arvadın nazəndə qızlarını da tanıyıram. Kim onları tanımır ki? (*Marinelliyə*) Yox, ağam, buna razı olmayın! Əgər Emiliya mühafizədə olmalıdırsa, onda onu tamamilə gizli bir dustaqxanaya qatmaq lazımdır. Yalvarıram, bunu təkidlə tələb edin! Lap səfehlanmışəm ha, gör bir nəyi xahiş edirəm? Bəli, o qadın haqlıymış, o xeyrixah sivilla haqlıymış! Belə vəziyyətlərdə ağılı itirməyən şəxs heç nə itirmir.

P r i n s . Başa düşürəm, möhtərəm Qalotti, mən daha nə edə bilərəm? Qoy belə olsun, xahiş edirəm. Bəli, bəli, mənim kanslerimin evində. Emiliya orada olmalıdır. Mən özüm onu ora apararam, əgər orada böyük hörmətlə qarşılanmasa, onda sözümlün heç bir dəyəri yoxdur. Ancaq narahat olmayın! Belə də olmalıdır! Siz isə, Qalotti, necə istəyirsiniz, eləcə də hərəkət edin. Siz bizi Qvastallaya kimi müşayiət edə bilərsiniz, Sabionettaya qayıda bilərsiniz – necə bilirsiniz! Sizə yol göstərmək gülünc olardı. İndi isə xudahafiz, hörmətli Qalotti! Gedək, Marinelli, artıq gecdir.

O d o a r d o (*dərin düşüncələr içərisində*). Necə? Deməli, mən qızımla da danışa bilmərəm? Axı mən hər bir şərtinizlə razılaşıram, hər şeyi qəbul edirəm. Kanslerin evi ləyaqətli bir qız üçün, əlbəttə, ən yaxşı pənahgahdır. Ah, mərhəmətli hökmdar, aparın ora mənim qızımı, yalnız ora! Lakin əvvəlcə qızımla, heç olmasa, danışmaq istərdim. O, qrafın ölümü barədə hələlik heç nə bilmir. Başa düşməz ki, nəyə görə onu valideynlərindən ayırırlar. Ona gərək bunları izah edək, ayrılığa görə gərək ona ürək-dirək verək. Mən onunla danışmalıyam, lütfkar hökmdar, mən onunla mütləq danışmalıyam....

P r i n s . Eləsə gəlin...

O d o a r d o . Axı, qızın özü də atasının hüzuruna gələ bilər... Burada ikilikdə onunla məsələni birdəfəlik həll edib qurtararam. Siz onu yanıma tək göndərin, möhtərəm hökmdar.

P r i n s . Göndərəm. Ah, Qalotti, bircə siz mənim dostum, mənim rəhbərim, mənim atam olmaq istəsəydiniz!

Prins və Marinelli gedirlər.

ALTINCI ƏHVALAT

O d o a r d o (*bir qədar susduqdan sonra onların ardınca boylanır*). Niyə də olmayım? Ürəkdən, məmnuniyyətlə! Ha, ha, ha! (*Qəzəblə o tərəf-bu tərəfə baxır.*) Kimdir burda gülən? Allaha and içirəm ki, deyəsən, mən güldüm? Elədir ki var! Şənlənin, şənlənin! Onsuz da, tamaşa sona çatır! Fəqət (*susur*). Əgər birdən qız onlarla dilbirləşibsə? Əgər bütün bunlar, sadəcə, qondarma, fırıldaqdırsa? Əgər o, mənim düşüüb hazırladığım tədbirə layiq deyilsə? Onu özümə söyləməyə belə cəsarətim çatacaqmı? Elə şey düşünmüşəm ki, bunu yalnız təsəvvür etmək olar! Murdar! Kənar, kənar məndən! Mən onu gözləmək belə istəmirəm, xeyr! (*Göylərə*) O günahsız kim bu uçuruma itələyibdirsə, qoy o da oradan çıxarsın. Mənim əlim ona nə gərəkdir. Kənar! (*Getmək istəyir, daxil olan Emiliyanı görür.*) Artıq gecdir. Ona mənim əlim lazımdır, ona bu əl lazımdır!

YEDDİNCİ ƏHVALAT

Emiliya, Odoardo

E m i l i y a . Necə? Siz buradasınız, ata? Təkcə siz? Bəs anam? Burda yoxdur? Bəs qraf? O da yoxdur? Siz necə də həyəcanlısınız, ata!

O d o a r d o . Sən isə necə sakitdən, qızım!

E m i l i y a . Niyə sakit olmayım, ata? Ya hələ heç nə itirilməyib, ya da artıq hər şey məhv olub. Sakit olmağı bacarmaq, yaxud məcburən sakit olmaq, məgər bunlar eyni şey deyilmi?!

O d o a r d o . Yaxşı, sənin fikrincə, bəs necə olmalıdır?

E m i l i y a . Hər şey itirilibsə, deməli, biz sakit olmalıyıq, ata.

O d o a r d o . Sən sakitсэн; ona görə ki, sakit olmağa məcbursan, hə? Sən kimsən? Bir qız, özü də mənim qızım. Mən kişiliyimlə, bir ata kimi həya edirəm. Lakin mən bilmək istərdim, “hər şey itirilmişdir” sözləri ilə nə demək istəyirsən? Qrafın öldürülməsini nəzərdə tutursan?

E m i l i y a . Bilirsənmi niyə öldürülüb? Niyə? Deməli, bu həqiqətdir, ata? Həqiqət! Deməli, bütün bunlar doğru imiş? Deməli, anamın o təşvişli, ağlamaqdan alacalanmış gözlərindən oxuduğum dəhşətli mənalara həqiqət imiş? Hanı mənim anam? O, hara getdi, ata?

O d o a r d o . O bizdən qabağa düşüb getdi... Əgər biz də onun ardınca getməli olsaq...

E m i l i y a . Nə qədər tez getsək, bir o qədər yaxşıdır. Əgər qraf ölübsə, əgər ona görə, ona görə ölübsə, onda bəs burada niyə ləngiyirik? Tez ol qaçaq, ata!

O d o a r d o . Qaçaq? Buna ehtiyac varmı? Sən burada, səni qaçıranların yanında qalırsan.

E m i l i y a . Mən onun yanında, özü də yalqız? Atacan, heç vaxt! Bəlkə, daha mənim atam deyilsiniz? Mən onun yanında yalqız qalıram? Yaxşı, hünəriniz var, məni burada qoyub gedin, hünəriniz var məni burada qoyun! Bilmək istəyirəm ki, kim məni burada saxlaya bilər, kim məni buna məcbur edə bilər? Başqasına belə hökm edən o adam kimdir?

O d o a r d o . Mən elə güman edirdim ki, sən sakitləşmişən, qızım.

E m i l i y a . Bəli, mən sakitləşmişəm. Lakin siz sakitləşmək nəyə deyirsiniz? Əllərini qoynuna qoyub oturmaq? Nahaq iztirablara dözmək?

O d o a r d o . Ah, doğrudan, beləcə düşünürsənsə, qızım, qoy onda səni bağrıma basım. Mən həminə demişəm ki, təbiət qadın timsalında öz şah əsərini yaratmaq istəmişdir, lakin o, gil seçməkdə səhv etmişdir, çox yumşaq gil seçmişdir. Qalan bütün cəhətləriniz biz kişilərinkindən üstündür. Ah, sənə belə sakitliyin mənə də sirayət edir! Qoy səni bağrıma basım, qızım! Təsəvvürünə gətir ki, məhkəmə istintaqı bəhanəsiylə – ah, bu ki cəhənnəm oyunbazlığıdır! İstəyirlər səni bizdən ayırır Qrimaldigilə aparsınlar.

E m i l i y a . Məni ayırırlar? Məni aparmaq istəyirlər? Məni o ayırmaq istəyir? Məni aparmaq istəyir? İstəyir? Guya, bizim heç bir ixtiyarımız yoxdur, ata?

O d o a r d o . Mən elə əsəbiləşmişdim ki, əlimi atdım bax, bu xəncərə. *(Xəncəri çıxarır.)* İstədim onların birinin, yox elə ikisinin də, ikisinin də ürəyinə soxam.

E m i l i y a . Allah xatirinə, yox, ata! Mətanətli insanların yeganə varı onların həyatlarıdır! Mənə, atacan, mənə verin o xəncəri!

O d o a r d o . Bala, bu hörük sancağı deyil.

E m i l i y a . Eləsə hörük sancağı qoy xəncəri əvəz etsin! Fərqi nədir?

O d o a r d o . Necə? İş məgər o yerə çatıb ki... Yox, qətiyyən! Özü-nə gəl! Axı sənin də yeganə həyatın var.

E m i l i y a . Yeganə və pak.

O d o a r d o . Özü də o, hər cür zorakılıqdan şərəfəli.

E m i l i y a . Lakin hər cür rüsvayçılıqdan isə üstün deyil. Zorakılıq, zorakılıq! Kim bu zorakılığın öhdəsindən gələ bilməz? Zorakılıq heç bir şeydir. Rüsvay etmək – bax, əsl zorakılıq budur! Damarlarımda qanım coşur, atacan, gənclik həvəsi, gənclik atəşi ilə! Mənim də özüməməxsus aqlım-huşum var. Mən, deməli, daha heç nəyəm. Mən daha heç nəyə gərəkdir deyiləm. Mən Qrimaldinin evini tanıyıram. O ev əyləncə üçündür. Anamın nəzarəti altında mən orada bircə saat vaxt keçirmişəm. Bu bircə saat qəlbimdə elə bir tufan qoparmışdır ki, onu söndürmək üçün həftələrlə dualar oxuyub göylərə yalvarmalı olmuşam. Dini dualar! Özü də necə dualar! Belə günahlara batmamaq üçün minlərlə insan özünü burulğana atıb, əbədi müqəddəsliyə qovuşub. Verin, atacan, verin. Verin, o xəncəri mənə!

O d o a r d o . Bilsəydin ki, bu xəncər kimindir!

E m i l i y a . Nə olar, qoy bilməyim! Naməlum dost da mənə dostdur! Verin mənə onu, atacan, verin onu mənə!

O d o a r d o . Tutuq ki, verdim... Al!.. *(Xəncəri ona verir)*

E m i l i y a . Bax belə!.. *(İstəyir özünü öldürsün, atası xəncəri əlindən tutub alır.)*

O d o a r d o . Sən buna bir bax, nə tez!.. Yox, xəncər sənə əllərinə yaraşmır.

E m i l i y a . Siz haqlısınız, mən gərəkdir sancaqla!.. *(Saçlarında sancaq axtararkən əlinə gül keçir.)* Sən hələ buradasan? Rədd ol! Sən atasının razılığı ilə onun istədiyi insana çevriləcək bir qızın saçları üçün heyifsən!

O d o a r d o . Ah, qızım, qızım!

E m i l i y a . Ah, atacan, niyyətinizi düzgünmü anlamışam? Fəqət yox, siz bunu istəmirsiniz, istəsəydiniz, belə tərəddüd etməzdiniz. *(Gülü əlləri ilə didib əzə-əzə qəhərli bir səsle)* Keçmişlərdə deyirlər, elə bir ata varmış ki, qızını rüsvayçılıqdan xilas etmək üçün əlinə keçən ilk iti polad xəncəri onun ürəyinə soxmuş və övladına ikinci dəfə müqəddəs bir həyat bəxş etmişdir. Lakin belə ləyaqətli əməllər keçmişlərdə olardı. Yoxdur indi belə atalar!

O d o a r d o . Fəqət var, qızım, var! *(Xəncəri onun ürəyinə soxur.)* İlahi, mən nə etdim?! *(Qız yıxılır, atası onu qucaqlayır.)*

E m i l i y a . Bir gülü tufan qoparıb ləçəkləməmişdən əvvəl dər-dilər. Qoy öpüm, qoy öpüm o ata əllərinizdən!

SƏKKİZİNCİ ƏHVALAT

Prins, Marinelli, əvvəlki şəxslər

P r i n s *(içəri daxil olaraq)*. Nə olmuşdur? Emiliya özünü pis hiss edir?

O d o a r d o . Yox, çox yaxşı, çox yaxşı!

P r i n s *(yaxın gələrək)*. Mən nə görürəm? Dəhşət!

M a r i n e l l i . Ay aman!

P r i n s . Qəddar ata! Siz nə etdiniz?

O d o a r d o . Bir gülü tufan qoparıb ləçəkləməmişdən əvvəl özüm dərdim... Elə deyilmi qızım?

E m i l i y a . Siz yox, atacan! Mən özüm... mən özüm...

O d o a r d o . Sən yox, qızım. Sən yox! Bu dünyanı dilində yalan tərək eləmə! Sən yox, qızım! Sənin atan, sənin bədbəxt atan!

E m i l i y a . Ah, mənim sevimli atam... *(Ölür, atası onu yavaşca yerə uzadır.)*

O d o a r d o . Köç o dünyaya! Hə, necədir, prins? O, sizə yenədəmi xoş gəlir? Beləcə qanıma qəltan edilmək yolu ilə sizdən qisas almaq istədiyi bir vəziyyətinə yenədəmi o, sizin şəhvet hisslərinizi coşdurur? *(Bir az susduqdan sonra)* Yəqin, çox bilmək istəyirsiniz ki, bütün bunlar, nəhayət, nə ilə qurtaracaq. Siz ümid edirsiniz ki, bəlkə də, mən, o qədim faciədəki kimi bu polad parçasını özümə qarşı çevirib bütün bu

əməllərə son qoyacağam? Siz səhv edirsiniz. Budur, alın! (*Xəncəri onun ayaqlarına atır.*) Budur mənim qatilliyimin qanlı şahidi. Mən özüm gedib ədalət məhkəməsinə təslim olacağam. Mən gedirəm və sizi ittihamçı kimi gözləyirəm. Sonra isə orada – bizim hamımızın adil hakimi qarşısında sizi gözləyəcəyəm!

P r i n s (*bir qədər sakit dayanıb dəhşət və qorxu ilə Emiliyanın meyitinə baxır. Marinelliyə.*) Bura gəl! Qaldır onu. Nə oldu, hələ tərəddüd də edirsən? Məlun! (*Xəncəri əlindən alır.*) Yox, sənin qanın onun qanına qarışmamağıdır... Rədd ol, birdəfəlik mənim gözlərimdən! Rədd ol, deyirəm! İlahi! İlahi! Məgər bu bədbəxtlik bəs deyildirmi? Axı hökmdarlar da insandırlar, üstəlik bəs iblislər niyə axı onlara özlərini belə dost kimi göstərirlər?!

S O N

ESSE

FRİDRİX NİTSŞE

(1844–1900)

ZƏRDÜŞT BELƏ DEDİ

HAMININ VƏ HEÇ KƏSİN KİTABI

(fragmentlər)

Birinci bölmə

ZƏRDÜŞTÜN MÜQƏDDİMƏSİ

Fövqəlinсан

və axırncı insan haqqında

Otuz yaşın tamamında Zərdüşt yurd-yuvasını tərk edib, dağlara çəkildi. Düz on il ruhu ilə təkbətək qalıb, çilə doldurdu¹.

Axır ki, qəlbində dönüş oldu. Bir sabah ertə günəş dağın gərdəninə sancılarkən Zərdüşt üzünü ona tutub dedi:

“Ey həşəmətli bürc, əgər nurlandırmalı bir şey olmasa, sənin nə dəyərin olardı? Düz on il sərəsər bu ənginlikdəki mağaradan işığı əsirgəmədin. Mən olmasaydım, mənim qartalım, ilanım olmasaydı, bu yol səni bezdirərdi. Amma biz hər səhər sənin pişvazına çıxırıq, səni salamlayırıq. Kim bilir, bəlkə, sənin yorğunluğunu bu çıxarırmış.

Bax indi də mən öz müdrikliyimdən bezmişəm. Bu saat mənim qədərindən artıq balyığan arılara bənzərim var. Mənə açılan əllərə ehtiyac duyur, sərvətimi bölüşmək istəyirəm.

Biliklərimi ta o vaxtacan bölüşmək istəyirəm ki, adamlar arasında bütün fərqlər silinsin, bütün sədlər uçulub-dağılsın.

¹ Çilə doldurmaq – əzab-əziyyətdən keçmək

Bunun üçün mən də sənin kimi qüruba enməliyəm. Ulu bürcüm, necə ki sən axşamlar yeraltı aləmi nurlandırmaq üçün dənizlərin arxasına çəkilsən, adamlar buna batmaq deyir, nə eybi, mən də sənin kimi batmaq, adamlar arasına enmək istəyirəm.

Xeyir-dua ver mənə, paxıllıq, həsəd sənə yaddır, axı heç kəsin ən böyük səadətində belə gözün yoxdur.

Xeyir-dua ver ki, bu dolu piyalə aşıb-daşsın, sənin şefəqinin zər-rələrini aləmə yaysın!

Bir bax, bu piyalə axı boşalmaq istəyir. Zərdüşt yenidən insan olmaq istəyir”.

Zərdüştün qürubu belə başladı.

Zərdüşt tək-tənha dağları tərək etdi. Bir inc-cins görünmürdü. Amma meşəyə təzəcə girmişdi ki, qabağında bir pirani qoca peyda oldu. Deyəsən, o, meşədə bitki kökləri axtarırdı. Qoca Zərdüştü görcək dedi:

– Bu səyyah mənə tanış gəlir: neçə il öncə o, buradan keçib. Adı Zərdüştür, amma çox dəyişib. O vaxt dağlara küllü gedirdi, indi atəşlə dərələri yandırmaqı istəyir? Atəşpərəstlərin cəzasından qorxmurmu, görəsən? Hə, tanıdım Zərdüştü. Üz-gözündən nur tökülür. Zərdüşt yaman dəyişib. Uşaq idi, kamil insana dönüb: yaxşı, bu ölü camaatın yanına getməkdə qəsdin nədir? Tənhalıq səni dəniz kimi ağışuna almışdı. İndi də sahilə çıxmaq xəyalına düşmüşsən? Səndə heç qorxu deyilən şey yoxdurmu? Təzədən cəsədə dönməkdən qorxmursanmı?

Zərdüşt cavab verdi:

– Mən insanları sevirəm.

– Bəs mən niyə meşəyə çəkilmişəm, niyə özümdə dəfn olunmuşam? Ona görə deyilmi ki, mən insanları qədərindən artıq sevirdim? İndi yalnız Allahı sevirəm. İnsanları sevmirəm daha. İnsan mənim nəzərimdə natamam, yarımçıq məxluqdur. İnsana məhəbbət mənim axırıma çıxardı.

Zərdüşt cavab verdi:

– Mən niyə məhəbbətdən dəm vururam axı? İnsanlara bəxşiş verəcəyəm.

– Onlara heç nə vermə, – qoca dilləndi, – bacar, nələri var əllərindən al, onlara belə lazımdır. Əgər vermək istəyirsənsə, sədəqə ver

onlara, özü də asanlıqla yox, ilan kimi dil çıxaranadan, dizin-dizin sürünəndən sonra!

– Yox, – Zərdüşt onun sözünü kəsdi. – Mən sədəqə paylayacaq qədər miskin deyiləm.

Zərdüştün sözləri qocanı güldürdü:

– Gör heç sənın xəzinəni saya salacaqlarmı? Onlar biz qəriblərdən şübhələnir, bizim bir şey verə biləcəyimizə inanmırlar.

Küçələrdə tənha addım səslərimiz onları ürküdür. Elə ki gecə vaxtı bir adamın getdiyini gördülər, ürəklərinə yüz qara-qorxu dolur, öz-özlərinə sual edirlər ki, görəsən, bu oğru kimin evini yaracaq? İnsanlar arasına getmə, qal meşədə! Ya da, yaxşısı budur, heyvanların yanına yollan! Niyə axı mənim kimi olmaq istəmirsən? Ayılarla, quşlarla müsahiblik etməyin nəyi pisdır?

– Ey pır, sən meşədə nə iş görürsən axı?

İxtiyar cavabında:

– Mən mahını qoşur, nəğmələr deyir, istəyəndə gülür, istəyəndə ağlayır, Allahımı ürəyim istəyincə mədh edirəm, – dedi. – Mən Allahı, öz Allahımı nəğmədə, gülüşümdə, göz yaşlarımda yad edirəm. Yaxşı, sənın bəxşişin nə ola bilər?

Bu sözləri eşidən Zərdüşt ehtiramla dedi:

– Mən sizə nə verə bilərəm ki? Məni tez başdan eləyin, çıxım gedim ki, bəri heç nəyinizi götürməyim.

Beləcə ayrıldılar. Ayrırlarkən bu yaşlı-başlı kişilər iki sadədil uşaq kimi güldürdülər.

Elə ki Zərdüşt tək qaldı, öz-özünə söylədi: “Sən bir işə bax! Bu qoca pır meşədə hər şeydən xəbərsiz yaşayır. Hələ indiyəcən bilmir ki, Allah ölmüşdür!”

* * *

Zərdüşt rastına çıxan ilk şəhərə girəndə bütün əhalini bazar meydanına yığışan gördü. Şəhərə hay düşmüşdü ki, kəndirbaz oynadacaqlar. Zərdüşt üzünü camaata tutub dedi:

– Sizi fəvqəlinсан olmağa səsləyirəm! İnsan kamilləşməyə möhtacdır. Bəs siz kamilləşmək naminə əlinizi ağıdan qaraya vurmusunuzmu?

Yer üzünün cəmi məxluqatı özündən daha ali bir şey yaradır, təkmilləşməyə, kamilləşməyə can atır. Bəs siz niyə quyruqda sürünürsünüz, niyə bu axına qoşulmursunuz? Öz naqisliyinizi dəf etmək əzabına qatlaşmaqdan, heyvan əcdadlarınızın halına qayıtmağı əfzəl bilirsiniz.

İnsanın nəzərində meymun nədir? Lağ hədəfi, üzüntülü xəcalət. Bax fəvqəlınsan üçün də insan belə bir şey olmalıdır: lağ hədəfi, üzüntülü xəcalət.

Siz soxulcandan insana dönəli nə qədər sellər-sular axıb, amma gör içindəki qurd xislətdən təmizləne bilibsinizmi? Bir vaxtlar siz meymundunuz, indinin özündə də insan təbiətindəki meymunluq hər bir meymunu mat qoyur.

Mən sizi fəvqəlınsan olmağa çağırıram.

Fəvqəlınsan kürreyi-ərzin mənasıdır. Birdəfəlik anlayın ki, ali insansız yer üzü bir qara qəpiyə dəyməz!

Qardaşlar, sizi and verirəm inandığınıza, öz dünyamıza sığının, bu dünyaya pənah gətirin. Qoymayın o biri dünya haqqındaki cəfəngiyatla gözünüzə kül üfürsünlər. Beyninizi belə zəhərləyən kəslərə zəhərli ildan başqa nə ad vermək olar? Amma yox, onların arasında elə kütbeynləri də var ki, öz yalanlarına inanırlar, öz yalanlarından zəhərləniblər, boğazdanyuxarı danışıqları yalan qan kimi öz qəlblərinə də işləyib. Torpaq da belələrindən bezardır, görün onları lənətə gəlsin! Vaxt vardı, Allaha asi düşmək ən ağır qəbahət sayılırdı, amma Allah öldü, bu günahlardan qurtulduq. İndi günah dediyin gözəgörünməz, yeribilməz bir qüvvənin itaətindən çıxmaq deyil, öz dünyamızda şər işləyən kəs daha artıq günaha batır.

Bir zamanlar ruh cismə düşmən kəsilmədi. Guya, bədənin arıqlığı, zəifliyi, çirkinliyi ruhun ucalığına dəlalət edirdi. Bu yolla ruh bədəni tərk etmək, günahkar dünyamızdan qurtulmaq istəyirdi.

Oh, belə qəddar ruh, əslində, cismdən qat-qat artıq zəif, düşkün və eybəcər idi; qəddarlıq bu ruhun ehtirasına dönmüşdü.

Bəs siz necə, qardaşlar, öz ruhunuzun qeydinə qalmısınız? Sizin ruhunuz səfalət, çirkab və mənfur ehtirasdan yağrulmayıbmı?

Bəli, insan dediyin mürdar bir lehmədir. Gərək necə nəhayətsiz bir ümman olasan ki, öz suyunu bulandırmadan bu lehməni ağuşuna ala biləsən.

Bax fəvqəlinсан belə bir ümmandır, elə sonsuz ümman ki sizin bütün həqarətləriniz onun sularında itib-batır, yuyulub arınır.

Keçirəcəyiniz ən ali hissini nə olduğunu bilirsinizmi? Bu, ikrah saatının çatmasıdır. O saatın ki səadətiniz, ağılnız, fəzilətləriniz belə sizi iyrendirəcək.

O vaxt ki siz dediniz: mən bunamı səadət deyirəm? Bu ki səfalət, rəzalət, mənfur bir ehtirasdır. Mənim səadətim isə yalnız özümü təmin etməməli, ona həyatın özü bəraət qazandırmalıdır.

O vaxt ki siz dediniz: məndə ağıl deyilən şeydən əsər-əlamət varmı? Varsa nə üçün o, pərvanə olub elm atəşində yanmır? Nə üçün mən özümdə elmə təşnə duymuram? Yalnız murdar ehtiraslara aludə olan belə ağıl sahibinə, səfildən, rəzildən savayı, nə ad vermək olar?

O vaxt ki siz dediniz: bəsdir insaniyyətdən, xeyirxahlıqdan dəm vurdum! Fəzilətlərim də, qəbahətlərim də daha ürəyimi vurub. Bunlar hamısı səfalətdir, rəzalətdir, murdar bir ehtirasdır.

O vaxt ki siz dediniz: mənmi özümü ədalətli sanıram? Ədalət istəyənlər kəs gərək səməndər quşu kimi alovlara tutuşsun. Bəs mən oddan-aldovdan keçməyə hazırımı?

O vaxt ki siz dediniz: insaf dedikləri nə olan şeydir axı? Ürəyi-yumşaqlar, mərhəmətlilər üçün qurulmuş bir tələ. Yox, mən kimsəyə tələ qurmaq istəmirəm. Bax onda çatacaq bu saat!

Heç bunlar ağılnıza gəlibmi? Heç belə fəryad qopardığınız olubmu? Ah, sizin bu fəryadınızı eşitməkdən ötrü mən nələrdən keçməzdim!

Boğazacan çirkab içində olan sizlər əlinizi göylərə açıb səmədan mərhəmət diləyirsiniz.

Hanı elə bir şimşək ki, xislətinizdəki naqisliyi yandırır külə döndərsin, ruhunuzu nura bələsin.

Eşidin, fəvqəlinсан elə bu şimşəyin özüdür.

Zərdüşt elə bunu demişdi ki, camaat arasından biri qışqırdı:

– Nə vaxtdır kəndirbazın sorağını almışsıq, imkan ver baxaq də!

Elə bil, hamı himə bənd imiş. Yerbəyerdən Zərdüştü ələ salıb gülməyə başladılar. Bu sözlərin ona aid olduğunu zənn edən kəndirbaz tələsik işə girdi.

* * *

Zərdüşt heyrətlə camaata baxdı. Sonra nə düşündüsə yenidən:

– İnsan dediyin bir kəndirdir, heyvanla fəvqəlinsan arasında bir kəndir, özü də bu kəndir uçurumun üstündə bənd olunub.

Yığıla-dura, zor-bəla ilə azca irəliləyir, qorxa-qorxa dönüb gəldiyi yollara nəzər salır, öz yaşamından dəhşətə gəlir və... Vəssalam, canını tapşırır. Budur insanın bütün həyatı!

İnsanda böyüklük adında bir şey varsa, o da onun son məqsəd deyil, yalnız məqsədə doğru bir vasitə, körpü olmasıdır, insanda seviləsi bir şey varsa, onun bir adlamac, keçid olması, gəldi-gedərliyi.

O adamları sevirəm ki, həyatın ötəri-itəri bir şey olduğunu anlayıb, ondan beşəlli yapışmırlar.

O adamları sevirəm ki, nifrət etməyi bacarsınlar. Yalnız naqisliyə nifrət bəsləyən kəs fəziləti qiymətləndirə bilər.

O adamları sevirəm ki, canlarını boş xəyallara, mənasız cəfəng ideyalara deyil, torpağa, vətənə fəda edirlər, o torpağa ki bir vaxt fəvqəlinsanın məskəni olacaq.

O adamları sevirəm ki, dünyaya kor gəlib kor getməsinlər, həyatdan bir şey anlasınlar, öləndə də arxayın olsunlar ki, ruhlarını, az da olsa, kamilləşdirə bilərlər.

O adamları sevirəm ki, canlarına cəfa verirlər, özlərindən sonra bir iz qoymaq istəyirlər.

Mərd adamları sevirəm, çünki gözləri ilə od götürə-götürə dünyanın qəm yükünü çiyinlərində daşımağa tək onların hünəri çatır.

O adamları sevirəm ki, közü öz qabaqlarına çəkməsinlər, ruhlarını saflaşdırmağın qeydinə qalsınlar.

Mərdliyi ilə ölümü öldürənləri, insan kimi yaşayıb, insan kimi də ölənləri sevirəm.

O adamları sevirəm ki, hər şeyin yaxşısına can atmırlar, əslində, tək bir yaxşı cəhəti olan adam ideal adamdan yaxşıdır, çünki belədə insan bu tək cəhətə daha çox alışır, o, alın yazısı kimi, insana ölüncə yoldaşlıq edir.

O adamı sevirəm ki, həyatda naxışı tutanda, bəxti gətirəndə xəcalət çəkir: “Mən taleyin bu bəxşisinə layiqəmmi?” – deyə öz-özündən soruşur.

O kəsləri sevirəm ki, sözü havaya sovurmurlar, əməli boş vəddən üstün tuturlar.

O adamları sevirəm ki, gələcək qarşısında məsuliyyət, keçmiş qarşısında ehtiram, indinin önündə fədakarlıq duysunlar.

Fədakar adamları sevirəm, indi qədir-qiymətləri bilinməsə də, sabaha tək onlar üzüağ çıxacaqlar.

O kəsləri sevirəm ki, Allahının da səhvlərini görür, lap Allahın qəzəbindən tar-mar olacağıni bilsələr belə, ayaq geri qoymurlar.

Əzabkeşləri, cəfakeşləri sevirəm, axı insan qəlbinin böyüklüyü onun çəkdiyi əzablarla ölçülür, yalnız onlar qiyamət körpüsünü cəsərətə adlayırlar.

Gözü-könlü tox, mənəmlik buxovundan azad adamları sevirəm.

Açıqfikirli, ürəyiaçıq adamları sevirəm, belə adamların ağılı həmişə qəlbinin səsinə qulaq asır. Qəlbləri isə onları axirət gününü unutmğa sövq edir.

O kəsləri sevirəm ki, insanların başı üstündən asılmış qara buluddan düşən ağır damlalarla şimşəyin yaxınlaşmasını xəbər verən elçilərə bənzəyirlər.

Eşidin, mən də şimşəyin carçısıyam, buluddan düşən ağır damlayam: bu şimşək özü isə kamil insandır.

* * *

Zərdüşt bu sözləri demişdi ki, gözü camaata sataşdı. Elə bil, nitqi kəsildi. Öz-özünə: “Bunlar ki gülürlər, – dedi, – məni anlamadılar, tək bircə kəlməni belə anlamadılar. Yəni doğrudanmı bu adamlar tək cə qamçının dilini başa düşürlər?! Sanki, nəyəsə güvənirlər. Onları özündən müştəbeh edən nə ola bilər axı? Bəlkə, təhsilləri ilə öyünürlər? Əlbəttə, yoxsa malotarandan onların nə fərqi var ki? Yəqin, ona görə özlərini qaldırıb dağ başına qoyublar. Nə olar, eləsə mən onların qüruruna müraciət etməliyəm”.

Sonra Zərdüşt belə dedi:

– Sizə dünyanın ən murdar məxluqundan danışmaq istəyirəm – cahil insandan. Hələ ki insan hansısa amal uğrunda çarpışır. Hələ ki insan ülvə arzulara qovuşmaq istəyindədir. Hələ ki o, büsbütün cırışmayıb.

Amma çox çəkməz, o, tamam cırlaşar, elə cırlaşar ki, bir də qiya-mətəcən pöhrələnməz.

Heyhat! Gün gələcək, adamların bir-birini görəsi gözü olmayacaq, camaat qurd olub bir-birinə daraşacaq.

Eşidin, alov qığılımdan doğar. Hələ ki sizin bətninizdə nəsə bir işartı, bir anlıq qığılıcı var. Vay o gündən ki insan bu qığılımdan məhrum olacaq.

Heyhat! Gün gələcək, cahil adamlar öz murdarlıqları ilə barı-şacaq.

Eşidin, sizə cahil insanın sifətlərini sayıram. Cahil insan: “Sevgi nə deməkdir? Xaliq nə olan şeydir? Həsərət nədir? Ziya necə şeydir axı?” – deyib gözlərini döyəcək.

Yer üzü özü də xırdalıb əl içi boyda olacaq, rəzil insanın at oynat-dığı bir yerdən hansı böyüklüyü ummaq olar ki? Onların toxunduğu şey də özləri kimi cılızlaşır. Çayır kimi kök atıb, aləmi ağızlarına alacaq qurdla qiya-mətə qədər yaşayacaqlar.

“Xoş halımıza, daha nə dərdimiz var” deyən cahillərin kefi ala buluda qalxacaq.

Bir az bərkə düşsələr, el-obalarına da tüpürüb çıxıb gedərlər, təkı günləri xoş keçsin. Hələ ki onlarda məhəbbət adına nəsə qalıb, bəs necə, yoxsa şəhvət qurdu iliyini gəmirər axı.

Vəfa – etibar deyilən şey onlara ağır gəlir. İnsanlıqdan danışana dəli adı yapışdırırlar.

Zəhər də versən içərlər, təkı bir az bərk uyusunlar. Ölümün də asanına qaçırırlar, zəhərin miqdarını azca artırır, canını həmişəlik qurtarır.

Hərdən iş-güc ardınca da gedirlər, başlarını nə iləsə qatmalıdırlar axı. Amma nəbadə iş əyləncə həddini keçə.

Nə varlanmaq eşqində olan var, nə kasıb düşmək istəyən. Hərəsi bir cür baş ağrısıdır. Nə hakimlik eşqinə düşən var, nə də qulluq göstərmək istəyən. Hamı birtəhər başını gırləmək istəyir.

Başsız sürü! Bərabərçilik istəyirlər. Elə bil, hamısı eyni qəlib-dən çıxıb. Başqa cür düşünürsənsə, öz əl-ayağınla get otur dəlixana-da.

“Əvvəl adamlar yaman axmaq olublar”, – cahillər deyəcək.

Hamı özünü ağıl dəryası hesab edir, elə bilirlər yerin altını da bilirlər, üstünü də. Gəl ki heç kim o birini bəyənmiş. Elə hey savaşırsın, söyüşürlər, amma kin saxlamırlar, kinin cana ziyanı var axı.

Səhərdən-axşama kefə baxır, bədənlərinə pərvəriş verirlər. “Gör necə bəxtəvərik”, – deyib qürrələnilər.

Bu ara camaatın qara-qışqırığı Zərdüştü susmağa vadar etdi.

Qaragüruh:

– O cahil insanları bəri elə, Zərdüşt! Ya da bizim özümüzü cahil insana çevir. Fövqəlinanı biz sənə peşkəş eləyirik”, – deyər boğazını yırtırdı.

Kefləri ala dağda idi. Şadlıqdan yerə-göyə sığmırdılar. Zərdüştün üstünə, elə bil, matəm buludundan su ələndi. “Onlar məni anlamır, mənim fikrim onlara çatmır”, – o inlədi.

Gör neçə illərdir dağlarda yaşayıram. Müsahibim göllər, ağaclar olub, bəlkə, indi adamların dilini yadırgamışam? Ruhumun hərərəti, qəlbimin odu dağı-daşı yandırır, amma bunlara əsər eləmədi. Sözlərimi zarafat sandılar. Üzümə baxıb gülürlər. Bu gülüşün arxasında isə nifrətləri aydın duyulur. Gülüşlərinin buzu adamı iliyinəcən dondurur.

* * *

Bu dəm elə bir şey oldu ki, gözlər olsun görməsin, qulaqlar olsun eşitməsin. Bu ara kəndirbaz işinə başlamışdı axı. O, qəfildən xırdaca bir qapıdan sivişib çıxdı, bazar meydanının üstündən iki qala arasında bənd olunmuş kəndirin üstündə atılıb-düşməyə başladı. Yolun tən ortasına çatmışdı ki, qapı təzədən açıldı, ala-bəzək cır-cındır geyinmiş təlxəyəbənzer birisi bayra atıldı, tələsək özünü ona yetirdi.

– Tərpən, topal, – deyər qorxunc bir səslə bağırır, – tərpən, tənbel öküz, fırıldaqçı! Elə eləmə ki, səni ayağımın altına alıb çığnayım. Bu qalalar arasında sənə nə ölümün var? Sənə yerin qalanın içidir, sənə kimisini tutub ağzıbirə salmaq lazımdır. Özün bir zibil deyilsən, iş bilənlərin yolu üstünə kötük kimi yamanmışan.

Hər sözü dedikcə ona bir az da yaxınlaşırdı. Kəndirbaza çatmağına bircə addım qalmış elə bir vəhşət oldu ki, görünlən tükkləri ürpəşdi, qanları iliklərində dondu, o, tükürpədən bir səslə çıxırıb kən-

dirbazın başı üstündən tullandı. Rəqibinin qələbəsindən çaşan kəndirbaz başını tamam itirdi. Səmtini yanılib yolun ortasında tüyünə-tüyünə qaldı. Kəndir əlindən çıxdı. Ağacını bir kənara tolazladı. Yumaq kimi bükülüb gurum-guppaz yerə elə gəldi ki, deyərdin bəs onu hellənc sapandına qoyub atdılar. Bazar əhlinin arasına bir çaxnaşma düşdü, elə bil, arı yuvasına daş atdılar. İllah da cəsəd düşən yerə iynə atsaydın, yerə düşməzdi. Ət ətin üstündəydi.

Zərdüşt yerindəcə dayanmışdı. Cəsəd düz onun böyrünə düşdü. Dağım-dağım olmuşdu. Heç baxılası deyildi. Amma nəfəsi hələ üstündəydi. Az sonra huşu özünə gələndə Zərdüştün böyründə diz çökdüyünü görüb:

– Sən burada neyləyirsən? – handan-hana dilləndi. – Çoxdan sümüyüm eymənmişdi ki, şeytan arxamca tüyünür. Axır ki, məni dartıb cəhənnəmə aparır, sən ona mane olmaq istəyirsən?

Zərdüşt dilləndi:

– Dostum, nəyə deyirsən and içim, dediklərimdə bir damcı da həqiqət yoxdur. Nə şeytan var, nə də cəhənnəm. Ruhun cismindən də tez öləcək. Bundan belə sən daha heç nədən qorxun yoxdur.

Kişi dilləndi:

– Onda mən bir şey itirmirəm. Əslində, mən nəyəm axı? Bir tikə çörəkdən ötrü oyunbazlıq edən heyvandan fərqim nədir?

– Elə demə, – Zərdüşt dedi, – sən bu peşəni kefindən seçməmişən. Sənin burda günahın nədir? Madam ki bu peşə sənə axırına çıxdı, mən səni öz əllərimlə torpağa tapşıracağam.

Zərdüştün sözləri cavabsız qaldı. Daha kişidən səs-səmir çıxmadı, amma əli heysiz-heysiz tərپəndi, deyəsən, təşəkkür etmək üçün Zərdüştün əlini axtarırdı.

* * *

Bu ara axşam qanadını bazar meydanı üzərinə gərdi. Hərə öz iş-gücünün ardınca getdi. Axı hər marağın, dəhşətin də bir həddi var, vaxtı çatanda adamı bezdirir. Təkcə Zərdüşt meyitin yanında oturdu. Elə bərk xəyala dalmışdı ki, vaxtı da hiss etmirdi. Budur, gecə də düşdü. Axşamın sərin nəsimi onun üzünü yaladı. Zərdüşt ayağa qalxıb, qəlbinə xitabən dedi:

– Şikarın əcəb uğurlu oldu, Zərdüşt! Adam tutmaq istəyirdin, qismətinə meyit düşdü. İnsan həyatı nə qədər dəhşətlidir, nə qədər mənasızdır, miskin bir oyunbaz onun taleyini həll edə bilər.

Mən insanlara onların həyatının mənasını anlatmaq istəyirəm, onları qaragüruhdan fəvqəlinən səviyyəsinə qaldırmaq istəyirəm. Lakin mən hələ onlara yadam, mənim düşüncələrim onlara çatmır. Onların nəzərində mən sərsəmlə ölü arasında bir körpüyəm.

Zərdüşt, sənin yolların da bu gecə kimi zülmət içindədir. Gəl, mənim soyuq, cansız yoldaşım! Gedək səni son mənzilə yola salım.

* * *

Zərdüşt ölünü belinə alıb yola düzəldi. Yüz addım atmamışdı ki, kimsə qabağını kəsdi. Kim olsa yaxşıdır – təlxək. O:

– Çıx get bu şəhərdən, Zərdüşt! – pıçıldadı. – Burada kimsənin səni görəsi gözü yoxdur. Ən rəhmdil adamların belə səndən zəhləsi gedir, o qədər nifrətdən dəm vurdun ki, onlar səni özlərinə düşmənlər bildilər. Dindarlar isə lap sənə qanını içərlər, bəs necə, sən onların başına bəla oldun. Bəxtin kəsdi ki, səni ələ salıb güldülər. Doğrudan yaman hətərən-pətərən danışırıdın. Bəxtin onda gətirdi ki, bu itin meylinə sahib durdun. Özünü belə alçaltmağın bugünlük sənə canını qurtardı. Amma indi şəhərdən çıxmasan, sabah da bu oyunu sənə başına açacağam.

Sözünü qurtarar-qurtarmaz kişi, elə bil, qeybə çəkildi. Zərdüşt isə qaranlıq döngələrin zülmətini yara-yara xeyli yol getdi.

Şəhər darvazasının ağzında mürdəşirlərlə qabaqlaşdı. Məşəlin işığını üzünə saldılar, Zərdüşt olduğunu bilib, ələ salmağa başladılar. “Zərdüşt it meyiti daşıyır, afərin Zərdüşt, o da mürdəşir oldu. Biz onsuz da əlimizi belə zibilə bulaşdırmazdıq. Zərdüşt şeytanın tikəsini əlindən almaqı istəyir? Nuş olsun! Amma qorx ki, şeytan səndən də fəndgir çıxsın, Zərdüşt! İkinizi də birdən çənginə keçirsin”. Çiyinləri atıla-atıla güldürdülər.

Zərdüşt onların sözünə etina etməyib, yoluna davam etdi. İki saat idi məşənin içi ilə gedirdi, ac qurdların ulartısına o qədər qulaq asdı ki, ona da aclıq əl verdi. Bir evdən işıq gəldiyini görüb ayaq saxladı.

“Acıdan ürəyim gedir. Mənim iştaham da baş çıxarılası deyil, vaxt olur ki, süfrə yıqışmamış təzədən acıram, bu gün isə tezdəndən dilimin altından su keçməyib, aclıq da bilməmişəm”.

Zərdüşt qapını döydü. Qapıya əlində fənər qoca bir kişi çıxdı.

– Mənim yuxusuz gecəmin qonağı kimdir belə? – o soruşdu.

– Bir diri ilə, bir ölü, – Zərdüşt dilləndi. – Mənə yeməyə və içməyə bir şey verin, səhərdən təam dadmamışam. Acları yedizdirmək savabdır.

Qocanın getməyi ilə qayıtmağı bir oldu. Zərdüştə çörəklə şərab gətirmişdi.

– Bu əldən-ayaqdan uzaq yerlər acların qənimidir. Ona görə burada düşüb qalmışam. Mən tənha qocanın yanına hərdən heyvanlar gəlir, hərdən də adamların güzarı düşür. Yoldaşına de, qoy o da yesin, çox yorğun görünür.

Zərdüşt dedi:

– Çətin mən onu yola gətirəm, yoldaşım ölüb.

– Bunun mənə dəxli yoxdur, – qoca deyindi. – Mənim qapımı döyən kəs gərək çörəyimdən dada. Yeyin, sonra xoş gəldiniz.

Zərdüşt yolu əlinə alıb ay işığında daha iki saat yol getdi. Əslində, o, gecə yol getməyə adətəkdə idi, yatan adamın üzünə baxmaqdan da çox xoşlanırdı. Gün çərtəndə Zərdüşt özünü ucsuz-bucaqsız meşədə gördü. Burdan o yana daha yol-iz yox idi. Qurd-quş dəyməsin deyə, ölünü bir ağac oyuğunun xəfəsində daldaladı, özü elə yerdəcə uzandı. Yorğunluqdan canı damar-damar olub səyriyirdi, başı yerə gələcək, yuxu onu bürüncək kimi bürüdü.

Zərdüşt gün-günorta yerinə çatanacan yatdı. Aylanda meşənin qulaq güyüldədən dərin sükutu onu üşürməyə gətirdi. İlan vurmuş kimi qəfilədən sıçrayıb ayağa qalxdı. İndi ona yeni həqiqət əyan olmuşdu. Qəlbə xitabən dedi:

“Elə bil, içimdə ay doğdu, anladım ki, mənə davamçılar lazımdır, kor-koranə iradəmə tabe olan ölü canlar, ruhsuz cəsədlər yox. Mənə elə davamçılar gərəkdir ki, şüurla mənə qoşulsun, mənimlə oddan-aldodan keçməyə hazır olsun.

Elə bil, içim nurlandı. Mən üzümü bütün xalqa deyil, öz davamçılara tutmalı, sözümlü tək onlara deməliyəm. Zərdüşt bütöv bir sürünü otara bilməz.

Artıq qərarımı verdim, mən bu sürüdə özümə lazım olanları seçib götürəcəyəm. İstəyir lap xalq deyilən bu sürü qəzəbindən əfi ilana dönüb məni tas-tas etsin: Zərdüşt çobanları quldur hesab edir. Mən onlara çoban deyirəm, onlar isə özlərini hamıdan baş, hamıdan adil sanırlar.

Mən çoban deyirəm, amma özləri özlərinə dindar adı qoyublar.

Sən bu aqillərə, adillərə bir bax! Görün ən çox nifrət etdikləri kimdir? Bu quldurların iç üzünü açan, onların içini bayır edən kəslər, halbuki bu adamlarda bir xaliq, bir yaradan xisləti var.

Hələ bir möminlərə bax. Gör kimdən zəhlələri gedir? Onları, bu quldurları nüfuzdan salanlardan, halbuki onlar yaradandır.

Yaradana ardıcillar gərəkdir, ölü canlar, başsız kütlə yox. Yaradan özünə həmməslək axtarır ki, yeni xariqələr yaratsın.

Ardıcillar gərəkdir yaradana, bir də onunla bahəm məhsul yığanlar, biçinçilər. Axı əkdikləri başa gəlib, məhsul yığıma hazırdır. Amma yüzlərlə sorağı əskikdir, o da qeyzindən sünbülləri yolub-tökür. Ardıcillar axtarır yaradan, orağını itiləməyi bacaran ardıcillar, dağdan adlandıracaqlar onları, düşməni deyəcəklər. Halbuki onlar məhsul yığan, bayram edəndirlər.

Yaradan axtarır Zərdüşt özünə, qoluna söykək olub məhsul yığanlar və bayram edənlər sorağındadır: sürülərlə, çobanlarla, ölülərlə nə yarada bilər ki o?

“Sənsə, mənim ilk ardıcılıq, əlvida! Səni ağac oyuğunda yaxşı basdırdım, qurd-quşdan daldaladım.

Daha vədə tamamdır, səndən ayrılıram. Dan yeri ağaranda yeni bir həqiqət əyan oldu mənə.

Nə çoban olmalıyam, nə mürdəşir. Bir daha üzümü xalqa tutub danışmaq istəmirəm; son kərə danışdığım bir ölü oldu.

Yaradana, əkinçiyə, bayram edəne qoşulmaq istəyirəm: onlara göy qurşağını və fəvqəlinsana aparan bütün pillələri göstərmək istəyirəm.

Nəğməmi tərki-dünyalara və cüt-cüt yaşayanlara oxuyacağam; hələ eşidilməmiş nəğməmlə dinləməyə qulağı olanların qəlbini səadətimlə sipsilə dolduracağam.

Məqsədimə can atıram, öz yolumu gedirəm; lənglərin, astagəllərin üstündən atılacağam.

Qoy mənim yüksəlişim onların qürubu olsun!”

* * *

Zərdüşt bu sözləri deyəndə gün iki cida boyu qalxmışdı. Nagahan başı üstündə quş səsi eşidəndə gözləri heyrətlə göylərə sarı açıldı. İşə bir bax. Səmada bir qartal qıy vururdu, bir ilan da ondan asılı qalmışdı, amma o heç qənimətə oxşamırdı, halqa-halqa qıvrılıb qartalın boynunda bənd almışdı.

“Mənim heyvanlarımdır”, – Zərdüştün ürəyi atlandı. Dünyanın ən məğrur, ən ağıllı heyvanları. Məndən xəbər tutmağa çıxıblar, bilmək istəyirlər, Zərdüşt sağdırmı?

Doğrudan, görəsən, mən sağammı?

Adamlar arasında olmaq mənə heyvanlar içində yaşamaqdan qatqat qorxuludur. Yaman xatalı yola düşmüşəm, Zərdüşt. Kaş heyvanlarım məni də özləri ilə aparaydılar.

Bu vaxt Zərdüşt meşədəki qocanın sözlərini yadına salıb, ah çəkdi. Öz-özünə belə dedi: “Müdrək olmaq istərdim. Kaş bu ilanın ağılca ağılm olaydı. Amma çox xam xəyala düşmüşəm, istəyirəm ki, qürurum daim ağılma söykək dursun.

Əgər günlərin birində ağılm məni tərk etsə, ağılm yoldaşlığı isə çətin ki başacan olsun, qoy onda qürurum ondan bacardıqca gen qaçsın. Hara istəyir getsin, qoy lap axmaqlığa qoşulub qaçsın”.

Zərdüştün qürubu belə başladı.

ZƏRDÜŞTÜN NİTQLƏRİ

Üç çevrilmə haqqında

Sizə ruhun üç çevrilməsindən danışmaq istəyirəm: ruhun dəvəyə, dəvənin şirə, sonunda isə şirin uşağa dönməsindən.

Güclü, dözümlü ruhun başı çox bəlalər çəkir, gücü onu zillətlərə, məşəqqətlərə sövq edir.

“Ağır nə var?” deyə dözümlü ruh dəvə kimi yerə xıçlayır ki, onu rahatca yükləsinlər.

“Ən ağır şey nədir, qoçaqlar, onu mənə yükləyin ki, öz gücümdən feyzyab olum”.

Nədir bu? Təkəbbür xətrinə özünü alçaltmaq? Müdrikiyə rişxənd etmək naminə axmaqlığı bürüzə vermək?

Ya qələbəyə çataçatda işindən ayrılmaq? Sınaq xətrinə əngin zirvələrə dırmaşmaq?

Ya beynini ağzınacan biliklərlə doldurub ruhunu acıdan gəbərtmək?

Bu ona bənzəmir ki, xəstə yatsan, candan yanarı başdan eləyib karlarla müsahiblik edəsən ki, nə istədiyini də ömür-billah eşitməyələr.

Ya “həqiqət axtarıram” deyə murdar suya girəsən, üstünə dırmaşan soyuq qurbağaların belə xətrinə dəyməyəsən?

Ya sənə nifrət edənləri, başına min bir oyun açanları sevəsən?

Bütün bu yükləri dözümlü ruh yüklənib səhraya tələsən dəvəsa-yağı öz boynuna götürür. O da öz səhrasına yollanır, kimsəsiz səhrada isə ikinci bir çevriliş olur: ruh şirə dönüb azadlığa çıxmaq, öz ağası, öz əli – öz başı olmaq xəyalına düşür.

Öz sahibinə qənim kəsilir, Allahından üz çevirir, azadlıq eşqi ilə ən azman əjdaha ilə kəllə-kəlləyə gəlir.

Bəs ruhun nə sahib, nə də Allah gözündə görmək istəmədiyi azman əjdaha nə olan şeydir?

Bu azman əjdahanın adı “sən etməlisən”dir. Şirin ruhu isə “mən istəyirəm” deyə haray çəkir.

“Etməlisən” qaratikan kimi onun yolu üstündə bitir, hər an ağır yük kimi onu əzir, amanını qırır. “Sən etməlisən”.

Min illərdir bu tikan yerindəcə durub, min illərdir ki, o, azadlıq aşiqlərinin yolunda keçilməz səddə dönüb. Əjdahalarınsa ən qüdrətlisi deyir: “Dünyada nə varsa mənim sayəmdə başa gəlir... Cəmi mövcudatı mən yaratdım, yaratdığım hər şeydə mənim zərrəm yaşayır. Bəs eləsə, necə ola bilər ki, bir özgəsi gəlib “mən istəyirəm” desin?” Əjdaha belə deyir.

Qardaşlar, şir ruhumun nəyi çatmır? Rədd edilmiş, gözdən salınmış bu qoşqu heyvanının dərdi nədir?

Yoxdan var eləmək şirin əlindən gəlmir, ancaq onun öz azadlığını qaytarmağa ki gücü çatar. İndiyəcən dinməzcə daşdığı yükü boy-nundan atıb azadlığa qovuşmaq. Bax şirin istədiyi budur.

Özünü yaradana tay tutmaq, onun işlərinə əl qatmaq bu fağır, müti ruh üçün əsl məşəqqətdir. Başqasının işinə əl uzatmaq, əslində, elə qarətdir, dünyanın işinə bax ki, bu qarəti eləyən dünənəcən özü qarət olunan bir heyvandır.

Vaxt vardı ki, o “etməlisən”i müqəddəs bir büt sanır, ona səcdə edirdi. İndi aldandığını, səcdəgahının zülm və istibdaddan yoğruldu-ğunu anlayan ruh azadlıq deyə yanır, bu azadlığı öz keçmiş məhəb-bətinin pəncəsindən dartıb qoparmaq istəyir. Bu qənimətə şirin çox ehtiyacı var.

Özünüz deyın, qardaşlar, öhdəsindən şirin belə gəlmədiyi bir işi uşaq bacararmı? Bəs onda qarətçi şirin uşağa çevrilməsinə nə lüzum var?

Uşaq məsumluq, unutmama, yəni başlanğıc, oyun, öz-özünə diyir-lənən təkər, ilk hərəkət, müqəddəs “hə” deməkdir.

Hə, həyat deyilən oyunda bu “hə” çox lazımdır: güclü ruh öz iradəsini yeritmək istəyir, dünyanın itirdiyi kəslər özlərinə yeni dünya qazanırlar.

Sizə ruhun üç çevrilməsini anlatdım: ruhun dəvəyə, dəvənin şirə, sonunda şirin uşağa dönməsini.

Zərdüşt belə dedi. Onda o, “əlvan inək” şəhərində qalırdı.

Fəzilət dərsləri haqqında

Bir müdrik kişini Zərdüştə bərk tərifləmişdilər. Deyirdilər o, yuxu-dan, fəzilətdən qiyamət söhbətlər edir. Ad-sanı hər yana yayılmışdı. Cavanlar onun yanından əl çəkmək bilmirdilər. Zərdüşt də cavanlara qoşulub onun dərsinə getdi. Müdrik qoca sözə belə başladı:

– Yuxuya ehtiram göstərin! Bu, birincisi. Pis yatan, gecəni diri-gözlü açan adamlardan uzaq olun!

Necə ki camaat yatmayıb, oğru özünü hələ abırlı-həyalı aparır, bəd əməllərini o, hamı yatandan sonra, gecəgözü, qaranlığa salıb eləyir. Gecəuşaqlarının isə heç nədən qorxuları yoxdur.

Yatmağın özü xırdaca sənət deyil: bununçün gərək bütün günü oyaq qalıb yuxunun keşiyini çəkəsən.

Gündə on dəfə özünə qarşı çıxmalısən, bu, adamı o ki var yorursa da, ruha tiryək kimi təsir edir.

Gündə on kərə öz günahından keçməli, özünlə barışmalısən: axı küsülülər pis yatırlar.

Gündə on həqiqət öyrənməlisən, yoxsa ruhun ac qalacaq, bu həqiqətləri gecələr axtarmalı olacaqsən.

Gündə on dəfə gülüb şadlanmalısən, yoxsa ürəyin, bu qəm-qüssə atası gecələr əhədini kəsər.

Çoxları bunu bilmir: yaxşı yatmaq üçün gərək insanda bütün fəzilətlər olsun. Saxta şəhadət verdinmi? Əhdini pozdunmu? Qızla əyləndinmi? Bunların heç biri şirin yuxu ilə bir araya sığan şey deyil.

Əgər dünyanın bütün fəzilətləri səndə varsa belə, birkərəlik anlamalısən: vaxtı çatanda lap fəzilətin özünü belə yatmağa göndərməlisən.

Arvad kimi, bir-birinizlə söyüşməyin. Öz fövqünə qalx, miskin!

Yuxunun şirin olmasını istəyirsənsə, Allahla da, qonşu ilə də yola get. Lap qonşunun iti, pişiyi ilə də dinc dolan. Yoxsa gecə sənə haram olar.

Rəhbərliyə hörmət və itaət göstər, istəyir qoy o lap küt olsun. Şirin yuxunun xətrinə bunu etməlisən. Axı neyləmək olar ki, hakimiyyət çox vaxt əyri ayaqlar üstündə qərar tutur.

O çobana yaxşı deyərəm ki, qoyunlarına həmişə ot-əncərin təzə-tərini yedirtsin: şirin yuxu istəyən də gərək onunla davranmağın təhərini bilsin.

Mən nə böyük nüfuz həsrətindəyəm, nə də hədsiz sərvət, bunlar adamın ömrünü çürüdür.

Amma təmiz adı və babat dolanışığı olmayanların da gözüne yuxu getmir.

Məclisin pis olmasından kiçik olması mənimçün daha xoşdur: amma onun da öz vaxtı, məqamı var.

Mənən yoxsul olanlar mənim çox xoşuma gəlir. İllah da hamı onlara haqq qazandıranda xoşbəxtliyin zirvəsində olurlar.

Gündüzü birtəhər yola verirsən. Gecə ki oldu, Allah özü məni o gündən saxlasın ki, yuxunu haraylamalı olum. Yuxunu haraylayanda onun, bu fəzilətlər ağasının döşünə yatmır.

Gün ərzində elədiklərimi, fikirləşdiklərimi düşünüb-daşınırım. Özümü divara qısnayır, dağ səbri ilə təkrar-təkrar özümdən soruşuram görüm, bu gün mən hansı on naqisliyimi dəf etmişəm.

Bəs hansı on bərişiq, on həqiqət, on gülüslə qəlbimi süsləndirmişəm?

Bu qırx fikri götür-qoy etdiyim vaxt yuxu, bu fəzilətlər ağası öz-özünə, çağırılmadan məni ağışuna alır.

Yuxu göz qapaqlarımı döyəcləyir, onları ağırlaşdırır. Sonra ağızma toxunur: ağızım açıla qalır.

Doğrudan, görəsən, o, bu oğrular sevimlisi mənim yanıma necə gəlir ki, xəbər tutmuram. Bütün fikirlərimi çalıb aparır: elə key-key dayanıram ki, cansız bir əşya ilə heç bir təfavütüm olmur.

Amma heç çox dayana da bilmirəm, – gərək mütləq uzanasan.

Qocanın sözlərini dinlədikcə Zərdüştü gülmək götürürdü. Həm də bu ara ona bir şey əyan olmuşdu.

O, qəlbinə xitabən dedi:

– Bu qoca dəlidir-nədir? Amma yuxudan yaman başı çıxır. Xoş o adamın halına ki, bunun qonşuluğunda yaşayır, belə yuxu yoluxucudur, o lap qalın divardan da sirayət edər.

Ancaq onun özündə də bir əsrar var. Cavanlar nahaq yerə bu fəzilət vaizinin başına yığışmırlar.

Yaxşı yatmaq üçün oyaq qalmaq: onun bütün müdrikliyi bundan ibarətdir. Onda həyatın heç bir mənası olmazdı və mən də bu hərəmərclik içində başımı itirərdim.

İndi başa düşürəm ki, fəzilət müəllimi axtaranların aradığı, əslində, nə imiş. Onlar özlərinə şirin yuxu və tiryəki fəzilətlər axtarırmışlar.

Bütün bu tərifi müdriklərin müdrikliyi rəyasız uyqulardır: onlar həyatda daha ali bir mənə görmürlər.

İndi belə fəzilət vaizləri çoxdur. Özü də onların hamısı sözünü elə mərd-mərdanə demir. Amma onların dövrü çoxdan keçib. Onların daha ayaqüstə durmağa da tabı qalmayıb: uzanıb qalıblar.

Xoş bu yuxuculların halına: çox çəkməz, onlar mürgü döyərlər.

Zərdüşt belə dedi.

Axirət müştəqları haqqında

Günün birində bütün axirət müştəqları kimi, Zərdüştün də könlünə o biri dünya düşdü.

Dünya mənə cəfakeş, üzgün bir Allahın əsəri kimi göründü.

Dünya mənə bir rəya, ilahi bir şəriyyət kimi, yaratdığından narazı Allahın gözləri önündəki əlvan tüstü kimi göründü.

Xeyir və şər, həzz və iztirab, mən və sən – hamısı mənə yaradanın gözləri qarşısındakı əlvan tüstü kimi göründü. Yaradan özündən üz çevirmək istəyirdi, dünyanı yaratdı.

Sərməst həzz cəfakeşə öz iztirablarından üz çevirməyə, özünü unutmağa kömək edir. Bir zamanlar dünya mənə sərməst həzz və özünü unutma kimi görünürdü.

Bu əbədən qüsurlu, əbədi təzadların əksi, qüsurlu əksi olan dünya öz qüsurlu yaradanından ötrü sərməst həzz mənbəyidir. Bir zaman dünya mənə belə göründü.

Odur ki bir dəfə mənim də ürəyimdən, bütün axirət müştəqları kimi, o biri dünya keçdi. Doğrudurmu bu – o biri dünya?

Ah, qardaşlar, yaratdığım bu Allah insan dühasının və dəliliyinin bəhrəsi idi. Bütün allahlar kimi!

İnsandır, o, həm də miskin insan, mənim öz odumdan, külümdəncə yaranmışdı bu xəyal. O biri dünyadan gəlib-zad eləməmişdi!

Nə oldu, qardaşlar? Mən özümü, əzabkeş “Mən”imi yendim, külümü dağlara apardım, içində daha şöləli bir tonqal çatdım. İşə bax! Xəyal məndən uzaqlaşdı!

İndi belə xəyallara inanmaq məndən, şəfa tapan kəsdən ötrü əzab-ışgəncə olardı, əzablı alçalma olardı bu, mənimçün. Axirət müştəqlarına sözümdə budur.

İztirab və gücsüzlük – bütün axirətləri yaradan bu oldu və bir də səadətin yalnız ən çox zillət çəkənlərə bəlli olan qısa çılğınlıq anları.

Yorğunluq – bir sıçrayışla, ölüm sıçrayışı ilə sona varmaq istəyən miskin, cahil, heç nədən umacağı olmayan yorğunluq: bütün allahları və axirətləri o yaratdı. İnanın mənə, qardaşlar, cismdən əli üzülən cism aldanmış ruhun barmaqlarıyla sonuncu divarları əlləyir.

İnanın mənə, qardaşlar! Yerdən əli üzülən cism mövcudatın qarınının dərini dinlədi.

Elə o zaman o, başını sonuncu divarlara çırpmaq istədi, tək başıyla deyil, bütünlüklə “o biri dünyaya” keçmək, onun olmaq istədi.

Fəqət o biri dünyaya insanların nə əli yetir, nə üni çatır, səmavi bir heçlikdir bu insansız, qeyri-insani dünya: mövcudatın qarınının dərini öyrənmək üçün insan cildinə girməlisən, bunun daha ayrı yolu yoxdur.

Doğrusu, hər bir varlığı isbat etmək də çətindir, dilləndirmək də. Deyin görək, qardaşlar, ən əsrarəngiz şeylər ən gözəl şəkildə isbat olunmayıbmı?

Bəli, öz varlıqları haqqında sözün ən safını bu “Mən” və “Mən”in təzadları, dolaşıqları danışır, – bu yaradan, sevən, qiymətləndirən, hər şeyin ölçü və dəyəri olan “Mən”in və bu namuslu varlığın, bu “Mən”in sözünün əvvəli də, axırı da cismdir, – şeir yazanda da, vəcdə gələndə də, qırıq qanadlarla uçanda da cismə can atır o.

Günü-gündən doğru söz iftarını daha səxavətlə açır bu “Mən”: belə-ğəti nə qədər artırsa, cism və yer üzünü mədh etməyə o qədər təşbeh tapır.

Cismim mənə yeni qürur öyrətdi, mən də onu insanlara öyrədirəm: bir daha başımı səmavi şeylərin tozuna soxmayıb, onu məğrur tut – bəşəri başını, yerin mənasını yaradan başını.

İnsanlara yeni bir istək öyrədirəm: insanın kor-koranə getdiyi yolu get, onu tərif et, xəstələr, ölülsəyayağı yoldan sarpma!

Cismə və yerə nifrət edənlər, özlərində səma və nicatverən qan damlları icad edənlər xəstələr və ölümlər idi: amma hətta bu şirin və tünd zəhərləri də cism və torpaqdan götürürdü onlar!

Öz miskinliklərindən qaçmaq istəyirdilər, fəqət ulduzlar çox uzaq idi onlara. Bu vaxt inləyib-sızlamağa başladılar: “Ah, kaş ki özgə varlığa, özgə səadətə soxulmaq üçün səmavi yollar olaydı!” Onda öz kələklərini quraşdırdılar, qanlı içkilərini icad etdilər.

Öz cisimlərindən və torpaqdan üz döndərdi bu nankorlar. Bəs bu döşündən doğan nəşə, həzz üçün kimə borcludur onlar? Öz cisimlərinə və torpağa.

Zərdüşt xəstələrə qarşı iltifatlıdır. Nə təsəlli üsullarına, nə də nankorluqlarına görə qəzəblənmir onlara. Təki sağalsınlar, naqisliklərini dəf edib ali vücud yaratsınlar!

Zərdüştün xəyalları adi dərəcəyə qaldıran, gecə olan kimi Allahın qəbrinə sarı sürünən şəfa tapana da acığı tutmur: lakin onun göz yaşları mənimçün xəstəliyin və xəstə bədənin təzahürü olaraq qalır.

Xəyalpərəstlərin, Allaha iman gətirənlərin içində xəstələr həmişə çox olub: onlar idrak sahiblərinə və fəzilətlərin “namus” deyilən ən cavanına hədsiz nifrət bəsləyirlər.

Daim geri boylanırlar, qaranlıq çağlara sarı: o zamanlar istək də, inam da bambaşqa şeylər idi: aqlın çılgınlığı ilahilik, şübhə günah sayılırdı.

Yaxşı tanıyıram bu ilahiləri, istəyirlər hamı onlara inansın, şübhə yasaq buyurulsun. Onların nəyə inandıklarını da əlimin içi kimi bilirəm.

Əlbəttə, inandıqları nə axirət dünyasıdır, nə qan damlaları: sidqi-ürəkdən inandıqları cismdir, cisimlərini isə “özündə şey” sanırlar.

Amma bu şey xəstədir: qılaflarından çıxmağı bacarsaydı, məmnuniyyətlə edərdi bunu. Ona görə ölüm vaizlərini dinləyir, özü də o biri dünyadan vəz edir.

Məni dinləyin, qardaşlar, yaxşısı budur, sağlam cismin səsinə qulaq verin: bu, saf, təmiz səsdir.

Sağlam cism daha doğru, daha təmiz, daha rəvan danışır, o, yer üzünün mənasından danışır.

Zərdüşt belə dedi.

Ölüm məddahları haqqında

Ölüm məddahları var və yer üzü ölümü mədh edənlərlə doludur.

Yer üzü artıq adamlarla doludur, ifrat çoxluqdur həyatı korlayan. Kaş “əbədi həyat” adıyla onları bu həyatdan tovlayıb qoparmaq mümkün olaydı.

Sarılar – ölüm məddahlarına belə deyirlər, ya da ki “qaralar”. Amma mənim istədiyim onları sizə başqa rənglərdə də göstərməkdir.

Budur, onlar bətnlərində vəhşi heyvan gəzdirən, şəhvətdən, didişmədən savayı bir şey anlamayan qorxunclardır və onların şəhvətinin özü də elə didişmədir.

Onlar, bu qorxunclar hələ heç adam da olmayıblar: kaş onlar həyatdan üz çevirməyi mədh edib özləri buna əməl edəydilər.

Qəlbi vərəmlidir onların: doğulcaq ölməyə başlayır və yorğunluq, türki-dünyalıq təliminə susayırlar.

Ölmək istəyirlər, gəlin onların bu istəyini alqışlayaq! Amandır, bu ölümləri xortlatmayaq, bu canlı tabutları tərپətməyək!

Qarşılarna çıxan istər xəstə olsun, istər pirani qoca, istər ölü: əlbəəl deyəcəklər ki, “həyat təkzib olundu!”

Halbuki təkzib olunan onlar özləri və varlığın tək bircə üzünü görən gözləridir.

Ağır dərd pərdəsinə bürünüb, ölüm gətirən kiçik təsadüflərə susayaraq, beləcə dişlərini bir-birinə sıxıb gözləyirlər.

Ya da onlar həyatdan saman çöpü kimi yapışır və saman çöpündən yapışmalarına lağ edirlər.

Onların bütün müdriqliyi bundan ibarətdir: “Yaşayan axmaqdır, biz də beləcə axmağıq. Dünyada bundan axmaq şey ola bilməz!”

“Yaşamaq yalnız əzab çəkməkdir!” – özgələr belə deyirlər, yalan da demirlər: onda çalışın ki, qurtarasınız! Çalışın ki, büsbütün iztirab olan bu həyat bitsin, qurtarsın!

Sizin təliminiz belə səslənməlidir: “Sən özün özünü öldürməlisən! Sən özüün özündən oğurlanmalısən!”

“Şəhvət günahdır, – ölüm məddahlarının bəzisi belə deyir, – gəlin bir kənara çəkilək, uşaq törətməyək!”

“Doğmaq əzablıdır, – başqaları belə deyir, – niyə də doğasan? Onsuz da doğulanlar hamısı bədbəxt olur!” Elə onlar da ölüm məddahlarıdır.

“Rəhm edin, – üçüncülər deyirlər. – Nəyim varsa götürün! Özümü də alın məndən! Onda həyatla ilişgim azalar!”

Əgər onlar doğrudan mərhəmətli olsaydılar, öz yaxın adamlarında həyat eşqini öldürərdilər. Qəddarlıq onların ən böyük xeyirxahlığı olardı.

Amma onlar həyatdan yaxa qurtarmaq istəyirlər: öz zəncir və bəxşişləri ilə başqalarını həyata daha möhkəm bağladığıqları veclərinə də deyil.

Elə siz də, həyatı sərt əmək və narahatlıq olan kəslər, həyatdan yorulub bezməmisinizmi?

Ölüm, bəziləri üçün çox yetkin deyilsinizmi siz?

Ey sizlər, sərt əməyin, sürətli, yeni, yad nə varsa əziz olduğu kəslərsiz özünüzü pis hiss edirsiniz, sizin səyiniz özündənqaçma və özünü unutmaq istəyidir.

Əgər həyata bir azacıq inamınız olsaydı, anın təsirinə az qapılırdınız. Gəl ki nəinki gözləməyə, heç tənbelliyin özünə belə ərdəminiz çatmır!

Hər yanda ölümü mədh edənlərin səsi eşidilir və yer üzü ölümü mədh olunası kəslərlə doludur.

Yaxud “əbədi həyatın”: mənim üçün hamısı birdir, təki onlar yubanmadan ora yollansınlar.

Zərdüşt belə dedi.

Cism düşmənləri haqqında

Sözüm cism düşmənlərinədir. Nə öyrəndiklərinizi təzələməyə hacət var, nə də öyrətdiklərinizi. Ona-buna ağıl öyrətməkdənsə, öz gödəninizə əlvida edin, ta ki səsiniz kəsilsin.

“Mən cism və qəlbəm”, – uşaq belə deyir. Niyə gərək hamı uşaqlar kimi deməsin?

Amma yaşlı-başlılar, ağılkəsənlər deyirlər: “Mən yalnız cisməm, vəssalam, qəlb isə cismdə olan nəyinsə adıdır”.

Cism böyük idrak, sonsuz dərrakə, hər b və sülh, sürü və çoban deməkdir.

Sənin kiçik ağılın da cisminin alətidir, qardaş, böyük ağılının bu kiçik alət və oyuncağına “ruh” deyirsən sən.

“Mən” deyirsən, bu sözlə fəxr edirsən. Amma inanmaq istəmirsən ki, cismin və onun böyük ağılı daha böyükdür: o, “mən” demir, “mən”ini sübut edir.

Hissin duyub, ağılın tanıdığı şeylərin heç vaxt məqsədi olmur. Lakin hiss də, ağıl da səni inandırmaq istəyir ki, hər şeyin məqsədi məhz onlardır: gör necə lovgadır onlar.

Hiss və ağıl olsa-olsa alət və oyuncaqdır: onların arxasında özümlük durur. Özümlük hissini gözləri ilə axtarır, ağılın qulaqları əzab dinləyir.

“Öz” daim dinləyir, axtarır: o müqayisə edir, məcbur edir, qarət edir, dağıdıb viran edir. Ağalığ edir, hətta “Mən”ə də sahiblənib o. Fikirlərinin, hisslərinin arxasında, qardaş, qüdrətli bir sahib, naməlum bir müdrək dayanır – adına özümlük deyirlər. Sənin bətnində yaşayır, sənin cismindədir o.

Cismindəki ağıl ali idrakındakından qat-qat çoxdur və kim bilir, bu ali idrakı sənin cismin nəyə sərf edəcək?

Sənin “Öz”ün “Mən”inə və onun məğrur sıçrayışlarına gülür. “Fikrin bu sıçrayışları, uçuşları nəyimə gərəkdir?” – öz-özünə deyir. Məqsədimə çatmağa kəsə bir yol olsun. Mən “Mən”in başlıca fikirlərin körtüyüyəm, üfürürəm, alışdırıram onları.

Özümlük “Mən”ə deyir: “Burada ağrı duy!” O da əzabdan qovrulur, fikirləşir, necə eləsin bu ağrıdan qurtulsun və məhz bu onu düşünməyə məcbur edir.

“Öz” “Mən”ə deyir: “Burada həzz duy!” Onun şadlığının hüdudu olmur, fikirləşir, necə eləsin bu şadlığın ömrünü uzatsın və məhz bu, onu düşünməyə məcbur edir.

Sözüm cism düşmənlərinədir. Onlara hörmət qazandıran nifrətləridir. Hörməti, nifrəti, dəyəri, iradəni nə yaratdı?

Yaradan “Öz” özünə hörmət və nifrət yaratdı, həzz və izzirab icad etdi. Yaradan cism ruhu özünə iradə aləti kimi yaratdı.

Öz axmaqlıq və nifrətimizlə belə siz, cism düşmənləri, öz “Mən”inizə xidmət edirsiniz. Budur deyirəm: sizin “Öz”ünüz özü ölüb qurtarmaq, həyatdan üz çevirmək istəyir.

Hər şeydən artıq istədiyi bir şeyi etməyə daha iqtidarı qalmayıb: öz fövqündə yaratmağa.

Ən ümdə istəyi, həyatdan tək gözləməsi budur.

Lakin daha gecdir: bu üzdən sizin “Öz”ünüz qəhr olmaq istəyir, cism düşmənləri.

Sizin “Öz”ünüz məhv olmaq istəyir, onunçün siz cism düşməni oldunuz! Çünki sizdə daha öz fövqünüzdə yaratmaq iqtidarı qalmayıb.

Həyata, torpağa qəzəblənməyiniz də ona görədir. Nifrətinizin kəc baxışında kor həsəd korun-korun yanır.

Mən sizin yolunuzla getmirəm, cism düşmənləri! Siz fövqəlınsana
aparan körpü deyilsiniz.

Zərdüşt belə dedi.

Sevinc və şövqlər haqqında

Qardaşım, əgər sənin fəzilətin varsa və o, doğrudan da, sənin fəzilətindədirsə, onu kimsə ilə bölüşdürməməlisən.

Əlbəttə, onun adını çəkmək, əzizləmək istəyirsən: onun qulaqlarını çəkmək, onunla əylənmək keçir ürəyindən.

Bax! Sən onun adını xalqla bölüşdüün, indi sən özün də fəzilətinlə birlikdə xalqa, sürüyə çevrildin!

“Qəlbimi əzab və nəşə ilə dolduran içimdəki aclığı dilə gətirməyə nə söz var, nə də ad” desən, nə yaxşı olardı.

Qoy sənin fəzilətin hər hansı azdan yüksəkdə dursun və ondan danışmalı olsan, pətləkləməkdən utanma.

Belə de, bu sayaq kəkələ: “Bu fəzilət mənimdir, necə varsa elə sevir, bu halında xoşlayıram onu, yalnız belə istəyirəm onu mən”.

Onu nə Allah, nə bəndə qanunu, nə ehtiyac olduğu üçün sevirəm: məndən ötrü nə səma, nə də cənnət bələdçisidir o.

Mənim sevdiyim bəşəri fəzilətdir: orada ağıl az, ümumbəşəri idrak isə ondan da azdır.

Amma bu quş öz yuvasını mənim böyrümdə qurub: onunçün onu sevir, bağrıma basıram, – indi yanımdaca kürt düşüb, öz qızıl yumurtaları üstündə yatıb.

Belə kəkələməli, öz fəzilətini mədh etməlisən.

Bir vaxtlar sənin şövqlərin vardı, adlarına şər deyirdin. İndi isə yalnız fəzilətlərin var: onlar sənin şövqlərindən pöhrə verib.

Özünü ən ali məqsədini bu şövqlərə fəda etdin: budur, onlar da sənin fəzilət və sevincin oldu.

Əgər sən təbiətə tündməzəc, şəhvətli, mövhumatçı, yainki qisasçı olsaydın belə, fərq etməzdı, sonunda bütün istəklərin fəzilətə, şeytanların mələyə çevriləcəkdı.

Bir vaxt zirzəmidə quduz itlər vardı: sonunda onlar quşa və ecəzkar müğənnilərə döndülər.

Zəhərindən özünə məcun düzəltədin: öz kədər inəyini sağdın, indi əmcəklərindən şirin süd əmirsən.

İndən belə daha heç bir şərə qabil deyilsən sən, fəzilətlərinin mübarizəsindən doğan şərdən savayı.

Qardaşım, bəxtində bir şey varsa, sənin çox yox, bircə fəzilətin olacaq: belədə körpünü daha asan keçərsən.

Çox fəzilət sahibi olmaq şərəfli, amma ağır alın yazısıdır.

Çoxları fəzilətlərin cəng-cidalından, onlara döyüş meydanı olmaqdan zinhara gəlib səhralara getdilər, özlərini öldürdülər.

Hərb və cəng şərdirmi, qardaşım? Lakin bu şər zəruridir, paxıllıq, inamsızlıq, böhtan sənin fəzilətlərinin arasında zəruri olan kimi.

Bax, sənin fəzilətlərinin hər biri zirvəyə necə can atır: o, sənin bütün ruhuna hakim kəsilmək, sənin qəzəbini də, nifrətini də, sevgini də ram etmək, sənə büsbütün sahiblənmək istəyir.

Fəzilətlərin hamısı bir-birini qısqanır; qısqançlıq isə müdhiş şeydir. Fəzilətin özünün də axırına çıxıb bilər qısqançlıq.

Qısqançlıq alovu şölələyəndə əvvəl-axır zəhərli neştərini əqrəb-sayağı özünə sancır.

Ah, qardaşım, fəzilətin özünü şərə saldığını, öz zəhərindən çatlayıb öldüyünü heç görməmişən?

İnsan yeniləsi məxluqdur: ona görə də öz fəzilətlərini sevməməlisən, çünki sənin axırına onlar çıxacaq.

Zərdüşt belə dedi.

Avazımış canı haqqında

Siz hakimlər, cəlladlar heyvan başını əymədən öldürmək istəmirsiniz, deyilmi? Baxın, avazımış canı başını tərپətdi, gözlərindən olmanın nifrət yağır.

Mənim “Mən”im qəhr olasıdır: “Mən”im mənə insana tükənməz nifrət təlqin edir: gözləri belə deyir.

Özünü ittiham edən an o, özünün ən ali zirvəsinə yüksəlir: qoy-mayın yüksəliş bir daha öz çamırına qayıtsın!

Özü özünə əzab verənlərə qurtuluş yoxdur: erkən ölümdən savayı.

Hakimlər, sizin qətlə yetirməyiniz rəhmdən doğmalıdır, qisasdan yox. Öldürəndə də həyat naminə öldürməli, yaşamağa bəraət qazandırmalısınız.

Öldürdüklərinizlə barışmanız yetməz. Qoy sizin qəminiz fövqəl-insan məhəbbəti olsun: sonrakı ömrünüzə belə bəraət qazandırın.

“Düsmən” deməlisiniz, “cani” yox, “xəstə” deməlisiniz, “alçaq” yox, “dəli” deməlisiniz, “günahkar” yox.

Sən də, ey qırmızı hakim, fikrində tutduqlarının hamısını dilə gətirsən, hər yetən: “Bu murdarı, zəhərli ilanı rədd eləyin”, – deyə bağırardı. Amma fikir başqa, iş başqa, işin nəticəsi bambaşqadır. Onların arasında asılılıq əlaqəsi yoxdur.

Bu, solğun insanı solduran bir nəticə oldu. Necə ki işini görürdü, şövq içindəydi, öhdəsindən də bacarıqla gəlirdi, elə ki iş görülüb qurtardı, nəticəsindən şaşırı, tablaşa bilmədi ona.

Müdam özünə yalnız iş qüvvəsitək baxıb. Dəlilik deyirəm buna: istisna onun bütün varlığını çulğayıb.

Çəkilən cız toyuğu ovsunlayır: aldığı zərbə onun küt aqlını əfsunlayır – buna işdən sonrakı dəlilik deyirəm mən.

Eşidin, ey hakimlər, başqa bir dəlilik də var: o da işdən əvvəl-kidir. Ah, siz bu ruhun dərinliklərinə kifayət qədər nüfuz edə bilməzsiniz!

Qırmızı hakim deyir: “Bu cani nəyin xətrinə öldürüb? O qarət etmək istəyirdi”. Mənsə sizə deyirəm: onun ürəyi qana susamışdı, qarətə yox. Qarət bəhanə idi: bıçağın təmasına yerikləyirdi o!

Onun miskin ağıl isə bu dəliliyi anlamadı, onu dilə tutdu: “Nə böyük şeydir – qandır da! – dedi: bəlkə, əl bulamışkən bir qarət də edəsən? Qisas alasan, hə?”

Miskin aqlının səsinə qulaq asdı: sözlər qurğuşun ağırlığı ilə üstünə töküldü. Öldürərkən oğurluğa da əl atdı. Öz dəliliyinin xəcalətini çəkmək istəmirdi.

Sonra günahlarının qurğuşun siqləti yenə onun üstünə çöküb və miskin ağıl yenə əvvəlkitək key, heysiz, küt olaraq qalır.

Eləcə başını silkələyə bilsə, bu yük aşıb tökülərdi: amma kimdir bu başı silkələyən?

Nəyi var bu adamın? Ruhun əli ilə dünyanın yaxasından yapışan, öz qənimətini qoparmaq istəyən bir yığın xəstəliyi.

Nədir bu adam? Bir-biri ilə yollaşmayan, dinclik nə olduğunu bilməyən bir yığın vəhşi ilan. Budur, dağılışdılar, hərəsi bir tərəfə, qənimət axtarmağa getdilər.

Bu miskin cismə baxın! Onun çəkdiyi iztirab və həsrətləri bu yazıq qəlb anlamağa çalışırdı, bunu qatil həzzi, bıçaq təmasına susama kimi izah edirdi.

İndi kim xəstələnsə, şər üstünə hücum çəkir, o, indi şər sayılır: Onu incidənləri incitmək istəyir bu şər dedikləri. Amma vaxt vardı, hər şey özgə cür idi, o vaxtın xeyiri də, şəri də bambaşqa idi.

Bir vaxtlar şübhə də, özünü istəmə də şər sayılırdı. O vaxtlar xəstə kafir və cadugər olurdu: kafir kimi, cadugər kimi də əzab çəkir, bu əzabı özgələrə də çəkirmək istəyirdi.

Amma bu, sizin qulağınıza girməz: deyirsiniz, bu, sizin xeyrinizə deyil. Mənim sizin xeyrinizlə nə işim!

Düz sözümdür, məni iyəndirən onların şəri deyil, sizin xeyirxah dediklərinizdir. İstərdim ki, onları bir dəlilik çulğasın, bu solğun cani kimi onların da axırına çıxsın!

İstərdim ki, onların dəliliyinin adı sədaqət, həqiqət, ya da ədalət olsun: fəqət onların öz fəziləti var, öz mənfur həzləri ilə çox yaşamaq üçün.

Mən coşqun seldə sürəhiyəm: kim tuta bilir tutsun, yapışsın mən-dən. Amma sizə qoltuqağacı olmaram.

Zərdüşt belə dedi.

Oxu və yazı haqqında

Yazılar içində qan yazısını sevirəm. Qanımla yaz: görərsən ki, qan ruhdur.

Özgə qanını anlamaq asan deyil: bikaçılıqdan oxuyarlardan zəhləm gedir.

Oxucunu tanıyan onunçün əlini ağdan qaraya vurmur. Hələ düz bir əsr oxucu, elə ruh özü də pis iylənəcək.

Hər yetənin oxumaq haqqının olması, kim bilir, hələ nə qədər təkcə yazını deyil, fikri də korlayacaq.

Bir zaman ruh Allah idi, sonra insana döndü, indi isə lap qaragüruha çevrilir.

Qan və rəmzlə yazanlar oxunulmaq deyil, əzbərlənmək istəyir.

Dağlarda ən kəsə yol zirvədən zirvəyə gedən yoldur: amma bununçün uzun ayaqların olmalıdır. Rəmzlər zirvə olmalıdır, onların dediyi adam isə böyük və güclü.

Hava açıq, təmiz, təhlükə yaxın, ruh isə şən, hiddət dolu: bunlar hamısı bir-birinə çox yaraşır.

İstəyirəm başıma cin-şəyatin yığılsın, çünki cəsürəm. Həyulaları ürküdən cəsarət özü cinə çevrilir, eləcə gülmək, əylənmək istəyir.

Daha sizinlə işim yoxdur mənim: altımdakı bu bulud, başına güldüyüm bu qara bulud özü edəcək divanınızı, ıldırım olub vuracaq sizi.

Yüksəltmək istəyəndə yuxarı baxırsınız. Mənsə aşağı baxıram, çünki daha qalxası yüksəklik qalmayıb.

Sizlərdən kim zirvədə ola-ola gülə bilər?

Hündür dağları qalxanlar bütün faciələrə gülürlər.

Qayğısız, lağbaz, güclü ağıl bizi belə görmək istəyir: o, qadındır və yalnız hərbciləri sevir.

Deyirsiniz: “Həyat dözülməzdir!” O halda bəs sizin gündüzkü qürurunuz, axşamkı itaətiniz nəyə gərəkdir?

Həyat dözülməzdir: özünüzi nərmə-nazik göstərməyin siz də.

Biz hamımız qəşəng yük eşşəkləriyik. Üstünə düşən bir damla şəhdən titrəyən tumurcuqla orta qəsiyimiz var bizim?

Düzdür, biz həyatı sevirik: həyata deyil, sevgiyə alışdığımız üçün.

Hər sevgidə daim bir az dəlilik olur. Dəlillikdə də daim bir az ağıl. Həyat aşiqi olan mənə elə gəlir ki, kəpənəklər, sabun köpükləri və onlara bənzəyən insanlar daha məsuddurlar.

Bu yüngül, ağlısız, zərif, hərəki xırdaca ruhların pərvazını seyr etmək Zərdüşün gözünü yaşla, qəlbini tərənələrlə doldurur.

İnanası olsam, yalnız rəqs etməyi bacaran Allaha inanardım.

İblisi gördüm: yaman ciddi, ağır, ədalət tuturdu özünü: şər ruhu idi o: hər şeyin tar-mar olmasına bais də odur.

Qəzəblə deyil, gülüslə öldürərlər. Qalxın, şər ruhunu öldürək!

Gəzməyi öyrəndim; o vaxtdan elə hey yüyürürəm. Uçmağı öyrəndim; o vaxtdan yerimdən tərpətmək üçün məni itələmək lazım deyil.

İndi yüngülləşmişəm, indi uçuram, indi özümə üstədən-aşağı baxıram, indi Allah özü belə ətrafımda rəqs edir.

Zərdüşt belə dedi.

Dağdakı ağac haqqında

Necə müddətdir Zərdüştün gözü almışdı ki, əshabələrindən biri ondan yan gəzir. Aşağının birində təkbaşına “Əlvən inək” adlı bu şəhərin dörd dövrəsini sarmış dağa qalxırdı: işə bax ki, ürcahına həmin mürid çıxdı, ağaca söykəli oturmuşdu, yorğun baxışları dərəyə dikilmişdi. Zərdüşt oğlanın söykəndiyi ağacdən yapışıb dedi:

– Bu ağacı silkələmək istəsəm, bacarmazdım. Amma bizim görmədiyimiz külək ona zülm edir, istədiyi səmtə əyir. Bizə ən ağır səmtləri çəkdirən, bizi ən çox əyən görünməz əllərdir.

Mürid hövlnak dikəlib dedi:

– Zərdüştün səsinə eşidirəm, elə indicə onu düşünürdüm.

Zərdüşt cavabında:

– Daha qorxmaq niyə? – dedi. – Ağacın başına gələn insandan da yan keçmir, onun da başına gəlir. O, yüksəklərə, zirvəyə, işığa nə qədər can atırsa, kökləri yerin təkinə, aşağı, zülmətlərə, dibə – şərə o qədər çox işləyir.

– Bəli, şərə! – mürid çıxırmaqdan özünü saxlaya bilmədi. – Necə olur ki, sən mənim qəlbimi oxuyursan?

Zərdüşt gülümsündü:

– Elə qəlblər var ki, onları oxumaq yox, uydurmaq lazım gəlir.

– Bəli, şərə! – mürid sözü təzədən çevirdi. – Düz dedin, Zərdüşt! Yüksəklik vurğunu olanı daha özümə inanmıram – heç kəs də inanmır mənə – bu necə oldu axı?

Çox tez dəyişdim: bu günüm keçmişimə yaddır mənim. Qalxarkən bəzi pillələrin üstündən atılıram: heç bir pillə də bunu mənə bağışlamır.

Yüksəkdə olanda müdam tək oluram. Bir dindirib-dinşəyənim olmur, insan üzünə həsrət qalırım: tənhalığın şaxtası iliyimi çalır. Yüksəkdə nə işim qalıb axı?

Nifrətim də həsrətimlə qoşa böyüyür: nə qədər yüksəyə qalxıramsa, yüksələnələrə bir o qədər nifrət edirəm. Onların yüksəkdə nə işi qalıb axı?

Öz dırmaşmalarımızdan, büdrəmələrimdən necə də utanıram! Öz aram fısıltımdan – tövşüyümdən necə də zəhləm gedir! Zirvədən necə də bezmişəm.

Mürid bu yerdə susdu. Zərdüşt isə ağacı nəzərdən keçirib belə dedi:

– Bu ağac dağda təmtək qalıb, o, insanların da, heyvanların da əlçatarından xeyli yüksəkdə bitib. İşdir, danışmaq istəsə, anlayacaq kimsəsi olmazdı: elə bir zirvədə bitib. Elə hey gözləyir, gözləyir, gözlədiyi nədir bəs? Buludlar səltənətinə çox yaxın yaşayır: bəlkə, ilk şimşəyi gözləyir o?

Zərdüşt bunu söyləmişdi ki, mürid həyəcandan dili-dodağı əsə-əsə fəğan etdi:

– Elədir, Zərdüşt, düz dedin. Yüksəyə can atarkən ölüm arzula yırdım, sənsə mənim gözlədiyim şimşəksən. Bax, səni görəli nə hala düşmüşəm. Sənə bəslədiyim həsəd, paxıllıq məni məhv etdi! – mürid belə deyib acı-acı ağladı.

Zərdüşt əlini onun çiyinə qoyub, oradan aralandı. Bir az bu minvalla gedəndən sonra bu sözləri dedi:

– Ürəyim parçalanır. Gözlərin sənin dərdini sözlərdən yaxşı anladır. Hələ azad deyilsən, hələ azadlığını axtarırsan, bu axtarışın yuxunu da sənə haram edib. Azad zirvələrə can atırsan, qəlbin ulduzlara susayıb. Amma sənin mənfur istəklərin də azadlıq deyib ün salır.

İçindəki quduz itlər azadlığa dartınır: ruhun bütün buxovları qırıb atmaq istərkən onlar öz zirzəmilərində sevincdən ulayırlar.

Məncə, sən hələ azadlıq arzulayan məhbussan. Ah, bu məhbusslar ağıllı olduqları qədər də hiyləgər və mənfur olurlar.

Qurtulan ruh hələ təmizlənməlidir. Həbsxananın çirk-pasağı hələ onun üstündədir: hələ onun baxışları təmizlənməlidir.

Hə, sənin dərđini bilirəm. Amma səni and verirəm öz məhəbbətimə, öz ümidlərimə: sevgindən, ümidlərimdən vaz keçmə!

Hələ ki özünü nəcib sanırsan, qanına yerikləyənlər də sənin nəcibliyini dana bilmirlər. Bil ki hər kəsin yolu üstündə bir nəcib durur.

Xeyrxahın da yolu üstündə dayanıb bu nəcib şəxs: ona xeyrxah deyəndə onlar, əslində, yoldan çıxarmaq istəyirlər onu.

Nəcib kəs yeni bir şey, yeni bir fəzilət yaratmaq istəyir. Nəcib köhnəni, köhnənin qorunub saxlanmasını istəyir.

Nəcibin qorxusu ondan deyil ki, o, xeyrxaha dönər, dərd burasındadır ki, o, sırtığa, lağbaza, dağıdana çevrilə bilər.

Ah, nəciblər tanıyıram ki, ən ali ümidlərini itirdilər. İndi onlar bütün ali ümidləri lənətləyirlər.

İndi öləri əyləncələrə, ehtiraşlara qapılıblar: məqsədləri isə bir günlüyə güclə tutur.

“Ruh özü də ehtiraşdır” – belə deyirdilər. Onda ruhlarının qanadları sındı: indi o, hər yana sürünür, toxunduğu hər şeyi mürdarlayır.

Bir vaxt ürəklərindən qəhrəman olmaq keçirdi, indi şəhvət qur-duna dönüblər. Qəhrəmanlıq onlar üçün dərd və dəhşətdir daha.

Səni and verirəm məhəbbətimə, ümidlərimə: qəlbindəki qəhrəmanı atma! Ali ümidini müqəddəs, bəkir saxla!”

Zərdüşt belə dedi.

Hərb və hərbcilər haqqında

Qəvi düşmənlərimizdən aman diləmirik, bir də bütün qəlbimizlə sevdiklərimizdən. İcazə verin, sizə həqiqəti söyləyim!

Mənim hərbcı qardaşlarım! Mən sizi ürəkdən sevirəm, sizinləyəm, daim sizinlə olmuşam. Həm də sizin qəvi düşməninizəm. İcazə verin, sizə həqiqəti söyləyim!

Ürəyinizdəki nifrətdən də, həsəddən də xəbərdaram. Nifrət və həsəd tanımayacaq qədər böyük deyilsiniz. Barı özünüzdən xəcalət çəkməyəcək qədər böyük olun!

Əgər idrak mücahidləri olmağı bacarmırsınızsa, heç olmasa, onun sırası döyüşçüsü olun! Onlar bu mücahidlərin müjdəçisi və yol yoldaşlarıdır.

Göz işlədikcə bölük-bölük əsgər görürəm: hərbiçi görmək istədim! Geyəcəklərinə “vahid forma” deyirlər: kaş onun altındakılar “vahid forma” olmayaydı.

Gözləriniz müdam düşmən axtarmalıdır – öz düşmənlərinizi. Bəziləriniz elə ilk baxışdan nifrət edir.

Öz düşmənlərinizi axtarmalı, öz hərbinizi etməli, fikirləriniz uğrunda cəngə çıxmalısınız. Əgər fikirləriniz məğlub olsa, onlar üzərində zəfər çalan vicdanınız olmalıdır.

Sülhü yeni müharibələrə hazırlıq fürsəti kimi sevməlisiniz. Qısamüddətli sülh uzundan daha xoş gəlməlidir sizə.

Sizə iş deyil, mübarizə tövsiyə edirəm. Sizə sülh deyil, zəfər tövsiyə edirəm. Qoy işiniz mübarizə, sülhünüz zəfər olsun!

Yalnız əlində ox-yay olanda susmaq olar: yoxsa gəvəzələyir və söyüşürlər. Qoy sülhünüz zəfər olsun!

Deyirsiniz yaxşı əməl hətta hərbi də müqəddəsləşdirir. Mənsə sizə deyirəm ki, hər işi müqəddəsləşdirən hərbi özüdür.

Hərb və cəsarət bəşər övladına məhəbbətdən qat-qat çox iş görüb. İndiyədək məzлумları xilas edən sizin rəhminiz deyil, cəsurluğunuz olub.

“Yaxşı nədir?” – soruşursunuz. Yaxşı cəsur olmaqdır. “Həm qəşəng, həm də təsirli olan şeylər yaxşıdır” demək sizə yox, balaca qızlara yaraşar.

Sizə qəlbsiz deyirlər. Halbuki sizin qəlbiniz yapma deyil və mən sizin qəlb utancınızı sevirəm. Siz qabarmadan, özgülər isə çəkilmədən utanırlar.

Eybəcərsinizmi? Nə olar, qardaşlar! Siz də alilərin, eybəcərlərin əbasına бүrtünün!

Qəlbiniz böyüdükcə təşəxxüsünüz artır: sizin alicənablığınızın mayasına qəzəb də qatılıb. Tanıyıram sizləri.

Qəzəbdə harınla məzлум qarşılaşır. Amma bir-birini anlamırlar. Tanıyıram sizləri.

Sizin düşməninizi ikraha deyil, nifrətə layiq olmalıdır. Siz düşmənilə fəxr etməlisiniz: onda düşməninizin uğuru sizin də uğurunuz olar.

Qiyam qulun üstünlüyüdür. Qoy sizin üstünlüyünüz itaət olsun. Qoy sizin əmrinizin özündə də itaət səslənsin.

Yaxşı hərbcinin qulağında “sən etməlisən” “mən istəyirəm”dən xoş səslənir. Sizə əziz olan nə varsa, əvvəl özünüzə əmr etməlisiniz onu!

Qoy sizin həyata məhəbbətiniz ən ali ümidlərə məhəbbət olsun, qoy sizin ali ümidiniz həyatın ən ali amalı olsun!

Sizin ən ali amalınızı isə mən əmr edəcəyəm: “Eşidin, insan qəhr olası məxluqdur!”

Beləcə öz itaət və hər b ömrünüzü yaşayın! Uzun ömür nəyə gərəkdir? Hansı hərbc i istər ki, ona rəhm etsinlər?

Sizə yazığım gəlmir, mən sizi qəlbən sevirəm, mənim hərbc i qardaşlarım!

Zərdüşt belə dedi.

Yeni bütələr haqqında

Hardasa hələ də xalqlar, sürülər qalmaqdadır, bizdə yox, qardaşlar, bizdə dövlətlər var.

Dövlət? Nə deməkdir bu? Qulaqlarınızı yaxşı-yaxşı açın, indi sizə xalqların ölümündən danışacağam.

Dövlət bütün soyuq əjdahaların ən soyuğudur. Yalanı da soyuqdur onun. Gör necə yalanlar uydurub tökür: “Mən dövlət, elə xalqam”.

Yalandır! Xalqı yaradan, ona iman və sevgi bəxş edən yaradanlar oldu, bəşərə belə xidmət etdilər onlar.

Hər addımda tələ qurub onu dövlət adlandıranlar – dağıdanlardır: qurduqları tələyə şirnikləndirici tikələr, yüzlərcə arzu-istək ilişdirib başı üstədən qılınc asıblar.

Harada hələ də xalq qalıbsa, o, dövləti anlamır, minillik adət-ənənəni, qayda-qanunu tapdaladığına görə zəndeyi-zəhləsi gedir ondan.

Sizə bir işarət verim: hər xalq xeyrini, şərini öz dilində anladır: qonşu onu anlamır. Axı bu dili öz adətlərindən, qanunlarından icad

edib o. Lakin dövlət bütün dillərdə xeyir və şər haqqında yalan satır: nə deyirsə, yalandır, nəyi varsa, oğurluqdur.

Hər şey saxtadır, oğurluq dişlərlə dişləyir bu dişli ilan. Canına-qanına hopub bu yalan, boğazacan yalan girdabına batıb.

Dillərdə xeyir və şərin dolaşdırılması, qatışıq salınması: budur sizə verəcəyim işarə, dövlətin işarəsi. Düzdür, bu işarə ölüm istəyindən xəbər verir! Düzdür, onun gözü ölüm vaizlərini gəzir!

Çoox-çoxları doğulur: dövlət artıq adamlar üçün uydurulub! Bax gör o, onları, çoox-çoxlarını necə tovlayır! Gör onları necə udur, çeynəyir, gəmirir!

Dünyada varsa da mənəm, yoxsa da: Allahın idarəedici bayrağıyam mən, əjdaha nəyə təpir. Təəssüf ki, onun qarşısında diz çökən yalnız uzunqulaqlar, dargözlər deyil!

Ah, böyük qəlblər, öz məkrli yalanlarını sizə də pıçıldaıyır o. Ah, onun gözü fədakar, zəngin qəlbləri necə tez alır!

Bəli, sizlər də gözündən yayınmırsınız onun, köhnə Allahın müzəffərləri! Döyüşlər yorub əldən salıb sizi, indi bu yorğunluq yeni bütələrə sitayiş edir!

Ətrafına qəhrəmanları, təmizləri yığmaq istəyir bu yeni büt! Təmiz vicdanın şəfəqləri altında özünü günə verməyi xoşlayır bu soyuq əjdaha!

Sizinçün hər şeyindən keçməyə hazırdır, təki ona, bu yeni bütə səcdə edəsiniz: sizin fəzilətinizin şəfəqini, məğrur gözlərinizin baxışını beləcə satın alır.

Sizin əlinizlə çoox-çoxlarını aldadıb tora salmaq istəyir! Hə, əcəb tələ tikəsi tapıb, ilahi ehtiramın tozundan fınxıran ölüm atı!

Hə, çoxları üçün həyat donuna girmiş ölüm icad olunub: doğrudan da, ölüm vaizləri üçün misilsiz xidmətdir!

O yerdə ki hamı – yaxşılar da, pislər də zəhərlənir, o yerdə ki hamı, yaxşılar da, pislər də özünü itirir, o yerdə ki hamının tədrici intiharına “həyat” deyilir, – mən ora dövlət deyirəm.

Bu artıq adamlara baxın bir! İl-müdam xəstədirlər, ödlərini qusur, adını qəzet qoyurlar. Bir-birini udur, heç vaxt da həzm edə bilmirlər.

Bu artıq adamlara baxın! İxtiraçıların əsərlərini, müdriklərin xəzinələrini oğurlayırlar, oğurluqlarına təhsil adı qoyurlar, – çifayda, təmaslarından hər şey xəstəliyə, bədbəxtliyə dönür.

Bu artıq adamlara baxın! Sərvət qazanır, amma günbəgün kasıblayırlar. Hakimiyyətdir istədikləri, öncə isə hakimiyyətin dirəyi, çoxlu pul. Ah, acizlər!

Bir gör bu qıvraq meymunlar necə dırmaşır! Bir-birinin təpəsinə dırmaşır, lehməyə, uçuruma yuvarlanırlar.

Hamısı taxt-taca sarı dartınır: axmaqlar, elə bilirlər xoşbəxtlik taxt-tacdadır! Gah lehmə taxt-tacda oturur, gah da taxt-tac lehmədə.

Məncə, onların hamısı dəlisov, qızğın, çevik meymunlardır. Məncə, onların bütü, soyuq əjdaha pis iylənir: məncə, onların, bu büt-pərəstlərin hamısı üfunət qoxuyur.

Qardaşlar, onların ağızlarının, tamahlarının qoxusundan boğulmaqı istəyirsiniz? Pəncərələri sındırın, açıqlığa tullanın!

Pis qoxudan qaçın! Artıq adamların büt səcdəgahından uzaq dolanın!

Pis qoxudan qaçın! İnsan qurbanlarının tüstüsündən uzaqlaşın!

Hələ ki azad torpaqlar böyük qəlblilərin pişvazına müntəzirdir. Hələ ki yalqızlar və cütlər üçün izsiz, dəniz qoxulu məkanlar var.

Hələ ki böyük qəlblərin ixtiyarında azad həyat var. Doğrudan da, dünya malına yiyələnməyən kəsə dünya yiyələnməz. Azad buraxanı dünya da azad buraxar: yaşasın yoxsulluq!

İnsan, gərəkli insan dövlət qurtaran yerdə başlanır: zərurilərin nəğməsi, təkrarsız, əvəzsiz tərənəsi orada başlanır.

Oraya, dövlətin qurtardığı yerə baxın, qardaşlar! Məgər siz göy qurşağını, fövqəlinsana aparən körpünü görmürsünüzmü?

Zərdüş belə dedi.

Bazar milçəkləri haqqında

Öz hücrənə qaç, dostum! Görürəm, qulaqların böyük adamların haray-qışqırığından batıb, məzlumların ah-naləsindən yağır olub.

Meşə də, qayalar da sənin sükutunun hüsurunda ləyaqətlə susardı. Sevdiiyin o ağacdən ibrət götür: başını dənizin üzərinə əyərək sakitcə dinləyir.

Tənhalıqın qurtardığı yerdə bazar başlanır: bazarın başlandığı yerdə isə mahir oyunbazların hay-küyü və zəhərli milçəklərin vızıltısı.

İfa edən olmasa, dünyanın ən yaxşı oyunları da heç nəyə dəyməz. Xalq bu ifaçılara böyük adam deyir.

Xalq böyüyü, yəni yaradanı anlamır. Amma böyük oyunların oyunbazları üçün əldən-dildən gedir.

Dünya yeni dəyər yaradanların başına fırlanır – səssizcə fırlanır. Fəqət xalq və şan-şöhrət oyunbazların başına fırlanır: dünyanın gərdişi belədir.

Oyunbazın ruhu var, vicdanı isə yox. O, daim başqalarını möhkəm inandırdığı bir şeyə inanır – özünə!

Sabah başqa inamı olacaq, birigün – bambaşqa. Hissləri xalq kimi çevik, əhvalı dəyişkəndir.

Darmadağın etməyi sübut etmək bilir. Dəli etmək onun dilincə inandırmaqdır. Qan onun nəzərində dəlillərin ən gözəlidir.

Yalnız həssas qulaqlara nüfuz edən həqiqəti yalan, puç adlandırır. Əslində, o, təkcə dünyada ən gurultu qoparanlara, allahlara inanır.

Bazar qışqırıcı təlxəklərlə doludur, xalq isə öz böyük oğulları ilə öyünür! Onlar anın ağasıdırlar.

Fəqət an onları əzir: onlar da səni. Səndən hə, ya da yox cavabı almaq istəyirlər. Vay iki od arasında qalanların (orta mövqe tutmaq istəyənlərin) halına.

Ey həqiqət aşiqi, bu amansızlara, bu əzənlərə həsəd aparma! Hələ heç vaxt həqiqət amansıza əl uzatmayıb.

Uzaq dolan bu kəmfürsətlərdən: təkcə bazarda “ya hə, ya yox” deyə adamı divara dirəyərlər.

Dərin bulaqların hamısı ləng axır: gözün nəyi tutduğunu öyrənənəcən çox gözləməli olur onlar.

Bütün böyüklər bazardan və şöhrətdən kənar gəzir: yeni dəyərləri yaradanlar ta əzəldən bazardan və şöhrətdən uzaq yaşamışlar.

Tənhalığa çəkil, dostum! Görürəm, zəhərli milçəklər səndə sağ tutar yer qoymayıb. Sərt, çılğın ruzigarların əsdiyi yerlərə qaç! Zülmətə qaç! Kiçik, miskin insancıqlarla çox bağrıbadaş oldun. Onların görünməz qisasından qaç! Yeganə arzuları səndən qisas almaqdır.

Əl qaldırma onlara! Nə sayları var, nə hesabları, sənin alınına isə milçəkqıran olmaq yazılmayıb.

Bu kiçik, miskin insancıkların sayı-hesabı yoxdur və bəzən yağış damlları, alaq otları da möhtəşəm bir tikilinin axırına çıxır.

Sən daş deyilsən, amma damcılar oyum-oyum oyub səni. Damcı çoxalınca çatlayacaq, sınacaqsan.

Görürəm, zəhərli milçəklər əldən salıb səni, görürəm, qanın yüz yerdən çeşmə kimi göz verib: qürurunsə səni heç acıqlanmağa da qoymur.

Aydan arı, sudan duru olsan da, qanına susayıblar sənin, onların qansız ürəkləri qana yerikləyir, ona görə günahın oldu-olmadı sancırılar.

Ey dərin insan, sən ən kiçik yaralardan dərin əzab çəkirsən və hələ tamam-kamal sağalmamış zəhərli qurd təzədən yarana daraşır.

Bu qarınquluları öldürməyə qürurun yol vermir. Amma özünü göz-lə ki, onların zəhərli haqsızlığını çəkmək tale yazına dönməsin sən!

Onlar öz tərifləri ilə sənə böyür-başında vızıldaşır, zəhlətökən tərifləri ilə. Onlara sənənin dərinin, qanın təması gərəkdir.

Onlar sənə Allaha, yəni şeytana yaltaqlanan sayaq yaltaqlanırlar, Allahın, ya şeytanın qarşısında yamışlar kimi ciyildəşirlər.

Nə etməli? Yaltaqdan, riyakardan savayı bir şey deyil onlar.

Hərdən sənənlə iltifatlı dolanırlar. Amma bunun da mayası qorxaqların hiyləgərliyidir. Bəli, qorxaqlar hiyləgərdir!

Öz dar qəlbləri ilə daim səni düşünürlər, – müdam şübhəli görürsən onlara. Nəyi çox düşünsən, şübhəli görünər.

Bütün fəzilətlərin üçün səni cəzalandırırlar. Tək bircə şeyi bağışlayırlar sənə – səhvlərini.

Mehriban, ədalətli olduğuna görə deyirsən: “Onlar öz miskinliklərinə görə günahkar deyil”.

Halbuki onlar öz dar qəlblərində: “Bütün böyüklər günahkardır – böyük olduqlarına görə”, – deyib dururlar.

Onlara qarşı nə qədər lütfkar olsan da, sənənin ikrahını duyur, xeyirxahlığının əvəzini gizli yamanlıqla qaytarırlar.

Qürurun onların zövqünü oxşamır: sənənin, bir anlığa da olsa, şöhrətə uyduğunu görəndə çiçəkləri çirtlayır.

İnsanda anladığımız bir şey olanda od vurub yandırırıq onu. Miskinlərdən özünü gözlə!

Sənin qarşında öz miskinliklərini duyurlar və onların alçaqlığı görünməz bir intiqam odunda şölələnib zəbanə çəkir.

Görmədinmi, sən gələn kimi necə susdular, dağlar səhər çənin-dən sıyrılib çıxantək heyləri canlarından çıxdı?

Hə, dostum, bəşər övladı üçün sən vicdan tənəsisən: çünki onlar sənə layiq deyil. Ona görə sənə nifrət edir, qanını sormağ istəyirlər.

Bəşər övladı daim zəhərli milçək olaraq qalacaq. Səndə böyüklük adına nə varsa, məhz o daha zəhərli edəcək, milçəyə daha çox bənzədəcək onları.

Qaç, dostum, öz hücrənə qaç, sərt, çılğın ruzigarların əsdiyi yerə. Sənin alınına milçəkqıran olmaq yazılmayıb.

Zərdüşt belə dedi.

İsmət haqqında

Məşəni sevirəm. Şəhərdə yaşamaq çətindir: ehtirashlı adamlar çoxdur orada.

Ehtirashlı qadının yuxusuna girməkdənsə, qatil əlinə düşmək yaxşı deyilmi?

İstəyirəm hissləriniz məsum olsun.

İsmətimi tövsiyə edirəm sizə? İsmət kimi üçün fəzilət, kimi üçünsə qüsurdur.

Onlar özlərini birtəhər saxlayırlar, amma qol qoyduqları hər işdən qancıq hissiyyatı boylanır.

Hətta fəzilətlərinin zirvəsinə, soyuq ruhlarına qədər bu heyvan öz çəkişmələri, nifaqları ilə onları izləyir.

Bir tikə əti, cismi ondan əsirgəyəndə bir tikə ruh üçün necə ilan dili çıxarır bu qancıq hissiyyatı!

Faciələri, ürək parçalayan şeyləri sevirsiniz, deyilmi? Mən isə inanmıram sizin kürsək tulanıza.

Gözlərinizdən qəddarlıq yağır, əzabkeşə baxmaq ləzzət verir sizə. Sizin insaf dediyiniz şey, sadəcə, təğyiri-libas olmuş şəhvət deyilmi?

Bir rənz deyim sizə: çoxları şeytani qovmaq istərkən özləri donuz damına girdilər.

İsmətin çətin göründüyü kəslərə onu tövsiyə etməyə lüzum yoxdur: qoy o, cəhənnəm yoluna, yəni qəlbin lehmə və şəhvətinə dönməsin!

Murdar şeylərdən danışırım? Məncə, yox, bu hələ harasıdır, bundan betərləri də var.

Əhli-idrak həqiqət çirкли olanda deyil, dayaz olanda onun suyuna çimçəşə-çimçəşə girir.

İliyinəcən ismətli olanlar da var: ürəkləri sizinkindən yumşaq, gülüşləri daha bol, daha şaqraq.

İsmətin özünə də gülür onlar, soruşurlar: “İsmət nə olan şeydir? Dəlilik deyilmi ismət? Amma bu dəlilik özü gəlib bizi tapıb, biz onu yox.

Biz bu qonağa qəlbimizdə sığınacaq verdik: indi bizimlə yaşayır, qoy istədiyi qədər qalsın!”

Zərdüşt belə dedi.

Dost haqqında

“Yanımda tək bir adamın belə olması mənə çoxdur!” – Yalnız, tərki-dünya insan belə düşünür. “Birlə bir həmişə ikiye çevrilir”.

Mən hər dərd-sərimi öz “Mən”imlə bölüşürəm, görəsən, dost olmasa, adam necə tablaşa bilər?

Tərki-dünya üçün dost həmişə üçüncü şəxsdir: üçüncü şəxs elə bir maneədir ki, iki nəfərin söhbətini dərinə getməyə, uçuruma yuvarlanmağa qoymur.

Ah, yalqızların ürcahına yaman çox uçurum çıxır. Buna görə də onlar daim dost, yüksəklik həsrətinədir.

Bizim başqalarına inamımız özümüzə inanmaq istədiyimizdən xəbər verir. Bizim dost həsrətimiz, əslində, öz casusumuzdur.

Çox vaxt məhəbbət bizə yalnız paxıllığı dəf etmək üçün lazım olur. Çox vaxt ona görə hücum edib düşmən qazanırlar ki, öz zəifliklərini, hücumu məruz qala biləcəklərini gizlətsinlər.

Dostluq diləməyə cəsarəti çatmayanlar: “Heç olmasa, düşmənim ol!” – deyir.

Dost olmaq istəyən gərək onun üçün oddan-alovdan keçməyə hazır olsun: od-alovdan keçmək üçünsə düşmənçilik etməyi bacarmalısan.

Öz dostunun simasında düşməninə hörmət etməlisən. Dostunu tapdalamadan onun üstündən keçə bilərsənmi?

Dostunun simasında ən qatı düşməni görməlisən. Onun ziddinə gedəndə də qəlbən ona ən yaxın adam sən olmalısan.

Dostunun qarşısında maskalanmaq istəmirsən? Dostun fəxr etməlidir ki, sən ona öz əsl simanı göstərirsən. Amma bunun üçün onun səndən zəndeyi-zəhləsi gedir.

Özünü sirr pərdəsinə bürüməsən, camaatın sənə acığı tutacaq, halbuki lüt adamdan qorxmağa nə qədər əsasımız varsa, onların da buna o qədər haqqı çatır. Siz Allah olsaydınız, öz geyiminizdən utanmağa haqqınız olardı!

Özünü dostun üçün yetərcə gözəl malalayıb bəzəyə bilməzsən, çünki sən onun üçün fəvqəlınsən həsrəti olmalısan!

Dostunun əslində necə olduğunu bilmək üçün ona heç yatan yerdə baxmısanmı? Əslində, dostunun sifəti nədir axı? Bu, sənin özünün bir az nahamar, kələ-kötür güzgüdəki əksindir.

Dostunu heç yatan yerdə görmüsənmi? Onun görkəmi səni qorxutmadı ki? Of, dostum, insan məhv olası məxlüqdür.

Dostun səni duyma qda da, susma qda da mahir olmalıdır. Elə şeylər var ki, gərək sən də görməzliyə vurasan. Yeddi yuxunun içində də olsan, dostunun ayıqlı qda nə etdiyindən xəbər bilməlisən.

Sənin məharətin ali duyğudur, amma gərək əvvəl biləsən görək dostunun bu mərhəmətə ehtiyacı varmı? Bəlkə, o, səndəki sarsılmazlıq, qətiyyəti sevir?

Dosta mərhəmət çox sərt qılafın içində gizlənilib, ona diş batran bu dişdən əli çıxacağını da gözünün altına almalıdır. Onun bütün şirinliyi də bundadır.

Sən dostun üçün təmiz havanı, tənhalığı, çörəyi, dərmanı əvəz edə bilərsənmi? Çox özünə umac ova bilməyənləri dostu üçün əriştə kəsən gördüm.

Köləsenmi? Onda səndən dost çıxmaz. Zalımsanmı? Onda sənin dostun ola bilməz.

Çox-çox illər uzununu qadın xislətində kölə və zalım gizlənmişdi. Ona görə qadın hələ də dostluğa qabil deyil: o yalnız məhəbbəti tanıyır.

Qadın məhəbbəti sevmədiyi hər şeyə qarşı ədalətsiz və kordur. Arvadların ən kamil məhəbbətində də işıq qaranlıqdan, gündüz gecədən uzaq deyil!

Qadın hələ dostluğa qabil deyil: arvadlar hələ də təbiətən pişik və quş olaraq qalır. Ya da ən yaxşı halda inək.

Qadın dostluğa qabil deyil. Bəs siz, kişilər, deyin görüm, sizlərdən kim dostluq etməyi bacarır?

Kişilər, yazıqlar olsun sizin ruhi yoxsulluğunuza, simicliyinizə, tamahkarlığınıza! Sizin dostlarınıza verdiyinizi mən düşmənimə verər və bundan qətiyyənlə kasıb düşməzdim.

Yoldaşlıq var: kaş dostluq da olaydı!

Zərdüşt belə dedi.

Min bir məqsəd haqqında

Zərdüşt çox ölkələr gəzdi, çox xalqlar gördü: hər dürlü xalqın xeyrinə də bələd oldu, şərinə də. Cümlə-cahanda xeyirdən və şərdən ulu qüvvət tapmadı.

Heç bir xalq özünə qiymət qoymadan yaşaya bilməz. Əgər o, özünü qoruyub saxlamaq istəyirsə, verdiyi qiymət qonşununkunun eyni olmalıdır.

Bir xalqın yaxşı dediyi şey başqasında eyib və rüsvayçılıq sayılır: belə gördüm. Burada lənətlənən çox şeylər orada dəfnə çələngi ilə bəzədilir.

Qonşu qonşunu heç vaxt anlamayıb: onun qəlbi müdam qonşunun axmaqlıq və qəddarlığından qana dönüb.

Hər xalqın başı üstündə xeyirxahlıq lövhəsi asılıb. Yaxşı bax, bu, onun özünü yenmə lövhəsidir, bax, bu, onun hakimiyyət istəyinin səsidir.

Ona çətin görünən hər şeyi tərifləyir: labüd və çətin şeyləri yaxşı, onu ən böyük ehtiyacdən qurtaran nadir və müşkül şeyləri isə müqəddəs adlandırır.

Bu, ona hökm etməyə, zəfər çalmağa, qonşularını qorxu və həsəddən çatlatmağa, onların gözünü qamaşdırmağa imkan verir: özü bunu zirvə, labüd başlanğıc, meyar və hər şeyin mənası sanır.

Doğrudan da, qardaşım, bir xalqın ehtiyacını, torpağını, səmasını, qonşusunu tanısan, onun qəlbinin sirri də, nəyin naminə əydəmli pillələrlə gücə – sitəm ümidlərinə sarı dırmandığı da sənə əyan olar.

“Daim birinci olmalı, hamının önündə dayanmalısan. Sənin qısqanc qəlbin, dostundan savayı, kimsəni sevməməlidir”, – bu sözlər yunanın qəlbinə sarsıtdı və o, öz möhtəşəm yolunu getdi.

“Həqiqəti söylə, ox-yayla usta davran!” – bu mənim adımın da mənsub olduğu xalqa – adı mənim üçün eyni dərəcədə əziz və ağır olan bir xalqa həm əziz, həm də ağır gəldi.

“Ata-anaya ehtiram göstər, ruhunun dərin qatlarında da onların xidmətində dayan!” – bu vəsiyyəti isə özgə bir xalq başı üstündən asdı, bununla özünü qüdrətə və əbədiyyətə qovuşdurdu.

“Sadiq ol, sədaqət naminə lap şər və xatalı işlərdə də qanını axıtmaqdan çəkinmə”. Başqa bir xalq bunu öyrənərək, özünü zorladı və həmin zorlamadan böyük ümidlərə hamilə qaldı.

Düzdür, insanlar bütün xeyir və şəri özləri yaradıblar. Düzdür, onlar onu qarət etməyiblər, tapmayıblar, bu, onlara ilahi bir vəhy kimi nazil olmayıb.

İnsan özünü saxlamaq üçün əvvəl-əvvəl şeylərə dəyər verdi – əvvəlcə o şeylərin mənasını yaratdı, insani mənasını! Ona görə o, özünə insan deyir, yəni sərraf!

Qiyət vermək yaratmaqdır: eşidin, ey yaradanlar! Qiyət vermək özü bütün qiymətli şeylərin ən qiymətlisi, ən dəyərlisidir.

Dəyər qiymətdən törəyir: qiymət olmasa, həyat bir çürük qoza dəyməzdi. Dinləyin, ey yaradanlar!

Dəyərlərin dəyişməsi yaradanların dəyişməsidir. Yaradan daim məhv edir.

Yaradanlar əvvəl xalqlar, çox sonralar ayrı-ayrı fərdlər olub: əslində, ayrıca fərd özü yaranışın ən yeni təzahürlərindəndir.

Bir vaxt xalqlar başları üstündən xeyir lövhəsi asmışdılar. Hökm və itaət istəyinin qovuşuğundan yaranmışdı bu lövhə.

Sürü hissi “Mən” hissindən daha qədimdir və nə qədər ki təmiz vicdan sürü adlanır, “Mən” deyənlər yalnız pis vicdanlar ola bilər.

Doğrudan da, hiyləgər, sevgidən məhrum, hər addımda öz xeyrini güdən “Mən” sürü mənşəli deyil, əksinə, onun süqutudur.

Xeyir və şəri yaradanlar həmişə sevənlər və yaradanlar olub. Bütün fəzilətlərin adlarında sevgi və qəzəb odu közərir.

Zərdüşt çox ölkələr gəzdi, çox xalqlar gördü: cümlə-cahanda sevənlərin işlərindən ulu qüvvət tapmadı: onların adı xeyir və şərdir.

Düzü, bu tərifi və danlaq hakimiyyəti bir zırpı əjdahadır. Deyin, qardaşlar, kim onun öhdəsindən gələr? Deyin, kim bu heyvana min peysərlik buxov ata bilər?

İndiyəcən min məqsəd vardı, çünki xalqların sayı min idi. İndi yalnız bu min peysərin buxovu çatmır, tək bir məqsəd çatışmır. Hələ bəşəriyyətin məqsədi yoxdur.

Amma deyin görək, qardaşlar: əgər bəşəriyyətin məqsədi yoxdursa, onun özü də yox sayılmırmı?

Zərdüşt belə dedi.

Yaxın adamına məhəbbət haqqında

Yaxınlarınıza sarı dartınır, üstəlik, buna dair gözəl sözlər tapıb deyirsiniz. Mənsə sizə deyirəm ki, sizin yaxın adamlarınıza olan sevginiz özünü hərmətsizliyinizdən doğur.

Siz yaxın adamların yanına öz əlinizdən qaçır, adını da fəzilət qoyursunuz. Mənsə dabbaqda gönünə bələdəm sizin “fədakarlığınızın”.

“Sən” “mən”dən uludur; “sən” deyimində müqəddəslik var, “mən”-də yox; odur ki insan yaxın adamına can atır.

Yaxın adamlarınızı sevməyimi tövsiyə edirəm sizə? Yaxınlardan qaçmağı, uzaqları sevməyi tövsiyə etsəm, daha yaxşı olmazmı?

Uzaq adamlara, gələcək adamlara məhəbbət yaxın adamına məhəbbətdən alidir; şeylərə, xeyallara məhəbbət insana məhəbbətdən əfzəldir.

Qabağınca yüyürən bu kölgə səndən gözəldir; nə üçün sən öz ətini, sümüyünü ona verməyəsən? Amma sən qorxub yaxın adamının yanına qaçırsan.

Özünüzlə dil tapıb yola getmir, qədərincə sevmirsiniz özünüzü: bu üzdən yaxın adamlarınızı tovlayıb sizi sevməyə təhrik edir, özünüzü onların axmaqlığı ilə mükafatlandırırırsınız.

Kaş siz nə yaxın adamlarınızla, nə də onların yeddi arxa dönəni ilə yola getməyəydiniz, onda mehrinizi özünüzə salar, özünüzü sidqi-ürəkdən sevrədiniz.

Öz barənizdə yaxşı bir söz demək istəyəndə yüz şahid çəkirsiniz, elə ki onları yoldan çıxarıb sizin barənizdə yaxşı düşünməyə vadar etdiniz, onda özünüz də öz gözünüzdə ucalır, haqqınızda xam xeyallara düşürsünüz.

Yalançı yalnız bildiyinin əksini söyləyən adam deyil; əsl yalançı bilmədiyini danışandır. Özgələrlə öz haqqınızda siz məhz belə danışır, özünüzlə birgə qonşunu da aldadırırsınız.

Dəli deyir: “İnsanlarla ünsiyyət xarakteri korlayır, illah da o olmayanda”.

Kimi yaxın adamlarının yanına özünü axtarmağa gedir, kimi özünü unutmağa. Özünüzlə sevməməyiniz tənhalığı sizin üçün məhbəsə çevirib.

Yaxın adamlara məhəbbətinizin qarşılığını uzaq adamlar ödəyir və əgər beşiniz bir araya yığılsa, altıncı hökmən ölməlidir.

Sizin bayramlarınızı da sevmirəm: oyunçu həddən artıq çoxdur, tamaşaçılar da özlərini oyunçudan beşbetər aparırlar.

Sizi yaxın adama deyil, dosta səsəylirəm. Qoy dost sizin üçün yer üzünün bayramı, fəvqəlinсан yağısı olsun.

Sizə dostluqdan, odlu dost qəlbindən danışırım. Amma odlu ürəklə sevimək istəyən səməndərtək alovlara tutuşmalıdır.

Mən sizə kamil, yaradan, öz kamil dünyasını bəxş etməyə hər an hazır bir dost olmağı öyrədirəm.

Dünya mehvərindən qopsa da, yenə onun çarxında hərlənir, – xeyir şərdən, zərurət təsadüfdən törəyib artan kimi.

Bu gününün baisi gələcək, sabahlar olmalıdır: dostunun simasında fəvqolinsanı sevməlisən, – öz baysın, səbəbin kimi.

Qardaşlarım, sizə yaxınları sevməyi məsləhət görmürəm: məsləhətım uzaqları, yadları sevməkdir.

Zərdüşt belə dedi.

Yaradanın yolları haqqında

Tənhalığa çəkilmək istəyirsən, qardaş? Səni özünə qaytaran yolu axtarırsan? Bir az ayaq saxla, məni eşit.

Sürü deyir ki, “axtaran özünü də itirir. Tənhalıq günahdır”. Neçə vaxtdır sən də ağılı bu sürünün ağılına vermişən. Sürünün səsi sən öz içində də səslənəcək. Əgər sən “mən daha sizin çaldığınıza oynamayacağam” desən, nalə-şivən ərsə qalxacaq.

Bax bu nalənin özü də vicdandan doğur, vicdanın bu son işartısı sən kədərində közərəcək.

Sən qəm-qüssə yolunu getmək istəyirsən, bu, elə sən özünə gedən yoldur. Göstər görüm, sən buna ixtiyarın və gücün çatar? Yeni qüvvəsənmi? İlk təkənsənmi? Öz-özünə diyirlənən təkərsənmi? Ulduzların özünü sən başına dolanmağa vadar edə bilərənsənmi?

Ah, nə qədər yüksəklik düşkünləri var! Nə qədər şöhrət əsirləri var! İnandır məni ki, sən də bu düşkünlərin, bu əsirlərin bir tayı deyilsən! Nə qədər böyük fikirlər var ki, üfürülmüş hava şarına bən-zəyir. Havası boşalan kimi qupquru quruyur.

Özünü azadmı sanırsan? Mənə ən böyük arzundan danış, zəncirləri qırmağından yox.

Sənin zəncirini qırmağa haqqın çatırdımı? Elə adamlar var ki, öz köləliyini itirməklə son zərrə dəyərini də itirir.

Nədən azad olmaq istəyirsən? Gözlərimin içinə bax, de görüm, bu azadlıq sən nəyinə gərəkdir?

Özün özünə divan qurub öz iradəni qanun kimi başının üstündən asa bilərsənmi? Özün özünə hakim olub, lazım gəlsə, bu qanun adından özünü məhşər ayağına çəkə bilərsənmi?

Öz vicdanıyla təkbətək qalmaq dəhşətdir. Elə bil ki, bir ulduzu kəhkəşandan qoparıb tənha, kimsəsiz bir məkana, təkliyin buz nəfəsi içinə atırsan.

Ey yalqız insan, hələ ki sən çox şeylərin iztirabını çəkirsən, hələ ki nə cəsarətini, nə də ümidini itirmisən.

Amma gün gələcək, tənhalıq səni bezdirəcək, qürurun qırılacaq, cəsarətin, hünərin tükənəcək! Gün gələcək: "Mən tənhayam!" – deyib haray çəkəcəksən.

Gün gələcək, yüksəklikdən əlçatmaz məsafədə, alçaqlığın isə bircə addımlığında olacaq, öz alicənablığın səni həyula kimi qorxudacaq. Gün gələcək: "Hər şey yalandır", – deyib nalə çəkəcəksən.

Elə hisslər var ki, qəsdləri tənhaların axırına çıxmaqdadır, bunu ki edə bilmədilər, gərək özləri özlər. Bəs sənin əlindən qatillik gəlirmi?

"İkrah" deyilən söz sənə tanıdırmı, qardaş? Bəs sənə nifrət edənlərə, qəvi düşmənlərinə qarşı ədalətli olmaq işgəncəsi necə?

Çoxlarını səni yenidən tanımağa vadar edəcəksən, onlar isə bunun hayıfını səndə qoymayacaqlar. Necə ola bilər: onlara bu qədər yaxın olan sən onlardan bunca irəli gedirsən?

Sən onlardan irəli gedirsən: amma nə qədər yüksəyə qalxırsansa, paxılların gözündə o qədər kiçilirsən. Başları üzərində uçanları isə belələrinin heç görməyə gözü yoxdur.

Qismətinə düşən haqsızlıqla barışmalı olacaqsan.

Tənhaların başına haqsızlıq və çirkab yağdırırlar, amma, qardaşım, ulduz olmaq istəyirsənsə, buna görə onlardan işığını zərrə qədər də əsirgəməməlisən.

Özünü xeyrxahlardan, ədalətliyərdən gözlə. Öz fəzilətinə qovuşan adamları onlar dar ağacına çəkirlər, onlar tənhalara nifrət edirlər.

Özünü müqəddəs sadələvhlikdən də qoru! Sadə, bəsit olmayan hər şey onlara natəmiz görünür, onlar odla oynamağı özlərinə peşə ediblər.

Özünü sevgi tutmalarından gözlə! O, rastına çıxan tənhalara çox tez əl uzadır.

Elə adamlar var ki, onlara əl yox, pəncə uzatmaq lazımdır, kaş hələ Allahın altında bu pəncənin caynaqları da olaydı!

Amma rastlaşacağın ən qəvi düşmən həmişə sən özün olacaqsan: keçdiyin meşələrdə hər dəlmə-deşikdə özün öz pusqunda durursan.

Yalqız insan, sən özünə qayıdırsan? Bu yol sənin özündən və yeddi şeytandan keçir.

Sən özün özünə kafir də olmalısən, cadugər də, hər şeyə bir qulp qoyan, öz fəlakətlərinin baisi də.

Özünü öz oduna yandırmalısən: külə dönmədən necə təzələne bilərsən ki!

Yalqız insan, sən sevənlərin yolu ilə gedirsən, öz yeddi şeytandan özünə Allah yaratmaq istəyirsən.

Yalqız insan, sən sevənlərin yolu ilə gedirsən: sən özünü sevirsən, özünə nifrətin də bundan doğur, yalnız sevənlər belə nifrət edə bilirlər.

Sevən nəsə yaratmaq istəyir, çünki o nifrət edir! Sevdininə nifrət etməyən kəs nə bilir sevgi nədir.

Tənhalığa öz sevginlə və öz yaradıcı işinlə çəkil, qardaş, çox-çox sonralar haqq-ədalət axsaya-axsaya ardınca gəlib çatacaq.

Tənhalığa çəkiləndə mənim göz yaşlarımı da özünlə apar. Mən kamilləşib ölənləri sevirəm.

Zərdüşt belə dedi.

ALMAN
ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYASI

İKİNCİ HİSSƏ

NAĞİLLAR

RUDOLF ERİX RASPE

(1736–1794)

BARON MÜNHAUZENİN SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

“Baron Münhauzenin sərgüzəştləri” adlı əfsanəvi hekayələr məcmuəsi həqiqətən XVIII əsrdə Almaniyada yaşamış baron Münhauzenin hekayələri əsasında yaranmışdır.

Baron Münhauzen hərbi qulluqçu olmuş, bir müddət Rusiyada işləmiş və türklərə qarşı müharibədə iştirak etmişdir.

Almaniyaya, öz malikanəsinə qayıtdıqdan sonra Münhauzen ağlagəlməz sərgüzəştlər uyduran məzəli bir hekayəçi kimi şöhrət tapmışdır.

Bu hekayələri özümü, ya başqasını yazmışdı, məlum deyil, ancaq 1781-ci ildə bu hekayələrdən bəziləri çap olunmuşdur.

1785-ci ildə alman yazıçısı E.Raspe bu hekayələri yenidən işləyərək çap etdirmişdir. Sonralar bu hekayələrə Münhauzenin sərgüzəştləri haqqında yazan başqa yazıçıların da əsərləri əlavə edilmişdir. Ancaq yenə də kitabın müəllifi E.Raspe hesab olunur.

Bu əsərdə alman baronlarının və mülkədarlarının mədəniyyətsizlik, özündən bədgüman olmaq, lovğalığ kimi səciyyəvi sifətləri öz əksini tapmışdır.

Kitab şöhrət tapandan sonra yalan danışan və olmayan işləri öz adına çıxan adamları Münhauzen adlandırmağa başladılar.

YER ÜZÜNDƏ ƏN DOĞRUÇU ADAM

Yekəburun, balaca bir qoca kişi buxarının yanında oturub öz sərgüzəştlərini nağıl edir. Qulaq asanlar açıqdan-açığa onu ələ salıb gülüşürdülər.

– Vay səni, Münhauzen! Vay səni, baron!

O isə bu gülüşənlərə heç baxmır da!

Sakitcə Aya necə uçduğundan, üçayaqlı adamların arasında necə yaşadığından, iri bir balığın onu necə udduğundan, başının necə qopduğundan danışmağında davam edirdi.

Bir dəfə, bir nəfər yolötən onu dinlədi, dinlədi və birdən bağırdı:

– Bunların hamısı uydurmadır. Danışdıqlarının heç biri olmamışdır.

Qoca qaşqabağını tökdü və təmkinlə cavab verdi:

– Mənim ən yaxşı dost adlandırmaq şərəfinə nail olduğum qraf-ların, baronların, knyazların və sultanların hamısı, hər zaman deyər-dilər ki, mən yer üzündə ən doğru danışan adamam.

Ətrafdakılar daha da bərkdən güldülər.

– Münhauzen doğruçu adam imiş! Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! Ha-ha-ha!

Münhauzen isə, heç bir şey olmamış kimi, bir maralın başında necə gözəl ağac bitdiyini danışmağında davam edirdi.

– Ağac? Maralın başında?

– Hə. Albalı ağacı. Üstündə də albalı. Elə şirəli, elə şirin albalı-lar ki...

Bütün bu hekayələr burada, bu kitabda çap olunmuşdur. Bunları oxuyun və yer üzündə Münhauzenin doğru danışan bir adam olub-olmadığını özünüz təyin edin.

Birinci hissə

DAM ÜSTÜNDƏ AT

Ata minib Rusiyaya yola düşdüm. Qış vaxtı idi. Qar yağırdı.

Atım yorulmuş və büdrəməyə başlamışdı. Bərk yuxum gəlirdi. Yorğunluqdan, az qala, atdan yığılırdım. Ancaq nahaq yerə gecələmək üçün bir ev axtarırdım, yolda bir kəndə belə rast gəlməmişdim.

Nə etmək olardı?

Çölün düzündə yatmalı oldum.

Ətrafda nə bir kol, nə də ki bir ağac vardı. Qarın altında yalnız kiçik bir dirək görünürdü.

Üşümüş atımı birtəhər dirəyə bağladım, özü də oradaca qarın üstündə uzandım və yuxuya getdim.

Xeyli yatdım, oyandığım zaman gördüm ki, düzdə yox, kənddə, daha doğrusu, kiçik bir şəhərcikdə yatmışam; hər tərəfdən məni evlər əhatə etmişdir.

Bu necə işdir?.. Mən haradayam? Bir gecənin içində birdən-birə bu qədər ev haradan çıxdı?

Bəs atım necə olmuşdur?

Xeyli vaxt heç şey başa düşmədim. Birdən tanış at kişnəməsi eşitdim. Kişnəyən atım idi.

Bəs o, haradadır?

Kişnəmə səsi haradansa yuxarıdan gəlirdi.

Başımı qaldırdım, nə görsəm yaxşıdır?

Gördüm ki, atım kilsənin damından asılmışdır. Özü də lap kilsənin başındakı xaça bağlanmışdır.

Bir dəqiqənin içində işin nə yerdə olduğunu başa düşdüm.

Dünən axşam, bu şəhərin bütün adamları öz evləriylə bərabər qar altında qalıbmış, bircə kilsə xaçının ucu görünürmüş.

Mən bunun xaç olduğunu bilməmişəm, kiçik dirək hesab edib, atımı buna bağlamışam. Gecə mən yatandan sonra hava istiləşib, qar ərimiş, mən də hiss etmədən yerə düşmüşəm.

Ancaq yazıq atım yuxarıda, damdaca qalıb, kilsənin xaçına bağlandığından yerə düşə bilməyib.

Nə etməli idim?

Çox düşünmədən tapançamı götürüb nişan aldım, yaxşı atıcı olduğumdan düz atımın xaça bağlanmış yüyənindən vurdum.

Yüyən qırılıb iki parça oldu.

At sürətlə yanıma endi.

Onun belinə sıçradım, yel kimi səyirdərək yoluma davam etdim.

KİRŞƏYƏ QOŞULMUŞ CANAVAR

Ancaq tezliklə başa düşdüm ki, qışda at ilə yol getmək çətinidir. Kirşədə səyahət etmək daha yaxşıdır. Özümə yaxşı bir kirşə aldım, minib, yumşaq qarın üstü ilə sürətlə sürməyə başladım.

Axşama yaxın bir meşəyə çatdım. Yenicə mürgüləməyə başlayırdım ki, birdən atımın həyəcanla kişnədiyini eşitdim. Boylanıb baxdıqda, ayın işığında qorxunc bir canavarın itidişli ağzını açıb kirşənin arxasınca yüyürdüyünü gördüm.

Can qurtarmağa ümid yox idi.

Mən kirşənin içində uzandım və qorxudan gözlərimi yumdum.

Atım dəli kimi qaçırdı. Canavarın dişlərinin qıcirtısını qulağımın dibində eşidirdim.

Ancaq, xoşbəxtlikdən, canavar mənə heç əhəmiyyət vermirdi.

O, kirşənin üstündən – lap başımın üstündən sıçrayıb aşdı və yazıq atımın üstünə atıldı.

Bir dəqiqənin içində atımın dal tərəfi acgöz əjdahanın ağzında yox oldu.

Atın qabaq tərəfi isə dəhşətin və ağrının şiddətindən irəliyə qaçırdı.

Canavar atımı yeyə-yeyə onun lap içinə soxulurdu.

Özümə gələndən sonra qamçını qapdım və bir dəqiqə belə itirmədən qarınqulu yırtıcıyı döyməyə başladım.

Canavar uladı və qabağa sıçradı.

Atın hələ canavar tərəfindən yeyilməmiş qabaq hissəsi qoşqudan çıxıb qarın üstünə düşdü, canavar isə atın yerində – dişlənin və qoşqunun içində qaldı.

O, qoşqudan dartınıb çıxıb bilmirdi; çünki at kimi qoşulmuşdu.
Gücüm gəldiyi qədər onu qamçılamağa başladım.

O da var qüvvəsi ilə irəliyə doğru qaçır və kirşəni sürüyüb arxasınca aparırdı.

Biz elə bərk gedirdik ki, iki-üç saatdan sonra çaparaq gəlib Peterburqa yetişdik.

Kirşəsinə at əvəzinə yırtıcı canavar qoşulmuş qəhrəmanı görmək üçün Peterburq əhalisi heyrət içində dəstə-dəstə küçəyə çıxırdı.

GÖZDƏN ÇIXAN QIĞILCIM

Peterburqda həyatım yaxşı keçirdi.

Tez-tez ova gedirdim və başıma hər gün o qədər qəribə işlər gəlirdi ki, o şən vaxtlarımı indi də ləzzətlə xatırlayıram.

Məzəli bir əhvalat oldu.

Məsələ burasındadır ki, mənim yataq otağımın pəncərəsindən, üstündə bir çox quşlar üzən geniş bir göl görünürdü.

Bir gün səhər ertə pəncərəyə yaxınlaşanda göldə çöl ördəklərinin üzdüyünü gördüm.

Dərhal silahımı qapıb yüyürə-yüyürə evdən çıxdım. Ancaq pilləkəndən tələsik düşəndə başım qapıya elə bərk dəydi ki, gözlərimdən qığılıcı çıxdı.

Bu, mənə dayandıra bilmədi.

Qaç-qaç getdim. Nəhayət, gölə çatdım. Ən yağlı bir ördəyi nişan aldım, atmaq istəyəndə tüfəngdə çaxmaqdaşı olmadığını görüb dəhşətə gəldim. Çaxmaqdaşsız da tüfəng atmaq mümkün deyil.

Çaxmaqdaşı üçün evəmi qaçım?

Axı mən gəlincə ördəklər uçub gedə bilər.

Taleyimə lənət oxuyaraq, qəmli-qəmli tüfəngimi aşağı saldım. Ancaq birdən başıma gözəl bir fikir gəldi. Gücüm gəldiyi qədər sağ gözümə bir yumruq vurdum. Əlbəttə, gözümdən yenə qığılımlar töküldü, barıt da o dəqiqə partladı.

Bəli, barıt partladı, tüfəng açıldı, bir güllə ilə mən on dənə ördək vurdum.

Od yandırmaq istəyəndə həmişə bu cür qıgılıclımlardan istifadə etməyi sizə məsləhət görürəm.

QƏRİBƏ OV

Öz aramızdır, mənim başıma bundan da məzəli işlər gəlmişdir.

Bir dəfə bütün günü ovda oldum, axşama yaxın qalın bir meşədə çölördəkləri ilə dolu böyük bir gölə rast gəldim. Ömrümdə bu qədər ördək görməmişdim.

Təəssüf ki, bircə dənə də olsun gülləm qalmamışdı.

Amma elə bu axşam yanıma bir böyük dəstə qonaq gələcəkdi, onları quş ətinə qonaq eləmək istəyirdim.

Mən, ümumiyyətlə, qonaqpərvər və əliaçıq adamam. Naharlarım və şamlarım bütün Peterburqda şöhrət qazanmışdı. Evə ördəksiz nə cür qayıda bilərdim?

Uzun müddət bir qərara gələ bilmədim; birdən yadıma düşdü ki, ov çantamda bir parça piy qalmışdır.

Paho! Bu piy ördək üçün əla bir tələdir.

Tələsik piyi çantamdan çıxardım, uzun və nazik bir ipə bağlayıb suya atdım.

Ördəklər yeməli şey görəni kimi piyə tərəf üzməyə başladılar.

Biri acgözlüklə piyi uddu. Ancaq piy sürüşkən idi, sürətlə ördəyin içindən keçib arxasından çıxdı.

Beləliklə, həmin ördək əlimdəki ipə taxılmış oldu.

İkinci ördək üzüb piyə yaxınlaşdıqda o da birincisi kimi ipə keçdi.

Ördəklər bir-bir piyi udur və sapa düzülən kimi, piyə bağlanmış ipə keçirdilər. Onca dəqiqənin içində bütün ördəklər muncuq kimi ipə düzüldülər.

Bu cür müvəffəqiyyətli ovun mənə nə qədər ləzzət verdiyini təsəvvür edə bilərsinizmi? İndi artıq mənim işim bircə o olmalı idi ki, bu tutulmuş ördəkləri çıxarıb aşıpazıma aparım.

Dostlarımcün bu, bir qonaqlıq olacaq ki, gəl görəsən!

Ancaq bu qədər ördəyi dartıb sudan çıxarmaq o qədər də asan iş deyildi.

Bir az əlləşdim, sonra bərk yoruldum. Birdən ördəklər uçdular, məni də götürüb buludlara qaldırdılar. Nə qədər təəccüb elədiyimi gözüünüzün qabağına gətirin.

Mənim yerimdə özgəsi olsaydı, özünü itirərdi, ancaq mən qoçaq və zirək adamam.

Pencəyimi sükan elədim, ördəkləri idarə edərək sürətlə öz evimə qədər uça bildim.

Bəs aşağı necə enim?

Çox asanca!.. Zirəkliyim burada da mənə kömək elədi. Bir neçə ördəyin başını əlimdə burdum, yavaş-yavaş yerə enməyə başladıq.

Mətbəximın düz bacasının içinə düşdüm. Ocağın üstündə birdən-birə aşpazın qarşısına çıxanda onun nə qədər heyrətləndiyini kaş görəydiniz!

Xoşbəxtlikdən, aşpaz ocağı hələ yandırmamışdı.

SÜNBEYƏ ÇƏKİLMİŞ KƏKLİKLƏR

Zirəklik böyük şeydir! Bir dəfə mən bir güllə ilə yeddi kəklik vurdum. Bundan sonra düşmənlərim belə boyunlarına aldılar ki, mən bütün dünyada birinci atıcıyam. Münhauzen kimi sərrast vuran hələ anadan olmayıb.

İş belə oldu.

Bütün güllələrimi atıb, ovdan əliboş qayıdırdım. Birdən ayağımın altından yeddi kəklik pırıldayıb uçdu. Əlbəttə, mən bu qədər gözəl ovu əldən çıxmağa qoymazdım.

Tüfəngimi doldurdum. Bilirsinizmi, nə ilə? – Sünbə ilə. Bəli – adi sünbəni – tüfəng təmizləyən girdə dəmir çubuğu tüfəngin içinə qoydum.

Sonra kəkliklərə doğru yüyürdüm, onları ürküdüb atdım.

Kəkliklər bir-birinin ardınca uçdular, mənim sünbəm də birdən yeddisinin içindən keçdi. Yeddi də ayağımın yanına düşdü.

Kəklikləri yerdən qaldırıb heyrətləndim. Gördüm ki, hamısı bişmişdir. Bəli, kəkliklər bişmişdilər.

Əslinə qalsa, başqa cür də ola bilməzdi, çünki sünbə, atəş açdığım vaxt bərk qızmışdı, kəkliklər ona keçdikdə bişməyə bilməzdilər. Otun üstündə oturub, nuşcanlıqla nahar elədim.

İYNƏYƏ SANCILMIŞ TÜLKÜ

Bəli, zirəklik həyatda ən mühüm məsələdir və bütün dünyada baron Münhauzendən zirək adam olmamışdır.

Bir dəfə Rusiyanın qalın bir meşəsində mənə qara-qonur bir tülkü rast gəldi.

Tülkünün dərisi o qədər gözəl idi ki, onu güllə və ya qırma ilə xarab eləməyə heyfim gəldi.

Bir dəqiqə belə itirmədən lülədən gülləni çıxartdım və tufəngi uzun çəkməci qıyığı ilə doldurdum, nişan alıb tülküyə atdım, tülkü ağacın altında dayandığından iynə onun quyruğunu ağaca mıxladı.

Tələsmədən tülküyə yaxınlaşdım və qamçı ilə onu döyməyə başladım.

Bilmirəm inanacaqsınız, ya yox?.. Ağrının şiddətindən tülkü o qədər özünü itirdi ki, dərisindən çıxıb çılpacaqca qaçmağa başladı. Güllə və qırma ilə xarab olmamış dərisi isə mənə qaldı.

KOR DONUZ

Bəli, başıma çox qəribə işlər gəlib!

Bir dəfə qalın bir meşənin sıx yerindən keçəndə gördüm ki, balaca bir çöldonuzu potası və arxasınca da iri donuz qaçır.

Atəş açdım, ancaq təəssüflər olsun ki, dəymədi.

Gülləm donuz ilə potasının arasından keçib getmişdi.

Donuz potası zingildədi və meşənin içinə soxuldu, donuz isə mıxlanmış kimi yerində qaldı. Nə üçün məndən qaçmadığına çox təəccüb elədim, ancaq yaxınına getdikdə məsələni başa düşdüm.

Donuz kor idi, yolu seçmirdi. O, meşələri yalnız potasının quyruğundan tutduqdan sonra gəzə bilirdi.

Mənim gülləm potanın quyruğunu qopartmış, o da qaçmışdı, donuz onsuz qaldığından hara gedəcəyini bilmirdi. İndi potanın qırılmış quyruğu ağzında, çarəsiz dayanmışdı.

Burada başıma gözəl bir fikir gəldi. Mən bu quyruqdan yapışdım və donuzu arxamca öz mətbəximə gətirdim. Yazıq kor donuz itaətlə arxamca gəlirdi, elə zənn edirdi ki, onu yenə potası aparır.

Bəli, mən bir də təkrar eləyirəm ki, zirəklik böyük işdir!

QABANI NECƏ TUTDUM

Bir dəfə də mənə meşədə bir qaban rast gəldi. Onun öhdəsindən gəlmək çox çətin idi. Yanımda heç tüfəng də yox idi.

Dabanıma tüpürdüm, ancaq o, quduz kimi ardımca gəlirdi, əgər qabağıma çıxan birinci palıd ağacının arxasında gizlənməsəydim, mütləq dişləriylə mənim axırıma çıxacaqdı.

Qaban palıd ağacının üstünə cumdu, dişləri ağacın gövdəsinə elə dərindən batdı ki, çəkib ağacdən çıxara bilmədi.

Palıd ağacının arxasından çıxıb dedim:

– Aha, yaxşıca tələyə düşdün, əşna! Dayan! İndi daha sən mənim əlimdən qurtara bilməzsən!

Qaban qaçmasın deyər bir daş götürüb, onun kəskin dişlərini ağaca daha da bərk çalmağa başladım. Sonra qabanı möhkəm kəndirlə sarıdım, arabaya yıxıb böyük təntənə ilə evə gətirdim.

Ovçular yaman təəccüb edirdilər. Bir güllə belə atmadan, bu yekəlikdə yırtıcı heyvanı diri-diri tutmağı onlar təsəvvürlərinə belə gətirə bilmirdilər.

QEYRİ-ADİ MARAL

Öz aramızdır, mənim başıma bundan da maraqlı möcüzələr gəlib. Bir dəfə yolda aldığım şirin, dadlı albalımı yeyə-yeyə meşə ilə gedirdim. Birdən lap qabağıma gözəl, şaxbudaqlı buyunuz olan iri bir maral çıxdı.

Tərs kimi bircə gülləm də yox idi.

Maral dayanıb sakitcə mənə baxırdı, elə bil, bilirdi ki, tütəngim dolu deyil.

Xoşbəxtlikdən, albalının hələ bir neçəsi qalmışdı. Tütəngimi güllə əvəzinə albalı çərdəyi ilə doldurdum. Bəli, bəli, gülməyin, adi çərdəklə doldurdum.

Güllə açıldı, ancaq maral yalnız başını tərpətdi. Çərdək onun alnına dəymiş və heç bir zərər verməmişdi. Bir dəqiqədə qaçıb meşənin ən sıx yerində yox oldu.

Bu qədər gözəl bir heyvanı əlimdən buraxdığımıza çox heyifsləndim.

Bir ildən sonra yenə həmin meşədə ov edirdim. Əlbəttə, bu qədər müddətdə albalı çərdəyi məsələsini tamam yadımdan çıxarmışdım.

Ancaq birdən, meşənin lap qalın yerindən üstümə iki buynuzu arasında uca, şaxlı-budaqlı albalı ağacı bitmiş iri bir maral tullananda bilirsiniz necə heyrləndim? Ah, inanın ki, bu çox gözəl bir mənzərə idi: yekə bir maral, başında gözəl bir albalı ağacı! Mən o saat başa düşdüm ki, bu ağac keçən il güllə əvəzinə atdığım o kiçik çərdəkdən bitmişdir. Bu dəfə daha gülləm çox idi. Nişan alıb atdım, maral yerə yıxıldı. Bu cür mən bir güllə ilə həm qızardılmış ət, həm də albalı kompotu əldə etdim; çünki maralın başındakı ağac iri və dəymiş albalı ilə dolu idi.

Boynuma alıram ki, ömrümdə bu qədər ləzzətli albalı yeməmişdim.

ÜZÜ ASTARINA ÇEVİRİLMİŞ CANAVAR

Bilmirəm nədəndir, ancaq çox zaman ən dəhşətli və qorxulu heyvanlara mən silahsız və köməksiz olduğum vaxtlarda rast gəlmişəm. Bir dəfə meşə ilə gedirdim, qabağıma heyvərə bir canavar çıxdı, ağzını açıb düz üstümə gəlirdi. Nə edim? Qaçım? Ancaq canavar, bu halda üstümə atıldı, məni yıxdı, indicə boğazımı gəmirəcəkdə. Mənim yerimə başqası olsaydı, özünü itirərdi, ancaq siz ki baron Münhauzeni tanıyırsınız! Mən qoçaq, zirək və cürətliyəm. Bir dəqiqə belə gecikmədən yumruğumu canavarın ağzına soxdum və əlimi

dişləməsin deyə, daha da dərinliyə yeritməyə başladım. Canavar qəzəblə mənə baxırdı. Hirsindən gözləri parıldıyırdı. Ancaq əlimi çıxartsaydım, məni parça-parça edəcəyini bilirdim, buna görə də qorxumdan əlimi daha dərinlərə soxurdum. Birdən başıma gözəl fikir gəldi. Onun içəlatından yapışib bərk dartdım, içini, paltar qolunun astarı kimi sivirib çıxartdım!

Məlum işdir ki, belə əməliyyatdan sonra canavar ölüb ayaqlarımın altına yığıldı.

Onun dərisindən əla isti bir kürk tikdirdim, əgər inanmırsınızsa, bu saat o kürkü sizə göstərə bilərəm.

QUDUZ KÜRK

Ancaq həyatımda canavara təsadüf eləməkdən daha qorxulu hadisələr də başıma gəlmişdi.

Bir kərə Peterburqda quduz it məni qovmağa başladı.

Gücüm gəldiyi qədər qaçdım.

Ancaq əynimdə ağır kürk vardı. Qaçmağıma mane olurdu.

Qaç-a qaça kürkü əynimdən çıxarıb atdım, yüyürüb evə girdim və qapını bərk çırpdım. Kürk elə küçədəcə qaldı.

Quduz it kürkün üstünə atıldı və qəzəblə onu dişləməyə başladı. Xidmətçim evdən yüyürüb kürkü götürdü və mənim paltar şkaflımdan asdı.

Ertəsi gün, səhər tezdən o, yüyürə-yüyürə yataq otağıma gəldi və qorxmuş halda çığırdı:

– Qalxın, qalxın! Kürkünüz qudurubdur!

Mən yataqdan dik atıldım, şkaflı açdım, nə gördüm? Paltarlarımın hamısı parça-parça olub.

Xidmətçim haqlı imiş, dünən quduz it dişlədiyindən yazıq kürküm qudurmuşdu.

Kürk qəzəblə təzə mundirimin üstünə atıldı və onu cırım-cırım elədi.

Tapaçamı götürüb atdım.

Quduz kürk o saat sakit oldu, bu vaxt adamlarıma əmr elədim ki, onu bağlayıb ayrı bir şkaftan assınlar.

O gündən sonra kürküm daha heç kəsi dişləmirdi. Mən də qorxmadan onu geyirdim.

SƏKKİZAYAQLI DOVŞAN

Bəli, Rusiyada başıma qəribə hadisələr az gəlməmişdi.

Bir dəfə mən qeyri-adi bir dovşanı izləyirdim.

Dovşan yaman qaçağan idi. Elə hey qabağa qaçırdı, heç dayanıb dincəlmirdi.

İki gün atdan düşməyib onu izlədim, ancaq yenə də çata bilmədim.

Vəfalı itim Dianka ondan bir addım belə geri qalmırdı, ancaq mən ona güllə mənzili qədər yaxınlaşa bilmirdim.

Nəhayət, üçüncü gün bu məlun dovşanı vura bildim.

Dovşan otun üstünə yığılan kimi, atdan yerə atılıb, ona tamaşa etməyə başladım.

Adi ayaqlarından başqa, bir də ehtiyat ayaqları olduğunu gördüyüm vaxt mənim necə heyrət elədiyimi təsəvvür edin. Dörd ayağı qarnında, dörd ayağı da belində idi.

Bəli, belində gözəl və möhkəm ayaqları vardı. Alt ayaqları yorulduqda o, qarnı yuxarı, beli üstə çevrilib, ehtiyat ayaqları ilə qaçmağa başlayırmış.

Heç də qəribə deyildir ki, mən onu düz üç gün dəli kimi qovmuşdum.

QƏRİBƏ KÜRK

Təəssüflər olsun ki, vəfalı itim düz üç gün səkkizayaqlı dovşanı qovduğu üçün o qədər yorulmuşdu ki, birdən-birə yerə yığıldı və bir saatdan sonra gəbərdi.

Qüssədən az qala ağlayacaqdım. Ölən sevimli itimdən bir yadigar qalsın deyər, əmr elədim ki, dərisindən mənim üçün ov kürkü tiksinlər.

O vaxtdan mənə daha nə tufəng lazım olur, nə də it.

Hər dəfə meşəyə gedəndə kürküm məni canavar və ya dovşan gizlənmiş tərəfə çəkib aparır.

Ona bir güllə mənzili qədər yaxınlaşanda kürkün düymələri qopur, güllə kimi, heyvanın üstünə uçar. Bu qəribə düymə dəyən kimi heyvan yerində qalır.

Həmin kürk bu saat da əynimdədir.

Siz, deyəsən, mənə inanmırsınız, gülürsünüz? Amma buraya baxsanız, danışdıqlarımın tamamilə həqiqət olduğuna inanarsınız!

Məgər siz görmürsünüz ki, indi kürkümün üstündə ancaq ikicə düymə qalıb? Bir də ova gedəndə kürkümə üç düjünə qədər düymə tikəcəyəm.

Bax onda başqa ovçular mənə baxıb, görün, necə həsəd aparacaqlar.

AT STOLUN ÜSTÜNDƏ

Mən, deyəsən, sizə öz atlarım haqqında hələ bir şey danışmamışam?

Ancaq başıma atlarla əlaqədar bir çox qəribə əhvalat gəlib.

Əhvalat Litvada olmuşdur, atları çox sevən bir dostumun evində qonaq idim.

Bir gün o, qonaqlarına xüsusilə fəxr etdiyi ən yaxşı atını göstərəndə at yüyəndən çıxdı, dörd mehtəri yıxdı və dəli kimi, həyətdə çapmağa başladı.

Qorxudan hamı qaçdı.

Qızmış heyvana yaxınlaşmağa cəsarət edə biləcək qoçaq bir adam tapılmadı.

Yalnız mən özümü itirmədim, çünki insanı heyran edəcək bir qoçaq lığa malik idim və uşaqlıqdan ən xam atları cilovlamağı bacarırdım.

Bir sıçrayışda atın belinə tullandım və bir anda onu ram etdim. O, əllərimin qüvvətini hiss elədi və körpə uşaq kimi mənə tabe oldu. Mən həyəti təntənə ilə dolandım və birdən çay masasının arxasında oturmuş qadınlara hünərimi göstərmək istədim.

Bunu necə etmək olardı?

Çox sadəcə! Atı pəncərəyə tərəf sürdüm və qasırga kimi yemək otağına girdim.

Xanımlar əvvəlcə çox qorxdular. Ancaq mən atı çay stolunun üstünə atılmağa məcbur elədim və qədəhlərin, fincanların arasında atı elə bir hünərlə oynatdım ki, bir qədəh, bir fincan və bir kiçik nəlbəki belə sınımadı.

Bu, qadımların çox xoşuna gəldi, onlar gülməyə, əl çalmağa başladılar. Dostum isə bu təəccüblü qıvrıqlığımdan xoşlanıb, o gözəl atı hədiyyə olaraq qəbul etməyimi məndən rica etdi.

Onun bu hədiyyəsindən çox şad oldum, çünki davaya getməyə hazırlaşırıdım və çoxdan özümə yaxşı yorğa bir at axtarırdım.

Bir saatdan sonra mən təzə atın belində o zamanlar şiddətli döyüslər gedən Türkiyəyə sarı çapırdım.

YARI BÖLÜNMÜŞ AT

Əlbəttə, mən döyüslərdə öz fədakar cəsurluğumla ad qazanmışdım və hamıdan qabaq düşmənin üzərinə cumurdum.

Bir dəfə türklərlə qızgın bir vuruşmadan sonra biz düşmən qalasını zəbt elədik. Birinci olaraq qalaya mən girdim və içəridəki türklərin hamısını qovandan sonra coşmuş atımı suvarmaq üçün quyuya sarı çapdım. At elə hey su içir, doymaq bilmirdi. Bir neçə saat keçdiyinə baxmayaraq, at yenə də quyudan ayrılmırdı. Bu nə möcüzədir? Məni heyrət almışdı. Birdən arxa tərəfimdən qəribə şırıltı səsi eşitdim.

Arxaya baxdım və təəccübümdən, az qala, yəhərin üstündən yığılacaqdım. Məlum oldu ki, atımın arxa hissəsi tamamilə kəsildiyindən içdiyi su qarnında qalmır, sərbəstcə gerisindən tökülürmüş... Ona görə də arxa tərəfimdə böyük bir göl əmələ gəlmişdi. Mat qalmışdım.

Bu nə əcaib işdir?

Bu zaman əsgərlərimdən biri atını çapıb yanıma gəldi və bir dəqiqədə bütün tapmaca həll olundu.

Düşmənlərin arxasınca cumduğum və düşmən qalasının qapılarından zorla içəriyə soxulduğum vaxt türklər qapıları çırparaq atımın

arxa tərəfini qoparmışdılar. Elə bil ki, atımı tən yarı bölüblər. Atımın həmin hissəsi bir müddət qapının yanında dayanıb türkləri təpikləyə-rək qovmuş, sonra da qaçıb yaxınlıqdakı çəmənə getmişdi.

Əsgər mənə xəbər verdi:

– Arxa hissə bu saat çəməndə otlayır!

– Otlayır? Ola bilməz!

– İnanmırsınız baxın!

Atın qabaq yarısını çəmənə sarı səyirtdim, doğrudan da, atımın o biri yarısını orada tapdım. Arxa hissəsi göy otlaqda otlayırdı. Təcili olaraq hərbi həkim arxasınca adam göndərdim. Hərbi həkim yanında sap olmadığından çox düşünmədi, atımın iki tərəfini nazik dəfnə ağacı çubuqları ilə bir-birinə tikdi.

Atın hər iki tərəfi əməlli-başlı bitişdi. Dəfnə budaqları isə atımın bədəninə kök atdı və bir aydan sonra yəhərimin üstündə dəfnə budaqlarından bir köşk əmələ gəldi.

Bu rahat köşkdə oturaraq mən insanı heyrtləndirəcək çox qoçaqlıqlar göstərmişəm.

TOP GÜLLƏSİ ÜSTÜNDƏ

Öz aramızdı, müharibə zamanı mən nəinki təkə at üstündə, hətta top gülləsi üstündə də getmişəm.

Bu belə olmuşdu.

Biz türk şəhərlərindən birini mühasirə etdik, komandirimiz bu şəhərdə topun çox olub-olmadığını bilmək istədi.

Ancaq bütün ordu içərisində gizlicə düşmən düşərgəsinə getməyə razı olacaq bir igid tapılmadı.

Hamıdan cəsəətli yenə mən çıxdım.

Mən türk şəhərini gülləyə basan böyük bir topun yanında dayan-dım. Topdan güllə çıxan kimi, atılıb üstünə mindim, sürətlə irəliyə uçmağa başladım. Hamı birdən bağırdı:

– Afərin, afərin, Münhauzen!

Əvvəlcə mən çox ləzzətlə uçurdum, ancaq uzaqdan düşmən şəhəri görüdükdə başıma müxtəlif fikirlər gəldi.

Öz-özümə dedim: “Bəli, uçmağına uçacaqsan, amma ora çatan-
dan sonra geri qayıda bilməyəcəksən. Düşmənlər sənin nazını çəkmə-
yəcəklər. Tutub casus kimi dar ağaclarının birindən asacaqlar. Yox,
əziz Münhauzen, nə qədər gec deyil, geri dönməlisən”.

Elə bu vaxt türklər tərəfindən bizim düşərgəyə atılan qarşılıqlı
güllə yanımdan ötürdü.

Çox düşünmədən bizim güllədən atlanıb onların gülləsinə min-
dim və geriye uçmağa başladım.

Əlbəttə, uçuş zamanı mən bütün türk toplarını diqqətlə saydım və
komandirimizə düşmən topları haqqında ən doğru məlumat gətirdim.

SAÇDAN YAPIŞMA

Ümumiyyətlə, bu müharibə zamanı çox sərgüzəştlərim olmuşdur.

Bir dəfə qaçıb türklərdən can qurtarmaq istədikdə mən, atın üstün-
də bir bataqlıqdan tullanmağı sınaqdan keçirtdim. Ancaq at o biri
sahilə tullana bilmədi, ikimiz də birdən şappıltı ilə bataqlığa yığıldıq.

Yığıldıq, dərhal da başladıq batmağa. Qurtuluş yolu yox idi.

Bataqlıq dəhşətli bir sürətlə bizi udurdu. Budur, atımın bütün
gövdəsi pis qoxu verən murdar palçığa batıb gözdən itdi. Budur,
mənim öz başım da bataqlığa girir. Yalnız parikimin hörüyü görünür.

Nə etmək olardı? Qollarımın qəribə qüvvəti olmasa idi, biz mütləq
məhv olacaqdıq. Axı mən yaman güclüyəm, parikimin hörüyündən
yapışib bütün qüvvəmlə özümü yuxarı dartdım və çox da böyük
zəhmət çəkmədən özümü də, iki dizimlə kəlbətin kimi sıxdığımı atımı
da bataqlıqdan çıxartdım.

Bəli, həm özümü, həm də atımı havaya qaldırdım. Bunu siz çox
asan bir iş hesab eləyirsinizsə, onda bir təcrübə edin görək!

ARI ÇOBANI VƏ AYILAR

Ancaq nə qüvvət, nə də qoçaqlıq məni dəhşətli bir bədbəxtlikdən
qurtara bilmədi.

Bir dəfə vuruşma zamanı türklər məni mühasirəyə aldılar və mən pələng kimi vuruşdumsa da, yenə də onlara əsir düşdüm.

Onlar əl-ayağımı sarıdılar və qul olaraq satdılar.

Qara günlərim başladı. Doğrudur, mənə çətin iş tapşırمامışdılar, ancaq yaman cansıxıcı və zəhlətökən bir peşəm vardı. Məni arı çobanı təyin eləmişdilər. Hər səhər mən padşahın arılarını çəmənliyə qovmalı, onları axşama kimi otarmalı, axşamçağı da yenə pətəyə qaytarmalıydım.

Əvvəllər iş yaxşı gedirdi, ancaq günlərin bir günü arılarımı sayıb gördüm ki, biri çatmır.

İtmiş arını axtarmağa getdim: bir də gördüm onun üstünə iki zırpı ayı düşüb. Yəqin ki, arını ikiyə parçalayıb şirin balını yemək istəyirdilər. Yanımda heç bir silah yox idi, yalnız balaca, gümüş baltam vardı.

Ayıları qorxutmaq və yazıq arıcığazı xilas etmək üçün baltanı qaldırıb gücüm gəldikcə acgöz heyvanlara çırpıdım. Ayılar qaçdılar və arı xilas oldu. Ancaq qolumun qüvvətini nəzərə almamış baltacığı elə qüvvətlə vurmuşdum ki, bədbəxtlikdən o da gedib Aya düşmüşdü. Bəli, bəli, Aya düşmüşdü. Siz başınızı bulayır və gülürsünüz, ancaq mənim o vaxt güləsi halım yox idi.

Fikrə getdim. Nə edim? Aya çıxmaq üçün haradan o uzunluqda nərdivan tapım?

AYA BİRİNCİ SƏYAHƏT

Xoşbəxtlikdən, Türkiyədə çox tez boy atan və bəzən lap göyə qədər uzanan bir bostan meyvəsi olduğu yadıma düşdü.

Bu, Türkiyə lobyasıdır. Bir dəqiqə belə gecikmədən bu lobyalardan birini yerə əkdim. Lobyə o saat boy atmağa başladı.

Boy atdı, atdı və tez zamanda Aya çatdı.

– Urra! – deyib lobyanın gövdəsi ilə yuxarı dırmaşmağa başladım. Bir saatdan sonra Aya çatdım.

Gümüş baltacığı Ayda tapmaq çox asan deyildi. Ay da gümüş, balta da gümüş olduğundan gümüş üstündə gümüş görünmürdü. Axır ki, baltacığı bir yığın çürümüş küləşin arasından tapdım.

Sevinərək baltacığımı kəmərime keçirdim və aşağıya, Yerə düşmək istədim.

Ancaq mən deyən olmadı; çünki lobyanı gün qurutmuşdu, o da xırda-xırda parçalanıb tökülmüşdü. İş belə görüb, dərdimdən az qaldım ağlayım.

Bəs nə etməli? Nə edim, görəsən? Məgər bir daha Yerə qayıtmayacağam? Məgər bütün ömrüm uzununu bu zəhlə apararı Ayda qalacağam? Yox! Heç bir vaxt! Küləşə tərəf qaçdım və onlardan kəndir hörməyə başladım. Kəndir çox uzun çıxmadı, lakin nə eybi var, bu kəndirlə aşağı düşməyə başladım. Sol əlimlə kəndirdən yapışib sürüşür, sağ əlimlə baltanı tuturdum.

Ancaq bir az sonra kəndir qurtardı, mən havada, göy ilə Yer arasında qaldım. Bu, çox dəhşətli hal idi, amma özümü itirmədim. Çox düşünmədən kəndirin aşağı ucundan möhkəm yapışib, baltacıqla yuxarı ucunu kəsdim və aşağısına caladım. Bu, mənə aşağıya, Yerə düşməyə imkan verdi.

Amma yenə də hələ Yer uzaq idi. Bir çox dəfə yuxarı hissəni kəsib aşağıya calamalı oldum. Nəhayət, o qədər aşağıya endim ki, şəhər evlərini və sarayları görə bildim. Yerə ancaq üç-dörd mil qalmışdı.

Birdən dəhşətli bir iş oldu – kəndir qırıldı! Yerə elə bərk düşdüm ki, Yerdə azı iyirmi mil dərinliyində bir quyu açdım.

Özümə gələndən sonra uzun zaman bu dərin quyudan çıxıb bilmədim. Bütün günü yemədim, içmədim, hey fikirləşdim, nəhayət, tapdım. Dırnaqlarımla pillə qazdım və bu pillələrlə yer üzünə çıxıb bildim.

Bəli, Münhauzen heç yerdə itib-batmaz.

CƏZALANMIŞ ACGÖZLÜK

Bu cür ağır zəhmətlə əldə edilmiş təcrübə insanı daha da ağıllı edir.

Aya səyahətdən sonra arılarımı aylardan qurtarmaq üçün mən daha asan üsullar tapdım.

Axşamüstü arabanın dişləsinə bal sürtdüm, özüm də yaxında gizləndim.

Qaranlıq düşən kimi bir ayı arabaya yaxınlaşdı və dişləyə sür-tülmüş balı acgözlüklə yalamağa başladı. Yekəqarın ayı balın ləzzə-tinə o qədər uymuşdu ki, araba dişləsinin əvvəlcə xirtdəyinə, sonra da qarnına nə cür getdiyini, axırda da arxa tərəfindən nə cür çıxdığını hiss etməmişdi.

Mən də elə bunu gözləyirdim.

Arabaya tərəf qaçdım, dişləyə, ayının arxa tərəfindən, qalın və uzun mismar çaxdım. Ayı dişləyə taxılmış oldu. Artıq nə o yana tərə-pənə bilirdi, nə də bu yana. Onu səhərə qədər bu vəziyyətdə saxladım.

Səhər Türkiyə sultanının özü bu hadisəni eşitdi və bu cür hiylə ilə tutulmuş ayıya baxmağa gəldi. O, ayıya xeyli müddət baxdı və qəşş ələyincəyə qədər güldü.

ATLAR QOLTUQDA, KARET ÇIYNINDƏ

Bir az sonra türklər məni azad elədilər və o biri əsirlərlə bərabər geriyə, Peterburqa göndərdilər.

Ancaq Rusiyadan getməyi qərara aldım, kareta minib vətənə sarı sürdüm. O il qış çox soyuq idi. Hətta Günəşə də soyuq dəymişdi, yanaqları donmuş və zökəm olmuşdu. Günəşə soyuq dəyəndə ondan isti əvəzinə soyuq tökülür. Karetdə soyuqdan necə titrədiyimi siz təsəvvür edin.

Yol ensiz idi, hər iki tərəfinə çəpər çəkilmişdi. Qabaqdan gələn minikləri xəbərdar eləmək üçün sürücümə düdük çalmasını əmr elə-dim, çünki bu cür ensiz yoldan iki karete keçib gedə bilməzdi.

Sürücü mənim əmrinə əməl elədi. Düdüyü götürüb üfləməyə başladı. Üflədi, üflədi, düdükdən heç bir səs çıxmadı. Bu vaxt böyük bir minik arabası qabağımıza çıxdı.

Çarəsizlikdən karetdən düşdüm, atlarımı açdım. Kareti çiynimə qaldırdım. Karete çox ağır yüklənmişdisə də, bir sıçrayışla çəpəri aşdım. Bir sıçrayışla da mən kareti yenə yola, ancaq artıq həmin minik arabasının arxa tərəfinə keçirdim.

Bu iş hətta mənim üçün belə o qədər asan deyildi. Halbuki mənim nə qədər güclü olduğumu siz bilərsiniz.

Bir az dincələndən sonra atlarımın yanına qayıtdım. Onları qoltuğuma vurdum və yenə eyni iki sıçrayışla onları da karetin yanına gətirdim.

Bu sıçrayışlar zamanı atlarımdan biri yaman təpik atmağa başladı.

Bu, mənə mane olurdu. Ancaq onun dal ayaqlarını götürüb cibimə soxdum, at da istər-istəməz sakit oldu.

Sonra atları kareyə qoşdum və sakitcə yaxın otele gəlib çatdım.

Bu cür amansız şaxtadan sonra isinmək və o cür ağır işdən sonra istirahət etmək mənə çox xoş gəldi.

ƏRİMİŞ SƏSLƏR

Mənim sürücüm düdüyü peçin yanından asdı, özü də yanıma gəldi, onunla sakitcə söhbət etməyə başladım. Birdən düdük çalmağa başladı:

“Tru-tutu! Tra-tata! Ra-rara!”

Biz çox təəccüb elədik, ancaq mən o dəqiqə nə üçün şaxtada düdükdən bir səs çıxarmaq mümkün olmadığını, istidə isə onun öz-özünə çalındığını başa düşdüm.

Şaxtada səslər düdüyün içində donmuşdu, indi isə peçdən isinib ərimiş və düdükdən çıxmağa başlamışdı.

Sürücümə mən bütün gecəni bu gözəl musiqidən zövq aldım.

İkinci hissə

FIRTINA

Xahiş eləyirəm, elə güman eləməyin ki, ancaq meşələrdə və düzlərdə səyahət etmişəm. Yox, dənizləri və okeanları dəfələrlə üzüb keçmişəm və orada başıma elə sərgüzəştlər gəlib ki, bunlar heç kəsin başına gəlməmişdir.

Bir dəfə biz böyük bir gəmidə Hindistana gedirdik. Hava çox gözəl idi, ancaq biz bir ada yanında lövbər salıb dayandığımız zaman böyük tufan qopdu. Fırtına elə qüvvətli oldu ki, adadan minlərlə ağac (bəli, bir neçə min ağacı) kökündən qopardı və buludlara qaldırdı.

Yüz pudlarla ağırlığında olan ağaclar o qədər yüksəkdə uçurdu ki, aşağıdan çör-çöp kimi görünürdü.

Tufan sakit olan kimi hər ağac öz əvvəlki yerinə düşdü və həmin saat kök atdı. Belə ki, adada tufandan bir iz belə qalmadı. Qərribə ağaclardır, elə deyilmi?

Ancaq ağacın biri geriyə qayıtmadı.

İş burasındadır ki, ağac havaya uçanda onun budaqları üstündə yazıq kəndli ilə arvadı oturmuşdu. Onlar nə üçün o ağaca çıxmışdılar? Xiyar dərmək üçün, çünki bu yerlərdə xiyar ağacda bitir. Ada əhalisi dünyada hər şeydən çox xiyar yeməyi sevir, ayrı heç bir şey yemir. Xiyar onların yeganə qidasıdır.

Fırtınaya düşmüş yazıq kəndlilər, istər-istəməz, buludların altında hava səyahəti eləməli olmuşdular.

Fırtına sakitləşdikdə ağac yerə enməyə başladı. Kəndli ilə arvadı tərs kimi o qədər kök idilər ki, ağırlıqları ilə ağacı yana əydilər, ağac da əvvəlcə bitmiş olduğu yerə yox, başqa bir tərəfə, özü də lap oranın kralının başına düşdü, xoşbəxtlikdən, kralı cücü kimi əzdi.

– Xoşbəxtlikdənmi? Nə üçün xoşbəxtlikdən? – soruşursunuz, eləmi?

Çünki o kral çox zülmkar adam idi, ada əhalisinə vəhşicəsinə əziyyət verirdi.

Əhali zülmkarın məhv olmasından çox seviniirdi. Onlar tacı mənə təklif etdilər.

– Rica edirik, mərhəmətli Münhauzen, buyur, bizim kralımız ol! Bizə rəhmin gəlsin, üstümüzdə padşahlıq elə, sən elə ağıllı və cürətli sən ki!

Ancaq tamamilə boyun qaçırdım, çünki xiyar yeməyi sevmirəm.

TİMSAHLA ASLANIN ARASINDA

Tufan qurtardıqda biz lövbəri qaldırdıq və iki həftədən sonra sağ-salamat Seylon adasına çatdıq.

Seylon qubernatorunun böyük oğlu özü ilə ova getməyi mənə təklif etdi.

Çox şadlıqla razı oldum. Biz yaxın bir meşəyə yollandıq. Hava yaman isti idi. Boynuma almalyam ki, adət eləmədiyimdən tez yoruldu.

Qubernatorun qüvvətli, cavan oğlu isə özünü bu istidə çox gözəl hiss edirdi. O, uşaqlıqdan Seylon adasında yaşayırdı.

Seylon günəşi onun heç vecinə də gəlmirdi, qızmış qumun üstündə həvəslə addımlayırdı.

Ondan geri qaldım və tanımadığım meşənin qalın bir yerində azdım. Getdiyim yerdə birdən bir xırıltı eşitdim. Dönüb baxdım, gördüm qabağında böyük bir aslan durub, ağzını açıb məni parçalamaq istəyir. İndi nə edim? Tüfəngim xırda qırma ilə dolu idi, bununla heç kəklilik də vurmaq olmazdı. Atdım, ancaq qırma vəhşi heyvanı bir az da acıqlandırdı, o, ikiqat qəzəblə üstümə tullandı.

Dəhşət içərisində qaçmağa başladım, ancaq bilirdim ki, nahaq iş görürəm, bu nəhəng bir sıçrayışla mənə çatıb parçalaya bilər. Ancaq gör mən hara qaçırım? Qarşıda, düz qabağında böyük bir timsah ağzını açıb, həmin dəqiqə məni udmağa hazır dayanıb.

Nə eləyim? Nə eləyim?

Arxada aslan, qabaqda timsah, solda göl, sağda isə zəhərli ilanlarla qaynaşan bir bataqlıq.

Qorxudan ölü kimi otun üstünə yıxıldım, gözümü yumub, can qurtarmaq mümkün olmayan ölümə hazırlaşdım. Birdən başımın

üstündən, deyəsən, nə isə yumbalanıb guppultu ilə düşdü. Gözlərimi açdım və mənə böyük sevinc verən qərribə bir mənzərə gördüm. Məlum oldu ki, mən otların üstünə yığıldığım vaxt aslan başımın üstündən ötərək düz timsahın ağzına düşüb.

Bir nəhəngin başı o birinin boğazına girmişdi, ikisi də bir-birindən yaxa qurtarmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışırdı.

Cəld ayağa qalxdım, ov bıçağımı çıxardım və bir zərbədə aslanın başını üztdüm. Nəfəssiz bir cəmdək ayaqlarımın altına yığıldı.

Sonra vaxt itirmədən tüfəngimi götürdüm və qundağı ilə aslanın başını timsahın boğazının dərinliklərinə tıxamağa başladım, belə ki, ən nəhayət, o boğuldu.

Qubernatorun oğlu geri döndükdə iki meşə nəhənginə qalib gəl-diyim üçün məni təbrik elədi.

BALINAYA TƏSADÜF

Siz özünüz başa düşə bilərsiniz ki, bundan sonra Seylon artıq mənim o qədər də xoşuma gələ bilməzdi.

Hərbi gəmiyə minib, Amerikaya yola düşdüm. Orada nə timsah var, nə də aslan.

Biz on gün heç bir sərgüzəşt görmədən üztdük, yalnız Amerika-nın yaxınlığında birdən-birə başımıza böyük bir bədbəxtlik gəldi: bir sualtı daşla toqquşduq.

Gəmi daşa o qədər bərk dəydi ki, dorda oturan matros bizdən üç millik məsafədə dənizin içinə düşdü.

Xoşbəxtlikdən, matros suya düşəndə yaxında uçan bir qırmızı hokkar quşunun dimdiyindən yapışa bildi, biz çatıb onu sudan çıxara-nı qədər dənizin üzündə qalmasına hokkar quşu kömək elədi.

Biz qaya ilə qəflətən elə toqquşmuşduq ki, mən ayaq üstə dura bilmədim: yuxarıya atıldım, başım kayutumun səqfinə dəydi.

Bu zərbədən başım qarnıma girdi və onu ancaq bir neçə ay ərzində, saçlarımdan darta-darta qarnımdan çıxara bildim.

Sonra məlum oldu ki, bizim toqquşduğumuz qaya heç də qaya deyilmiş.

Bu, su içində sakitcə mürgüləyən zırpı bir balına imiş. Toqquşduqda biz onu yuxudan oyatmış, o da o qədər acıqlanmışdı ki, dişləri ilə gəminizin lövbərindən tutub səhərdən-axşama qədər okeanı dolandırmışdı.

Nəhayət, xoşbəxtlikdən, lövbərin zənciri qırılmış, biz də balinadan azad olmuşduq.

Amerikadan geri qayıdanda biz həmin balınaya yenə rast gəldik. O ölmüşdü, cəmdəyi ilə düz yarım mil yeri tutub suyun üstündə uzanmışdı. Bu yekəlikdə şeyi gəmiyə çıxarmaq ağlasığan şey deyildi. Buna görə də biz balinanın yalnız başını kəsdik və dartıb göyertəyə çıxartdıqda nə qədər sevindik; çünki biz lövbərimizi də, qırx metrə qədər gəmi zəncirini də balinanın ağızından tapdıq, zəncir balinanın çürümüş dişinin bircə deşiyində yerləşmişdi.

Ancaq sevincimiz çox sürmədi. Gördük ki, gəmimizdə böyük bir deşik açılmışdır. Bu deşikdən su axır və gəminin anbarına dolurdu.

Gəmi batmağa başladı.

Hamı özünü itirmişdi, qışqırırdılar, ağlaşırdılar, ancaq mən tez nə etmək lazım olduğunu düşündüm.

Hətta şalvarımı belə çıxarmayıb düz deşiyin üstündə oturdum və arxa tərəfimdə deşiyi bağladım.

Axıntı kəsildi.

Gəmi xilas oldu.

BALIĞIN QARNINDA

Bir həftədən sonra biz gəlib İtaliyaya çatdıq.

Günəşli bir gün idi, mən Ağ dənizin sahilinə çimməyə getdim. Su isti idi. Mən gözəl üzgüçüyəm, üzə-üzə sahildən uzaqlaşdım.

Bir də gördüm ki, ağızını geniş açmış yekə bir balıq mənə tərəf üzür. Nə edim? Qaçıb ondan yaxa qurtarmaq mümkün deyildi, ona görə də özümü yığışdırıb yumaq kimi büzöldüm və balığın iti dişlərinin yanından sürüşüb, daha tez qarnına düşmək üçün açılmış ağızına atıldım.

Bu cür ağıllı fikir hər adamın başına gəlməzdi, amma mən, ümumiyyətlə, itifikrli və necə ki bilirsiniz, çox zirək adamam.

Balığın qarnı qaranlıq olsa da, isti və rahat idi.

Bu qaranlıq içində gəzirməyə, otərəf-butərəfə gedib-gəlməyə başladım və azacıq sonra hiss etdim ki, bu gəzinti balığın heç də xoşuna gəlmir. Qəsdən onu daha çox incitmək üçün ayağımla qarnını tapdamağa, tullanmağa və dəli kimi oynamağa başladım.

Balıq ağrıdan başladı fəryad etməyə və özünün yekə sifətini sudan çölə çıxardı.

Bir az sonra yanımızdan keçən İtaliya gəmisindən bu balığı gördülər.

Elə mənim də istədiyim bu idi! Matroslar onu harpunla öldürdülər, sonra dartıb göyertəyə çıxardılar və məsləhət eləməyə başladılar ki, bu zorbalıqda balığı nə cür doğrasınlar.

İçəridəcə oturmaşdım, boynuma almalyam ki, qorxudan tir-tir titrəyirdim. Bu adamların balıqla birlikdə məni də doğramalarından qorxurdum.

Bu, çox dəhşətli bir iş olardı. Ancaq, xoşbəxtlikdən, onların baltası mənə toxunmadı. Balaca işıq görünən kimi, xalis italyan dilində (bəli, mən italyan dilini çox gözəl bilirəm) məni bu sıxıntılı qaranlıqdan qurtaran mərhəmətli adamları gördüyümə çox şad olduğumu söyləyərək, bərkdən çığırmağa başladım.

Balıq qarnından insan səsi eşidən matroslar dəhşətdən yerlərində donub qaldılar.

Mən balığın ağzından sıçrayıb çıxaraq onları gülər üzlə salamladıqda təəccübləri daha da artdı.

MƏNİM QƏRİBƏ XİDMƏTÇİLƏRİM

Məni xilas edən gəmi Türkiyənin paytaxtına gədirdi. İndi yanlarında olduğum italyanlar mənim çox gözəl adam olduğumu görüb, dərhal onlarla bir yerdə gəmidə qalmağımı təklif etdilər. Mən razı oldum və bir həftədən sonra biz Türkiyə sahilinə yan aldım.

Türkiyə sultanı gəlməyimi eşidib, əlbəttə, nahara dəvət elədi. O, sarayının qapısı ağzında məni qarşılıyıb dedi:

– Sizi öz qədim paytaxtında qarşılaya bildiyim üçün özümü xoşbəxt hesab edirəm. Ümidvaram ki, canınız-başınız salamatdır! Sizin

bütün böyük qəhrəmanlıqlarınızdan xəbərdaram, ona görə də sizə başqa birisinin bacara bilməyəcəyi çətin bir iş tapşırmaq istəyirəm; çünki siz dünyada ən ağıllı və ən zirək adamsınız. Siz təcili olaraq Misirə gedə bilərsinizmi?

– Böyük sevinclə, – cavab verdim. – Səyahəti o qədər sevirəm ki, istəsəniz bu saat dünyanın lap o biri başına da gedərəm.

Mənim sözüüm sultana çox xoş gəldi. O, mənə elə bir iş tapşırırdı ki, əsrlər boyunca bu iş hamı üçün bir sirr olaraq qalmalıdır. Buna görə də o tapşırığın nə olduğunu sizə deyə bilmərəm. Bəli, bəli, sultan mənə inanaraq böyük bir sirr tapşırırdı, çünki o, dünyada ən etibarlı adam olduğumu bilirdi. Baş endirib dayanmadan yola düşdüm.

Türkiyə paytaxtından yenicə uzaqlaşmışdım ki, böyük bir sürətlə qaçan balaca bir adama rast gəldim. Onun hər ayağına ağır bir çəki daşı bağlanmışdı, amma o, yenə də ox kimi uçurdu.

Ondan soruşdum:

– Hara belə? Ayaqlarına bu daşları nə üçün bağlamısan? Bunlar ki sənə qaçmağına mane olur?!

O adam qaça-qaça cavab verdi:

– Üç dəqiqə bundan əvvəl Vyanada idim. İndi də özümə bir iş tapmaq üçün İstanbula gedirəm. Daşları ayağıma çox da sürətlə qaçmaq üçün bağlamışam, çünki tələsmirəm.

Bu qəribə yeyin adam çox xoşuma gəldi, onu öz yanıma qulluğa götürdüm. O çox həvəslə arxamca gəlməyə başladı.

Ertəsi gün biz lap yolun ağzında üzü üstə yatıb qulağını yerə dayamış bir adama rast gəldik.

Ondan soruşdum:

– Sən burada neyləyirsən?

O cavab verdi ki:

– Yerdə otun necə bitdiyinə qulaq asıram.

– Bir şey eşidirsənmi?

– Çox gözəl eşidirəm. Bu, mənim üçün çox asan bir işdir!

– Elə isə yanıma qulluğa gir, əzizim. Sənin iti eşidən qulağın yolda lazım olar.

O razı oldu və yolumuza davam etdik.

Bir azdan sonra əlitüfəngli bir ovçuya rast gəldik. Ona müraciətlə dedim:

– Bura bax görüm, sən nəyi nişanlayıb atırsan? Burada nə bir heyvan gözə dəyir, nə də bir quş.

– Berlində kilsə damına bir sərçə qonmuşdu, atıb lap gözündən vurdum.

Ovu nə qədər sevdiyimi siz bilirsiniz. Mən bu yaxşı atıcını qucaqladım və öz yanımda qulluq etməyə dəvət elədim. O da çox sevinə-sevinə arxamca gəldi...

Biz bir çox ölkələr və şəhərlər keçib, böyük bir meşəyə yaxınlaşdıq. Gördük ki, yol üstündə nataraz bir adam dayanıb, əlində də bir kəndir tutub, bütün meşəni kəndirin ilgəyinə keçirib.

Ondan soruşdum ki:

– Nə çəkirsən?

Cavab verdi ki:

– Odun doğramaq lazımdır, amma baltam evdə qalıb, indi zirəklik edib baltasız keçinmək istəyirəm.

O, kəndiri dartdı, iri pəlud ağacları nazik çör-çöp kimi, havaya qalxıb yerə töküldü.

Mən, əlbəttə, pulu əsirgəməyərək, o saat bu pəhləvanı da yanımda qulluq eləməyə dəvət etdim.

Biz Misirə çatdığımız vaxt elə dəhşətli tufan qalxdı ki, bütün karetlərimiz və atlarımız yol uzununu yumaq kimi diyirləndilər.

Uzaqdan pərləri ıldırım sürətiylə fırlanan yeddi dəyirman gördük. Təpənin üstündə isə bir adam uzanmışdı. O, burnunun sağ deşiyini barmağı ilə sıxırdı.

Bizi görən kimi məni nəzakətlə salamladı və bir anın içində tufan kəsildi.

Ondan soruşdum:

– Sən burada nə iş görürsən?

O, belə cavab verdi:

– Burada ağamın dəyirmanlarını hərlədirəm! Pərlərin sınınmaması üçün burnumun bircə deşiyi ilə yelləyirəm.

Düşündüm ki: “Bu adam mənə lazım olar” və mənimlə getməsini ona təklif etdim.

ÇİN ŞƏRABI

Misirdə mən sultanın bütün tapşırıqlarını tez bir zamanda yerinə yetirdim. Zirəkliyim burada da mənə kömək elədi. Bir həftədən sonra qəribə xidmətçilərimlə birlikdə Türkiyə paytaxtına qayıtdım.

Sultan qayıtmağıma çox şad oldu və Misirdəki müvəffəqiyyətli işlərim üçün məni çox təriflədi.

Əlimi bərk sıxaraq mənə dedi:

– Əziz Münhauzen! Siz mənim bütün vəzirlərimdən ağıllısınız, bu gün nahara evimə gəlin!

Nahar çox ləzzətli idi, ancaq təəssüflər olsun ki, stolun üstündə şərab yox idi; çünki qanuna görə, türklərə şərab içmək qadağandır. Çox qüssələnmişdim, sultan mənə təsəlli vermək üçün nahardan sonra məni öz kabinetinə apardı, gizli bir şkafı açıb oradan balaca bir şüşə çıxartdı.

Stəkanı ağzına qədər doldurub mənə verərək dedi:

– Mənim əzizim Münhauzen! Bütün ömrünüzdə hələ bu cür ləzzətli şərab sizin dilinizə dəyməyib.

Şərab həqiqətən yaxşı idi. Ancaq mən bir udum içdikdən sonra dedim ki, Çində, Çin imperatoru Fu Çanın şərabı bundan da ləzzətlidir.

Sultan dedi:

– Mənim əzizim Münhauzen! Sizin hər sözüünüzə inanmağa öyrəşmişəm, çünki siz dünyanın ən doğruçu adamısınız. Ancaq and içirəm ki, bu saat siz yalan danışsınız, bundan daha yaxşı şərab olmaz!

– Mən sizə sübut edərəm ki, olar.

– Münhauzen! Siz mənasız söz danışsınız!

– Yox, mən yalnız həqiqəti danışiram və boynuma götürürəm ki, düz bir saatdan sonra Çin imperatorunun zirzəmisindən sizə bir şüşə elə şərab gətirim ki, sizin şərab onun yanında turşumuş bir şeydir.

– Münhauzen! Siz özünüzi unudursunuz. Mən həmişə sizi dünyanın ən doğru danışan adamlarından biri hesab edirdim, ancaq indi götürəm ki, siz vicdansız bir yalançısınız.

– Elə isə tələb edirəm ki, mənim haqlı olduğuma elə bu dəqiqə inanasınız.

– Raziyam, – sultan cavab verdi. – Əgər saat dördə qədər Çindən dünyanın ən gözəl şərabından bir şüşə gətirməsəniz, əmr edəcəyəm ki, boynunuzu vursunlar.

Mən dedim:

– Çox gözəl! Mən sizin şərtlərinizə razıyam. Ancaq əgər saat dördə qədər o şərab sizin süfrənizin üstündə olsa, siz mənə öz xəzinədən bir insanın apara biləcəyi qədər qızıl verməlisiniz.

Sultan razılaşdı. Çin imperatoruna məktub yazdım və üç il əvvəl mənə qonaq elədiyi şərabdən bir şüşə bağışlamasını xahiş elədim.

Yazdım ki:

“Əgər siz mənim bu xahişimi rədd eləsəniz, sizin dostunuz Mün-hauzen cəlladın əlində məhv olacaqdır”.

Mən məktubu yazıb qurtardığım zaman dördə beş dəqiqə işləmişdi.

İti yeriyan xidmətçimi çağırdım və Çin paytaxtına yola saldım. O, ayağından asılan daşları açdı, məktubu aldı və bir anda gözdən itdi.

Sultanın kabinetinə gəldim. İti yeriyan xidmətçinin qayıtmasını gözləyə-gözləyə biz içməyə başladığımız şüşəni tamam boşaltdıq.

Saat dördə on beş dəqiqə işlədi, sonra dördün yarısu oldu, sonra on beş dəqiqə qaldı, iti yeriyan xidmətçim isə hələ görünmürdü.

Xüsusilə sultanın cəlladı çağırmaq üçün zəngi əlində hazır tutduğunu görəndə əhvalım qarışdı.

Sultana dedim:

– Bağa çıxıb təmiz hava almağa mənə icazə verin.

Sultan mehribancasına gülümsəyərək dedi:

– Buyurun!

Ancaq bağa çıxanda gördüm ki, bəzi adamlar bir addım belə geridə qalmadan ardımca gəlir və mənə izləyirlər.

Bunlar sultanın hər dəqiqə üstümə atılmağa və mənim yazıq başımı kəsməyə hazırlaşan cəlladları idi.

Ümidsizliklə saata baxdım, dördə beş dəqiqə qalmışdı. Görəsən, ömrümün axırına elə, doğrudan da, beşcə dəqiqə qalır? Ah, bu, çox dəhşətli məsələdir. İti eşidən xidmətçimi çağırdım və onun yeyin yeriyan nökrəmin ayaq səslərini eşidib-əşitmədiyini soruşdum.

O, qulağını yerə dayadı və avara iti yeriyənimin, mənim bəxtimdən, yuxulmuş olduğunu bildirdi.

– Yuxulayıb?..

– Bəli, yuxulayıb. Mən onun lap uzaqdan xorultusunu eşidirəm.

Qorxudan ayaqlarım əsdi. Bir dəqiqə də keçsə, şərəfsiz bir ölümlə məhv olacağam.

O biri xidmətçimi – sərçəni nişan alanı səslədim, o da dərhal yüksək qülləyə çıxdı və ayağının ucunda yuxarı qalxıb uzaqlara baxmağa başladı.

Hirsimdən boğula-boğula soruşdum:

– Hə, nə var? Yaramazı görürsənmi?

– Görürəm, görürəm. O, Pekinin yaxınlığındakı göy çəməndə palıd ağacının altında uzanıb xoruldayır. Yanında da bir şüşə var... Dayan bir, bu saat mən səni oyadaram!

O, iti yeriyənin yatdığı palıd ağacının başını nişan alıb atdı.

Palıd qozaları, yarpaq və budaqlar yatanın üstünə tökülüb onu oyatdı.

İti yeriyən yerindən sıçradı, gözlərini sildi və güllə kimi qaçmağa başladı.

Saat dördə yarımca dəqiqə qalmışdı, o, bir şüşə Çin şərəbı ilə saraya gəldi.

Mənim necə sevindiyimi təsəvvür edə bilərsinizmi?

Sultan şərəbın dadına baxıb çox sevindi və dedi:

– Əziz Münhauzen, icazə verin, bu şüşəciyi sizdən gizlədim. Mən onu tək içmək istəyirəm. Heç bilmirdim ki, dünyada bu cür ləzzətli və şirin şərəb var.

O, şüşəni şkafda gizlətdi. Açarı cibinə qoydu və dərhal xəzinədarın çağırılmasını əmr etdi.

Sultan xəzinədəra dedi:

– Öz dostum Münhauzenə xəzinəmdən, bir adamın bir dəfədə apara biləcəyi qədər qızıl götürməsinə icazə verirəm.

Xəzinədar sultanın qarşısında ikiqat əyilib, baş endirdi və məni sarayın ağzına qədər cavahiratla dolu zirzəmisinə apardı.

Pəhləvanımı çağırdım. O, sultanın xəzinəsindəki qızılların hamısını çiyinə yüklədi və biz dənizə tərəf qaçdıq.

Orada mən iri bir gəmi kirayə elədim və gəmini ağzına qədər qızıl ilə doldurdum.

Sultan məsələni başa düşüb cavahıratı əlimdən almamış biz yelkənləri qaldırıb açıq dənizə çıxmağa tələsdik.

TƏQİB

Ancaq qorxduğum iş başıma gəldi. Biz sahildən yenicə aralanmışdıq ki, xəzinədar hökmdarın yanına qaçıb, xəzinəni tamamilə taladığımı ona xəbər verdi. Sultan qəzəblənərək bütün hərbi donanmasını arxamca göndərdi.

Saysız-hesabsız hərbi gəmiləri gördüncə, zarafatsız, çox qorxdum. Öz-özümə dedim:

– Bəli, Münhauzen! Axır saatın gəlib çatdı. Daha sənin üçün qurtuluş yolu yoxdur. Hiylələrinin daha sənə köməyi olmayacaqdır.

Hiss elədim ki, çiyinlərimin üzərində yenicə möhkəmlənən başım təzədən bədənimdən ayrılmağa başlayır.

Birdən qüvvətli burun deşikləri olan xidmətçim yanıma gəldi.

– Qorxmayın! Onlar bizə çata bilməzlər, – deyib güldü və gəminin arxa tərəfinə yüyürdü. Burnunun bir deşiyini Türkiyə donanmasına, o birini bizim yelkənlərə tərəf tutaraq elə bir dəhşətli külək qaldırdı ki, bu külək bütün donanmanı bir dəqiqədə götürüb yenə də limana atdı.

Bizim gəmimiz isə qüvvətli xidmətçimin üfurməsi sayəsində sürətlə irəli üzdü və bir gün sonra İtaliyaya çatdı.

SƏRRAST ATƏŞ

İtaliyada mən zəngin bir həyat keçirməyə başladım. Ancaq sakit və dinc həyat xasiyyətimə uymur.

Mən yeni sərgüzəştlər və qəhrəmanlıqlar həvəsində idim.

Buna görə də İtaliya yaxınlığında yeni müharibə başladığımı eşitdiyim zaman çox sevindim. İngilislər ispaniyalılarla müharibə edirdilər.

Bir dəqiqə belə gecikmədən atımın belinə sıçrayıb, vuruş meydanına getdim.

O zaman ispaniyalılar Cəbəlüttariq adlı İngiltərə qalasını mühasirəyə almışdılar, o saat özümü mühasirə edilmişlərin yanına saldım.

Qala komandanı olan general yaxın dostum idi. O, məni qarşılıyıb bağrına basdı, ona yararlı və mənfəətli məsləhət verəcəyimi bildiyindən düzəltdiyi istehkamları mənə göstərdi.

Mən Cəbəlüttariq divarları üzərində durub, müşahidə borusu ilə baxarkən gördüm ki, ispaniyalılar topların ağzını generalla mənim dayandığım yerə sarı çevirirlər.

Bir dəqiqə belə vaxt itirmədən həmin yerə iri bir top qoyulmasını əmr etdim.

General soruşdu:

– Nə üçün?

– İndi görərsən, – dedim.

Topu sürüb yanıma gətirən kimi ağzını düz düşmənin topunun ağzına sarı çevirdim; İspaniya topçusu topuna fitil qoyduğu zaman mən də ucadan komanda verdim:

– Atəş!

Topların ikisi də bir vaxtda gurladı.

Gözlədiyim oldu.

Müəyyən etdiyim nöqtədə iki top gülləsi – bizimki və düşməniniki – dəhşətli bir qüvvə ilə toqquşdu və düşmənin gülləsi geri qayıtdı.

Siz başa düşürsünüzmü? Güllə geriyə, ispaniyalılara doğru qayıtdı.

Güllə ispan topçusunun və ondan başqa, on altı nəfər ispan əsgərinin başını qopardı.

Güllə İspaniya limanında duran üç gəminin dör ağacını qopardı və düz Afrikaya getdi.

İki yüz on dörd mil daha uçub içində qoca qarı yaşayan miskin bir kəndli daxmasının damına düşdü. Qarı arxası üstə uzanıb yatırdı, ağzı isə açıq qalmışdı. Top gülləsi damı deşdi, yatanın düz ağzına düşdü, axırncı dişlərini qırıb tökdü və xirtdəyinə tıxanıb qaldı – nə içəri getdi, nə də çölə çıxdı.

Qarının qızgın və zirək əri yüyürüb daxmaya girdi.

O, əlini qarının xirtdəyinə soxdu və gülləni çıxarmaq istədi, ancaq güllə yerindən tərpənmədi.

Bu vaxt bir dəqiqə belə dayanmadan o, qarının burnuna bir az burunotu tökdü. Qarı elə bərkdən asqırdı ki, top gülləsi sıçrayıb pəncərədən küçəyə düşdü.

Görün mənim geri göndərdiyim güllə ispaniyalılara nə qədər zərər verdi.

Bizim topun gülləsi də onlara o qədər xeyir vermədi, güllə onların hərbi gəmisini batırdı. Gəminin içində isə iki yüz İspaniya matrosu vardı.

Beləliklə, ingilislər bu müharibədə başlıca olaraq mənim zirəkliyimə görə qalib gəldilər.

Dostum general əllərimi bərk-bərk sıxaraq dedi:

– Sağ ol, əziz Münhauzen! Sən olmasaydın, biz məhv olmuşduq, parlaq qalibiyyətlərimiz üçün biz yalnız sənə minnətdarıq.

Dedim:

– Boş işdir, boş işdir! Mən dostlarıma kömək etməyə həmişə hazırım.

Xidmətlərim əvəzində ingilis generalı mənə polkovnik rütbəsi vermək istədi, ancaq təvazökar olduğuma görə bu cür böyük şərəfi rədd etdim.

MİN NƏFƏRƏ QARŞI BİR NƏFƏR

Generala dedim:

– Mənə nə orden lazımdır, nə də rütbə! Mən mənfəət güdmürəm, yalnız ingilisləri çox sevdiyim üçün bir dost kimi kömək edirəm.

General bir də əlimi sıxıb dedi:

– Sağ ol, əziz dostum Münhauzen! Xahiş edirəm ki, bundan sonra da bizə kömək edəsiniz.

Əlimlə qocanın kürəyini döyəcləyərək cavab verdim:

– Məmnuniyyətlə edərəm. Mən Britaniya xalqına xidmət etdiyimə şadam.

Bir az keçəndən sonra elə bir təsadüf düşdü ki, mən ingilis dostlarıma bir də kömək elədim.

İspaniya ruhanisi paltarı geyib, gecə vaxtı gizlicə düşmən qərargahına getdim.

İspaniyalılar ağır yuxuya getmişdilər, məni görənlər olmadı. Yavaşca işə başladım: onların qorxunc topları qoyulan yerə getdim, bu topları bir-birinin ardınca dənizin ortasına tullamağa başladım.

Bu o qədər asan iş deyildi, çünki burada üç yüzdən çox top vardı.

Topların işini bitirdikdən sonra qərargahda olan bütün arabaları bir yerə yığıb yandırdım.

Şeylər barıt kimi partladı. Dəhşətli bir yanğın başladı.

İspaniyalılar oyandılar və dəhşətlə qərargah içində qaçışmağa başladılar.

Onlar qorxudan elə güman etdilər ki, gecə qərargahlarına yeddi, yaxud səkkiz ingilis alayı hücum etmişdir.

Onlar təsəvvürlərinə belə gətirə bilməzdilər ki, bu harayı salan bircə adamdır.

İspaniyalıların baş komandanı qorxudan qaçmağa başladı və Madridə çatıncaya qədər, dayanmadan iki həftə qaçdı.

Bütün qoşunlar da arxaya baxmağa cürət etmədən onun ardınca qaçdılar.

Bu qayda ilə qoçaqlığım səbəbinə ingilislər düşmənlərini tamamilə məğlub elədilər.

– Münhauzensiz biz başımıza nə kül tökərdik? – deyən ingilislər əlimi sıxır və məni ingilis ordusunun xilaskarı adlandırırdılar.

Göstərdiyim köməyə görə ingilislər o qədər minnətdar idilər ki, məni Londona qonaq çağırırdılar.

Bu məmləkətdə məni nə cür sərgüzəştlər gözlədiyini bilmədən çox həvəslə İngiltərəyə köçdüm.

MƏRMİ-ADAM

Sərgüzəştlər isə çox dəhşətli idi.

Günlərin bir günü nə cür oldusa, London ətrafında gəzərkən çox yoruldu, uzanıb dincəlmək istədim.

Yay günü idi. Gün yaman yandırırtdı. Mən sərin yer, şaxlı-budaqlı bir ağac altı arzulayırdım. Ancaq yaxınlıqda ağac yox idi, sərin yer axtara-axtara köhnə bir topun lüləsinə girib bərk yuxuya getdim.

Sizə deməliyəm ki, o gün təsadüfən, ingilislər mənim İspaniya ordusu üzərindəki qələbəmi bayram edirdilər və şadyanalıq üçün bütün toplardan atəş açırdılar.

Topçu yatdığım topa yanaşib atəş açdı.

Topdan yaxşı bir güllə kimi çıxdım və o biri sahilə uçub bir kəndlinin həyətinə düşdüm. Xoşbəxtlikdən, həyətə yumşaq ot yığmışdılar. Başı üstə böyük ot tayasının ortasına sancıldım. Bu, mənim həyatımı xilas elədi, ancaq, əlbəttə, şüurumu itirdim.

Bu cür şüursuz halda mən üç ay qaldım.

Payızda ot bahalandı və sahibi onu satmaq istədi. İşçilər tayamı dövrəyə aldılar və onu yaba ilə qurdalamağa başladılar. Onların səsküyündən oyandım. Birtəhər tayanın başına dırmaşib çıxarkən yuxulu olduğum üçün aşağıya yumbalandım və ot sahibinin başına düşüb, qəflətən boynunu sındırdım, kişi o saat öldü.

Öz aramızdır, kişinin ölümünə o qədər də ağlamadılar. Çünki vicdansız bir xəsis idi və öz işçilərinə pul vermirdi. Bundan başqa, o, acgöz alverçi idi, otu bahalandıqdan sonra satırdı.

AĞ AYILAR ARASINDA

Sağ qaldığım üçün yoldaşlarım özlərini xoşbəxt hiss edirdilər.

Ümumiyyətlə, çox dostum vardı və hamısı da məni yaman sevirdi. Ölmədiyimi görəndə onların nə qədər sevinmiş olduqlarını təsəvvür edirsinizmi?! Onlar məni çoxdan ölmüş hesab edirdilər.

Bu zaman Şimal qütbünə ekspedisiyaya hazırlaşan məşhur səyahətçi Fipps hamıdan artıq sevinirdi.

Onun kabinetinin kandarında görünər-görünməz Fipps bağırırdı:

– Əziz Münhauzen! Sizi bağrıma basa bildiyim üçün çox şadam.

Siz yaxın dost kimi təcili olaraq mənimlə getməlisiniz. Bilirəm ki, sizin ağıllı məsləhətləriniz olmadan mənə müvəffəqiyyət qazanmaq çətin olacaq.

Əlbəttə, o saat razı oldum. Bir aydan sonra biz qütb yaxınlığında idik. Bir kərə mən göyertədə durarkən uzaqda uca bir buz dağı gördüm. Dağın üstündə iki ayı boğuşurdu.

Silahımı qapdım və gəmidən düz üzən buzun üzərinə atıldım.

Dərin uçurumlara yumbalanmaq təhlükəsi altında dəqiqədə bir aşağı sürüşüb güzgü kimi hamar buz sıldırımların və qayaların üzərinə dırmaşmaq çox çətin idi. Ancaq bütün maneələrə baxmayaraq, mən dağın kəlləsinə qədər dırmaşdım və lap ayıların yanına yaxınlaşdım.

Bu halda mənə bədbəxtlik üz verdi. Atəş açmağa hazırlaşarkən, buzun üstündən sürüşüb yıxıldım. Başım buza dəydi və o dəqiqə özüm-dən getdim.

Yarım saatdan sonra özümə gələndə dəhşətdən az qala bağırmaq istədim: zorba bir ağ ayı məni altına alıb əzir, ağızını açaraq məni parçalayıb şam eləməyə hazırlaşır.

Tüfəngim uzaqda, qarın üstündə idi.

Amma tüfəngin burada heç bir faydası yox idi, çünki ayı bütün ağırlığı ilə belimin üstünə yığılmışdı, tərپənməyə qoymurdu.

Böyük zəhmətlə kiçik bıçağımı cibimdən çıxartdım və çox düşünmədən ayının pəncəsindəki iki barmağını kəsdim.

O, ağırdan böyürdü və bir dəqiqəliyə məni öz dəhşətli ağışundan buraxdı.

Bundan istifadə edərək həmişəki cəsarətimlə tüfəngə sarı yüyürdüm və vəhşi heyvanı nişan alıb atdım. Heyvan qarın üstünə yıxıldı.

Ancaq başıma gələn bədbəxtliklər bununla bitmədi. Yaxınlığımda, buzlar üzərində yatmış minlərlə ayı bu atəş səsindən oyandı.

Siz bir neçə min ayını gözlünüzün qabağına gətirin. Onlar düz üstümə yeridilər. Nə çarə qılım? Bir dəqiqə keçsəydi, amansız vəhşi heyvanlar tərəfindən tikə-tikə ediləcəkdim. Birdən başıma ağıllı bir fikir gəldi. Bıçağı götürüb öldürdüyüm ayıya sarı qaçdım. Onun dərisini soyub əynimə geydim. Bəli, mən ayı dərisini əynimə keçirdim. Ayılar məni ortaya aldılar. Əmin idim ki, onlar məni dərimdən çıxara-caq və parça-parça edəcəklər. Ancaq bir-bir məni iyləyir, ayı zənn edərək ötüb-keçirdilər.

Az sonra mən ayı kimi böyürməyi və tamamilə ayı kimi pəncəmi sormağı öyrəndim.

Aylar mənə çox inanırdılar və mən də bundan istifadə etməyi qərara aldım.

Bir həkim mənə danışmışdı ki, boyunun dalından vurulan yara bir dəqiqədə öldürür. Yaxınımda duran bir ayağa yaxınlaşıb bıçağımı düz onun boynunun ardına soxdum. Şübhə eləməirdim, əgər ayı sağ qalsa, dərhal mənə parçalayacaq. Ancaq, xoşbəxtlikdən, təcrübə baş tutdu. Ayı cıncırını belə çıxarmadan gəbərdi.

Eyni üsul ilə o biri aylardan da yaxa qurtarmağı qərara aldım. Bu, mənim üçün o qədər də çətin olmadı. Onlar öz yoldaşlarının yıxıldığını görsələr də, mənə ayı hesab elədiklərindən başa düşə bilmədilər ki, onları mən öldürürəm.

Bircə saatin içində bir neçə min ayını böyrü üstə yıxdım.

Bu qəhrəmanlığı etdikdən sonra gəmiyə, dostum Fippsin yanına getdim və əhvalatı ona danışdım.

O, mənim ixtiyarına yüzə qədər qüvvətli matros verdi. Mən də onları buzlağa apardım. Onlar öldürülmüş ayların dərilərini və budlarını gəmiyə daşdılar.

Bud o qədər çox idi ki, gəmi daha irəli gedə bilmədi. Biz də təyin edilmiş yerə gedə bilməyib, evə qayıtmalı olduq.

Elə buna görə də kapitan Fipps Şimal qütbünü kəşf edə bilmədi.

Ancaq biz buna təəssüf eləmədik. Çünki gətirdiyimiz ayı əti çox ləzzətli idi.

AYA İKİNCİ SƏYAHƏT

İngiltərəyə qayıtdıqda özümə söz verdim ki, bir daha heç bir səyahətə getməyim. Ancaq heç bir həftə keçməmişdi ki, yenidən səfərə çıxmaq lazım gəldi.

İş burasındadır ki, o qədər də gənc olmayan dövlətli bir qohumunun başına haradansa belə bir fikir düşmüşdü ki, guya, dünyada nəhənglər yaşayan bir məmləkət var.

O, mütləq bu məmləkəti axtarıb tapmağı məndən rica etdi və əvəzində mükafat olaraq mənə böyük miras qoyacağını vəd elədi. Nəhənglərə tamaşa eləməyə böyük həvəsi vardı.

Mən razılaşdım, gəmi tutub təchiz elədim. Cənub okeanına yola düşdük.

Yolda biz heç bir təcüblü şeyə rast gəlmədik, yalnız bir neçə uçan qadın gördük ki, havada pərvanə kimi qanad çalırdılar. Hava çox gözəl idi.

Ancaq on səkkizinci gün dəhşətli bir tufan başlandı.

Külək o qədər qüvvətli idi ki, gəmimizi suyun üzündən tük kimi götürüb havaya qaldırdı. Yuxarılara, çox yuxarılara qalxdıq. Biz altı həftə yüksək buludların üstündə dolaşdıq. Nəhayət, dəyirmi, parıldayan bir ada gördük.

Əlbəttə, bu, Ay idi.

Biz rahat bir liman tapdıq və Ayın sahilinə çıxdıq. Aşağıda, lap uzaqlarda şəhərləri, meşələri, dağları, dənizləri, çayları olan ayrı bir planet görürdük. Başa düşdük ki, bu, bizim tərk etdiyimiz dünyadır.

Ayda bizi üçbaşlı qara quşların belinə minmiş iri nəhənglər əhatə etdilər. Bu quşları Ay əhalisi at əvəzinə minirdi.

Elə bu vaxt Ay padşahı Günəş imperatoru ilə müharibə edirdi. O, həmin saat mənə ordusunun başında durmağı və ona rəhbərlik edərək döyüşə aparmağı təklif etdi. Ancaq mən, əlbəttə, bu təklifi qəti surətdə rədd etdim.

Ayda hər şey bizim Yerdəkindən çox, çox böyükdür.

Orada milçək qoyun boyda olur. Alma qarğızdan balaca olmur.

Ay əhalisi silah əvəzinə turp işlədir. Turp onlarda nizəni əvəz edirdi. Turp olmadıqda isə onlar göyərçin yumurtası ilə vuruşurlar. Qalxan əvəzinə onlar milçəköldürən göbələkləri işlədirlər.

Mən orada uzaq ulduz əhalisinin bir neçəsini gördüm. Onlar Aya alış-veriş üçün gəlmişdilər. Onların üzü it üzünə oxşayırdı. Gözləri ya burunlarının ucunda, ya da burun deşiklərinin altında idi. Göz qapaqları və kirpikləri yox idi, yuxulamaq üçün yatanda gözlərini dilləri ilə örtürdülər.

Ay əhalisi heç bir zaman yeməyə vaxt sərf eləmir. Onların qarınlarının sol tərəfində xüsusi bir qapı var, bu qapını açırlar və yeməklərini buraya qoyurlar. Qapı bir aydan sonra ediləcək nahara qədər bağlı qalır. Onlar ildə cəmi on iki dəfə nahar eləyirlər.

Bu, çox münasibdir. Ancaq bizim Yer üzündəki acgözlər və qarın-qulular heç bu cür gec nahar eləməyə razı olarlarımı?

Ay əhalisi ağacda bitir. Bu ağaclar çox gözəl olur. Bunların budaqları qıpqırmızı olur. Budaqlarda görünməmiş dərəcədə möhkəm qabığı olan iri qozalar bitir.

Qozalar yetişəndə ehmalca ağacdan dərib anbarlarda saxlayırlar.

Ayın padşahına yeni adamlar lazım olan kimi bu qozaları qaynar suya atmağı əmr edir.

Bir saatdan sonra qozalar çatlayır və içindən tamamilə hazır Ay adamları çıxırlar. Bu adamlara bir şey öyrənmək lazım deyil. Bunlar birdən-birə böyümüş halda doğulur və öz sənətlərini bilirlər. Bir qozadan bacatəmizləyən çıxır, o birisindən şarmankaçalan, üçüncüsündən dondurmasatan, dördüncüsündən əsgər, beşincisindən aşpaz, altıncısından dərzisi çıxır.

Hər kəs dərhal öz işinə başlayır. Bacatəmizləyən dama çıxır, şarmankaçı çalmağa başlayır. Dondurmasatan çıxır: “İsti dondurma alan” (Ayda buz oddan isti olur). Aşpaz mətbəxə qaçır, əsgər də düşməyə atəş açır.

Ay insanları qocalanda ölmürlər, tüstü və ya buxar kimi havada əriyirlər.

Onların hər əlində yalnız bircə barmaq var. Ancaq biz beş barmağımızla necə işləyiriksə, onlar da bircə barmaqları ilə elə cəld işləyirlər.

Onlar başlarını qoltuqlarında gəzdirirlər və səyahətə çıxarkən yolda xarab olmasın deyə evdə qoyurlar.

Onlar öz başları ilə hətta ondan uzaq olduqları zaman belə məsləhətləşə bilirlər. Bu, çox münasibdir.

Əgər padşah onun haqqında camaatın nə düşündüyünü bilmək istəsə, evdə oturur, divanın üstündə uzanır, başı isə gizlicə özgə evlərə girir, bütün söhbətlərə qulaq asır.

Ayda olan üzüm bizim üzümdən heç seçilmir.

Heç şübhəm yoxdur ki, bizim Yerə yağan dolu Ay üzümündən savayı, başqa bir şey deyildir.

Əgər siz Ay şərabi içmək istəsəniz, bir neçə dolu dənəsi yığıb yaxşıca əridin.

Ay əhalisi üçün qarın çamadanı əvəz edir. Onlar qarınlarını istədikləri vaxt açib-bağlayır və içinə nə lazım olsa qoya bilirlər. Onlarda mədə, qara ciyər, ürək yoxdur. Onların içəriləri tamamilə boşdur.

Onlar gözlərini çıxarıb yenə taxa bilirlər. Gözlərini əllərində tutduqları vaxt da yaxşıca görürlər. Gözləri xarab olduğu və yaxud itdiyi vaxt bazara gedib təzəsini alırlar. Ona görə də Ayda göz alış-verişi eləyən adamlar çoxdur. Ona görə də Ayda bu cür lövhələrə çox tez-tez təsadüf eləmək olur: “Ucuz gözlər satılır. Hansı rəngdə istəsən var: narıncı, qırmızı, bənövşəyi, göy”.

Ay əhalisi arasında hər il təzə göz rəngi dəbdədir.

Mən Ayda olduğum il yaşıl və sarı gözlər dəbdə hesab edilirdi.

Ancaq başa düşmürəm, siz nə üçün gülürsünüz? Siz elə zənn edirsiniz ki, yalan danışmam? Yox, mənim hər sözüüm əsl həqiqətdir və əgər inanmırsınızsa, özünüz Aya gedib baxın. Orada görəcəksiniz ki, heç şeyi başımdan çıxarmıram və sizə yalnız həqiqəti danışırım.

PENDİR ADASI

Heç kəsin başına gəlməyən bu cür əcaib işlərin başıma gəlməsin-də mən müqəssir deyiləm ki!

Bunun səbəbi odur ki, səyahəti sevirəm və hər zaman sərgüzəştlər axtarıram, amma siz evinizdə oturub, otağınızın dörd divarından savayı, başqa heç bir şey görmürsünüz.

Məsələn, bir dəfə böyük bir Hollandiya gəmisində uzaq dəniz səyahətinə çıxmışdım. Birdən açıq dənizdə elə şiddətli bir tufan qopdu ki, bir dəqiqədə bizim bütün yelkənlərimizi qopardı və dor ağaclarını sındırdı.

Dor ağaclarından biri kompasın üstünə düşdü və onu xıncım-xıncım elədi.

Gəmini kompassız idarə etməyin nə qədər çətin olduğu hamıya məlumdur. Biz yolumuzu azdıq və haraya üzdiyümüzü bilmədik.

Üç ay okean dalğaları bizi bu tərəfdən o tərəfə atdı və nəhayət, məchul yerlərə aparıb çıxartdı. Ancaq gözəl bir səhər çağı biz hər

şeydə böyük bir dəyişiklik hiss etdik. Dəniz yaşıl rəngdən ağ rəngə çevrilirdi. Xəfif külək zərif, ürəkəçan bir qoxu gətirdi. Biz bundan çox zövq aldığımızı və şənləndik.

Çox keçmədən bir liman göründü və bir saatdan sonra geniş və dərin bir körfəzə girdik. Bu limanda su əvəzinə süd vardı.

Biz sahilə çıxmağa tələsdik və süd dənizindən acgözlüklə içməyə başladığımız. Bizim aramızda pendir qoxusundan iyirənən bir matros vardı. Ona pendir göstərəndə ürəyi bulanırdı. Odur ki biz sahilə çıxan kimi onun ürəyi xarab olmağa başladı.

– Pendiri ayağımın altından götürün, – o çığırırdı. – Mən pendir üstündə getmək istəmirəm, gedə bilmirəm!

Mən yerə əyilib baxdım və məsələni anladım!

Gəməminizin yan aldığı bu ada əla Hollandiya pendirindən hazırlanmışdı.

Bəli, bəli, gülməyin, mən sizə əsl həqiqəti danışırım. Ayaqlarımızın altındakı torpaq deyildi, pendir idi.

Aydın məsələdir ki, bu adanın əhalisi yalnız pendir yeyirdi. Ancaq bu pendir əskilmirdi, çünki bütün gün ərzində yeyilən pendir qədər gecə yenə pendir əmələ gəlirdi.

Ada üzüm bağları ilə dolu idi. Ancaq buranın üzümü tamam başqadır, ovcunun içində sıxırsan, şirə əvəzinə süd tökülür.

Ada əhalisi hündürboy, gözəl insanlardır. Hərəsinin üç ayağı var. Ayaqları üç olduqlarına görə onlar süd dənizi üzərində asanca dura bilirlər.

Çörək burada bişmiş halda bitir. Ona görə də əhali nə taxıl əkir, nə də səpir. Mən şirin bal qoğalları gətirmiş bir çox ağac gördüm. Adanı gəzdiyimiz zaman yeddi süd çayı və qatı, ləzzətli pivəsi olan iki pivə çayı kəşf etdik.

Boynuma almalyam ki, bu pivə çayları mənə süd çaylarından xoş gəldi.

Ümumiyyətlə, biz adada gəzərkən bir çox əcaib şeyləri gördük.

Quş yuvaları bizi xüsusilə təəccübləndirirdi. Bunlar ağılasıgmaz dərəcədə böyük idi. Məsələn, bir qaranquş yuvası ən uca evdən də hündür idi. Bu yuva yekə pəlid gövdələrindən toxunmuşdu. Yuvanın içindən hər biri iri çəllək boyda beş yüz yumurta tapdıq.

Biz yumurtanın birini sındırdıq, içindən böyük qaranquşdan iyirmi dəfə iri olan bir bala çıxdı.

Bala cibbildədi. Ana quş uçub ona köməyə gəldi və bizim kapitanı caynağına alıb, yaxın buluda qədər qaldırdı və oradan dənizə tulladı.

Xoşbəxtlikdən, kapitan yaxşı üzgüçü idi və üzüb bir neçə saatdan sonra təkrar Pendir adasına çıxdı.

Bir meşədə mən bir ölüm cəzasının şahidi oldum.

Adalılar üç adamı başısağrı ağacdan asmışdılar. Bədbəxtlər inləyib ağlayırdılar. Mən bu adamlara belə ağır cəza verdiklərinin səbəbini soruşdum. Cavab verdilər ki, həmin adamlar indicə uzaq səyahətdən gəlmiş səyyahlardır. Sərgüzəştləri haqqında vicdansızcasına yalan danışılar. Mən yalançılara bu cür ağır cəza verdikləri üçün adalıları tərifiyədim, çünki heç yalanı sevmirəm, özüm də həmişə ancaq əsl həqiqəti danışırım.

Əslinə qalsa, siz özünüz də hiss etmiş olarsınız ki, bütün hekayətlərimdə bir kəlmə belə yalan yoxdur. Yalandan yaman acığım gəlir və çox xoşbəxtəm ki, yaxın dostlarım həmişə məni dünyanın ən doğru danışan adamı hesab eləyirlər.

Gəmiyə qayıtdıqdan sonra biz lövbəri qaldırdıq və bu gözəl adadan uzaqlaşdıq.

Sahildə bitən ağacların hamısı, məchul bir işarə ilə hərəkətə gəlirmiş kimi, iki dəfə əyilib bizə baş endirdi və sonra, heç bir şey olmamış kimi, yenə də düzəldi.

Ağacların bu qeyri-adi nəzakətliyindən mütəəssir olaraq şlyapamı çıxardım və onlarla salamatlaşdım.

Qəribə nəzakətli ağaclardır, elə deyilmi?

BALIĞIN UDDUĞU GƏMİLƏR

Bizim kompasımız yox idi. Ona görə də uzun zaman tanış olmadığımız dənizlərdə dolaşdıq.

Dəhşətli naqqalar, balinalar və başqa dəniz heyvanları tez-tez gənimizi hər tərəfdən əhatə edirdilər.

Nəhayət, biz elə yekə bir balığa rast gəldik ki, başının yanında durduqda quyruğunu görmək olmurdu.

Balıq su içmək istədikdə yekə ağzını açdı, su çay kimi onun qarnına axıb bizim gəmini də içəri çəkdi. Təsəvvür edə bilməzsiz ki, biz nə qədər həyəcan keçirdik. Hətta bu qədər qoçaqlığıma baxmayaraq, mən özüm belə qorxudan titrəyirdim.

Ancaq balığın qarnı liman kimi sakit idi. Acgöz balığın qarnı başdan-başa çoxdan bəri udduğu gəmilərlə dolu idi. Ah, bilirsiniz ora nə qədər qaranlıq idi. Axı biz orada nə günəş, nə ay, nə də ulduz görürdük.

Balıq gündə iki dəfə su içirdi və hər dəfə su boğazından axanda gəmimiz dalğalar üzərinə qalxırdı. Ayrı vaxtlarda balığın qarnı quru olurdu.

Balığın qarnından su tamamilə çəkildikdə kapitanla gəmidən düşüb gəzməyə çıxdıq. Biz burada dünyanın hər yerindən matroslara – isveçli, ingilis və portuqaliyalı matroslara rast gəldik. Balığın qarnında on min adam vardı. Onlardan bir çoxu burada neçə ildir yaşayırdı. Mən bir yerə toplaşmağı və bu darıxdırıcı həbsxanadan xilas olmaq üçün qurtuluş planı düzəldib müzakirəyə qoymağı təklif etdim.

Məni özlərinə sədr seçdilər. Ancaq iclası açan dəqiqə məlun balıq yenə də su içməyə başladı, biz də qaçıb gəmilərimizə doluşduq.

Ertəsi gün biz yenidən toplaşdıq və belə bir təklif irəli sürdüm: ən uzun olan iki dor ağacını bir-birinə bağlayaq və balıq ağzını açdığı vaxt ağacı dikinə elə qoyaq ki, o, bir də ağzını yuma bilməsin, eləcə ağzı açıq qalsın və biz də sərbəstcə üzüb xaricə çıxaq.

Təklifim hamılıqla qəbul olundu.

Ən qüvvətli matroslardan iki yüz nəfəri ən hündür olan iki dor ağacını balığın ağzına qoydu, balıq ağzını yuma bilmədi. Gəmilər şadlıqla balığın qarnından açıq dənizə çıxdılar. Məlum oldu ki, bu nəhəng balığın qarnında yetmiş beş gəmi varmış. Bunun gövdəsinin nə irilikdə olduğunu siz özünüz təsəvvür edin.

Bir də heç kəsi uda bilməsin deyə biz, əlbəttə, dor ağacını balığın ağzındaca qoyub getdik.

Əsirlikdən qurtarıqdan sonra biz, təbii ki, harada olduğumuzu bilmək istədik. Məlum oldu ki, Xəzər dənizindəyik. Bu, bizi çox

təəccübləndirdi, çünki Xəzər dənizi başqa dənizlərlə əlaqəsi olmayan bir dənizdir.

Ancaq Pendir adasından yanımcə götürdüyüm üçayaqlı alim mənə izah etdi ki, bu balıq Xəzər dənizinə yeraltı kanalların biriylə üzüb gəlmişdir.

Biz sahilə tərəf yollandıq, mən quruya çıxmağa tələsirdim. Yol-daşlarıma dedim ki, bir də heç zaman heç yerə getməyəcəyəm. Bu illər ərzində səyahətlərdə çəkdiyim əzablar mənə bəsdir. İndi isə din-cəlmək istəyirəm!

Sərgüzəştlər məni xeyli yormuşdu, odur ki sakit həyat keçirməyi qərara aldım.

AYI İLƏ ÇARPIŞMA

Ancaq qayıqdan düşən kimi, üstümə zorba ayı atıldı. Bu çox böyük və əcaib heyvan idi.

O, məni bir dəqiqədə parçalaya bilərdi, ancaq mən onun qabaq pəncələrini tutub elə bərk sıxdım ki, ayı ağrıdan bağırdı.

Bilirdim ki, onu buraxsam, o saat məni parçalayacaq. Ona görə də üç gün, üç gecə, ta acından ölüncəyə qədər, pəncələrini əlimdən buraxmadım. Bəli, axırda o, acından öldü, çünki aylar aclıqlarının qarşısını pəncələrini sormaqla alırlar. Bu isə pəncəsini sora bilmədiyindən acından öldü.

O zamandan bəri heç bir ayı üstümə atılmağa cürət eləmir.

YAKOB VƏ VİLHELM QRİMM QARDAŞLARI

(1785–1863)

(1786–1859)

AĞGÜL VƏ QIZILGÜL

Məşə kənarındakı köhnə, kasıb komada yoxsul bir dul qadın yaşayırdı. Komanın qabağı bağ idi. Bu bağda iki qızılgül kolu bitmişdi. Kolların biri ağ, o biri qırmızı gül açmışdı. Dul qadının iki qızı var idi, bu qızlar həmin qızılgüllərə çox oxşayırdılar. Ona görə də onların birinə Ağgül, o birinə Qızılgül adı qoymuşdular.

Qızların hər ikisi çox ədəbli, xoşxasiyyət, zəhmətsevən və sözbəxan idi. Qızılgül həmişə həvəslə çəmənləri və çölləri gəzib çiçək yığar, quş tutardı. Ağgül isə evdə anasının yanında oturub, ev işlərində ona kömək edər, iş olmayanda anası üçün kitab oxuyardı.

Qızlar bir-birini o qədər çox istəyirdilər ki, həmişə bir yerə gedəndə əl-əl tutardılar. Ağgül tez-tez soruşardı: “Biz heç vaxt ayrılmayacağıq, eləmi?” – “Heç bir vaxt” – Qızılgül ona cavab verərdi.

Anası da deyərdi:

– Hər nəyiniz də olsa, onu aranızda bölüşdürəcəksiniz.

Qızlar tez-tez meşəyə gedib giləmeyvə yığardılar. Heyvanlardan heç biri onlara toxunmazdı. Dovşan onların əlindən kələm yeyərdi, dağkeçisi onların yanında otlayar, maral sakitcə ötüb-keçər, quşlar isə aşağı budaqlara qonub, qızlar üçün öz nəğmələrini oxuyardılar.

Ağgüllə Qızılgül öz komalarını elə təmiz saxlayardılar ki, adam baxanda xoşu gələrdi. Yayda Qızılgül evi təmizlər və hər səhər, anası yuxudan durana qədər, onun çarpayısının yanına gül dəstəsi qoyardı. Bu gül dəstəsində hər koldan bir qızılgül olardı.

Qışda Ağgül ocaq qalayıb, üstündə qazan asardı. Qazan misdən idi, ancaq elə yaxşı təmizlənmiş olardı ki, qızıl kimi par-par parıldardı.

Axşam qar lopa-lopa yağanda anası deyərdi:

– Ağgülcan, get qapını bağla!

Sonra onlar ocağın qabağında oturdular.

Anası çeşməyini taxıb, böyük kitabı ucadan oxuyardı, qızlar da ona qulaq asa-asa sap çözüldilər.

Bir dəfə hamısı beləcə rahat oturduqları vaxt kimsə qapını döydü.

Anası dedi:

– Qızılgül, qızım, get tez qapını aç! Yəqin ki, yoldan keçəndir. Qızınmaq üçün özünə sığınacaq axtarır.

Qızılgül gedib qapının siyirməsini çəkdi. O elə düşünürdü ki, qapının ardındakı yoxsul adamdır, ancaq qapını döyən ayı idi. O, iri qara başını qarıdan içəri soxdu.

Qızılgül bərkdən qışqırıb geri çəkildi. Ağgül isə çarpayının arxasında gizləndi.

Lakin ayı birdən dilə gəlib danışdı:

– Qorxmayın, mən sizə heç bir şey eləməyəm. Soyuqdan yaman donmuşam, bir az qızınmaq istəyirəm.

– Ay yazıq ayı, – qızların anası dilləndi. – Gəl ocağın yanında uzan. Ancaq gözlə ki, tüklərin yanmasın.

Sonra:

– Ağgül, Qızılgül, çıxın! – onları çağırırdı. – Ayı sizə toxunmayacaq, o, mehribandır.

Qızlar ayının yanına gəldilər. Onlar daha qorxmurdular.

Ayı dedi:

– Ay uşaqlar, üstümdəki qarı bir az çırpın götürm!

Qızlar şotka gətirib ayının üstündəki qarı yaxşıca təmizlədilər. O isə ocağın yanında rahatca uzandı və sevincindən rahatca donquldandı.

Qızlar tezliklə ayıya öyrəşdilər və bu kobud, nahamar qonağa sataşmağa başladılar. Onlar ayının tüklərini dartırdılar, o donquldandı isə qızlar ucadan gülməyə başlayırdılar. Bu, ayının çox xoşuna gəlirdi. Ancaq qızlar onu həddən artıq incidəndə ayı deyirdi:

– Ay uşaqlar, nə yaman dəcəllik edirsiniz? Yoxsa adaxlınızı öldürmək istəyirsiniz?

Elə ki yatmaq vaxtı çatdı, qızların anası ayıya dedi:

– Bax sən burda, ocağın yanında qala bilərsən, burda nə soyuq var, nə də şaxta.

Hava işıqlananda uşaqlar ayını evdən buraxdılar. O, qarın üstü ilə yorta-yorta meşəyə getdi.

O zamandan bəri ayı hər axşam eyni vaxtda gələr və ocağın yanında uzanaraq, uşaqlara icazə verərdi ki, xətiqləri istəyən kimi onunla əylənsinlər. Qızlar ona elə öyrəşmişdilər ki, onların qara dostları gəlməyincə qapını bağlamırdılar.

Bahar gəldi, hər yer yaşllaşdı, ayı bir dəfə Ağgülə dedi:

– Hə, indi mən getməliyəm, bütün yayı yanınıza gələ bilməyəcəyəm.

– Ay bizim qəşəng ayımız, sən hara gedirsən? – Ağgül soruşdu.

– Mən öz xəzinəmi qəddar cırtdanlardan qorumaq üçün meşəyə getməliyəm. Qışda, torpaq buzlayıb donanda onlar yerin altında qalır və ordan çıxıb bilmirlər. İndi isə günəş torpağı qızdırmış, onun donu açılmışdır, qəddar cırtdanlar da yerin üzünə çıxmışlar. Onlar çıxıb hər yeri qurdalayır və oğurluq edirlər. Elə ki əllərinə bir şey keçdi və onu zirzəmilərinə qoydular, onda onları tap görüm necə tapırsan!

Bu ayrılıq Ağgülü çox kədərləndirdi. O, ayını buraxmamaq üçün qapının siyirməsini çəkdi. Ayı qapıdan çıxanda cəftəyə ilişdi, dərisinin bir parçası qopdu. Ağgülə elə gəldi ki, dərinin altında qızıl parıldadı. Ayı tez qaçıb ağacların arxasında gözdən itdi.

Bir dəfə ana, qızlarını çırpı yığmaq üçün meşəyə göndərdi. Birdən onlar gördülər ki, otun üstündə, yanı üstə yığılmış bir ağacın yanında nə isə bir şey atılıb-düşür, ancaq bunun nə olduğunu heç cür başa düşmədilər.

Qızlar yaxın gəlib, üzü qırıq-qırıq, uzun ağ saqqalı olan bapbalaca qoca bir kişi gördülər. Onun saqqalının ucu ağacın yarığı arasında qalmışdı. O, ipə bağlanmış kiçik kimi hey atılıb-düşürdü, bilmirdi canını necə qurtarsın.

O, köz kimi qıpqırmızı qızarmış gözlərini bərəldərək qızlara baxdı və qışqırdı:

– Orada nə üçün dayanmışınız? Məgər yaxın gəlib mənə kömək edə bilməzsiniz?

– Axı sənə nə olmuşdur? – Qızılgül soruşdu.

– Axmaq, gərək hər şeyi biləsən?! – cırtan səsləndi. – Mən istəyirəm ki, mətbəx üçün odun yarım. Mənim bircə damcı xörəyimi yağun

odunların üstünə qoyduqda o dəqiqə yanır. Axı biz, siz acgöz camaat kimi çox yemirik! Mən pazı düz çalmışdım, hər şey yaxşı idi, ancaq zəhrimar taxta çox hamardı, ona görə də paz sıçrayıb çıxdı. Yarıq elə tez bağlandı ki, mən qəşəng ağ saqqalımı çıxarmağa macal tapmadım. İndi saqqalım orada qaldığından mən gedə bilmirəm. Hələ siz bir gülürsünüz də! Uf, yaman səfehsiniz!

Qızlar var güclərini sərf etdilər. Ancaq saqqalı dartıb çıxara bilmədilər.

– Mən qaçım adam çağırım, – Qızılgül dilləndi.

– Dəli olmusan-nədi, ağılsızın biri ağılsız! – cırtdan ciyildədi.

– Adamı neynirəm, mənim üçün hələ siz ikiniz də çoxsunuz! Məgər yaxşı bir şey fikirləşə bilmirsiniz?

Ağgül dedi:

– Aha, bir azca da səbir elə, mən bir şey fikirləşmişəm.

O, cibindən qayçıyı çıxarıb cırtdanın saqqalının ucunu kəsdi.

Elə ki cırtdan azad oldu, ağac gövdələrinin arasındakı qızılla dolu kisəsini götürüb:

– Kəbud insan! Belə qəşəng saqqalı da kəsərlər! Sizi görüm!.. – deyərək donquqdana-donquqdana getdi.

Başqa bir vaxt Ağgüllə Qızılgül balıq tutmağa getmişdilər.

Onlar çaya yaxınlaşdıqda suyun sahilində çəyirtkəyə oxşayan bir şeyin atılıb-düşdüyünü gördülər.

Qızlar yaxına gəlib cırtdanı tanıdılar.

– Hara belə qaçırısan? – Qızılgül soruşdu. – Yoxsa suya atılmaq fikrindəsən?

– Mən elə də axmaq deyiləm! – cırtdan qışqırdı. – Görmürsünüz ki, bu lənətə gəlmiş balıq məni dartıb aparır?

Qızlar gördülər ki, cırtdanın saqqalı tilovun ipinə ilişib.

İri balıq tilova gələndə cırtdanı da özü ilə çəkib. Balıq onu göz işlədikcə uzanan sahil boyu çəkib aparır. Nə bilmək olar, bir də gördün çəkib suya saldı. Qızlar lap vaxtında özlərini yetirdilər. Cırtdanı tutub saxladılar və çalışdılar ki, saqqalını ipdən açsınlar. Lakin çalışmaları nəhaq idi: saqqal ipə yaman dolaşmışdı.

Onların qayçı çıxarıb ipə dolaşmış saqqalı kəsməkdən başqa ayrı çarələri qalmamışdı.

Cırt dan bunu gördükdə onların üstünə qışqırdı:

– Nə axmaq qızlarsınız, bu nə adətdir sizdə, elə istəyirsiniz ki, adamı eybəcərləşdirəsiniz! Hələ ucunu kəsdiyiniz bəs deyil, indi də yaxşı hissəsini kəsdiniz! Mən öz adamlarımın gözünə görünə bilmərəm. Sizi görüm qaçanda qıçınız sınısın!

Sonra o, qamışlıqda gizlətdiyi mirvari dolu kisəni götürüb, bir kəlmə belə demədən daşların arxasında gözdən itdi.

Bir dəfə də anası Ağgüllə Qızılgülü iynə, sap, qaytan və lent almaq üçün şəhərə göndərdi. Qızlar çəmənliklə gedirdilər. Birdən onlar iri bir quş gördülər. O, yavaş-yavaş havada fırlanaraq, getdikcə aşağı enirdi. Nəhayət, quş qızların yaxınlığındakı böyük bir daşın yanına endi. Qızlar qulaqbatırıcı, yazıq bir səs eşitdilər. Onlar qaçıb gördülər ki, köhnə tanışları cırt danı qaraquş qamarlayıb aparmaq istəyir. Rəhmdil qızlar cəld cırt dandan yapışdılar və qaraquşla o qədər çarpışdılar ki, axırda o, cırt danı buraxıb uçdu. Elə ki cırt dan özünə gəldi, o saat cırıltılı səslə çığırdı:

– Siz bir az ehtiyatlı ola bilməzdiniz? Paltarımı elə cırmısınız ki, tamam parça-parça olub. Uf, nə qaba, kobud qızlarsınız!

Sonra o, daş-qaşla dolu kisəni götürdü və sürüyə-sürüyə onu qaya altındaki zirzəmisinə apardı.

Qızlar yollarına davam etdilər.

Şəhərdə onlar özlərinə lazım olan şeyləri aldıqdan sonra həmin yolla evlərinə döndülər. Yolda yenə cırt danı gördülər. Cırt dan belə gec bir vaxtda bu yolla keçib gedənin olacağını heç güman etmirdi. Ona görə də öz qiymətli daş-qaşını çıxarıb dümdüz bir yerdə sərmışdi. Batan günəşin şüası işıldayan daşların üstünə düşmüşdü, onlar rəngdən-rəngə çalaraq elə qəşəng parıldayırdı ki, qızlar ayaq saxlayıb, heyrətlə onlara baxırdılar.

– Nə ağzınızı açıb dayanmısınız? – cırt dan bağırdı və onun bomboz sifəti hirsindən çuğundur kimi qıpqırmızı oldu.

O, qızları yenə hədələmək istəyirdi ki, bu zaman nərilti eşidildi və qara ayı meşədən qaçıb gəldi.

Qorxmuş cırt dan yerindən sıçradı, lakin zirzəmisinə girməyə macal tapmadı. Ayı lap yaxında idi. Cırt dan qorxusundan titrəyərək fəryada başladı:

– Sevimli, cənab ayı, mənə yazığınızı gəlsin! Mən bütün xəzinəmi sizə verirəm. Bir baxın, görün necə qiymətli daş-qaşlardır! Həyatımı mənə bağışlayın! Belə balaca bir adam sizin nəyinizə lazımdır? Məni dişinizin altında heç hiss etməzsiniz. Yaxşısı budur, bu həyasız qızları götürün, bunlar sizin üçün ləzzətli tikədir. Onları nuşcanlıqla yeyin!

Ancaq ayı onun sözünə qulaq asmadı. O, pəncəsi ilə bu qəddar adamı vurub öldürdü.

Qızlar qaçmağa başladılar. Lakin ayı onları səslədi:

– Ağgül! Qızılgül! Qorxmayın, dayanın, mən sizinlə gedirəm!

Qızlar onun səsinə tanıyıb dayandılar. Ayı onlara yanaşanda birdən ayı dərisi onun əynindən düşdü və qızlar qarşılarında qızıl libas geymiş gözəl bir oğlan gördülər. O dedi:

– Mən kral oğluyam. Qəddar cırdan mənim xəzinəmi oğurlayıb, özümü də ayıya çevirmişdi. Mən də meşədə onun ölümü çatana kimi veyllənməli idim. İndi o, öz payını aldı.

Tezliklə Ağgül kralın oğluna, Qızılgül isə onun qardaşına ərə getdi. Qoca ana da qızlarının yanında sakit və xoşbəxt yaşayaraq, uzun illər ömür sürdü.

Hər iki qızılgül kolunu isə özü ilə aparıb, pəncərəsinin qabağına basdırdı.

Hər il bu kollar gözəl, ətirli ağ və qırmızı güllər açırdı.

DÖRD USTA QARDAŞ

Biri vardı, biri yoxdu, bir yoxsul kişi vardı, onun da dörd oğlu vardı. Oğlanlar boy atıb böyüdü, yaşa doldu. Günlərin birində ataları onlara dedi:

– İstəkli övladlarım, daha sizi dolandıra bilmərəm, gedin, diyar-bədiyar dolaşın, özünüzə çörəkpulu qazanın. Sənət öyrənin, sonrası da Allah kərimdir.

Qardaşlar əllərinə ağac aldılar, ataları ilə vidalaşmış, şəhər darvazalarına tərəf üz tutdular. Xeyli yol gedib dörd yolaırcına yetişdilər. Böyük qardaş dedi:

– Burada biz ayrılmalıyıq. Ancaq dörd ildən sonra bugünkü gün buradaca görüşək, o vaxta qədər də bəxtimizi sınayaq.

Hərə öz yolu ilə getdi; böyük qardaşın rastına bir adam çıxdı, soruşdu ki, hara gedir, niyyəti nədir.

Böyük qardaş cavab verdi:

– Bir sənət öyrənmək istəyirəm.

O adam dedi:

– Qoşul mənə, oğru ol.

Böyük qardaş dedi:

– Yox, indi bu sənət hörmətdən düşüb, axırı da dar ağacıdır.

Həmin adam dedi:

– Eh, dar ağacından qorxma, səni elə öyrədəcəyəm ki, heç kim izini-tozunu da tapa bilməsin.

O adam böyük qardaşı razı saldı, böyük qardaş da onun sayəsində usta oğru oldu; aparmaq istədiyini apardı, qabağında heç kəs dura bilmədi.

İkinci qardaş da bir nəfərə rast gəldi, o adam da həmin şeyi soruşdu; hansı sənəti öyrənmək istəyirsən?

İkinci qardaş cavab verdi:

– Hələ özüm də bilmirəm.

– Elə isə gedək mənəmlə, münəccim olarsan, göyün də, yerin də səndən gizli sirri qalmaz.

Bu sənət qardaşın xoşuna gəldi və o elə təcrübəli münəccim oldu ki, dərşini qurtaranda ustadı ona müşahidə borusu bağışlayıb belə dedi:

– Bu müşahidə borusuyla yerdə də, göydə də nələr olduğunu görəcəksən, səndən gizli heç bir sirr qalmayacaq.

Üçüncü qardaş da bir ovçu aparıb, öz sənətini ona öyrətdi. Bu qardaş da ovçuluq sənətini elə öyrəndi ki, usta ovçu oldu. Ustadı axırda ona bir tufəng bağışlayıb dedi:

– Bu tufəng düz nişan alır, nəyi vurmaq istəsən, vuracaqsan.

Kiçik qardaş da bir nəfərə rast gəldi və o da nə sənət öyrənmək istədiyini qardaşdan soruşdu:

– Dərziliyə həvəsin varmı?

Cavan oğlan cavab verdi:

– Heç adını tutmaq istəmirəm. Səhərdən-axşamacan belini büküb oturasan, iynəni ora-bura batırasan, ütü çəkəsən... yox, belə iş ürəyimcə deyil.

O adam dedi:

– Nə danışırısan, bu iş qətiyyəən sən fikirləşdiyini kimi deyil. Mən sənə tamam ayrı cür dərzilik öyrədəcəyəm, həm gəlirli, həm də hörmətli sənət olacaq.

O, cavan oğlanı yola gətirdi və dərzilik peşəsini ona yaxşı-yaxşı öyrətdi. Ayrılanda ona bir iynə verib dedi:

– Bu iynə ilə əlinə nə keçdi tikəcəksən, istər yumurta kimi kövrək, istər palıd kimi möhkəm olsun, heç tikiş yeri də bilinməyəcək.

Dörd il keçdi, dörd qardaş şərtləşdiyi kimi, eyni vaxtda yolayrıcında görüşdü. Sevinilər, qucaqlaşib öpüşdülər və evə atalarının yanına qayıtdılar.

Ataları onları görəndə çox sevindi, dedi:

– Hə, nə əcəb yenə yanıma qayıtmısınız?

Onlar başlarına gələn əhvalatı, nə sənət öyrəndiklərini danışdılar. Evin qabağındakı qollu-budaqlı ağacın altında oturanda ataları dedi:

– Hə-ə, indi də bacardığınızı yoxlamaq istəyirəm.

Yuxarı baxıb ortancıl oğluna dedi:

– Bax, bu ağacın başında, iki budaq arasında alacəhrə yuvası var. De görüm, yuvada neçə yumurta var?

Münəccim müşahidə borusunu götürüb yuxarı baxdı, dedi:

– Beş.

Atası böyük oğluna üz tutdu:

– Yumurtaları elə götür ki, onların üstündə oturan quşun heç xəbəri də olmasın.

Zirək oğru yuxarı dırmaşdı, quşun altından beş dənə yumurtanı elə götürdü ki, quşun heç ruhu da incimədi. Oğlan yumurtaları atasına verdi. O da stolun hər küncünə bir yumurta qoydu, birini də ortada saxladı və ovçuya dedi:

– Hünərin var, bir güllə ilə beş yumurtanın beşini də ortadan böl.

Ovçu tüfəngi çiyinə qaldırdı, yumurtaları, atasının dediyi kimi, yarıdan böldü, özü də bir atmaqla. Yəqin, barıtı elə idi ki, qırma kimi səpələnirdi.

– Hə, indi sənin növbəndir, – atası dördüncü oğluna üz tutdu.
– Bu yumurtaları, içindəki balaları da elə tik ki, qırmadan zədələndikləri heç bilinməsin.

Dərzi iynəsini çıxarıb, hamısını atasının dediyi kimi tikdi. Qurtarandan sonra oğru həmin yumurtaları ağacın başındakı yuvaya qaytarıb elə qoydu ki, quş heç xəbər də tutmadı. Günlərin birində balalar yumurtadan çıxdılar, hamısının da boğazında qırmızı zolaq vardı, dərzinin tikiş yeri.

Ata oğlanlarına dedi:

– Hə-ə, gərək oturub-durub sizi tərifləyim; görünür, vaxtı boş keçirməmişiniz, gərəkli peşələri öyrənmişiniz, heç bilmirəm hansınıza üstünlük verim. Ustalığınızı göstərmək üçün fürsət düşsə, onda məlum olacaq.

Elə bu əhvalatdan az müddət keçmiş ölkəyə vəlvələ düşdü ki, kralın qızını əjdaha oğurlayıb. Kral gecə-gündüz dərd çəkdi, qəm-qüssə yedi, hər yerə car çəkdi ki, kim qızını xilas eləsə, onu həmin adama ərə verəcək. O vaxt qardaşlar öz aralarında belə dedilər: “Fürsətdir, ustalığımızı göstərək”. Dördü də bir yerdə kralın qızını xilas etməyə qərar verdi.

Münəccim dedi:

– Onun harada olduğunu indi biləcəyəm. – Müşahidə borusunu tutub baxdı: – Odur, görürəm onu, buradan çox uzaqdır, dənizin ortasında, qayanın üstündə oturub, əjdaha da onun keşiyini çəkir.

Kralın yanına gedib, özü və qardaşları üçün ondan bir gəmi istədi; gəmiyə minib dənizə çıxdılar, həmin qayaya yan aldılar. Kral qızı qayanın üstündə oturmuş, əjdaha da başını onun dizinə qoyub yatmışdı.

Ovçu dedi:

– Güllə atmağa ürək eləmirəm, birdən qəşəng qıza dəyər.

– Onda mən öz fəndimə əl atım, – oğru arxadan yanaşdı, qızı üsul-luca əjdahanın başı altından çəkib apardı; əjdaha heç xorultusuna da ara vermədi.

Onlar sevincək gəmiyə minib açıq dənizə çıxdılar. Əjdaha oyanıb kral qızını görməyəndə qəzəblənib onların ardınca düşdü, göyə qalxıb gəminin üstündə dövrə vurdu. Gəmiyə enmək istəyəndə ovçu tufəngi ona tuşlayıb, düz ürəyindən vurdu. Əjdaha elə nəhəngdi ki, yıxılanda

gəmini dağıdıb parça-parça elədi. Xoşbəxtlikdən, qardaşlar taxta parçalarından yapışub, suyun üzündə qaldılar. Təhlükə yenə onların başı üstünü almışdı. Amma dərzi öz sehrli iynəsini çıxarıb, iri tikişlə taxta parçalarını cəld bir-birinə tikdi, üstündə oturdu. Sonra gəminin bütün parçalarını yığıb, hamısını elə tez, elə ustalıqla tikdi ki, bir az keçmiş gəmi yenə yelkənlərini açıb dənizdə üzdü. Hamısı da sağ-salamat öz ölkələrinə qayıtdı.

Kral, qızını görən gün ölkədə toy-bayram oldu. Kral dörd qardaşa dedi:

– Mənim qızım birinizin arvadı olacaq, amma o kimə düşəcək, onu öz aranızda müəyyən eləyin.

Qardaşların arasında qızğın mübahisə düşdü, çünki hər biri istəyirdi qız onun olsun.

Münəccim dedi:

– Hərgah mən kral qızını görməsəydim, sizin səyiniz də, bacarığınız da gərək olmayacaqdı, buna görə də qız mənimdir.

Oğru dedi:

– Əgər mən qızı əjdahanın başının altından çıxarıb aparmasaydım, sənin onu görməyindən fayda olmayacaqdı, buna görə də qız mənimdir.

Ovçu dedi:

– Hərgah mənim gülləm dəyməsəydi, əjdaha sizi kral qızı ilə bir yerdə parçalayacaqdı, buna görə də qız mənimdir.

Dərzi də dedi:

– Hərgah mən iynəmlə gəmini tikməsəydim, hamınız dənizdə batacaqdınız, buna görə də qız mənimdir.

Kralın isə qərarı belə oldu:

– Hər birinizin onunla evlənməyə eyni haqqı var, buna görə də o, sizin heç birinizin olmayacaq, amma mükafat olaraq sizin hər birinizə krallığının bir hissəsini bağışlayıram.

Bu qərar qardaşların xoşuna gəldi. Onlar dedilər:

– Bir-birimizə düşmən olmaqdansa, qoy belə olsun.

Hər qardaşa krallığın bir hissəsi çatdı, onlar da ataları ilə birgə ömürlərinin axırına kimi xoşbəxt yaşadılar.

BREMEN ÇALĞIÇILARI

Çox-çox illər bundan qabaq yer üzündə bir dəyirmançı yaşayırdı. Dəyirmançının bir ulağı vardı, çox yaxşı, ağıllı, güclü ulaqdı. Ulaq dəyirməndə çox işlədi, belində un tayları daşıdı və axır ki, qocaldı.

Sahibi gördü ulaq gücdən düşüb, daha işə yaramır, odur ki onu evdən qovdu.

Ulaq qorxdu, fikirləşdi ki: “İndi neyləyim, hara gedim? Qocalıb əldən düşmüşəm”.

Sonra öz-özünə dedi: “Gedərəm Bremen şəhərinə, orada küçə çalğıçısı olaram”.

Elə də elədi. Getdi Bremen şəhərinə. Ulaq yolla gedir, anqırırdı. Bir də gördü yolda bir ov iti uzanıb, ağır-ağır ləhləyir.

Ulaq soruşdu:

– Niyə belə ləhləyirsən, ay it? Nə olub sənə?

İt dedi:

– Yorulmuşam. Uzun yol qaçmışam, təngnəfəs olmuşam.

Ulaq soruşdu:

– Niyə belə qaçmısan ki, ay it?

İt dedi:

– Eh, mənə rəhmin gəlsin, ay ulaq! Ovçunun yanında çox yaşadım. Çöllərdə, bataqlıqlarda ov quşlarının arxasınca qaçdım, indi qocalmışam, daha ova yaramıram, sahibim də məni öldürmək fikrinə düşdü. Mən də qaçmışam, indi neyləyəcəyəm, onu bilmirəm.

Ulaq ona belə məsləhət verdi:

– Gedək mənimlə Bremen şəhərinə, orada küçə çalğıçısı olarıq. Sən bərk hürürsən, səsin yaxşıdır. Sən həm oxuyarsan, həm də təbil çalarsan, mən də həm oxuyaram, həm də gitara çalaram.

İt dedi:

– Nə deyirəm ki?! Gedək.

Onlar qoşa getdilər.

Ulaq gedə-gedə anqırır, it də gedə-gedə hürürdü.

Az getdilər, çox getdilər, birdən gördülər ki, yolun üstündə qəmli, kədərli bir pişik oturub.

Ulaq ondan soruşdu:

– Niyə belə qəmlisən?

İt də ondan sorudu:

– Niyə belə kədərlisən?

Pişik dedi:

– Ah, mənə rəhminiz gəlsin, ay ulaq, ay it! Öz sahibəmin yanında uzun illər yaşadım, siçovul tutdum, siçan tutdum. İndi daha qocalmışam, dişlərim kütləşib. Sahibəm gördü ki, daha siçan tuta bilmirəm, məni çayda batırmaq fikrinə düşdü. Mən də evdən qaçdım. İndi neyləyim, nəylə dolanım – bilmirəm.

Ulaq ona da məsləhət verdi:

– Gedək bizimlə Bremen şəhərinə, ay pişik, orada küçə çalğıcıları olaq. Sənin səsin yaxşıdır? Həm oxuyarsan, həm də skripka çalarsan; it – həm oxuyacaq, həm də təbil çalacaq, mən özüm də oxuyacağam, həm də gitara çalacam.

Pişik dedi:

– Nə deyirəm ki?! Gedək.

Bir-birinə qoşulub yola düşdülər.

Ulaq gedə-gedə anqırır, it – hürür, pişik də miyovuldayırdı.

Az getdilər, üz getdilər, bir həyətin yanından keçəndə gördülər darvazanın üstünə bir xoruz qonub bərkdən çıxırır: “Quq-qulu-qu!”

Ulaq ondan soruşdu:

– Niyə belə çıxırırsan, ay xoruz?

İt ondan soruşdu:

– Sənə nə olub belə?

Pişik soruşdu:

– Bəlkə, sənin xətrinə dəyiblər?

Xoruz dedi:

– Ah, mənə rəhminiz gəlsin, ay ulaq, ay it, ay pişik! Sabah mənim sahiblərimgilə qonaqlar gələcək. Mənim sahiblərim məni kəsib, şorba bişirmək istəyirlər. İndi mən neyləyim?

Ulaq dedi:

– Ay xoruz, gedək bizimlə Bremen şəhərinə, orada küçə çalğıcısı olarıq. Səsin yaxşıdır, sən oxuyub balalayka çalarsan, pişik oxuyub skripka çalar, it oxuyub təbil çalar, mən də oxuyub gitara çalaram.

Xoruz dedi:

– Nə deyirəm ki?! Gedək.

Hamısı bir yerdə yola düşdü.

Ulaq gedə-gedə anqırır, it – hürtür, pişik – miyovuldayır, xoruz da banlayırdı.

Az getdilər, çox getdilər, bir də gördülər ki, gecə düşüb. Ulaqla it iri bir palıdın altında uzandılar, pişik budağa dırmaşdı, xoruz isə ağacın lap təpəsinə qonub, oradan ətrafa baxmağa başladı.

Baxdı, baxdı, gördü ki, yaxınlıqda bir yerdən işıq gəlir. Qışqırdı:

– İşıq yanır!

Ulaq dedi:

– Gərək öyrənək görək bu nə işıqdır. Bəlkə, yaxında ev var.

İt dedi:

– Bəlkə, bu evdə ət var? Nə yeyərdim!

Pişik dedi:

– Bəlkə, bu evdə süd də var? Nə içərdim!

Xoruz dedi:

– Bəlkə, bu evdə darı da var? Nə dənləyərdim!

Onlar durub işıq gələn yerə getdilər. Çəmənliyə çıxanda gördülər burada bir ev var, pəncərələrindən də işıq gəlir.

Ulaq evə yaxınlaşıb, pəncərədən içəri baxdı.

Xoruz soruşdu:

– Orada nə görürsən, ulaq?

Ulaq dedi:

– Görürəm ki, stolun arxasında quldurlar oturub, yeyib-içirlər.

İt dedi:

– Necə yemək istəyirəm!

Pişik dedi:

– Necə içmək istəyirəm!

Xoruz dedi:

– Quldurları evdən necə qovaq?

Fikirləşdilər, fikirləşdilər, tapdılar. Ulaq qabaq ayaqlarını pəncərəyə qoydu, it onun belinə çıxdı, pişik itin belinə qalxdı, xoruz da uçub pişiyin başına qondu.

Hamısı birdən çığırdı:

ulaq – anqırdı,
it – hürdü,
pişik – miyovuldadı,
xoruz da – quq-qulu-qu – banladı...

Qışqırıb, pəncərədən içəri yumbalandılar.

Quldurlar qorxub meşəyə qaçdılar.

Ulaq, it, pişik və xoruz stolun ətrafına yığışib yeməyə girişdilər.

Yedilər, içdilər, yedilər, içdilər, doydular, yıxılıb yatdılar.

Ulaq həyətdə samanın üstə uzandı, it qapı ağzında sərələndi, pişik isti sobanın üstündə yumrulandı, xoruz da uçub darvazaya qondu.

Onlar evin işığını söndürüb yuxuya getdilər.

Quldurlar qalın meşədə oturub, ağacların arasından evlərinə baxırdılar.

Gördülər ki, evdə işıq söndü, qaranlıq oldu.

Quldurlardan birini göndərdilər ki, görsün evdə nə var, nə yox.

Bəlkə, nahaq yerə belə qorxublar?

Quldur evə yaxınlaşdı, qapını açdı, mətbəxə girdi. Gördü ki, sobanın üstündə iki işıq gəlir. Fikirləşdi ki, yəqin, közdür qızarıb, çırpı alışıdırmaq istədi. Çırpını közə batırdı, demə, pişiyin gözləri imiş.

Pişik hirsələndi, yerindən sıçradı, “fff” eləyib, pəncəsini quldura çırpıb cırmaqladı.

Quldur qapıya cumdu, orada it onun ayağının yapışdı.

Quldur həyətdə qaçdı, orada ulaq ona təpik atdı.

Quldur darvazaya yüyürdü, orada da xoruz var səsiylə banladı: “Quq-qulu-qu!”

Quldur dabanına tüpürüb meşəyə sarı götürüldü. Yoldaşlarının yanına çatıb dedi:

– Bəlayə düşmüşük. Bizim evə qorxulu nəhənglər doluşublar. Birisi uzun barmaqları ilə üzümdən yapışdı, o birisi bıçaqla ayağımı kəsdi, üçüncüsü ağacı belimə çırpdı, dördüncüsü də arxamca çığırdı: “Oğrunu tu-tu-tun!”

Quldurlar dedilər:

– Vay, tez qaçıb canımızı qurtaraq.

Quldurlar bu meşədən birdəfəlik qaçıb getdilər.

Bremen çalğıcıları – ulaq, it, pişik və xoruz onların evində şad-xürrəm yaşamağa başladılar.

VARLI VƏ YOXSUL

Çox-çox qədimlərdə – Allah hələ yer üzündə gəzib-dolaşdığı zamanlarda elə oldu ki, günlərin birində, axşamüstü, qaş qaralanda Allah yoruldu, gecələməyə də yer tapmadı. Yol üstündə üzbəüz iki ev gördü; biri böyük, qəşəngdi, o biri də kiçikdi, yöndəmsiz. Böyük ev varlının, kiçik ev də yoxsulun idi. Allah fikirləşdi ki, varlının evində yataram, ona əziyyətim dəyməz. Qapısının döyüldüyünü eşidən varlı balaca pəncərəni açıb, yad adamdan soruşdu ki, nə istəyir.

Allah cavab verdi:

– Evində gecələməyə mənə izin ver!

Varlı yad adamı başdan-ayağa süzdü, Allah da geyimindən kasıba oxşadığından, varlı başını bulayıb dedi:

– Mən sizi içəri buraxa bilmərəm, otaqlarım tərəvəzlə, toxumla doludur; əgər hər qapı döyəni evimdə gecələməyə qoysam, özüm dilənçi kökünə düşərəm. Görün, bəlkə, bir başqası sizi evə buraxdı.

Varlı pəncərəni örtüdü, Allah da qapı arxasında qaldı. Sonra dönüb, yolun o tərəfindəki balaca evə sarı yönəldi. Qapını döyən kimi yoxsul sürgünü çəkdi, qapını açıb, qərrib adamı içəri dəvət etdi.

Dedi:

– Evinde gecələyin, hava qaralıb, belə vaxtda yol getmək olmaz!

Bu rəftar Allaha xoş gəldi, o, içəri keçdi. Yoxsulun arvadı əl verib onunla görüşdü, xoşgəldin elədi və dedi ki, ürəyi necə istəyir, elə rahatlınsın, onlar Allah qonağından heç nəyi əsirgəməzlər. Sonra ocağın üstünə kartof qoydu, o bişincə keçini sağdı ki, qonağa bir az süd versin. Süfrə açdılar, Allah da onlarla birlikdə şam elədi, ruzilərini onunla təmiz ürəklə böldüklərindən, təamları da Allaha xoş gəldi. Yeyib qurtardılar, yatmaq vaxtı çatanda arvad ərini çağırıb, ona yavaşıca dedi:

– Ay kişi, gəl bu gecə biz saman üstündə yataq, qonaq da bizim yatağımızda uzansın, uzaq yol gəlib, yorğundur, rahat yatıb dincəlsin.

Kişi:

– Canla-başla təklif elərəm, – deyib Allaha yaxınlaşdı, dedi ki, əgər istəsə, buyurub onların yatağında yatsın, dincini alsın. Allah qocaların yatağını onların əlindən almağı özünə rəva bilmədi, ancaq kişi də, arvad da elə səmimiyyətlə xahiş elədilər ki, axırda Allah razı olub, onların yatağında uzandı; qocalar da yerdə özləri üçün saman döşədilər. Səhər tezdən də qalxıb, azuqələrindən qonaq üçün nahar hazırladılar. Günün işığı pəncərədən içəri düşəndə Allah yuxudan oyandı, onlarla çörək kəsdi, sonra səfərə hazırlaşdı. Qapıdan çıxanda onlara üz tutdu:

– Belə rəhmdil, ürəyiaçıq olduğunuza görə mənə üç arzu deyın, yerinə yetirim.

Kasıb dedi:

– Özümə o dünyada cənnət arzulayıram, bir də ki nə qədər sağlam, cansağlığımız və bir parça çörəyimiz olsun; üçüncü arzum nədir, onu bilmirəm.

Adil Allah cavab verdi:

– Köhnə evinin yerində təzəsini istəmirsən?

Kasıb dedi:

– Bəli, elə evim olsaydı, razı qalardım.

Allah da onları arzularına çatdırdı, köhnə evlərini təzələdi, bir daha xeyir-dua verib yola çıxdı.

Gün bir boy qalxanda dövlətli yuxudan oyandı, pəncərədən boy-lanıb gördü ki, evi ilə üzbəüz damı qırmızı kirəmitli təzə, qəşəng bir ev var; əvvəl o yerdə yoxsul daxma vardı. Heyrətdən gözləri bərələn varlı, arvadını səsləyib dedi:

– Mənə de görüm bu nə olan şeydir? Axı dünən axşam burada köhnə, miskin bir daxma görmüştüm, bu günə təzə, qəşəng ev peyda olub. Aşağı düş, gör nə işdir.

Arvad gedib yoxsulu sorğu-suala tutdu. O da əhvalatı danışdı:

– Dünən axşam qərib bir adam gəldi, gecə qalmağa yer istədi, bu gün səhər də bizimlə vidalaşanda üç arzumuzu yerinə yetirdi: o dünyada cənnət, sağlamlıq və bir parça çörək, bir də köhnə daxmamızın yerində təzə, qəşəng ev.

Varlının arvadı evə cumdu, əhvalatı ərinə nəql elədi. Əri dedi:

– Kül mənim başıma, mən nə biləydim?! Axı o qərrib adam əvvəlcə bizim qapını döyüb, gecə qalmağa yer istədi, mən də onu qaytardım...

Arvadı ona məsləhət gördü:

– Sən də yubanma, atını min, özünü həmin adama çatdır, xahiş elə, üç arzunu yerinə yetirsin.

Varlı ağıllı məsləhətə qulaq asdı, atını çapıb, Allaha yetişdi; onunla mülayim, nəzakətlə danışdı, rica elədi ki, qapını gec açdığına görə ondan inciməsin, açarı axtarırmış, o da tez çıxıb gedib. Hərgah həmin yolla geri qayıtsa, onun evində qonaq qalsın.

Allah dedi:

– Yaxşı, əgər geri qayıtsam, elə də edərəm.

Varlı soruşdu ki, o da qonşusu kimi üç şey arzulaya bilərmimi?

Allah dedi:

– Əlbəttə, arzulamaq olar, amma bu, sənin özün üçün pis olacaq, heç nə arzulamasan yaxşıdır.

Varlı istədi elə şey arzulasın ki, yerinə yetəndə onu xoşbəxt eləsin.

Allah dedi:

– Qayıt evinə, sənin üç arzun yerinə yetəcək.

Varlı istədiyinə çatdı, evinə gedə-gedə yol boyu fikirləşdi ki, özünə nə arzulasın. Çox götür-qoy elədi, atın cilovunu boşaltdı, at dördnala çapdı, bu da varlının fikrini dağıtdı. O, əlini atın boynuna vurdu:

– Bir az asta, Liza. – Lakin at hey çapırdı, sonra şahə qalxdı. Varlı hirsələnib çığırtdı: – E-eh, görüm sənin boynun sınısın!

Sözlər ağzından çıxmamış təpəsi üstə yerə gəldi, at da ölü kimi torpağa sərildi, daha tərənəmədi: onun birinci arzusu beləcə yerinə yetdi.

Varlı xəsis olduğundan yəhəri qoyub getmək istəmədi, onu atın belindən götürüb çiyinə atdı. İndi daha piyada getməli idi. “Hələ iki arzum da qalıb” – dedi. Qumun içi ilə yeriyirdi, gün də bərk qızdırırdı; yaman isti oldu, ürəyində də öz-özünə acığı tutdu: yəhər çiyini əzir, o isə nə arzulayacağını fikirləşib tapa bilmirdi. Öz-özünə dedi: “Əgər mən bütün dünyanı, dünyanın bütün sərvətini arzulasaydım, yenə də nəsə başqa şeylər arzulayacaqdım, bunu yəqin bilirəm, elə eləmək istəyirəm ki, arzulamağa daha heç nə qalmasın”. O, ah çəkib dedi:

– Bəli, hərgah mən üç arzusu qalmış Bavariya kəndlisi olsaydım, bilərdim neylərdim: əvvəla, özüm üçün çoxlu pivə arzulardım, o qədər

pivə arzularım ki, içə bilim, üçüncüsü, bir çəllək pivə də üstəlik arzularım.

Hərdən ona elə gəlirdi ki, arzularını tapıb, amma sonra bu arzular ona xırda görünürdü. Birdən yadına düşdü ki, arvadı oturub evdə, sərin otaqda, ləzzətli yeməklər yeyir. Bu fikir onu bərk hirsləndirdi, özü də istəmədən, elə belə mızıldandı:

– İstərdim ki, o, evdə yəhərin üstündə otursun, yerə düşə bilməsin, mən də daha yəhəri çiynimdə daşımayım.

Axırncı kəlmə dilindən qopan kimi yəhər çiyindən yox oldu, o bildi ki, ikinci arzusuna çatıb. Ancaq əsl istini indi hiss elədi, addımlarını yeyinlətdi; evində, öz otağında təkə oturub, nəşə böyük bir arzu, axırncı arzusu barədə fikirləşmək həsrəti duydu. Gəlib evinə yetişəndə qapını açıb gördü ki, arvadı yəhərdə oturub, nə illah eləyirsə, yerə düşə bilmir, zarıyıb qışqırır.

Varlı dedi:

– Elə buna razı ol, mən dünyanın bütün var-dövlətini sənin üçün arzulamağa hazırım, təki sən yəhərdən düşməyəsən.

Arvadı ona “dəli” dedi, çığırdı:

– Yəhərdən düşə bilmirəmsə, dünyanın var-dövlətini neyləyirəm?! Bunu mənimçün sən arzulamısan, yəhərdən düşməyimə də sən kömək eləməlisən.

İstəsə də, istəməsə də, üçüncü arzunu deməyə məcbur oldu, o da bu idi ki, arvadı yəhərdən qopub, onun üstündən düşə bilsin. O dəqiqə də arzu yerinə yetdi. Demək, qismət belə oldu: peşmançılıq, əlləşmək, acıqlanmaq, bir də atsız qalmaq. Yoxsul ər-arvadsa, xeyirxah adamlar əcəl gününə qədər yaşadıkları kimi, bolluq içində, dinc və rahat yaşadılar.

DIRİLİK SUYU

Vaxtilə bir kral yaşayırdı; o, elə xəstə idi ki, heç kəs onun sağalacağına inanmırdı. Kralın üç oğlu vardı, atalarının ümitsiz halından kədərələnmiş bu üç qardaş bir gün kral bağına enib, dərddli-dərddli ağladı.

Bağda onlara bir qoca rast gəldi, niyə ağladıqlarını soruşdu. Qardaşlar dedilər ki, ataları ölüm yatağındadır, əlac da yoxdur. Qoca dedi:

– Mən bir dərman bilirəm, adına dirilik suyu deyirlər, kim bu sudan içsə, sağalacaq. Ancaq bu suyu tapmaq asan iş deyil.

Böyük qardaş dedi:

– Mən suyu taparam.

Xəstə kralın yanına gedib xahiş elədi ki, dirilik suyunun arxasınca getməyə ona izin versin, çünki kralı yalnız bu su sağaldacaq.

Kral dedi:

– Yox, bu çox qorxulu səfərdir, ondansa qoy ölüm.

Oğul çox yalvardı, çox dil tökdü, axırda kral razı oldu. Kralın oğlu isə ürəyində fikirləşdi: “O suyu tapıb gətirərəm, olaram atamın ən istəkli oğlu, krallığın da varisi”.

Hazırlayıb yola düşdü; bir qədər getmiş rastına cırtıdan çıxdı. Cırtıdan onu hayladı:

– Hara belə tələsirsən?

Kral oğlu qürurla cavab verdi:

– Bunu bilməsən də olar, səfeh cırtıdan.

Dedi və çapıb getdi.

Xırdaca adam qəzəblənib qarğış tökdü. Çox keçmədi, oğlan iki dağ arasındakı keçidə düşdü, yol getdikcə keçid daraldı, dağlar az qala qovuşdu, elə oldu ki, nə atı döndərə, nə də yəhərdən qalxa bildi; kral oğlu dağların arasında tilsimə düşdü. Xəstə kral əbəs yerə gözlədi, böyük oğlu qayıtmadı.

Onda ortancıl oğul dedi:

– Ata, izin ver, dirilik suyunun arxasınca mən gedim! – Ürəyində isə fikirləşdi: “Hərgah qardaşım ölübsə, krallıq mənə çatacaq”.

Onu da kral əvvəlcə buraxmaq istəmədi, sonra ürəyi yumşaldı. Bu oğlan da qardaşının getdiyi yolla getdi, ona da cırtıdan rast gəlib soruşdu ki, hara tələsir.

Ortancıl oğul dedi:

– Eh, balaca, nəyinə gərək hara gedirəm?

Arxaya da baxmadan atını çapıb uzaqlaşdı.

Cırtıdan onu da sehlədi, bu qardaş da o birisi kimi, dağ keçidində düşdü, heç yana tərpnə bilmədi. Lovğa adamların axırı elə bu cür olacaq!

Ortancıl oğul da geri dönmədi, onda kiçik oğul dirilik suyunu tapmaq istədiyini bildirdi, ata da izin verdi.

Kiçik qardaş da cırtanla rastlaşdı, cırtan soruşdu ki, hara belə tələsir. Kral oğlu atını saxladı, cırtanın sualına cavab verdi:

– Mən dirilik suyu axtarıram, atam ölüm ayağındadır.

– Bilirsən onu haradan tapacaqsan?

Kral oğlu cavab verdi:

– Yox, bilmirəm.

– Sən ki özünü belə aparırsan, qardaşların kimi lovğalanmırsan, dirilik suyunun yolunu sənə göstərəcəyəm. Bu su tilsimli qəsrin həyə-tindəki bulaqdan axır. Ancaq mən sənə bir dəmir çubuq, iki balaca kömbə çörək verməsəm, sən ora düşə bilməyəcəksən. Qəsrin dəmir darvazasına üç dəfə çubuqla vurarsan, darvaza taybatay açılacaq, həyətdə iki şir görəcəksən, ikisi də ağzını açacaq, ancaq hərəsinin ağzına bir kömbə çörək atan kimi ağızlarını yumacaqlar, amma sən yubanma, gecəyarı olmamış qabını dirilik suyu ilə doldur, yoxsa darvazalar bağlanacaq, sən də içəridə qalacaqsan.

Kiçik oğul cırtana “çox sağ ol” dedi, çubuğu, kömbələri götürüb yola düşdü. Ora yetişəndə gördü ki, cırtanın dedikləri doğrudur. Çubuqla üçüncü dəfə vuranda darvaza açıldı, çörəkləri şirlərə verəndən sonra qəsrə girdi və iri, gözəl otaqda ovsunlanmış kral oğullarını gördü. Onların barmaqlarındaki üzükləri çıxardı, oradakı qılıncı, çörəyi də götürüb çıxdı. Sonra başqa otağa keçdi, orada gözəl bir qız dayanmışdı. Qız oğlanı görüb sevindi, dedi ki, onu sehr-tilsimdən qurtardığına görə bütün krallığın sahibi ola bilər; əgər bir il sonra geri dönsə, onda toylarını eləyərlər. Sonra ona dirilik suyunun yerini dedi, həm də dedi ki, tələssin, gecəyarı olmamış sudan doldursun. Kral oğlu o biri otaqları da gəzdi, bir otaqda qəşəng, təzəcə döşənmiş yataq gördü; yorğun olduğundan bir az dincəlmək istədi. Yatağa uzanan kimi yatdı, oyananda gecəyarısına az qalmışdı. Qorxub yerindən sıçradı, qaçıb bulaqdan qaba su doldurdu və həyətdən tez çıxmaq istədi. Darvazadan çıxan kimi saat gecəyarısını vurdu, qapılar da elə bərk çırpıldı ki, dabanının bir parçasını qopartdı.

Amma dirilik suyu tapdığına görə sevinirdi. Yubanmadan yola düzəldi, yenə cırtanla rastlaşdı. Qılıncla çörəyi görən cırtan dedi:

– Sən özün üçün böyük sərvət qazanmısan: bu qılıncıla bütöv bir ordunu qıra bilərsən, bu çörəyi də yeməklə qurtarmayacaqsan.

Kral oğlu qardaşlarını xilas eləməmiş saraya qayıtmaq istəmədi. Dedi:

– Əziz cırtıdan, qardaşlarımın harada olduğunu mənə deyə bilməzsən? Onlar dirilik suyunun arxasınca gediblər, indiyəcən geri qayıtmayıblar.

Cırtıdan dedi:

– İkisi də dağların arasında qalıb, lovğa olduqlarına görə onları orada tilsimə salmışam.

Kral oğlu cırtıdana o qədər yalvardı ki, axırda cırtıdan onları azad elədi, ancaq oğlana dedi gözdə-qulaqda olsun:

– Özünü onlardan gözlə, ürəklərində xainlik var.

Qardaşlar qayıdanda kiçik oğul başına gələn əhvalatı danışdı, dirilik suyunu necə tapdığını, qabı doldurub götürdüyünü, gözəl kral qızını xilas etdiyini, qızın onu bir il gözləyəcəyini, sonra toy eləyəcəklərini və böyük krallığa sahib olacağını nəql elədi. Onlar birlikdə yola düzəldilər və elə bir ölkəyə gəlib çıxdılar ki, orada müharibə idi, aclıqdı, həmin ölkənin kralı da elliklə ölümü gözüünün qabağına almışdı. Bu vaxt kiçik qardaş onun yanına gəldi, çörəyi verdi, kral da bu çörəklə bütün ölkəni doyuzdurdu; kiçik qardaş krala qılınc verdi, o da bu qılıncıla düşmənin ordusunu qırıb-çatdı, həmin vaxtdan dinc, asudə yaşadı. Kral oğlu çörəyi, qılıncı götürüb, qardaşları ilə yenə yola düzəldi. Onlar aclığın, müharibənin əldən saldığı iki ölkəni də keçib getməli oldular; hər dəfə kiçik qardaş onlara çörək və qılınc verirdi və üç ölkəni xilas elədi. Sonra qardaşlar gəmiyə minib dənizlə yol getdilər.

Yolda böyük qardaşlar bir-birinə dedilər:

– Axı dirilik suyunu biz yox, kiçik qardaşımız tapıb; atamız da buna görə krallığı ona bağışlayacaq, krallıqsa qanunla bizə çatmalıdır; o, bizim xoşbəxtliyimizi əlimizdən alacaq.

Qardaşlar kiçik qardaşdan intiqam almaq qərarına gəldilər. O, bərk yatdığı zaman dirilik suyunu öz qablarına boşaldılar, onunsa qabına şor dəniz suyu doldurdular.

Onlar gəlib atalarının krallığına yetişdilər, kiçik oğul da gətirdiyi suyu xəstə üçün apardı ki, içib sağalsın. Kral sudan bir qurtum alan

kimi halı daha da xarablaşdı, o, xəstəliyindən şikayətlənməyə başladı. Onda böyük qardaşlar gəlib, kiçik qardaşı günahlandırmağa başladılar ki, o, guya, atasını zəhərləmək istəyib, əsl dirilik suyunu ona içirdilər. Suyu içən kimi kralın naxoşluğu keçdi, o, sağlam və gümrah oldu, lap cavanlığındakı kimi.

Qardaşlar kiçik qardaşın yanına gəlib, onu ələ salmağa başladılar. Dedilər:

– Çalışıb-əlləşib dirilik suyunu sən tapdın, amma mükafatını biz alacağıq. Görək ağıllı tərپəyədin, gözdə-qulaqda olaydın; sən gəmidə yatanda biz suyu öz qabımıza boşaltdıq, bir ildən sonra da bizimiz gözəl kral qızını alacaq. Bax ha, bizi ələ vermə, onsuz da atamız daha sənə inanmır, hərəgah bir kəlmə desən, özünü ölmüş bil, yox, əgər sussan, sənə rəhm elərik.

Kralın kiçik oğluna qəzəbi tutdu, axı o inanmışdı ki, oğlu onu öldürmək fikrindəymiş. Saray əyanlarını yığıb kiçik oğlunu mühakimə elədi və onu gizlicə öldürmək qərarına gəldi.

Günlərin birində kiçik qardaş ova getdi, nişançı da onunla yollandı. Oğlan heç nədən şübhələnmədi. Meşədə ikilikdə qaldılar; nişançı kefsiz, qanıqara olduğuna görə kral oğlu dedi:

– Nə olub sənə, əziz nişançı?

Nişançı cavab verdi:

– Bu barədə deməyə cürət eləmirəm, amma deməliyəm.

Kral oğlu:

– Nə deməlisənsə, de, səni bağışlaram, – dedi.

Nişançı:

– Ah, mən səni öldürməliyəm, bunu mənə kral əmr eləyib.

Kral oğlu qorxdı:

– Əziz nişançı, mənə öldürmə, gəl sənə öz libasımı verim, sən də mənə öz geyimini ver.

Nişançı dedi:

– Bunu canla-başla elərəm, onsuz da sizə güllə ata bilməyəcəkdim.

Onlar libaslarını dəyişdilər. Nişançı geri döndü, kral oğlu isə meşənin içərilərinə getdi.

Bir müddət keçmiş qoca krala onun kiçik oğlu üçün üç araba qızıl və daş-qaş gəldi; bunları ona üç kral göndərmişdi, oğlunun qılıncı ilə

düşmənləri qıran, camaatını onun çörəyi ilə doyuran həmin krallar. Qoca kral fikirləşdi: “Doğrudanmı mənim oğlum günahsızdır?” Sonra nökrə-naibinə dedi:

– Kaş oğlum sağ olaydı! Onu öldürməyimə necə peşmanam!

Nişançı dedi:

– O sağdır, mən ürəyimə zor gələ bilmədim, əmrinizi yerinə yetirmədim.

O, əhvalatı olduğu kimi krala danışdı.

Kralın çiyindənən, elə bil, ağır yük götürüldü; o əmr elədi, ətraf-dakı bütün krallıqlara xəbər versinlər ki, oğlu saraya qayıda bilər, kral onu mehribanlıqla qarşılayacaq.

Kral qızı da əmr elədi, qəsrin qabağına yol çəksinlər, yol qızıldan olsun, par-par parıldasın. Öz adamlarına da dedi ki, kim bu yolla düz ona tərəf çapsa, o, əsl adaxlıdır. Həmin adamı içəri buraxsınlar, kim dolama cıgırla gəlsə, o, əsl adaxlı deyil, onu içəri buraxmasınlar.

Vaxt-vədə yetişdi, böyük qardaş fikirləşdi ki, kral qızının yanına getməli və deməlidir ki, guya, onun xilaskarıdır, beləliklə, onunla evlənər, üstəlik, krallığına da sahib olar. O yola düşdü və qəsrə yaxınlaşanda gözəl qızıl yolu görüb fikirləşdi: “Bu yolla çapmağa adamın heyfi gəlir”. Yoldan çıxıb onun sağ tərəfiylə getdi. Darvazaya yaxınlaşanda orada dayanan adamlar dedilər ki, o, əsl adaxlı deyil, qoy çıxıb getsin. Ondən bir az sonra ikinci qardaş səfərə çıxdı; qızıl yola çatanda, atın ayağı yola dəyəndə kral oğlu fikirləşdi: “Belə yolu zədələməyə adamın heyfi gəlir”. O çıxıb, yolun sol tərəfi ilə getdi. Darvazaya çatanda ona da dedilər ki, o, əsl adaxlı deyil, çıxıb getsin. Kral qızının vədəsindənən düz bir il keçmiş kiçik qardaş meşədən sevgilisinin yanına yola düşdü, dərđini-kədərini onunla bölüşmək istədi. Yolu kral qızının fikir-xəyalı ilə, ona tez qovuşmaq həsrəti ilə getdiyindənən qızıl yolu heç görmədi də. Atı yolun düz ortası ilə çapdı, darvazaya çatanda darvaza taybatay açıldı, kral qızı onu sevinclə qarşıladı, dedi ki, oğlan onun xilaskarı və bütün krallığın sahibi; onlar şadlıq-fərəh içində toy elədilər. Toy qurtaranda kral qızı adaxlısına dedi ki, atası onu sarayına çağırır və onu əfv edir. Oğlan atasının yanına qayıdıb, hər şeyi ona danışdı; qardaşlarının onu aldatdığını, özünün susmağa məcbur olduğunu dedi. Qoca kral iki qardaşı edam

eləmək istədi, ancaq onlar gəmiyə minib, dənizin o biri sahilinə üzdülər və bir daha geri dönmədilər.

CAVAN NƏHƏNG

Bir kəndlinin çeçələ barmağı boyda bir oğlu vardı. İllər ötür, oğlan isə böyümür, elə balaca qalırdı.

Günlərin bir günü atası çölə yer şumlamağa gedəndə oğlu ona dedi:

– Məni də özünlə apar, ata.

Atası:

– Nə danışırsan, – dedi, – evdə qalsan yaxşıdır, elə balacasan ki, ayaq altında itib-batarsan.

Oğlu isə:

– Yox, itmərəm, – dedi, – apar məni özünlə.

Neyləmək olar? Ata onu cibinə qoyub çölə yollandı.

Budur, gəlib çıxdılar çölə. Ata yer şumlamağa başladı, oğlunu da təzəcə açdığı şırımın içində oturtdu.

Ata işləyir, oğul da şırımın içində gəzişirdi.

Qəfildən dağın arxasından bir nəhəng çıxdı.

Ata oğluna dedi:

– O nəhəngi görürsən? Bax ha, uzağa getməyəsən, yoxsa nəhəng səni götürüb aparar.

Elə də oldu. Nəhəng ikicə addım atıb, özünü balacanın gəzdiyi şırıma çatdırdı. Əyilib, iki barmağı ilə ehtiyatla uşağı götürdü, ona yaxşı-yaxşı baxdı, sonra cibinə qoydu, çıxıb getdi.

Ata elə qorxdu ki, heç səsini də çıxara bilmədi. Fikirləşdi: “Oğlum əlimdən getdi, onu bir də görmək mənə qismət olmaz. Niyə onu özümle çölə gətirdim axı!”

Nəhəng isə oğlanı yaşadığı dağlara apardı. Ona öz bağında bitən dağ qozları yedirtməyə başladı. Bu qozları yeyən adam nəhəng olurmuş.

Oğlan iki il nəhəngin yanında yaşadı, iki il qoz sındırıb yedi, gündən-günə böyüyüb qüvvətləndi.

Bir gün nəhəng, uşağın gücünü sınamaq istədi. Onu meşəyə aparıb dedi:

– Get özünə dəyənək sındır!

Oğlan cavan bir ağacdən ikiəlli yapışıb, onu kökündən çıxardı.

Nəhəng:

– Yox, – dedi, – görürəm gücün azdır. Gərək yanımda bir az qalıb, qozlardan yeyəsən.

Yenə iki il keçdi. Yenə bir gün nəhəng, uşağı meşəyə apardı.

Bu dəfə oğlan yoğun köklü, rişəli qoca bir ağacı qoparıb çıxardı.

Nəhəng yenə dedi:

– Yox, gücün azdır, gedək evə.

Oğlan nəhəngin yanında iki il də yaşadı. Qozlardan yedi, güc topladı. O qədər böyüdü ki, daha oğlan uşağı yox, cavan nəhəng oldu.

Onlar üçüncü dəfə meşəyə yollandılar. Nəhəng dedi:

– Özün üçün yaxşı bir dəyənək sındır görüm.

Oğlan yan-yörəyə baxdı, iri gövdəli bir palıdı gözəlti eləyib, onu kökündən qoparmağa başladı. Bütün meşəyə səs düşdü.

– Hə, indi gücün kifayət qədərdir, – nəhəng cavan oğlanı altı il əvvəl apardığı çölə gətirdi.

Oğlanın atası, altı il bundan əvvəl olduğu kimi, yenə yer şumlayırdı.

Cavan nəhəng ona yaxınlaşıb dedi:

– Salam, ata. Görürsən necə böyümüşəm.

Atası qorxdı.

– Sən nə danışırsan, – dedi, – səni tanımıram, yolunla düz get.

Cavan nəhəngsə əl çəkmədi:

– Yox, mən sənın oğlunam. Dayan, qoy yeri mən şumlayım, sənədən pis şumlamaram.

Atası inanmadı. Dedi:

– Sən əsla mənim oğlum deyilsən. Çıx get, bütün çölü tapdalayıb korlarsan.

Nəhəng isə çıxıb getmədi.

Onda atası kotandan əl götürdü, gedib bir daşın üstündə oturdu.

Cavan nəhəng kotandan yapışdı, bir əli ilə yavaşca basdı, elə basdı ki, kotan torpağın içinə batdı.

Atası hirsələndi:

– Bura bax, neyləyirsən? Yeri elə şumlayarlar? Kotanı sındırırsan axı!

Onda cavan nəhəng atları kotandan açıb, özünü onların yerinə qoşdu. Atasına dedi:

– Yeri get evə, anama de ki, mən burada yer şumlayınca çoxlu yemək hazırlasın!

Atası əlini yelləyib, evə getdi.

Cavan nəhəng özünə iki dırmıq qoşdu, bütün çölü şumlayıb qurtardı. İşini qurtarandan sonra meşə kənarında iki iri palıdı kökündən qoparıb çiyinə aldı, kotanı, atları, dırmıqları ağacların başına və kökünü bərkitdi.

Axşam ata-anasının həyətinə gəldi. Anası ona baxdı, baxdı, tanımadı. Atadan soruşdu:

– Bizim atları gətirən o qəribə nəhəng kimdir elə?

Ata cavab verdi:

– Bizim oğlumuzdur.

Anası dedi:

– Sən nə danışırısan! Bizim oğlumuz belə idi məgər? Bizim oğlumuz balaca idi.

Oğul isə atları tövləyə apardı, qabaqlarına arpa-saman tökdü, kotanla dırmığı da anbara qoydu. Sonra anasına dedi:

– Acmışam, ana. Yeməyə nəyin var?

Ana:

– İndi gətirərəm, – dedi.

O, iki dənə iri qabda kartof gətirdi. Ata, ana bu kartofu səkkiz günə yeyərdi, oğul isə onu birdəfəyə hopp eləyib, yenə istədi.

Ana ona bir qazan donuz əti verdi. Oğul bunu da yedi, yenə doymadı. Ata-anasına dedi:

– Hə, görürəm məni doydura bilməyəcəksiniz. Mənə bir dəmir əsa verin, eləsini ki, onu dizimə vurub sındıra bilməyim. Bu əsanı əlimə alıb, diyar-diyar gəzəcəyəm.

Atası dəmirçinin yanına qaçıb, ona yoğun, ağır, uzun dəmir sifariş elədi.

Dəmirçi bu dəmiri döyüb düzəltdi, dəmir də elə uzun, elə ağırdı ki, iki at onu zorla çəkib gətirirdi.

Nəhəng dəmirin iki ucundan tutub, ortadan dizinə dayadı, dəmir əsa çatlayıb iki bölündü.

Onda atası iki at qoşub, təzə dəmir əsa arxasınca dəmirçinin yanına getdi. Bu dəmir o birindən də yoğun, ondan da ağır idi. Nəhəng onu da iki böldü.

Bu dəfə atası dörd cüt at qoşdu. Atlar üçüncü dəmir əsanı zorla çəkib evə gətirdilər.

Oğlu onun ucundan bir parça qoparıb dedi:

– Görürəm, mənim üçün yaxşı dəmir əsa düzəltdirə bilməyəcəksən, ata. Ölkəbəölkə dəmir əsasız gəzməli olacağam.

Ata-anası ilə vidalaşub, yola düzəldi.

Bir gün yol getdi, iki gün yol getdi, üçüncü günü böyük dəmirçixanası olan bir kəndə gəlib çıxdı. Dəmirçixananın sahibi varlı və xəsis bir dəmirçi idi.

Cavan nəhəng dəmirçixanaya girib dedi:

– İşçi istəmirsən, sahib?

Dəmirçi:

– Hə, mənə işçi lazımdır, – dedi. – Zəhmət haqqı nə qədər istəyəcəksən?

Cavan nəhəng cavab verdi:

– Çox istəməyəcəyəm. Mənə pul lazım deyil, havayı işləyəcəyəm. Ancaq hər iki həftədən bir sənə iki təpik vuracağam. Razısan?

Xəsis dəmirçi sevindi. Fikirləşdi ki, təpiyin ziyanı yoxdur, tək pulum azalmasın.

Dedi:

– Razıyam, qal yanımda işlə.

Dəmirçi kürədən uzun, qızmar dəmiri çıxardı, cavan nəhəng də gürzü dəmirə çırpan kimi, dəmir parça-parça olub, ətrafa səpələndi, elə bil, şüşə idi; zindan da yerə batdı.

Dəmirçinin acığı tutdu, dedi:

– Neyləyirsən, quldurun biri quldur?! Elə vurmaq olar? De görüm, bu zərbəyə görə nə qədər pul almaq istəyirsən, al, rədd ol get.

Cavan nəhəng:

– Sənin pulun mənə gərək deyil, – dedi. – Vəd elədiyin kimi haqq hesabı çürüt.

O, dəmirçiyə bir təpik vurdu, dəmirçi qu tükü kimi havada uçub, dörd dənə ot tayasından da o tərəfə düşdü.

Cavan nəhəngsə dəmirçixanadan yoğun bir dəmir əsa tapıb, yola düzəldi.

Az getdi, üz getdi, gəlib bərli-bəzəkli, zəngin bir mülkün darvazası qabağında dayandı.

Mülk sahibi iri həyətin ortasında durmuşdu.

Cavan nəhəng onunla hörmətlə salamlayıb dedi:

– Sənə işçi gərək deyil?

Mülkədar cavab verdi:

– İşçi gərək olmağına gərəkdir, ancaq bilim görüm ildə nə qədər muzd istəyəcəksən?

Cavan nəhəng:

– Mənə pul lazım deyil, – dedi. – Bir il yanında işlərəm, sənə üç təpik vuraram, vəssalam.

Mülkədar da çox xəsisdi, dəmirçidən də xəsisdi. Sevindi ki, nəhəngə pul verməli olmayacaq, dedi:

– Razıyam.

Səhəri gün mülkədar bütün işçilərini meşəyə odun qırmağa göndərirdi.

İşçilər yığışıb, atları qoşdular, cavan nəhəngsə hələ yuxuda idi.

İşlər müdiri gəlib düz onun qulağına çığırdı:

– Dur, tez ol! Hamı meşəyə getdi!

Cavan nəhəng dedi:

– Gedirlər getsinlər də! Mən doyunca yataram, işimi də onların hamısından tez qurtararam.

İşlər müdiri mülkədarın yanına şikayətə yollandı. Dedi:

– Nəhəng yatıb, işə də getmək istəmir. Neyləyək?

Mülkədar özü nəhəngi oyatmağa gəldi.

– Nə uzanmısan, tənbel, tez ol dur!

Cavan nəhəng cavab verdi:

– Yaxşı! İndi duraram!

Durdu, tələsmədən geyindi. Çardaqdan iki kisə odun gətirib, bir yekə tiyan sıyıq bişirdi, hamısını yedi, sonra atları qoşub, asta-asta meşəyə tərəf üz tutdu.

Məşəyə gəlib iki yekə ağacı kökündən qopardı, arabaya atıb evə gətirdi.

Darvazadan içəri girən kimi mülkədar onun qarşısına çıxdı və acıqlı-acıqlı baxıb dedi:

– Niyə belə tez qayıtdın, avara?

Cavan nəhəng ağacı bir əli ilə götürüb, mülkədara göstərdi:

– Boş yerə niyə danlayırsan? Təkcə bu ağacdan bir qalaq odun çıxar.

Mülkədar ona cavab vermədi, evdə isə arvadına dedi:

– Əlimizə yaxşı işçi düşüb. Hamıdan çox yatsa da, hamıdan çox iş görür.

Cavan nəhəng bütün ili mülkədar üçün işlədi, il qurtaranda sahibinin yanına gəlib dedi:

– Hə, sahib, işin muzzdunu ver, üç təpiyi al.

Mülkədar qorxdu, nəhəngə yalvarmağa başladı:

– Mənə təpik vurma. Əvəzimə mülkədar ol, mən də sənin işçin olum.

Cavan nəhəng cavab verdi:

– Yox, şərtləşdiyimiz kimi, muzzdumu ver. Təpiyi al.

Mülkədar onu dilə tutmağa başladı:

– Xahiş edirəm, iki həftə də yanımda qal. Bir az da işlə.

Cavan nəhəng:

– Hə, eybi yoxdur, iki həftə çox deyil, – dedi. – Qalıb işlərəm.

Mülkədarsa qonşu mülkədarları başına yığdı, onlar birlikdə götür-qoy elədilər ki, cavan nəhəngi necə, nə yolla öldürsünlər.

Çox fikirləşdilər və axırda bir qərara gəldilər. Mülkədarlar dedilər:

– Cavan nəhəngə əmr elə quyunu təmizləsin. Ora düşən kimi yuxarıdan başına dəyirman daşı salarınq, ölər.

Elə də elədilər.

Cavan nəhəng quyuya düşdü, mülkədarlar da ən ağır dəyirman daşını onun başına saldılar. Fikirləşdilər: “Hə, cavan nəhəngi öldürdük, canımız ondan qurtardı!”

Cavan nəhəngsə quyudan qışqırdı:

– Ey, toyuqları quyunun üstündən qovun! Yuxarıda eşələnirlər, üstümə qum tökülür!

Nəhəng quyudakı işini qurtarıb çıxdı, boynunda da dəyirman daşı.
Dedi:

– Görün boynumda necə boyunbağı var.

Boynundan dəyirman daşını çıxardı, mülkədara yaxınlaşıb dedi:

– Hə, sahib, borcunu tamam-kamal ver, buyur, təpikləri al.

Mülkədara bir təpik vurdu, o da göydəki buludlara uçdu. Nəhəng sonra mülkədarın arvadının yanına getdi.

– Gəl, – dedi, – sənə də bir təpik vurum, ərin orada tək darıxmasın.

Mülkədar arvadı yediyi təpikdən ondan da yüksəyə qalxdı, çünki ondan bir balaca yüngüldü. Ərlə arvad buludlarda uça-uça söhbət edirdilər. Əri deyirdi:

– Arvad, yanıma en.

Arvad cavab verirdi:

– Yox, ərim, sən mənim yanıma qalx.

Əri deyirdi:

– Yox, sən en, mən sənin yanına qalxa bilmərəm.

Arvad cavab verirdi:

– Yox, sən qalx, mən sənin yanına enə bilmərəm.

Beləcə onlar indiyə kimi də uçurlar və deyisirlər. Nəhəngsə dəmir əsasını əlinə alıb, yenə yola düzəldi.

QUYU ÜSTÜNDƏKİ QAZOTARAN QIZ

Köhnə əyyamda yer üzündə çox qoca bir qarı vardı. Dağların arasında, hər yanı meşəlik, ucqar bir yerdə kiçik daxmasında yaşayırdı. Bir sürü də qazı vardı. Hər səhər qarı əsasını əlinə alıb, ayaqlarını çəkə-çəkə meşəyə yollanardı. Qoca da olsa, meşədə çox işləyərdi. Qazları üçün ot yığardı, ağacların əli çatan budaqlarından yabanı alma-armud dərib səbətlərə doldurar, çiyinlərində daxmasına daşıyardı. Rast gəldiyi hər kəslə mehribancasına salamlaşardı: “Xoş gördük, əziz ellim, bu gün hava yaxşıdır. Yəqin, ot daşımağıma təəccüblənirsən. Neyləmək olar, gərək hərə öz yükünü öz çiyində daşısın”.

Lakin adamlar onunla həvəssiz danışdılar, mümkündür qədər ondan uzaq qaçardılar; əgər ata balaca oğlu ilə qarının yanından ötsəydi, ata uşağa deyərdi:

– Sən bu qarından qorx, o, tülküdən də bədidir, ifritədir.

Günlərin birində, səhərçağı, cavan, qəşəng bir oğlanın yolu meşədən düşmüşdü. Günəş nur saçır, quşlar cəh-cəh vurur, yarpaqlar sərin mehdən xəfif-xəfif tərənirdi. Cavan oğlanın əhvalı xoş, kefi kökdü. Yolda rastına heç kəs çıxmamışdı. Qəfildən o, qoca ifritəni gördü. Qarı dizi üstə çöküb, oraqla ot biçirdi. Kəsəsinə xeyli ot basmışdı, yanında da yabanı alma-armudla dolu iki səbət vardı.

Cavan oğlan dedi:

– Bunların hamısını necə aparacaqsan, ay nənə?

Qarı da:

– Neyləyim, əziz balam, gərək aparam, – dedi. – Varlı balaları yük daşımağın nə olduğunu bilmirlər. Kəndlilər demişkən:

Geri dönüb baxma sən,
Fərqi yoxdur, qozbelsən.

Oğlan ona yaxınlaşanda, qarı:

– Bəlkə, mənə kömək eləyirsiniz? – dedi. – Cavansınız, kürəyiniz möhkəm, ayaqlarınız itidir, sizinçün ağır olmaz. Elə evim də çox uzaq deyil, odur, orda, dağın arxasındakı vadidədir, hən-hün eləyincə dağı çıxacaqsınız.

Cavan oğlanın qarıya yazığı gəldi. Dedi:

– Mənim atam qrafdır, o, kəndli olmasa da, bilin ki, ağırlıq daşımağı bacaranlar yalnız kəndlilər deyil. Mən sizin yükünüzü apararam.

– Aparın, bu, mənim üçün xoş olar. Düzdür, bir saatacan yol getməli olacaqsınız, amma sizinçün bu nədir ki?! O alma-armudu da aparacaqsınız.

Gənc qraf eşidəndə ki bir saat yol gedəcək, bu, ona bir az qəribə göründü, ancaq qarı daha onu buraxmırdı; şələni oğlanın çiyinə yüklədi, səbətləri də verdi ona.

– Görürsünüz, – dedi, – ağır deyil.

Qrafın qanı qaraldı:

– Yox, çox yüngül də deyil, şələ niz çiyrimi elə əzir ki, elə bil içinə daş yıgmsınız. Alma-armud səbətləri də lap qurğuşun kimidir. Güclə nəfəs alıram.

Oğlan istədi hər şeyi yerə atсын, amma qarı qoymadı. Kinayəli-kinayəli dedi:

– Bir buna baxın, cavan oğlandır, mənim həmişə apardığım yükü aparmaq istəmir. Hamınız dil pəhləvanısınız, iş görməyə gələndə baş qaçırırsınız. Hə, nə durmusunuz, niyə yubanırırsınız? Hə, hə, cəld yeriyin! İndi daha heç kim şələni sizin çiyinizdən götürməyəcək.

Nə qədər ki oğlan düz yolla gedirdi, birtəhər dözürdü, ancaq dağa çatanda iş çətinləşdi; dağa çıxdıqca ayağının altından daşlar da canlı kimi aşağı yuvarlananda daha tab gətirə bilmədi. Alnını tər basdı, kürəyindən də isti, soyuq tər damlları üzünə aşağı axdı.

Cavan qraf dedi:

– Nənə, daha yeriyə bilmirəm, qoy bir az dincəlim.

Qarı:

– Yox, burada olmaz, – dedi. – Mənzil başına yetişəndə dincələ bilərsiniz, indi isə irəli getmək lazımdır. Bəlkə, bunların hamısı xeyirliyədir, nə bilmək olar!

– Qarı, deyəsən, abır-həyanı tamam itirirsən axı, – deyib qraf çiyindəki şələni yerə atmaq istəyirdi, amma cəhdə əbəsdi, şələ sanki kürəyinə bitişmişdi. O yana çevrildi, bu yana çevrildi, şələni yerə sala bilmədi. Qarı ona baxıb gülür, dövrəsində atılıb-düşürdü.

– Qəzəblənməyin, mehriban qraf. Bir bax ha, lap indicə kəsiləcək xoruz kimi qızırib-pörtmüşünüz. Yükünüzü səbirlə aparın, evə çatanda xəcalətinizdən çıxaram.

Nəyləyə bilərdi? Qismətinə boyun əyməli oldu və qarının ardınca səbirlə yeridi. Elə bil qarı zirəkləşir, oğlanınsa yükü ağırlaşdı. Qəfil-dən qarı yuxarı hoppandı, şələnin üstünə düşdü, rahatca orada oturdu; nə qədər arıq olsa da, çəkiddə ətli-canlı kənd arvadından da ağır göründü. Cavan oğlanın dizləri büküldü, dayanmaq istəyəndə də qarı onu çubuqla vurur, gicitkəni ayaqlarına çırpırdı. Oğlan nıqqıldayanıqqıldaya, axır ki, dağa çıxdı: qarının evinə çatanda az qala yerə yığılırdı. Qazlar qarını görəni kimi qanadlarını çırpıdılar, boyunlarını uzadıb qabağına qaçaraq çıxırışdılar. Qaz sürüsünün arxasınca isə

əлиндə nazik çubuq, yaşlı arvad Trulle gəlirdi; yekəpər, nəhəng, çox eybəcər, gecənin özü kimi dəhşətli bir arvaddı.

O, qarıya dedi:

– Bir hadisə olmamışdır ki, anacığım? Çox gec gəldiniz.

Qarı cavab verdi:

– Nə danışırsan, qızım, mənə heç nə olmamışdır, əksinə, lap yaxşı iş oldu: bu mərhəmətli ağa mənim yükümü buracan gətirib. Bir fikrinə gətir: yolda yorulmuşdum, o özü məni çiyinə oturtdu. Yol da bizə heç uzun görünmədi, vaxtımız şən keçdi, bir-birimizlə hey zarafatləyirdik.

Qarı, axır ki, yerə düşdü, şələni oğlanın çiyindən götürdü, səbətləri əlindən aldı, ona mehriban nəzərlə baxıb dedi:

– Hə, indi də qapının qabağında oturub dincəlin. Zəhmətinizin haqqını vicdanla qazanmışınız, onu mütləq alacaqsınız.

Sonra üzünü qazotaran arvada tutdu:

– Sən də, qızım, keç otağa, cavan oğlanla təklikdə qalmağın yaxşı düşməz, odla pambıq bir yerdə qala bilməz, bir də gördün vuruldu sənə.

Cavan qraf bilmirdi ağlasın, ya gülsün. Ürəyində fikirləşdi: “Amma nə gözəlcədir! Lap otuz yaş cavan da olsaydı, yenə gözüümün ucu ilə baxmazdım”. Bu ara qarı qazları nəvazışlə sıgallayırdı, elə bil, doğma uşaqları idi. Sonra qızı ilə bərabər evə girdi. Cavan oğlan da yabanı alma ağacının altındakı taxtın üstündə uzandı. Hava mülayim və xoşdu. Ətraf göz işlədikcə allı-güllü çəmənlikdi, çəmənin də ortasından kiçik bir çay zümzümə ilə axıb gedirdi. Suyu da dumduzu. Qızılı günəş çayın sularını ışı-ışımla işıldadırdı. Ağappaq qazlar çəmənə gəzir, çayda üzürdülər.

Oğlan fikirləşdi: “Bura, doğrudan da, gözəldir, ürək rahatlanır. Amma elə yorulmuşam ki, gözlərim öz-özünə yumulur, qoy bir az yatım. Külək qalxmasa yaxşıdır, yoxsa tamam keyləşmiş ayaqlarımı götürüb aparar, heç xəbərim də olmaz”.

Bir az yatmışdı ki, qarı gəlib onu silkələməyə başladı:

– Dur gedək, – dedi, – sən burada qala bilməzsən. Düzdür, səni yaxşıca yormuşam, amma götürsən ki, yorğunluqdan ölməmişən. İndi sənənin haqqını verəcəyəm; pula, var-dövlətə möhtac deyilsən, ona görə də sənə ayrı şeylər verəcəyəm.

O, iri zümrüd parçasından cilalanıb düzəldilmiş bir qabı oğlana verib dedi:

– Bundan muğayat ol, o, sənə xoşbəxtlik gətirəcək.

Dincini almış, özünü gümrah, güclü hiss edən qraf tez ayağa durdu, hədiyyəsinə görə qarıya “çox sağ ol” dedi və yola düzəldi, gözəl qızına isə heç dönüb baxmadı da. Xeyli uzaqlaşandan sonra da qarının şən qaqqıltısı gəlib qulağına çatdı.

Məşədən çıxınca qraf cəngəllikdə üç gün dolaşmalı oldu. Sonra paytaxt şəhərə gəldi və orada onu heç kəs tanımadığına görə, yad adam kimi, tutub kral sarayına gətirdilər. Kral da, kraliça da taxtda əyləşmişdilər. Qraf diz çökdü, cibindən zümrüd qabı çıxarıb kraliçanın ayaqları altına qoydu. Kraliça əmr elədi ki, ayağa qalxsın və zümrüd qabı ona versin. Qabı açıb içinə baxan kimi kraliça qəşş eləyib özündən getdi. Kralın xidmətçiləri qrafı tutdular və qaranlıq zirzəmiyə salmaq istədilər, ancaq kraliça gözünü açdı, dedi ki, onu azad eləsinlər və çıxıb getsinlər, o, bu adamla təklildə danışmaq istəyir.

Hamı gedəndən sonra kraliça acı-acı ağladı, cavan oğlana dedi:

– Bütün bu dəbdəbə, bu şən-şövkət mənim nəyimə gərəkdir ki, hər səhər fikir-xəyal içində yuxudan oyanıram?! Üç qızım vardı, kiçiyi də elə gözəldi ki, hamı onu Allahın yaratdığı möcüzə hesab eləyirdi. Özü qar kimi ağappaq, yanaqları qızılgül ləçəyi kimi, saçları da günəşin qızılı şüaları rəngində. Ağlayanda gözlərindən yaş əvəzinə inci, daş-qaş tökülürdü. On beş yaş tamam olanda kral qızların üçünü də yanına çağırırdı. Ah, bircə görəydiniz kiçik qızım içəri girəndə camaatın heyrətdən ağzı necə açıla qalmışdı! Elə bil, otağa günəş doğmuşdu. Kral dedi: “Əziz qızlarım, mən bilmirəm nə vaxt öləcəyəm, amma mən öləndən sonra hər birinizə nə çatacaqsız, indidən onu vəsiyyət etmək istəyirəm. Siz hamınız məni istəyirsiniz, ancaq hansınız daha çox istəyirsiniz, krallığın ən yaxşı hissəsini də o alacaq”.

Qızların hər biri dedi ki, onu hamıdan çox istəyir. Kral dedi: “Məni nə qədər sevdiyinizi sübut eləyə bilərsinizmi? Ona əsasən mənə olan münasibətinizi müəyyən eləyəcəyəm”.

Böyük qız dedi: “Mən atamı ən şirin qənd kimi sevirəm”. Ortancıl dedi: “Mən isə atamı ən qəşəng paltarım kimi sevirəm”. Kiçik qız isə susub danışmadı.

Atası soruşdu: “Əziz balam, bəs sən məni necə sevirsən?” Qız dedi: “Mən bilmirəm, sizə olan məhəbbətimi heç nə ilə müqayisə eləyə bilmirəm”. Amma atası təkid edirdi ki, qız nəyinsə adını çəksin. Onda qız, axır ki, belə dedi: “Duzsuz ən ləziz xörəyin də dadı olmur, ona görə də mən atamı duz kimi sevirəm”. Bunu eşidən kral qəzəblənib dedi: “Əgər sən məni duz kimi sevirsənsə, qoy bu məhəbbətinin mükafatı da duz olsun”. O, krallığı iki böyük bacının arasında bölüşdürdü, kiçiyinin də kürəyinə bir torba duz bağlatdırdı, iki nökrə də əmr etdi ki, aparıb onu uzaq meşədə azdırsınlar.

Hamımız krala yalvardıq, onu bağışlamasını rica etdik, lakin kralın qəzəbini soyuda bilmədik. – Kraliça ah çəkdi və sözünə davam etdi: – Bizdən ayrılanda qızım necə ağladı, necə göz yaşları tökdü! Gözlərindən axan yaş mirvariyə dönüb yollara səpələndi. O hadisədən çox keçməmiş kral öz amansız hərəkətindən peşman oldu və əmr elədi ki, meşəni axtarıb qızını tapsınlar. Ancaq onu heç yerdə tapa bilmədilər. Fikirləşəndə ki, bəlkə, onu vəhşi heyvanlar yeyib, dərdən ürəyim parçalanır. Hərdən özümə təsəlli verirəm ki, bəlkə, o sağdır, bir mağarada yaşayır, ya da mərhəmətli insanlara rast gəlib, onların evində sığınacaq tapıb. Fikrinizə gətirin ki, sizin zümrüd qabınızı açıb içindən qızımın gözlərindən axan mirvariyə oxşar mirvarini görəndə necə həyəcanlandım! Siz mənə deməlisiniz ki, bu mirvarini haradan tapmışınız.

Qraf kraliçaya dedi ki, zümrüd qabı ona meşədə bir qarış verib; qarış ona çox qərribə görünüb, yəqin, ifritədir. Amma kraliçanın qızı barədə heç nə eşitməyib, ona heç yerdə rast gəlməyib.

Krala kraliça qərara gəldilər ki, həmin qarını axtarıb tapsınlar; onlar belə fikirləşirdilər ki, mirvari tapılıbsa, qızlarından bir nişanə də tapa bilərlər.

Qarı öz daxmasında tək-tənha oturub yun əyirirdi. Hava qaralmışdı, ocağın yanında tilişkə yanır, yan-yörəsinə zəif işıq salırdı. Birdən həyətdə hay-küy eşidildi; otlardan qayıdan qazlar xırıltılı səslə qaqqıldırdılar. Çox keçməmiş qarının qızı daxmaya girdi. Qarı başını yüngülcə tərpedib, onun salamını zorla aldı. Qızı onun yanında yerə çökdü və cəhrəsini götürüb, cavan qız kimi iti hərəkətlə yun əyirməyə başladı. Beləcə iki saat oturdular, kəlmə də kəsmədilər. Nəhayət,

pəncərə tərəfdən səs gəldi və yanar iki göz otağa zilləndi. Bu, qoca gecəbayquşu idi, o, üç dəfə çığırdı: “Uhu! Uhu! Uhu!”

Qarı da yuxarı baxıb dedi:

– Vaxtdır, qızım, çıx get, işini gör.

Qız da qalxıb evdən çıxdı. Bəs o, hara gedirdi? Çəmənlərdən keçib vadiyə yetişdi. Üç qoca palıdın yanındakı quyu üstünə gəldi. Bu vaxt dağın arxasından ay çıxıb aləmə nur səpdi. Qız üzündəki dərinə çıxarıb, quyuya əyilib, üzünü yumağa başladı. Sonra dərinə də suya basdı, ay işığına sərdi ki, qurusun, ağarsın. İlahi, qazotaran qız necə dəyişdi! Siz belə şeyi ömrünüzdə görə bilməzsiniz! Ağarmış höriyü açılib başından düşdü, qızıl saçları çiynlərinə tökülüb, örtük kimi bədənini bürüdü. Təkcə gözləri göyün parlaq ulduzu kimi bərq vururdu; yanaqları da alma ağacının zərif çiçəyi kimi çəhrayı rəng almışdı.

Lakin gözəl qız qəmli idi. O, yerə oturub acı-acı ağladı. Göz yaşları uzun saçları boyunca damla-damla yerə töküldü. Hərgah yaxındakı ağacın budaqları şıqqıldamasaydı, qız hələ orada çox oturub qalacaqdı. O, ovçu gülləsindən diksinən ceyran kimi diksinib, yerindən sıçradı. Elə bu an qara bir bulud ayın üzünü örtüdü, qız da qoca arvad dərisini üzünə çəkib, yel kimi götürüldü.

O, daxmaya girəndə yarpaq kimi əsirdi. Qarı qapıda dayanmışdı, qız başına gələn əhvalatı danışmaq istəyirdi ki, qarı nəvazişlə gülümsədi:

– Mən hər şeyi bilirəm, – dedi.

O, qızı içəri apardı və tilişkəni alışırdı. Qarı cəhrəsinə əl vurmadı, süpürgəni götürüb evi süpürməyə, döşəməni yumağa başladı.

– Gərək hər yan tərtəmiz, səliqəli olsun, – dedi.

Qız soruşdu:

– Bu gecə vaxtı niyə iş görürsünüz, ana?

Qarı dedi:

– Məgər sən bilirsən indi saat neçədir?

Qız dedi:

– Gecəyarısına az qalıb, deyəsən, on ikiyə işləyir.

Qarı sözünə davam elədi:

– Məgər bilmirsən ki, bu gün sənin bura gəldiyinin üç ili tamamdır? Sənin vaxtın qurtarıb, daha yanımda qala bilməzsən.

Qız qorxdı:

– Ah, əziz anacığım! Məni qovmaq istəyirsiniz? Bəs mən hara gedim? Axı mənim nə doğma evim var, nə də dostlarım var ki, onlarda sığınacaq tapım. Nə demisiniz, yerinə yetirmişəm, məndən həmişə razı qalmısınız. Məni qovmayın.

Ancaq qarı qızı nə gözlədiyini əvvəlcədən ona demək istəmirdi. Dedi:

– Mən də burada çox qalmaq istəyirdim, amma buradan getdiyim vaxt gərək ev-əşik tərtemiz olsun; ona görə də mənə mane olma. Sən heç nəyin fikrini eləmə, tək yaşamağa bir yer tapa biləsən, mənim sənə verəcəyim hədiyyədən isə razı qalacaqsan.

Qız yenə soruşdu:

– Barı deyin görüm, nə olub axı?

– Bir də deyirəm: qoy işimi gördüm. Daha bir kəlmə danışma, get öz otağına, üzündəki dərinə çıxar, yanıma gəldiyin gün geydiyən ipək paltarları da gey, otur gözlə, mən çağıranda gələrsən.

Burada mən söhbəti yenə kralla kraliçanın üstünə gətirirəm. Onlar qrafla bərabər meşədə qarını axtarırdılar. İş elə gətirdi ki, gecə vaxtı qraf onlardan ayrı düşdü və tək gəzməli oldu. Səhəri gün ona elə gəldi ki, yolu tapıb. Qaş qaralınca həmin yolla getdi. Gecə düşəndə ağaca çıxdı ki, səhərəcən orada qalsın, çünki azmaqdan qorxurdu. Ay çıxıb ətrafı işıqlandıranda kiminsə dağdan endiyini gördü. Əlində çubuq olmasa da, onun qarının evində gördüyü qazotaran qız olduğunu bildi. Öz-özünə dedi.

– Aha! Hərgah ifritənin birini tutsam, ikincisi də əlimdən çıxmaz.

Amma qazotaranın quyu üstündə üzünü yuduğunu, qızılı saçlarının şölalə kimi çiyinlərinə töküldüyünü görəndə heyrləndi. Ömründə belə gözəl qıza rast gəlməmişdi. Nəfəs çəkməyə də qorxurdu, ancaq başını yarpaqlar arasından irəli uzadıb, qıza dördgözlə baxmağa başladı. Çox əyildiyindənmi, ya nədənsə, birdən budaqlar şıxdı, qız da həmin dəqiqə qoca arvad dərisini üzünə çəkdi, ceyran kimi ürkərək qaçdı. Bu vaxt ayın üzünü bulud örtüdü, qız da yoxa çıxdı.

Qız qaçan kimi qraf ağacdən düşdü, onun ardınca götürüldü. Bir az gedəndən sonra qaranlıqda çəməndə iki kölgə gördü. Kralla kraliça idi. Onlar uzaqdan qarının daxmasından düşən işığı tuş tutub gedirdilər. Qraf quyu üstündə gördüyü möcüzəni onlara danışdı. Kral da,

kraliça da yəqin elədilər ki, bu, onların itkin düşmüş qızlarıdır. Sevin-dilər, addımlarını yeyinlədib, az keçmiş, qarının daxmasına çatdılar. Daxmanın dövrəsində qazlar başlarını qanadları altına qoyub yatmış-dılar. Səsə də heç biri qımıldanmadı. Gələnlər pəncərədən baxdılar. Qarı içəridə oturub yun əyirirdi. Başını aşağı əymişdi.

Otaq elə səliqəli, elə təmizdi ki, elə bil, burada ayaqlarında birçə tozcuq olmayan cumbulu, xəyali adamlar yaşayırdılar. Ancaq kralla kraliça qızlarını orada görmədilər. Bütün bunlara bir az baxdıqdan sonra ürəklənib pəncərəni astaca döydülər. Qarı, elə bil, onları göz-ləyirmiş. Ayağa qalxıb, mehribanlıqla dedi:

– Gəlin, gəlin, mən sizi tanıyıram.

Onlar içəri keçdilər. Qarı dedi:

– Əgər bu cür sevimli, xeyirxah qızınızı üç il bundan qabaq heç nəyə görə evdən qovmasaydıınız, indi gəlib buralara çıxmazdıınız. Bu müddətdə burada o, pis bir əməl öyrənməyib, ürəyinin saflığını qoru-yub saxlayıb. Siz isə daim qorxu içində yaşadığınıza görə bu neçə ildə öz cəzanızı çəkmisiniz.

Sonra o biri otağın qapısına yaxınlaşıb çağırdı:

– Gəl bura, qızım.

Qarı açıldı, qızıl saçlı, gözləri sevincdən parıldayan kral qızı ipək paltarda otaqdan çıxdı: sanki, göydən yerə mələk endi.

O, ata-anasına yaxınlaşdı, boyunlarını qucaqlayıb, üzlərindən öpdü; hamı da sevincdən ağladı. Cavan qraf onların yanında durmuşdu. Kral qızı onu görcək rəngi qızılgül kimi qızardı, özü də bilmədi niyə.

Kral dedi:

– İstəkli balam, mən krallığımın hamısını bağışlamışam, indi bəs sənə nə verim?

Qarı dedi:

– Ona heç nə gərək deyil, mən ona sizin ucbatınızdan tökdüyü o göz yaşlarını bağışlayıram; bu göz yaşları mirvaridir. Bunlar dəniz mirvarilərindən də gözəl, sizin krallığınızdan da qiymətlidir. Mənim üçün işlədiyinin əvəzində də bu daxmanı ona bağışlayıram.

Bu sözləri deyən kimi qarı yox oldu. Divarlar astaca çıpqıldadı. Baxanda gördülər ki, daxma gözəl bir saraya çevrilib, içəridə şahənə süfrə açılıb, nökr-ənaib də ora-bura şütüyür.

Nağıl burada bitmir, amma bu nağılı danışan nənəmin yaddaşı korlanıb, o, nağılın axırını unudub. Mən əminəm ki, kral qızı qrafa ərə gedib, onlar həmin sarayda xoşbəxt yaşayıblar, ömürlərini orada başa vurublar. Daxmanın yanında otlayan ağ qazlar da cavan qızlar imiş (qoy bunu heç kim pis mənada qəbul eləməsin), sonra onlar dönüb adam olublarmış, bunu yəqin bilmirəm, amma güman edirəm ki, elə bu cür imiş. Qarı da, ola bilsin, heç ifritə deyilmiş, hər şeyi qabaqcadan xəbər verən xeyirxah arvad imiş, kralın qızı anadan olanda ona gözlərindən adi yaşlar yox, mirvari tökmək kimi vergi verib. İndiki zamanda belə şeylər olmur, yoxsa bütün kasıblar varlanardılar.

AĞILLI ADAMLAR

Günlərin birində kəndli vələs ağacından kəsib düzəltdiyi yoğun əl ağacını götürdü, arvadına dedi:

– Trina, mən uzağa gedirəm, üç günə ancaq qayıdaram. Qaramal alverçisi inəklərimizi almağa gəlsə, üçünü də satarsan, ancaq iki yüz talerdən ucuz vermə. Eşidirsən?

Arvad dedi:

– Get, Allah amanında! Dediysin kimi edərəm.

– Danışma, sən Allah! Elə uşaqlıqdan aqlın pərsəng aparır. Bax ha, axmaq iş tutsan, kürəyini gömgöy göyərdəcəyəm, özü də rəngsiz-zadsız, elə bu ağacımla. Zolaqların da yeri bir il qalacaq. Bil ki, dediyimi elərəm! – deyib kəndli yola düzəldi.

Səhəri gün qaramal alverçisi gəldi. Arvad onunla çox çənə döymədi. Alverçi inəklərə baxdı, qiymətini soruşub dedi:

– Sözüm yoxdur, iki yüz taler verərəm. O birilərə baxanda bunlar baha deyil.

İnəkləri açıb tövlədən çıxardı. Darvazadan çıxanda ev sahibəsi onun qolundan tutdu:

– Əvvəlcə siz mənə yüz taler verməlisiniz, yoxsa sizi buraxmaram.

Alverçi dedi:

– Haqlısınız, amma bir iş var ki, pulqabım yadımdan çıxıb qalıb evdə. Siz narahat olmayın, pulunuzu mütləq gətirəcəyəm. İneklərin ikisini aparıram, birini də beh qoyuram.

Bu təklif arvadın çox xoşuna gəldi, o, alverçini buraxdı, özü də fikirləşdi: “Belə ağıllı iş tutduğuma görə Hans yaman sevinəcək!”

Üç gündən sonra kəndli evinə qayıtdı, içəri girən kimi soruşdu ki, inəklər satılıb, ya yox.

Arvad dedi:

– Əlbəttə, satılıb, əziz Hans. Özü də mənə tapşırtdığın qiymətə, iki yüz talərə. Hərçənd o pula dəyməzdilər, ancaq alverçi çənə döymədi.

Kəndli soruşdu:

– Pullar hanı?

Arvadı:

– Pullar məndə deyil, – dedi. – O, pulqabımı yaddan çıxarmışdı. Amma mənimçün yaxşı beh qoyub.

– Nə beh?

– İneklərin birini bizim üçün qoydu. O birilərin pulunu gətirəndə bunu aparacaq. Mən ağıllı tərpendim, ən arıq inəyi saxladım ki, yemi az olsun.

Əri bərk hirsələndi, ağacı qapıb arvadın kürəyini göyörtmək istədi ki, birdən nə fikirləşdisə, niyyətindən əl çəkib dedi:

– Belə axmağı dünya hələ görməyib. Ancaq mənim sənə yazığım gəlir. Çıxım kənd yoluna, üç gün gözləyim görüm səndən axmağı tapılacaq, ya yox. Beləsi rastıma çıxsasa, sənə təqsirindən keçəcəyəm, çıxmasa, mükafatını artıqlaması ilə alacaqsan.

Kişi kənd yoluna çıxdı, daş üstündə oturub gözləməyə başladı ki, görsün kim gəlib keçəcək. Birdən gördü ki, bir araba gəlir, bir arvad ayaq üstə dayanıb arabanı sürür. Arabaya saman qalaqlanmışdı, arvad da nə samanın üstündə oturmuşdu, nə də kəllərin yanınca gedirdi. Kəndli fikirləşdi: “Deyəsən, elə axtardığımı tapmışam”. Ayağa durub, arabanın qabağında dəli kimi obaş-bubaşa qaçmağa başladı. Arvad soruşdu:

– Nə istəyirsiniz, a kirvə? Mən sizi birinci dəfə görürəm, siz özünüz haradansınız?

Kəndli:

– Mən göydən düşmüşəm, – dedi, – indi də bilmirəm təzədən ora necə qalxım. Məni ora apara bilməzsınız?

Arvad dedi:

– Yox. Mən oranın yolunu tanımıram. Əgər siz göydən gəlmişsinizsə, yəqin, deyə bilərsiniz mənim ərim orada necə dolanır. Üç ildir o oradadır. Yəqin, siz onu görmüsünüz.

– Onu görməyinə görmüşəm, amma orada bütün kəndlilərin güzəranı yaxşı keçmir. O, göydə qoyun otarır, qoyunlar da onu çox incidir. Görürsən biri dağa dırmaşdı, ya qalın meşədə azdı, əriniz də onları axtarmalı olur ki, qaytarıb sürüyə qatsın. Elə əynindəki pal-paltarı da cırıq-cırıq olub. Az qala, tamam çılpaqdı. Dərzi də ki orda yoxdur. Nağıllardan bilirsiniz ki, müqəddəs Pyotr ora heç kimi buraxmır.

Arvad heyrətləndi:

– Gör ha! Kimin ağlına gələrdi?! Bilirsiniz nə var? Kişinin təzə kamzolu evdə şkaftan asılıb, onu gətirim, qoy geyinsin. Zəhmət olmasa, kamzolu aparın onun üçün.

Kəndli dedi:

– Bu, mümkün deyil. Göyə paltar aparmağa icazə verilmir, qapıda tutub hamısını alırlar.

Arvad:

– Bilirsiniz nə var, – dedi, – dünən ən yaxşı taxılımlı satmışam, yaxşı pul qazanmışam. O pulu ərimə çatdırsaydım, yaxşı olardı. Axı pulqabını cibinizə qoysanız, heç kim bilməz, elə deyil?

Kəndli dedi:

– Neyləyim, sözünüzü yerə sala bilmərəm, gərək əziyyətinizi çəkəm.

– Siz burada oturub gözləyin, gedim evdən pulu gətirim. Tez qayıdacağam. Mən samanın üstündə oturmuram, görürsünüz ki, elə arabada dayanıram, onda kəllər də yorulmur.

Arvad arabanı sürüb getdi, kəndli isə fikirləşdi: “Görünür, səfeh arvaddır, əgər doğrudan pulu gətirsə, arvadımın bəxti gətirəcək, onda onu daha döymərəm”. Bir az keçmiş həmin arvad təngnəfəs özünü kəndliyə yetirdi, pulu onun cibinə basdı. Ayrılanda da əziyyət verdiyi üçün min dəfə üzrxahlıq etdi.

Arvad evə dönəndə gördü oğlu çöl işlərindən təzəcə qayıdıb. Bu gün başına gələn əhvalatı oğluna danışdı:

– Elə sevinirəm ki. Yazıq ərimə nəsə yetirmək üçün fürsət düşdü, axı kimin ağına gələrdi ki, göydə onun nəyəsə ehtiyacı olacaq?

Oğlu heyrətlə:

– Ay aman, bu cür adam göydən həmişə düşmür ki! Gedim görüm, bəlkə, onu orada tapa bildim. Qoy mənə desin görüm göydə nə var, nə yox, bəlkə, göydə mənə bir iş tapıldı.

Atı yəhərləyib dördnala çapdı. Kəndli söyüd ağacının altında oturub, pulları saymaq istəyirdi.

Oğlan qışqırdı:

– Göydən gəlmiş adamı görməmişiz?

Kəndli dedi:

– Görmüşəm. O, indi geri qayıdır, dağa çıxıb ki, oradan göyə yaxın olsun. Tez çapıb getsəniz, ona çatarsınız.

Oğlan:

– Vay, – dedi, – bütün günü işləyib yorulmuşam, taxıl döymüşəm. Bura gəlincə də lap əldən düşdüm. Siz o adamı tanıyırsınız. Zəhmət olmasa, mənim atımı minin, gedib onu dilə tutun ki, qayıtsın.

Kəndli fikirləşdi: “Aha, bu da o adamlardandır ki, ağı pərsəng aparır”.

– Nə deyirəm ki! Zəhmətinizi çəkərəm, – dedi və atı minib çapdı.

Oğlan da çox gözlədi, sonra fikirləşdi: “Yəqin, o göydən gələn adam çox tələsirmiş, buna görə geri qayıtmaq istəməyib. Kəndli də atı ona verib ki, atama çatdırsın”.

Oğlan evə dönüb, əhvalatı anasına danışdı, dedi ki, atı atasına göndərüb, qoy göydə həmişə piyada gəzməsin.

Anası dedi:

– Yaxşı eləmişən. Sən cavansan, piyada da gəzə bilərsən.

Kəndli də evə gəlib atı tövlədə inəyin yanında bağladı. Arvadına dedi:

– Trina, bəxtin gətirdi ki, səndən də səfeh iki gicə rast gəldim! Döyülməyin qaldı gələn dəfəyə.

O, köhnə kürsüdə oturub, demisini tüstülətdi:

– Bəli! Alverim yaxşı oldu: iki arıq inəyin əvəzinə kök bir at, üstəlik də, bu qədər pul. Hərgah hər səfehlik bu qədər gəlir gətirsəydi, mən axmaqlara ürəkdən hörmət edərdim.

Kəndli belə düşündürdü, amma sənə, yəqin ki, təmizürəkli adamlar xoş gələlər, əziz oxucum!

KƏNDÇİ

Bir kənddə ancaq varlı-dövlətli kəndlilər yaşayırdılar. Onların arasında bircə yoxsul vardı ki, onun da adını Kəndçi qoymuşdular. Bu adamın nə inəyi, nə də onu almağa pulu vardı, amma özü də, arvadı da istəyirdilər ki, bircə inəkləri olsun. Günlərin birində Kəndçi arvadına dedi:

– Bura bax, arvad, ağılıma bir fikir gəlib: bizim kirvəmiz axı xarratdır, qoy o, bizim üçün taxtadan bir düyə yonub düzəltsin, onu qəhvəyi rənglə boyasın. Vaxt gələlər, düyə böyüyüb inək olar.

Bu fikir arvadın da xoşuna gəldi. Kirvələri onlar üçün əməlli-başlı bir düyə yonub düzəltdi, rənglədi, düyünün başını aşağı əydi ki, elə bilsinlər otlayır.

Səhəri gün naxırı çölə aparanda Kəndçi naxırçını çağırıb dedi:

– Görürsən, indi mənim də düyəm var, amma balacadır, gərək onu qucağında aparasan.

Naxırçı:

– Yaxşı, apararam, – dedi və düyəni aparıb çəməndə otun üstünə qoydu ki, otlasın.

Düyə başını otdan qaldırmadı, naxırçı da fikirləşdi: “Düyə özü ot yeyir, bir azdan sonra da özü yeriycək”.

Axşam naxırı kəndə qaytaranda naxırçı düyeyə dedi:

– İndi ki ayaq üstə dayanırsan, ot da qırpıb yeyirsən, gərək özün də yeriyəsən, mən səni qucağımda apararı deyiləm.

Kəndçi də həyəət qapısında dayanıb düyəsini gözləyirdi. Naxırçı bütün kəndin inək-buzovunu gətirmişdi, düyə isə gəlib çıxmırdı. Kəndçi soruşdu ki, düyə hanı, naxırçı dedi:

– Çəməndə otlayır, gəlmək istəmir.

– Necə yəni istəmir? Sən gərək mənim heyvanımı qapıyacan gətirəydin!

Onlar düyənin arxasınca çəmənə gəlib gördülər ki, düyə yoxdur, onu kim isə aparıb. Naxırçı dedi:

– Yəqin, harasa qaçıb.

Kəndçi hirsələndi:

– Gözlə, qaçıb!

O, naxırçını kəndxudanın yanına apardı, kəndxuda da belə qərar çıxardı: maymaqlıq edib düyəni itirdiyinə görə naxırçı onun əvəzində Kəndçiyə bir inək verməlidir.

Bəli, Kəndçi ilə arvadı çoxdan həsrətini çəkdikləri inəyə sahib oldular. Yaman sevinirdilər, amma yemləri yox idi, buna görə inəyi kəsdilər. Ətini duzladılar, dərisini də Kəndçi şəhərə satmağa apardı; onun puluna düyə almaq istəyirdi. Dəyirmanın yanından keçəndə gördü ki, orada qanadları sınımış bir qarğa var. Ona yazığı gəldi, dəriyə büküb, qoltuğuna vurdu. Amma qəfildən hava dəyişdi, külək qalxdı, leysan başladı. Yol getmək çətinləşdi. Kəndçi dəyirmanı girdi və xahiş elədi ki, gecələməyə ona yer versinlər. Dəyirmançının arvadı evdə təkdi.

Kəndçiyə dedi:

– Yaxşı da, uzan o samanın üstündə.

Ona bir parça pendir-çörək də verdi.

Kəndçi çərəyi yeyib, samanın üstündə uzandı, dərinə də yanına qoydu. Arvad öz-özünə dedi: “Kişi yorğundur, yəqin ki, indi yatıb”. Bu vaxt keşiş ora qonaq gəldi. Dəyirmançının arvadı onu mehribanlıqla qarşıladı:

– Ərim evdə yoxdur, – dedi, – gəl birlikdə şam edək.

Kəndçi qulaq verdi; xörəklərin adı çəkiləndə acığı tutdu ki, onun qismətinə təkcə pendir-çörək düşdü. Dəyirmançının arvadı isə süfrəyə cürbəcür xörəklər, kətəllər, şərəblər düzdü. Onlar süfrəyə təzəcə əl uzatmışdılar ki, qapı döyüldü.

– Ay aman, deyəsən, ərimdir gələn.

Tez qovurmanı ocaqda, şərəbı balışın altında, dovğanı yorğan-döşəyin arxasında, kətəlləri çarpayının altında, keşişi də dəhlizin şəkəfində gizlətdi. Sonra qapını açdı və ərinə dedi:

– Allaha şükür, salamat qayıdıb gəlmisən! Hava elə qarışıb ki, elə bil, qiyamət günüdür!

Dəyirmançı saman üstə yatmış Kəndçini gördü, soruşdu:

– Bu nə istəyir?

Arvadı dedi:

– Vay, vay, bu yazıq, tufana-yağışa düşmüşdü, gecələməyə yer istədi. Bir parça pendir-çörək verdim, izin də verdim ki, samanın üstə uzanıb yatsın.

Əri dedi:

– Qoy yatsın, sən də mənə yeməyə bir şey ver.

Arvad:

– Pendir-çörəkdən başqa heç nəyim yoxdur, – dedi.

– O da bəsimdir, gətir pendir-çörək yeyim.

Dəyirmançı kəndlini də dəvət elədi:

– Ey, gəl otur, bizimlə çörək ye!

Kəndçi özünü naza qoymadı, gəlib oturdu, çörək yeməyə başladı.

Dəyirmançı yerdə inək dərisini və ona bükülmüş qarğanı görüb soruşdu:

– O nədir elə?

Kəndçi dedi:

– Orada falçı gizlətmişəm.

Dəyirmançı:

– Bəlkə, mənim falıma baxsın? – dedi.

– Baxar, baxar. Amma o, dörd dəfə xəbər verir, beşinci xəbəri gizlədib demir.

Dəyirmançını maraq götürdü:

– Mümkünsə, ona de bir şeydən xəbər versin.

Kəndçi qarğanın başını bərk sıxdı, qarğa da bərkdən qarıldadı: qarr, qarr.

Dəyirmançı soruşdu:

– Hə, nə dedi?

Kəndçi cavab verdi:

– Əvvəla, dedi ki, şərabı balışın altında gizlədiblər.

Dəyirmançı:

– Bu, bəd olmazdı, – deyib balışın altına baxdı və şərabı oradan götürdü.

– Hə, sonrasını de gəlsin!

Kəndçi yenə qarğanın başını sıxıb, onu qarıltdadı.

– İkincisi, deyir ki, qovurma ocağın içindədir.

– Bu, lap yerinə düşərdi! – deyərək, dəyirmançı gedib ocaqdan qovurmanı gətirdi.

Kəndçi qarğanı yenə qarıltdadı və dedi:

– Üçüncüsü də, deyir ki, dovğa yorğan-döşəyin arxasındadır.

– Bu da pis olmazdı! – deyib dəyirmançı dovğanı da oradan götürdü.

Kəndçi qarğanın başını bir dəfə də bərk sıxdı. Qarğa çığırıp qarıltdadı. Kəndçi dedi:

– Dördüncüsü də, falçı deyir ki, kətələri çarpayının altındadır.

– Bu lap yaxşı olardı! – deyib dəyirmançı çarpayının altına girdi və kətələri çıxardı.

İkisi də oturub ləzzətlə yeməyə girişdi, dəyirmançının arvadı qorxudan az qala ölmüşdü; o, açarların hamısını gizlətdi, özü də tez yorğanın altına girdi. Dəyirmançı beşinci falı da bilmək istədi, Kəndçi isə dedi:

– Gəl əvvəlcə bu dördünü yeyək, beşinci bir az pis olacaq.

Onlar yeyib-içdilər, beşinci fal üçün dəyirmançının nə qədər pul verəcəyi üstündə çənə vurmağa başladılar və axırda üç yüz talərdə dayandılar. Kəndçi qarğanın başını bir də var gücü ilə sıxdı, qarğa elə çığırdı ki, az qaldı boğazı yırtıla.

Dəyirmançı soruşdu:

– Hə, nə dedi?

– Dedi ki, dəhlizdəki şkafda şeytan gizləniib.

Dəyirmançı dedi:

– Hə, şeytanı gərək oradan qovaq.

O, dəhlizin qapısını açdı, arvad da şkafın açarını verməyə məcbur oldu.

Kəndçi şkafı açdı, keşiş də güllə kimi oradan çıxıb qaçdı. Dəyirmançı dedi:

– Qara adamı mən öz gözlərimlə gördüm, şeytan idi.

Səhər açılar-açılmaz Kəndçi üç yüz taləri götürüb dabanına tüpürdü. Evə gəlib həyə-t-bacasını qaydaya saldı, özünə qəşəng bir ev tikdi. Kəndlilər dedilər:

– Bu Kəndçi, yəqin, elə yerdə olub ki, oradan qızıl dolu kimi yağır, pulu da kürəklə kürəyirlər.

Kəndçini kəndxudanın yanına çağırıdılar və soruşdular ki, bu var-dövlət onun üçün haradandır. O da dedi:

– Şəhərə getmişdim, inəyin dərisini üç yüz talərə satdım.

Kəndlilər bunu eşitcək pul qazanmaq eşqinə düşdülər. Evə gələndə kimi inəklərinin hamısını kəsdilər, dərisini soydular ki, şəhərdə sat-sınlar, özü də baha qiymətə satsınlar. Kəndxuda dedi:

– Qoy mənim işçim şəhərə birinci getsin.

İşçi arvad şəhərə gəlib, dərinə tacirə təklif elədi, o da ona üç taler pul verdi; o biri kəndlilər gələndə isə onlardan daha ucuz qiymətə aldı. Dedi:

– Bunların hamısını neyləyirəm?

Kəndçinin onları belə ustalıqla aldatmalarına kəndlilərin acığı tutdu. Onlar əvəz çıxmağı qərara aldılar: kəndxudaya şikayət elədilər ki, Kəndçi onları aldatdığına görə onu cəzalandırsın. Günahsız Kəndçi də yekdilliklə ölüm cəzasına məhkum edildi: onu deşik çəlləyə qoyub suya atacaqdılar.

Kəndçini tutub gətirdilər və keşiş çağırıdılar ki, ölümqabağı onun üçün dua oxusun. Camaata da dedilər ki, dağılışınsınlar. Kəndçi keşişi görəndə kimi tanıdı, bu, dəyirmançının arvadına qonaq gələndə keşişdi. Elə orada ona dedi:

– Mən sizi şkaftan xilas elədim, siz də məni çəlləkdən xilas eləyin.

Elə həmin vaxt onların yanından bir sürü keçirdi, Kəndçi də bildirdi ki, o sürünün çobanı nə vaxtdır kəndxuda olmaq istəyir. Çobanı görəndə kimi boğazını yırtı-yırtı bağırırdı:

– Yox, razı deyiləm! Bütün aləm yığılsa da, razı olan deyiləm!

Çoban bu sözü eşidib yaxın gəldi, soruşdu:

– Nə olub? Nəyə razı deyilsən?

Kəndçi dedi:

– Bunlar məni kəndxuda eləmək istəyirlər. Əgər o çəlləyin içinə girsəm, kəndxuda olacağam, mən də razılaşmıram.

Onda çoban dedi:

– Əgər kəndxuda olmaq üçün təkə bu lazımdırsa, mən elə indicə bu çəlləyin içinə girirəm.

Kəndçi dedi:

– Çəlləyə girməyə razısansa, kəndxuda olacaqsan.

Çoban çəlləyin içinə girib oturdu. Kəndçi çəlləyin üstünü mıxladı, özü isə çoban olub, sürünü kəndə sarı qovdu. Keşiş də kilsədə camaata xəbər verdi ki, ölənün duasını oxuyub. Kəndlilər gəlib çəlləyi çaya dığırıltədilər. Çəlləyin içində çoban da var səsle çığı-rırdı:

– Hə, hə, kəndxuda olmağa canla-başla razıyam!

Kəndlilər də elə bildilər ki, çığıran Kəndçidir.

– Biz də o fikirdəyik, amma əvvəlcə bax gör orada, aşağıda nə var, nə yox, – dedilər və çəlləyi çaya gillətdilər.

Sonra evlərinə dağılışdılar. Kəndə girəndə gördülər ki, Kəndçi qayıdır, özü ilə də bir sürü qoyun gətirir. Heç özünü o yerə qoymur. Kəndlilər təəccüblə soruşdular:

– Sən haradan belə gəlırsən, Kəndçi? Suyun içindən çıxmısan yəni?

Kəndçi dedi:

– Hə də, mən lap dərinə endim, suyun dibinə düşdüm, çəlləyin altını vurub qopardım, çıxanda gördüm ki, orda, suyun dibində gözəl çəmənliklər var, o çəmənlikdə də qoyun-quzu otlayır. Özüm üçün bir sürü ayırub gətirdim.

Kəndlilər soruşdular:

– Orada qoyun-quzu çox qalıb?

Kəndçi dedi:

– Çox, lap çox! Sizə nə qədər lazımdırsa, ondan da çox.

Kəndlilər öz aralarında belə sözləşdilər ki, gedib hərəsi özünə bir sürü gətirsin. Kəndxuda da dedi:

– Mən birinci gedəcəyəm.

Hamısı yığışıb çay kənarına gəldi. Bu vaxt göy üzündə qoyun yununa bənzər burum-burum ağ buludlar süzürdü. Onların da əksi çaya düşürdü. Bunu görənlər kəndlilər çığıışıdılar:

– Odur, suyun dibində qoyun görünür!

Kəndxuda irəli keçib dedi:

– Suyun dibinə birinci mən enməliyəm; axı gərək baxıb görüm orada nə var, nə yox. Hər şey qaydasınca olsa, sizi səsleyərəm.

Bunu deyib özünü çaya atdı. Suda bərk şappıltı eşidildi, kəndlilər də elə bildilər ki, kəndxuda onlara “gəlin” dedi. Hamısı suya tökülüşdü. Kənd boş, kimsəsiz qaldı. Kəndçi də hamının var-dövlətinə yiyələnib, sərvətli bir adam kimi orada tək-tənha yaşadı.

ÜÇ QIZIL TELİ OLAN ŞEYTAN

Günlərin birində yoxsul bir arvadın oğlu oldu. Uşaq köynəkdə doğulmuşdu. Falçılar dedilər ki, oğlan on dörd yaşına çatanda kralın qızını alacaq. İş elə düşdü ki, uşaq doğulandan bir müddət sonra kral həmin kəndə gəldi, amma heç kim bilmədi ki, bu, kraldır. O, kənddə təzə xəbər olub-olmadığını soruşanda dedilər:

– Bu günlərdə kəndimizdə bir uşaq köynəkdə doğulub, falçılar da deyiblər ki, onun ürəyindən nə keçsə, yerinə yetəcək. On dörd yaşına çatanda da kral qızını alacaq.

Kralın ürəyi kinli olduğundan bu xəbərdən qəzəbləndi, uşağın atasının yanına gedib, yalandan özünü mehriban, səmimi göstərdi.

Dedi:

– Yoxsul adamlarsınız, uşağınızı verin mənə, mən onu böyüdərəm.

Uşağın valideynləri əvvəlcə razı olmadılar, ancaq bu yad adam onlara çoxlu qızıl təklif eləyəndə fikirləşdilər: “Əgər uşaq anadan xoşbəxt doğulubsa, bu qismət də onun xeyrinə olar”. Razı olub uşağı krala verdilər.

Kral oğlanı iri mücrünün içinə qoyub, yoluna düzəldi. Dərin bir gölün yanına çatanda mücrünü suya atdı və ürəyində dedi: “Qızımı istəmədiyim adaxlıdan xilas elədim”. Lakin mücrü batmadı, qayıq kimi suda üzdü, içinə də bircə gilə su keçmədi. Üzə-üzə kralın paytaxtından iki mil aralandı, dəyirmanın yanına çatanda birdən dirənib dayandı. Xoşbəxtlikdən, dəyirməndə işləyən bir nəfər yaxınlıqda dayanmışdı və mücrünü görüb, onu sudan çıxardı, elə bildi ki, içi qızıl-gümüşlə doludur. Açanda içində qəşəng, sağlam, gülümsəyən bir oğlan uşağı gördü. Onu dəyirmançının yanına gətirdi, dəyirmançının da övladı olmadığından arvadı sevindi:

– Bunu Allah-taala bizə pay göndərib, – dedi.

Onlar uşağı qayğı ilə, məhəbbətlə böyütdülər, o da ağıllı-kamallı bir oğlan oldu.

Günlərin birində yağışda, tufanda sığınacaq axtaran həmin kral dəyirmanına gəldi. Yeniyetmə oğlanı görəndə dəyirmançıdan soruşdu ki, bu, onun oğludur? Dəyirmançı da dedi:

– Yox, biz bu uşağı tapmışıq. On dörd il əvvəl mücruntün içində üzə-üzə gəlib bizim bəndin yanına çatanda bir işçimiz onu sudan çıxarıb gətirmişdi.

Kral başa düşdü ki, bu oğlan vaxtilə suya atdığı həmin xoşbəxt uşaqdır. Dedi:

– Olarmı bu oğlan indi yazacağım məktubu kraliçaya çatdırırsın? Əvəzində ona iki qızıl verərəm.

Dəyirmançı da, arvadı da dedilər:

– Necə buyurursunuz, elə olsun, kral.

Oğlan yola hazırlaşdı.

Kral kraliçaya bu məzmununda məktub yazdı: “Bu oğlan məktubu sənə yetirən kimi onu öldürüb basdırın; mən qayıdana qədər əmrimə əməl edin”.

Oğlan məktubu götürüb yola düzəldi, ancaq yolu azıb, qaş qaralanda qalın bir meşəyə girdi. Qaranlıqda bir çırağ işığı gördü, onu tuş tutub getdi. Qəfildən qarşısına bir daxma çıxdı. İçəri girib gördü ki, ocağın yanında bir qarı oturub. Daha heç kim yoxdur. Qarı oğlanı görüb qorxdı. Soruşdu:

– Hardan gəlib, hara gedirsən?

Oğlan dedi:

– Dəyirmandan gəlirəm, kraliçaya məktub aparıram. Ancaq meşədə azmışam, istəyirəm gecəni sənənin daxmada qalam.

Qarı:

– Yazıq uşaq, – dedi, – sən gəlib quldur yuvasına düşmüşsən. Quldurlar qayıdıb gələn kimi səni öldürəcəklər.

Oğlan dedi:

– Neylək, qoy kim istəyir gəlsin, mən heç kəsdən qorxmuram. Elə yorulmuşam ki, daha bircə addım da ata bilmərəm.

O, taxtnı üstündə uzanıb yuxuya getdi.

Aradan çox keçməmiş quldurlar gəldilər, oğlanı görəndə qəzəblənib soruşdular ki, bu kimdir taxtda uzanıb.

Qarı dedi:

– Axı bu lap südəmər uşaqdır. Meşədə azıb, ona yazığım gəldi, yer verdim. Kraliçaya məktub çatdırmalıdır.

Quldurlar məktubu açıb oxudular, gördülər yazılıb ki, çatan kimi oğlanı öldürsünlər. Quldurların ürəyində mərhəmət oyandı, onların başçısı məktubu cırdı, əvəzinə belə bir məktub yazdı ki, oğlan saraya çatan kimi onu kralın qızı ilə evləndirsinlər. Quldurlar oğlana dəymədilər, o da səhərəcən yatdı, oyananda məktubu ona verib yola saldılar.

Kraliça məktubu alanda isə orada tapşırılan kimi hərəkət etdi. Dəbdəbəli toy məclisi qurdurdu. Oğlan da qəşəng və mehriban olduğundan kralın qızı onunla fərəh içində xoşbəxt yaşamağa başladı.

Bir müddət sonra kral səfərdən qayıdıb gördü ki, falçıların dediyi düz çıxıb, xoşbəxt oğlan da onun qızını alıb. Soruşdu:

– Bu necə oldu axı? Mən ki məktubuma ayrı əmr yazmışdım.

Kraliça həmin məktubu krala göstərdi, dedi ki, özün bax gör nə yazmışsan. Kağızı oxuyan kimi kral bildi ki, məktubu dəyişiblər. Oğlandan soruşdu ki, onun verdiyi məktubu neyləyib və niyə onun əvəzinə ayrısını gətirib.

Oğlan dedi:

– Mənim heç nədən xəbərim yoxdur. Yəqin, meşədəki daxmada yatdığım gecə onu dəyişiblər.

Kral qəzəbləndi:

– Bu, sənə baha başa gələcək! Mənim qızıma sahib olmaq istəyən adam gərək cəhənnəmdən şeytanın başından üç dənə qızıl tük qoparıb gətirsin! Hərgah dediyimi gətirsən, qızım sənənin arvadın olacaq.

Bu yolla kral oğlandan birdəfəlik yaxa qurtarmaq fikrindəydi. Xoşbəxt oğlansa dedi:

– Nə olar, qızıl tükləri sizin üçün gətirərəm, mən şeytandan qorxmuram.

Kralla vidalaşdı yola düşdü. Az getdi, çox getdi, gəlib bir ölkənin paytaxtına yetişdi. Şəhər darvazasının gözetçisi onu sorğu-suala tutdu, soruşdu ki, hansı peşə sahibidir, nə düzəldə bilir. Xoşbəxt oğlan dedi:

– Əlimdən hər iş gəlir.

Qapıcı:

– Onda bizə bir yaxşılıq elə, – dedi, – başa sal görək, bazar meydanında əvvəllər şərab axan fəvvarəmizdən niyə indi heç su da axmır?

Cavan oğlan dedi:

– Gözləyin, qayıdanda onu sizə başa salaram.

Oradan uzaqlaşıb, ayrı bir şəhərə yol aldı; orada da şəhər darvazasının gözətçisi ondan soruşdu ki, hansı peşə sahibidir, nə düzəldə bilər? Oğlan da dedi:

– Əlimdən hər iş gəlir.

Qapıcı:

– Onda bizə bir yaxşılıq elə, – dedi, – başa sal görək, şəhərimizdəki alma ağacı əvvəllər qızıl alma yetirirdi, indi niyə heç yarpağı da yoxdur.

Cavan oğlan:

– Gözləyin, – dedi, – qayıdanda onu sizə başa salaram.

Oradan da uzaqlaşdı, az getdi, üz getdi, yolunun üstünə gur axan bir çay çıxdı. Çayın o tayına keçmək istəyəndə bərəçi ondan soruşdu ki, hansı peşəni bilir.

Oğlan:

– Əlimdən hər iş gəlir, – dedi.

Bərəçi dedi:

– Onda mənə bir yaxşılıq elə, başa sal görüm, niyə mən həmişə adamları otay-butaya keçirirəm, heç kim də heç vaxt məni əvəz eləmir?

Oğlan cavab verdi:

– Gözlə, qayıdanda səni başa salaram.

Xoşbəxt cavan çayı keçdi, cəhənnəmin yolunu tapdı, içəri girdi. Ora zil qaranlıqdı, hər yan his çəkmişdi. Şeytan evdə yox idi, iri, enli kürsüdə onun nənəsi oturmuşdu. Soruşdu:

– Nə lazımdır sənə?

Nənə oğlana çox da qəzəbli görünmədi.

Cavan oğlan dedi:

– Mənə şeytanın başından üç dənə qızıl tük lazımdır, yoxsa arvadımdan ayrı düşməli olacağam.

Nənə dedi:

– İştahan pis deyil. Şeytan qayıdıb səni burda görsə, canından ayrı düşməli olacaqsan. Amma mənim sənə yazığım gəlir, görüm, bəlkə, kömək eləyə bildim. – Qarı oğlanı qarışqaya döndərdi, dedi: – Tumanımın bükümləri arasında gizlən, şeytan orada səni görməz.

Cavan oğlan:

– Bu, yaxşı oldu, – dedi, – amma mən üç sualıma da cavab almaq istəyirəm: niyə vaxtilə şərab axıdan fəvvarə quruyub; niyə vaxtilə qızıl alma verən ağacın üstündə heç yarpaq da yoxdur; bir də, niyə bərəçi həmişə otay-butaya adam keçirir, heç kim də onu əvəz eləmir?

Nənə dedi:

– Çətin suallardır, amma sən sakit otur və mən şeytanın başından üç qızıl tük dartanda onun dediyinə diqqətlə qulaq as.

Bəli, axşam düşdü, şeytan da evə qayıtdı. İçəri girən kimi hiss elədi ki, hava nəşə təmiz deyil.

Dedi:

– Burnuma adam iyisi gəlir! Burada işlər nəşə yaxşı deyil.

Hər yeri axtardı, künc-bucaqlara baxdı, ancaq heç nə tapmadı. Nənəsi onu danlamağa başladı:

– Axı mən hər yeri silib-süpürmüşəm, səliqəyə salmışam, sən də qatıb-qarışdırırsan. Burnuna həmişə adam iyisi dəyir. Yaxşısı budur, otur şam elə.

Deyəsən, şeytan çox yorulmuşdu. Yeyib-içəndən sonra başını nənəsinin dizləri üstünə qoydu ki, nənə başında bit axtarsın. Çox keçmədi, onu yuxu tutdu: əvvəlcə fısıldadı, sonra xoruldadı. Nənə onun qızıl tüklərindən birini dartıb çıxartdı və yerə qoydu. Şeytan çığırdı:

– Vay! Neyləyirsən?

Şeytanın nənəsi dedi:

– Pis yuxu gördüm, ona görə saçından yapışdım.

Şeytan soruşdu:

– Yuxuna nə girmişdi?

– Bazar meydanındakı fəvvarə girdi yuxuma. Əvvəllər ondan şərab axırdı, indi quruyub, heç su da axmır. De görüm, bunun səbəbi nədir?

Şeytan dedi:

– E-eh, bilsəydilər ki, niyə belə olub! Orada daşın altında quru qurbağası var. Onu öldürsələr, şərab yenə axıb töküləcək.

Nənə yenə şeytanın başını bitləməyə başladı, şeytanı yenə yuxu apardı; o, elə xoruldadı ki, pəncərənin şüşələri cingildədi. Nənə bir qızıl tük də dartıb çıxartdı.

Şeytan hirslandı:

– Vay! Sən neyləyirsən axı?

Nənə:

– Acığın tutmasın, – dedi, – yuxulu olmuşam.

– Yuxuda nə görmüsən ki?

– Gördüm ki, bir ölkədə əvvəllər qızıl alma gətirən ağacın üstündə indi heç yarpaq da yoxdur. Niyə belədir?

Şeytan dedi:

– E-eh, bilsəydilər ki, niyə belə olub! Onun kökünü siçan gəmirir; onu öldürsələr, ağac yenə qızıl alma yetirəcək, amma siçan bundan sonra da ağacı gəmirsə, tamam quruyacaq. Sən yuxularını saxla, qoy rahat yatım! Bir də məni yuxudan oyatsan, şillə çəkəcəyəm sənə.

Nənə onu xoş sözlərlə sakitləşdirdi, yenə başını bitləməyə başladı, şeytan yenə xoruldadı. Nənə üçüncü qızıl tükü də qopartdı. Şeytan yerindən sıçradı, çığırdı, onu vurmaq istədi, nənə yenə onu sakitləşdirdi:

– Neyləyim, pis yuxuların əlindən hara qaçım?!

Şeytan maraqla soruşdu:

– Yuxuda nə gördün?

– Gördüm bir biçarə gileylənir ki, çayın bu tayından o tayına həmişə adam keçirir, heç kəs onu əvəz eləmir. Bunun səbəbi nədir?

Şeytan dedi:

– Axmaqdır da! Bir adam gəlib deyəndə ki, məni o taya keçir, qoy əlindəki uzun ağacı versin ona. Həmin adam olsun bərəçi, o da canını qurtarsın.

Üç qızıl tük qoparıb, üç suala cavab almış nənə qoca şeytandan əl çəkdi, o da səhərəcən yatdı.

Səhər şeytan yenə çıxıb getdi. Qarı tumanının bükümlərindən qarışqanı çıxartdı, onu təzədən adam eləyib dedi:

– Bu da üç qızıl tük, götür. Suallarının cavablarını da özün eşitdin.

Xoşbəxt cavan sevincək:

– Hə, eşitdim, hamısını da yadda saxladım.

Qarı dedi:

– Sənə köməyim dəydi, indi yolunla get.

Oğlan dar gündə köməyinə görə qarıya minnətdarlıq eləyib, cəhənnəmdən çıxdı. İşi uğurlu olduğu üçün oğlanın kefi kök idi. Bərəçinin yanına çatanda vəd elədiyi cavabı ona yetirməmişdən əvvəl dedi:

– Əvvəlcə məni o taya keçir, sonra xilas olmağın yolunu sənə öyrədim.

O biri sahilə çıxan kimi oğlan şeytanın məsləhətini ona yetirdi:

– Bir adam gəlib o taya keçirməyi xahiş eləsə, uzun ağacı ver ona, çıx qaç.

Cavan oğlan bərəçidən ayrılıb, meyvəsiz alma ağacı bitmiş ölkəyə getdi. Qapıçı artıq onu gözləyirdi. Oğlan şeytandan aldığı cavabı ona da yetirdi: “Ağacın kökünü gəmirən siçanı öldürün, onda ağac yenə qızıl alma bitirəcək”. Darvaza gözetçisi xoşbəxt cavana “çox sağ ol” deyib, ona iki ulaq yükü qızıl verdi. Oğlan oradan yola düşüb, quru fəvvarəsi olan məmləkətə gəldi. Şəhər darvazasının bu gözetçisinə də şeytanın məsləhətini çatdırdı: “Fəvvarənin daşı altındakı quru qurbağasını öldürün, oradan yenə şərab axsın”. Qapıçı ona “çox sağ ol” dedi və qızıl yüklü iki ulaq verdi.

Qızıl yüklü dörd ulaqla bərabər, xoşbəxt cavan saraya, arvadının yanına qayıtdı. Arvadı onun uğurla qayıtmağına ürəkdən sevindi. Oğlan şeytanın başından qoparılmış üç qızıl tükü krala verdi. Qızıl yüklü ulaqları görəndə kral lap razı qaldı.

– İndi şərtlərin hamısına əməl eləmişən, – dedi, – qoy mənim qızım sənin arvadın olsun. Amma, əziz kürəkənim, bir de görüm, bu qədər qızıl sənin üçün haradandır? Axı bu, böyük sərvətdir!

Oğlan dedi:

– Elə çayı keçirdim, gördüm o biri sahilə bu qızıl qum kimi tökülüb qalıb, yığışdırıb gətirdim.

Kral acgözlüklə soruşdu:

– Mən də onu yığıb gətirə bilərəm?

Xoşbəxt cavan:

– Nə qədər istəyirsiniz! – dedi. – O çayda bir bərəçi var, ondan xahiş eləyin, sizi o taya keçirsin. Orda kisələrinizi qızılla doldura bilərsiniz.

Açgöz kral tez hazırlaşdı yola düşdü. Çaya çatanda bərəçiyə işarə elədi ki, onu o taya keçirsin. Bərəçi onu bərəyə mindirdi, o taya çatan kimi uzun ağacı cəld krala verdi, özü də çıxıb qaçdı.

Kral da o vaxtdan bütün günahlarının əvəzində bərəçi olub qaldı.

– Məgər indi də çaydan adam keçirir?

– Bəs necə! Axı onun əlindən uzun çubuğu heç kim almayacaq.

QORXU NƏ OLDUĞUNU BİLMƏK İSTƏYƏNİN NAĞILI

Bir atanın iki oğlu vardı. Böyüyü ağıllı, qabiliyyətli idi, əlindən də hər iş gəlirdi. Kiçiyi isə səfehdi, ona heç nə qandırmaq olmurdu. Oxuyub öyrənmək qabiliyyəti də yox idi. Onu görənlər deyirdilər:

– Yazıq ata bunun ucbatından çox əziyyət çəkməli olacaq!

Ata böyük oğluna bir iş tapşıranda o, atasını həmişə yarıdardı. Amma onu gecə nəsə gətirməyə göndərəndə, yolu da qəbiristanın, ya da başqa bir vahiməli yerin yanından düşəndə deyirdi:

– Yox, atam, ora getməyəm, qorxuram.

Çünki o, qorxaq idi.

Ya da görürdün, axşam ocaq başında cürbəcür əhvalatlar danışılar. Qorxudan adamın tükləri biz-biz olurdu. Götürdün kim isə deyir: “Vay, nə qorxuludur!” Kiçik qardaş isə bir küncdə oturub qulaq asır və başa düşə bilmirdi ki, qorxmaq necə olur.

Deyirdi:

– Bax hamı deyir ki, qorxuram, qorxuram. Amma mən heç qorxmuram. Yəqin, bu da elə şeydir ki, mən onu başa düşmürəm.

Günlərin birində atası ona dedi:

– Ey, küncdə oturan, bir bura bax görüm! Yekə kişi olmusan, gücün-qüvvətin az deyil. Gərək bir peşə öyrənəsən ki, özünü dolandıra bilsən. Görürsən böyük qardaşın özünü necə oda-közə vurur?! Amma sənin əlindən heç nə gəlmir.

Kiçik oğul:

– Eh, atam, – dedi, – mən nəşə öyrənməyə can atıram. İndi ki belə oldu, öyrənib bilmək istəyirəm görüm qorxu nə olan şeydir, görünür, bu işdən mənim başım çıxmır.

Böyük qardaş bunu eşidib güldü: “Ay Allah, nə axmaq qardaşım varmış! Ondan heç vaxt adam olmayacaq; adam olmaq istəyən gərək diribaş olsun”.

Ata ah çəkib, kiçik oğluna dedi:

– Heç nəyi də bilməsən, gərək qorxunu biləsən. Amma bundan çörəkpu lu qazanmaq mümkün deyil.

Bu vaxt keşiş onlara qonaq gəldi. Ata da dərđini ona danışmağa başladı, gileyləndi ki, kiçik oğlu dərrakəsizdir, heç nə bilmir, heç nə öyrənmək istəmir:

– Bir fikir verin, ondan soruşuram ki, nə yolla özünə çörəkpu lu qazanacaqsan, cavab verir ki, qorxu nə olduğunu öyrənib bilmək istəyirəm.

Keşiş dedi:

– Qorxu nə olduğunu öyrənmək istəyirsə, onu məndən öyrənə bilər. Oğlunuzu yanıma göndərin, dərđini verərəm.

Ata bu təklifdən razı qaldı. Fikirləşdi ki, oğlanı, Allah qoysa, bir işə düzəldər.

Bəli, keşiş oğlanı evinə apardı, ona tapşırđı ki, hər gün kilsənin zəngini çalsın.

Günlər keçdi, bir gün gecəyarısı keşiş onu yuxudan oyatdı, dedi ki, qülləyə qalxıb zəngi çalsın. Fikirləşdi: “Hə, indi bilərsən qorxu nədir”. Özü də gizlicə qülləyə qalxdı. Oğlan qülləyə təzəcə qalxıb zəngin ipindən tutmuşdu ki, gördü ağ geyimli bir adam pilləkəndə, üzbəüz pəncərənin qabağında dayanıb. Qışqırdı:

– Kimdir orda duran?

Ağ geyimli adam cavab vermədi, heç yerindən də tərpənmədi.

Oğlan yenə çığırđı:

– Dillən, ya da rədd ol!.. Gecə vaxtı burda sənin bir işin yoxdur!

Keşiş isə durduğı yerdə quruyub qalmışdı, qımıldanmırdı ki, oğlan elə bilsin əcinnədir.

Oğlan bir də qışqırdı:

– Nə işin var burada? Əgər düz adamsansa, cavab ver, yoxsa pilləkəndən ataram səni aşağı.

Keşiş fikirləşdi ki, belə şey eləməz və səssiz-səmirsiz heykəl kimi dayanıb qaldı. Oğlan üçüncü dəfə qışqırdı, kölgənin dillənmədiyini görüb yaxın gəldi və onu pilləkəndən üzüaşağı atdı. O da on pillə dığırlandı və küncdə düşüb qaldı.

Oğlan kilsə zəngini çalıb evə qayıtdı və uzanıb yatdı. Keşişin arvadı ərinə çox gözlədi, keşiş qayıdıb gəlmədi. Axırda arvadın canına qorxu düşdü, oğlanı oyadıb soruşdu:

– Bilmirsən ərim hardadır? Axı o, qülləyə səndən qabaq çıxdı.

Oğlan dedi:

– Bilmirəm. Amma gördüm ki, kim isə pilləkəndə, kiçik pəncərənin qabağında dayanıb. Nə danışdı, nə də çıxıb gedirdi. Mən onu oğru bilib pilləkəndən üzüaşağı atdım. Gedin baxın, əgər odursa, yazıq, yəqin, şil-küt olub.

Keşişin arvadı qaçaraq getdi və ərinə düşdüyü yerdə tapdı. Ayağı sınımış keşiş küncdə zarıyırdı.

Arvad sürüyə-sürüyə onu evə gətirib yerinə uzandırdı və qarğış tökə-tökə oğlanın atasıgilə qaçdı.

– Sizin oğlan başımıza oyun açıb, – dedi. – Ərimi pilləkəndən aşağı atıb, onun da ayağı sınıb. Gəlin vecsiz avaranızı aparın.

Atası qorxdı, keşişin evinə gəldi, oğlunu danlamağa başladı:

– Bu nə hoqqadır çıxarırsan? Bu şeytan əməlini sənə kim öyrətdib?

Oğlu dedi:

– Atam, bir mənə qulaq asın, burada mənim günahım yoxdur axı. Keşiş gecə vaxtı orada pis niyyətlə dayanmış adama oxşayırdı. Mən bilmədim kimdir, üç dəfə xahiş elədim ki, cavab versin, ya da çıxıb getsin.

Atası dedi:

– Eh, başıma bəla olmusan! Rədd ol gözümün qabağından, daha sən adda oğlum yoxdur.

– Yaxşı, atam, gedərəm, amma, heç olmasa, gözləyin, səhər açılınsın, çıxım gedim qorxu nə olduğunu öyrənməyə. O peşəni öyrənsəm, özümə çörək pulu qazana bilərəm.

Atası dedi:

– Nəyi istəyirsən öyrən, mənim üçün təfəvütü yoxdur. Al bu əlli taleri, hara istəyirsən get, ancaq heç kəsə demə ki, əslən haralısan, atan kimdir, çünki mən sənə yerinə utanaram.

– Yaxşı, atam, siz deyən olsun. İstədiyiniz təkəcə budursa, ona əməl eləyə bilərəm.

Səhərin gözü açılar-açılmaz, cavan oğlan əlli taleri cibinə qoyub, yola çıxdı. Yol gedə-gedə ucadan deyirdi: “Bircə qorxa bilsəydim! Bircə qorxa bilsəydim!”

Yol keçən bir nəfər bu sözləri eşidib ona yaxınlaşdı. Onlar qoşa yeriməyə başladılar. Bir qədər gedəndən sonra bir dar ağacı gördülər. Yol yoldaşı oğlana dedi:

– O ağacı görürsən? Qanad düzəldən usta bu yeddi nəfərə uçmağı öyrədir. Otur bu ağacın altında, gecə düşəndə qorxu nə olduğunu bilərsən.

Oğlan dedi:

– Vəssalam? Onda bu çox asan işdir, əgər qorxunun nə olduğunu belə tez öyrənə bilsəm, bu əlli taleri sənə verəcəyəm, ancaq səhər lap tezdən gəl yanıma.

Oğlan ağacın altında oturub, axşamın düşməyini gözlədi. Gecə hava soyudu, oğlan da od qalayıb qızındı. Gecə yarından keçəndə elə şaxtalı külək əsdi ki, oğlan titrədi. Külək dar ağacından asılanları yel-lətməyə başladı. Onlar bir-birinə dəyir, elə bil itələşirdilər. Oğlan fikirləşdi: “Mən aşağıda ocağın yanında belə əsirəmsə, gör yuxarıda onlar necə donurlar, hələ üstəlik, bir-birinə çırpınırlar da”. Rəhmli olduğundan, nərdivanı qoyub dar ağacına çıxdı və asılanların yeddini də aşağı endirdi. Sonra ocağı daha gur alışdırdı, hamısını tonqalın dövrəsində oturtdu. Hərəkətsiz oturmuş ölülərin paltarları alışıb yanmağa başladı.

Oğlan onlara dedi:

– Odlu ehtiyatlı olun ha, yoxsa sizi yenə asaram.

Lakin ölülər heç nə eşitmirdilər, susurdular, paltarlarının yanmağına da fikir vermirdilər. Onda oğlanın lap acığı tutdu:

– Hərgah ehtiyatlı olmasanız, mən sizə kömək eləyən deyiləm, sizinlə bərabər yanmağa da həvəsim yoxdur.

Bunu deyib yenə hamısını bir-bir dar ağacından asdı. Sonra ocağın yanında oturdu və yuxuya getdi. Səhər tezdən yol yoldaşı əlli taleri almaq üçün gəldi.

– Hə, indi bildin qorxu nədir?

Oğlan:

– Yox, – dedi, – haradan biləydim ki? Axı o yuxarıdakılar heç ağzularını da açmadılar. Elə də gicdilər ki, əyinlərindəki cındırlarını da yandırdılar.

Yol yoldaşı bildi ki, əlli taleri bundan almaq mümkün olmayacaq, dedi:

– Belə şeyi mən ömrümdə görməmişdim.

Oğlan yenə yola düzəldi, gedə-gedə mızıldadı:

– Ah, kaş qorxa biləydim! Kaş qorxa biləydim!

Onun ardınca gələn faytonçu bu sözləri eşitdi. Soruşdu:

– Sən kimsən belə?

Oğlan dedi:

– Bilmirəm.

Faytonçu onu sorğu-suala tutdu:

– Haralısan?

– Bilmirəm.

– Bəs atan kimdir?

– Tapşırıblar, bunu heç kimə deməyim.

– Bəs öz-özünə mızıldadığın nədir?

– E-eh, istəyirəm qorxu nə olduğunu bilim, amma heç kim bunu mənə öyrədə bilmir.

Faytonçu dedi:

– Gic-gic danışma. Arxamca gəl, mən onu sənə öyrədərəm.

Oğlan faytonçuya qoşulub getdi. Axşamüstü bir aşxanaya yetişdilər və orada gecələmək istədilər. Otağa girəndə oğlan yenə dedi:

– Kaş qorxa biləydim! Kaş qorxa biləydim!

Aşxana sahibi bunu eşidib güldü:

– Əgər ürəyin qorxunu belə istəyirsə, burada onun üçün bir səbəb taparıq.

Sahibin arvadı dedi:

– Sən Allah, danışma. Neçə-neçə igidin canı gedib, bu oğlan da işıqlı dünyaya həsrət qalsa, heyifsilənərəm.

Oğlan isə dedi:

– Əgər bu iş belə çətindirə, mən onu mütləq öyrənmək istəyirəm.

Axı elə bunun xatirinə diyarbədiyar düşüb gəzirəm.

O, aşxana sahibini o qədər dilə tutdu ki, axırda kişi belə bir əhvalat danışdı: bu yaxınlıqda tilsimli bir qəsr var. Əgər oğlan bu qəsrdə üç gecə qalsa, qorxunun nə olduğunu, yəqin ki, öyrənəcək.

Kral da həmin cürətli adama öz qızını verəcəyinə and içib. Kralın qızı dünya gözəlidir. Qəsrdə də böyük xəzinə var, onu əcinnələr qoruyur. Əgər xəzinə tilsimdən xilas olsa, kasıblar varlanar. Deyirlər ki, o qəsrin qapısından çox igidlər girib, amma geri qayıdanı olmayıb.

Səhəri gün oğlan kralın yanına gəldi:

– Əgər izin versəniz, mən tilsimli qəsrdə üç gün qalaram, – dedi.

Oğlan kralın xoşuna gəldi. Dedi:

– Üstəlik, məndən üç şey də istəyə bilərsən, ancaq bunlar cansız əşya olmalıdır, sən onları özünlə qəsrdə apara bilərsən.

Oğlan:

– Onda mənə od, dülgər dəzgahı, bir də kəsici ilə bərabər xarrat dəzgahı verin, – dedi.

Kral əmr etdi ki, gündüzdən bütün şeyləri aparıb qəsrdə qoysunlar. Gecə düşən kimi oğlan qəsrdə getdi. Otaqların birində ocaq qaladı, xarrat dəzgahını yanına qoydu, özü də dülgər dəzgahının üstündə oturdu. Dedi:

– Ah, kaş qorxa biləydim! Amma, deyəsən, burda qorxu nə olduğunu bilməyəcəyəm.

Gecəyarısı istədi ocağı gur alışdırsın, onu üfürdü, püflədi. Birdən küncdən bir səs gəldi: “Miyə-miyə! Soyuqdan əsirik!”

Oğlan qışqırdı:

– Ey, nə çığırırsınız, gicbəsərlər?! Soyuqdursa, gəlin bura, ocağa yaxın oturub qızının.

Elə bunu demişdi ki, iki dənə yekə qara pişik tullanıb onun yanına gəldi, hərəsi bir tərəfdə oturub, odsaçan gözlərini ona dikdi. Qızının kimi pişiklər dedilər:

– Gəl kart oynayaq, dost.

Oğlan:

– Oynayaq da, – dedi. – Amma əvvəlcə pəncələrinizi mənə göstərin.

Pişiklər caynaqlarını açdılar.

Oğlan dedi:

– Hə-ə, caynaqlarınız çox uzundur. Dayanın, uclarından bir az kəsim.

O, pişiklərin boynundan yapışıb xarrat dəzgahnının üstünə qoydu, pəncələrini möhkəm-möhkəm ora bərkitdi. Dedi:

– Caynaqlarınızdan sizi tanıdım. Kart oynamaq həvəsim də qaçdı.

Onları öldürüb, pəncərədən suyun içinə atdı. İkisinin işini bitirəndən sonra ocağın yanında oturmaq istəyirdi ki, otağın bütün künc-bucağından qara pişiklər və qızmar zəncirli qara itlər çıxıb, onun üstünə gəldilər. Çox keçmədi ki, bütün otaq qara it-pişiklə doldu. Onlar dəhşətli səslər çıxarıb, ocağı ayaqlayır, onu söndürmək istəyirdilər.

Oğlan bunlara bir müddət sakit-sakit tamaşa elədi, sonra hirs-ləndi, kəsicini əlinə alıb çıxırdı: “Rədd olun buradan, alçaqlar!” Onların üstünə cumdu. Çoxu qaçdı, bir neçəsini isə oğlan götürüb suya atdı, qayıdıb yenə ocağı alışırdı. Bir az keçmiş onu yuxu tutdu. Yan-yörəsinə baxanda küncdə iri bir çarpayı gördü.

– Mənə elə bu lazımdır, – dedi və çarpayıda uzandı. Gözünü təzəcə yummuşdu ki, çarpayı tərpendi və qəsrin içində obaş-bubaşa hərəkət elədi.

Oğlan dedi:

– Eybi yoxdur, qoy yerisin, amma dayansa yaxşıdır.

Çarpayı isə at qoşulmuş fayton kimi sürətlə gedir, astanadan, pilləkənlərdən aşıb keçirdi. Qəfildən elə bil çarpayının üstünə qaya parçası düşdü, o, üzüstə çevrilib qaldı. Oğlan yorğanları, yastıqları üstündən atdı, çarpayının altından birtəhər çıxdı.

– Kimin həvəsi varsa, çarpayıya o minib gəzsin, – dedi və ocağın yanında uzanıb, səhərəcən yatdı.

Səhər kral qəsrə gəldi, oğlanın yerə düşüb qaldığını görəndə elə bildi ki, əcinnələr onu öldürüblər. Dedi:

– Heyif, qəşəng oğlandı!

Bunu eşidəndə oğlan ayağa qalxdı:

– Yox, heyifsilənmək hələ çox tezdir! – dedi.

Kral heyrətləndi, həm də sevindi. Soruşdu ki, gecə başına nə iş gəlib.

Cavan oğlan dedi:

– Hər şey yaxşı oldu, bir gecə keçdi, iki gecə də keçib gedər.

Oğlan aşxana sahibinin yanına gedəndə kişinin ağzı açıla qaldı.

– Səni sağ görəcəyimə inanmırdım. Hə, qorxunun nə olduğunu bildin?

Oğlan:

– Yox, – dedi, – havayı şeydi. Ah, bircə qorxunun nə olduğunu mənə deyən tapılaydı!

İkinci gecə oğlan yenə qəsrə yollandı, gəlib ocağın yanında oturdu və yenə köhnə havasını çaldı: “Kaş qorxa biləydim!” Gecə yarı olanda yenə hay-küy, taraqqataraq eşidildi. Səslər get-gedə gücləndi, sonra otağa sükut çökdü. Nəhayət, tüstü borusunun içindən adamın yarısı çıxaraq, qiyyə çəkib, şappıltı ilə oğlanın düz qabağına düşdü.

Oğlan qışqırdı:

– E-ey, bəs bunun yarısı hanı? Bu azdır!

Yenə səs-küy qalxdı, uğultu-gurultu, ulaşma başlandı, borudan adamın o biri yarısı da düşdü.

Oğlan dedi:

– Dayan, əvvəlcə səninçün ocağı alışıdırım.

Alışdırdı, geri baxanda gördü ki, yarı hissələr birləşib, dəhşətli bir adam onun yerində oturub.

Oğlan:

– Biz belə danışmamışıdq, – dedi, – kürsü mənimdir.

Qorxunc adam istədi oğlanı itələyib kürsüdən yerə salsın, gücü çatmadı. Oğlan isə var gücü ilə onu itələdi və öz yerində oturdu. Sonra yenə borudan dalbadal bu cür adamlar yerə tökülüşdü. Onlar ölülərin sümüklərini və iki kəllə gətirdilər. Sümükləri düzüb, vurub-yıxma oyunu oynamağa başladılar.

Oğlan da oynamaq istədi. Soruşdu:

– Bura baxın, olar ki, mən də sizinlə oynayım?

– Oyna da, əgər pulun varsa.

Oğlan:

– Pulum çatar, – dedi, – amma oyun şarlarınız yumru deyil.

Kəllələri götürüb dülgər dəzgahında yondu, az-çox yumru hala saldı.

– Hə, beləsi yaxşı dıgırlanar, – dedi. – İndi oyun qızışacaq!

O, qorxunc adamlarla oynayıb, bir qədər pul uduzdu. Gecə saat on ikini vuran kimi hər şey yox oldu. Oğlan yenə yıxılıb yatdı.

Səhər kral yenə əhvalatdan xəbər tutmaq istədi. Oğlandan soruşdu:

– Bu dəfə başına nə iş gəldi?

Oğlan:

– Bir az vurub-yıxma oyunu oynadım, xırda-xuruş pul uduzдум.

– Bəs qorxmadın?

Oğlan dedi:

– Nə danışırırsınız! Axşamım çox şən keçdi. E-eh, bircə bilsəydim qorxu nə olan şeydir!

Üçüncü gecə oğlan yenə çıxıb dəzgahın üstündə oturdu, dilxorçuluqla dedi:

– Ah, kaş qorxa biləydim!

Gecəyarısı altı nəhəng adam peyda oldu. Onlar tabut gətirmişdilər.

Oğlan dedi:

– Aha, yəqin, bu, bir neçə gün əvvəl ölmüş əmim oğludur.

O, barmağının işarəsi ilə ölünü çağırdı:

– Bura gəl, qardaş, bura gəl!

Nəhənglər tabutu yerə qoydular, oğlan da yaxınlaşıb tabutun qapağını qaldırdı. Orada meyit vardı. Oğlan əlini onun üzünə toxundurdu, ölünün üzünü buz kimi soyuqdu.

Oğlan dedi:

– Dayan, səni bir az qızışdırım.

O, ocaqda əlini qızdırıb, ölünün üzünə yapışdırdı, ancaq ölü soyuqdu ki soyuqdu. Onda oğlan meyiti tabutdan çıxartdı, dizləri üstə oturdu, qollarını ovuşdurmağa başladı ki, damarlarının qanı hərəkətə gəlsin. Bunun da köməyi olmadı. Oğlan fikirləşdi: “Onu yanımda uzandırsam, tez qızışar”. Ölünü yatağa uzatdı, üstünü örtüdü, özü də yanında uzandı. Bir az keçmiş ölü qızışmış tər pəndi. Oğlan dedi:

– Görürsən, qardaş, qızısqırdım səni!

Ölü qalxıb qışqırdı:

– İndi mən səni boğacağam!

Oğlan heyrətləndi:

– Nə? Yaxşılığımın əvəzini bu cür çıxmaq istəyirsən? İndi ki belə oldu, qayıt tabuta.

O, ölünü qaldırıb tabutun içinə tulladı və qapağını örtüdü. Altı nəhəng də gəlib tabutu apardı.

Oğlan dedi:

– Qorxmuram ki qorxmuram da. Belə getsə, ömrüm boyu qorxunun nə olduğunu bilməyəcəyəm!

Bunu eşidən nəhənglərdən ən yekəsi, ən dəhşətlisi irəli çıxdı; o, qoca idi, uzun, ağ saqqalı vardı. Çığırdı:

– Ax, südəmər uşaq! İndi bilərsən qorxu nədir! Sən ölməlisən!

Oğlan:

– Lap elə tez də yox, – dedi, – axı bu işdə mən özüm də iştirak etməliyəm.

Qorxunc nəhəng onu hədələdi:

– Yox, pəncəmdən qurtara bilməyəcəksən.

– Yavaş görək, əliuzunluq eləmə! Sən güclüənsə, mən də səndən gücsüz deyiləm, bəlkə, səndən də güclüyəm.

Qoca dedi:

– Görərik. Əgər məndən güclü olsan, səni buraxacağam. Yaxın gəl, gücümüzü sınaq!

Bunu deyib, oğlanı qaranlıq keçidlərlə dəmirçixanaya apardı, baltanı götürdü, bir vurmaqla zindanı yerə basdı.

Oğlan:

– Mən ondan da betərini edərəm, – dedi və başqa zindana yaxınlaşdı.

Qoca onun yanında dayandı ki, görsün oğlan neyləyəcək, ağ saqqalı yerə toxundu. Oğlan baltanı götürdü, bir vurmaqla zindanı iki böldü, üstəlik, qocanın saqqalını da baltanın ağzı ilə yerə basdı. Dedi:

– Hə, indi tələyə sən düşdün, indi də sənin əcəlin çatıb.

O, lingi qapıb, qocanı vurmağa başladı. Qoca zarıdı, yalvardı, oğlana xəzinə vəd etdi. Oğlan da baltanı çıxarıb, qocanın saqqalını buraxdı.

Qoca oğlanı yenə qəsrə apardı, zirzəmidə ona qızıl dolu üç sandıq göstərdi. Dedi:

– Bunun üçdəbiri kasıbların, üçdəbiri kralın, üçdəbiri sənin.

Bu vaxt saat on ikini vurdu, əcinnə də qeyb oldu. Oğlan qaranlıq zirzəmidə tək-tənha qaldı.

– Buradan çıxıb bilərəm, – deyərək oğlan əlhavasına yolu tapdı, həmin otağa gəldi və ocağın yanında uzanıb yatdı.

Səhər kral gəlib soruşdu:

– Hə, necə oldu, qorxu nə olduğunu bildin?

Oğlan dedi:

– Yox. Həm də burada nə vardı ki?! Mənim rəhmətlik əmim oğlu gəlmişdi, saqqallı bir qoca da gəlmişdi, zirzəmidə mənə xeyli pul göstərdi, amma qorxunun nə olduğunu indiyə kimi heç kəs mənə deyə bilmir.

Kral:

– Sən qəsrin tilsimini sındırdın, indi mənim qızım sənindir, – dedi.

Oğlan cavabında:

– Bu, çox yaxşı, – dedi, – amma qorxu nə olan şeydi, onu indiyə qədər bilməmişəm axı.

Yerin altından qızılları çıxartdılar və kralın qızı ilə oğlana toy elədilər. Lakin cavan kral arvadını çox istəsə də, ondan yerdən-göyəcən razı olsa da, yenə həmişə bu sözləri deyirdi:

– Kaş qorxa biləydim, kaş qorxa biləydim!

Axırda arvadı lap tənqə gəldi. Günlərin birində qulluqçusu kraliçaya dedi:

– Bu işdə mən ona kömək elərəm, qorxu nə olduğunu bilər.

O, bağıın içindən axan kiçik çaydan bir balaca çəllək xırda balıq tutub gətirdi. Gecə, cavan kral yuxuya gedən kimi, arvadı yorğanı onun üstündən çəkdi və içində xırda balıqlar oynayan bir çəllək soyuq suyu ərinin üstünə tökdü. Balıqlar cavan kralın bədənində çırpınmağa, tullanmağa başladılar, o da yuxudan hövlnak oyanıb qışqırdı:

– Vay, istəkli arvadım, necə qorxdum, necə qorxdum! Hə, indi qorxunun nə olduğunu bildim!

KIÇİK GÖLÜN SU PƏRİSİ

Yer üzündə bir dəyirmançı yaşayırdı. O, arvadı ilə bolluq içində ömür sürürdü, pulu, var-dövləti başdan aşırı. İldən-ilə bu sərvət artır, çoxalır. Amma bəla da gələndə birdən gəlir: var-dövlət necə gəlmişdisə, eləcə də əriyib qurtardı. Axırda bir dəyirmanı qaldı, orada da özü işləməli oldu. Dərd-qüssə dəyirmançını üzüb əldən salmışdı. Hər gecə yorğun-argın yerinə uzananda xeyli vaxt yata bilmir, fikir-xəyal içində oyan-buyana çevrilirdi.

Bir dəfə, obaşdan qalxıb həyəətə çıxdı ki, gəzinsin, fikri dağılsın. Dəyirman bəndini keçəndə günün ilk şüası kiçik gölə düşdü və dəyirmançının qulağına suyun səsi gəldi. Dönüb baxanda sudan qəşəng bir qadının asta-asta çıxdığını gördü. O, zərif əlləriylə uzun saçlarını çiyinləri üstə tökmüşdü. Saçı dağılıb, ağ bədənini tamam örtmüşdü. Dəyirmançı başa düşdü ki, bu, su pərisidir; qorxudan özünü itirdi, bilmədi getsin, ya dayanıb baxsın. Lakin bu dəm su pərisinin incə səsi eşidildi, o, dəyirmançını adı ilə çağırırdı və soruşdu ki, niyə belə qəmli-dir. Əvvəlcə dəyirmançı lal kimi durub baxdı, ancaq su pərisinin mehriban səsinə ürəkləndi və ona danışdı ki, əvvəllər necə xoşbəxt yaşayıb, indi isə tamam yoxsullaşmış, bundan sonra necə dolanacağını da bilmir.

Su pərisi dedi:

– Sakit ol, mən səni daha varlı, daha xoşbəxt eləyəcəyəm. Ancaq əvvəlcə söz verməlisən ki, indicə evində doğulanı mənə verəcəksən.

Dəyirmançı fikirləşdi: “Bu nə ola bilər? Yəqin ki, ya küçükdür, ya da pişik balası”. Su pərisinə də boyun oldu ki, dediyini eləyəcək. Su pərisi yenə suya baş vurdu, kişi kefi kök halda dəyirmanı yollandı. Dəyirmanı çatmamış oradan qulluqçu arvad çıxıb muştuluq istədi, dedi ki, arvadı oğlan doğub. Elə bil, dəyirmançını ildırım vurdu. Başa düşdü ki, kələkbaz su pərisi bunu bilirmiş və onu aldadıb. Qanıqara halda arvadının yatağına yaxınlaşdı, arvadı soruşdu ki: “Niyə bu qəşəng uşağa görə sevinmirsən?”

Dəyirmançı əhvalatı danışdı, dedi ki, su pərisinə söz verib.

“Öz balamı itirəcəyəmsə, var-dövlət, xoşbəxtlik nəyimə gərəkdir?
– dedi. – İndi başıma nə çarə qılım?”

Qohum-əqrəba yığışb gəldi, ona gözaydınlığı verdi. Ancaq onlar da bilmirdilər dəyirmançıya necə təsəlli versinlər.

Bu ara dəyirmançının evinə yenə bolluq, xoşbəxtlik ayaq açdı. Əlini hara atırdısa, işi uğurlu olurdu. Bir də gördü ki, sandıqlar, dolablar, taxçalar pulla, sərvətlə doludur. İndi o əvvəlkindən də varlı idi. Amma ürəkdən sevinə bilmirdi, su pərisinə verdiyi söz içini gəmirirdi. Hər dəfə gölün yanından keçəndə qorxurdu ki, su pərisi indicə çıxıb borcunu istəyəcək. Uşağı isə heç suya yaxın qoymurdu, “gözlə ha, – deyirdi, – suya yaxın getsən, oradan bir əl çıxacaq, səni gölün dibinə çəkib aparacaq”. Lakin illər ötür, su pərisi isə görünmürdü. Dəyirmançı da yavaş-yavaş sakitləşirdi.

Oğlan böyüdü, yeniyetmə cavan çağında bir ovçuya şagird oldu. Ovçuluğu öyrənib gözəl ovçu olandan sonra bir mülkədar onu özünə xidmətçi götürdü. Həmin kənddə də qəşəng, namuslu bir qız yaşayırdı, ovçu onu bəyənib sevdi, mülkədar da bundan xəbər tutanda oğlana kiçik ev bağışladı. Cavanlar özlərinə toy eləyib, xoşbəxt yaşamağa başladılar.

Günlərin birində ovçu oğlan ceyranın ardınca düşüb qovdu. Ceyran meşədən çıxıb çöllüklə götürüldü, ovçu da ondan əl çəkmədi, axırda nişan alıb heyvanı öldürdü. Amma xəbəri olmadı ki, su pərisinin yaşadığı gölün yanındadır. Ceyranın dərisini soyub içalatını təmizlədikdən sonra qanlı əllərini yumaq üçün gölə əyildi. Əllərini suya salan kimi su pərisi gölün üzünə çıxıb, yaş qollarını onun boynuna doladı və çəkib özü ilə apardı. Ləpələr onun başı üstündə ləngər vurub hamarlandı.

Axşam düşdü, ovçu evə qayıtmadı. Arvadı qorxdı, evdən çıxıb onu axtarmağa getdi. Su pərisindən ehtiyat elədiyini vaxtilə arvadına danışdığından cavan qadın başa düşdü ki, iş nə yerdədir. Gölə tərəf qaçdı və sahilə ərinin ovçu çantasını görəndə bildi nə bədbəxtlik üz verib.

Ümidsiz halda, ağlaya-ağlaya sevimli ərini çağırmağa başladı, amma əbəs yerə. Onda gölün o biri sahilinə qaçdı, yenə onu səslədi. Su pərisinə acıqlı sözlər dedi, cavab gəlmədi. Gölün hamar

səthi tərpənmədi, yalnız göydəki hilal ayna sularda öz əksinə baxırdı.

Yazıq qadın göldən ayrıla bilmirdi. İti addımlarla onun dövrəsində gəzir, gah susur, gah qışqırır, gah da nalə çəkirdi. Nəhayət, yorulub, taqətsiz halda otların üstünə düşdü və bərk yuxuya getdi.

Yuxuda gördü ki, qorxu-vahimə içində iri qaya parçalarının arası ilə dağa tərəf gedir. Ayağına tikan batır, yağış üzünə çırpır, külək uzun saçlarını yellədir. Dağın zirvəsinə çatanda isə gözləri önündə tamam ayrı mənzərə açılır. Səma gömgöy, hava tərtəmiz, ayaqları altındakı torpaq da pambıq kimi yumşaqdır. Yaşıl, çiçəkli çəməndə səliqəli bir daxma var. Daxmaya yaxınlaşıb qapını açır, görür ki, içəridə ağsaçlı bir qarı oturub, mehriban-mehriban onu salamlayır. Elə bu vaxt zavallı qadın yuxudan oyandı.

Artıq səhər açılmışdı. Qadın yuxunu sınaacağı qərara aldı. Çətinliklə, ağır-ağır dağa qalxdı, gördü ki, burada hər şey yuxuda gördüyü kimidir. Qarı onu gülərlə qarşıladı, oturmağa yer göstərdi. Dedi:

– Yəqin, sənin başına bir bəla gəlib ki, mənim bu tənha daxmama ayaq basmısan?

Qadın da göz yaşları içində, ona üz vermiş bədbəxtliyi qarıya danışdı.

Qarı dedi:

– Ağlama, mən sənə kömək elərəm. Sənin saçında qızıl daraq var. Gözlə, ay bədirlənən vaxt gölün yanına get. Suyun kənarında otur, uzun qara saçlarını bu daraqla dara. Darayıb qurtarandan sonra darağı sahilə qoy, gözlə gör nə olur.

Qadın geri qayıtdı, lakin bədirlənmiş ayın çıxmağını çox gözlədi. Nəhayət, ay çıxdı, ətrafa nur çilədi, qadın da gölün yanına gəldi. Sahilə oturub uzun, qara saçlarını qızıl daraqla daramağa başladı. Sonra darağı suyun lap yanına qoydu. Qəfildən göl dalğalandı, coşdu, suları sahilə vurub, darağı özü ilə apardı. Daraq gölün dibinə çatan kimi birdən gölün suyu aralandı, ovçunun başı sudan qalxıb göründü. O, bir kəlmə danışmadı, qəmli gözləriylə arvadına baxdı. Bu dəm iri dalğa gəlib ovçunun başının üstündən keçdi.

Qəfildən hər şey yox oldu, ay işığında gölün hamar səthi yenə sakit-sakit parıldadı.

Qadın kədər-qüssə içində geri döndü, amma yuxusu onu yenə qarının daxmasına yönəltdi. Səhəri gün o, yenə gəlib dərđini sehrli qarıya danışdı. Qarı ona qızıl bir tütək verdi:

– Gözlə, bədirlənmiş ay çıxsın, bu tütəyi götür get gölün yanına. Gözəl bir hava çal, qurtaranda onu qumun üstünə qoy. Görərsən nə olur.

Qadın qarının dediyi kimi elədi. Tütəyi qumun üstünə qoyan anda gölün dərinliyi səsləndi, iri bir dalğa sahilə vurdu və tütəyi alıb apardı. Tezliklə su aralandı, oradan ovçunun başı və bədəninin yarısı üzə çıxdı. O, həsrətlə qollarını arvadına sarı uzatdı, lakin bu dəm qarşından gələn o biri dalğa onun üstünü örtüdü və çəkib özü ilə gölün dibinə apardı.

Bədbəxt qadın dedi:

– Nə olsun ki, istəkli ərimi görürəm, axı onu yenə itirirəm!

Yuxusu üçüncü dəfə də dərđlini qarının daxmasına çəkib gətirdi. Qarı bu dəfə ona qızıl bir cəhrə verdi. Bir qədər təsəllidən sonra ona dedi:

– Hələ ümidini itirmə, bir az döz. Bədirlənmiş ay çıxanda get sahilə otur, bir yumaq ip əyir. Qurtarandan sonra cəhrəni suyun lap kənarına qoy, onda görərsən nə olur.

Qadın hər şeyi qarının dediyi kimi elədi. Bədirlənmiş ay çıxan kimi qızıl cəhrəni götürüb sahilə gəldi, kətanı qurtarınca ip əyirdi. Cəhrəni suyun kənarına qoyan kimi gölün dibi bərk uğultu saldı, iri bir dalğa sahilə vurdu və cəhrəni alıb apardı. Dalğa ilə bərabər, ovçunun əvvəlcə başı, sonra bütün bədənini suyun üzünə qalxdı. O, tez sahilə çıxdı, arvadının əlindən tutdu və onlar qaçıb getdilər. Çox qaçmamışdılar ki, göl dəhşətli gurultu, uğultu ilə yuxarı qalxdı, zərblə axıb çölə yayıldı. Ərlə arvad ölümlərini artıq gözlərinin qabağına almışdılar, lakin qadın vahiməli çıxırtı ilə qarını imdada çağırırdı, həmin dəqiqədə özü dönüb quru qurbağası, əri isə su qurbağası oldu. Dalğa onları vurdu, amma suda boğa bilmədi; onları bir-birindən ayırı saldı və uzaqlara apardı.

Su çəkildəndən, onlar quruya çıxandan sonra yenə dönüb adam oldular, ancaq heç biri bilmədi ki, hara gəlib düşüb. Onlar tamam yad adamlar arasında idilər, həmin adamlar da onların doğma diyarı barədə heç nə bilmirdilər, heç nə eşitməmişdilər. Onları bir-birindən

uca dağlar, dərin dərələr ayırmışdı. Acından ölməmək üçün ovçu da, onun arvadı da qoyun otarmalı oldular. Uzun illər çobanlıq elədilər, düzlərdə qoyun-quzu otardılar, qismətləri də dərd-qəm oldu.

Bir dəfə, torpaq baharın nəfəsindən cana gəlib oyananda yenə hər ikisi eyni gündə sürüsünü çəmənə yaydı və təsadüfən qarşı-qarşıya gəldi. Ər uzaqdan qayaların arasında otlayan qoyunları görüb, sürüsünü ora qovdu. Ərlə arvad eyni vadidə qoşalaşdılar, lakin bir-birini tanımadılar. Ancaq indi tənha olmadıqlarına görə sevindilər. O vaxtdan sürülərini bir yerdə otarırdılar; az danışsalar da, təsəlli tapmışdılar. Bir axşam bədirlənmiş ay göydən nur saçanda, qoyunlar da dincələndə çoban çantasından tütəyini çıxarıb, gözəl, həzin bir hava çalmağa başladı. Çalıb qurtaranda gördü ki, çoban qız acı-acı ağlayır.

Soruşdu:

– Niyə ağlayırsan?

Çoban qız dedi:

– Ah, son dəfə tütəkdə bu havanı çalanda ay elə bu cür nur saçırdı.

O vaxt sevimli ərimin başını göldən çıxmış gördüm.

Çoban ona baxanda, elə bil, gözlərini örtmüş pərdə çəkildi, o, sevimli arvadını tanıdı. Arvad da ay işığında onun üzünə baxanda ərini tanıdı. Onlar bir-birinin ağuşuna atıldılar, bərk-bərk qucaqlaşib öpüşdülər. Necə xoşbəxt idilər, bunu heç soruşmaq lazım deyil.

AY

Çox-çox qədimlərdə yer üzündə belə bir ölkə vardı ki, ora həmişə zülmətdi, gecə də, gündüz də göyə, elə bil, qara pərdə çəkilməmişdi. Ona görə beləydi ki, orada heç vaxt ay çıxmırdı, bircə ulduz işıldamırdı. Dünya-aləm xəlc olan vaxt ora bircə çırağ də bəs elərdi. Bəli, həmin zamanlarda həmin qaranlıq ölkədən dörd nəfər cavan yola çıxıb, başqa bir diyara üz tutdu. Gəlib ayrı bir ölkəyə yetişdi, gördü burada axşam gün dağlar arxasına enən kimi palıd ağacının başında bir dairə peyda olur, ətrafa süd kimi ağ işıq saçır. Gün işığı kimi parlaq olmasa da, bu işıqda hər şeyi yaxşı görüb-seçmək mümkündür. Yad ölkədən gələnlər

ayaq saxlayıb, yol keçən kəndlidən soruşdular ki, bu nə işıqdır belə. O da cavab verdi:

– Aydır da! Bizim kəndxuda onu üç talerə alıb palıd ağacından asıb. Gərək hər gün ona yağ tökəsən, özü də təmizləyib siləsən ki, işığı parlaq olsun. Bu çırağa görə kəndxuda hər həftə bizdən üç taler pul alır.

Kəndli uzaqlaşandan sonra cavanlardan biri dedi:

– Bu yağ çırağından biz xeyli qazana bilərdik, axı bizim kənddə də belə iri palıd ağacı var. Bunu oradan asa bilərdik. Qaranlıqda əlhavasına yeriməkdən canımız qurtardı!

İkincisi dedi:

– Bilirsiniz nə var? Gəlin at-araba tapıb, ayı buradan aparaq. Burdakılar özləri üçün ayrısını alarlar.

Üçüncüsü dedi:

– Mən ağaca yaxşı dırmaşırım, çıxıb onu götürərəm!

Dördüncü cavan at-araba tapıb gətirdi, üçüncüsü də ağaca çıxdı, Ayda deşik açıb, içindən ip keçirdi və onu aşağı endirdi. İşıq saçan girdə şarı arabaya qoyub üstünü gışlə örtülər ki, oğurladıqları şeyi heç kim görməsin. Ayı sağ-salamat gətirib öz ölkələrinə çıxardılar və onu uca palıd ağacından asdılar. Təzə çırağ çöl-çəmənə, mənzilləri işıqlandıranda hamı sevindi. Cırtanlar dağdakı mağaralarından çıxdılar, qırmızı çuxalı xırdaca damdabacalar da çəmənlikdə yallı getdilər.

Dörd cavan aya vaxtlı-vaxtında yağ tökür, piltəsini düzəldirdi, bunun üçün hər həftə bir taler pul alırdı.

İllər ötdü, həmin cavanlar qocalıb taqətdən düşdülər və onlardan biri xəstələndi. Ölümünün yaxınlaşdığını biləndə tapşırırdı ki, ölsə, ona çatacaq ayın dördübdür hissəsini onun tabutuna qoysunlar. O öləndə kəndxuda ağaca çıxdı və bağ qayçısı ilə ayın dördübdür parçasını kəsib tabuta qoydu. Ayın işığı azaldı, amma çox da yox. İkincisi öləndə ayın ikinci parçasını da onun tabutuna qoydular; Ayın işığı bir qədər də azaldı. Üçüncüsü öləndə isə ayın işığı lap zəiflədi, çünki üçüncü parça da onun tabutuna qoyuldu. Onların dördüncüsü öləndə ölkə, əvvəlki kimi, yenə zülmətə qərq oldu. Adamlar axşamçağı küçəyə fənərsiz çıxanda bir-biriylə toqquşur, ayaqlarının altını görmürdülər.

Ayın həmin parçaları o dünyada təzədən birləşəndə daim qaranlıq aləm işıqlandı, ölümlər hərəkətə gəlib yuxudan oyandılar, heyrət-

ləndilər ki, gözləri yenə görür. Ay işığı onlara kifayət edirdi, axı gözləri zəifləmişdi, gün işığına baxa bilmirdi. Ölümlər məzardan qalxdılar, şənələndilər və yenə əvvəlki kimi yaşadılar. Bəziləri çalılıb-oynadılar, bəziləri də meyxanalara cumdular, şərab tələb elədilər və içib sərxoş oldular. Dava-dalaşa başladılar, dəyənəklərini işə saldılar, bir-birini şil-küt elədilər. Hay-küy, qışqırıq artdı, gücləndi, axırda gedib göyə çatdı.

Göyün dərğahında gözətçi olan müqəddəs Pyotr elə bildi ki, cəhənnəmdə qiyam qalxıb. İlahi qüvvələri köməyə çağırdı. Onlar cəhənnəmdəki mənfur düşmənin cənnət əhlinə hücumunu dəf etməli idilər. Lakin düşmən gəlib çıxmadı, onda müqəddəs Pyotr öz atını minib göyün dərğahından çıxdı və cəhənnəmə yollandı. Oradakı ölümləri sakitləşdirdi, əmr elədi ki, onlar yenə qəbirlərinə girib uzansınlar. Ayı da götürüb göydən, lap hündürdən asdı.

USTA PFRİM

Usta Pfrim bapbalaca, sısqqa bir adamdı, amma çox diribaş, zirəkdi, bircə dəqiqə də dinc dura bilmirdi. Çopur, sapsarı sifətində təkə fındıq burnu gözə dəyirdi. Ağarmış saçı viz dururdu, xırdaca gözləri də aramsız fırlanırdı. O, hər şeyi görürdü, hər şey üçün deyirdi, acıqlanırdı, hər şeyi hamıdan yaxşı bilirdi və həmişə hər şeydə özünü haqlı sayırdı. Küçədə qollarını yanlara ata-ata gedirdi. Bir dəfə o, bu cür gedəndə sudan gələn qızın dolu vedrəsini vurub əlindən salmışdı. Vedrə göyə qalxmış, su dağılıb Pfrimi tamam islatmışdı. O, üstünü çırpa-çırpa qıza demişdi:

– Maymağın biri maymaq! Görmürdün ki, mən ardınca gəlirəm?

Pfrimin peşəsi çəkməçilikdi; işləyəndə mumlu sapı elə dartırdı ki, həmişə yumruğu yanında oturan adama dəyirdi. Heç bir şagird onun çəkməçi dükanında bir aydan artıq tab gətirmirdi, çünki Pfrim lap yaxşı iş də irad tuturdu. Mütləq nəsə xoşuna gəlmir, ürəyincə olmurdu: gah deyirdi tikiş düz deyil, gah deyirdi çəkmənin bir tayı o birindən hündürdür, ya bir ayaqqabının dabanı o birindən ucadır, ya da dərisi hamar deyil.

Şagirdinə deyirdi:

– Dayan, sənə göstərərəm dərinə necə yumşaldırlar! – O, qayıışı şagirdin kürəyinə çırpardı.

Hamıya tənbel deyirdi, özü isə hamıdan az işləyirdi, çünki yerində on beş dəqiqə rahat otura bilmirdi. Arvadı səhərlər durub ocağı qalayanda Pfrim yerindən sıçrayıb, mətbəxə ayaqyalın qaçırdı. Qışqırırdı:

– Neyləyirsən, evimi odlamaq istəyirsən? Ocağı elə qalamısan ki, orada bir öküz bişirmək olar! Odunu havayı tapıram məgər?

İşçi arvadlar təknə yanında yığışib söhbət eləyəndə, deyib-güləndə həmişə onları danlayardı.

– Bunlara bax, qaz kimi qaqqıldaşırlar! Başları söhbətə qarışıb, iş də yaddan çıxıb! Bu təzə sabun qalibini niyə götürmürsünüz? Varyoxumu havaya sovurursunuz, tənbellər! Paltarı ala-babat yuyursunuz! Əllərinizə heyfiniz gəlir?

Sözünü deyib mətbəxdən güllə kimi çıxıb qaçır, yolüstü su vedrəsini də aşırdı.

Təzə bir ev tikiləndə pəncərə qabağında dayanıb, işləyənlərə baxırdı. Birdən çığırırdı:

– Bax, yenə qırmızı qumdaşı tökürlər! O heç vaxt qurumayacaq, bu cür evdə nəmişlikdən hamı xəstələnəcək. Həm də gör usta şagirdləri daşı necə pis düzülər! Əhəng də pisdirdir. Gərək xırda çınqıl tökəsən, qum yox. Görərsiniz, bu ev mütləq camaatın başına uçaacaq.

Sonra oturur, ayaqqabıya bir-iki tikiş vururdu. Yerində qərar tuta bilmir, dəri önlüyünü çıxarıb, qışqıra-qışqıra deyirdi:

– Gərək gedib onları danlayım.

O, ev tikənlərin yanına gələr, xarratların başına çığırırdı:

– Bu nədir? Məgər siz ipin bərabərində düz yonursunuz? Elə bilirsiniz çatlar düz yerində duracaq? Günlərin birində qapıların hamısı mütləq çərçivədən çıxıb düşəcək.

O, xarratın əlindən baltanı qapır, yonmaq qaydasını ona göstərmək istəyirdi; elə bu vaxt gil dolu araba ora yaxınlaşırdı. Pfrim baltanı yerə atır, arabanın ardınca yeriyən kəndlinin yanına yüyürək qışqırırdı:

– Ağlın çayıb-nədir? Cavan atları belə ağır arabaya qoşarlar? Axı yazıq heyvanlar yerlərində gəbərərlər.

Kəndli ona cavab vermirdi, hirsələnmiş Pfrim də qayıdıb öz çəkməçi dükənina gəlirdi. Yerində oturub işə başlamaq istəyəndə şagird çəkməni ona verirdi. O da qışqırırdı:

– Bu nədir yenə? Sənə deməmişəm ki, çəkməni belə dar tikməzlər? Belə çəkməni kim alar? Bircə altı görünür, üzü heç yoxdur. Mən tələb edirəm ki, tapşırıqlarımı sözsüz yerinə yetirəsiniz!

Şagird deyirdi:

– Usta, siz tamamilə haqlısınız, bu çəkmə heç nəyə yaramır. Amma bir iş də var ki, həmin çəkmənin ülgüsünü siz götürüb, siz də tikməyə başlamışdınız. Dükandan çıxanda onu balaca mizin yanında yerə saldınız, mən də indi onu yerdən götürüb sizə verdim. Göydən mələk də ensə, sizi razı sala bilməz.

Bir gecə Pfrim yuxuda gördü ki, ölüb, asta-asta göyə qalxır. Göyün dərgahına çatanda qapını bərk-bərk döydü. Dedi:

– Təəccüb eləyirəm ki, bu darvazanın halqası yoxdur, axı döyəndə əli incidir.

Dərgahı müqəddəs Pyotr açdı, bilmək istəyirdi ki, qapını belə qəzəblə döyən kimdir.

– Hə, sizsiniz, usta Pfrim! – dedi. – Sizi içəri buraxaram, amma xəbərdarlıq eləyirəm ki, adətinizdən əl çəkəsiniz, göydə gördüklərinizi pisləməyəsiniz, yoxsa işiniz pis olar.

Usta Pfrim onunla da razılaşmadı:

– Öyüd-nəsihətinizi özünüz üçün saxlayın, – dedi. – Mən necə və nə iş görəcəyimi çox yaxşı bilirəm. Mənə elə gəlir ki, burada, Allaha şükür, hər şey qaydasındadır; məzəmmətə, töhmətə layiq elə bir şey yoxdur ki, yer üzündə olduğu kimi, burda da nəyisə pisləyəm.

Bəli, Pfrim göyün qapılarından içəri keçdi və səma ənginliklərində gəzib-dolaşmağa başladı. Yan-yörəyə baxdı, başını yellətdi, öz-özüne deyindi. Bir tir apanan iki mələk gördü. Bu ki özgə gözündə çöptü görüb, öz gözündə tiri görməyən adamın gözündəki tirdir! Ancaq mələklər tiri düzünə yox, köndələninə tutub aparırdılar.

Usta Pfrim fikirləşdi: “Belə axmaq iş harda görünüb! – Sonra susdu, elə bil, razılaşdı. – Əslində, nə təfavütü var, necə aparırlar apar-sınlar, düz, ya köndələn, tək heç yerə ilişməsinlər. Görürəm ki, ehtiyatla aparırlar!” Bir az getmişdi ki, gördü iki mələk quyudan su çəkib

çəlləyə tökülür; həm də gördü ki, çəllək deşik-deşikdir, su da oradan axıb tökülür. Hə-ə, demək, onlar yerə yağış yağdırırlar! Dilindən “vay səni, görürsən neyləyirlər!” sözləri çıxdı, amma tez də ağlını başına yığıb fikirləşdi: “Yəqin, elə-belə vaxt keçirmək üçün bu işi görürlər; əgər onlara xoş gəlicə, nə olar, qoy bu gərəksiz işlə məşğul olsunlar. Düzünü deyim ki, göydəki camaat tənbəldir, boş-boş işlərlə məşğuldur”. Bir az da gedəndən sonra gördü ki, bir araba dərin xəndəkdə ilişib qalıb. Arabacıya dedi:

– Əlbəttə, elə olacaq, belə də araba yüklərlər? Arabanın içindəki nədir belə?

Arabacı dedi:

– Xeyrixah niyyətdir, ha çalışıram, onları düz yola çıxara bilmirəm; arabanı salamat gətirmişəm, indi köməyimə gələrlər.

Doğrudan da, tezliklə bir mələk gəlib, arabaya iki at qoşdu. Pfrim fikirləşdi: “Bu, yaxşı oldu, amma bir cüt atla arabanı çəkib aparmaq mümkün deyil, gərək ən azı dörd at gətirəsən”. Bir mələk də gəlib, iki at gətirdi, ancaq atları arabanın qabaq tərəfinə yox, arxa tərəfinə qoşdu. Hə, bu yerdə, usta Pfrim dözə bilmədi. Çığırıldı:

– Neyləyirsən, ay Allahın gici? Harada görünüb ki, atı belə qoşsunlar? Axmaq lovğalıqları ilə öyünürlər, elə bilirlər ki, hər işi başqalarından yaxşı görürlər.

İstəyirdi yenə nəse desin, ancaq bu vaxt göy əhlindən biri onun boynundan tutub, var gücü ilə üzünəşağı tulladı. Dərgaha çatanda usta Pfrim çönüb arabaya baxdı, gördü ki, dörd qanadlı at arabanı yuxarı qaldırıb.

Elə həmin dəqiqə usta Pfrim yuxudan oyandı. Öz-özünə dedi:

“Göydəki bütün şeylər yerdəki kimi deyil, tamam ayrı cürdür. Bəzi şeyləri, əlbəttə, onlara güzəştə getmək olar, amma kimin hövsələsi çatar dayanıb baxsın ki, atları arabaya arxa tərəfdən də, qabaq tərəfdən də necə qoşurlar?! Düzdür, atlar qanadlıdır, ancaq bundan kimin xəbəri var? Hər halda, ayağı üstündə yeriyan atların çiyininə qanad taxmaq böyük giclikdir. Nə isə, durum ayağa, yoxsa evi alt-üst eləyirlər. Bəxtim gətirib ki, doğrudan ölməmişəm!”

ZİRƏK OĞRU

Günlərin birində yorğun qoca kəndli öz qarısı ilə daxmasının qabağında oturub dincini alırdı. Birdən bəzəkli, dördətli bir karet daxmaya yaxınlaşıb dayandı, içindən də qəşəng geyimli bir ağa çıxdı. Kəndli qalxıb ona yaxınlaşdı, soruşdu ki, ağa nə buyurur, ona nə qulluq eləyə bilər. Gələn adam kəndliyə əl uzadıb dedi:

– İstədiyim ancaq odur ki, bircə dəfə kəndli xörəyi dadım. Mənim üçün kartof bişirin. Özünüz üçün həmişə necə bişirirsinizsə, o cür. Mən də sizinlə süfrəyə əl uzadıb, ləzzətlə yeyim.

Kəndli gülümsədi:

– Yəqin, siz qraf, ya da knyazsınız, bəlkə, lap hersoqsunuz. Əsil-nəsəbli adamlar hərdən belə həvəsə düşürlər. Arzunuzu yerinə yetirərik.

Qarı mətbəxə keçib kartof təmizləməyə başladı ki, əsl kəndli xörəyi bişirsin. O, burada iş gördüyü vaxt kəndli qonağa dedi:

– Hələlik gedək mənim bağıma, orada xırda-xuruş işlərimi görüb qurtarmalıyam.

Bağda da ağac əkmək üçün çalalar qazılmışdı.

Yad adam soruşdu:

– Məgər övladınız yoxdur ki, sizə kömək eləsin?

Kəndli dedi:

– Yoxdur. Düzdür, bir oğlum vardı, amma çox-çox illər bundan əvvəl evdən çıxıb gedib, diyarbədiyar gəzir. Diribaş oğlandı. Ağıllı, zirək. Amma heç bir peşəni öyrənmək istəmirdi, cürbəcür bəd əməllərə qurşanmışdı; axırda da evdən qaçdı, o vaxtdan ondan xəbər-ətər yoxdur.

Qoca bir ting götürüb çalaya qoydu, yanına kiçik dirək basdırdı, çalaya torpaq tökdü, tapdalayıb bərkitdi, sonra həsir iplə ağacı aşığdan, ortadan və yuxarıdan dirəyə bağladı.

Ağa yenə soruşdu:

– Bəs yerəcən əyilmiş əyri-üyrü ağacı niyə dirəyə bağlamırsınız ki, düz bitsin?

Qoca gülümsündü:

– Sözlərinizdən belə başa düşürəm ki, cənabınız bağçılıqla məşğul olmamışdır. Axı bu ağac qocalıb, əyilib, onu daha düzəltmək mümkün deyil. Ağacı gərək cavanlıqdan yetirə biləsən.

– Lap sizin oğlunuz kimi. Uşaqlıqdan onu öyrədib qaydaya salsaydınız, evdən qaçmazdı. İndi isə o da kobudlaşib, əyri-üyrü olub.

Qoca dedi:

– Düz sözə nə demək olar?! O, burdan gedəli çox illər keçib, indi, yəqin ki, dəyişib.

Yad adam soruşdu:

– Gəlsə, siz onu tanıyarsınız?

– Üzdən çətin tanıyaram, amma bir nişanından tanıyaram. Onun çiyində iri, yumru bir xal var.

Kəndli bunu deyən kimi yad adam kamzolunu çıxardı, çiyini açdı və xalını qocaya göstərdi. Qoca çığırdı:

– İlahi! Bəs necə olub ki, sən yoxsul bir kəndli oğlu, bu cür nəcəbətlə ağa olmusan, var-dövlət içində yaşayırsan? Bunu nə yolla qazanmısan?

Oğlan dedi:

– Eh, ata, cavan ağacı dirəyə bağlamamışdınız, o da əyri-üyrü bitmişdi; indi də ki tamam qocalıb, daha onu düzəldə bilməzsınız! Soruşursunuz bu var-dövləti necə qazanmışam? Oğurluqla. Amma qorxmayın, mən mahir oğruyam. Mənim üçün nə açar, nə də qıfıl var, xoşuma gələn nə olsa, mənimdir. Elə bilməyin ki, mən adi oğruyam, yox, mən varlıların artıq şeylərini götürürəm. Yoxsullara dəymirəm, olanımı onlara verirəm, amma onlardan heç nə almıram. Həm də asan yolla götürə biləcəyimi götürürəm, fəndgirliklə, zirəkliklə götürürəm.

Atası dedi:

– Ah, oğlum, bu iş heç ürəyimdən deyil. Oğru elə oğrudur, bu işin də axırı pisdir.

Kəndli oğlunu anasının yanına apardı, qarı da biləndə ki bu, onun doğmaca oğludur, sevindiyindən ağladı; amma eşidəndə ki mahir oğrudur, göz yaşını sel kimi axıtdı:

– Oğru da olsa, yenə mənim oğlumdur, qismət oldu, onu bir də gördüm.

Nahar vaxtı atası dedi:

– Əgər bax o qəsrdə yaşayan qrafımız bilsə ki sən kimsən, sənə “çox sağ ol” deməyəcək; körpəlikdə xaç suyuna çəkiləndə səni qolları üstə su dolu qabın üstündə tutmuşdu. İndi elə eləməyəcək. O, səni boğazından asdıracaq.

– Əziz atam, bu barədə siz narahat olmayın, o, mənə heç nə eləyə bilməz. Mən öz sənətimin ustasıyam. Bu axşam elə özüm onun yanına gedəcəyəm.

Axşamüstü mahir oğru karetinə minib, qəsrə getdi. Qraf onu nəcabətli ağa bilib, nəzakətlə qəbul elədi. Amma yad adam kim olduğunu bildirəndə qrafın rəngi qaçdı və bir müddət dili söz tutmadı. Nəhayət, dedi:

– Sən mənim xaç oğulluğumsan, ona görə güzəştə gedib, mərhəmət göstərməliyəm. Amma usta oğru olmağınla öyünürsənsə, istəyirəm səni sınayam. İmtahandan çıxma bilməsən, havada qanad çalmalı olacaqsan, qarğa-quzğun da dövrəndə fırlanacaq.

Zirək oğru dedi:

– Cənab qraf, siz üç dənə çətin tapşırıq verin, hərgah yerinə yetirməsəm, mənimlə istədiyiniz kimi rəftar edin.

Qraf bir az fikirləşdi, sonra:

– Yaxşı! – dedi. – Əvvəla, sən tövlədən mənim istəklə atımı oğurlamalısan. İkincisi, arvadım da, mən də yatandan sonra döşəkağını altımızdan çəkib aparmalısan və elə aparmalısan ki, biz onu hiss eləməyək. Həm də arvadımın barmağından nişan üzüyünü çıxarmalısan. Üçüncüsü, kilsədən mənim üçün keşişlə köməkçisini oğurlamalısan. Hamısını yadında yaxşı-yaxşı saxla, ölməyin də, qalmağın da bundan asılıdır.

Usta oğru qonşu şəhərə gedib, qoca bir kəndli arvadın paltar aldı və əyninə geydi. Üzünü qəhvəyi rəngə boyadı, üzünə qırıq xətləri çəkdi. İndi onu heç tanımaq olmurdu. Sonra kiçik bir çəlləyə macar şərabı doldurdu və içinə bihuşdarı tökdü. Çəlləyi səbətə qoydu, onu çiyinə alıb, yanlarını basa-basa, ağır yerləşlə qrafın qəsrinə yollandı.

Qəsrə çatanda hava lap qaralmışdı; o, həyətdə bir daşın üstə oturdu, sinəgir qarılar kimi öskürməyə başladı, əllərini bir-birinə

sürtüb ovuşdurdu, elə bil, ona soyuqdu. Tövlənin qabağında əsgərlər ocaq qalayıb qızınırdılar, onlardan biri qarını görüb çağırırdı:

– Yaxın gəl, nənə, ocaqda qızın. Axı, burada gecələməyə yer tapmayacaqsan. Heç bilirsən hara gəlib çıxmısan?

Qarı ayaqlarını sürüyə-sürüyə ocağa yaxınlaşdı, xahiş elədi səbəti çiyindən götürsünlər. Özü də əsgərlərin yanında oturdu.

Biri soruşdu:

– Çəlləkdəki nədir, ay qarı?

Qoca arvad:

– Yaxşı şərabdır, onu satmaqla dolanıram. Pulun, ya da xoş sözün əvəzində bir stəkan verərəm, içərsiniz, – dedi.

– Tök bura görüm, – deyib əsgər şərabdən bir-iki qurtum aldı. – Hə, yaxşı şərabdır, bir stəkan da içərəm.

O, bir stəkan da içdi, yoldaşları da içdilər. Sonra əsgərlərdən biri tövlədə oturanları çağırırdı:

– Ey, dostlar, bura gəlin! Qarı nənə özü kimi köhnə şərab gətirib. Dadına baxın, ocağımızdan yaxşı qızdırar sizi.

Qarı çəlləyi tövləyə apardı. Mehtərlərdən biri qrafın istəkli atını yəhərləyib, üstündə oturmuşdu, o birisi cilovu əlində bərk-bərk tutmuşdu, üçüncüsü də atın quyruğundan yapışmışdı. Qarı şərabdən onlara o ki var içirtirdi. Çox keçməmiş bir mehtərin əlindən cilov düşdü, o, yerə çökdü və xoruldamağa başladı. Sonra o birisi atın quyruğunu əlindən buraxdı, yerə yığılıb, əvvəlki mehtərdən də bərk xoruldadı. Yəhərdə oturan mehtər isə başını atın yalına əydi, o vəziyyətdə onu yuxu apardı; ağız açıq qalmışdı, pufuldaya-pufuldaya nəfəs alırdı. Həyətdəki əsgərlər də çoxdan yan-yörədə sərələnib yatmışdılar. Elə bil, qulaqlarına daş vurmuşdun, dünyadan xəbərləri yoxdu. Zirək oğru kələyin baş tutduğunu görüb, cilovu mehtərin əlindən aldı, əvəzində əlinə ip doladı, atın quyruğundan yapışan mehtərin isə əlinə süpürgə verdi. Yaxşı, bəs yəhərdə oturanı neyləsin? Çəkib yerə salsa, oyanıb hay-küy qopara bilər. Buna da əlac tapdı: tapqırları açdı, divardakı halqalardan asılan ipi iki tərəfdən yəhərə bərk-bərk bağladı, sonra ipləri dirəklərə doladı və möhkəm-möhkəm düyünlədi. Zəncirlə bağlanmış atı açdı, fikirləşdi ki, qənbər döşənmiş həyətdə atı çapıb getsə, nal səsinə qəsrdekilər eşidəcəklər.

Ona görə atın ayaqlarına cındır sarıdı, sonra asta-asta onu həyətdən çıxardı və çapıb getdi.

Səhər açılar-açılmaz zirək oğru atı minib qəsrə tərəf çapdı. Qraf yataqdan təzəcə qalxmışdı, pəncərədən baxırdı.

Oğru çığırdı:

– Sabahınız xeyir, cənab qraf! Bu da tövlədən sağ-salamat çıxardığım at. Bir baxın görün əsgərləriniz necə rahat yuxuya gediblər; zəhmət çəkib tövləyə girsəniz, görərsiniz gözətçiləriniz əl-ayaqlarını necə uzadıb yatıblar.

Qrafın gülməkdən başqa çarəsi qalmadı:

– Bu dəfə işin uğurlu gətirdi, gələn dəfə belə olmayacaq. Səni xəbərdar eləyirəm, bu dəfə oğru kimi əlimə keçsən, aman görməyəcəksən.

Gecə qrafınaya yatağa uzananda ovcunu bərk-bərk sıxdı ki, oğru üzüyü barmağından çıxara bilməsin. Qraf dedi:

– Bütün qapılar qıfıllanıb, rəzəsi də salınıb. Mən oğrunu güdəcəyəm, əgər pəncərədən girsə, güllələyəcəyəm.

Zirək oğru isə qaş qaralanda çölə yollandı, dar ağacından asılmış yazıq bir günahkarı ipdən açdı, arxasına alıb qəsrə gətirdi. Sonra nərdivanı yataq otağının pəncərəsinə dayadı, ölü kürəyində nərdivanı çıxmağa başladı. O qədər qalxdı ki, ölünün başı pəncərədən göründü. Yatağında uzanmış qraf tapançanı çıxarıb nişan aldı, zirək oğru isə yazıq ölünü içəri atdı, özü də yerə tullanıb, divarın arxasında gizləndi. Gecə aydınlıq olduğundan zirək oğru aşkar gördü ki, qraf pəncərədən nərdivanla aşağı düşdü və ölünü bağa apardı. Orada ölünü basdırmaq üçün yeri qazmağa başladı. Oğru fikirləşdi: “İndi əsl vaxtdır”. Tez gizləndiyi yerdən çıxdı, nərdivanla yuxarı qalxdı, birbaşa qrafınanın yataq otağına düşdü. Qrafın danışığını yamsılaya-yamsılaya dedi:

– İstəkli arvadım, oğrunu öldürmüşəm, amma, hər halda, o, mənim xaç oğulluğumdur, canı deyildi, ancaq kələkbazdı, onu rüsvay eləmək istəməzdim, elə ata-anasına da yazığım gəlir. Nə qədər ki hava işıqlaşmayıb, özüm onu bağda basdıracağam, qoy heç kimin xəbəri olmasın. Döşəkağını ver mənə, meyiti ona büküm, oğrunu it kimi basdırım.

Qrafınaya döşəkağını çəkib ona verdi. Oğru yenə:

– Bilirsən nə var, – dedi, – istəyirəm alicənab bir iş tutum: üzüyünü ver mənə. Axı o bədbəxt həyatını təhlükəyə atıb. Qoy üzüyü özü ilə qəbrə aparsın.

Qadın qrafın sözündən çıxmadı, həvəssiz də olsa, üzüyü çıxarıb ona verdi. Qraf qəbirqazan vəzifəsini icra eləyincə, oğru bu iki şeyi alıb, şad-xürrəm evinə qayıtdı.

Səhəri gün mahir oğru döşəkağı ilə üzüyü gətirəndə isə qrafın heyrətdən dili söz tutmadı. Haçandan-haçana dedi:

– Sən ovsunçusan. Axı öz əlimlə basdırdığım qəbirdən səni kim çıxardı? Səni kim dirilti?

– Siz məni heç basdırmadınız da. Siz dar ağacından asılmış yazıq günahkarı basdırdınız.

O, əhvalatı olduğu kimi danışdı. Qraf etiraf etdi ki, o, zirək və fəndgir oğrudur.

– Hələ üçüncü şərtim də var, – dedi, – əgər onu yerinə yetirməsən, bu elədiklərinin sənə köməyi dəyməyəcək.

Usta oğru gülümsündü, heç nə demədi.

Bəli, gecə düşəndə o, kənd kilsəsinə yaxınlaşdı. Belində uzun kisə, qoltuğunda düyünçə, əlində də fənər vardı. Kisəyə xərçəng doldurmuşdu, düyünçəyə kiçik şamlar yığmışdı. Qəbiristanına çatıb oturdu, kisədən bir xərçəng çıxartdı və belinə bir şam yapışdırdı; şamı yandırdı, xərçəngi də yerə buraxdı ki, yerisin. Beləcə bütün xərçənglərin belinə şam yapışdırıb qəbiristanına buraxdı.

Sonra rahib əbasına oxşar qara əbaya büründü, çənəsinə ağ saqqal yapışdırdı. Tanınmaz hala düşəndən sonra boş kisəni götürüb kilsəyə gəldi, kafedraya qalxdı. Bu vaxt qüllədəki saat gecəyarısını vurdu, axırıncı zəng vurulanda oğru gur səslə kənd əhlinə xitab elədi:

– Eşidin, ey günahkar bəndələr, dünyanın axırındır, məhşər günü gəlib çatıb. Eşidin, qulaq asın. Kim mənimlə göyə çıxmaq istəyirsə, bu kisəyə girsin. Mən göylər dərgahında keşik çəkən Pyotram. Baxın, görürsünüz, orada, qəbiristanda ölümlər gəzib öz sümüklərini yığışdırır. Yaxın gəlin, bura gəlin, kisəyə girin, qiyamət günü yaxınlaşır!

Bu nida bütün kəndə yayıldı. Kilsənin yaxınlığında yaşayan keşişlə onun köməkçisi bu səsi hamıdan əvvəl eşitdilər, qəbiristanda hərəkət edən yanar şamları görəndə isə elə bildilər ki, nəsə görünməmiş

bir hadisə baş verib. Özlərini tez kilsəyə yetirdilər. Moizəyə bir az qulaq asandan sonra köməkçisi keşişi dümsüklədi:

– Fürsəti fövtə verməyək, məhşər gününə qədər asan yolla göyə çıxaq.

Keşiş dedi:

– Elə mən də onu fikirləşirəm, istəyirsən ikimiz birlikdə yollanaq ora.

Köməkçisi:

– Bəli, – dedi, – amma yol əvvəlcə sizindir, cənab keşiş, mən də arxanızca gələrəm.

Keşiş qabağa düşüb, kafedraya qalxdı; mahir oğru da kisənin ağzını açıb hazır qoymuşdu. Keşiş əvvəlcə, köməkçisi də onun ardınca kisəyə girdilər. Zirək oğru bir göz qırpımında kisənin ağzını bərk-bərk bağladı, ucundan tutub pilləkənlə üzüaşağı sürüdü. İki gicim başı pillələərə taqqaturuqla dəyəndə dedi: “İndi dağları aşırıq”. Elə o cür də onları kəndin içində sürüyüb apardı; gölməçələrə düşəndə isə dedi: “İndi də yağış buludlarının arasından keçirik”. Qəsrin pillələri ilə üzüyuxarı onları dartıb çəkəndə: “İndi isə göyün pilləkəni ilə qalxırıq, bir azdan sonra cənnətin qapısına çatacağıq”, – dedi.

Axırda lap yuxarı çatanda oğru kisəni quşxanaya basdı, göyərçinlər qanad çırpanda dedi: “Eşidirsiniz, mələklər sevindiklərindən necə qanad çalırılar?” Sonra da rəzəni çəkdi və çıxıb getdi.

Ertəsi gün qrafın yanına gəldi və dedi ki, üçüncü şərti də yerinə yetirib, keşişi də, köməkçisini də kilsədən oğurlayıb gətirib.

Qraf soruşdu:

– Onları hara atmısan?

– Ağzıbağlı kisənin içində, quşxananın lap yuxarısında uzanıblar, güman eləyirlər ki, göydə cənnətdədirlər.

Qraf özü yuxarı qalxıb gördü ki, oğru düz deyir. Keşişi də, köməkçisini də azad elədi. Dedi:

– Sən oğrular oğrususan, mərci də udmusan. Bu dəfə salamat gedə bilərsən, amma mənim vilayətimdən tamam uzaqlaşmalısən. Ayağın bir də buralara dəysə, dar ağacında yellənəcəksən.

Zirək oğru ata-anası ilə vidalaşdı, yenə diyarbədiyar düşdü. O vaxtdan daha səsi-sorağı gəlmədi.

ERNST TEODOR AMADEY HOFMAN

(1776–1822)

FINDIQQIRAN VƏ SİÇANLAR PADŞAHI

YOLKA

Dekabrın iyirmi dördündə bütün günü tibb müşaviri Ştalbaumun uşaqlarına aralıq otağa girməyə icazə vermirdilər, ona bitişik qonaq otağına isə heç buraxmırdılar. Fris və Mari yataq otağında küncə çəkilib, bir-birinə qısılarlaq oturmışdular. Hava tamam qaralmışdı, uşaqlar isə qorxurdular, çünki otağa çıraq gətirməmişdilər; Milad bayramı ərəfəsində belə də olmalıdır. Fris bacısına (qızın yeddi yaşı təzəcə tamam olmuşdu) pıçılı ilə xəlvətcə xəbər verdi ki, bağlı otaqlardan səhər tezdən səs-küy gəlirdi. Nəyi isə xışıldadır və astaca taqqıldadırdılar. Qoltuğuna böyük bir yeşik vurmuş balaca, şübhəli bir adam dəhlizdən ötüb-keçdi, amma Fris yəqin bilirdi ki, bu, onların kirvəsi Drosselmeyerdir. Mari sevincindən əl çalıb qışqırdı:

– Görəsən, bu dəfə kirvəmiz bizə nə düzəldib?

Baş məhkəmə müşaviri Drosselmeyer göyçək deyildi: o, balaca, üzü qırışıq, arıq bir adamdı, sağ gözünün üstündə qara sargı var idi, başı tamam daz idi, buna görə də o, yaraşlıq ağ parik qoyurdu: bu parik böyük məharətlə şüşədən¹ düzəldilmişdi. Kirvə özü çox bacarıqlı adam idi, hətta saatdan da başı çıxırdı, lap saat da düzəldə bilirdi. Buna görə Ştalbaumgilin saatlarından biri sıltaqlıq etməyə başlayanda və zəng vurmuyanda həmişə kirvə Drosselmeyer gəlirdi. Şüşə parikini götürüb sarımtıl kaftanını çıxarır, mavi döşlüyünü taxıb, ucu iti alətləri ilə saati

¹ Yəni şüşə lifindən

elə döyəcəyəydi ki, hətta balaca Marinin onlara lap yazığı gəlirdi; ancaq o, saati korlamırdı, əksinə, saati yenidən dirildirdi, dərhal sevincək çıqqıldamağa, zəng vurub oxumağa başlayırdı, hamı da buna çox seviniirdi. Hər dəfə kirvənin cibində uşaqlar üçün maraqlı bir şey: ya gözlərini dolandıran, ayaqlarını bir-birinə döyən balaca adam olurdu, – ona baxanda gülməmək mümkün deyildi, – ya qutu olurdu, içindən hoppana-hoppana bir quş çıxırdı, ya da başqa bir şey. Milad bayramı üçünsə o, həmişə çox əlləşib gözəl, qərribə oyuncaq düzəldərdi. Buna görə də valideynlər onun hədiyyəsini dərhal gizlədərdir.

– Hə-ə, kirvəmiz bu dəfə də bizə nə isə düzəldib! – Mari çığırdı.

Fris yəqin etdi ki, kirvə bu il hökmən qala düzəldəcək, burada bərbəzəkli balaca əsgərlər nizamla yeriməyi, silah işlətməyi öyrənəcəklər, sonra başqa balaca əsgərlər gəlib qalaya hücum edəcəklər, amma qaladakı əsgərlər cəsəratlə onlara toplardan atəş açacaqlar, beləliklə, hay-küy qopacaqdır.

– Yox, yox, – Mari Frisin sözünü kəsdi, – kirvə mənə gözəl bir bağ haqqında danışırdı. Orada böyük göl var, bu göldə boyunları qızıl lentli göyçək sonalar üzür, gözəl nəğmələr oxuyurlar. Sonra bağdan balaca bir qız çıxacaq, gölün yanına gəlib sonaları çağıracaq, onlara şirin badam qurabiyəsi yedirdəcəkdir...

Fris kobud hərəkətlə onun sözünü kəsdi:

– Sonalar badam qurabiyəsi yemir, kirvə isə böyük bir bağ düzəldə bilməz. Bir də ki onun oyuncaqlarından bizə nə fayda? O saat tutub əlimizdən alırlar. Yox, atamın, anamın hədiyyələri mənim daha çox xoşuma gəlir, çünki özümüzə qalır, nə istəsək edirik.

Uşaqlar valideynlərinin onlara nə bağışlayacağını fikirləşib tapmağa çalışırdılar. Mari dedi ki, xanım Trudhen (onun böyük kuklası) tamam xarab olub; çox yöndəmsizdir, elə hey döşəməyə yıxılır, üzü tamam ləkə-ləkədir, təmiz paltar geydirib gəzdirməyə dəyməz. Nə qədər danlasam da, kömək etmir. Bir də ki Mari Qretanın balaca çətirinə heyran-heyran baxanda anası gülümsünmüşdü. Fris də inan-dırırdı ki, onun saray tövləsində tək-cə kəhər at çatışmır, qoşununda isə süvarilər azlıq edir. Atası bundan xəbərdardır.

Xülasə, uşaqlar yaxşı bilirdilər ki, valideynləri onlara cürbəcür çoxlu gözəl hədiyyə alıblar, indi onları stolun üstünə düzürlər.

Tamam qaranlıq çökdü. Fris və Mari bir-birinə qısılib oturmuşdular, bir söz belə deməyə cəsarət ələmirdilər; onlara elə gəlirdi ki, başlarının üzərində yavaş-yavaş qanadlar titrəşir, uzaqdan gözəl musiqi eşidilir. Birdən divara işıq zolağı düşür. Elə bu vaxt zərif gümüş zınqırov çalındı: “Dinn-dinn, dinn-dinn!” Qapılar taybatay açıldı, yolka elə parladı ki, uşaqlar “va-ay” çıxıraraq, astadan donub qaldılar.

HƏDİYYƏLƏR

Mən bilavasitə sənə müraciət edirəm, əziz oxucum və ya dinləyicim, xahiş edirəm, üstü qəşəng əlvan hədiyyələrlə dolu bir stolu gözlərinin qabağına gətir, onda sən asan başa düşsənsən ki, uşaqlar heyrətdən yerlərində necə donub qalmışdılar, gözlərindən sevinc yağırdı. Mari yalnız bir qədər sonra dərinədən nəfəs alıb çığırdı:

– Pəh-pəh, nə gözəldir, pəh-pəh, nə gözəldir!

Fris isə bir neçə dəfə hoppandı, o, belə şeylərdə mahir idi. Yəqin ki, uşaqlar bütün ili mehriban olub sözə baxmışdılar, çünki onlar bir dəfə də olsun bugünkü kimi qəribə, gözəl hədiyyələr almamışdılar.

Otağın ortasındakı böyük yolka qızıl və gümüş almalarla bəzədilmişdi, bütün budaqların üstü isə çiçəklərə, qönçələrə bənzəyən şəkərli qozlarla, ala-bəzək konfetlərlə, xülasə, hər cür şirniyyatla dolu idi. Amma bu gözəl ağacı hər şeydən çox bəzəyən yüzlərcə xırda şam idi, onlar tutqun budaqlarda kiçik ulduz kimi parıldayırdı. İşığa qərq olub, ətrafda hər şeyi işıqlandıran yolka, elə bil, “gəl-gəl” deyir, üstündə bitmiş çiçəkləri və meyvələri dərməyə çağırırdı. Ağacın dövrəsində hər şey əlvan idi, bərq vururdu. Orada nələr yox idi! Bilmirəm bunu təsvir etməyə kimin hünəri çatar... Mari bəzəkli kuklları, qəşəng oyuncaq qab-qacağı gördü, ancaq hər şeydən artıq onu sevindirən əlvan lentlərlə məharətlə bəzədilmiş ipək paltar idi. Paltarı elə asmışdılar ki, Mari ona hər tərəfdən tamaşa edə bilirdi. Qız paltara doyunca baxıb arabilir deyirdi:

– Ah, nə gözəl, nə qəşəng paltardır, çox qəşəngdir. Onu geyməyə mənə izin verərlər, yəqin ki, verərlər, əlbəttə, verərlər!

Bu vaxt Fris, güman etdiyi kimi, hədiyyələr qoyulan stola bağlanmış təzə kəhər atı üç-dörd dəfə stolun ətrafında dördnala və yorğa çapmışdı. O, atdan düşəndə dedi ki, at lap xamdır, amma eyib etməz, özü onu öyrədən. Sonra o, qusarların yeni bölüyünü nəzərdən keçirdi; onlar zərbafta ilə tikilmiş çox qəşəng qırmızı mundir geymişdilər, gümüş qılınclarını oynadırdılar. Mindikləri atlar ağappaqdı, elə bil, onlar da xalis gümüşdən idi.

Uşaqlar təzəcə sakitləşib, stolun üstündə açılmış şəkili kitabları götürmək istəyirdilər. Bu kitablarda cürbəcür qəşəng güllərin, rəngbərəng adamların və oynayan gözəl uşaqların şəkilləri var idi. Şəkildəki uşaqlar elə təbii çəkilmişdilər ki, sanki, onlar canlı idilər, indicə dil açıb danışacaqdılar. Hə, uşaqlar həmin qəşəng kitabları götürmək istəyirdilər ki, yenə də zəng çalındı. Uşaqlar bildilər ki, indi kirvə Drosselmeyerin hədiyyələrinə növbə çatır, odur ki divara yaxın qoyulmuş stolun yanına qaçdılar. Stolun qabağındakı arakəsmələri tez götürdülər. Uşaqlar nə görsələr yaxşıdır?! Çiçəklərlə dolu yaşıl çəmənlikdə çoxlu iri şüşəli pəncərəsi və qızıl qülləsi olan qəşəng bir qəsr ucalırdı. Musiqi çalındı, qapı və pəncərələr taybatay açıldı, hamı gördü ki, salonlarda bapbalaca, amma çox zərif düzəldilmiş kişilər və xanımlar gəzişirlər, xanımların lələkli şlyapaları, uzun şleyfli paltarları var idi. İşığa qərç olan mərkəzi salonda (gümüş çilçıraqda çoxlu şam yanırdı) musiqi çalınır, gödək kamzol və tuman geymiş uşaqlar oynayırdılar. Zümrüd rəngli plaş geymiş bir ağa pəncərədən boylanıb baxır, baş əyir və yenə gizlənirdi, aşağıda, qəsrin qapısında isə kirvə Drosselmeyer görünür, yenə qayıdıb gedirdi, ancaq onun boyu atanın çeçələ barmağından böyük olmazdı.

Fris stola dirsəkləndi və balaca adamların rəqs edib gəzişdikləri bu qəribə qəsrə uzun müddət diqqətlə tamaşa etdi. Sonra xahiş elədi:

– Kirvə, ay kirvə! Məni də qəsrinə burax!

Baş məhkəmə müşaviri dedi ki, bu heç mümkün deyil. O, haqlı idi: bütün qızıl qüllələri ilə birlikdə Frisdən balaca olan bu qəsrə Frisin girmək istəməsi axmaqlıq idi. Fris razılaşdı. Bir dəqiqə də keçdi, qəsrə bayaqkı kimi kişilər və xanımlar gəzişir, uşaqlar rəqs edir, zümrüd rəngli plaş geymiş balaca adam yenə də həmin pəncərədən boylanıb baxır, kirvə Drosselmeyer isə həmin qapıya yaxınlaşırdı.

Fris səbirsizliklə çığırdı:

– Kirvə, indi də bax o biri qapıdan çıx!

Baş məhkəmə müşaviri etiraz etdi:

– Əziz Frishen, bu heç mümkün deyil.

Fris sözünə davam etdi:

– Onda, pəncərədən boylanan yaşıl adama de ki, başqaları ilə bir yerdə salonları gəzsin.

– Bu da heç mümkün deyil, – baş məhkəmə müşaviri yenidən etiraz etdi.

– Yaxşı, onda qoy uşaqlar aşağı düşsünlər, – Fris çığırdı. – Mən onlara yaxşı-yaxşı baxmaq istəyirəm.

Baş məhkəmə müşaviri acıqlı-acıqlı dedi:

– Bunların heç biri mümkün deyil. Mexanizm birdəfəlik hazırlanıb, onu söküüb düzəltmək olmaz.

– Demək, be-lə! – Fris sözləri uzada-uzada dilləndi. – Bunların heç biri mümkün deyil... Bura bax, kirvə, qəsrdəki geyimli-kecimli balaca adamlar elə eyni şeyləri təkrar edirlərsə, onların nə mənası? Onlar mənə lazım deyil. Yox, mənim qusarlarım onlardan yaxşıdır! Onlar mən istədiyim kimi irəli-geri addımlayır, evdə qapanıb qalmırlar.

Fris bu sözləri deyib, bayram stoluna tərəf qaçdı, gümüş atları minmiş bölük onun əmri ilə obaş-bubaşa çapmağa, qılnc oynadıb güllə atmağa başladı. Mari də yavaşca oradan uzaqlaşdı, qəsrdəki balaca kuklaların rəqsi və gəzintisi onu da darıxdırdı. Amma o, qardaşı Fris kimi etmədi, çalışdı ki, darıxdığını görən olmasın. Çünki o, mehriban və sözbəxan qız idi.

Baş məhkəmə müşaviri narazı səslə valideynlərə dedi:

– Belə ağıllı oyuncaq düşüncəsiz uşaqlar üçün deyil. Mən öz qəsrimi götürüb aparacağam.

Amma bu vaxt ana xahiş etdi ki, qəsrin içərisini və balaca adamları hərəkətə gətirən, məharətlə hazırlanmış qəribə mexanizmi ona göstərsin. Drosselmeyer oyuncağı sökdü və yenidən qurdu. Yenə də onun kefi kökəldi və qəhvəyi rəngli gözəl balaca adamlardan bir neçəsini uşaqlara bağışladı; onların üzləri, əlləri və ayaqları qızıldan idi, hamısından dadlı kökə iyi gəlirdi. Fris və Mari buna sevindilər.

Anasının arzusu ilə böyük bacı Luiza valideynlərinin bağışladığı qəşəng paltarı geydi, bu paltar ona çox yaraşırdı. Mari isə xahiş etdi ki, təzə paltarını geyməmiş izin versinlər ona bir az tamaşa eləsin; buna məmnuniyyətlə razı oldular.

İSTƏKLI

Əslində isə Mari hədiyyələr qoyulan stolun yanından ona görə uzaqlaşmırdı ki, bayaq görmədiyi bir şey yalnız indi onun gözüne sataşmışdı. Frisin sıra ilə lap yolkanın yanında dayanmış qusarları irəli yeriyən kimi qərribə balaca bir adam göründü. O, dinməz-söyləməz durmuşdu. Elə bil, sakitcə öz növbəsini gözləyirdi. Doğrusu, onun bədəni bir qədər yəndəmsizdi: həddən artıq uzun və yoğun bədəni qısa və nazik ayaqları üstündə durmuşdu, deyəsən, elə başı da bir az böyük idi. Amma səliqəli geyimindən dərhal görünürdü ki, bu adam tərbiyəli və səriştəlidir. Onun əynində üstü xırda düymələrlə dolu olan zərbaftalı çox qəşəng, par-par parıldayan bənövşəyi qusar dolomanı¹, belə bir dar şalvar və yaraşıqlı uzunboğaz çəkmə var idi; çəkmələr nazik ayaqlara çox yaraşırdı, elə bil, qələmlə çəkmişdilər. Əlbəttə, belə bir geyimdə onun çiyinə dar pləş salması mənasız görünürdü, sanki, pləşi taxtadan kəsib düzəltmiş, başına isə qazmaçı papağı keçirmişdilər. Lakin Mari fikirləşdi: “Axı kirvə Drosselmeyer də çox pis pləş geyir və gülməli şlyapa qoyur, amma bunlar onun əziz, mehriban kirvə olmasına qətiyyənlə mane olmur”. Bundan başqa, Mari belə bir nəticəyə gəldi ki, kirvə bu balaca adam kimi yaraşıqlı geyinmiş olsa da, xoşsifətləkdə heç vaxt ona çatmaz. Mari lap ilk baxışdan xoşuna gələn bu mehriban, balaca adama diqqətlə baxdıqda gördü ki, onun üzündən nur yağır. Bərəlməş ala gözləri mehriban nəzərlərlə baxırdı. Bu balaca adamın çənəsini örtən ağ kağız saplardan düzəldilib səliqə ilə burulmuş saqqal ona çox yaraşırdı, axı belə olduğuna görə mehriban təbəssüm onun al dodaqlarında daha aydın görünürdü.

– Ah! – nəhayət, Mari çığırdı. – Ah, atacan, yolkanın altında dayanan o qəşəng balaca kiminkidir?

¹ Doloman – qaytanla bəzədilmiş qusar paltarı

– Əziz balam, – atası cavab verdi, – o, sizin hamınız üçün ürəklə işləyəcək, onun işi bərk fındıqları səliqə ilə sındırmaqdır, onu həm Luiza üçün, həm də səninlə Fris üçün almışıq.

Ata bu sözləri deyib, balaca adamı ehtiyatla stolun üstündən götürdü, taxta plası qaldırdı, bu vaxt balaca adam ağızını çox geniş açdı və iki sıra ağappaq iti dişlərini göstərdi. Mari onun ağızına fındıq qoydu və balaca adam “çıqq” – fındığı sındırdı. Qabıq yerə töküldü, dadlı fındıq içi Marinin ovcuna düşdü. İndi artıq hamı, Mari də başa düşdü ki, bərbəzəkli balaca adam Fındıqqıranlar nəslindəndir və ulu babalarının peşəsini davam etdirir, Mari şadlığından bərk çığırdı, atası isə dedi:

– Mari balam, madam ki Fındıqqıran sənin ürəyinə yatıb, onun qayğısına sən özüün qal, onu qoru, ancaq, bayaq dediyim kimi, Luiza da, Fris də ondan istifadə edə bilərlər.

Mari dərhal Fındıqqıranı götürdü və ona sındırmaq üçün fındıq verməyə başladı, ancaq qızçıqaz, balaca adam ağızını çox açmasın deyə, lap xırda fındıq seçirdi, düzünü desək, ağızını geniş açmaq Fındıqqırana heç yaraşmırdı. Luiza da Mariyə qoşuldu və lütfkar Fındıqqıran onun üçün də zəhmət çəkdi, adama elə gəlirdi ki, o, öhdəsinə düşən vəzifəni məmnuniyyətlə yerinə yetirir, çünki hey mehriban-mehriban gülümsəyirdi.

At çapmaq və addımlamaq bu müddətdə Frisin lap zəhləsini tökdü. Fındıqların tez-tez sındığını eşitdikdə o da fındığın dadına baxmaq istədi. Fris bacılarının yanına qaçdı, əldən-ələ keçən və yorulmadan ağızını açıb-yuman gülməli balaca adamı gördükdə ürəkdən qəhqəhə çəkdi. Fris onun ağızına böyük və bərk fındıqları dürtüdü, birdən bərk şaqqultu eşidildi – şaq-şaq! – Fındıqqıranın üç dişi düşdü və alt çənəsi laxlayıb sallandı.

– Ah, yazıq mehriban Fındıqqıran! – Mari çığırdı və onu Frisin əlindən aldı.

Fris dedi:

– Bu nə səfehdir! Fındıq sındırmaq istəyir, amma dişləri heç nəyə yaramır. Yəqin, heç öz işini də bilmir. Mari, onu bura ver! Qoy mənim üçün fındıq sındırsın. O biri dişlərini, üstəlik, çənəsini də sındırsa, eyib etməz. Bu avaranın nazı ilə oynamaq lazım deyil!

Mari ağlaya-ağlaya çığırdı:

– Yox, yox, əziz Fındıqqıranımı sənə vermərəm. Gör mənə necə yazıq-yazıq baxır, yaralı ağzını göstərir! Sən qəddarsan, öz atlarını da döyürsən, hələ əsgərlərinin bir-bir öldürülməsinə də razı olursan.

– Gərək belə də olsun, sən bunu başa düşməzsən! – Fris çığırdı.
– Fındıqqıran təkcə səninki deyil, həm də mənimkidir. Ver bura!

Mari hönkür-hönkür ağladı və xəstə Fındıqqıranı tez təzə yaylığa bükdü. Elə bu vaxt qızın ata-anası kirvələri Drosselmeyərlə birlikdə gəlib çıxdılar. Kirvə Frisin tərəfini saxladığına görə Mari pərt oldu, amma atası dedi:

– Mən Fındıqqıranı qəsdən Marinin himayəsinə verdim. Görürəm ki, Fındıqqıran indi Marinin qayğısına daha çox möhtacdır. Buna görə də qoy Fındıqqıran onun ixtiyarında olsun, heç kəs də bu işə qarışmasın. Doğrusu, mənə lap qəribə gəlir ki, Fris iş vaxtı şikəst olan bir kəsdən yenə ona xidmət etməsini tələb eləyir. O, əsl hərbiçisi kimi bilməlidir ki, heç vaxt yaralıları sırada saxlamırlar.

Fris çox pərt oldu, fındıqlardan və Fındıqqırandan əl çəkib, yavaşca stolun o biri tərəfinə keçdi. Onun süvariləri burada qayda ilə gözətçilər qoyub, yatmışdılar. Mari Fındıqqıranın yerə tökülmüş dişlərini yığıdı; onun zədələnmiş çənəsinə gözəl ağ lent bağladı. Bu lenti öz paltarından qopartmışdı; sonra yazıq balaca adamı böyük qayğı ilə yaylığa bürüdü; balaca adamın rəngi qaçmışdı, görünür, qorxmışdu. Qız ona körpə uşaq kimi layla deyə-deyə başqa hədiyyələr arasında təzə kitabın gözəl şəkillərinə baxmağa başladı. Kirvə belə bir eybəcərin nazını çəkən qızıcığa lağ edib güləndə Mari bərk hirsələndi, halbuki o heç vaxt hirsəlməzdi. Balaca adama baxarkən Marinin ağlına gəldi ki, Drosselmeyərlə onun arasında qəribə bir oxşayış var. O çox ciddi bir tərzdə dedi:

– Əziz kirvə, kim bilir, sən də Fındıqqıran kimi geyimli-kecimli olsaydın və belə qəşəng, parıltılı çəkmə geysəydin, mənim əziz Fındıqqıranımı kimi gözəl olardınmı?

Mari başa düşə bilmədi ki, ata-anası nə üçün belə ucadan güldü, nə üçün baş məhkəmə müşavirinin burnu qızardı və nə üçün indi o, hamı ilə bir yerdə gülmür. Əlbəttə, bunun öz səbəbləri vardı.

MÖCÜZƏLƏR

Ştalbaumgilin qonaq otağına girən kimi, lap qapının yanında, sol tərəfdə, geniş divarın yanında hündür şüşə şkafla qoyulub. Uşaqlar hər il onlara verilən gözəl bəxşisləri bura yığırlar. Luiza hələ lap balaca ikən atası bu şkafla çox mahir dülgərə sifariş etmişdi. Dülgər bu şkafla çox şəfəf şüşələr salmış və şkaflın hər yerini elə məharətlə düzəltmişdi ki, oyuncaqları ora qoyanda daha parlaq və gözəl görünürdü, halbuki ələ götürüb baxanda onlar belə qəşəng görünmürdü. Mari ilə Frisin əlləri çatmayan yuxarı rəfdə cənab Drosselmeyerin düzəltdiyi qəribə şeylər düzəlməmişdi; sonrakı rəf şəkilli kitablar üçün ayrılmışdı; aşağıdakı iki rəf isə Mari ilə Fris istədikləri şeyləri qoya bilirdilər. Mari aşağı rəfdə kuklalar üçün həmişə otaq düzəldir, Fris isə öz qoşunlarını onun üstündəki rəfdə yerləşdirirdi. Bu gün də belə oldu. Fris yuxarıda qusarları düzdüyü vaxt Mari, xanım Trudheni aşağıda bir tərəfə qoydu, təzə, yaraşlıq kuklasını gözəl bəzədilmiş otaqda oturtdu və ona qonaq olmaq istədi. Dedim ki, otaqca gözəl bəzədilmişdi, doğrudan da, belə idi: burada kiçik, ala-bəzək divan, bir neçə kiçik, çox qəşəng stul, balaca, gözəl stol və çox gözəl, yaraşlıq, par-par parıldayan kiçik çarpayı var idi. Çarpayının üstündə isə dünyanın ən gözəl kuklaları yatmışdı. Bunlar həmin şkaflın bir küncünə yığılmışdı. Şkaflın həmin yerində divarlara hətta rəngbərəng şəkillər yapışdırılmışdı. Əlbəttə, təzə kukla Klerhen burada özünü çox yaxşı hiss edirdi. Mari həmin axşam öyrənmişdi ki, onun adı Klerhendir.

Axşamdan xeyli keçmişdi. Gecə yarı olurdu, kirvə Drosselmeyer çoxdan getmişdi. Ana isə uşaqları dilə tutub yatırtmaq istəsə də, onlar şüşə şkafla ayrılı bilmirdilər.

Nəhayət, Fris qışqırdı:

– Hə, düzdür, bu yazıqlar gərək dincəlsinlər. (O, öz qusarlarını deyirdi.) Mənim yanımda onlardan heç biri mürgüləyə bilməz. Buna əminəm!

Bu sözləri deyib getdi. Mari isə yazıq-yazıq yalvarırdı:

– Anacan, qoy bircə dəqiqə, lap bircə dəqiqə burada qalım! Mənim o qədər işim var ki, görüb qurtaran kimi yataram.

Mari çox ağıllı, sözbəxan qız idi. Buna görə anası onu yarımca saat oyuncaqların yanında tək qoyub gedə bilərdi. Marinin başı təzə kukla və başqa əyləncəli oyuncaqlara qarışar, şamları söndürməyi unuda bilərdi, ona görə də ana şkafin ətrafında yanan bütün şamları söndürdü, otaqda tək-cə tavanın ortasından asılmış çırağ yanırdı, onun mülayim işığından rahatlıq duyulurdu.

Ana yataq otağına gedərkən dedi:

– Mari, qızım, çox oyaq qalma, yoxsa səhər səni oyada bilmərəm.

Mari tək qalan kimi çoxdan ürəyində tutduğu işə başladı, heç özü də bilmirdi ki, nə üçün bunu anasına belə açıb deməyə cürət etmir. O, hələ də dəsmala bükülmüş Fındıqqırana layla deyirdi. İndi qız Fındıqqıranı ehmalca stolun üstünə qoydu, yavaş-yavaş dəsmalı açdı və onun yaralarına baxdı. Fındıqqıranın rəngi tamam qaçsa da, elə yazıq-yazıq, mehriban-mehriban gülümsəyirdi ki, Marini çox mütəəssir elədi.

– Ah, Fındıqqıran, əzizim, – Mari pıçıldadı. – Yalvarıram, səni incitdiyi üçün Frisə acığın tutmasın, axı o, qəsdən eləmədi. Ağır əsgər həyatı onu kobudlaşdırıb, yoxsa o çox yaxşı oğlandır, sözlərimə inan! Mən isə səni qoruyacağam. Sağalınca, kefin kökəlincə sənə qulluq edəcəyəm. Sənə möhkəm dişlər salmaq, sənin əngini düzəltmək kirvə Drosselmeyerin işidir, o, belə şeylərin ustasıdır...

Ancaq Mari sözünü deyib qurtarmadı. O, Drosselmeyerin adını çəkəndə Fındıqqıran birdən üz-gözünü turşutdu və onun gözlərində yaşıl qılgıncımlar oynadı. Mari az qala bərk qorxacaqdı ki, elə bu vaxt yazıq Fındıqqıranın yazıq-yazıq gülümsəyən sifəti yenə də onun gözüne sataşdı, qız indicə başa düşdü ki, Fındıqqıranın üzünü çırağın küləkdən titrəyən şöləsi eybəcərləşdiribmiş.

– Eh, mən də əcəb axmağam! Niyə qorxdun, hələ fikirləşdim də ki, guya, taxta kukla üz-gözünü turşuda bilərmiş! Hər halda, Fındıqqıranı çox sevirəm. Çünki o elə gülməli, elə mehribandır ki... Hə, bax elə buna görə ona gərək yaxşı qulluq edəm.

Mari bu sözləri deyib, öz Fındıqqıranını qucağına aldı və şüşə şkafa yaxınlaşdı, çömbəlib təzə kuklaya belə dedi:

– Xanım Klerhen, səndən çox xahiş edirəm, öz yorğan-döşəyini yazıq, xəstə Fındıqqırana verəsən. Özün divanda birtəhər gecələ. Bir

fikirləş, axı sən möhkəmsən, bir də ki lap sağlamsan, sifətin girdə, yanaqların qıpqırmızıdır, həm də heç bir kuklanın, ən gözəlinin də belə rahat divanı olmur!

Bayram paltarını geyib özünü çəkən xanım Klerhen qaşqabağını tökdü, ancaq bir söz demədi.

– Mən niyə bunun nazını ilə oynayıram, – Mari rəfdən çarpayını götürdü. Fındıqqıranı ehtiyatla, qayğı ilə oraya uzatdı, qurşaq əvəzinə bağladığı qəşəng lentlə onun zədələnmiş çənəsini sarıdı və yorğanla üstünü burnuna qədər örtüdü.

Mari fikirləşdi: “Fındıqqıranı tərbiyəsiz Klaranın yanında qoymaq olmaz”, buna görə də çarpayını Fındıqqıranla birlikdə götürüb üst rəfə qoydu. Bura gözəl bir kənd idi. Frisin qusarları da burada idilər. Mari şkafları örtüdü və yataq otağına getmək istəyirdi ki, birdən... uşaqlar, diqqətlə qulaq asın, birdən otağın hər yerində – sobanın, stulların, şkafların arxasında – lap yavaşca, xısın-xısın danışmaq, pıçılı və xışılı eşidildi. Divardakı saat get-gedə daha bərk çıqqıldadı, xırıldadı, amma on ikini heç cür vura bilmədi. Mari baxıb gördü ki, saatin üstündə oturan qızıl suyuna çəkilmiş yekə bayquş qanadlarını salladı, saati tamam örtmüş və pişik başına oxşayan, əyri dimdikli eybəcər başını qabağa uzatmışdı. Saat isə get-gedə daha bərk xırıldayırdı. Mari açıq-aydın eşitdi:

– Çıq-ha-çıq, çıq-ha-çıq! Belə xırıldama bərk! Siçanlar padşahı eşidəcək! Tıq-ha-tıq, bum-bum-bum! Əcəb saatsan, çaldığın havalar köhnədir yaman! Tıq-ha-tıq, bum-bum-bum! Di tez zəng çal: padşah gələcək, tez ol, haray sal!

Birdən... saat boğuc və xırıltılı bir səslə on iki dəfə zəng vurdu: “Bim-bom, bim-bom!” Mari bərk qorxdu, az qala qaçacaqdı. Amma birdən gördü ki, saatin üstündə bayquşun yerində kirvə Drosselmeyer əyləşib, sarı kaftanının ətəklərini hər iki tərəfə qanad kimi salladı. Qız ürəkləndi, ağlamsına-ağlamsına çığırdı:

– Kirvə, ay kirvə, ora niyə çıxmısan? Aşağı düş, məni qorxutma, eybəcər kirvə!

Elə bu vaxt hər tərəfdən qəribə hırıltı və ciyilti eşidilməyə başladı, divarın ardında qaçışır, tappılı salırdılar, elə bil minlərlə xırda ayağın səsi idi. Döşəmənin yarıqlarından minlərlə xırda işıq göründü.

Yox, bunlar xırdaca işıqlar deyildi, bambalaca işıltılı gözlər idi. Mari gördü ki, döşəmənin hər yerindən siçanlar boylanıb çıxırlar. Çox keçmədi ki, bütün otağı tappıltı, şaqqıltı bürüdü! Siçanların gözləri getdikcə daha çox işıldayırdı, siçan qoşunu getdikcə çoxalır, saysız-hesabsız olurdu; nəhayət, siçanlar sıraya düzülülər. Fris döyüşdən qabaq öz balaca əsgərlərini belə düzürdü. Bu, Mariyə çox gülməli göründü; o, bəzi uşaqlara oxşamamışdı, siçanlardan heç iyrənmirdi. Onun qorxusu, az qala, keçib getmişdi. Amma birdən elə dəhşətli və kəskin ciyilti eşidildi ki, qızın tükləri ürpəşdi. Vay, o nə görsə yaxsıdır! Doğrusunu desək, əziz oxucum, mən çox gözəl bilirəm ki, sən müdrik, cəsur sərkərdə Fris Ştalbaum kimi qorxmaz adamsan, ancaq Marinin gördüyünü sən görsəydin, sözün düzü, qoyub qaçardın. Hətta mənə elə gəlir ki, sən qaçıb öz yatağına girərdin, heç lazım gəlməsə də, yorğanı başına çəkərdin. Ah, yazıq Mari bunu edə bilmədi. Bilirsinizmi niyə, uşaqlar, hələ siz bir qulaq asın, birdən, elə bil, zəlzələ oldu, lap onun qabağına yağış kimi torpaq, əhəng və kərpic qırıntıları töküldü, döşəmənin altında iyrənc bir fişiltı və ciyilti ilə yeddi siçan başı çıxdı. Hər başda par-par parıldayan tac var idi. Tezliklə bütün bədən çıxdı, bu yeddi başı saxlayan bədən! Bütün qoşun yeddi taclı yekə siçanı birağızdan bərk ciyilti ilə üç dəfə salamladı. Sonra qoşun dərhal hərəkətə gəlib şkafa tərəf, düz Marinin üstünə getdi; qızcıgaz hələ də şüşə qapıya qısılib qalmışdı.

Onsuz da vahimədən Marinin ürəyi bərk döyündü, qız qorxurdu ki, ürəyi indicə sinəsindən çıxıb düşəcək, axı onda Mari ölərdi. İndi isə qıza elə gəlirdi ki, onun damarlarında qan donub qalmışdı. Mari huşunu itirərək səndələdi, amma birdən belə bir səs qopdu: “Daranq! Cırınq!..” Marinin dirsəyi ilə sındırdığı şüşənin qırıntıları yerə töküldü. Qız həmin dəqiqə sol qolunda bərk ağrı hiss etdi, ancaq ürəyi sakitləşdi: daha o, zingilti və ciyilti eşitmirdi. Hər şey bircə anda sükuta qərq oldu. O, gözlərini açmağa cəsarət etməsə də, elə bilirdi ki, şüşələrin cingiltisi siçanları qorxutmuşdur və onlar qaçıb yuvalarında gizlənmişlər.

Yenə də, görəsən, nə oldu? Marinin arxasında şkafda qəribə səssü küy qopdu, çox nazik səslər eşidildi:

– Bölük, düzlən! Bölük, düzlən! Döyüşə, irəli! Gecəyarıdır! Bölük, düzlən! Döyüşə, irəli!

Sonra balaca zənglərin xoş və ahəngdar çalğısı başlandı.

– Hə, bu ki mənim musiqi sandıqçamdır! – Mari sevindi və tez şkaftan kənara çəkildi.

Birdən o gördü ki, şkaftan qərribə işıq gəlir, içəridə kim isə əlləşir, vurnuxur.

Kukllar bir-birinə qarışıb, oyan-buyana qaçışır və xırdaca əllərini yellədirdilər. Birdən Fındıqqıran yerindən qalxdı, yorğanı üstündən atdı və çarpayından sıçrayıb ucadan çığırdı:

– Şaq-şaq-şaq-şaraq, axmaq siçanlara bax! Siçan polku, dayan bir, ölüm səni gözləyir. Şaq-şaraq, siçanlara bax!

Belə deyib, o, öz balaca qılıncından yapışdı, onu havada oynadaraq bağırdı:

– Ey mənim sadıq adamlarım, dostlarım, qardaşlarım! Ağır vuruşmada mənim arxamda dura bilərsinizmi?

Üç oyunbaz, Pantalone, dörd bacatəmizləyən, iki küçə çalğıçısı və təbilçi dərhal ona hay verdilər.

– Bəli, bizim hökmdar, biz ölənəcən sizə sadıq! Bizi döyüşə aparın, ya ölərik, ya da qalib gələrik.

Onlar Fındıqqıranın ardınca cumdular, o, ruhlanıb cəsarətlə üst rəfdən yerə sıçradı.

Fındıqqıran döşəməyə sıçrayan kimi yenidən zingilti və ciyilti başlandı. Demə, böyük stolun altında saysız-hesabsız qəzəbli siçan qoşunu toplanıbmuş, onların da qabağında yeddibaşlı iyrənc siçan durmuşdu!

Görəsən, nə olacaq?

DÖYÜŞ

Fındıqqıran ucadan komanda verdi:

– Təbilçi, mənim sadıq təbəəm, ümumi hücum signalı çal!

Təbilçi dərhal təbili elə məharətlə döyməyə başladı ki, şkaftın süşə qapıları titrəyib cingildədi. Şkafta nə isə guruldayıb şaqquldadı, Mari Frisin qoşunları yerləşən bütün qutuların birdən-birə açıldığını və əsgərlərin qutulardan birbaşa alt tərəfə tullandıqlarını, orada qayda ilə

sıraya düzülüşlərini gördü. Fındıqqıran sıraların qabağında otərəf-butərəfə qaçıb nitq söyləyir, qoşunu ruhlandırır.

Fındıqqıran qəzəblə çıxırdı:

– Hanı bu alçaq şeypurçular? Niyə çalmırlar? – Sonra o, tez, bir az rəngi qaçmış, uzun çənəsi tir-tir əsən Pantaloneyə tərəf döndü, təntənəli bir səslə dedi: – General, mən sizin qoçaq və təcrübəli olduğunuzu bilirəm. Hər şey vəziyyəti düzgün müəyyən edib fürsətdən istifadə etməyi bacarmaqdan asılıdır. Bütün süvarilərə və topçulara komandanlıq etməyi sizə tapşırıram. Sizə at lazım deyil, ayaqlarınız çox uzundur, elə öz ayaqlarınızla da yaxşı çapa bilərsiniz. Borcunuzu yerinə yetirin!

Pantalone uzun arıq barmaqlarını dərhal ağzına saldı və kəskin bir fit çaldı, elə bil, yüz tütək birdən dilləndi. Şkafda kişnərti və tappıltı eşidildi – bir baxın! – Frisin süvari və piyadaları gördü, hamısından qabaqda isə bərbəzəkli təzə qusarlar yürüşə başladılar və tezliklə aşağıya, döşəməyə endilər. Budur, polklar bayraqlarını yelləderək, təbil çala-çala bir-birinin ardınca Fındıqqıranın qabağından keçib-gətdilər və otağın eni ilə geniş sıralara düzüldülər. Topçular Frisin bütün toplarını gurultu ilə irəli aparıb atəşə başladılar: bom-bom!.. Siçanların sıx dəstələrinə şirni yumrularının necə yağdığını, onların şəkər tozu ilə ağappaq ağardıqlarını və buna görə də siçanların hətta özlərini itirdiklərini Mari öz gözləriylə gördü. Anasının ayaqlarını qoyduğu kiçik skamyanın üstünə çıxan ağır batareya siçanlara hamıdan çox ziyan vurdu. Bu batareya arası kəsilmədən bom-bom edərək, atəş açmış, düşməni kiçik qoğallara tutub, çoxlu siçan qırılmışdı.

Buna baxmayaraq siçanlar hey hücum edirdilər, hətta bir neçə top ələ keçirmişdilər; lakin bu vaxt bərk hay-küy və gurultu qopdu, tüstü və toz olduğundan Mari nə baş verdiyini çətinliklə ayırd edə bildi. Bir şey məlum idi: hər iki ordu böyük qəzəblə vuruşur, gah bu, gah da o biri tərəf qalib gəlirdi. Siçanlar döyüşə hey yeni qüvvələr çəkib gətirirdilər, onların məharətlə atdıqları gülmüşü həblər şkafa qədər gedib çatırdı. Klerhen və Trudhen rəfdə obaş-bubaşa qaçır, ümitsizliklə çırpınırdılar. Klerhen fəryad edirdi:

– Görəsən, mən belə cavan ikən öləcəyəm, mənim kimi gözəl kukla doğrudanmı öləcək?!

Trudhen ağı deyirdi:

– Mən burada, dörd divar arasında ölmək üçünmi belə yaxşı qalmışam?!

Sonra onlar qucaqlaşdılar və bərkdən elə ağlaşdılar ki, hətta vuruşmanın gurultusu da onların səsini batıra bilmədi.

Mənim əziz dinləyicilərim, siz burada nələr olduğunu, əlbəttə, təsəvvür belə edə bilmirsiniz. Toplar dalbadal atılırdı: “Gup-gup!.. Taq-taraq, taq-taraq!.. Bom-bom-bom-bom!..” Sonra siçanlar padşahı və siçanlar ciyildəyirdi, bu vaxt yenidən döyüşə komandanlıq edən Fındıqqıranın müdhiş və güclü səsi eşidilirdi. Atəş altında öz batalyonlarına onun necə baş çəkdiyi də görünürdü.

Pantalone böyük şücaət göstərmiş, bir neçə dəfə süvariləri həmləyə aparmış və şöhrət qazanmışdı. Lakin siçan topları Frisin qusarlarına üfunətli, iyrenc mərmilər yağdırırdı. Bunlar da əsgərlərin qırmızı mundirlərinə çox pis ləkələr saldığından qusarlar irəli getmək istəmirdilər. Pantalone onlara “soldan geriyə” dönməyi əmr etdi və sərkərdə olmasından ruhlanıb, özü də sola döndü. Piyadalar və süvarilər də onun kimi etdilər və bütün süvari qoşunu çıxıb getdi. Kiçik ayaq skamyasında mövqe tutan batareyanın vəziyyəti indi çox təhlükəli idi; çox keçmədi ki, iyrenc siçan dəstələri axışib gəldi və onlar elə qəzəblə həmlə etdilər ki, skamyanı toplarla və topçularla birlikdə yerə yıxdılar. Görünür, Fındıqqıran özünü itirdiyindən sağ cinahdan geriyə çəkilməyi əmr etdi. Belə vəziyyət, az qala, döyüş meydanından qaçmağa bərabər kimidir, sən isə mənimlə birlikdə dərd çəkirsən ki, Marinin sevimlisi Fındıqqıranın ordusu məğlubiyyətə uğraya bilər. Amma bu basqıdan üzünü kənara tutma, Fındıqqıran ordusunun sol cinahına bir nəzər sal: orada hər şey öz qaydasındadır, polkovnik də, ordusu da ümidlərini qətiyyənlə üzüməyiblər. Vuruşmanın şiddətli yerində süvari siçan dəstələri dolabın altından sivişib çıxdılar və iyrenc civilti ilə Fındıqqıran ordusunun sol cinahına qəzəblə hücum çəktilər, amma onlar yaman müqavimətə rast gəldilər! Şkafın kənarı ilə keçib getməli olan sovqatı kuklacıqlar korpusu kələ-kötür yerdən mümkün qədər ehtiyatla çıxdı və iki Çin imperatorunun başçılığı altında sıraya düzüldü. Bağbanlardan, tirollulardan, tunquslardan, bərbərlərdən, təlxəklərdən, mələklərdən, şirlərdən, pələnglərdən, meymunlardan ibarət olan bu qoçaq, ala-bəzək, geyimli-kecimli möhtəşəm alaylar soyuqqanlıqla,

cəsərət və təmkinlə vuruşurdular. Əgər qoçaq bir düşmən rotmistri dəlicəsinə, cəsərlə Çin imperatorlarından birinin üstünə atılıb onun başını dişləri ilə qoparmasaydı, o da yxılarkən iki tunqusu və mey-munu əzməşəydi, bu seçmə batalyon, spartalılar kimi, mərdliklə düşmən üzərində qələbə çalardı. Bunun nəticəsində cəbhə yarıldı, düşmən də oraya cumdu və tezliklə bütün batalyon gəmirilmiş oldu. Amma düşmən bu vəhşilikdən çox da xeyir görmədi. Siçan süvarilərindən qanıçən bir əsgər öz cəsur düşmənlərindən birini yarıyacan gəmir-mişdi ki, çaplı kağız parçası düz onun boğazına girdi, o da yerindəcə can verdi. Amma bundan Fındıqqıran ordusuna kömək oldumu?

Bu ordu geri çəkilməyə başladı, elə hey geri çəkildi və getdikcə daha çox itki verdi, elə oldu ki, şkaflar lap yanında, bədbəxt Fındıqqıran başda olmaqla döyüşən bir dəstə qoçaq əsgər qaldı. “Ehtiyat qüvvələr, buraya! Ey, Darbalaq, Təlxək, Təbilçi, haradasınız?” – Fındıqqıran çıxırmağa başladı, o, ümidini şüşə şkaflardan çıxıb köməyə gəlməli olan təzə qüvvələrə bağlayırdı. Doğrudur, oradan bir neçə qəhvəyi balaca adam çıxdı, bunlar Torn sakinləri idi, qızılı sifətləri vardı, dəbilqələri və şlyapaları qızıldan idi; amma onlar elə bacarıqsız vuruşurdular ki, bircə dəfə də olsun düşməni vura bilməmişdilər, hələ üstəlik, öz sərkərdələri Fındıqqıranın başından papağını vurub sala bildilər. Tezliklə düşmən nişançıları onların ayaqlarını gəmirtilər, onlar da yxılır, yxıldıqca da Fındıqqıranın çoxlu silahdaşını basıb əzirdilər.

Hər tərəfdən düşmənin sıxışdırdığı Fındıqqıran böyük təhlükədə idi. O, şkaflardan tullanmaq istəyirdi, ancaq ayaqları çox gödək idi. Klerhenin və Trudhenin ürəyi getdiyindən ona kömək edə bilmədilər. Qusarlar və draqlar onun yanından çaparaq ötür birbaşa şkafa getdilər. Bunu görüb o, lap ümitsizləşdi və ucadan qışqırdı:

– At verin mənə, at! Bir at üçün səltənətimin yarısını verərəm.

Elə bu vaxt iki düşmən atıcısı onun taxta plashından yapışdı və siçanlar padşahı Fındıqqıranın yanına sıçradı. Onun yeddi başının yeddisi də qalib səslə ciyildədi.

Daha Marinin halı özündə deyildi. O çıxırdı:

– Ah, mənim yazıq Fındıqqıranım! – Hıçqıraraq, qeyri-ixtiyari, sol ayağından başmağını çıxarıb, var gücü ilə siçanların cəmləşdiyi yerə, düz onların padşahına tulladı.

Dərhal hər şey alt-üst oldu. Marinin sol dirsəyi isə əvvəlkindən daha bərk ağrıdı və qız özündən gedib döşəməyə yığıldı.

XƏSTƏLİK

Mari dərin bihuşluqdan ayılıb gördü ki, öz yatağında uzanmışdır, buz bağlamış pəncərələrdən gözqamaşdıran parlaq günəş otağı işıqlandırır.

Qızın yatağının yanında yad bir adam əyləşmişdi. Mari tezliklə onu tanıdı, o, cərrah Vendelstern idi. Cərrah yavaşca dedi:

– Axır ki, ayıldı...

Bu vaxt Marinin anası gəlib çıxdı, qorxa-qorxa, maraqla ona baxdı.

Mari dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Ah, anacan, de görüm, murdar siçanlar rədd olub getdilər? Qoçaq Fındıqqıran xilas oldu?

– Marihen, əzizim, boş-boş danışma, – anası etiraz etdi. – Sənin Fındıqqıranın siçanların nəyinə gərəkdir? Amma sən pis qızsan, bizi yaman qorxutdun. Uşaqlar özbaşınalıq edəndə, ata-analarına qulaq asmayanda həmişə belə olur. Sən dünən gecəyarıyacan kukla ilə oynamısan, sonra da mürgüləmişən, təsadüfən qaçıb gedən bir siçan, yəqin ki, səni qorxudub, axı bizim evdə heç siçan olmur. Xülasə, dirsəyinlə vurub şəkafin şüşəsini sındırmısan, öz qolunu da yaralamısan. Yaxşı ki, şah damarın kəsilməyib! Cənab Vendelstern indicə sənin yaranda ilişib qalmış şüşə qırıqlarını çıxartdı, deyir ki, sən ömürlük şikəst qala bilərmişsən, hətta səni qan apara bilərmiş. Allaha çox şükür, mən gecə oyandım, səni yatağında görməyib qonaq otağına getdim. Sən şəkafin yanında, döşəmədə bihuş uzanmışdın – tamam qan içində idin. Az qala, qorxudan mən özüm də huşumu itirəcəkdim. Sən döşəmədə uzanmışdın, Frisin qalay əsgərləri, cürbəcür kuklalar, qoğal adamlar sənin yan-yörənə dağılmışdı. Fındıqqıranı sol əlində tutmuşdun, əlinin qanı axırdı, başmağın isə kənara düşmüşdü...

– Ah, anacan, anacan! – Mari onun sözünü kəsdi. – Bunların hamısı kuklalarla siçanların böyük vuruşmasının izləri idi! Elə mən

də ondan qorxmışdım ki, siçanlar yazıq Fındıqqıranı əsir almaq istəyirdilər. O, kukla qoşununun komandanı idi. Mən də başmağımı siçanlara tulladım, sonra nə olduğunu bilmirəm.

Həkim Vendelştern anaya göz vurdu, o da Marini mehriban-mehriban dilə tutdu:

– Yaxşı, yaxşı, əziz balam, sakit ol! Siçanların hamısı qaçıb, Fındıqqıran də şəkafda, şüşənin arxasında sağ-salamatdır.

Bu vaxt tibb müşaviri yataq otağına girdi və cərrah Vendelşternlə keyli söhbət etdi, sonra Marinin nəbzini yoxladı. Qız onların söhbətlərini eşitdi, deyirdilər ki, yaranın qızdırmasından sayıqlayır.

Mari bir neçə gün yataqda qalıb dərman atmalı oldu, halbuki dir-səyindən başqa heç bir yeri ağrımır. O bilirdi ki, əziz Fındıqqıran döyüşdən sağ-salamat çıxıb, bəzən də ona yuxu kimi elə gəlirdi ki, guya, Fındıqqıran çox kədərli də olsa, açıq-aydın bir səsle Mariyə deyir:

– Mari, sizə çox borcluyam, amma siz mənim üçün hələ çox şey edə bilərsiniz.

Mari çox fikirləşirdi ki, görəsən, bu nə ola bilər, amma ağına bir şey gəlmirdi. Qolu ağrıdığına görə o, istədiyi kimi oynaya bilmirdi, kitab oxumaq və ya şəkili kitabları vərəqləmək istəyəndə gözləri alacalanırdı. Odur ki bu məşğuliyyətdən də əl çəkməli olurdu. Buna görə də Mariyə elə gəlirdi ki, vaxt çox ləng keçib-gedir; qız darıxır, qaranlığın düşməsini, onun çarpayısının yanında anasının əyləşib cürbəcür qəribə əhvalatlar danışmasını, kitab oxumasını səbirsizliklə gözləyirdi.

Anası şahzadə Fakardinin maraqlı nağılını qurtarmaqda idi ki, birdən qapı açıldı və yazıq Drosselmeyer içəri girib dedi:

– Hə, bir qoyun görüm bizim yazıq yaralı Marimiz necədir!

Mari kirvəni həmişəki kimi sarı kaftanında görüb, Fındıqqıranın siçanlarla vuruşmada məğlub olduğu gecəni gözləri qarşısına gətirdi. O, qeyri-iradi olaraq baş məhkəmə müşavirinin üstünə çığırdı:

– Ay kirvə, sən nə pis adamsan! Saatın üstündə sən necə oturub qanadlarını salladığını yaxşıca gördüm. Elə etdin ki, saat yavaş zəng vursun, siçanları qorxutmasın. Siçanlar padşahını sən necə çağır-dığını yaxşıca eşitdim. Sən niyə Fındıqqıranın köməyinə gəlmədin,

sən niyə mənim köməyimə gəlmədin, eybəcər kirvə? Bütün günahlar təkcə səndədir. Əlimi də sənin üstündə kəsmişəm, indi də yorğan-döşəyə düşmüşəm.

Ana qorxa-qorxa soruşdu:

– Əziz Mari, sənə nə olub?

Amma kirvə üz-gözünü turşudub, cırıltılı, yeknəsəq səslə dedi:

– Kəfgir çıqqıldayır, gəzişir sağa, sola, oxuyur: trıq-qa-traq! Kəfgir səs salsın gərək, oxusun, çalsın gərək. Zəng vuranda: bim-bom-bim! – vaxt çatıb, bilsin hər kim. Qorxma, dostum, ol rahat, vaxtında vurur saat. Siçanların qoşunu qırılacaq, qaçacaq, sonra bayquş uçacaq. Bi-ir-iki, bi-ir-iki! Yenə vaxta az qalır, odur, saat zəng çalır. Kəfgir çıqqıldayaraq gəzişir sağa, sola: tıq-qa-taq, trıq-qa-traq!

Mari geniş açılmış gözlərini kirvəyə zillədi, elə bil, kirvə tamam dəyişmişdi və həmişəkindən daha eybəcər görünürdü, sağ əlini dala-qabağa yellədirdi, ipi dartılanda əllərini tərpedən oyunbaza oxşayırdı.

Anası onun yanında olmasaydı, sivişib yataq otağına girən Fris qaqqıldayıb kirvənin sözünü kəsməsəydi, Mari çox qorxardı.

Amma ana heç gülmədi, o çox ciddi şəkildə dedi:

– Hörmətli cənab Drosselmeyer, bu nə qəribə zarafatdır? Nə olub?

– Ay kirvə, kirvə, – Fris çığırdı, – sən bu gün yenə də gülməlisən! Mənim çoxdan sobanın arxasına tulladığım oyunbazıma oxşayırsan!

– Ay Allah, bir bunlara bax, – Drosselmeyer gülə-gülə cavab verdi, – yoxsa siz mənim çox sevdiyim saatsaz mahnısını unutmusunuz? Həmişə mən o mahnını Mari kimi xəstələrə oxuyuram.

O, tez çarpayıya yaxın oturub dedi:

– Siçanlar padşahının on dörd gözünün hamısını tökmədiyimə acı-ğın tutmasın, bunu eləmək olmazdı. Amma indi səni sevindirəcəyəm.

Baş məhkəmə müşaviri bu sözləri deyib əlini cibinə saldı və uşaqlar, oradan ehtiyatla nə çıxarsa yaxşıdır? Fındıqqıranı. O, Fındıqqıranın tökülmüş dişlərini çox məharətlə salmış, zədəli çənəsini düzəltmişdi.

Mari sevincindən qışqırdı, anası isə gülümsəyərək dedi:

– Hə, görürsən, kirvə sənin Fındıqqıranına necə qayğı göstərir?..

Kirvə, xanım Ştalbaumun sözünü kəsdi:

– Mari, gəl sən boynuna al ki, Fındıqqıran çox da yaraşlıq deyil. Qulaq asmaq istəsən, məmnuniyyətlə sənə danışaram ki, belə eybəcərlik Fındıqqıranın ailəsinə hardan gəlib çıxıb və onun nəslinə keçib. Bəlkə, sən şahzadə qız Pirlipatın, ifritə Siçan xanımın və mahir saat-sazın nağılını bilirsən?

– Bura bax, kirvə! – Fris söhbətə qarışdı. – Düz sözə nə demək olar?! Sən Fındıqqıranın dişlərini çox yaxşı salmışsan, çənəsi də daha tərənəm. Bəs niyə onun qılıncı yoxdur? Sən niyə ona qılınc bağlamamışsan?

Baş məhkəmə müşaviri donquldandı:

– Ay dəcəl, səni heç razı salmaq olmur. Fındıqqıranın qılıncının mənə dəxli yoxdur. Mən onu sağaltmışam, qoy hardan istəyir özünə qılınc tapsın.

Kirvə sözünə davam etdi:

– Xülasə, Mari, de görüm, şahzadə xanım Pirlipatın nağılını bilir-sənmi?

– Yox! – Mari cavab verdi. – Danış, əziz kirvə, danış!

Ana sözə qarışdı:

– Əziz cənab Drosselmeyer, güman edirəm ki, daha bu dəfə siz qorxulu nağıl danışmazsınız.

Drosselmeyer cavab verdi:

– Əlbəttə, hörmətli xanım Ştalbaum. Əksinə, müsaidənizlə sizə danışacağım əhvalat çox maraqlıdır.

Uşaqlar çığırdılar:

– Hə, danış, danış, əziz kirvəmiz.

Baş məhkəmə müşaviri belə nəql etməyə başladı:

BƏRK FİNDIĞIN NAĞILI

Pirlipatın anası kralın arvadı idi, deməli, kraliça idi. Pirlipat isə doğulan kimi oldu anadangəlmə şahzadə. Kral balaca beşikdə yatan gözəl-göyçək qızcığazına baxmaqdan doymurdu. O, sevincindən səsküy salır, oynayır, bir ayağı üstündə hoppanır, elə hey qışqırırdı:

– Ay can! Kim mənim Pirlipathenimdən gözəl qız görüb?

Bütün nazirlər, generallar, müşavirlər, ali zabitlər özlərinin ata və hökmdarı kimi təkayaqlı hoppanır və birağızdan çıxırırdılar:

– Yox, heç kəs görməyib!

Hə, sözün düzü, inkar etmək olmazdı ki, dünya yaranandan bəri yer üzünə Pirlipat kimi göyçək körpə gəlməmişdi. Qızın balaca sifəti, elə bil, ağappaq, açıq-çəhrayı ipəkdən toxunmuşdu, xırda gözləri canlı və parlaq idi, buruq-buruq qızılı zərif saçları ona xüsusi gözəllik verirdi. Həm də Pirlipathen anadan olanda onun iki cərgə mirvari kimi ağ dişləri vardı. Qızıcığaz anadan olandan iki saat sonra həmin dişləri ilə baş vəkilin barmağından yapışmışdı. Demə, baş vəkil onun üzünə yaxından baxmaq istəyirmiş. Qızıcığaz isə onu bağirtmişdi: “Oy-oy-oy”. Amma bəziləri deyirlər ki, guya, o, “Ay-ay-ay” deyib. Hələ bu gün də fikirlər müxtəlifdir. Xülasə, Pirlipathen, doğrudan da, baş vəkilin barmağını dişləmişdi, o zaman qıza valeh olan camaat inanmışdı ki, şahzadə Pirlipatın qəşəng mələikə bədəninə ruh da var, ağıl da, hiss də.

Bayaq dediyim kimi, hamı heyran qalmışdı; tək-cə kraliça, nədən-sə, həyəcanlı və narahat idi. Qəribə burası idi ki, o, Pirlipatın beşiyinə sayıq keşik çəkməyi əmr etmişdi. Qapılarda keşikçilərin durmasına baxmayaraq, sərəncam verilmişdi ki, uşaq otağında həmişə beşiyin yanında oturan iki dayadən başqa, altı dayə də hər gecə növbə çəksin, ancaq lap mənasız görünən və heç kəsin başa düşə bilmədiyi bir şey var idi: əmr edilmişdi ki, hər bir dayə dizləri üstündə pişik saxlasın və bütün gecə onu sıgallasın ki, pişik xoruldasin. Əziz uşaqlar, siz heç cür başa düşə bilməzsiniz ki, şahzadə Pirlipatın anası bütün bu tədbirləri nə üçün görmüşdü, amma mən bilirəm, indi sizə də danışaram.

Bir dəfə şahzadə Pirlipatın atası olan kralın sarayına bir çox adlısanlı krallar və gözəl şahzadələr axışıb gəlmişdilər. Bu münasibətlə gözəl yarışlar, tamaşalar və saray ziyafətləri düzəldilmişdi. Kral qızıl-gümüşünün çoxluğunu göstərmək üçün belə qət etdi ki, xəzinəsinin ağzını açsın və adına layiq bir bayram şənliyi düzəltsin. Kral sarayın baş aşpazından öyrəndi ki, saray münəccimi donuzları kəsmək üçün vaxtın münasib olduğunu xəbər verib. Buna görə kral kolbasa qonaqlığı düzəltməyi qət etdi, kəretinə minib, tez ətrafdakı kralların və

şahzadələrin hamısını özü vur-tut bir boşqab şorbaya qonaq çağırırdı, fikirləşdi ki, axırda öz cah-calalı ilə onları heyran qoysun. Sonra o, öz arvadına – kraliçaya mehriban-mehriban dedi:

– Mənim əzizim, axı sən bilirsən ki, mənim hansı kolbasadan xoşum gəlir...

Kraliça ərinin fikrini başa düşdü; o demək istəyirdi ki, arvadı əvvəllər də iyrənmədiyi çox faydalı bir işi özü görsün – kolbasa hazırlasın. Baş xəzinədarə əmr edildi ki, böyük qızıl qazanı və gümüş qazanları dərhal mətbəxə göndərsin. Sobanı səndəl ağacından doğranmış odunlarla qaladılar; kraliça öz ipək mətbəx önlüyünü bağladı, çox keçmədi ki, kolbasanın ətri ətrafa yayıldı. Bu iy hətta dövlət şurasına gəlib çatdı. Kral sevincindən tir-tir titrədi, özünü saxlaya bilmədi.

– Cənablar, üzr istəyirəm! – O çığırıb mətbəxə qaçdı və arvadını qucaqladı, qızıl əsa ilə qazanı bir qədər qarışdırdı, sakitləşib, dövlət şurasına qayıtdı.

İşin ən mühüm vaxtı gəlib çatdı: piyi doğrayıb qızıl tavalarda qızartmaq lazım idi. Saray xanımları kənara çəkildilər, çünki kraliça padşah ərinə olan sədaqətini, məhəbbətini və hörmətini bildirmək üçün bu işi şəxsən özü görmək istəyirdi. Ancaq piy qızarmağa başlar-başlamaz çox nazik bir səs pıçıldadı:

– Bacıcan, piydən bir az ver, mən də dadım! Mən də yemək istəyirəm, axı mən də kraliçayam. Ver mən də piyin dadına baxım!

Kraliça çox gözəl bilirdi ki, bu danışan Siçan xanımdır. Bir çox illərdi ki, Siçan xanım kral sarayında yaşayırdı. O deyirdi ki, guya, krala qohumluğu çatır və özü də Siçanıstanı idarə edir, buna görə də o, sobanın altında böyük bir imarət qurmuşdu. Kraliça xoşxasiyyət, səxavətli bir qadın idi. O, Siçan xanımı padşah nəslindən hesab etməsə də, özünə bacı saymasa da, belə bir təntənəli gündə onu ziyafətə səmiyyətlə buraxıb çıxırdı:

– Çıxın, Siçan xanım! Piydən nuşcanlıqla yeyin.

Siçan xanım sevincək, tez sobanın altından sıçrayıb sobanın üstünə tullandı və kraliçanın ona uzatdığı piy tikələrini öz xırda zəif pəncələri ilə götürməyə başladı. Amma bu vaxt Siçan xanımın bütün qohum-əqrəbası, hətta onun yeddi dəliqanlı oğlu axışib gəldi. Onlar

piyin üstünə tökülüşdülər, kraliça bilmədi nə eləsin. Xoşbəxtlikdən, baş saray baxıcısı özünü yetirdi və çağırılmamış qonaqları qovdu. Beləliklə, bir az piy qaldı, bu münasibətlə çağırılmış saray riyaziyyatçısının göstərişi ilə onu da çox məharətlə bütün kolbasalar üçün bölüşdürdülər.

Təbillər döyüldü, şeypurlar çalındı. Bütün krallar və şahzadələr təmtəraqla bayram geyimində, bəziləri ağ at üstündə, bəziləri də bül-lur karetlərdə, kolbasa ziyafətinə yollandılar. Kral onları səmimiyyətlə, ehtiramla qarşıladı. Sonra başında tac, əlində əsa, hökmdara layiq bir tərzdə stolun başında oturdu. İçalat kolbasalarını qonaqlara verəndə hamı kralın get-gedə ağardığını, gözlərini göyə dikdiyini gördü. O, sakitcə ah çəkirdi; elə bil, ona böyük dərd üz vermişdi. Qan kolbasasını gətirəndə isə o bərk hıçqıraraq fəryad etdi, kürəyini taxta söykədi, əlləri ilə üzünü örtüdü. Hamı stolun arxasından sıçrayıb qalxdı. Baş təbib nahaq yerə bədbəxt kralın nəbzini tutmağa çalışdı, elə bil, kralı naməlum dərin bir kədər üzürdü. Nəhayət, uzun müddət dil tutandan sonra yandırılmış qaz lələyinin və bu cür güclü dərmanların sayəsində kral, deyəsən, özünə gəlməyə başladı. O, güclə eşidiləcək bir səslə dedi:

– Piy çox az olub!

Bu vaxt dərdli kraliça onun ayaqlarına yığılıb fəryad qopardı:

– Ey mənim yazıq, bədbəxt padşah ərim, siz nə böyük dərdə düşdünüz! Bir baxın, günahkar sizin ayaqlarınıza düşüb, cəza verin, mənə ağır cəza verin! Siçan xanım qohum-əqrəbası ilə, yeddi oğlu ilə gəlib piyi yedi, buna görə...

Kraliça bu sözləri deyib bihuş halda üzüstə yerə yıxıldı. Lakin kral yerindən sıçrayıb çığırdı:

– Baş nəzarətçi, de görək, bu necə oldu?

Baş nəzarətçi bildiklərini danışdı. Kral kolbasalar üçün ayrılmış piyi tıxdıqlarına görə Siçan xanımdan və onun bütün nəslindən intiqam almaq qərarına gəldi.

Gizli dövlət şurası çağırıldı. Qərara gəldilər ki, Siçan xanıma qarşı tədbir görsünlər, onun bütün malikanəsini alıb xəzinəyə versinlər. Kral belə güman edirdi ki, hələlik bu tədbir Siçan xanımın istədiyi vaxt piyi ötürməsinə mane ola bilməz. Buna görə də bütün işi sarayın

cadugər saatsazına tapşırırdı. Onun da adı, mənim kimi, Xristian Elias Drosselmeyer idi. Bu adam vəd etdi ki, fəvqəladə, müdrik dövlət tədbirləri görüb, Siçan xanımı bütün ailəsi ilə birlikdə həmişəlik saraydan qovacaqdır.

Həqiqətən, o, çox qabil xırda maşınlar ixtira etdi, sapla onların içərisinə qızardılmış piy bağladı və bu maşınları piyyeyən xanımın evinin ətrafına düzdü.

Siçan xanım özü çox təcrübəli idi. Drosselmeyerin hiyləsini başa düşə bilirdi, ancaq onun nə xəbərdarlığı, nə də öyüd-nəsihəti kömək etmədi. Siçan xanımın yeddi oğlu və qohum-əqrəbasından çoxu qızardılmış piyin dadlı iyinə gəlib, Drosselmeyerin xırda maşınlarına girdilər. Piyi yemək istəyirdilər ki, gözlənilmədən qapılar düşdü, siçanlar içəridə qaldılar, sonra da onları mətbəxdə rüsvayçılıqla edam etdilər.

Siçan xanım qohum-əqrəbasından salamat qalmış kiçik bir dəstə ilə bu matəm yerini tərk etdi. Onun köksündə kədər, ümitsizlik və intiqam hissi coşurdu.

Bütün saray bayram edirdi, ancaq kraliça təşviş içində idi. O, Siçan xanımın xasiyyətini bilirdi və çox gözəl başa düşürdü ki, Siçan xanım oğlanlarının və qohumlarının ölümünü qisasız qoymayacaq.

Həqiqətən, Siçan xanım kraliçanın öz padşah əri üçün onun çox ləzzətlə yediyi içalat qıyması hazırlayanda gəlib çıxdı və belə dedi:

– Mənim oğullarım, qohum-əqrəbam öldürülüb. Kraliça, özünü gözlə, gözlə ki, siçanlar kraliçası balaca şahzadəni gəmirməsin! Özünü gözlə!

Sonra o, yenə qeyb oldu və bir daha görünmədi. Ancaq kraliça qorxudan qıymanı ocağa dağıtdı. İkinci dəfə idi Siçan xanım kralın sevimli xörəyini korlayırdı. Kralın buna bərk qəzəbi tutmuşdu.

– Hə, bu gecəlik kifayətdir. Ardını gələn dəfə danışıram, – kirvə gözlənilmədən söhbəti qurtardı.

Nağıl Mariyə xüsusilə təsir etmişdi. Qız nə qədər yalvarıb kirvə Drosselmeyerdən nağılı davam etdirməsini xahiş etdisə də, o, dediyindən dönmədi və “Birdəfəyə çox danışmaq ziyan edər. Dalısı sabaha qalsın”, – deyib stuldan qalxdı.

O, qapıdan çıxmaq istərkən Fris soruşdu:

- Kirvə, de görək, doğrudan da, siçan tələsini sən ixtira etmişən?
- Sən nə axmaq söz danışırsan, Fris! – anası çığırdı.

Lakin baş məhkəmə müşaviri çox qəribə gülümsündü və yavaşca dedi:

- Niyə də mən, mahir bir saatsaz, siçan tələsi düzəltməyim?

BƏRK FİNDİQ NAĞİLİNİN DAVAMI

– Hə, uşaqlar, indi bilirsinizmi nə üçün kraliça göyçək şahzadə qız Pirlipatı belə sayıqlıqla qorumağı əmr etmişdi? – o biri gün axşam Drosselmeyer söhbətinə davam etdi. – Kraliça niyə də qorxmaya idi? Siçan xanım qayıdıb gələr, öz hədə-qorxusunu yerinə yetirər, balaca şahzadəni gəmirərdi! Drosselmeyerin balaca maşını ağıllı və ehtiyatlı Siçan xanıma heç bir şey edə bilmirdi. Eyni zamanda baş bilici olan saray münəccimi dedi ki, yalnız Məstan pişiyin nəslə Siçan xanımı beşikdən uzaqlaşdırma bilər. Buna görə də dayələrin hər birinə əmr edilmişdi ki, dizləri üstündə bu nəslin oğlanlarından birini saxlasınlar. Onu da deyim ki, bunlara səfirliyin gizli müşaviri rütbəsi verilmişdi və dayələr bu ağır dövlət işini yüngülləşdirmək üçün onların qulaqlarının ardını nəzakətlə qaşımaları idilər.

Bir dəfə gecəyarısı beşiyin lap yanında əyləşmiş iki baş dayədən biri qəflətən dərin yuxudan ayılmış kimi gözlərini açdı. Ətrafda hər şey yuxuya qərç olmuşdu. Heç bir mırıltı eşidilmirdi, dərin sükut çökmüşdü, yalnız ağacqurdunun şıqqıltısı gəlirdi. Düz öz qabağında böyük, iyrenc siçanın dal pəncələri üstündə qalxıb, yekə murdar başını şahzadə qızın üzünə qoyduğunu görəndə dayənin halı necə olardı?! Dayə dəhşətlə qışqıraraq yerindən sıçradı, hamı ayıldı, Siçan xanım bir anda tez otağın küncünə qaçdı, demə, Pirlipatın beşiyinin yanındakı böyük siçan o imiş. Səfirliyin müşavirləri onun ardınca qaçdılar, amma nə fayda?! Siçan xanım sivişib döşəmənin yarığına girdi. Pirlipathen səsküydən ayıldı və yanıqlı-yanıqlı ağladı.

Dayələr çığırdılar:

- Allaha şükür, qızıçığaz sağdır!

Amma onlar Pirlipathenə baxanda yaman qorxdular: zərif qəşəng körpə tanınmaz olmuşdu. Zəif, taqətsiz, yığışib büzüşmüş balaca bədənin üstündə, qıvrım saçlı, nurlu çəhrayı sifəti olan balaca başın yerində iri, eybəcər bir baş durmuşdu; səmavi xırda gözlər dombalıb yaşıl olmuşdu, balaca ağzı isə qulaqlarının dibinə qədər uzanmışdı.

Kraliça hönkürüb ağlayır, sel kimi göz yaş tökürdü. Kralın iş otağının divarlarını pambığa tutdular, çünki kral başını divara döyür, yazıq-yazıq deyirdi:

– Ah, mən nə bədbəxt hökmdaram!

İndi kral başa düşə bilirdi ki, piysiz kolbasa yemək və Siçan xanıma, onun soba arxasındakı qohum-əqrəbasına toxunmamaq daha yaxşı olardı. Amma şahzadə Pirlipatın atası belə düşünmədi, o, sadəcə, bütün təqsiri sarayın nürnberqli cadugər saatsazı Xristian Elias Drosselmeyerin üstünə yıxdı və belə bir müdrik əmr verdi: Drosselmeyer bir ay ərzində gərək şahzadə Pirlipatın əvvəlki simasını özünə qaytarsın, ya da uzaqbaşı buna bir doğru-dürüst çarə tapsın, belə eləməsə, o, cəlladın əli ilə rüsvayçılıqla öldürüləcəkdir.

Drosselmeyer yamanca qorxdı. Amma o, öz bacarığına və bəxtinə arxayın idi. Drosselmeyer dərhal lazım saydığı birinci əməliyyata başladı. O, məharətlə şahzadə Pirlipatı hissələrə ayırdı, qollarını, ayaqlarını burub çıxartdı və daxili quruluşunu nəzərdən keçirdi. Ancaq o təəssüfləndi, şahzadənin yaşa dolduqca eybəcər olacağını yəqin etdi və bir çarə tapa bilmədi. O, yenə şahzadəni səylə quraşdırdı, məyus oldu, onun beşiyindən uzaqlaşmağa cəsəret etmədi.

Əhvalatdan dörd həftə keçdi, çərşənbə günü kral uşaq otağına girib Pirlipata baş çəkdi. Qəzəbdən onun gözləri alışıb yanırıdı. O, əlindəki əsanı oynadaraq çığırdı:

– Xristian Elias Drosselmeyer, şahzadəni sağalt, yoxsa işin pis olacaq!

Drosselmeyer yazıq-yazıq ağlamağa başladı, şahzadə Pirlipat isə bu vaxt ləzzətlə fındıq sındırırdı. Şahzadənin fındığı çox sevməsi və dünyaya gələrkən dişlərinin olması birinci dəfə idi saatsazı heyrətə salırdı. Doğrudan da, qız öz simasını dəyişəndən sonra əlinə təsadüfi bir fındıq düşsənə qədər ağlamışdı. O, fındığı sındırıb yeyən kimi səsinə

kəsmişdi. O vaxtdan bəri dayələr şahzadəni sakitləşdirmək üçün ona tez-tez fındıq verirdilər.

– Ey təbiətin müqəddəs hissi, bütün canlıların məchul sevimlisi!
– Xristian Elias Drosselmeyer çığırdı. – Sən sirlər qapısını mənə göstərirsən. Mən bu qapını döyən kimi açılacaq!

O, saray münəccimi ilə danışmasına dərhal icazə istədi. Gözətçilər ciddi nəzarət altında onu münəccimin yanına apardılar. Hər ikisi göz yaşı töküb qucaqlaşdı, çünki möhkəm dost idilər. Sonra hər ikisi gizli otağa girib hisslər, məhəbbət, nifrət və başqa sirlə hallardan məlumat verən kitabları araşdırmağa başladı.

Gecə oldu. Saray münəccimi ulduzlara baxdı, bu işdə də böyük bacarığı olan Drosselmeyerin köməyi ilə şahzadə Pirlipatın bəxt-naməsini düzəltdi. Bu çox çətin iş idi, nəhayət, xoşbəxtlik üz verdi! Hər şey aydın oldu: şahzadə Pirlipatı eybəcərləşdirən tilsimi qırıb əvvəlki gözəlliyini qaytarmaq üçün Krakatuk fındığının içini yeməsi kifayət idi.

Krakatuk fındığının qabığı elə bərk idi ki, onun üstündən qırx səkkiz girvənkəlik top keçsəydi sındırmazdı. Bu bərk fındığı elə bir adam sındırıb, gözlərini qıyaraq şahzadəyə verməli idi ki, ömründə üzünü qırxmamış və boğazlı çəkmə geyməmiş olsun. Sonra bu gənc büdrəmədən, yeddi addım geri çəkilməli di. Ancaq bundan sonra gözlərini açə bilərdi.

Drosselmeyer münəccimlə birlikdə üç gün, üç gecə yorulmadan işlədi. Bazar günü səhər başı vurulmalı olan Drosselmeyer şənbə günü, kral nahar edəndə, sevinə-sevinə onun yanına qaçıb gəldi və elan etdi ki, şahzadə Pirlipatın əvvəlki gözəlliyini ona qaytarmağın çarəsi tapılmışdır. Kral onu mərhəmətlə bərk-bərk qucaqladı və ona brilyant qılnc, dörd orden və iki dəst təzə bayram paltarını vəd etdi.

– Nahardan sonra biz dərhal işə başlayaq, – deyib kral nəzakətlə əlavə etdi. – Əziz cadugər, elə edin ki, üzü qırılmayan başmaqlı cavan Krakatuk fındığı ilə yanımızda olsun. Ona şərəb da verməyin, yoxsa xərçəng kimi daldalı yeddi addım atanda ayağı büdrəyə bilər. Sonra nə qədər istəyir, qoy içsin!

Kralın nitqi Drosselmeyeri qorxuya saldı. Buna görə də utana-utana, qorxa-qorxa, kəkələyə-kəkələyə dedi ki, düzdür, çarə tapılıb, amma hər ikisini – həm fındığı, həm də onu sındıran cavan oğlanı

əvvəlcə axtarib tapmaq lazımdır. Bir də, hələ bilmək olmaz ki, fındığı sındıranı tapmaq mümkün olacaqmı? Kral bərk qəzəblənib, əsasını tac qoymuş başının üstündə yellətdi, şir kimi nərildədi:

– Hə, onda sənin başını bədənindən ayıracaqlar!

Qorxuya düşüb dərdə batmış Drosselmeyerin bəxtindən bu gün nahar kralın xoşuna gəlmişdi. Odur ki kralın ağıllı məsləhətlərə qulaq asmağa meyli var idi. Bədbəxt saatsazın taleyinə acıyan mərhəmətli kraliça çoxlu məsləhət verdi. Drosselmeyer özünə gəldi və ehtiramla krala bildirdi ki, hər halda, o, məsələni həll edib şahzadənin sağalması üçün çarə tapıb, beləliklə, cəzasını bağışlamaq olar. Kral bunu axmaq bir bəhanə və boşboğazlıq adlandırdı, amma bir stəkan mədə şirəsi içdikdən sonra qərara aldı ki, hər ikisi – saatsaz və münəccim yola düşsün və Krakatuk fındığını tapmayınca geri qayıtmasın. Kraliçanın məsləhəti ilə qərara aldılar ki, fındığı sındıracaq adamı tapmaq üçün yerli və xarici qəzetlərdə, məlumat vərəqələrində dəfələrlə elan verib, onu saraya dəvət etsinlər...

Kirvə Drosselmeyer burada dayandı, vəd etdi ki, gerisini ertəsi gün axşam danışsın.

BƏRK FINDIQQ NAĞİLİNİN AXIRI

Doğrudan da, ertəsi gün axşam şamlar yanan kimi kirvə Drosselmeyer gəlib nağılına belə davam etdi:

– Drosselmeyer və saray münəccimi on beş il idi səyahət edirdilər, ancaq hələ də Krakatuk fındığını tapa bilməmişdilər. Onların haralarda olduqlarından, başlarına necə qəribə macərələr gəldiyindən sizə danışmaq üçün, balalarım, düz bir ay da azlıq edər. Mən heç bu fikirdə də deyiləm, amma sizə düzünü deyim ki, Drosselmeyer dərin ümitsizlik içərisində öz vətəni əziz Nürnberqin bərk həsrətini çəkirdi. Bir dəfə o, Asiyada, sıx bir meşədə öz səyahət yoldaşı ilə əyləşib tən-bəki çəkmək istəyəndə yaman kədərləndi.

Drosselmeyerin yazıq-yazıq ağlaması münəccimi çox məyus etdi, o da hıçqırıb acı-acı elə ağladı ki, səsini bütün Asiya eşitdi. Ancaq o, özünü ələ aldı, göz yaşlarını silib soruşdu:

– Möhtərəm həmkarım, niyə biz burada oturub hönkürürük? Niyə Nürnberqə getmirik? Başibəlalı Krakatuk fındığını necə və harada axtarmağın nə fərqi var?

Drosselmeyer dərhal təsəlli tapıb cavab verdi:

– Bu da doğrudur.

İkisi də tez ayağa qalxdı, qəlyanlarını döyəcəyib külünü boşaltdı. Asiyanın içərilərindəki meşədən birbaşa Nürnberqə yola düşdülər.

Onlar şəhərə gəlib çıxan kimi Drosselmeyer dərhal illərdən bəri görmədiyi əmisi oğlu, oyuncaq ustası, ağac dülgəri, cilalayıcı və qızıl suyu vuran Kristof Zaxarius Drosselmeyerin yanına qaçdı. Saatsaz şahzadə Pirlipat, Siçan xanım və Krakatuk fındığı barədə bütün əhvalatı ona nəql etdi, o da elə hey əlini əlinə vurub bir neçə dəfə təəccübləndi, çığırdı:

– Vay səni, əmioğlu, belə də möcüzə olar?!

Drosselmeyer uzun yol boyu başına gələn əhvalatları danışdı, iki il Xurma padşahının yanında olduğunu, Badam şahzadəsinin onu küsdürüb qovduğunu, Dələlər şəhərində Təbiətçilər cəmiyyətindən nahaq yerə kömək istədiyini, xülasə, heç yerdə Krakatuk fındığına rast gəlmədiyini nəql etdi. O danışdıqca Kristof Zaxarius çırtıq çalır, tək ayağı üstündə fırlanır, dodaqlarını marçıldadıb deyirdi:

– Hm! Oho! İşə bax da!

Nəhayət, o, papağını parıqparısq yuxarı atdı, əmisi oğlunu bərk-bərk qucaqlayıb çığırdı:

– Əmioğlu, əmioğlu, canınız qurtardı, canınız qurtardı deyirəm sizə! Qulaq asın: ya mən səhv edirəm, ya da ki Krakatuk fındığı elə məndə olandır!

O, dərhal kiçik sandıqçasını gətirdi, oradan qızıl suyuna çəkilmiş adi bir fındıq çıxartdı, fındığı əmisi oğluna göstərərək dedi:

– Bu fındığa baxın. Bunun tarixi belədir: bir neçə il bundan əvvəl, Milad bayramı qabağı bura naməlum bir adam gəlmişdi, satmağa özü ilə bir kisə fındıq gətirmişdi. Mənim oyuncaq dükanımın lap qarısı ağzında o, kisəni yerə qoydu ki, asan əl-qol açsın, çünki buradakı fındıqsatanla dalaşmışdı. Buna səbəb o idi ki, özgə alverçilərin bura gəlməyini həmin fındıqsatanın gözü götürmürdü. Elə bu vaxt kisənin üstündən ağır yüklənmiş bir furqon keçdi. Bütün fındıqlar əzik-üzük

oldu, tək bircə fındıq qaldı. Əcnəbi alverçi qərribə bir tərzdə gülümsədi və həmin fındığı min yeddi yüz iyirminci ilin sfansigerinə almağı mənə təklif etdi. Bu, mənə çox qərribə göründü. Amma cibimdə elə onun istədiyi sfansiger var idi. Fındığı aldım və qızıl suyuna çəkdim. Heç özüm də yaxşı bilmirəm ki, nə üçün o fındığı belə baha qiymətə aldım, sonra da gizlədib saxladım.

Əmisi oğlundakı fındığın həqiqətən onların çoxdan bəri axtarıqları Krakatuk fındığı olmasına heç bir şübhə qalmadı, çünki çağırışa gələn saray münəccimi fındığın üstündəki qızıl suyunu səliqə ilə qaşdı və onun qabığında Çin hərfləri ilə yazılmış “Krakatuk” sözünü axtarıb tapdı.

Səyyahların sevinci hədsiz idi. Drosselmeyerin əmisi oğlu isə özünü dünyada ən xoşbəxt adam hesab edirdi, çünki Drosselmeyer inandırmışdı ki, ona xoşbəxtlik üz verib, indən belə o, öz təqaüdündən əlavə, şeyləri qızıl suyuna çəkmək üçün pulsuz qızıl da alacaqdır.

Cadugər də, münəccim də, hər ikisi gecəpapaqlarını gözlərinin üstünə çəkib yatmaq istəyirdi ki, birdən münəccim belə bir söz dedi:

– Möhtərəm həmkarım, heç vaxt xoşbəxtlik tək gəlmir. İnanın ki, biz təkə Krakatuk fındığı deyil, onu sındırıb gözəllik rəhni olan dənəsini şahzadəyə verən cavan oğlanı da tapmışıq. Mən özgəni yox, sizin əminiz nəvəsini nəzərdə tuturam. Yox, mən yatmayacağam, – o coşdu. – Mən lap bu gecə o cavan oğlan üçün ulduz falı açacağam! – Bu sözləri deyib papağını başından dartıb çıxartdı və dərhal ulduzları müşahidə etməyə başladı.

Drosselmeyerin əmisi nəvəsi, doğrudan da, qəşəng, nəcib bir gənc idi, o, hələ üzünü qırxdırmamış və boğazlı çəkmə geyməmişdi. Oğlanın əynində qızılı sapla tikilmiş gözəl qırmızı kaftan, belində qılınc var idi, şlyapasını qoltuğuna vurmuşdu və qəşəng hörükli parik taxmışdı. O, belə gözəl geyinib, atasının dükanında dayanar, özünəməxsus alicənablıqla qızlarla fındıq sındırırdı, buna görə də ona Göyçək Fındıqqıran deyirdilər.

Səhəri münəccim sevinclə Drosselmeyeri qucaqlayıb çıxırdı:

– Özüdür ki var! Axır ki, biz onu tapdıq! Ancaq lütfkar həmkarım, iki cəhəti nəzərdən qaçıрмаq olmaz: əvvəla, sizin göyçək əminəvənizə yaxşı bir taxta hörük düzəltmək lazımdır ki, o da əminəvənizin alt

çənəsi ilə birləşməlidir ki, həmin hörüklə çənəsini bərk dartmaq mümkün olsun; sonra paytaxta gələndə Krakatuk fındığını sındıran cavan oğlanı da özümüzlə gətirdiyimizi deməməliyik, yaxşı olar ki, o, bizdən çox sonra gəlsin. Mən ulduz falında oxudum ki, çoxları nahaq yerə fındıq üstündə dişlərini sındıracaq, sonra padşah əvvəlcə qızını, ölümündən sonra isə öz səltənətini fındığı sındıraraq qıza əvvəlki gözəlliyini qaytaran adama bağışlamağı vəd edəcək.

Oyuncaq ustası çox razı qalmışdı, onun oğlu şahzadə Pirlipatla evlənəcək, özü də şahzadə və kral olacaqdır, buna görə də həvəslə oğlunu münəccimə və saatsaza etibar elədi. Drosselmeyerin cavan, böyük ümid verən əmisi nəvəsi üçün düzəltdiyi hörük çox yaxşı olmuşdu. Oğlan çox böyük şaftalı çəyirdəklərini sındıraraq, sınaqdan bacarıqla çıxdı.

Drosselmeyer və münəccim dərhal paytaxta xəbər verdilər ki, Krakatuk fındığı tapılmışdır. Orada isə həmin saat bəyannamə dərc edildi. Bizim səyyahlar gözəlliyi qaytaran sehrli fındığı gətirib gələn kimi sarayın yanında çoxlu göyçək oğlan, hətta şahzadələr toplaşdılar; onlar öz möhkəm çənələrinə arxayın olub, şahzadə qızı ağır tilsimdən qurtarmaq istədilər.

Bizim səyyahlar şahzadəni görəndə bərk qorxdular. Arıq, kiçik qolları və ayaqları olan balaca bədən eybəcər başı güclə saxlayırdı. Ağzını və çənəsini örtən ağ sap saqqal onun sifətini daha eybəcər göstərirdi.

Hər şey saray münəcciminin ulduz falında olduğu kimi oldu. Ağzından süd iyi gələn, başmaq geymiş cavanlar bir-birinin ardınca dişlərini sındıraraq, çənələrini parçalayırdılar, şahzadənin halı isə heç yaxşılaşmırdı; sonra buraya çağırılmış diş həkimləri cavanları yarı-biəş götürüb aparanda onlar inilti ilə deyirdilər:

– Hünərin var, sındır bu fındığı!

Nəhayət, kral ürək ağrısı ilə vəd etdi ki, kim şahzadənin tilsimini açsa, qızı da, padşahlığı da ona verəcək. Elə bu vaxt ədəbli, təvazökar cavan Drosselmeyer irəli çıxdı və bəxtini sınağa icazə verilməsini xahiş etdi.

Şahzadə Pirlipatın xoşuna hamıdan çox cavan Drosselmeyer gəlmişdi; qız kiçik əllərini ürəyinin üstünə qoyub, dərindən ah çəkdi:

– Kaş bu oğlan Krakatuk fındığını sındırıb mənim ərim olaydı.

Cavan Drosselmeyer nəzakətlə krala və kraliçaya, sonra isə şahzadə Pirlipata baş əyib, baş saray inzibatçısının əlindəki Krakatuk fındığını aldı, o saat ağzına qoydu, hörüyünü tutub bərk çəkdi və “şıq-şıq” edib fındığın qabığını sındırdı, parça-parça elədi. Fındığın dənəsini tez nazik pərdədən təmizlədi, gözlərini qıydı və ehtiramla ayaqlarını şap-pıldadıb, şahzadə qıza verdi, sonra geri çəkilməyə başladı. Qız dərhal fındığı uddu və möcüzə baş verdi: eybəcər qız mələk kimi gözəl bir qıza çevrildi, onun üzü elə bil ağappaq çəhrayı ipəkdən toxunmuşdu, parlaq səmavi gözləri, qızılı qıvrım saçları var idi.

Şeypurların və təbillərin səsi camaatın şənliyinə qarışırdı. Kral və bütün saray adamları, şahzadə Pirlipat anadan olanda etdikləri kimi, təkayaqlı rəqs edirdilər, kral arvadının üzünə isə odekolon çiləməli oldular, çünki sevincindən və heyrətindən onun ürəyi getmişdi.

Cavan Drosselmeyer baş verən çaxnaşmadan əməlli-başlı özünü itirmişdi, halbuki gərək o, hələ yeddi addım geri çəkilə idi. Bütün bunlara baxmayaraq o, özünü tox tutmuşdu və yeddinci addımı atmaq üçün sağ ayağını aparanda iyərənc ciyilti və zingilti ilə Siçan xanım yerdən çıxdı. Cavan Drosselmeyer ayağını yerə qoyan kimi onu tapdaladı və elə büdrədi ki, az qaldı yıxılsın.

Ey bədbəxt tale! Bircə anın içində oğlan eybəcərləşdi. Bayaq şahzadə Pirlipat da belə eybəcər idi. Bədəni yığışb büzüşmüşdü və böyük, domba gözləri, eybəcər şəkildə geniş açılmış ağız olan yekə kifir başı güclə saxladı. Arxadan hörük yerinə ensiz taxta plaş salırdı, onun köməyi ilə alt çənəni idarə etmək olardı.

Saatsız və münəccim qorxudan özlərini itirmişdilər, ancaq onlar Siçan xanımın döşəmədə qanına qəltan olub çapaladığını gördülər. Onun cinayəti cəzasız qalmamışdı. Cavan Drosselmeyer iti dabanı ilə Siçan xanımın boynundan möhkəm vurub, axırına çıxmışdı. Siçan xanım can verə-verə yazıq-yazıq ciyildəyirdi.

– Aman sənin əlindən, ay bərk fındıq Krakatuk, can verib ölürəm mən!.. Hi-hi... Pi-pi... Ay Fındıqqıran, ay kələkbaz, dövrən sənə də qalmaz! Öldüyümü bilcək siçanlar padşahı qoşun çəkib gələcək, alacaqdır intiqam, mən onun anasıyam. Həyat necə gözəldir, ölüm dalımcə gəldi!.. Cvik!

Siçan xanım axırıncı dəfə ciyildəyib öldü, kralın ocaqçısı onu götürüb apardı.

Heç kəs cavan Drosselmeyerə fikir vermirdi. Ancaq şahzadə qız atasının vədini onun yadına saldı, kral da dərhal əmr etdi ki, cavan qəhrəmanı Pirlipatın yanına gətirsinlər. Lakin yazıq oğlanın bütün eybəcərliyini görəndə şahzadə əlləri ilə üzünü örtüb çığırdı:

– Rədd ol buradan, rədd ol, murdar Fındıqqıran!

Hofmarşal dərhal onun ensiz çiyinlərindən tutdu, otaqdan itələyib çıxardı.

Kral qəzəbləndi, güman etdi ki, Fındıqqıranı zorla ona kürekən etmək istəyiblər, bütün bunların təqsirini uğursuz saatsaz və münəccimdə görüb, hər ikisini həmişəlik paytaxtdan qovdu. Münəccimin Nürnberqdə açdığı ulduz fəlında bunlar nəzərdə tutulmamışdı, ancaq o, yenə ulduzları müşahidə etməyi unutmadı və oxudu ki, cavan Drosselmeyer öz təzə adını çox gözəl doğruldacaq və eybəcərliyinə baxmayaraq, şahzadə və kral olacaq. Amma onun eybəcərliyi o vaxt yox olacaq ki, Siçan xanımın öz yeddi böyük qardaşından sonra doğulub siçanlar padşahı olmuş yeddibaşlı oğlunu Fındıqqıran öldürsün və eybəcərliyinə baxmayaraq, cavan Drosselmeyeri göyçək bir qız sevmiş olsun...

Bununla da, uşaqlar, sizə dediyim bərk fındığın nağılı qurtardı. İndi bildinizmi nə üçün belə deyirlər: “Hünərin var, sındır bu fındığı!” və nə üçün Fındıqqıran belə eybəcər olur...

Baş məhkəmə müşaviri öz nağılını belə qurtardı.

Mari belə qət etdi ki, Pirlipat çox murdar və nankor şahzadədir, Fris isə inanırdı ki, əgər Fındıqqıran, doğrudan da, qoçaqdırsa, siçanlar padşahının nazı ilə oynamayacaq və əvvəlki gözəlliyini özünə qaytaracaq.

ƏMİOĞLU VƏ ƏMİNƏVƏSİ

Mənim əziz oxucularımdan kim bir yerini şüşə ilə kəsibsə, bunun nə qədər ağırlı və pis şey olduğunu bilir, çünki yara çox gec sağalır. Mari təxminən bir həftə yatmalı oldu, çünki hər dəfə ayağa durmaq

istəyəndə başı gicəllənirdi. Axır ki, o, tamam sağaldı, yenə otaqda sevincək atılıb-düşə bilirdi.

Şüşə şkafta bir təzəlik var idi, hər şey par-par parıldayırdı: ağaclar da, çiçəklər də, bayramsayağı bəzək-düzək verilmiş kuklalar da. Marini hər şeydən artıq sevimli Fındıqqıran cəlb etdi. O, iki cərgə dişini ağardaraq ikinci rəfdən qızın üzünə gülümsəyirdi. Mari ürəkdən sevinə-sevinə öz istəklisinə baxanda birdən ürəyi sancdı: kirvənin bütün danışıqları – Fındıqqıranın əhvalatı, onun Siçan xanım ilə və oğlu ilə ədavəti birdən doğru olar ha? İndi qız bilirdi ki, onun Fındıqqıranı nürnberqli cavan Drosselmeyerdir, ədəbli oğlandır, kirvə Drosselmeyerin əmisi oğlunun oğludur, yəni əminəvidir, amma təəssüf ki, Siçan xanım onu tilsimə salıb.

Mari hələ nağıl danışılan vaxt əsla şübhə etmirdi ki, şahzadə Pirlipatın atasının sarayında olan mahir saatsaz baş məhkəmə müşaviri Drosselmeyerin özüdür. “Bəs niyə atanın əmisi oğlu sənə kömək etmədi, niyə o, sənə kömək etmədi?” – Mari belə düşünüb dərd çəkirdi və get-gedə daha çox inanırdı ki, onun gözü qabağında olan vuruşma Fındıqqıranın krallığı və taxt-tacı üstündə imiş. “Axı bütün kuklalar ona tabe oldular, axı tamamilə aydın idi ki, saray münəcciminin dediyində həqiqət olmuşdur və cavan Drosselmeyer kuklalar səltənətində krallıq edir”.

Ağıllı Mari belə fikirləşirdi. O, Fındıqqıranı və onun təbəələrini canlı zənn edərək, özünü inandırmışdı ki, doğrudan da, onlar indicə dirilib tərpənəcəklər. Amma belə deyildi: şkafta hər şey öz yerində hərəkətsiz dayanıb durmuşdu. Lakin Mari öz daxili inamından heç əl çəkmək fikrində deyildi. O, sadəcə, qət etmişdi ki, hər şeyə səbəb Siçan xanımın və onun yeddibaşlı oğlunun tilsimidir.

– Siz tərpənib bir söz deyə bilməsəniz də, əzizim cənab Drosselmeyer, – qız Fındıqqıranı müraciət etdi, – hər halda, mən inanıram ki, siz mənə eşidirsiniz və sizdən xoşum gəldiyini bilirsiniz. Siz lazım olanda mənim köməyimə arxalana bilərsiniz. Hər halda, mən atanızın əmisi oğlundan xahiş edəəm ki, lazım gəlsə, məharət göstərib sizə kömək etsin!

Fındıqqıran sakit dayanmışdı, yerindən tərpənmirdi, amma Mariyə elə gəldi ki, guya, şüşə şkafta kimsə həzin ah çəkdi, şüşələr güclə

eşidilən, lakin qərribə bir ahənglə cingildədi və kiçik zəng səsi kimi nazik, cingiltili bir səs oxudu:

– Mari, dostumsan, xilaskarımsan, gəl əzab çəkmə sən, sənin olacağam mən.

Qorxudan Marinin tükləri ürpəşdi. Ancaq, qərribədir, qız bundan nə isə xoşhallandı.

Qaranlıq düşəndə qızın valideynləri Drosselmeyerlə birlikdə otağa girdilər. Bir az keçmiş Luiza çay gətirdi və bütün ailə stolun arxasında əyləşib şirin söhbətə başladı. Mari ehmalca öz kiçik kreslosunu gətirib kirvənin yanında oturdu, hamı susanda Mari fürsətdən istifadə edib, iri gözlərini məhkəmə müşavirinin üzünə zillədi, dedi:

– İndi, əziz kirvə, mən bilirəm ki, Fındıqqıran sənənin əmin nəvəsidir, nürnberqli cavan Drosselmeyerdir. O, şahzadə olub, yox, yox, kral olub, hər şey sənənin səyyah yoldaşının, münəccimin dediyi kimi baş verib. Axı sən bilirsən ki, o, Siçan xanımın oğlu eybəcər siçanlar padşahına müharibə elan edib. Sən niyə ona kömək eləmirsən?

Mari gözü ilə gördüyü vuruşmanın bütün gedişini yenə də danışdı. Onun söhbətini tez-tez anasının və Luizanın gülüşü kəsirdi. Yalnız Fris və Drosselmeyer ciddiliyi saxlamışdılar.

Tibb müşaviri soruşdu:

– Qızıcığaz bu axmaq şeyləri haradan öyrənib?

– Bilirsən, – ana cavab verdi, – bu, yaman uydurmaçıdır. Əslində, bu, qızın sayıqlamasıdır, şiddətli qızdırmanın təsirindəndir.

Fris dedi:

– Hamısı yalandır! Mənim qusarlarım elə qorxaq deyillər. Yoxsa mən onlara göstərəm!

Amma kirvə qərribə bir təbəssümlə kiçik Marini dizi üstündə oturub, həmişəkindən daha mehriban danışmağa başladı:

– Eh, əziz Mari, sənənin bəxtin bizimkindən yeyindir. Sən də Pirlipat kimi anadangəlmə şahzadəsən! Sən gözəl, işıqlı bir səltənətin hökmdarısan, amma yazıq, eybəcər Fındıqqıranı müdafiə etməli olsan, başın çox bələlər çəkəcək! Axı siçanlar padşahı onu yamanca güdür. Bil ki, mən yox, sən, təkcə sən onu xilas edə bilərsən. Möhkəm və sadıq ol.

Heç kəs – nə Mari, nə də başqaları Drosselmeyerin nə demək istədiyini başa düşmədilər, kirvəsinin sözləri tibb müşavirinə o qədər qəribə göründü ki, durub onun nəbzini yoxladı və dedi:

– Əziz dostum, sizin beyninizə qan yığılıb, mən indi sizə bir dərman yazaram.

Təkcə tibb müşavirinin arvadı fikirli-fikirli başını yırğalayıb əlavə etdi:

– Cənab Drosselmeyerin nəyi nəzərdə tutduğunu başa düşürəm, amma bunu sözlə deyə bilmirəm.

QƏLƏBƏ

Bu əhvalatdan az keçmişdi. Bir dəfə aylı bir gecədə Mari qəribə bir tıqqılıtdan oyandı. Bu tıqqılıt, elə bil, qonaq otağının küncündən gəlirdi, sanki, orada kimlərsə bir-birinə xırda daşlar atır və yumbalanırdılar, arabir isə zəhlətökən ciyilti eşidilirdi.

– Vay, siçanlar gəlib, siçanlar, yenə siçanlar bura gəlib! – Mari qorxa-qorxa qışqırdı və anasını oyatmaq istədi, ancaq sözü boğazında qaldı.

Qızcığaz heç tərپənə də bilmədi, çünki divardakı deşikdən siçanlar padşahının çətinliklə çıxdığını gördü. Onun gözləri və tacları parıldayırdı. Deşikdən çıxan kimi otaqda oyan-buyana qaçmağa başladı. Siçanlar padşahı birdən Marinin çarpayısının yanında qoyulmuş balaca stolun üstünə sıçradı.

– Hi-hi-hi! Axmaq qızcığaz, badam qurabiyəsini, noğulları mənə ver, yoxsa sənin Fındıqqıranını gəmirəcəyəm, Fındıqqıranı gəmirəcəyəm! – deyib siçanlar padşahı ciyildədi, dişlərini iyrenc şəkildə şaqqudadıb qıncırdatdı, sonra tez divardakı deşiyə girib gizləndi.

Dəhşətli siçanlar padşahının görünməsi Marini elə qorxutdu ki, ertəsi gün səhər onun rəngi qaçmış, üzü uzanmışdı, həyəcandan bir söz deyə bilmirdi. Yüz dəfə istədi ki, başına gələn əhvalatı anasına, Luizaya, ya da heç olmasa Frisə danışsın, ancaq fikirləşdi: “Məgər mənə heç inanan olar? Məni lağa qoyarlar”.

Amma ona tamamilə aydın idi ki, Fındıqqıranı xilas etmək üçün noğulları və badam qurabiyələrini verməlidir. Buna görə də qız axşam bütün konfetlərini şkafın aşağı kənarına qoydu.

Səhər anası dedi:

– Heç bilmirəm bizim qonaq otağımıza siçanlar haradan daraşib. Bir bax, Mari, onlar sən yazığın bütün konfetlərini yeyiblər.

Elə belə də olmuşdu. Badam qurabiyəsi acgöz siçanlar padşahının xoşuna gəlməmişdi, ancaq qurabiyənin üstünü iti xırda dişləri ilə elə gəmirmişdi ki, qalıqlarını tullamaq lazım gəlirdi. Mari şirniyyat üçün qətiyyətlə təəssüflənmirdi; ürəkdən sevinirdi, elə düşünürdü ki, Fındıqqıranı xilas etmişdir. Amma ertəsi gün gecə onun lap qulağının dibində ciyilti gələndə o, bərk qorxdu. Vay, siçanlar padşahı gəlib çıxmışdı, keçən gecəkəndən daha iyrenc idi, gözləri parıldayırdı, bu dəfə daha zəhlətökən bir səslə ciyildəyirdi:

– Axmaq qızcıqaz, öz şəkər kuklacıqlarını mənə ver, yoxsa sənin Fındıqqıranını gəmirəcəyəm, Fındıqqıranı gəmirəcəyəm!

Dəhşətli siçanlar padşahı bu sözləri deyib yox oldu.

Mari bərk kədərləndi. Ertəsi gün səhər şkafa yaxınlaşdı və qəmli-qəmli şəkər kuklacıqlara baxdı. Onun dərdi məlum idi. Mari Ştalbaumun çox qəşəng, bəzəkli şəkər kuklacıqları var idi: göyçək balaca çobanla çoban qız qar kimi ağ qoyun sürüsünü otarırdı, yollarında isə onların balaca iti oynaqlayırdı; əllərində məktub tutmuş iki poçtalyon da orada dayanmışdı, geyimli-kecimli dörd qəşəng oğlan və bəzəkli-düzəkli dörd qəşəng qız rus yelləncəyində yellənirdi. Sonra rəqs edənlər də dayanmışdılar, lap kənarında, küncdə Marinin sevimlisi qırmızıyanaq körpə durmuşdu... Qızın gözlərindən yaş sel kimi axdı.

Mari Fındıqqırana müraciətlə ucadan dedi:

– Ah, əziz cənab Drosselmeyer, sizin həyatınızı xilas etmək üçün mən hər şey edəcəyəm, amma bu necə də ağırdır!

Fındıqqıranın elə yazıq görkəmi var idi ki, Mari onun xatirinə hər şeydən keçməyi qərara aldı. Qızcıqaza, onsuz da, elə gəlirdi ki, guya, siçanlar padşahı yeddi ağzının yeddisini də açıb bədbəxt cavamı udmaq istəyir.

Beləliklə, axşam Mari bütün şəkər kuklacıqlarını bundan əvvəl şirniyyatı qoyduğu yerə – şkafın aşağı kənarına düzdü. Çobanı, çoban

qızıcığazı, quzuları öpdü; axırda küncdən öz sevimlisi qırmızıyanaq körpəsini götürdü, onu lap axıra, o biri kuklacıqların arxasına qoydu.

Ertəsi gün səhər xanım Ştalbaum çıxırdı:

– Yox, daha bəsdir, belə iş olmaz! Görüntür, şüşə şkafda yenə acgöz bir siçan özbaşınalıq edir; yazıq Marinin yaxşı şəkər kuklacıqlarının hamısını gəmirib!

Doğrudur, Mari özünü saxlaya bilməyib ağladı, amma dərhal gözüyaşlı gülümsündü, fikirləşdi: “Eybi yoxdur, Fındıqqıran ki sağ-salamatdır”.

Axşam ana uşaqların şkafında siçanın törətdiklərini cənab Drosselmeyerə danışanda ata çıxırdı:

– Belə murdarçılıq olar! Şüşə şkafda özbaşınalıq edib, yazıq Marinin bütün şirniyyatını yeyən həyasız siçanı heç cür yox etmək mümkün olmur.

Fris sevincək dedi:

– Bilirsinizmi, aşağıdakı bulkaçıda qəşəng boz bir səfirlik müşaviri var. Mən onu götürüb yuxarıya, özümüz üçün gətirim. O, bu işin öhdəsindən tezliklə gələr, siçanın başını gəmirib yeyər, istər Siçan xanım, ya da onun oğlu siçanlar padşahı olsun, fərqi yoxdur.

Ana gülə-gülə dedi:

– Həm də stolların və stulların üstünə tullanar, stəkanları, fincanları sındırar, xülasə, o, bizi bu bələdan qurtara bilməz.

Fris etiraz etdi:

– Yox, elə deyil! Bu səfirlik müşaviri yaman qoçaqdır. Kaş mən də taxtapuşda onun kimi gəzə biləydim!

Pişiklərdən acığı gələn Luiza xahiş etdi:

– Yox, bağışla, gecə pişik gətirmək lazım deyil.

Ata söhbətə qarışdı:

– Onu deyim ki, Fris haqlıdır. Hələlik tələ qoymaq olar. Bizdə tələ varmı?

Fris çıxırdı:

– Kırvə bizim üçün yaxşı tələ düzəldə bilər, axı tələni o ixtira edib!

Hamı güldü, xanım Ştalbaum evdə bir dənə də tələ olmadığını deyəndə Drosselmeyer bildirdi ki, onda bir neçə tələ var. Həqiqətən, o, dərhal tapşırırdı ki, evdən ən yaxşı tələni gətirsinlər.

Kirvənin bərk fındıq haqqında nağılı Frislə Marinin gözləri qabağında canlandı. Aşpaz qadın piyi qızardanda Mari ağarıb, tir-tir əsirdi. Sehrli nağılın təsirindən hələ qurtarmayan Mari köhnə tanışını aşpaz Doraya həтта bir dəfə belə dedi:

– Ah, əlahəzrət kraliça Siçan xanımdan, onun qohum-əqrəbasından özünüzü gözləyin!

Fris isə qılıncını sıyıdırıb bildirdi:

– Qoy bir gəlsinlər, mən onlara elə toy tutum ki!

Amma ocağın altında da, üstündə də sakitlik idi. Baş məhkəmə müşaviri bir parça piyi sapa bağlayıb, ehtiyatla tələni şüşə şkafın yanına qoyanda Fris çığırdı:

– Kirvə-saatsaz, özünü gözlə, siçanlar padşahı sənin başına oyun açar ha!

Ah, yazıq Mari o biri gecə nələr çəkmədi! Onun qolu üstündə buz kimi soyuq, kiçik pəncələr qaçırdı, nə isə cod və iyrənc bir şey onun üzünə toxunub, düz qulağının dibində ciyildədi. İyrənc siçanlar padşahı qızın çiyində oturmuşdu; onun aralanmış yeddi ağzından qanlı qırmızı selik tökülürdü. O, dişlərini qıçırdı və qorxudan özünü itirən Marinin qulağına fısıldadı:

– Sürüşürəm, düşürəm birbaş deşiyə, eşit bunu sən, dəymirəm piyə. Ver şəkilləri, paltarları bəri. Dediklərim, bil, zarafat deyil. Onu bil ki sən, tutub çeynəyərəm Fındıqqıranı mən... Hi-hi... Pi... pi! Cvik! Cvik!

Mari çox məyus oldu. Səhər anası: “Murdar siçan hələ də tələyə düşməyib!” deyəndə Marinin rəngi qaçdı, özünü itirdi, anası isə belə düşündü ki, qızığız şirniyyata görə belə dərddir və siçandan qorxur.

Anası qızına dedi:

– Bəsdir, bala, sakit ol. Murdar siçanı qovarıq! Tələlər kömək etməsə, qoy Fris boz səfirlik müşavirini gətirsin.

Mari qonaq otağında tək qalan kimi şüşə şkafa yaxınlaşdı və hiçqıra-hiçqıra Fındıqqıranla danışmağa başladı:

– Ah, əziz, mehriban cənab Drosselmeyer, mən yazıq, bədbəxt qızığız sizin üçün nə edə bilərəm? Şəkilli kitablarımın hamısını, həтта qəşəng təzə paltarımı siçanlar padşahına verərəm, qoy yesin, bəs sonra?.. Axı o, məndən yenə, yenə tələb edəcək, lap axırda məndə heç

bir şey qalmayacaq, o da sizin yerinizə, əlbəttə, məni gəmirib yemək istəyəcək. Ah, mən nə yazığam, nə yazıq qızam! Bəs mən nə edim, nə deyim?

Mari dərddli-dərddli ağlayırdı, birdən o, Fındıqqıranın boynunda, keçən gecədən böyük qan ləkəsinin qaldığını gördü. Fındıqqıranın həqiqətən cavan Drosselmeyer, yəni məhkəmə müşavirinin əmisi nəvəsi olduğunu biləndən sonra Mari daha onu götürüb layla çalmırdı, daha onu oxşayıb öpmürdü, hətta ona çox tez-tez əl vurmaqdan da çəkinirdi. Amma bu dəfə Mari ehtiyatla Fındıqqıranı rəfdən götürdü və dəsmalıyla onun boynundakı qan ləkəsini səliqə ilə silməyə başladı. Birdən Mari dostu Fındıqqıranın onun əlində canlanıb, hərəkətə gəldiyini hiss edəndə özünü yaman itirdi! Tez onu öz yerinə, rəfə qoydu. Bu vaxt Fındıqqıranın dodaqları aralandı və o, çətinliklə dedi.

– Ey misli-bərabəri olmayan xanım Ştalbaum, mənim sadıq rəfiqəm, mən sizə çox borcluyam! Yox, şəkilli kitablarınızı, bayram paltarlarınızı mənə qurban verməyin, mənə qılınc tapın... Qılınc! Qalan şeyləri mən özüm edərəm, o lap...

Burada Fındıqqıranın sözü yarımçıq qaldı, onun indicə dərin bir kədərlə işıqlanan gözləri yenidən sönüb tutqunlaşdı. Mari qətiyyənlə qorxmadı, əksinə, sevindiyyindən atılıb-düşməyə başladı. İndi o bilirdi ki, ağır qurbanlar vermədən Fındıqqıranı necə xilas etmək olar. Amma bu balaca adam üçün qılınc hardan tapmaq olar?

Mari Frislə məsləhətləşməyi qət etdi və axşam, ata-anası qonaq gedəndən sonra onların ikisi də qonaq otağında şüşə şkafın yanında oturdu. Mari Fındıqqıranın və siçanlar padşahının üstündə onun başına gələn bütün əhvalatı və Fındıqqıranın xilas edilməsinin indi nədən asılı olduğunu qardaşına danışdı.

Hər şeydən çox Frisi məyus edən, Marinin söhbətindən görün-düyü kimi, döyüş vaxtı onun qusarlarının özlərini pis aparması idi. O, doğrudan da, belə olub-olmadığını Maridən ciddi tərzdə bir daha soruşdu. Mari ona sözün düzünü dediyinə and içəndə, Fris şüşə şkafa yaxınlaşdı, qəzəbli bir nitqlə qusarlara müraciət etdi, sonra canlarını güddüklərinə və qorxaqlıq göstərdiklərinə görə, cəza olaraq, hamısının papağından nişanlarını kəsib çıxartdı və leyb-qusar marşını çalmağı

bir il onlara qadağan etdi. Qusarlara cəza verib qurtarandan sonra o, üzünü Mariyə tutdu:

– Qılınc tapmaqda mən Fındıqqırana kömək edəərəm, elə dünən axşam, mən qoca kirasir polkovnikini təqaüdlə istefaya çıxardım, deməli, onun qəşəng, iti qılıncı daha ona lazım deyil.

Həmin polkovnik Frisin ona verdiyi təqaüd hesabına lap uzaq küncdə, üçüncü rəfdə yaşayırdı. Fris onu rəfdən götürdü, qəşəng gümüş qılıncını açıb Fındıqqıranın belinə bağladı.

O biri gecə Mari həyəcan və qorxudan gözlərini yuma bilmədi. Gecəyarısı qonaq otağından cingilti və xışıltı eşitdi. Orada qəribə bir çaxnaşma var idi. Birdən belə bir səs eşidildi: “Cvik!”

– Siçanlar padşahı! Siçanlar padşahı! – Mari çığırdı və qorxub çarpayısından sıçradı.

Hər yan sükut içində idi, bu vaxt kim isə ehtiyatla qapını tıqqıldatdı, çox zəif bir səs eşidildi:

– Misilsiz xanım Ştalbaum, qapını açın, heç nədən qorxmayın! Xoş, fərəhli xəbər var.

Mari cavan Drosselmeyeri səsindən tanıdı, paltarını geyib tez qapını açdı. Fındıqqıran sağ əlində qanlı qılınc, sol əlində isə yanan mum şam tutub astanada dayanmışdı. Marini görüb dərhal diz çökdü və sözə başladı:

– Ey gözəl xanım! Təkcə siz mənə cəngavər cəsarəti verdiniz, sizi cürət edib təhqir edən həyasız vurmaq üçün mənim qoluma qüvvət verdiniz. Hiyləgər siçanlar padşahı məğlubıyyətə uğradı və qanına qəltan edildi. Öləndək sizə sadıq olan cəngavərin əlindən qənimətləri, lütfən, qəbul edin.

Sevimli Fındıqqıran bu sözləri deyib, siçanlar padşahının yeddi qızıl tacını sol əlində tutub cəld silkələdi və Mariyə uzatdı, qız isə tacları sevincək qəbul etdi.

Fındıqqıran ayağa qalxıb, sözüünə davam elədi:

– Ah, mənim misilsiz xanımım Ştalbaum, indi, düşmən məğlub olduğu bir vaxtda mənim arxamca, lütfən, heç olmasa, bir neçə addım atıb gəlsəniz, sizə çox əcaib şeylər göstərəərəm. Sevimli xanım, yalvarıram, razı olun buna, razı olun!

KUKLALAR SƏLTƏNƏTİ

Uşaqlar, mən belə düşünürəm ki, sizlərdən hər biri bircə dəqiqə belə tərəddüd etmədən mehriban Fındıqqıranın arxasınca gedərdi, çünki onun ağılna heç də pis şey gəlməzdi. Mari isə sözsüz belə edərdi: axı o, Fındıqqıranın alicənablığına arxayın idi və inanırdı ki, Fındıqqıran sözünə əməl edib, ona çoxlu əcaib şeylər göstərəcəkdir. Buna görə də Mari dedi:

– Mən sizinlə gedirəm, cənab Drosselmeyer, ancaq uzağa və uzun müddətə yox, çünki mən yuxudan hələ doymamışam.

Fındıqqıran cavab verdi:

– Onda mən, çox rahat olmasa da, ən qısa yolu seçirəm.

O, irəlidə, Mari isə onun arxasınca getdi. Onlar dəhlizdə, köhnə, çox böyük paltar şkafinin yanında dayandılar. Mari baxıb təccüb etdi, adətən, şkafin qıfıllı olan qapıları taybatay idi; atasının səfərə çıxanda geydiyi, qapının yanından asılmış tülkü dərisindən olan kürkünü qız aydınca görürdü. Fındıqqıran şkafin kənarı ilə cəld dırmaşdı və kürkün arxasında yoğun qaytandan sallanan böyük qotazdan tutdu. O, var gücü ilə qotazı dartdı, dərhal kürkün qolundan sidr ağacından düzəltilmiş qəşəng bir nərdivan düşdü:

Fındıqqıran soruşdu:

– Misilsiz Mari xanım, siz çıxmaq istəyirsinizmi?

Mari belə də etdi. Kürkün qolu ilə yuxarı qalxıb, yaxalığından boylanan kimi gözlərini güclü işıq qamaşdırdı, qız gözəl, ətirli bir çəmənə düşdü, bura parlaq incilər kimi par-par parıldayırdı.

Fındıqqıran dedi:

– Biz Nabat çəmənindəyik. İndi də, bax, o darvazadan keçməliyik.

Mari yalnız indi gözlərini qaldırıb çəməninin ortasında, onun bir neçə addımlığında yüksələn gözəl bir darvaza gördü, sanki, bu darvaza ağ və qəhvəyi ala-bəzək mərmərdən hörülmüşdü. Amma Mari yaxınlaşanda gördü ki, bu, mərmər deyil, şəkərli badam və kişmişdir, elə bu səbəbdən də, Fındıqqıranın dediyinə görə, onun keçib-getdiyi bu darvaza Badam-Kişmiş darvazası adlanır. Bu darvazanın, güman

ki, arpa şəklində qayırmış yan qalereyasında qırmızı gödəkcəli altı balaca meymundan ibarət gözəl türk hərbi orkestri çalırdı; orkestr elə yaxşı çalırdı ki, Mari ədviyyatla şəkərdən çox gözəl bişirilib düzəldilmiş mərmər döşəmənin üstü ilə özü hiss etmədən hey irəli gedirdi.

Mari heyran-heyran çıxırdı:

– Ah, bura necə də gözəldir! Ah, mən necə də burada qalardım!

Fındıqqıran əlini əlinə vurdu, dərhal bambalaca çobanlar və çoban qızlar, ovçular və ovçu qızlar gəldilər, onlar o qədər zərif və ağ idilər ki, elə bil, xalis şəkərdən hazırlanmışdılar. Onlar meşədə gəzişirmişlər, ancaq Mari, nədənsə, onları əvvəl görməmişdi. Onlar gözəl bir qızıl taxt gətirdilər, onun üstünə pastildən ağ bir yastıq qoydular və Marini çox nəzakətlə əyləşdirdilər. O saat balaca çobanlar və çoban qızlar gözəl balet oynadılar, ovçular isə məharətlə şeypur çaldılar. Sonra hamısı kolluqda gizləndi.

Fındıqqıran dedi:

– Bağışlayın, möhtərəm xanım Ştalbaum, belə zəif rəqslər üçün bizi bağışlayın. Rəqs edənlər bizim kukla baletimizdəndir, onlar eyni şeyi təkrar etməkdən savayı, başqa heç nə bilmirlər. İndi yolunuza davam etmək istəyirsinizmi?

– Siz nə deyirsiniz, balet çox gözəl idi. Mənim də çox xoşuma gəldi, – deyib Mari ayağa durdu, Fındıqqıranın arxasınca getdi.

Onlar, həzin bir şırıltı ilə axıb, gözəl ətri ilə bütün meşəni dolduran balaca bir çayın sahili ilə gedirdilər.

– Bu, Portağal çayıdır, – Fındıqqıran Marinin suallarına cavab verdi, – ancaq onun gözəl ətri nəzərə alınmasa, nə uzunluğuna, nə də gözəlliyinə görə Limonad çayına çatmaz, bu çay da, onun kimi, Badam-südü gölünə tökülür.

Doğrudan da, Mari tezliklə daha bərk şırıltı və qıjıltı eşitdi, bu, geniş Limonad çayı idi. Bu çay zümrüd kimi bərq vuran kolların arası ilə öz məğrur, açıq-sarı dalğalarını yumbalayırdı. Gözəl sular adamın ürəyinə yatan, misilsiz bir gümrəhlik verən sərinxlik gətirirdi. Bir az aralı, sahilə insanı valeh edən bir kənd salınmışdı. Tünd-qəhvəyi evlərin taxtapuşları qızıldan idi; divarların çoxuna ala-bəzək naxışlar vurulmuşdu, elə bil, onlara badam və şəkərli limon yapışdırılmışdı.

– Bu, Bal çayının sahilindəki Şirinçoğal kəndidir, – Fındıqqıran izah etdi, – oranın camaatı çox göyçək, ancaq acıqlıdır, çünki orda hamının dişləri ağrır. Yaxşısı budur, biz ora getməyək.

Fındıqqıran yoluna davam etdi, Mari isə hər şeylə bərk maraqlandığından ondan geri qalmırdı. Tezliklə qızılgüllərin qəribə ətri gəlirdi, sanki, hər şey xəfifcə sayrısan çəhrayı parıltıdan işıqlandı. Mari bunun çəhrayı-qırmızı sulardakı parıltı olduğunu gördü, bu sular onun ayaqları altında şirin, ahəngdar bir səslə sahili döyəcəyir və şırıldayırdı. Dalğalar bir-birini qova-qova gəlirdi, nəhayət, böyük, gözəl bir göl yarandı, burada boyunlarına qızıl lent bağlanmış qəşəng ağ-gümüşü sonalar üzür, gözəl nəğmələr oxuyurdular, brilyant rəngli xırda balıqlar, rəqs edirlərmiş kimi, çəhrayı dalğalara baş vurur, mayallaq aşırıdılar.

Mari heyrətlə çığırdı:

– Ah, bu ki kirvənin mənimçin düzəldəcəyini vəd etdiyi gölün özüdür! Mən də gözəl sonalarla əyülənən həmin balaca qızın özüyəm.

Fındıqqıran istehza ilə gülümsədi, o heç vaxt belə gülümsəməmişdi, sonra da dedi:

– Atamın əmisi oğlu heç vaxt belə şeylər düzəldə bilməz. Sevimli xanım Ştalbaum, siz ondan tez... Amma bu barədə fikirləşməyə dəyərimi?! Yaxşı olar ki, Çəhrayı göldən keçib o tərəfə – paytaxta gedək.

PAYTAXT

Fındıqqıran yenə əlini əlinə vurdu. Çəhrayı göl təlatümə gəlirdi, dalğalar getdikcə daha yüksəklərə qalxırdı. Mari uzaqda qızıl kimi parıldayan iki delfin gördü. Onları bir balıqqulağına qoşmuşdular, balıqqulağının üstündəki daş-qaş günəş kimi par-par yanırdı. Başlarına əlvan lələklərdən toxunmuş papaq qoyan, önlük bağlamış on iki göyçək balaca zənci sahilə atıldı. Onlar dalğaları asanlıqla keçib əvvəlcə Marini, sonra da Fındıqqıranı balıqqulağına mindirdilər. Balıqqulağı dərhal sürətlə üzməyə başladı.

Qızılgüllərin ətri bürüyən, çəhrayı dalğalarda yuyunan balıqqulağında üzmək adama necə də xoş gəlir! Qızılı delfinlər başlarını qaldırıb yuxarıya büllür fəvvarə vurmağa başladılar. Bu fəvvarələr

parıltılı bir qövs kimi əyilib töküləndə adama elə gəlirdi ki, iki gözəl, zərif ahəngdar səs oxuyur.

Su fəvvarələrinin sədaları arxadan balıqqulağına minmiş on iki balaca zəncinin, deyəsən, heç xoşuna gəlmirdi... Onlar xurma yarpaqlarından hörülmüş çətirlərini elə yellədirdilər ki, yarpaqlar əzilib bükülürdü, balaca zəncilər isə qərribə bir ahənglə ayaqlarını yerə döyüb oxuyurdular.

Fındıqqıran bir qədər utana-utana dedi:

– Bu balaca zəncilər çox şən adamlardır. Amma birdən onlar gölü tamamilə bulandıra bilər.

Doğrudan da, çox keçmədi ki, bərk bir uğultu qopdu: elə bil, gölün üzəriylə qərribə səslər üzüb gəlirdi. Ancaq Mari buna fikir vermirdi. O, ətirli dalğalara baxırdı, göyçək qızlar bu dalğalardan Mariyə baxıb gülümsəyirdilər.

Mari əl çalıb sevincək çığırdı:

– Ah, möhtərəm cənab Drosselmeyer, bir ora baxın, şahzadə Pirlipat ordadır, mehriban-mehriban mənə gülümsəyir... Siz bir ora baxın, əziz cənab Drosselmeyer!

Fındıqqıran qəmli-qəmli ah çəkib dedi:

– Ey misilsiz xanım Ştalbaum, o, şahzadə Pirlipat deyil, siz özünüzsünüz. Yalnız siz, yalnız sizin göyçək sifətiniz hər dalğadan sizə baxıb, mehriban-mehriban gülümsəyir.

Mari tez üzünü yana tutdu, gözlərini bərk-bərk qıydı, o, yaman pərt olmuşdu. Bu zaman on iki balaca zənci Marini balıqqulağından götürüb sahilə apardı. Bura kiçik bir meşə idi. Fındıqqıran dedi:

– Biz Şəkərli meyvələr meşəsindəyik, bax, ora isə paytaxtdır.

Ah, Mari nə gördü! Uşaqlar, Marinin gözləri önündəki şəhərin gözəlliyini və əzəmətini mən sizə necə təsvir edim? Güllü-çiçəkli gözəl bir talada salınmış bu şəhər tək-cə divar və qüllələrin əlvan rəngləri ilə deyil, adi evlərə heç də oxşamayan tikililərin qərribə quruluşu ilə də nəzəri cəlb edirdi... Bu tikililərin üstünü taxtapuş əvəzinə məharətlə hörülmüş çələnglər örtürdü, qüllələrin üstünə isə çox gözəl, əlvan hörmələr dolanmışdı, bunu heç təsəvvür etmək olmaz.

Mari ilə Fındıqqıran badamlı şəkərçörəyindən və şəkərli meyvələrdən qurulmuş kimi görünən darvazadan keçib gedəndə balaca

gümüş əsgərlər silahlarını qaldırıb onları salamladılar. Əyninə zərxcara xalat geymiş balaca adam isə Fındıqqıranı qucaqlayıb belə dedi:

– Möhtərəm şahzadə, xoş gəlmisiniz! Konfetenburqa xoş gəlmisiniz!

Mari belə bir adlı-sanlı adamın cənab Drosselmeyerə şahzadə deməsinə çox təəccüb etdi. Elə bu vaxt hay-küy qopdu: cır səsli adamlar bərk mübahisə edir, oxuyub-çalırdılar. Mari hər şeyi unudub, bunların nə olduğunu dərhal Fındıqqırandan soruşdu.

– Ey möhtərəm xanım Ştalbaum, – Fındıqqıran cavab verdi, – burada təəccüblü bir şey yoxdur. Konfetenburq – əhalisi çox olan səsli-küylü bir şəhərdir, burada hər gün şən və gurultulu keçir. Zəhmət olmasa, buyurun gedək!

Onlar bir neçə addım atıb çox gözəl bir bazar meydançasına çıxdılar. Bütün evləri zərif naxışlar vurulmuş qənd şüşəbəndlər bəzəyirdi. Meydanın ortasında üstünə şəkər tökülmüş şirin kökə sütun kimi ucalırdı, dövrəsində isə məharətlə düzəldilmiş dörd fəvvarədən limonad və başqa dadlı, sərin içkilər tökülürdü. Hovuz qaymaqla dolmuşdu. Adam qasıq salıb götürmək istəyirdi. Ancaq hər şeydən gözəl buradakı çoxlu göyçək, balaca adamlar idi. Onlar deyib-gülür, zarafat edib oxuyurdular. Mari onların bu şən səs-küyünü hələ uzaqdan eşitmişdi.

Yüz hava qülləsi olan qəsrin qabağına çıxan Mari heyrətdən yox, sevincdən cısqırdı; qəsr işıqlanıb çəhrayı-qırmızı rəngə çalırdı, onun divarlarına gözəl bənövşə, nərgiz, zanbaq və şəbbu dəstələri səpələnmişdi, çiçəklər qırmızıya çalan, gözqamaşdırıcı ağ fonu tündləşdirirdi. Mərkəzi binanın böyük günbəzinə və qüllələrin itiuclu taxtapuşlarına qızıl-gümüş kimi par-par parıldayan minlərlə xırda ulduzlar səpələnmişdi.

– Hə, biz Badam qurabiyəsi qəsrinə gəlib çıxdıq, – Fındıqqıran sözə başladı.

Mari gözünü sehrli saraydan çəkə bilmirdi. Qızıcığaz gördü ki, böyük bir qüllənin taxtapuşu yoxdur, Darçın körpudə dayanmış balaca adamlar, deyəsən, həmin taxtapuşu düzəldirlər. Mari Fındıqqırana sual verməyə macal tapmamış, Fındıqqıran dedi:

– Lap bu yaxınlarda həmin qəsrə böyük bir bədbəxtlik üz verəcəkdə, bəlkə də, qəsr tamam dağılacadı. Nəhəng Şirniyeyən burdan keçib gedirdi. O, bax, o gördüyün qüllənin taxtapuşunu qapıb yedi, böyük günbəzi yemək istəyirdi ki, Konfetenburq sakinləri onu rəhmə

gətirdilər, şəhərin dördəbirini, Şəkərli meyvələr meşəsinin xeyli hissəsini verib qəsri xilas etdilər. O da bunları yeyib getdi.

Birdən çox məharətli, zərif bir musiqi çalındı. Qəsrin darvazası taybatay açıldı və oradan on iki bambalaca paj çıxdı. Əllərində qərənfil budaqlarından məşəllər vardı. Onların başları incidən, bədənləri yaqut və zümrüddən idi, balaca ayaqları isə çox məharətlə qızıldan hazırlanmışdı. Pajların arxasınca dörd xanım gəlirdi. Demək olar ki, hamısı Klerhen boyda idi, əyinlərinə bərbəzəkli, dəbdəbəli paltarlar geymişdilər; Mari baxan kimi onların anadangəlmə şahzadələr olduqlarını təyin etdi. Onlar nəvazişlə Fındıqqıranı qucaqladılar, səmimi sevinclə çığırdılar:

– Əziz şahzadə! Əziz qardaşımız!

Fındıqqıran lap kövrəldi. O, tez-tez yaşaran gözlərini sildi, sonra Marinin əlindən tutub təntənə ilə dedi:

– Baxın, bu xanım Mari Ştalbaumdur, çox alicənab tibb müşavirinin qızı və mənim xilaskarımdır. Əgər çətin vaxtda o, başmağını atmasaydı, təqaüdə çıxan polkovnikin qılıncını tapıb mənə verməseydi, iyrenc siçanlar padşahı məni gəmirib yeyər, indi mən qəbirdə olardım. Ah, xanım Ştalbaum! Gözəllikdə, ləyaqətdə Pirlipat heç ona tay ola bilərmə? Halbuki Pirlipat anadangəlmə şahzadədir. Yox, deyirəm, yox!

Bütün xanımlar çığırdılar: “Yox” və hönkürə-hönkürə Marini qucaqlamağa başladılar.

– Ey bizim şahənşah qardaşımızın alicənab xilaskarı! Ey misilsiz xanım Ştalbaum!

Sonra xanımlar Marini və Fındıqqıranı qəsrin bir otağına apardılar. Bura divarları başdan-başa müxtəlif rənglər verib bərq vuran bülurdan hazırlanmış salon idi. Hər şeydən çox buradakı qəşəng, balaca stullar, dolablar, yazı stolları Marinin xoşuna gəlirdi.

Şahzadə xanımlar Maridən və Fındıqqırandan əyləşməyi xahiş etdilər və dedilər ki, bu saat özləri xörək bişirib, hər ikisini qonaq edəcəklər. Xanımlar cəld zərif yapon çinisindən müxtəlif qablar, qaşıqlar, bıçaqlar, çəngəllər, sürtgəclər, balaca qazanlar, qızıldan və gümüşdən hazırlanmış müxtəlif mətbəx şeyləri çıxardılar. Sonra çox dadlı, gözəl meyvə və şirniyyat gətirdilər. Mari belələrini heç görməmişdi. Şahzadə xanımlar qəşəng, ağappaq kiçik əlləri ilə meyvələrin şirəsini

sıxmağa, ədviyyat döyməyə, şirin badam sürtməyə başladılar. Xülasə, elə səliqə ilə işləyirdilər ki, Mari onların bişirib-düşürməkdə necə məharətli olduqlarını və ondan ötrü necə gözəl yemək hazırlandığını başa düşdü. Mari bu işlərdən az-çox baş açdığını gözəlcə bilirdi, şahzadə qızların bu işinə o da qoşulmaq istəyirdi. Fındıqqıranın bacılarından ən gözəli Marinin ürəyindən keçənləri başa düşmüş kimi balaca qızıl həvəngdəstəni ona uzatdı və belə dedi:

– Mənim əziz rəfiqəm, qardaşımın misilsiz xilaskarı, sən də bir az şirni döy.

Mari şirni döyərkən, həvəngdəstə gözəl bir nəğmə qədər xoş və ahəngdar səsləndiyi vaxt Fındıqqıran siçanlar padşahının qoşunları ilə olan dəhşətli vuruşma haqqında ətraflı danışmağa başladı, öz qoşunlarının qorxaqlığı üzündən necə məğlub olduğunu, iyrənc siçanlar padşahının onu necə tutub gəmirmək istədiyini, Marinin ona qulluq edən təbəələrinin çoxunu necə qurban verdiyini ətraflı söylədi...

Söhbət zamanı Mariyə elə gəldi ki, Fındıqqıranın sözləri, hətta özünün həvəngi döyəcləməsi getdikcə eşidilməz, anlaşılmaz olur. Tezliklə qızın gözlərinə gümüşü bir pərdə çəkildi, sanki, yüngül duman burulub qalxdı, şahzadələri... pajları... Fındıqqıranı... onun özünü bürüdü... Hardasa, nə isə xışıldayır, şırıldayır və oxuyurdu; qəribə səslər uzaqlarda əriyib yox olurdu. Şahə qalxan dalğalar Marini yuxarı qaldırırdı, yuxarı, yuxarı... lap yuxarı...

SON

Ta-ra-ra-ap! Mari ağlasığmaz yüksəklikdən yığıldı. Bax, təkan belə olar! Mari dərhal gözlərini açdı. O, öz yorğan-döşəyində uzanmışdı. Hava lap işıqlı idi, anası onun çarpayısının yanında dayanıb deyirdi:

– Heç bu qədər də yatmaq olar?! Dur, səhər yeməyi səni gözləyir.

Mənim əziz dinləyicilərim! Siz, əlbəttə, başa düşdünüz ki, bütün gördüyü qəribə şeylərdən heyrətə gələn Mari, nəhayət, Badam qurabiyəsi qəsrindəki salonda yuxuya gedib, balaca zəncilər, ya da pajlar, bəlkə də, şahzadə xanımlar özləri onu götürüb evlərinə aparıb, yatağına qoyublar.

– Ah, anacan, əziz anacığım, bu gecə mən cavan cənab Drosselmeyərlə haraları gəzmişəm! Elə qərribə şeylər görmüşəm ki!

Mari hər şeyi mənim indicə danışdığım kimi ətraflı söylədi. Anası da qulaq asdıqca təəccüb edirdi.

Mari söhbəti qurtaranda anası dedi:

– Əzizim Mari, sən qərribə uzun bir yuxu görmüsən. Amma onların hamısını başından çıxar getsin.

Ancaq Mari təkidlə deyirdi ki, gördüklərinin hamısı yuxu deyil, gerçəkdir. Bu vaxt anası onu şüşə ş kafın yanına gətirdi, həmişə olduğu kimi, indicə rəfdə dayanan Fındıqqıranı çıxarıb dedi:

– Eh, səfeh qızcıqaz, sənin ağlına hardan gəlib ki, taxta Nürnberg kuklası dirilib hərəkət edə bilər?

Mari onun sözünü kəsdi:

– Axı, anacan, axı mən bilirəm ki, bu balaca Fındıqqıran nürnbergli cavan cənab Drosselmeyərdir, kirvəmizin əmisi nəvəsidir!

Qız belə deyəndə atası da, anası da qəhqəhə çəkib güldülər.

Mari ağlamsınaraq sözünə davam etdi:

– Eh, indi də, atacan, sən mənim Fındıqqıranımı ələ salırsan. Amma o, sənin haqqında çox yaxşı fikirdəydi! Biz Badam qurabiyəsi qəsrinə gələndə o, məni özünün şahzadə bacıları ilə tanış elədi, dedi ki, mən çox ləyaqətli tibb müşavirinin qızıyam.

Qəhqəhə daha da güclənirdi. İndi Luiza, hətta Fris də ata-analarına qoşulmuşdular. Mari bunu görüb o biri otağa qaçdı, sandıqçasından siçanlar padşahının yeddi tacını götürüb anasına verdi və dedi:

– Bax, anacan, bir bax, siçanlar padşahının yeddi tacıdır, keçən gecə onları cavan cənab Drosselmeyer öz qələbəsi münasibətilə mənə bağışlayıb!

Ana tanımadığı, çox parlaq metaldan hazırlanmış xırdaca taqlara heyrətlə baxdı. Elə bil, bunlara insan əli dəyməmişdi. Cənab Ştalbaum da bu xırdaca taqlara baxmaqdan doymurdu. Sonra atası da, anası da Maridən ciddi tələb etdilər ki, bu xırda taqları hardan aldığını etiraf etsin. Qız isə sözünün üstündə möhkəm durmuşdu.

Atası onu danlayıb, hətta yalançı deyəndə Mari hönkürə-hönkürə ağladı, şikayətlənərək uzada-uzada dedi:

– Ah, mən yazıq, mən yazıq! Bəs mən nə edim?

Elə bu vaxt qapı açıldı. Kirvə içəri girib soruşdu:

– Nə olub? Nə olub? Mənim qızım Marihen hıçqırıb ağlayır? Nə olub? Nə olub?

Ata əhvalatı ona danışdı və xırdaca taqları göstərdi. Baş məhkəmə müşaviri taqları görəndə kimi güldü və ucadan dedi:

– Axmaq uydurmadır, axmaq uydurmadır! Bir vaxt mən bu taqları saat zəncirində gəzdirərdim. Marihenin iki yaşı tamam olanda mən onları qıza bağışladım! Məgər yadınızdan çıxıb?

Nə ata, nə də ana bunu xatırlaya bilmədilər.

Mari ata-anasının üzündə yenə mehribanlıq görüb, kirvənin yanına qaçdı və çığırdı:

– Ay kirvə, axı sən hər şeyi bilirsən! De ki, mənim Fındıqqıranı sənənin əmin nəvəsidir. Nürnberqli cavan cənab Drosselmeyerdır, bu balaca, bu xırdaca taqları da mənə o bağışlayıb.

Kirvə qaşqabağını töküüb dedi:

– Axmaq uydurmadır!

Bu vaxt atası balaca Marini kənara çəkib, ciddi bir tərzdə dedi:

– Qulaq as, Mari, bu uydurmaları, axmaq zarafatları həmişəlik at getsin. Sən bir də desən ki, bu eybəcər Fındıqqıran sənənin kirvənin əmisi nəvəsidir, onda mən nəinki Fındıqqıranı, həm də sənənin bütün kuklalarını, lap xanım Klerheni də götürüb pəncərədən ataram.

Mari başına gələn macəranı bir daha danışmağa cəsəret eləmədi, ancaq nağıllar ölkəsinin sehrli sakinləri onu rahat buraxmırdılar. Qız zərif bir xışıltı, sehrli xoş səslər eşidirdi. Bu barədə fikirləşəndə o hər şeyi təzədən görürdü, əvvəllər olduğu kimi, oynamaq əvəzinə, indi Mari saatlarla dinməz-söyləməz oturub xəyala dalırdı, buna görə də hamı qıza balaca xəyalpərvər deyirdi.

Bir dəfə necə oldusa kirvə Ştalbaumların saatını təmir edirdi. Mari şüşə şkafin yanında oturmuşdu, xəyala dalıb Fındıqqırana tamaşa edirdi. Qız birdən dedi:

– Ah, əziz cənab Drosselmeyer, əgər siz, doğrudan da, canlı olsaydınız, şahzadə Pirlipat kimi mənim üstümdə gözəlliyinizi itir-diyinizə görə sizi rədd etməzdim!

Məhkəmə müşaviri dərhal çığırdı:

– Yaxşı, axmaq-axmaq danışma!

Bu vaxt elə bir gurultu və şaqqıltı qopdu ki, qız özündən gedib, stuldan yıxıldı. Mari gözlərini açanda anasını yanında gördü. O çox narahat idi, qızına deyirdi:

– De görüm, heç adam da stuldan yıxılar? Sən ki yekə qızsan! İndicə cənab baş məhkəmə müşavirinin əmisi nəvəsi Nürnberqdən gəlib. Ağılı ol.

Mari başını qaldırdı: kirvə yenə öz şüşə parikini taxmış, sarı kaftanını geymişdi, hər şeydən razı halda gülümsəyirdi. O, balaca, lakin yaraşlıq bir oğlanın əlindən tutmuşdu, üzünün rəngi qanla süd qarışığı kimi ağ və çəhrayı idi. Zərlə tikilmiş gözəl, qırmızı kaftan geymişdi. Ayaqlarında çəkmə və ağ ipək corab vardı. Onun döşünə çox gözəl balaca bir gül dəstəsi sancılmışdı, saçları səliqə ilə burulub, pudralanmış, arxadan kürəyinə qəşəng bir hörük sallanmışdı. Böyründən asdığı balaca qılinc par-par parıldayırdı, elə bil, üstü tamam daş-qaş idi, qoltuğunda ipək şlyapasını tutmuşdu.

Cavan oğlan nəzakət və mərifətini göstərərək, siçanlar padşahının gəmirdiklərinin əvəzinə Mariyə bir qucaq qəşəng oyuncaq verdi. Bunların içərisində dadlı badam qurabiyəsi və balaca kuklalar var idi. Frisə isə qəşəng bir qılinc bağışladı. Bu nəcib oğlan stol arxasında əyləşənlərin hamısına fındıq sındırır verirdi. Lap bərk fındıqları da heç vecinə almırdı; sağ əli ilə fındığı ağzına qoyur, sol əli ilə öz hörüyünü dartırdı, “şıqq!” eləyəndə qabıq parça-parça olub tökülürdü.

Mari nəzakətli oğlanı görəndə qızarmağa başladı, nahardan sonra cavan Drosselmeyer qonaq otağına, şüşə şkafın yanına getməyi ona təklif edəndə qızın rəngi qıpqırmızı oldu.

Baş məhkəmə müşaviri onlara tapşırırdı:

– Hə, gedin, uşaqlar, gedin oynayın, bax, amma dalaşmayın. İndi, mənim bütün saatlarım öz işində ikən, sizə heç bir söztüm ola bilməz!

Cavan Drosselmeyer Mari ilə tək qalan kimi diz çöküb dedi:

– Ey misilsiz xanım Ştalbaum, bir baxın, xoşbəxt Drosselmeyer sizin ayaqlarınıza düşüb, bax, bu yerdə siz onun həyatını xilas etmişsiniz. Siz dediniz ki, əgər sizin üstünüzdə eybəcər olsaydım, iyrenc şahzadə Pirlipat kimi məni rədd etməzdiniz. Mən dərhal yazıq Fındıqqıran cildindən çıxdım, əvvəlki xoşagələm sifətə düşdüm. Ey gözəl xanım Ştalbaum, ləyaqətli əlinizi verib məni xoşbəxt edin!

Gəlin taxt-tacıma şərik olun! Badam qurabiyəsi qəsrində bir yerdə padşahlıq edək.

Mari oğlanı ayağa qaldırıb, yavaşca dedi:

– Əzizim cənab Drosselmeyer! Siz nəcib, mehriban bir adamsınız, üstəlik, gözəl bir ölkədə padşahlıq edirsiniz. Gözəl, şən camaatınız var, nişanlım olmağınıza mən necə razılıq verməyə bilərəm?

Mari o saat Drosselmeyerin nişanlısı oldu. Deyilənə görə, bir ildən sonra Drosselmeyer gümüş atlar qoşulmuş, qızılı bir karetdə onu götürüb getmiş, onların toyunda brilyantlar, incilər içində parıldayan iyirmi iki min bərbəzəkli kukla rəqs etmişdir. Mari isə, deyilənə görə, göz işlədikcə bərq vuran Şəkərli meyvə meşələri, şəffaf Badam qurabiyəsindən qəsləri olan, bir sözlə, hər cür möcüzələri və qəribəlikləri olan bir ölkədə bu vaxtacan kraliçalığı edir.

Fındıqqrıran və siçanlar padşahı haqqında nağil belədir!

SİNNOBER LƏQƏBLİ BALACA SAXES

BİRİNCİ FƏSİL

İdbar. Bir pastorun burnu üçün ciddi təhlükə.
Knyaz Pafnusiuz öz ölkəsində necə maarif yaydı,
pəri Rozabelverda da nəcib qızlar məktəbinə
necə qəbul olundu.

Zahirən qəşəng bir kəndin yaxınlığında, yolun lap kənarında, qızmar günəşin qarsaladığı torpağın üstündə yoxsul, cındır geyimli bir kəndli qadın uzanmışdı. Ac-susuz, kürəyində daşdığı çırpı dolu səbətin ağırlığından əldən düşmüş arvad yolun ortasındaca yıxılıb qalmışdı. Ağacların, kolların dibindən çətinliklə yığdığı çırpı onu elə taqətdən salmışdı ki, fikirləşirdi, yəqin öləcək, amma ölsəydi, heç olmasa, bu əzabdan, qəm-qüssədən canı qurtarardı. Ancaq səbəti kürəyinə bağlayan ipləri tez açmağa və yaxınlıqdakı yaşıl təpəyə qalxmağa yenə də özündə qüvvə tapdı. Oturub, taleyindən şikayətə başladı, ah-nalə elədi:

– Bütün dərd-qəm, bütün bəlalər gərək mənim, bir də yazıq ərimin başına gəlsin? Ömrümüz uzunluğunu əziyyət çəkirik, tər tökürük, ancaq kənddə bizdən kasıbı yoxdur, bir qarın çörəyi zorla qazanırıq!.. Üç il

əvvəl ərim bağçada yer belləyəndə torpağa basdırılmış qızıl pul dolu küpə tapdı, biz də sevindik ki, dilənçiliyin daşını atdıq, amma nə oldu? Oğrular pulları apardılar, evimiz də, anbarımız da yandı, taxılımızı boy atmamış dolu vurdu, üstəlik, Allah mənə bir eybəcər uşaq da bəxş elədi ki, bütün kənddə biabır oldum. Müqəddəs Lavrenti günü oğlanın üç yaşı tamam oldu, amma ayaqları hörümçək ayaqları kimidir, nə ayaq üstə dura bilir, nə gəzə bilir, adam kimi də danışmır, pişik kimi miyovuldayır. Yeməyini görsən, bu eybəcər uşaq səkkiz yaşında uşağın yediyini yeyir, xeyri də yox. Allah eləməsin ki, beləsini yedirib başımıza bəla böyüdək. Boyu bir qarışıq idbar gündən-günə daha çox yeyib-içəcək, əlindən heç nə gəlməyəcək! Yox, yox, belə dərdə insan dözməz!.. Ölmək istəyirəm, ay Allah... mənə ölüm göndər!

Bədbəxt arvad hönküürüb ağladı, taqətdən düşdü və yuxuya getdi...

Üç il yarım bundan əvvəl doğduğu bu eybəcər idbarın əlindən nahaq gileylənmirdi. Axı ilk baxışdan əcaib balaca kötüyə oxşayan bu şey, boyu iki qarış olan eybəcər uşaqdı: indi də səbətdən, çırpının üstündən sürüşüb düşdü, mırıltı ilə otluqda dığırılanmağa başladı. Baş çiyinlərinin arasında itib-batmışdı, kürəyi balqabağa oxşayan şiş idi, çubuq kimi nazik, qısa qıçları da birbaşa sinəsindən sallanırdı; bu görkəmdə o, yarı bölünmüş turpa bənzəyirdi. Diqqətlə baxmasaydın, üzünü görməzdin, yaxşı-yaxşı baxanda qara, pırtlaşlıq saçlarının içindən çıxmış uzun, nazik burnu, bir də işildayan zil qara gözlərini görəcəkdin; büzüşmüş, qırışmış üzündən, parıldayan xırdaca gözlərindən elə bilir-din mandraqora kötüyünə oxşayan cırtlandı – qabağında dayanıb.

Yorğun qadın dərin yuxuda olanda, oğulcuğazı da dığırlandı-dığırlandı ona qısılan vaxt yaxınlıqdakı xeyriyyə məktəbində oxuyan xanım qız fröyleyn fon Rozenşön gəzintidən qayıdırdı. Yolu onların yanından düşmüşdü. O, ayaq saxladı və təbiətən xeyirxah olduğundan gördüyü mənzərə onu həyəcanlandırdı.

– Ay Allah, – dedi, – dünyada nə qədər dərd-bəla varmış!.. Yazıq, dərdli arvad!.. Mən bilirəm ki, o taqətsizdir, əldən düşüncəyə qədər işləyir, aclıq, əziyyət onu yıxıb! Öz yoxsulluğumu, gücsüzlüyümü belə halda aşkar hiss eləyirəm... Ah, kaş ona kömək edə biləydim, bunu necə arzulayıram!.. Ancaq nəyim qalıbsa, kor taleyin əlimdən ala bilmədiyini, məhv edə bilmədiyini neməti bu bəlanı sovuşdurmağa söylə,

namusla sərf edəcəyəm! Zavallı qadın, pulum olsaydı belə, onun sənə köməyi dəyməzdə, vəziyyətini, bəlkə, daha da ağırlaşdırardı, sənənin, ərinin, ikinizin də qismətinə var-dövlət düşməyib; kimin qismətində o yoxdursa, qızılı da əlindən gedir və necə gedir, bunu heç özü də bilmir. Pul onun üçün qanqaralıqdan başqa heç nə deyil, pulu çox olduqca daha da yoxsullaşır. Amma mən bilirəm, kasıblıqdan, ehtiyacdən daha artıq ürəyini didən odur ki, bu xırdaca əcaib məxluqu doğmusan, o da boynunda ağır bir yüküdür ki, ömrün uzununu onu daşımalısən... Bəli, bu uşaq nə böyüyəcək, nə qəşəng olacaq, nə də ağıllı. Bəlkə, başqa yolla ona kömək eləyə bildik.

Bu sözləri deyib, xanım qız yerə çökdü və balacanı dizləri üstündə oturtdu. Acıqlı-kinli cırdan əl-qol atdı, xanım qızın barmağını dişləmək istədi, ancaq qız: "Sakit ol, sakit ol, may böcəyi!" – dedi və məhribanlıqla onun başını sıgalladı, əlini alından boynunacan dönə-dönə çəkdi. Balacanın pırtlaşıq saçı yavaş-yavaş hamarlandı, yana ayrılıb, alnına kip yapışdı və yüngül, qəşəng tellər kimi dik çiyinlərinə, balqabağa oxşar kürəyinə töküldü. Uşaq get-gedə sakitləşdi, sonra onu yuxu apardı. Xanım qız onu ehtiyatla anasının yanında otun üstə qoydu, kiçik çantasından şüşəsini çıxarıb, yatmış qadının üzünə spirtli su çilədi, sonra yeyin addımlarla ordan uzaqlaşdı.

Çox keçməmiş qadın oyandı, vücudunda qərribə bir gümrəhlik, qüvvə hiss elədi. Ona elə gəlirdi ki, doyunca yeyib, üstündən də şərəb içib.

– Gör ha, – dedi, – bir çimir yuxu mənə necə rahatlıq gətirdi, mənə necə gümrəh elədi!.. Amma günün batmağına az qalıb, evə getmək vaxtıdır!

Səbəti çiyinə almaq istəyirdi ki, gördü uşaq səbətdə yoxdur, ancaq elə o dəm otun üstündən duran balaca cır səslə nıq-nıq nıq-qıldadı. Anası heyrətlə əllərini bir-birinə çırpıb çıxırdı:

– Saxes, Balaca Saxes, saçlarını kim belə gözəl darayıb? Saxes, Balaca Saxes, əgər bu cür iyərənc idbar olmasaydın, gör qıvrım tellərin səni necə qəşəngləşdirərdi! Yaxşı, dur, dur səbətə gir!

Elə onu götürüb çırpının üstünə qoymaq istəyirdi ki, Balaca Saxes təklik atmağa başladı və aydın səslə miyovuldadı:

– İstəmirəm!

Qadın özünü itirdi, qışqırdı:

– Saxes, Balaca Saxes! Danışmağı sənə kim öyrətdi? Yaxşı da, əgər saçın belə gözəl daranıbsa, əgər belə aydın danışsarsansa, yəqin, gözə də bilərsən.

Qadın səbəti çiyinə qoydu, Balaca Saxes də anasının önlüyündən yapışdı və onlar beləcə kəndə sarı üz tutdular.

Yolları keşişin evinin qabağında keçirdi, keşiş də elə o vaxt üç yaşlı, çox qəşəng, qızılı saçları buruq-buruq olan kiçik oğlu ilə qapıda dayanmışdı. Ağır səbət aparən arvadı, anasının önlüyündən sallanmış Balaca Saxesi görəndə ucadan dedi:

– Axşamınız xeyir, frau Liza, necəsiniz, yükünüz ağırdır, zorla yeriyirsiniz, bura gəlin, qarımdakı skamyada bir az oturub dincinizi alın, qulluqçum da sizə su verər!

Frau Liza təklifi o saat qəbul elədi. Səbəti yerə təzəcə qoymuşdu, ağzını təzəcə açmışdı ki, möhtərəm cənaba şikayətlənsin, dərđini izah eləsin, Balaca Saxes anasının iti hərəkətindən müvazinətini itirdi və keşişin ayaqları altına yumbalandı. Keşiş tez əyilib balacanı götürdü.

– Ah, frau Liza, frau Liza, – dedi, – necə qəşəng, necə xoşagəlim oğlunuz var! Belə gözəl uşağı Allah öz istəklə bəndəsinə əta elər!

Bunu deyib uşağı qucağına aldı, ona nəvaziş göstərməyə, sıgalla- mağa başladı, tərbiyəsiz cırdanın zəhlətökən deyintisinə, ciyiltisinə, hətta bu hörmətli cənabın burnunu dişləmək istədiyinə, deyəsən, heç fikir də vermədi.

Frau Liza isə keşişin qabağında çaşbaş dayanmışdı, gözlərini bərəldib, key kimi ona baxırdı.

Nəhayət, zırıltılı səslə dedi:

– Ah, əziz cənab, sizin kimi Allah adamına yaraşmaz ki, yazıq, bədbəxt qadına rişxənd eləyəsiniz. Bilmirəm Allah hansı günahlarıma görə məni cəzalandırır, belə iyrənc idbarı mənə verib!

Keşiş acıqlandı:

– Nə boş söhbətdir eləyirsiniz, mənim əzizim! “Rişxənd eləmək”, “idbar”, “Allah cəzalandırır”... mən sizi qətiyyənlə başa düşürəm, ancaq onu bilirəm ki, hərəgah öz gözəl oğlunuzu ürəkdən sevmirsinizsə, demək, gözləriniz tamam tutulub. Öp məni, mehriban uşaq!

Kişi Saxesi bağına basdı, o isə: “İstəmirəm!” deyib, yenə keşişin burnunu dişləmək üçün dartındı.

Liza qorxub qışqırdı:

– Görürsünüz necə yırtıcıdır!

Bu vaxt keşişin oğlu dedi:

– Ah, əziz atam, sən elə mehribansan, uşaqlarla elə yaxşı danışır-
san ki, onlar səni lap çox istəməlidirlər!

Keşişin gözləri yaşardı, o, heyrtlə dedi:

– Ah, bir qulaq asın, frau Liza, bircə bu qəşəng, ağıllı oğlunuza,
bədxah münasibət bəslədiyiniz sevimli Saxesə bircə qulaq asın. Mən
görürəm ki, o nə qədər qəşəng, ağıllı olsa da, siz onu heç vaxt sev-
məyəcəksiniz. Bura baxın, frau Liza, gələcəkdə böyük adam olacaq
bu övladınızı verin mən tərbiyə eləyim. Çox yoxsul olduğunuz üçün
o, sizə ancaq ağır yüküdür, onu öz oğlum kimi tərbiyə eləmək isə mənə
fərəh verir...

Liza heyrtədən özünə gələ bilmir, elə hey deyirdi:

– Ah, əziz cənab, əziz cənab keşiş, doğrudanmı bunu ciddi deyir-
sınız, doğrudanmı bu idbarı özünüzə oğulluğa götürüb tərbiyə elə-
mək, məni də bu eybəcərin əziyyətindən xilas eləmək istəyirsiniz?..

Lakin qadın öz cırdanının eybəcərliyinə keşişi nə qədər inan-
dırmğa çalışdısa da, keşiş bir o qədər çox inadla bildirdi ki, bu korluq-
la qadın göylərin ona əvəzsiz nemət kimi bəxş elədiyi bu gözəl uşağa
layiq deyil; axırda da qəzəbləndi, Balaca Saxes qucağında, evə girib
qapını içəridən bağladı.

Liza sanki daşa dönüb, keşişin qapısının qabağında dayanmışdı,
görüb-əşitdiklərindən nitqi tutulmuşdu. Öz-özünə dedi:

– Bu hörmətli keşişimizə nə oldu, görəsən? O, Balaca Saxesə lap
vuruldu, mənim gicim də gözünə gözəl, ağıllı göründü... Hə, Allah bu
xeyrxah cənabın köməyi olsun, mənim çiynimdən ağır yükü götürüb
öz çiyinə qoydu, qoy indi daşısın o yükü! Vay-vay, səbət necə yün-
güldür! Çırpımın üstündən Balaca Saxes, onunla bərabər əzab-əziyyəti
də yox olub axı!

Frau Liza sevincək, xoş əhvalla, kürəyində səbət, yoluna düzəldi...

Bu barədə daha bircə kəlmə deməsəm də, sən, xoşniyyət oxucum,
yəqin, başa düşəcəksən ki, fröyleyn Rozenşönün, ya da özünün dediyi
kimi, Rozenqrünşönün işi tamam ayrı cürdür. Axı, yəqin ki, təkçə
başını sığalladığına və saçını daradığına görə, yalnız bu sirli səbəbə

görə Balaca Saxes ürəyiyumşaq keşişin gözüne qəşəng və ağıllı göründü, doğma övladı kimi qəbul olundu. Sən isə, hörmətli oxucu, mənim həssaslığımı nəzərə almadan, ola bilsin, yanlış qənaətə gələsən, ya da mənim hekayətimin zərərinə çoxlu səhifə çevirəsən ki, bu əfsanəvi xanım qız barədə tez çox şey öyrənəsən. Yaxşısı budur, bu ləyaqətli xanım haqqında bildiklərimin hamısını indi sənə danışım.

Fröyleyn fon Rozenşon ucaboy, alicənab, məğrur vücudlu xanımdı, təbiətən qürurlu və hökmlü idi. Gözəl üzü, xüsusən, adəti üzrə, hərəkətsiz və ciddi nəzərlərini uzaqlara dikəndə, qəribə, hətta vahiməli təsir oyadırdı, bu da onandır ki, qaşlarının arasında qeyri-adi qırıq vardı; axı qətiyyə bəlli deyil xeyriyyə məktəblərində oxuyan xanım qızların alnında o cür qırıq olur, ya yox. Bununla belə, qızılgül vaxtı, xoş aydın hava günərdə xanım qızın baxışında çox zaman elə məlahət, elə gözəllik olardı ki, onu görən hər kəs bu xoş sehrin tilsiminə düşərdi. Birinci və axırıncı dəfə onun üzünü görmək mənə qismət olan vaxt o, cavandı, ömrünün çiçəklənən vaxtını yaşayırdı. Mən fikirləşirdim ki, bu qadını ömrünün gözəllik zirvəsində görmək böyük xoşbəxtlikdir, həm də bu ilahi gözəlliyini daha görə bilməyəcəyimdən qorxdum, çünki elə bildim ki, daha o gözəllik təkrar olunmayacaq. Mən yanırdım. Kəndin köhnə adamları deyirdilər ki, gözlərini açandan onu elə bu cür görüblər; həmişə necəydisə, indi də elədir: nə yaşlı, nə cavan, nə bundan yaxşı, nə də pis. Görünür, zamanın hökmü ona aid deyildi, təkcə bunun özü qəribə görünə bilərdi. Lakin bir çox başqa şeylər də vardı ki, yaxşı-yaxşı fikirləşə bilən hər kəs məndən də artıq heyret edərdi və bu heyret heç vaxt onu tərək eləməzdi. Xanım qız, hər şeydən əvvəl, adları onun soyadına daxil olan çiçəklərlə əməlli-başlı qohumdu. Min ləçəkli gözəl qızılgülləri dünyada heç kim onun kimi yetişdirə bilmirdi. Hələ bu bir yana, xanım qız quruca bir tikanı yerə sancan kimi, onun üstü qızılgüllə dolurdu. Bundan başqa, dəqiq məlum idi ki, meşəyə tək gəzməyə gedəndə xanım qız, sanki, ağacların, kolların, bulaq və çayların qəribə, gözəl səslərinə səs verib, ucadan onlarla söhbət edir. Cavan bir ovçu isə bir dəfə görmüşdü ki, xanım qız meşənin qalın bir yerində dayanmışdı. Bu yerlərdə qətiyyə görünməmiş ala-bəzək, parıldayan lələkli qəribə quşlarsa onun ətrafında dövrə vurur, mehribanlıq göstərir, şən-şən oxuyur, cəh-cəh vurur və yəqin, ona məzəli əhvalatlar danışır dılar, çünki o gülür, sevinirdi.

Dini məktəbə qəbul olunan fröyleyn fon Rozenşön elə bu səbəbdən də əyalətdə hamının diqqətini cəlb elədi. Onu nəcib ailədən olan qızların oxuduğu xeyriyyə məktəbinə qəbul eləməyi knyazın özü buyurmuşdu. Bax elə buna görə də baron Pretəkstatus fon Mondşöyn, xeyriyyə məktəbi onun sahibi olduğu mülkün yaxınlığında yerləşsə də, o da məktəbin himayədarı olsa da, buna etiraz edə bilmədi, hərçənd ürəyini ağır şübhə didirdi. Riksnerin “Turnirlər kitabı”nda və başqa siyahılarda Rozenqrünşön ailəsini axtarmaq cəhdləri də əbəs idi. Ona görə otuz iki arxa o tərəfə əcdadının əsil-nəcabətini sübut eləməmiş xanım qızın belə məktəbə qəbul olunmasının münasib olduğuna şübhə elədi, – buna haqqı da vardı, – və nəhayət, əlacsız qalıb, göz yaşları içində, xahiş elədi ki, Allah xatirinə, heç olmasa, Rozenqrünşön yox, Rozenşön olsun, çünki bu soyadda yenə bir mənə, əcdadın varlığına bir inam var... Xanım qız ona güzəştə getdi... Görünür, Pretəkstatusun əsil-nəcabəti olmayan xanım qızı xoşlamaması, nədənsə, özünü bürüzə verdi və şayiə, qeybət şəklində bütün kəndə yayıldı. Meşədəki o sehrli, amma heç kəsə xətər yetirməyən söhbətlərlə dildən-dilə gəzən, xanım qızın əsl, şübhəli təbiətini açan başqa qorxulu hallar da əlavə olundu. Kəndxudanın arvadı Anna xala, lap yəqin, hamını inandırdı ki, hər dəfə xanım qız pəncərə tərəfə bərkədən səbir gətirəndə bütün kənddə süd çürüyür. Bu söhbət doğru çıxan kimi dəhşətli bir hadisə oldu. Müəllimin oğlu Mixel xeyriyyə məktəbində gizlicə qızarmış kartof yeyəndə onu oğurluq üstə tutan xanım qız gülümsünüb barmağı ilə onu hədələyib. Uşaq o vaxtdan ağzıaçıq qalıb, elə bil, ağzına isti kartof tıxanıb; oğlan o vaxtdan başına enligünlüklü şlyapa qoyurmuş, yoxsa yağış yağanda birbaşa onun boğazına tökülə bilərmiş. Çox keçməmiş hamıya bəlli oldu ki, xanım qız odu, suyu ovsunlamağı bacarır, tufan qopara, dolu yağdıra, keçəllik göndərə bilər və heç kəs də çobanın danışdığı əhvalata şübhə eləmədi; çoban bir dəfə gecəyarısı görübmüş ki, xanım qız süpürgəyə minib havada oyan-buyana çapır, qabaqda da buynuzları arasında göy alov dili qalxan bəcək-maral uçur!.. Çoban bərk qorxubmuş. Camaatın arasına çaxnaşma düşdü, hamı ifritəni didib-parçalamaq istədi, kənd hakimləri də qərar verdilər ki, xanım qızı xeyriyyə məktəbindən çıxarıb, suya atsınlar, adi üsulla yoxlayıb görsünlər doğrudanmı ifritədir. Baron Pretəkstatus bu qərara mane olmadı və qımışıb, öz-özünə dedi:

– Əsil-nəcabəti olmayan, Mondşöyn kimi qədim və şöhrətli əcdad-dan məhrum adi adamların qisməti budur.

Onu hədələyən dava-dalaşdan xəbər tutan xanım qız paytaxtdan qaçdı və çox keçməmiş baron Pretekstatus bu yerlərin knyazından hökumət fərmanı aldı; fərmanda onun nəzərinə çatdırdılar ki, ifritə deyilən varlıq yoxdur, göstəriş verilirdi ki, yetimxana qızlarının üzümək bacarığını yoxlamaq kimi, həyatdan kənar istəklərinə görə kənd hakimləri qazamata salınsın, qalan kəndlilərə və onların arvadlarına qandırılınsın ki, əməlli-başlı cismani cəza qorxusu altında fröyleyn fon Rozenşön barəsində çox pis fikrə düşməsinlər. Onlar ayıldılar, cəzadan qorxdular və o vaxtdan xanım qız barədə yaxşı fikirdə oldular, bunun da hər iki tərəf üçün – həm kənd üçün, həm də xanım Rozenşön üçün gələcəkdə xeyri oldu.

Knyazın hökumətində çox gözəl bildirdilər ki, xanım qız fon Rozenşön bütün dünyanın tanıdığı pəri, məşhur Rozabelverdadır. Əhvalat belədir.

Yer üzündə, yəqin ki, baron Pretekstatus fon Mondşöynün mülkünün yerləşdiyi, fröyleyn fon Rozenşönün yaşadığı, xülasə, əziz oxucu, sənə ətraflı danışacağım hadisənin baş verdiyi o kiçik knyazlıq kimi gözəl ölkə yoxdur.

Uca dağlarla dövrələnmiş bu yer, yaşıl, ətirli meşələri, çiçəkli çəmənləri, gur çayları, zümzüməli bulaqları olan bu dilbər guşə, gözəlliyi ilə adamı valeh edən bağa oxşayırdı. Oranın camaatı, elə bil, dərdsiz-qəmsiz, arxayın-arxayın həmin bağda gəzişirdi. Bu ətrafda şəhər yoxdu, tək-cə göz oxşayan kəndlər, bir də tənha dayanmış saraylar vardı. Hamı bilirdi ki, bu ölkənin sahibi knyaz Demetriusdur, amma heç kim hökmdarlığın cüzi əlamətini də hiss eləməirdi, hamı da bundan çox-çox razı idi. Azadlıq xoşlayan, tutduqları hər işdə sərbəst olmağı, gözəl təbiəti, mülayim havanı sevən şəxslər özlərinə bu knyazlıqdan yaxşı yer seçə bilməzdilər. Vəziyyət elə gətirdi ki, başqa adamlarla bərabər, burada cürbəcür qəşəng, xoşrəftar pərilər də sakin oldular; məlumdur ki, pərilər hərərəti və azadlığı hər şeydən uca tuturlar. Görünür, onların ucbatından, az qala, hər kənddə, xüsusilə meşələrdə, tez-tez gözəl möcüzələr baş verirdi, həmin möcüzələrin şahidi olanlar da vəcdə gəlir, bunlara ürəkdən inanır, özləri də bilmədən, möcüzələrə inamdan şən

təbiətli və yaxşı vətəndaş olaraq qalırdılar. Lap Cinnistanda olduğu kimi, özlərinə sərbəst, azad yurd salmış xeyirxah pərilər mehriban Demetriusa məmnuniyyətlə əbədi həyat bəxş elərdilər. Lakin buna onların hökmü çatmırdı. Demetrius öldü, onun da yerini cavan Pafnusiya tutdu. Hələ atasının sağlığında Pafnusiya ürəyində ondan narazılıq eləyirdi ki, xalq və dövlət, onun fikrincə, çox dağınıq və baxımsız haldadır. O, xalqı, dövləti idarə etməyi qərara aldı və öz kamerdineri Andresi ölkənin birinci naziri təyin elədi, bu Andres bir dəfə, Pafnusiya pul kisəsini dağların arasındakı meydanda yaddan çıxarıb qoyan vaxt ona altı dukat borc verib, onu böyük bir bələdan qurtarmışdı.

Pafnusiya Andresə dedi:

– Mən idarə etmək istəyirəm, əzizim!

Ağasının baxışından onun ürəyindəkiləri oxuyan Andres onun ayaqlarına yıxıldı və təntənə ilə bildirdi:

– Hökmdar! O gün gəlib yetdi! Sizin hökmünüzlə ölkə hərəmərclik zülmündən xilas olub, işıq saçır!.. Hökmdar! Sinəsində və boğazında bədbəxt xalqın minlərlə harayı ilişib qalmış sadiqdən də sadiq nökrəninizin yalvarışına qulaq asın!.. Hökmdar!.. Maarif yayın!

Pafnusiya öz nazirinin ali fikirlərindən vəcdə gəlmişdi. O, nazirini yerdən qaldırıb hərəarətlə bağrına basdı və höknürək dedi:

– Nazir... Andres... Mən sənə altı dukat borcluyam... bundan başqa... öz xoşbəxtliyimlə... öz hakimiyyətimlə sənə borcluyam! Ey sadiq, ağıllı nökr!..

Pafnusiya o dəqiqə istədi əmr eləsin, iri hərəflərlə fərman yazıb hər tində yapışdırınlar ki, bu gündən maarif yayılır, hər kəs də bunu nəzərdə tutmalıdır. Ancaq Andres çığırdı:

– Əziz hökmdar! Əziz hökmdar! Belə eləmir!..

– Bəs necə eləyirlər, əzizim! – Pafnusiya nazirin yaxasından yapışib, onu kabinetinə dartdı və qapını açarla bağladı.

– Bilirsinizmi, – Andres balaca kətildə öz knyazı ilə üz bəüz oturub, sözə başladı, – bilirsinizmi, əlahəzrət, maarif bərədə sizin knyaz fərmanınızın təsiri, güman ki, heçə enər, hərəgah onu, ağır da olsa, bir ölçü ilə bağlamasaq... bunu ağılınız bizə buyurur... Maarif yolu ilə irəliləməzdən əvvəl, – yəni meşələri qırmağı, çayı gəmiçilik üçün yararlı etməyi, kartof becərməyi, kənd məktəblərini yaxşılaşdırmağı,

akasiya və qovaq basdırmağı, səhər-axşam dualarını qoşasəslə oxumağı gənclərə tövsiyə etməyi, hamar yollar salmağı və mal peyvəndi vurmağı başlamazdan əvvəl, – təhlükəli fikir yönümü olan, ağıllı iş görməyən, axmaq əməllərlə xalqı yoldan çıxaran adamları ölkədən sürgün etmək lazımdır... Siz “Min bir gecə”ni oxumusunuzmu, əziz knyaz, axı mən bilirəm ki, əlahəzrət, sizin mərhum atanız, – Allah ona rəhmət eləsin, – bu cür zərərli kitabları xoşlayırdı və siz hələ qarğı at minib sürəndə və qızarmış qoğal yeyəndə o kitabları sizə verirdi. Demək, belə!.. Həmin əcaib kitabdan siz həzrətlərinə pəri deyilən vücudlar bəllidir, amma, yəqin, sizin heç ağılnıza da gəlmir ki, o təhlükəli xanımlardan bəziləri burda, bizim öz misilsiz ölkəmizdə, sizin sarayınızın lap yanında məskən salıb, hər cür özbaşınalıq törədirlər.

– Hə? Siz nə danışsınız... Andres! Nazir! Burda, mənim ölkəmdə pəri? – Knyaz çıxıb, rəngi qaçmış halda stulun arxasına söykəndi.

Andres sözüünə davam etdi:

– Narahat olmayın, əlahəzrət, hərgah biz bu maarif düşmənlərinə ağıllı hücum etsək, sizin narahatlığınız üçün əsas olmaz. Axı sizin rəhmətlik atanızın mərhəmətindən sui-istifadə edən bu düşmənlər bizim qızıldan qiymətli dövlətimizin zülmət qaranlıqdan xilas ola bilməməsində günahkardılar. Onlar möcüzələrlə təhlükəli oyun oynayırlar, şeir adı ilə zəhər yayırlar ki, bu da insanları maarif naminə iş görmək qabiliyyətindən məhrum edir. Həm də onların dözülməz, ictimai qayda-qanunla bir yerə sığmayan adətləri var, elə təkəcə bu səbəbə görə onları yüksək inkişaf etmiş dövlətlərin heç biri saxlamaz. Məsələn, o cəsarətli zibillər, istədikləri vaxt göyərçin, qu quşları, hətta qanadlı atlar qoşulmuş faytonda havada gəzməkdən utanmırlar. Sizdən xəbər alıram, əlahəzrət, əgər ölkədə yüngülağıl vətəndaşın tüstü borusuna istədikləri vaxt gərəksiz mal tullayan adamlar varsa, özünə əziyyət verib, fəndgirliklə düşünülmüş əlavə rənglər qoymağa dəyərmimi?! Ona görə, əlahəzrət, hərgah maarif elan edilirsə, pərilər yox olmalıdır... Polis onların saraylarını mühasirəyə alar, təhlükə doğuran əmlakını müsadirə edər, özlərini də sərsəri kimi öz vətənlərinə, “Min bir gecə”dən siz əlahəzrətlərinə bəlli olan – Cinnistana qovar.

Knyaz soruşdu:

– Ora poçt gedirmi, Andres?

Andres cavab verdi:

– Hal-hazırda yox, ancaq maarif yayılıandan sonra bu ölkə ilə müntəzəm rabitə yaratmaq, bəlkə, faydalı oldu.

Knyaz sözüünə davam etdi:

– Pərilərə qarşı bizim götürdüyümüz ölçü amansız görünməzmi, Andres?.. Onların ərköyün öyrətdiyi xalq öz narazılığını bildirməzmi?

Andres dedi:

– Bu işi də nəzərə almışam. Cinnistana pərilərin hamısını sürgün eləməyəcəyik, əlahəzrət; bəzilərini ölkədə saxlayacağıq, amma maarifə hər cür zərər vurmaq imkanlarını nəinki əllərindən alacağıq, həm də lazımi tədbirlər görəcəyik ki, onları maariflənməmiş ölkənin faydalı üzvləri edək. Kim bu qaydaya razı olmasa, ciddi nəzarət altında başqa bir gərəkli işlə məşğul olar, müharibə gedirsə, ordu üçün corab toxuyar, ya da ayrı bir iş görər. Başa düşün, əlahəzrət, pərilər xalq arasında yaşasalar, adamlar çox tez bir vaxtda onlara inamı itirəcəklər, bizim istədiyimiz də budur. Hər cür narazılıq öz-özünə yox olub gedəcək... Pərilərin əşyalarına gəlincə, onlar knyazın xəzinəsinə daxil olacaq, göyərçinlərdən, qu quşlarından knyaz mətbəxində ləzzətli çığırma hazırlanar, qanadlı atların da qanadlarını kəsib axurlarda yemləməklə onlardan faydalı heyvan yetişdirə bilərik; mənə elə gəlir ki, axurları maariflə bərabər təsis eləməliyik...

Pafnusiuz öz nazirinin bütün təkliflərinə ürəkdən razı idi. Artıq səhəri gün bütün bu qərarlar həyata keçirilmişdi.

Hər tində maariflənmə fərmanı yapışdırılmışdı, eyni vaxtda da polis pərilərin saraylarına soxulur, əmlakını siyahıya alır, özlərini həbs eləyirdi.

Bir Allah bilir necə olmuşdu ki, təkcə Rozabelverda maarifin hücumundan bir neçə saat əvvəl xəbər tutmuşdu və bu az vaxtda öz qu quşlarını uçurtmuş, tilsimli qızılgül kollarını və başqa qiymətli şeyləri gözdən-nəzərdən uzaqlaşdırmışdı. Pəri onu da bilmişdi ki, bu ölkədə qalmalıdır, bundan çox narazı olsa da, əmrə boyun əymişdi.

Nə Pafnusiuz, nə də Andres heç cür anlaya bilmirdi ki, Cinnistana qovulan pərilər nə üçün belə bərk sevinirlər və dönə-dönə deyirlər ki, müsadirə olunmuş əmlak üçün qətiyyənlər heyifsilənmirlər.

Hirsişlənməmiş Pafnusiuz dedi:

– Belə çıxır ki, Cinnistan mənim dövlətimdən yaxşı dövlətdir və onlar mənə, indi-indi pardaqlanıb açan maariflənmə haqqındakı fərmanıma gülürlər!..

Knyazlığın coğrafiyaşünasına tapşırıldı: tarixçi ilə bərabər həmin ölkə barəsində ətraflı məruzə hazırlayıb, knyaza təqdim etsin.

Hər ikisi belə qərara gəldi ki, Cinnistan miskin ölkədir, mədəniyyət, maarif, itaət, akasiya və mal peyvəndi barədə təsəvvürü yoxdur, əslinə qalanda isə, ümumiyyətlə, belə bir ölkə mövcud deyil. İnsan, ya da bütöv bir ölkə üçün də mövcud olmamaqdan pis şey yoxdur.

Pafnusiüs bir az sakitləşdi.

Rozabelverdanın kimsəsiz qalmış sarayının ətrafındakı gözəl, boz çiçəkli bağ baltalanıb boşalandan, Pafnusiüsün də şəxsən özü, nümunə üçün, yaxınlığındakı kəndin bütün avara adamlarına mal peyvəndi vurandan sonra nazirlə Andres saraya qayıdanda pəri onları meşə yolunda pusdu. Sehri, polisdən gizlətdiyi qorxunc hoqqaları ilə onları elə hala saldı ki, knyaz onu göylərə and verdi, dedi: qoy ölkədə yeganə yaxşı yer olan nəcib qızlar məktəbi ilə kifayətlənsin; orada maarif haqqındakı fərmanı saymadan istədiyi hoqqanı çıxartсын.

Pəri Rozabelverda bu təklifi qəbul elədi, bu yolla da nəcib qızlar məktəbinə düşdü, burada da, dediyimiz kimi, fröyleyn fon Rozenqrünşön, sonra baron Pretekstatus fon Mondşöynün təkidiylə fröyleyn fon Rozenşön adı ilə tanındı.

İKİNCİ FƏSİL

Səyahət zamanı alim Ptolemey Filadelfin kəşf etdiyi naməlum xalq. Kerepes universiteti. At belində gəzmək üçün geyilən bir cüt uzunboğaz çəkmə tələbə Fabianın başının üstündən necə vıyıldıayıb keçdi, professor Moş Terpin də tələbə Valtazarı çay içməyə necə dəvət elədi.

Uzaq ölkələrdə səyahətdə olan, bütün dünyanı tanımış alim Ptolemey Filadelfin Rufinə yazdığı gizli məktublarının birində belə maraqlı parça var:

“Əziz Rufin, sən bilirsən ki, mən dünyada günəşin qızmar şüalərindən qorxduğum kimi heç nədən qorxmuram; bunlar bədənimdəki bütün gücü alır, ruhumu o dərəcədə əzib zəiflədir ki, fikirlərimin

hamısı qovuşub, dumanlı bir mənzərə yaradır və mən bir şey barədə, azacıq da olsa, özümdə aydın təsəvvür yarada bilmirəm. Bax elə buna görə ilin isti vaxtı mən, adətən, gündüzlər dincəlirəm, gecələrsə səyahətimi davam etdirirəm. Keçən gecə də elə yolda idim. Qaranlıqda sürücüm düz, hamar yoldan azıb, bilmədən şose yoluna çıxdı. Karetim bərk silkələnsə də və yumru-yumru şişmiş başım qoz torbasına oxşasa da, ondan qabaq məni tutmuş yuxudan o vaxt oyandım ki, çox bərk silkələnmə məni karetdən qupquru yerə tullayıb. Gün düz üzümə düşürdü, qabağımdakı yolbağlayan dirəyin arxasında isə hansı iri bir şəhərinə uca qüllələrini gördüm. Sürücü ağına-bozuna baxmadan söyürdü, çünki şosenin ortasındakı daşa dəymiş dişlə də sınımışdı, karetin arxa çarxı da. Sürücü mənə, deyəsən, heç fikir vermirdi. Müdrik adamlara yaraşan təmkinlə qəzəbimi boğdum, bu oğlana yazıq-yazıq dedim ki, yaramazın biridir. Hərgah Ptolemey Filadelf, dövrünün bu ən məşhur alimi... üstündə oturubsa, o gərək dişləyə də, çarxa da tüpürsün. Əziz Rufin, insanların ürəyinə necə hökm elədiyimi sən bilirsən. Təəccüblü deyil ki, sürücü o dəqiqə söyüşünü kəsdi, şose yolunun vergiyiğanı ilə köməkləşib, məni ayağa qaldırdı, – əhvalat vergiyiğanın evi qabağında olmuşdu, – xoşbəxtlikdən, çox əzilməmişdim, asta-asta yeriyə bilirdim, sürücü də sınımış kareti güclə darta-darta arxamca gəlirdi. Budur, şəhərin uzaqdan mavi duman içində gördüyüm darvazalarından azca aralı rastıma elə qəribə görkəmli, elə qəribə geyimli adamlar çıxdılar ki, mən gözlərimi sildim, görüm, doğrudanmı yatmamışam, yoxsa əcaib bir yuxu məni uzaq nağıllar ölkəsinə aparıb çıxarıb... Bu adamlar, – onları şəhər sakinləri hesab eləməyə haqqım vardı, çünki o şəhərin darvazalarından çıxırdılar, – uzun, yaponların şalvarı kimi çox enli, bahalı parçalardan – məxmər-dən, velvetdən, nazik mahuddan və ala-bəzək qalın parçadan cürbəcür qaytanlı, qəşəng lentli ipli şalvar və qısa, qarınlarını zorla örtən, uşaq gödəkçəsinə oxşar qızılı-sarı, bəziləri də qara gödəkçə geymişdilər. Daranmayan kilkə saçları dağınıq halda çiynlərinə, kürəklərinə tökülmüşdü, başlarında isə əcaib papaq vardı. Bəzisinin boğazı tamam açıqdı, türklərin və indiki yunanların boğazı kimi; bəziləri isə, əksinə, yaxalarına ağ kətan yaxalığa oxşar parça salmışdılar. Belə yaxalığı əcdadlarımızın şəkillərində, yəqin ki, görmüsən, istəklilə Rufin. Bu

adamların hamısı çox cavan görünə də, səsləri gur, kobud, hərəkətləri yöndəmsizdir, çoxlarının da burnunun altında bıça oxşar nazik kölgə gözə dəyirdi. Bəzilərinin gödəkçəsindən, arxa tərəfdən uzun borucuq dikəlirdi, üstündə də iri, ipək qotaz yellənirdi. Bəziləri bu borucuqları əllərində tutmuşdular. Aşağıda onlara kiçik, ya böyük, ya da çox böyük qəribə şəkilli başlıq bərkitmişdilər, yuxarısından, ucu nazik borucuqdan ora üfütür və ustalıqla oradan süni bulud buraxırdılar. Bir başqalarının əllərində enli, pırıldayan qılınclar vardı, elə bil, bu adamlar düşmənlərin üstünə atılacaqdılar; bəzilərinin də yanından, ya da kürəyindən dəri, ya da dəmir qablar sallanırdı. Təsəvvür edə bilərənmə, əziz Rufin, hər təzə gördüyüm mənzərəni dəqiq öyrənmək, tədqiq etməklə biliklərimi zənginləşdirməyə çalışsan mən, bu qəribə məxluqlardan gözümlü çəkə bilmirdim. Onlar o dəqiqə məni dövrüyə alıb, var səslə çıxırmağa başladılar: “Filister! Filister!”, iyrenc səslə də şaqıldayıb güldülər... Bu, mənim qanıma qaraldı. Bir düşün, istəkli Rufin, məgər böyük alim üçün ən ağır təhqir deyilmə ki, onu neçə min illər qabaq uzunqulaq çənəsinin köməyi ilə əzilib məğlub edilmiş bir xalqın nümayəndəsi hesab edirlər?.. Mən bütün fitri ləyaqətimi toplayıb, ətrafıma yığılmış bu qəribə məxluqa ucadan bildirdim: güman edirəm ki, mədəni bir ölkəyə düşmüşəm, təhqir olduğum üçün də polisə və məhkəməyə müraciət edəcəyəm. Bu yerdə hamısı nərilədi: hətta indiyə kimi tüstülənməyənlər də ciblərindən tüstü cihazlarını çıxartdılar və üzümə qalın tüstü üfurdülər; mən də indi hiss elədim ki, həmin tüstünün tünd iyi var və başımı gicəlləndirir. Sonra onlar mənim ünvanıma lənət yağdırdılar; o lənətin dəhşətli sözlərini sənin üçün təkrar etməyəcəyəm, istəkli Rufin. Elə özüm də o sözləri yadıma salanda çimçəşirəm. Axır ki, onlar qulaqbatırıcı, həyasız gülüşlə məndən uzaqlaşdılar. Qulağıma “qamçı” sözü dəydi!.. Bütün əhvalatı görüb-əşidən sürücüm ümitsiz halda əllərini yelləyərək dedi:

– Ah, əziz cənab! Bu əhvalatdan sonra nəbədə bir də bu şəhərə gələsiniz! Necə deyərlər, sizi heç it də saymaz, həmişə də gözləmək olar ki, sizi kötək...

Mən bu mehriban oğlana sözünü qurtarmağa imkan vermədim və tez yaxınlıqdakı kəndə sarı yollandım. Sevimli Rufin, mən bütün bunları sənə kənddə yeganə meyxananın kiçik otağında oturub yazıram...

İmkan tapdıqca o şəhərin naməlum vəhşi tayfası barəsində məlumat toplayacağam. Onların adətləri, xasiyyətləri, dilləri və s. haqqında qərribə şeylər eşitmişəm, onların hamısını sənə vicdanla təsvir edəcəyəm...” və s. və i.a.

Görürsənmi, əziz oxucu, böyük alim olmaq, həm də həyatda ən adi əhvalatları bilməmək, hamıya məlum şeyləri görəndə də qeyri-adi fərziyyələr yürütmək mümkündür. Ptolemey Filadelf elmləri öyrənirdi, amma tələbələrə bələd deyildi, hətta məşhur Kerepes universitetinin yaxınlığında yerləşən Vışni Yakobsgeym kəndində olduğunu da bilmirdi. Heyrətəməz sərgüzəşt halında təsəvvüründə qaldığı o hadisəni də dostuna həmin kənddən yazırdı. Şəhər kənarında asudə gəzib kef eləyən tələbələri görəndə həlim, sadələvh Ptolemey qorxdu. Bundan bir saat əvvəl Kerepesə gəlib, təbiət professoru Moş Terpinin evinin qabağından təsadüfən keçsəydi, gör qorxudan nə hala düşərdi!.. Evdən hay-küylə bayıra axışan tələbələr onu dövrəyə alırdılar, bu qarışıqlığı, bu itələşməni görəndə beynində necə fantastik fərziyyələr yaranırdı.

Moş Terpinin mühazirələri Kerepesdə bütün başqa mühazirələrdən artıq dinləyici toplayırdı. Dediymiz kimi, o, təbiət professoru idi və yağış, göy gurultusu, ildırım nədən yaranır, niyə günəş gündüz işıq saçır, ay isə gecə, ot necə və nə üçün bitir və s. belə-belə şeyləri izah eləyirdi, elə izah eləyirdi ki, onu lap uşaq da başa düşərdi. Bütün təbiət kiçik bir dərsliyə yerləşdirilmişdi, onun vasitəsilə istədiyi vəziyyəti yaradır, hər suala oradan cavab tapırdı. Bir sıra fiziki təcrübələrdən sonra müvəffəqiyyətlə müəyyən elədi ki, qaranlıq əsasən işığın yoxluğundan yaranır; özünə ad-sanı da bu yolla qazandı. Bu kəşf, həm də təcrübələrini gözbağlıca oyununa zirəkliklə çevirməsi, hoqqabazlığı maraqlı tamaşaya döndərməsi onun mühazirələrinə axın-axın dinləyici toplayırdı...

Mehriban oxucu, tələbələri məşhur olan Ptolemey Filadelfdən yaxşı tanıdığına görə, icazə ver, mühazirəsinin qurtardığı dəqiqədə səni professor Moş Terpinin evinə yaxınlaşdırım. Hay-harayla evdən çıxan tələbələrdən biri o dəm diqqətini cəlb eləyəcək. Sən qamətli, iyirmi üç-iyirmi dörd yaşlarında bir cavan görəcəksən ki, parlaq qara gözləri ağıllı olmağına dəlalət edir. Solğun üzündə həkk olunmuş qəm, xəyalpərvərlik bu alovlu gözlərini dumanlandırmasaydı, onun baxışı

təkəbbürlü görünərdi. Xət-xət məxmərlə haşiyələnmiş nazik, qara mahud sürtuku, demək olar, qədim alman dəbində tikilmişdi; belə sürtuka da zərif, dümağ krujeva yaxalığ və xurmayı saçlarını örtmüş məxmər beret çox yaraşır. Bu geyim oğlana ona görə yaraşır ki, bütün görkəmi, qaməti və yerışı üzünün ciddiliyi ilə həmahəngdir, elə bil, o, həqiqətən, qədim, şöhrətli və nəcib nəslə mənsubdur. Bu səbəbdən onda müasirliyin anlaşılmaz nümunələrini kor-koranə təqlid etmək, elə o cür də müasirliyin tələblərini anlamamaqdan doğan, tez-tez rast gəldiyimiz lovğalıqdan, özünü öyməkdən əsər-ələmət yoxdur. Hörmətli oxucu, ilk baxışdan sənə xoş gəlmiş bu cavan oğlan məhz tələbə Valtazar, əsil-nəcabətli, dövlətli ata-ananın oğlu, nəcib, ağıllı, çalışqan gənkdir ki, qələmə aldığım o maraqlı əhvalatda onun barəsində çox şey danışmaq istəyirəm...

Adətincə, xəyala dalmış Valtazar Moş Terpinin mühazirəsindən çıxıb şəhər darvazalarına sarı yollandı ki, qılıncoynatma meydanı əvəzinə, Kerepesin bir neçə yüz addımlığındakı kiçik, gözəl meşəyə getsin. Şənüzlü, şəntəbiətli qəşəng dostu Fabian onun ardınca qaçdı və darvaza yanında ona yetişdi. Var səslə çığırdı:

– Valtazar! Valtazar, görürəm sən yenə meşəyə guşənişin kimi tənha gəzib-dolaşmağa gedirsən, igid oğlanlarsa indi qılıncoynatma sənətini öyrənirlər!.. Rica edirəm, səfehliyi burax, qərribə adətlərindən əl çək, əvvəlki kimi şən, dəcəl ol. Gedək bir az qılıncoynatma, sonra darvazadan çıxmaq istəsən, mən də sənə qoşularam.

Valtazar ona cavab verdi:

– Sənin ürəyin xeyirxahlıqla doludur, Fabian, xeyirxahlıqla doludur, ona görə, hərdən arxamca götürülüb, sənə qətiyyənlə bələd olmayan sevinclərdən məni məhrum elədiyin üçün acığımı tutmayacaq. Sən o qərribə adamlardan ki, tənha gəzib-dolaşmağı xoşlayan hər kəsi əcaib şəxs hesab eləyir və ona himayədarlıq göstərir. Özün bildiyin kimi onu müalicə edirsən, lap ləyaqətli prins Hamleti vaxtilə bir saray yaltağı himayə etdiyi kimi; həmin yaltaq da tütək çala bilmədiyini deyəndə Hamlet onu yaxşıca tənbeh eləyib. Bu cür dərsvərmədən sənin, əlbəttə, canını qurtarıram, əziz Fabian, amma ürəkdən xahiş edirəm: təlim döyüşləri üçün özünə ayrı yoldaş axtar, qoy mən də öz yolumla gedim.

– Yox, yox, – Fabian güldü, – əlimdən sivişib qaça bilməyəcəksən, dostum!.. Mənimlə qılıncoynatma meydançasına getmək istəmirsən, neynək, onda mən sənənlə meşəyə gedərəm. Sənəni dərdini dağıtmaq sədaqətli dostun borcudur. Gedək, əziz Valtazar, gedək, görürəm sənəni fikrindən döndərmək mümkün deyil.

Bunu deyib, dostunun qolundan tutdu və cəld addımlarla onunla bərabər yeridi. Ürəyində hirsələnmiş Valtazar dişlərini bir-birinə bərk sıxıb, qaşqabaq tökdü. Fabian isə dil boğaza qoymadı, şən əhvalatları bir-bir sapa düzdü. Ağız yummadan şən əhvalat nəql eləyəndə necə boş şeylər danışdırlarsa, o da boş şeylər danışdı.

Nəhayət, onlar ətirli meşənin sənəni kölgəliyinə yetişəndə, kollar, sanki, kədərlə ah çəkib pıçıldaşanda, xırda çayların gözəl zümzüməsi, meşə quşlarının nəğməsi dağlarda əks-səda verəndə Valtazar birdən ayaq saxladı və məhəbbətlə ağacları, kolları qucaqlamaq istəyirmiş kimi, qollarını geniş açıb, heyrətlə səsləndi:

– Ah, indi yenə halım yaxşılaşdı! Sözlə deyə bilmirəm, necə yaxşılaşdı!

Fabian öz dostuna fikirli-fikirli baxdı, sanki sözlərini başa düşmədi, onların müqabilində nə deyəcəyini kəsdirə bilmədi. Valtazar onun əlindən yapışdı, heyrətlə, vəcdlə dedi:

– Axı sənəni də qəlbənin sevincə doldu, qardaş, axı sən də meşədə tənha qalmağın xoş sirrini indi dərk elədin, elə deyil?

Fabianın qaşları çatıldı:

– Mən sənəni yaxşı başa düşürəm, qardaşım, amma hərgah bu meşə gəzintisinin sənə xeyri dəyirsə, onda mən sənəni fikrinə şəriyəm. Məgər mən də gəzinti həvəskarı deyiləm, xüsusən yaxşı yoldaşlarla ağıllı, mənalı söhbət imkanı olanda... Məsələn, professorumuz Moş Terpinlə şəhər ətrafını gəzmək adama ləzzət verir. O hər bitkini, hər otu tanıyır, adlarını bilir, hansı növdən olduqlarını da bilir, havadan, küləkdən baş açır...

Valtazar ucadan dedi:

– Danışma, rica edirəm, danışma! Sən yaralı yerimə toxunursan. Təsəllim olmasaydı, ağılım itirərdim. Bu professorun təbiət barədə söhbətləri ürəyimi parçalayır, daha doğrusu, məni elə dəhşətə gətirir ki, elə bilirəm qarşımdakı özünü kral, hökmdar hesab edən dəlidir və

əldəqayıрма gəlinciyi sıgallayanda elə bilir canlı gəlini öpür! Onun bir növ təcrübələri ürəyimizin dərin, gizli guşələrində ən müqəddəs, ülvi arzular yaradan təbiətdə duyduğumuz ilahi qüdsiyyəti alçaqcasına ələ salmaqdır. Çox vaxt istəyirəm ki, onun şüşələrini, qablarını vurub sındırım, alətlərini tullayım, ancaq başa düşürəm ki, bu səfeh əlini yandırmayınca odla oynamaqdan əl çəkməyəcək... Başa düş, Fabian, bu hissələr məni vahiməyə salır, Moş Terpinin mühazirələri ürəyimi mən-gənə kimi sıxır, o vaxt da mən sizə, yəqin, lap fikirli, adamayovuşmaz görünürəm. Onda mənə elə gəlir ki, indicə evlər başıma uçacaq; dəhşətli qorxu məni şəhərdən uzağa qovur. Burda, burda isə qəlbim o dəqiqə xoş rahatlıq tapır. Çiçəkli talada uzanıb, ucsuz-bucaqsız göylərə baxıram, yuxularda gördüyüm uzaq bəxtiyarlıq ölkəsindən gələn qızıl buludlar başımın üstündən, şənlilik içində olan meşənin üstündən süzüb keçir!.. Ah, Fabian, o dəm sinəmdə qəribə bir ruh pərvazlanıb, kollarla, ağaclarla, meşə çayları ilə sirlili söhbətə başlayır, vücuduma yayılan o xoş duyğunu sözlə demək mümkün deyil!

Fabian:

– Bəli, bəli, – dedi, – yenə xoş qüسسə, danışan ağaclar, çaylar barədə köhnə, qurtarmaq bilməyən söhbət. Sənin bütün şeirlərin bu hörmət-izzətli şeylərlə ağzınacan doludur və qulağa da pis gəlmir, arxasında nəsə başqa bir şey gizlənməsə, xeyri də var... Amma de görüm, mənim əziz guşənişinin, hərgah Moş Terpinin mühazirələri səni belə haldan çıxardırsa, lütfən, de görüm, niyə o mühazirələrə gedirsən, niyə onları ötürürsən, hərçənd orda lal-kar oturub, gözlərini də yumursan, elə bil, yuxu aləmindəsən?

– Soruşma, – deyib Valtazar gözlərini yerə dikdi, – bunu soruşma, dostum!.. Hər səhər məni Moş Terpinin evinə gizli bir qüvvə çəkib aparır. Məni gözləyən əzabı qabaqcadan görürəm, ancaq müqavimət göstərə bilmirəm, taleyim məni ora sürükləyir!

– Ha-ha, – Fabian şaqıldayıb güldü, – ha-ha-ha, nə incə, nə şairənə, necə sirlili müəmma! Səni Moş Terpinin evinə çəkib aparən gözəl Kandidanın mavi gözlərindəki gizli qüvvədir!.. Biz çoxdan bilirik ki, sən professorun sevimli qızına bir könüldən min könülə vurulmuşan, ona görə sənin əcaib, səfeh əməllərini bağışlayırıq. Sevənlərin taleyi belədir. Sən eşq mərazinin birinci mərhələsindəsən və cavanlığının

sonrakı dövründə bütün hoqqalara alışmalısən, mən də, başqaları da, Allaha şükür ki, bu hoqqaları hələ məktəb illərində, çox-çox tamaşaçının diqqətini cəlb etmədən, arxada qoymuşuq. Ancaq mənə inan, canım-gözüm...

Danışa-danışa Fabian yenə dostu Valtazarın qolundan tutdu və iti addımlarla onunla yanaşı yeridi. Ancaq indi onlar meşənin qaranlığından enli meşə yoluna çıxdılar. Fabian uzaqda toz qaldıra-qaldıra onlara sarı çapan bir at gördü. Sözüünü yarıda kəsib çığırdı:

– Ehe! Ehe, axmaq yabı, yəqin, belindəki adamı üstündən atıb qaçıb... Gərək onu tutaq, sonra meşədə sahibini axtaraq.

Bunu deyib, yolun ortasında dayandı.

At yaxınlaşırdı, onlara elə gəldi ki, atın yanlarından iki ağzıgen uzunboğaz çəkmə görünür, yəhərin də üstündə nəşə qara bir şey qurcalanır. Fabianın lap yaxınlığında nazik, cırıltılı “durr” səsi eşidildi, başının yanından bir cüt uzunboğaz çəkmə viyıldıyıb keçdi, ayağının altına da xırdaca, qəribə, qara bir vücut dığırlanıb düşdü. İri at yerə mıxlanmış kimi durmuşdu və boynunu uzadıb, torpağın içində əl-qol atan, axır ki, çox çətinliklə ayağa duran cumbulu sahibini iyləyirdi. Balacanın kiçik başı çiyinlərinə girmişdi, sinəsindəki və kürəyindəki donqar, qısa bədəni, uzun, nazik qıçları onu ikidişli çəngələ sancılmış, üstündə sifət cızılmış almaya oxşadırdı. Bu idbarı qarşısında görün Fabian ürəkdən qəhqəhə çəkdi. Ancaq balaca vücut yerdən götürdü-yü girdə papağını tərs-tərs gözünün üstünə basdı və Fabiana qəzəblə nəzər salıb, kobud, boğuc, xırıltılı səslə soruşdu:

– Bu yol Kerepesə gedir?

– Bəli, cənab, – Valtazar ona mülayim, ciddi səslə cavab verdi və uzunboğaz çəkməni yerdən qaldırıb, balacaya uzatdı. Balaca nə qədər çalışdısa, çəkmələri geyə bilmədi. Dönə-dönə yumbalandı, zarıltı ilə torpağın içində oyan-buyana dığırlandı. Valtazar çəkmələri cütləyib, balacanı ehtiyatla yerdən qaldırdı, ehtiyatla da o nazik ayaqları onun üçün çox ağır və iri olan çəkmələrin içinə saldı. Bir əlini belinə vurub, o biri əlini girdə papağına aparıb balaca qürurla dayanıb çığırdı: “Gratias¹, cənab!” və ata sarı yeriyib, cilovundan tutdu. Ancaq nə qədər dartındısa, nə üzəngiyə əli çatdı, nə də atın belinə dırmaşa bildi.

¹ Sağ olun (*lat.*)

Valtazar əvvəlki ciddiyət və hakimliklə balacanı götürüb, ayağını üzəngiyə qoydu. Görünür, balaca yəhərə çox əyildiyindən, o andaca atın o tərəfinə aşdı.

– Asta olun, əziz müsyö! – Fabian şaqqanaq çəkdi.

– Sizin əziz müsyönüz cəhənnəm olsun! – qəzəblənmiş balaca üstünün tozunu çırpı-çırpı var səslə çığırdı. – Mən tələbəyəm, hər-gah siz mənim tələbə yoldaşınımsızsa, sizin axmaq gülüşünüz mənim-çün təhqirdir, sabah Kerepesdə mənimlə döyüşməli olacaqsınız!

Fabian gül-gülə dedi:

– Paho, bu ki qiyamət oğlanmış, tələbə şərəfini qoruyan igid cavanmış ki!

Bunu deyib balacanı yerdən qaldırdı, nə qədər əl-qol atsa, nə qədər fırlansa da, onu atın belinə mindirdi, at da kişnəyib, cumbulu sahibini çaparaq qaçırdı... Fabian qarnını tutub gülməkdən qəşş eləyirdi.

Valtazar dedi:

– Bu balaca atlıni təbiət özü məğlub eləyib, ona gülmək aman-sızlıqdır. Əgər o, doğrudan, tələbədirsə, sən onunla döyüşməlisən, özü də, nəzəri qayda-qanundan kənar olsa da, tapança ilə, çünki nə qılınca, nə də təlim qılincına gücü çatmaz.

Fabian:

– Bütün bu işlərə sən necə ciddi, çox ciddi və qaşqabaqlı baxırsan, əziz dostum Valtazar, – dedi. – Eybəcərə gülmək adətım deyil. Ancaq öziün de, bu qozbel cırtdana yaraşar ki, at minsin? Axı atın boynunun ardından heç nə görmür? Yaraşar ki, cücə ayaqlarını yekə çəkmələrinin içinə soxsun? Yaraşar ki, üstü iplərlə, bafta, qotazla dolu dar gödəkçə geysin, belə yöndəmsiz, məxmər, girdə papaq qoysun? Yaraşar ki, belə təkəbbürlü, lovğa olsun? Yaraşar ki, belə boğuc, vəhşi səslər çıxarsın?.. Bir də deyirəm, ona bütün bunlar yaraşarmı, əgər istəmirsə onu zırrama kimi ələ salıb gülsünlər, həm də haqqına gülsünlər?.. Ancaq mən şəhərə qayıdacağam; vüqarlı atının belində bu cəngavər misallı tələbə şəhərə girəndə nə qiyamət qopacağını gözlərimlə görmək istəyirəm!.. Bu gün səninlə danışmaq mümkün deyil!.. Əlvida!

Fabian meşənin içi ilə, gəlidiyi yolla geri götürüldü.

Valtazar yoldan çıxdı, qalın kollarıqda mamırlı kəsəyin üstündə oturub, üzücü fikirlər, acı duyğular aləmində çırpındı. Ola bilsin,

o, füsunkar Kandidanı, doğrudan da, sevirdi, lakin məhəbbətini qüdsi bir sirr kimi hamıdan, hətta özündən də ürəyinin dərin guşəsində gizlədirdi. Fabian bu barədə açıq, yelbeyin adam kimi danışıqda Valtazara elə gəldi ki, kiminsə kobud əlləri onun toxunmağa belə cürət eləmədiyi müqəddəs üzündəki örtüyü kobud hərəkətlə götürür və o müqəddəs ilahənin də ömürlük qəzəbi onu tutacaq. Bəli, Fabianın sözləri onun bütün varlığına, ən şirin arzularına ağır təhqir kimi göründü. Dərin kədər içində dedi:

– Fabian, demək, sən məni səfeh, axmaq bir aşiq hesab edirsən, o aşiq ki bircə saatlığa gözəl Kandida ilə bir evdə qalmaq üçün Moş Terpinin mühazirələrinə gedir, meşədə tək-tənha gəzir ki, sevgilisində miskin şeirlər qoşsun, sonra da onları dəftərinə köçürsün, bundan da şeirlər daha miskin hala düşsün; hamar qabığına bayağı monoqram cızmaqara ağacları korlayır, sevdiyi qızın yanında bircə ağıllı söz deyə bilmir, elə köks ötürür, ah çəkir, əl-qolu qıc olan adamlar kimi üz-gözünü turşudur; o aşiq ki köynəyinin altında, sinəsində sevdiyi qızın paltarından qopmuş solğun çiçəkləri, ya da itirdiyi əlcəyi gəzdirir. Xülasə, min cür uşaq oyunu çıxarır!.. Ona görə mənə lağ eləyib gülürsən, Fabian. Ona görə də, yəqin, bütün yoldaşlarım mənə gülürlər, ona görə mən də, aydın gördüyüm daxili aləmin də, bəlkə, rişxəndlərə nişanə olub... Sevimli, füsunkar... gözəl Kandida da...

Bu adı çəkən kimi ürəyinə, elə bil, xəncər vurdular!.. Bu dəm daxilindən qopan səs qulağına açıq-aydın pıçıldadı ki, axı o, doğrudan da, Moş Terpinin evinə Kandidanın xətrinə gedir. Onun şənində şeirlər qoşur, ağacların gövdəsində onun adını cızır, onu görəndə lal olur, köks ötürür, ah çəkir, sevgilisinin itirdiyi solğun çiçəkləri sinəsində gəzdirir və doğrudan da, Fabianın ona tənə vura biləcəyi bütün uşaq oyunlarını oynayır... Yalnız indi dərinədən duydu ki, gözəl Kandidanı dünyalar qədər sevir, lakin həm də hiss elədi ki, ən saf, ən səmimi məhəbbət zahiri əlamətləriylə, qərribə də olsa, gülməlidir, səbəbi də, görünür, təbiətin insanın bütün hərəkətlərinə aşladığı acı istehzadır. Bu barədə, yəqin ki, o haqlı idi, amma buna hirsələnməyə qətiyyətlə haqlı deyildi. Valtazarın şirin xəyalları dağıldı, meşə, ruhoşşayan səslər ona acı tənə kimi göründü, o, Kerepesə sarı üz tutdu...

– Cənab Valtazar!.. Mon cher¹ Valtazar, – deyib onu çağırdılar. O, başını qaldırdı və ovsunlanmış kimi, ayaq saxladı; qızı Kandidanın qolu qolunda, professor Moş Terpin ona tərəf gəlirdi. Kandida heykəl kimi quruyub qalmış Valtazarı özünəxas şən, mehriban səmimiyyətlə salamladı. – Valtazar, mon cher Valtazar! – professor ucadan ona kitab elədi, – siz mənim ən çaşqın, ən xoşagəlim dinləyicimsiniz, inanın!.. Oh, əzizim, mən götürəm siz bütün möcüzələri ilə bərabər təbiəti mənim kimi sevirsiniz. Mən isə onu dəlicəsinə sevirəm! Yəqin, meşəmizdə yenə herbari toplayırdınız, eləmi?.. Görəkl bir şey tapa bildinizmi?.. Yaxşı, gəlin yaxından tanış olaq!.. Evimə buyurun... Həmişə əziz qonağımsınız... Birlikdə təcrübə apararıq... Mənim hava nasosumu görmüsünüz?.. Onda belə!.. Mon cher... Sabah axşam bir neçə dostum çay içib buterbrod yeməyə və xoş söhbətlərlə əylənməyə bizə gələcək, möhtərəm vücudunuzu da onlara qatın... Siz orada yaraşlıq cavan oğlanla tanış olacaqsınız, onu mənə tamam ayrı cür təqdim eləyiblər... Bon soir², mon cher... Salamət qalın, əzizim, au revoir³... Sağ olun!.. Yəqin ki, sabah mühazirəyə gələcəksiniz?.. Yaxşı, mon cher, xudahafiz!

Valtazarın cavabını gözləmədən, professor Moş Terpin qızı ilə bərabər ordan uzaqlaşdı.

Heyrətdən quruyub qalmış Valtazar gözlərini belə qaldırmağa cürət eləməirdi, ancaq Kandidanın baxışı onun sinəsini yandırır. O, qızın nəfəsini duyur, ürəyi xoş duyğulardan quş kimi çirpınırdı. Onun əhvalı yaxşılaşdı, yarpaqların arasında gözdən itincə Kandidanın arxasınca heyran-heyran baxdı. Sonra tələsmədən meşəyə qayıtdı ki, həmişəkindən daha xoş xəyallara dalsın.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

Fabian deməyə söz tapmadı. Kandida və qızlar balıq yeyə bilməzlər. Moş Terpinin evində çay məclisi. Gənc şahzadə.

Meşə çığı ilə kəsə gedən Fabian elə bildi ki, qabaqca çapan cırt-danı qabaqlayacaq. Amma səhv eləyirdi: kolların arasından çıxanda

¹ Mənim əzizim (fr.)

² Gecəniz xeyirə qalsın (fr.)

³ Xudahafiz (fr.)

gördü ki, qədd-qamətli bir cavan atlı balacaya qoşuldu və onlar şəhər darvazalarından içəri girdilər.

Fabian öz-özünə:

– Hm! – dedi. – Bu siçan yekə atının belində Kerepesə məndən tez çatdısa, onun gəlişiyə şəhərdə başlanacaq məzhəkənin tamaşasına özümü yetirəcəyəm. Hərgah bu əcaib varlıq, doğrudan da, tələbədirsə, onu “Qanadlı at”a göndərəcəklər. Əgər o, cır səslə “dur!” deyib ora yaxınlaşacaqsa, çəkmələrini vızıldadıb, sonra özü yerə dığırılacaqsa, tələbələr şaqıldayıb güləndə qəzəblənəcəksə, gör onda nə qiyamət qopacaq!

Şəhərə yenidən çatmış Fabian elə fikirləşdi ki, “Qanadlı at” mehmanxanasına gedən bütün küçələrdə rast gələcəyi adamların hamısı güləcək. Amma yox. Adamlar onun yanından sakit, təmkinlə keçirdilər. “Qanadlı at”ın yanına söhbətə yığılmış tələbələr də o cür təmkinlə gəzişirdilər. Fabian yəqin elədi ki, balaca hələ buralara gəlib çıxmayıb, ancaq birdən mehmanxananın darvazasından boylananda gördü ki, balacanın qəşəng atını tövləyə çəkib apardılar. Rast gəldiyi birinci tanışından bura qəribə, əcaib cırtanın gəlib-gəlmədiyini soruşdu. Fabian, özünü tələbə kimi qələmə verən cırtanla olan sərgüzəştini danışanda, tələbə də, başqaları da bu barədə heç nə eşitməmişdilər. Hamı söhbətə gülsə də, onu inandırdılar ki, təsvir etdiyi vücudu buralarda görməyiblər. Amma on dəqiqə olar, ya olmaz “Qanadlı at” mehmanxanasına gözəl atların belində iki boylu-buxunlu cavan düşüb.

Fabian soruşdu:

– Onlardan birinin atını indicə tövləyə apardılar, odurmu?

Kim isə cavab verdi:

– Özüdür ki var, özüdür ki var. Bu atın belindəki boyca uca olmasa da, zərif vücudlu oğlandır, üzü xoşagəlimlidir, buruq saçlarının gözəlliyi də təsvirə gəlməz. Həm də, görünür, qiyamət at minəndir, bizim knyazın birinci atminəni kimi eyni cəldlik və çevikliklə atdan yerə tullandı.

Fabian ucadan soruşdu:

– Tullananda da, tullananda da uzunboğaz çəkmələri tappılı ilə yerə düşmədi, özü də ayağının altına dığırılmadı?

Hamı birağızdan cavab verdi:

– Nə danışsən, qətiyyəni? Bu nə boş söhbətdir, qardaş! Bu zərif vücutlu yad süvari, belə gözəl atminən?!

Fabian heyrdən quruyub qalmışdı. Bu vaxt Valtazarı küçə ilə gələn gördü. Tez üstünə cumub, darta-darta onu camaatın yanına gətirdi və dedi ki, şəhər kənarında onların rastına çıxan, atdan yum-balanıb yığılan cırtıdan indicə bura gəlib, hamı da onu zərif qamətli gözəl oğlan və misilsiz atminən hesab edir.

Valtazar ciddiyyət və təmkinlə:

– Bax, görürsən, – dedi, – bax, görürsənmi, dostum Fabian, bədbəxt, təbiətin məğmun elədiyi adamlara hamı sən kimi qəddarlıqla gülmür...

Fabian onun sözünü kəsdi:

– Ay Allah, axı söhbət ələ salmaqdan, qəddarlıqdan getmir, söhbət ondan gedir ki, turpa oxşar, boyu bir qarış cırtıdan zərif qamətli cavan, qəşəng oğlan demək olarmı?

Balaca tələbənin boyuna və zahiri görkəminə gəlincə, Valtazar Fabianın dediklərini təsdiqləməli oldu. Oradakılar inandırıldılar ki, kiçik atlı zərif və qəşəngdir, Fabianla Valtazar isə israr edirdilər ki, ondan eybəcər cırtıdan görməyiblər. Söhbət bununla qurtardı, hamı da heyret içində dağılışdı.

Axşam düşdü, dostlar evə yollandılar. Valtazar heç özü istəmədən, professor Moşa rast gəldiyini, sabah axşam onlara çay içməyə dəvət edildiyini birnəfəsə dostuna danışdı.

Fabian ucadan:

– Necə xoşbəxtsən, – dedi, – bax gör necə xoşbəxtsən!.. Orada öz istəkini, füsunkar mamzəl Kandidanı görəcəksən, söhbətinə qulaq asacağısan, onunla danışacağısan!

Bərk incimiş Valtazar Fabiandan aralandı və tək getmək istədi. Ancaq fikrindən daşındı, dayandı, incikliyi üzə vurmayaq dedi:

– Bəlkə də, məni ağılsız, səfeh aşıq hesab etməkdə haqlısan, dostum, görünür, mən elə o cürəm. Lakin bu səfehlik ruhumu əzən, mənə əziyyət verən dərin yaradır, hərgah ona ehtiyatsızlıqla toxunsan, ağrısı məni daha artıq ağılsız hərəkətlərə sövq edər. Ona görə, dostum, əgər məni ürəkdən istəyirsənsə, yanımda Kandidanın adını çəkmə!

Fabian:

– Sən yenə, – dedi, – sən yenə hər şeyi qara rəngdə görürsən, əziz

dostum Valtazar, ancaq bu halında səndən ayrı şey gözləmək olmaz. Lakin aramızda inciklik olmasın deyə, söz verirəm ki, sən özün imkan yaratmayınca Kandidanın adını dilimə gətirməyəcəyəm. İcazə ver, bu gün təkcə onu deyim ki, vurğunluğunun sənə başına gətirəcəyi oyunları mən indidən görürəm. Kandida mehriban, qəşəng qızıdır, amma xəyalpərvər, qaraqabaqdır və sənə qətiyyəni tay deyil. Onunla yaxından tanış olanda onun səmimiyyətində, sən təbiətində hər şeydə axtardığın şəriyyəti görməyəcəksən. Sən boş xəyallara dalacaqsan, hər şey də sənəin aləmində birdəfəlik dəhşətli əzab və dərin ümitsizliklə nəticələ-nəcək. Onu da deyim ki, mən də sənəin kimi sabah professorun evinə dəvət olunmuşam, o da bizi gözəl təcrübələri ilə əyləndirəcək!.. Gecən xeyrə qalsın, böyük xəyalpərvər! Sabahki gün kimi vacib bir gün ərəfəsində yata biləcəksənsə, yat!

Bu sözlərlə Fabian dərin fikrə qərq olmuş dostunu tərk etdi... Kan-dida ilə Valtazarı qarşıda gözləyən uğursuzluğu qabaqcadan görürdü, çünki ikisinin də xasiyyəti belə fikirləşməyə hər cür əsas verirdi.

Hər görəndə deyirdi ki, Kandida qənişsiz gözəldir; gözlərindən saçıl-an işıq ürəklərə düşürdü, azca qalın al dodaqları vardı. Yadımda deyil, qəribə şəkildə hördüyü gözəl saçları açıq-sarı, yoxsa şabalıdı idi, ancaq o yaxşı yadımdadır ki, o saçların qəribə bir xüsusiyyəti vardı: onlara çox baxdıqca tündləşirdi; qamətli, ucaboylu, zərif hərəkətli bu qız xoş məclislərdə füsunkar, cazibədar olurdu. O zahiri gözəlliyə heyran qalan kəs heç fikirləşməzdi də ki, onun əlləri, ayaqları bu qədər zərif də ola bilər. Həm də Kandida artıq Getenin “Vilhelm Mayster”ini, Şillərin şeirlərini, Fukenin “Sehrli üzüyü”nü oxumuş və orada yazılanların, demək olar, hamısını unutmuşdu. Fortepianoda pis çalmırdı, bəzən hətta oxuyurdu da, ən yeni fransız və qavotları¹ oynayır, yuyulmağa verilməzdən əvvəl narın xətlə paltarların siyahısını yazırdı. Şayəd bu sevimli qızda mütləq bir eyib tapmaq istəsəydin, deyə bilərdin ki, qalın səslə danışır, belindəki ipləri tarım çəkir, təzə şlyapa üçün həddən artıq sevinir və çay içəndə həddən çox pirojna yeyir. Əlbəttə, coşqun təbli şairlər Kandidanın bir xeyli cəhətini bəyənmişdilər, amma onların tələbləri mənəgər saya gələr? Ən əvvəl, onlar istəyirlər ki, onların hər kəl-məsindən xanım qız bihuş olmaq dərəcəsinə vəcdə gəlsin, dərinəndən

¹ Fransız və qavot – rəqs növləri

köks ötürsün, gözləri axsın, hərdən azacıq qəşş eləsin, hərdən də lap gözləri dumanlansın. Bu, məlahətin lap yüksək zirvəsidir. Bundan başqa, yuxarıda adını çəkdiyimiz xanım qız şairin şeirlərini qəlbindən axan musiqi ilə oxuyur və özü də mərzə mübtəla olur, elə özü də şeir qoşur. Ancaq bu, aşkar olanda çox utanır, hərçənd şeirlərini elə özü gözəl xətlə ətirli kağıza köçürür, öz əsərini şairə ötürür, şair də, öz növbəsində, vəcdə gəlib xəstələnir. Buna görə onu qınamaq da olmaz. Şair-təbiətli tərkidünyalar da var ki, lap ağ eləyirlər, fikirləşirlər ki, əgər qız gülürsə, yeyir, içir, son dəbdə qəşşəng geyinirsə, bu, incəliklə, məlahətə bir yerə sığmaz. Az qala, sırğa taxmağı və balıq yeməyi qızlara qadağan edən müqəddəs İeronimə oxşayırlar. Bu müqəddəs deyir ki, qızlar bəzi ədvəcat qatılan azacıq göyərtilə qidalanmalı, həmişə ac olmalı, aclığı hiss eləməməli, bədənlərini gizlədərək kobud, pis tikilmiş paltar geyməlidirlər. Ən başlıcası da, ömür yoldaşı seçəndə ciddi, rəngi solğun, qaraqabaq, bir az da səliqəsiz qız seçmək lazımdır!..

Kandida çox şən və sadələvh bir varlıq idi, ona görə də zarafatın zərif qanadlarında pərvaz edən məzəli söhbətləri hər şeydən artıq xoşlayırdı. Ona gülməli görünən hər söhbətə ürəkdən gülürdü, heç vaxt köks ötürmürdü, təkcə pis hava onun gəzintisinə mane olanda, yaxud nə qədər ehtiyatlı tərpsənsə də, təzə örpəyinə ləkə düşəndə ah çəkirdi. Ciddi səbəb olanda dərin, səmimi hisslərini bürüzə verirdi, bu da yüngül hissiyata qapılmaqla nəticələnirdi. Mehriban oxucu, biz sənənlə coşqun təbiətli adamlar olmadığımızı görə belə çıxır ki, bu qız bizə çox xoş gələrdi. Valtazara gəlincə, burada məsələ tamamilə ayrı cür ola bilərdi!.. Nə isə, adi, ayıq-sayıq Fabianın peyğəmbərliyinin nə qədər doğru olub-olmadığı, yəqin ki, tezliklə aşkara çıxacaq!..

Tamamilə təbiidir ki, Valtazar dərin narahatlıqdan, təsvirəgəlməz xoş duyğulardan bütün gecəni yata bilmədi. Sevgilisinin surəti gözü-nün önündən çəkilməyən cavan oturub, bir xeyli gözəl şeir yazdı ki, bunlar bülbülün qızılıgülə məhəbbəti haqqında mistik hekayət şəklində onun əhvalını təsvir edirdi. Bu şeirləri o, Moş Terpinin evindəki ədəbi – çay məclisinə aparmaq istəyirdi ki, fürsət düşsən kimi Kandidanın açıq ürəyinə atəş açsın.

Şərtləşdikləri vaxtda dostunun ardınca gələn Fabian, onun həmişəkindən daha qəşşəng geyindiyini görəndə qımışdı. Valtazarın əynində

diyir-diyir parçadan kəşik qollu sürtük vardı, yaxalığı da zərif dilik-dilik Brüssel krujevasındandı. Ayağında hündür, nazik dabanlı, gümüşü saçaqlı fransız uzunboğaz çəkməsi, başında çox incə mahuddan ingilis şlyapası, əllərində də uşaq əlcəkləri vardı. Beləliklə, o, sözsüz, alman geyimində idi və bu geyim ona çox yaraşır. Saçını qəşəng burmuş, qısa saqqalını da səliqə ilə daramışdı.

Moş Terpinin evində alman qızlarının qədim geyimində, hamının həmişə görməyə adət etdiyi üzügülər, hər baxışı, hər sözü, bütün varlığı ilə adama xoş gələn Kandida onu qarşılayanda vəcdə gəlmiş Valtazarın ürəyi çırındı.

Kandida, gözəl Kandida buğlanan çay fincanını özü onun üçün gətirəndə hissləri coşmuş Valtazar köks ötürdü:

– Ah, füsunkar gözəl!

Lakin Kandida odlu gözlərlə ona baxıb dedi:

– Bu, rom, bu, gilənar şirəsi, qızarmış çörək tikələri, bu da şirin qoğallar, buyurun, əziz Valtazar, ürəyiniz nə istəyirsə, yeyin!

Roma, gilənar şirəsinə, qızarmış çörək tikələrinə və şirin qoğallara baxmaq, yemək əvəzinə Valtazar sevgi, həsrət dolu gözlərini füsunkar qızdan çəkə bilmir, ürəyini çulğamış hissləri ifadə etməyə söz tapmırdı. Bu dəm estetika professoru, nəhəng kişi yekə əli ilə arxadan onu qamarladı və özünə sarı elə çevirdi ki, Valtazar yerə xeyli çay dağıtdı. Professor da gur səslə bağırdı:

– Əziz Lukas Kranax, bu zəhrimar suyu hortuldatmayın, öz alman mədəniyi tamam korlarsınız... Qiyamət oğlan Moş qonşu otaqdan bir cərgə əla Reyn şərabı şüşəsi düzüb, indi onların işinə baxarıq!

Bunu deyib, yazıq oğlanı arxasınca dartdı.

Ancaq qonşu otaqdan balaca, çox əcaib bir cırtdanın əlindən tutmuş professor Moş Terpin onlara tərəf gəlir və ucadan deyirdi:

– Xanımlar və ağalar, izin verin, nadir qabiliyyəti olan cavan oğlanı sizə təqdim edirəm. O, şübhəsiz, sizin rəğbətini qazanacaq, diqqətinizə layiq olacaq. Bu, gənc cavan Sinnober-Fındıqoberdir, bizim universitetə elə dünən gəlib, hüquqşünaslığı öyrənmək fikrindədir!

Fabianla Valtazar elə ilk baxışdan şəhər kənarında onların rastna çıxan və atdan digirlənən əcaib yerdombalanını tanıdılar.

Fabian Valtazara astaca:

– Bəlkə, ona təklif eləyim, – dedi, – bəlkə, indi bu cırtdana təklif eləyim ki, lehimləmə borusu, ya da çəkmə bizi ilə mənimlə döyüşsün? Axı bu dəhşətli rəqibimə qarşı ayrı cür silah işlədə bilmərəm.

Valtazar dedi:

– Utan, bu bədbəxt, təbiətin məğmun elədiyi adamı ələ salmaqdan utan. Axı eşidirsən ki, o çox nadir qabiliyyət sahibidir və demək, təbiət onu məhrum etdiyi cismani ləyaqətləri mənəvi keyfiyyətləri ilə ödəyir.

Sonra o, balacaya üz tutdu:

– Hörmətli cənab Sinnober, əminəm ki, dünən atdan yığılmağımızın zərərli nəticəsi olmayıb?

Sinnober əlindəki kiçik əsanı arxadan özünə dayaq verib, barmaqlarının ucunda elə qalxdı ki, Valtazarın qurşağınacan oldu. Başını geri atıb, yuxarı odlu-qəzəbli bir baxış fırlatdı və qəribə cırıltılı, gur səslə dedi:

– Bilmirəm nə buyurursunuz, nədən danışsınız, cənab!.. Atdan yığıldım?.. Mən atdan yığıldım?.. Yəqin, siz bilmirsiniz ki, mən dünyada ən birinci atminənəm, bilmirsiniz ki, kirasir polkunda könüllü surətdə məşq keçmişəm və meydançada zabitlərə və sıravı əsgərlərə at sürmək öyrətmişəm!.. Hm, hm... Atdan yığılmaq... heç kim yox, mən atdan yığıldım!

O, birdən dönmək istədi, ancaq özünə dayaq verdiyi əsa sürüşüb yerə düşdü və cumbulu vücudu Valtazarın ayaqları altına dığırlandı. Valtazar əyilib, onu yerdən qaldırmaq istədi, bilmədən əli onun başına toxundu. Bu dəm balaca elə cır səslə çığırdı ki, bütün zalda boğuq əks-səda qopdu, qonaqlarsa qorxudan yerlərindən dik atıldılar. Onlar Valtazarı dövrəyə alıb, bir-birinə aman vermədən soruşdular ki, niyə o, belə bərk ciyildədi.

Professor Moş Terpin dedi:

– İnciməyin, cənab Valtazar, ancaq bu, bir az qəribə zarafat idi. Yəqin, siz istəyirdiniz biz fikirləşək ki, kim isə pişiyin quyruğunu basıb!

– Pişik... pişik... pişiyi qovun, – deyib, əsəbləri zəif bir xanım qorxudan qəşş elədi! Həmin mərzə tətulmuş bir neçə ahıl kişi də “pişik, pişik” deyər çığırib, otaqdan qaçdı.

Xırdaca şüşəsindəki ayılma dərmanının hamısını ürəyi getmiş xanımın üzünə tökən Kandida astadan Valtazara dedi:

– Elə pis, bərkdən miyovuldamağınızla bizi nə bəlaya saldınız, əziz cənab Valtazar!

Cavan oğlan özü də bilmədi ona nə olub. Həyədan, hirsdən turp kimi qızarmış Valtazar ağzını açıb danışa bilmir, deyə bilmirdi ki, cır səslə çıxıran o deyildi, balaca cənab Sinnober idi.

Professor Moş Terpin gördü ki, oğlan pərt olub. Yaxınlaşıb, halı-yananlıqla dedi:

– Yaxşı, yaxşı, sakit olun, əziz cənab Valtazar. Mən hər şeyi gördüm. Əyilib, əl-ayağınız üstə tullana-tullana qəzəbli pişiyi qiyamət şəkildə yamsılıyırdınız.

– Lütf edin, – Valtazar odlu-odlu birnəfəsə danışdı, – lütf edin, hörmətli cənab professor, mən deyildim axı...

– Eybi yoxdur, eybi yoxdur, – professor onun sözünü kəsdi.

Kandida onlara yaxınlaşdı. Professor qızına dedi:

– Könlünü al, mehriban Valtazarın könlünü al, bu əhvalatın içində o, başını lap itirib.

Ürəyiyumşaq Kandidanın gözlərini yerə dikib, çox pərt olmuş zavallı Valtazara bərk yazığı gəlirdi. O, əlini oğlana uzadıb xoş təbəsümlə pıçıldadı:

– Pişikdən elə bərk qorxan adamlar da çox gülməlidirlər.

Valtazar Kandidanın əlini coşqunluqla dodaqlarına sıxdı. Kandida mehriban baxışlı mavi gözlərini ona dikdi. Valtazar sevindiyyindən yerə-göyə sığmırdı. Daha nə Sinnober, nə də pişik ciyiltisi barədə fikirləşirdi... Qarmaqarışıqlıq ötüb-keçdi, sakitlik bərpa oldu. Əsəbləri zəif xanım çay stolunun arxasında oturub, qızarmış çörək tikələrini roma batıraraq bol-bol ötürür və inandırır ki, belə yemək yad qüvvələrin əzə biləcəyi ruhu qüvvətləndirir, qorxudan sonra odlu istək oyadır!..

Küçədə ayaqları altından, doğrudan da, bir pişik sütyüüb keçən o iki ahıl cənab da sakitləşib qayıtdı və çoxları kimi, kart stoluna tərəf yönəldi.

Valtazar, Fabian, estetika professoru və başqa cavan oğlanlar xanımların yanında əyləşdilər. Cənab Sinnober balaca kətli çəkib, onun köməyi ilə divanın üstünə dırmaşmış, iki xanımın arasında oturmuşdu. Qürur dolu işləyən gözlərini oyan-buyana hərlədirdi.

Valtazar qət elədi ki, bülbülün qızılgülə məhəbbəti haqqındakı şerini oxumaq vaxtı gəlib çatıb. Cavan şairlərə xas azacıq utancaqlıqla

dedi ki, qorxur, şeir oxumağı belə yüksək məclisin xoşuna gəlməsin, onu darıxdırsın. Lakin hörmətli məclisin xeyirxahlığına və güzəştinə ümid edərək, ilhamının ən yeni məhsulu olan bu şerini oxumağa cürət edir.

Bir halda ki xanımlar bütün şəhər xəbərlərini danışib qurtarmışdılar, bir halda ki xanım qızlar prezidentin sarayındakı balı yerli-yataqlı müzakirə eləmişdilər və hətta yeni dəbli şlyapalar barədə vahid fikrə gəlmişdilər, bir halda ki kişilər təzədən yeyib-içmək əhvalatına iki saatdan tez başlaya bilməyəcəkdilər, hamılıqla Valtazardan rica etdilər ki, məclisi bu cür ülvü zövqdən məhrum eləməsin.

Valtazar səliqə ilə üzünü köçürdüüyü şeri cibindən çıxarıb, oxumağa başladı.

Həqiqətən coşqun, qüvvətli, əsl şair qəlbindən axıb gələn bu əsər onun özünü getdikcə daha çox ilhama gətirirdi. Getdikcə daha artıq hərarətlə oxumağı, sevən ürəyinin odunu bürüzə verirdi. Qadınların astadan çəkdikləri ahları, “oh” nidalarını eşitdikcə fərəhindən uçur, kişilərin: “Gözəldir! Qiyamətdir! İlahi şeirdir” sözləri onu əmin edirdi ki, şeiri hamını valeh edib.

Nəhayət, oxuyub qurtardı. Hamı da çığıрмаğa başladı:

– Şeirə bax!.. Oradakı dərin fikirlərə bax!.. Şair xəyalına bax!.. Nə gözəl şeirdir!.. Necə şeriyət var onda!.. Çox sağ olun... İlahi zövq üçün sağ olun, əziz cənab Sinnober.

Valtazar ucadan:

– Nə? Siz nə danışırırsınız? – dedi, lakin heç kim ona fikir vermədi, hamı divanda özünü hind xoruzu kimi boğub oturmuş Sinnoberə tərəf cumdu; Sinnober iyrənc səslə fısıldayırdı:

– Rica edirəm... Rica edirəm, bağışlayınız!.. Boş şeydir, onu elə ötəri, gecə tez-tələsik cızmaqara eləmişəm!

Estetika professoru çığırdı:

– Ah, ilahi, Sinnober!.. Mehriban dostum, sən dünyada indi yaşayan şairlərdən ən yaxşısısan... Məndən sonra... Gəl səni bağrıma basım, ruhum mənim!

Bunu deyib balacanı divanın üstündən yuxarı qaldırdı, bağrına basıb öpməyə başladı. Sinnobersə çox şıltaqlıq elədi. O, xırdaca ayaqlarını professorun yekə qarnına döyür, ciyildəyirdi:

– Burax məni... burax məni... incidir... incidir... incidir... gözlərini cırmaqlaram... burnunun yarısını dişlərəm!

– Yox, – professor balaca divanda oturdu, – yox, əziz dost, rədd olsun yersiz təvazökarlıq!

Kart stolundan durub onlara yanaşan Moş Terpin Sinnoberin kiçik əlini əlinə alıb sıxdı və çox ciddi tərzdə dedi:

– Qiyamətdir, cavan oğlan!.. Sizin böyük istedadınızı mənə çox, yox, yox, kifayət qədər tərifləməyiblər.

Sonra professor yenə heyrət içində çığırdı:

– Sizlərdən kim, qızlar, sizlərdən kim saf məhəbbəti, dərin hissləri ifadə edən şeirinə görə misilsiz Sinnoberi öz öpüşü ilə mükafatlandırır?

Bu dəm Kandida ayağa durdu, yanaqları qızarmış halda balacaya yaxınlaşdı, diz üstə çöküb, onun iyрэnc, göyərmiş dodaqlarından öpdü.

Valtazar dəli kimi çığırdı:

– Bəli, bəli, Sinnober... Sinnober, sən bülbül və qızılgül haqqında qəlboxşayan şeir yazmısan, indicə aldığın bu gözəl mükafat sənə halaldır!..

Sonra Fabian onu qonşu otağa dartıb dedi:

– Zəhmət çək, mənə diqqətlə bax, sonra açıq-aşkar, vicdanla de, mən tələbə Valtazaram, ya yox, doğrudanmı sən Fabiansan və biz sənənlə, doğrudan da, Moş Terpinin evindəyik, yuxuda deyilik... ağılınız çaşmayıb ki... Burnumu çimdiklə, ya da silkələ məni ki, bu lənətəgəlmiş çaşqınlıqdan ayılıam!

Fabian:

– Belə şey olar, Kandida bu balacanı öpüb deyə, qısqançlıq ucbatından belə dəlilik eləmək olar?! Sən özün etiraf eləməlisən ki, onun oxuduğu şeir, doğrudan da, qiyamətdir, – dedi.

Heyrətə gəlmiş Valtazar ucadan:

– Fabian, – dedi, – sən nə danışırsan?

Fabian sözünə davam etdi:

– Hə də, hə də, balacanın şeiri qiyamətdir və elə bilirəm ki, o, Kandidanın öpüşünə layiqdir... Ümumiyyətlə, bu əcaib cumbulu vücudda gözəl boy-buxundan daha vacib ləyaqətlər gizlənib. Amma lap zahiri görkəminə gəlcə də, o, mənə əvvəlki kimi eybəcər görünür. O, şeir oxuduqca, daxili coşqunluğu üzünün cizgilərini elə gözəlləşdirirdi ki,

mənə yaraşığı, boylu-buxunlu cavan kimi görünürdü, hərçənd stolun dalından zorla gözə dəyirdi. Qısqançlığı at bir kənara, şairlə şair kimi dost ol!

– Nə? – Valtazar qeyzlə çıxırdı. – Nə? Öz əllərimlə boğmaq istədiyim bu lənətəgəlmiş idbarla dost olum?

Fabian dedi:

– Demək, inandırıcı dəlillərin heç biri sənə təsir eləmir. Yaxşı, zala qayıdaq, orda nəşə təzə əhvalat var, ordan razılıq nidaları eşidilir.

Valtazar ixtiyarsız halda dostunun dalınca getdi.

Onlar otağa girəndə, üzündə heyrət ifadəsi donmuş Moş Terpin ortada dayanıb, əlində təcrübə alətləri tutmuşdu: o indicə bir fiziki təcrübə keçirmişdi. Bütün məclis Sinnoberin başına toplaşmışdı, o da əsasını özünə dayaq verib, barmaqlarının ucunda yellənirdi və hər tərəfdən yağın tərifləri qürurla qəbul edirdi. Sonra hamı yenə təzə, maraqlı möcüzə göstərən professoru sarı çevrildi. O qurtaran kimi, yenə balacanı dövrəyə alıb çıxırışdılar: “Gözəldir!.. Qiyamətdir, əziz cənab Sinnober!..”

Axırda Moş Terpin də cumbulunun yanına cumub, gur səslə qışqırdı:

– Gözəldir!.. Qiyamətdir, əziz cənab Sinnober!

O şəhərin universitetində oxuyan cavan knyaz Qreqor da məclisdəkilərin arasında idi. Knyaz çox yaraşığı idi, hərəkətləri, davranışı da elə nəcib, elə sərbəstdi ki, əsil-nəcabəti və ən yüksək kübar cəmiyyətdə davrandığı, bu hərəkətlərdə özünü büruzə verirdi.

Knyaz Qreqor Sinnoberdən bircə addım uzaqlaşmır və onu gözəl şair, mahir fizik alim kimi tərifləyirdi.

Yanaşı dayanmış bu iki nəfər mənşərə yaradırdı. Burnunu çox dik tutmuş, nazik ayaqları üstündə zorla dayanmış bu cumbulu adam gözəl qamətli Qreqordan yerlə göy qədər fərqlənirdi. Lakin bütün qadınların nəzəri knyaza yox, şeytancıq kimi barmaqlarının ucunda qalxıb-düşən, yerində tullanan bu balacaya dikilmişdi.

Professor Moş Terpin Valtazara yaxınlaşdı:

– Himayə etdiyim əziz Sinnober barədə sözün nədir? – dedi. – Bu adamda üzə çıxmamış çox şeylər var ki, ona diqqətlə fikir verəndə mən, deyəsən, onun əsl vəziyyətini başa düşürəm. Ona tərbiyə vermiş və

mənə tövsiyə etmiş keşiş onun əsli-nəsli haqqında çox müəmmali danışıb. Amma bir onun alicənab görkəminə, zərif hərəkətlərinə baxın. Əlbəttə ki, o, knyaz nəslindəndir, bəlkə də, hansı kralınsa oğludur?

Bu dəm xəbər verdilər ki, nahar süfrəsi hazırdır. Sinnober ayaqlarını zorla sürüyüb, özünü Kandidaya yetirdi, yöndəmsiz halda onun əlindən tutdu və yemək otağına apardı.

Bədbəxt Valtazar özünü gecənin zülmətinə, tufana, yağışa vurub, qəzəb və hiddət içində evə qaçdı.

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

İtalyan skripkaçısı Sbiokka Sinnoberi kontrabasin içinə basacağı ilə hədələdi, referendari¹ Pulxer isə xarici işlərə yol tapmadı. Gömrükxana məmurları və ehtiyac üçün saxlanmış möcüzələr haqqında. Valtazar əsanın yumru başı ilə necə sehləndi.

Valtazar qalın meşədə hündür, mamırlı daşların üstündə oturub, fikirli-fikirli uçuruma baxırdı; aşağıda, qayaların, sıx kolluqların arası ilə uğuldaya-uğuldaya köpüklü çay axırdı. Göy üzündə cərgələnmiş qara buludlar dağların zirvəsindən aşıb, yox olurdu; ağacların, suların boğuc iniltiyə oxşar səsi qaranlıq meşədən səmaya qalxan və buludların ardınca cuman vəhşi quşların qulaqbatırıcı çığırtısına qarışırdı...

Valtazara elə gəlirdi ki, sehrli meşə səsləri arasında təbiətin qəmgin uğultusunu eşidir, sanki, özü də uğultunun içində əriyib yox olacaqdı. Elə bil, varlığı daimi əzablardan yoğrulmuşdu. Dərddən ürəyi parçalanırdı, gözlərindən şəffaf yaşlar axanda elə bilirdi ki, meşə sellərinin ruhları aşağıdan ona baxır, şırnaqlar arasında bəyaz əllərini uzadıb, onu sərin uçuruma çəkmək istəyir.

Budur, hardansa uzaqlardan sümsünün aydın, şən səsi eşidildi, bu səslər Valtazarın ürəyinə təsəlli oldu və onda şirin duyğular, xoş ümidlər oyatdı. O, ətrafına baxdı, sümsülər hələ də səslənirdi, indi daha meşələrin yaşıl kölgəliyi elə kədərli, küləyin uğultusu, kolluqların pıçıltısı elə yanıqlı görünmədi. Dili də söz tutdu.

– Yox, – dedi və oturduğu yerdən sıçradı, odlu baxışlarını uzaqlara zillədi, – yox, hələ ümidimi itirməmişəm!.. Gün kimi aydındır ki, həyatıma nəsə qara bir qüvvə, sehr daxil olub, ancaq mən bu tilsimi

¹ Referendari – təcrübə keçən şəxs

qırıb dağıdacağam, lap ölsəm belə... Mən hisslərimin cilovunu açıb buraxdığım, sinəmi yandıran hisslərə boyun əydiyim və sevdiyim gözəl Kandidaya ürək açdığım dəmdə məgər onun gözlərində öz bəxtiyarlığımı görmədimmi, məgər bunu onun əlimi sıxmağından duymadımımı?.. Lakin bu idbar gələn kimi bütün məhəbbət seli ona sarı yönəldi. Kandida bu iyrenc eybəcərdən gözüni çəkmiş, bu yön-dəmsiz cırtıdan ona yaxınlaşanda, cürət eləyib lap əlinə toxunanda qızın sinəsindən ehtiras dolu nidalar qopur... Görünür, o cırtıdan tilsimlidir. Əgər mən ara sözüən inansaydım, elə bilirdim ki, balaca sehrlənib və adamları ovsunlayır. Təbiətin məğmun elədiyi bu eybəcəri hamı ələ salıb güldüyü halda, ağılsızlıq deyilmi ki, camaat arasına çıxan kimi onu da ağıllı, ən bilikli, hətta yaraşlıq, indi bizim aramızda olan tələbə kimi tərifləyirlər?.. Eh, nə danışaram! Məgər mən də özümü elə aparmıram, məgər mənə də hərdən elə gəlmirmi ki, Sinnober ağıllı və qəşəngdir?.. Yalnız Kandidanın yanında bu ovsun mənə batmır, cənab Sinnober də necə varsa, elə o cür, səfeh, iyrenc cırtıdan olaraq qalır... Eybi yoxdur! Mən bu düşməyə təslim olmaram, ürəyimin dərin guşəsindəki bir duyğu mənə deyir ki, gözləmədiyim bir təsadüf bu pis niyyətli eybəcərlə döyüşməyə imkan verəcək!

Valtazar geri, Kerepesə qayıtdı. Ağacların arasındakı cıgırla yeriyərkən, kənd yolunda yüklü, kiçik bir kolyaska gördü; ordan kim isə ağ yaylıq yelləyib onu salamlayırdı. Valtazar kolyaskaya yaxınlaşanda cənab Vinçenso Sbiokkanı, bütün dünyada məşhur, mahir skripkaçalanı tanıdı; iki il dərs aldığı bu usta çalğışını gözəl ifasına görə yüksək qiymətləndirirdi.

Kolyaskadan yerə tullanan Sbiokka ucadan:

– Nə yaxşı, – dedi, – nə yaxşı ki əziz cənab Valtazar, mənim əziz dostum və şagirdim, nə yaxşı ki burda sizə rast gəldim; burda sizinlə səmimi vidalaşa bilərəm.

Valtazar:

– Nə danışsınız, – dedi, – nə danışsınız, cənab Sbiokka, yəni, doğrudan, Kerenesi tərkdirsiniz? Axı burada hamı sizin hörmətinizi saxlayır, sənətinizi uca tutur, burda heç kəs sizdən ayrılmaq istəməzdi.

– Bəli, – qəzəbdən sifəti allanmış Sbiokka dedi, – bəli, cənab Valtazar, mən bu yeri tərkdirəm, burda hamı dəli olub, bura nəhəng

bir dəlixanadır... Siz dünən mənim konsertimə gəlməmişdiniz, çünki şəhər kənarında gəzirdiniz, gəlmiş olsaydınız, aqlını itirmiş camaatın hücumundan məni müdafiə edərdiniz!

Valtazar heyrətlə çıxırdı:

– İlahi, nə olub axı, deyin görüm, nə olub?

Sbiokka sözünə davam etdi:

– Mən Viottinin ən çətin konsertini çalırdım. Bu ifa mənim fəxrim, mənim sevincimdir. Siz onu mənim ifamda eşitmisiniz, o həmişə sizi vəcdə gətirib. Dünən mən lap xoş əhvalda idim, demək istəyirəm ki, huşa getmişdim, özümü unutmuşdum, demək istəyirəm ki, heyrlənmişdim. Dünyada heç bir skripkaçı, heç Viottinin özü də məndən yaxşı çala bilməzdi. Çalıb qurtaran kimi qızğın alqış qopdu, bilirdim də elə olacaq, demək istəyirəm, furore oldu. Skripka qoltuğumda, biriki addım qabağa gəldim ki, nəzakətlə baş əyim... Lakin bu dəm nə gördüm, nə eşitdim! Mənə qətiyyənlə fikir vermədən, hamı zalın bir bucağına yığışib çıxırdı: “Bravo, bravissimo, ilahi Sinnober!.. Çalğıya bax!.. Nə gözəl, necə ifadəli çalğı, necə ustalıq!” Mən ora qaçıb camaatı araladım və nə gördüm! Cılız, boyu bir qarış cırtıdan dayanıb, murdar səslə cırıldayır: “Təşəkkür, təşəkkür edirəm, bacardığım kimi çaldım, doğrudur, mən indi Avropada və dünyanın başqa qitələrində ən güclü skripkaçıyam”. Mən qışqırdım: “Ay sizə nə deyim, çalan kim idi, mən, yoxsa bu böcək?” O da hey cırıldayır: “Təşəkkür edirəm, minnətdaram”... Bu yerdə özümü saxlaya bilmədim, üstünə cumdum ki, qamarlayım onu. Adamların hamısı üstümə tökülmüşdü, qibtə, qışqançlıq, paxıllıq barədə səfeh-səfeh danışıdılar. Bu dəm kim isə çıxırdı: “Hələ bəstəkarlığı necədir!” Hamı da birağızdan onun səsinə səs verdi: “Hələ bəstəkarlığı necədir! İlahi Sinnober! Böyük bəstəkar”. Lap özümdən çıxdım, qışqırdım: “Nə olub sizə, dəli olmusunuz, aqlınız çaşılıb? Bu, Viottinin konserti idi, onu çalan da mən idim, mən, dünyada məşhur olan Vinçenso Sbiokka!” Lakin onlar məni qamarlayıb, italyan quduzluğuna barədə danışa-danışa zorla qonşu otağa apardılar, mənimlə ruhi xəstə, dəli adam kimi rəftar edirdilər. Çox keçməmiş sinyora Braqatsi hövlnak otağına gəlib, qəşş etdi. Mənim başıma gələn əhvalat onun da başına gəlmiş. O, ariyasını oxuyub qurtaran kimi zal guruldayıb: “Bravo, bravissimo, Sinnober!” Hamı da çıxır ki, dünyada Sinnober

kimi ikinci müğənni yoxdur, o da lənətə gəlmiş “təşəkkür, təşəkkür edirəm” sözlərini cırıldaıyb. Sinyora Braqatsinin ürəyi gedib, orda yıxılıb, indicə canı çıxar, mən də ağlımı itirmiş camaatın əlindən qaçmaqla yaxa qurtarıram. Əlvida, əziz cənab Valtazar!.. Əgər təsadüfən sinyor Sinnoberi görüb-eləsəniz, zəhmət olmasa, ona deyin ki, mənim konsertlərimdə gözümə görünməsin. Yoxsa mütləq onun böcək əllərindən yapışıb, rezonator yarığından kontrabasın içinə dürtərəm. Qoy orda ömrü boyu konsertlər ifa eləyib, ariyalar oxusun, feyz aparsın. Əlvida, əziz, istəkli Valtazar, skripkanı da atmayın!

Bu sözləri deyib, cənab Vinçenso Sbiokka quruyub qalmış Valtazarı qucaqladı və kolyaskaya minib, gözdən itdi.

Valtazar öz-özünə:

– Məgər mən haqlı deyiləm, – dedi, – məgər haqlı deyiləm ki, bu dəhşətli əcinnə, bu Sinnober tilsimlidir, adamları ovsunlayır?..

Həmin anda onun yanından rəngi qaçmış, özünü itirmiş, üzündən dəlilik və ümitsizlik yağan cavan bir oğlan şütüyüb keçdi. Valtazarın ürəyi ağrıdı. Ona elə gəldi ki, bu oğlan onun dostlarından biridir və cəld onun dalınca meşəyə yollandı. İyirmi-otuz addım getmişdi ki, gözüne referendari Pulxer dəydi: referendari uca bir ağacın altında dayanıb, baxışlarını göylərə dikmişdi.

– Yox, – deyirdi. – Daha belə rüsvayçılığa dözmək olmaz!.. Bütün ümidlərim puça çıxdı!.. Məni ancaq məzar gözləyir... Əlvida... həyat... dünya... ümid... sənə də əlvida, sevdiyim.

Ümidlərini itirmiş referendari ətəyinin altından tapançasını çıxarıb, alına dayadı.

Valtazar yel kimi şığıyıb tapançanı onun əlindən aldı, uzağa tulladı və çığırdı:

– Pulxer! Allah xatirinə, de görüm sənə nə olub, sən nə iş tutursan?!

Referendari bir müddət özünə gələ bilmədi. Yarıbaygın halda otun üstünə çökdü; Valtazar onun yanında oturub, təskinlik verməyə başladı, ümitsizliyinin səbəbini bilmədən, necə bacardısı, onu sakitləşdirməyə çalışdı.

Valtazar yüz dəfə soruşdu ki, referendarinin özünü öldürmək kimi qara fikirlərə düşməyinə hansı bəla səbəb olub. Nəhayət, Pulxer dərindən köks ötürüb, sözə başladı:

– Əziz dostum Valtazar, mənim çətin vəziyyətim sənə bəllidir. Sən bilirsən ki, mən bütün ümidlərimi xarici işlər nazirinin təzə gizli rəis yerinə bağlamışdım; sən bilirsən, mən bu vəzifəni necə səylə tutmaq istəyirdim. Mən öz elmi işlərimi təqdim edib, nazirin onları bütünlüklə bəyənməsinə sevinmişdim!.. Bu gün səhər şifahi imtahana necə inamla gəlmişdim!.. Kabinetdə sənin cənab Sinnober kimi tanıdığım eybəcər cırtdanı gördüm. Səfirliyin məni imtahan edəcək müşaviri məni güllə-üzlə qarşılayıb dedi ki, həmin yeri cənab Sinnober də tutmaq fikrindədir, buna görə o müşavir ikimizi də imtahan eləmişdir. Sonra da qulağıma pıçıldadı: “Rəqibinizdən qorxmaya bilərsiniz, cənab referendari, balaca Sinnoberin təqdim elədiyi elmi işlər çox yarıtılmazdır!” İmtahan başlandı, mən müşavirin bütün suallarına cavab verdim, Sinnober isə heç nə bilmirdi, qətiyyən heç nə; cavab vermək əvəzinə, fısıldayıb, anlaşılmaz sözlər mızıldayırdı, heç bir şey başa düşmək olmurdu. Ədəbsiz halda nazik çubuq ayaqlarını yellədir, oturduğu hündür stuldan hətta neçə dəfə yığılırdı da; mən də onu qaldırıb oturtmalı oldum. Xoşhaliqdan ürəyim dağa dönürdü; müşavirin cırtdana saldığı mehriban nəzəri mən acı kinayə kimi başa düşdüm... İmtahan qurtardı. Məni bürümüş dəhşəti necə təsvir edim; müşavir cırtdanı qucaqlayıb, bu sözləri deyəndə, elə bildim məni ildırım vurdu: “İnsan deyil, möcüzədir!.. Biliyə bax... dərrakəyə bax... ağılı itiliyinə bax!” Mənə isə dedi: “Siz məni lap aldatmışdınız, referendari Pulxer... siz ki heç nə bilmirsiniz!.. Bağışlayın, imtahan vaxtı özünüzə ürək-dirək vermək adətiniz əxlaq qaydalarına, nəzakətə tamamilə ziddir! Siz hətta stulda da oturma bilmirdiniz, tez-tez yığılırdınız, cənab Sinnober də qalxmaq üçün sizə kömək edirdi. Diplomatlər tamam soyuqqanlı, təmkinli, ağıllı olmalıdırlar... Adieu, cənab referendari!” Əvvəlcə mən bütün bunları axmaq bir məzhəkə kimi anladım, cəsarət edib nazirin yanına getdim. O isə köməkçiləri vasitəsilə mənə çatdırdı ki, imtahanda özünü elə biabırçı apardığımdan utanıb, gəlişimlə onu tənqə gətirməyim, ona hər şeyi çatdırıblar! Çalışıb tutmaq istədiyim vəzifəni cənab Sinnoberə veriblər!.. Bəli, hansı gözzəgörməz qüvvəsə bütün ümidlərimə son qoydu. Mən taleyin əlində oyuncağa dönmüş həyatımı könüllü olaraq qurban verirəm!.. Məni rahat burax!..

Valtazar çığırdı:

– Yox, yox, yox, əvvəlcə mənə qulaq as!

O, Kerepes darvazası yanında ilk dəfə gördüyü Sinnober barədə nə bilirdisə, hamısını Pulxerə danışdı; Moş Terpenin evində özünün də cırtıdanla olan əhvalatını, indi Vinçenso Sbiokkadan eşitdiyi hadisəni də nəql etdi. Axırda belə dedi:

– Açıq-aşkardır ki, bu iyərnc idbarın bütün hoqqalarının arxasında nəsə bir sirr gizlənilir. Mənə inan, dostum Pulxer, hərgah burada bir til-sim, cadu iş görürsə, ona ancaq mətanətlə sinə gərmək lazımdır, qali-biyyət gələcək, təki mərdlik olsun... Rədd olsun məyusluq, rədd olsun tələsik qərar. Bu əcinnə balasının öhdəsindən birlikdə gələk!..

Referendari sevincək çığırdı:

– Əcinnə balası! Bəli, bu cırtıdan bala əcinnədir, iyərnc əcinnə bala-sıdır, buna şübhə yox!.. Ancaq bu nə işdir başımıza gəlir, Valtazar, qardaşım, biz yuxu aləmində deyilik ki!.. İfrit... sehr-cadu... məgər bunlar çoxdan keçmişlərdə qalmayıbmı? Məgər knyaz Böyük Pafnusiüs neçə il əvvəl maarif yaymayıbmı, hər cür zir-zibili, anlaşılmazlığı ölkəmizdən qovmayıbmı; bu qadağan olunmuş şeylər doğrudanmı yenə ölkəmizə soxulub?.. Lənətə gəlsin! Gərək yubanmadan bu barədə polisə və gömrükkxana məmurlarına xəbər verək!.. Amma yox, yox... bu bədbəxtliyə səbəb yalnız insan ağılsızlığıdır, ya da qorxuram ki, rüsvətxorluqdur... Bu min-min lənətə gəlmiş Sinnober, görünür, çox varlıdır. Neçə gün əvvəl o, zərəbxananın qabağında dayanmışdı, camaat da barmaqla onu göstərüb çışqırırdı: “Bir ceyrana baxın! Orda kəsilən bütün qızıl pullar onundur!”

Valtazar dedi:

– Sakit ol, sakit ol, dostum referendari, bu yaramazın gücü qızıl da deyil, burada nəsə başqa şey var!.. Doğrudur ki, knyaz Pafnusiüs öz xalqının rifahı naminə, gələcək nəslinin xeyrinə maarif yayıb, lakin, hər halda, əcaib, anlaşılmaz şeylər də çox qalıb. Mənə elə gəlir ki, bir-iki möcüzə saxlayıblar. Necə deyərlər, ehtiyat üçün: məsələn, çəlimsiz toxumlardan hələ də uca, qiyamət ağaclar bitir, hətta cürbəcür meyvələr, taxıl, dənli bitkilər yetişir ki, biz bunlarla qarnımızı doldururuq. Rəngarəng çiçəklərə, həşərata isə ləçəklərini, qanadlarını al-əlvan rənglər, naxışlarla bəzənməyə hələ də icazə verilir; bu rəng və naxışların yağlı boya, tutqun sulu boya, ya akvarel olduğunu heç kəs bilmir və hüsxnət müəllimlərinin bircəciyi də o gözəl xəttin nəinki üzünü

köçürə, heç onu oxuya da bilməz!.. E-eh! Bilirsən, referendari, bəzən ürəyimdə qəribə tufanlar qopur!.. Demini bir yana tullayıb, otaqda o baş-bu başa gəzirəm, əcaib bir səs də qulağıma pıçıldayır ki, mən özüm möcüzəyəm, içimdəki sehrbaz mikroskop məni hərəkətə gətirir və ağılsız hoqqalara təhrik edir!.. O vaxt, referendari, evdən çıxıb qaçıram, təbiətə diqqətlə nəzər yetirirəm, çiçəklərin, suların nələr danışdığını başa düşürəm və ilahi bir bəxtiyarlıq vücudumu sarır!..

Pulxer heyrotlə:

– Sən, elə bil, sayıqlayırsan! – dedi, Valtazar isə ona fikir vermədən, ürəyi ehtirasla, qüssə ilə dolubmuş kimi, əllərini üfüqlərə uzatdı...

– Qulaq ver, – Valtazar vəcdlə deyirdi, – bir qulaq ver, referendari, meşədəki bu axşam mehi necə ilahi musiqi ilə doludur!.. Eşidirsən indi çeşmələr öz zümzüməsini necə ucadan oxuyur? Kollar, çiçəklər gözəl səslə bulaqların səsinə necə səs verir?..

Valtazarın dediyi o musiqini eşitmək üçün referendari qulaq kəsildi.

Sonra dedi:

– Doğrudan da, indiyə qədər dinləmədiyim ən xoş, ən gözəl səslər meşəyə yayılıb, bu səslər ürəyimin dərin guşələrinə nüfuz edir. Lakin bu, axşam mehinin, çiçəklərin, kolların nəğməsi deyil, yox, mənə elə gəlir ki, kim isə uzaqda balaca şüşə qarmonda mahnı çalır.

Pulxer haqlı idi. Get-gedə yaxınlaşan gur akkordlar, doğrudan da, kiçik qarmonun çalğısına oxşayırdı, amma görünməmiş irilikdə, eşidilməmiş gücdə olan qarmonun çalğısına. Dostlar o yerdən bir az uzaqlaşanda qarşılarında elə füsunkar mənzərə açıldı ki, heyrətdən yerlərində donub qaldılar. Onlardan bir qədər aralı, meşənin içindən lap çinli kimi geyinmiş, amma başında qəşəng lələkli iri şlyapa olan yad bir adam keçib gedirdi. Kolyaskası bərq vuran büllura bənzəyən açıq balıqqulağına oxşayırdı, iki iri çarxı da, sanki, həmin büllurdandı. Dostların uzaqdan eşitdiyi həmin füsunkar səslər də çarxların fırlanmağından yaranırdı. Kolyaskanı qızıl qoşqulu, ağappaq iki taybuynuz at çəkib aparırdı, sürücünün yerində isə dimdiyində qızıl cilovlar tutmuş gümüş qırqovul oturmuşdu. Kolyaskanın dalında yekə bir qızıl böcək xidmətçi yerini tutmuşdu, parıldayan qanadları ilə balıqqulağının içində oturmuş qəribə minicini yelpikləyirdi. Dostlara yaxınlaşanda minici onlarla mehribanca salamlaşdı. Bu an yad adamın əlində

tutduğu əsanın yumru başından Valtazarın üstünə şüa düşdü, ürəyinin dərinliyinə, elə bil, iynə batdı; tələbə diksinib, astadan ah çəkdi...

Yad adam ona baxıb gülümsündü və əvvəlkindən də mehriban tərzdə başını tərپətdi. Sehrli kolyaska qalın kolluqda gözdən itəndə, kiçik qarmonun da sədaları kəsilər-kəsilməz, xoşhaliqdan vəcdə gəlmiş Valtazar dostunun boynuna atılıb qışqırdı:

– Biz xilas olduq, referendari!.. Sinnoberin mənfur tilsimini bax bu adam sındıracaq!..

Pulxer:

– Bilmirəm, – dedi, – bilmirəm məndə bu hal nədir, yuxumu görürəm, yoxsa ayıqlıqda olan əhvaltdır. Lakin bir şey şübhəsizdir; məni anlaşılmaz bəxtiyarlıq, xoşhaliq hissi bürüyür, ürəyimə sevinc, ümid yenidən qayıdıb.

BEŞİNCİ FƏSİL

Knyaz Varsanuf necə Leypsiç torağayları və Dansiq arığı ilə səhər yeməyi yedi. Kəşmir parçasından tikilmiş şalvarına necə yağ ləkəsi düşdü və o gizli katib Sinnoberi gizli müşavir rütbəsinə necə qaldırdı.

Doktor Prosper Alpanus və onun şəkilli kitabı. Bir qarıcı tələbə Fabianın barmağını necə dimdiklədi, o da uzunətəklı geyimində necə güllüş hədəfi oldu. Valtazarın qaçmağı.

Daha gizlətmək mümkün deyil ki, yanında cənab Sinnoberin gizli rəis yeri aldığı xarici işlər naziri həmin baron Pretekstatus fon Mondşöynün varisi idi, o baron ki yarış və məlumat kitablarında pəri Rozabelverdanın əsil-nəslini əbəs yerə axtarırdı. Nazir də, ulu babası kimi, Pretekstatus fon Mondşöyn adlanırdı, dərin biliyi, gözəl davranışı vardı, heç vaxt “məni” “mənə” ilə, “sizi” “sizə” ilə qarışdırmırdı, fransız hərfləri ilə imza qoyurdu. Ümumiyyətlə, aydın xətlə yazırdı, hətta bəzən özü işləyirdi, əsasən, hava pis olanda. Böyük Pafnusiusun varisi knyaz Varsanuf naziri ürəkdən sevirdi, çünki o hər suala cavab verə bilirdi, boş vaxtında knyazla keql oynayırdı, pul əməliyyatlarından baş açırdı və qavot rəqsini gözəl ifa edirdi.

Günlərin birində baron Pretekstatus fon Mondşöyn knyazı Leypsiç torağayları və bir stəkan Dansiq arığı ilə nahar eləmək üçün qonaq çağırırdı. Mondşöynün evinə daxil olan knyaz vestibüldə, çoxlu nəza-

kətli diplomat arasında balaca Sinnoberi gördü: o, əsasını özünə dayaq verib, xırda gözlərini işıldadaraq, knyaza öteri baxdı, daha ona tərəf çevrilmədən, stolun üstündən cırpışdırdığı qızarmış torağay ətini ağzına təpdi. Balacanı görən knyaz mehribanlıqla gülümsündü və nazirə dedi:

– Mondşöyn! Evinizdəki bu balaca, qəşəng, ağıllı adam kimdir? Yəqin bu, axır vaxtlar sizdən aldığım o gözəl-gözəl üslubda, gözəl xətlə yazılmış məlumatları hazırlayan həmin şəxsdir, eləmi?

Mondşöyn dedi:

– Əlbəttə, əlbəttə, zati-aliləri. Tale özü onu mənə hədiyyə göndərüb, o mənim dəftərxanamda ən istedadlı, ən bacarıqlı işçidir. Onun soyadı Sinnoberdir. Mən bu misilsiz cavan oğlana iltifat buyurub diqqət yetirmənizi ürəkdən məsləhət görürəm, əlahəzrət knyaz!.. Mənimlə işlədiy cəmi bir neçə gündür.

– Məhz elə buna görə, – bu dəm içəri girmiş bir qəşəng cavan oğlan söhbətə qarışdı, – icazənizlə onu deyim ki, əlahəzrət, məhz elə buna görə mənim balaca həmkarım bircə qeyd də göndərməyib. Sizin iltifatınıza layiq görülmək şərəfi qazanmış məlumatlar isə, əlahəzrət knyazım, mənim tərəfimdən hazırlanmışdır.

– Siz neçin söhbətə baş soxursunuz? – knyaz qəzəblə onun üstünə çığırdı. Sinnober özünü knyazın lap yanına verdi, torağay ətini acgözlüklə çeynəyib uddu. Haqqında danışılan məlumatları, doğrudan da, bu cavan oğlan hazırlamışdı, amma... – Siz neçin söhbətə baş soxursunuz? – Knyaz çığırdı. – Axı siz heç əlinizə qələm almamısınız!.. Həm də lap yanımdaca qızarmış torağayları ötürürsünüz və böyük təəssüf hissilə deməliyəm ki, mənim Kəşmir parçasından tikilmiş təzə şalvarıma artıq ləkə salmışınız, üstəlik də, elə pis marçıldadırsınız, bütün bunlar sizin heç bir diplomatik işə yaramadığınızı sübut edir!.. Çıxın gedin evə, bir də mənim gözümə görünməyin, bircə şalvarımın ləkəsini təmizləmək üçün maddə gətirə bilərsiniz... Bəlkə, onda qəzəbim soyudu! – Sonra Sinnoberə tərəf döndü: – Əziz Sinnober, sizin kimi cavanlar dövlətimizin bəzəyidirlər və hörmətli şəxslər kimi fərqlənməyə layiqdirlər!.. Bu gündən siz xüsusi işlər üzrə gizli müşavirsiniz, mənim əzizim!

– Çox-çox minnətdaram, – Sinnober axırını tikəsini udub, xırdaca sifətini əllərilə silə-silə cırıldadı, – çox-çox minnətdaram, birtəhər öhdəsindən gələm.

Knyaz uca səsle:

– Qoçağın özünə arxayınlığı, – dedi, – qoçağın özünə arxayınlığı daxilən güclü olduğuna dəlalət edir ki, əsl dövlət xadimi də bu cür qüvvəyə malik olmalıdır!

Bu həkimanə sözlərin üstündən knyaz bir qədər araq içdi, şəxsən nazirin öz əli ilə hazırladığı və çox da xoşuna gələn araqdan... Təzəcə yoxrulub-yapılmış müşaviri knyazla nazirin arasında oturdular. Müşavir neçə-neçə torağayı içəri ötürdü, şərabi arağa qatdı, arağı şəraba, stolun kənarına zorla çatan iti burnunun altında nəsə mırıldadı, xırdaca, nazik qol-qıçını o ki var oynatdı.

Səhər naharı başa çatan vaxt knyazla nazir birağızdan dedilər:

– Xüsusi işlər üzrə bu gizli müşavir ingilis tərbiyəsi görmüş adamdır!..

Fabian öz dostu Valtazara:

– Sənin, – dedi, – elə şən görkəmin var ki... gözlərin də nəsə ayrı cür parıldayır... Sən özünü xoşbəxt sanırsan? Ah, Valtazar, yəqin ki, rüyalar aləmindəsən, ancaq mən səni oyatmalıyam. Bu, dostunun borcudur.

Valtazar həyəcanla soruşdu:

– Sən nə barədə danışırısan, nə olub ki?

– Bəli, – Fabian sözünə davam etdi, – bəli!.. Mən bunu sənə deməliyəm! Özünü ələ al, dostum!.. Başa düş, yəqin ki, dünyada bundan ağır dərd, çəkilməsi də bundan yüngül olan qəm yoxdur!.. Kandida...

– İlahi, – Valtazar dəhşətlə çığırdı, – Kandida!.. Kandidaya nə olub?! O məhv olub... O ölüb?

Fabian:

– Sakit ol, – dedi, – sakit ol, dostum!.. Kandida ölməyib, ancaq sənin üçün, elə bil, ölüb!.. Bil ki, Balaca Sinnober xüsusi işlər üzrə gizli müşavir olub və az qala, Kandidaya nişanlanıb, qız da, deyirlər, bu balacaya dəlicəsinə vurulub.

Fabian gözləyirdi ki, indi Valtazar çıxıracaq, zarıyıb, lənətlər yağdıracaq. Valtazar gülümsünüb, təmkinlə dedi:

– Əgər bütün əhvalat budursa, heç bir bəla yoxdur, kədərlənməyə də dəyməz.

Fabian heyrətlə soruşdu:

– Sən daha Kandidanı sevmirsən?

Valtazar cavab verdi:

– Sevirəm, mən bu ilahi varlığı sevirəm, bu gözəl qızı hərərətlə, ehtirasla, odlu gənclik məhəbbətilə sevirəm! Bilirəm də... ah, bilirəm də ki, Kandida da məni sevir, ancaq o, mənfur sehlə tilsimlənilib. Eybi yoxdur, mən bu zalımın tilsimini tezliklə qıracağam, o zavallını çaşdırmuş idbarı məhv eləyəcəyəm.

Valtazar meşədə o qərribə kolyaskadakı tanımadığı gözəl adamı gördüyünü ətraflı danışdı. Axırda dedi ki, bu sehrkar varlığın əsasının yumru başından düşən işıq onun sinəsinə şüa kimi sancılında, Valtazar lap yəqin əmin oldu ki, Sinnober vur-tut balaca bir cindir, həmin qərribə adam da onun hökmranlığına son qoyacaq.

Dostu sözünü qurtaranda Fabian ucadan:

– Hardan, – dedi, – hardan sənin ağlına belə əcaib, sayıqlamaya oxşar fikirlər gələ bilər?! Sənin sehrbaza bənzətdiyin adam doktor Prosper Alpanusdur, Kerepesdən bir az aralı, bağ evində yaşayır. Onun barəsində, həqiqətən, axmaq şayiələr gəzir. Guya, onu ikinci Kaliostro hesab etmək olar, amma bu işdə o özü günahkardır. O özünü əfsanəvi dumana bürüməyi xoşlayır. Guya, təbiətin ən gizli sirlərinə bələddir və gözəgörünməz qüvvələrə hökm eləyir, həm də hoqqaları çox əcaibdir. Məsələn, faytonu elə düzəldib ki, sənin kimi xəyalpərvər, odlu aşiq olan mənim dostum, onu əcaib-qəraib nağıl hesab eləyər. İndi qulaq as! Onun kolyaskası balıqqulağı şəklindədir, tamam gümüşdəndir, təkərlərinin arasına da şarmanka bərkidilib ki, fırlananda öz-özünə çalır. Gümüş qırqovul bildiyin şey də onun ağ geyimli xidmətçisidir, qızıl böcəyin qanadları da, aydındır ki, gözünə açılmış çətir kimi görünüb. Ağ atların başında o iri buynuzlar taxtadır, tək hər şey qərribə şəkildə görünsün. Yeri gəlmişkən, o da doğrudur ki, doktor Alpanusun gözəl ispan əsası var, başına da gözqamaşdırıcı yumru kristal bərkidilib, onun heyrətəməz təsiri barədə cürbəcür möcüzələr danışılar, daha doğrusu, uydururlar. Deyirlər bu kristalın şüası gözə iynə kimi batır. Ancaq doktor onun üstünə zəif bir örtük atsa və sən kristala diqqətli bir nəzər salsan, deyirlər, orada güzgü kimi, ürəyində gəzdirdiyin adamın surətini görə bilərsən.

– Doğrudan, – Valtazar dostunun sözünü kəsdi, – doğrudan belə deyirlər?.. Doktor Prosper Alpanus haqqında daha nə danışirlar?

Fabian dedi:

– Ah, bu səfeh əməllər barədə çənə döyməyə məni məcbur eləmə. Sən bilirsən ki, ağla zidd, möcüzə deyilən şeylərə, ara söhbətlərinə inanan uydurmaçılar indi də var.

Valtazar sözünə davam etdi:

– Boynuma alıram ki, ağlın dediyinə qulaq asmayan o uydurmaçılar sırasına özümü də daxil edirəm. Gümüş ağac şəffaf bülurdan fərqlənir, şarmanka balaca qarmon kimi səslənmir, gümüş qırqovul xidmətçidən fərqlənir, çətir də qızıl böcəkdən. İki şeydən biridir: ya mən gördüyüm o qəribə yad adam sən dediyin doktor Prosper Alpanus deyilmiş, ya da bu doktor, həqiqətən, qeyri-adi sirlər sahibidir.

Fabian:

– Özünü, – dedi, – özünü qəribə uydurmaçılardan tamam xilas eləməyin üçün gərək Prosper Alpanusun yanına gedəsən. Onda özün yəqin edərsən ki, cənab doktor ən adi həkimdir, taybuynuzlu at qoşulmuş, gümüş qırqovullu və qızıl böcəkli kolyaskada gəzmir.

Valtazar:

– Dostum, sən lap ürəyimdən xəbər verdin, – dedi və gözləri alışıb-yandı. – Gəl elə indicə ora yollanaq.

Az keçmiş onlar gəlib parkın bağlı, məhəccərli dəmir darvazası qabağına yetişdilər; doktor Alpanusun evi parkın ortasında idi.

Fabian dedi:

– İçəri necə keçək?

– Elə bilirəm ki, qapını döyməliyik, – Valtazar qıfılın lap yanındakı dəmir taqqılbaba əl atdı.

Taqqılbabı qaldıran kimi, uzaqdan eşidilən göy gurultusuna bənzər yeraltı uğultu qopdu və dərinlərdə kəsilib yox oldu. Bağın darvazası taybatay açıldı, dostlar içəri girib, uzun, enli xiyabanla evə sarı addımladılar.

Fabian dedi:

– Burda qeyri-adi, sehrli nəşə gözüne dəyirmi?

Valtazar:

– Məncə, darvaza nəşə adi qaydada açılmadı... ümumiyyətlə, burada hər şey mənə elə gözəl, elə füsunkar görünür ki... özüm də bilmirəm neçin... Məgər bu yaxınlıqda bu bağdakı kimi uca, qəşəng ağaclar var?.. Axı gövdəsi işıldayan, zümrüd yarpaqlı bəzi ağaclar, kollar, sanki, bura tamam ayrı, yad bir aləmdən düşüb...

Fabian tullana-tullana darvazadan evədək onların yanındaca yeriyan iki nəhəng qurbağanı gördü. Ucadan:

– Əgər içində belə heyvanlar varsa, əcəb parkdır, – dedi və əyildi ki, yerdən daş götürüb qurbağalara atsın. Qurbağalar kolluğa tullanıb, insan gözlərinə oxşar işıldayan gözlərini ona zillədilər. – Dayanın, dayanın! – Fabian daşı onların birinə tuşlayıb atdı. Elə o dəm yolun qırağında oturmuş eybəcər qarı quruldadı:

– Həyasız! Bu bağda bir tikə çörək üçün belə ağır iş görməyə məcbur olan zəhmətkeş adama daş atmazlar!

Valtazar dəhşət içində mızıldandı:

– Gedək, gəl gedək!

O gördü ki, qurbağa dönüb qarı oldu. Kollara göz gəzdirib, yəqin elədi ki, o biri qurbağa da balaca bir qocaya çevrilib, indi də əlaq eləməklə məşğuldur...

Evin qabağı böyük, qəşəng çəmənlikdi, orada iki taybuynuz otlayırdı, havaya da dalğa-dalğa gözəl musiqi yayılırdı.

Valtazar soruşdu:

– İndi görürsənmi, indi eşidirsənmi?

Fabian cavab verdi:

– Mən otlayan iki boz atdan başqa heç nə görmürəm, sədalara gəlincə, yəqin ki, burada simləri tarıma çəkilmiş arfalar asılıb, külək vuranda səslənir.

Bu birmərtəbəli ev sadə gözəlliyi və quruluşu ilə Valtazarı heyrətə gətirdi. O, zəngin ipini darddı, qapı dərhal açıldı, iri, dəvəquşuna oxşayan, işıldayan qızılı-sarı bir quş qapıçı görkəmində dostların qarşısında peyda oldu.

– Bəh-bəh, libas buna deyərəm, libasa bir bax! – dedi, – ona çay-pulu versən, bilmirsən, onu alıb cibinə basa biləcəkmimi?!

Bunu deyib, dəvəquşuna sarı döndü, dimdiyinin altında dik yaxalıqsoxşar, parıldayan yumşaq tükündən darddı.

– Gəlişimizi cənab doktora yetir, mənim gözəl dostum!.. – dedi.
Lakin dəvəquşu “vır” eləyib, Fabianın barmağını dimdiklədi.
Fabian çığırdı:

– Vay səni, bu oğlan, görünür, doğrudan, murdar quşdur!

Bu dəm içəri qapı açıldı və doktor özü dostları qarşıladı... Cılız, solğun bənizli balaca adam!.. Başında kiçik məxmər papaq vardı, qəşəng, buruq, gur saçları çiyinlərinə tökülmüşdü, əyninə uzun, qızıl-ağac rəngində hindli ləbbadəsi, ayağına uzunbağlı, boğazı da alabəzək, parıldayan quş tükü ilə haşiyələnmiş balaca, qırmızı uzunboğaz çəkmə geymişdi. Üzündə təmkin, mərhəmət ifadəsi həkk olunmuşdu, qəribə görünən ancaq o idi ki, yaxından diqqətlə baxsaydın, şüşə qabdan görünən kimi, üzündən bir az kiçik bir üz də görəcəkdin.

– Mən sizi, – Prosper Alpanus astadan, xoş təbəssümlə, sözləri azca uzada-uzada dedi, – mən sizi pəncərədən gördüm, cənablar, elə əvvəlcədən bilirdim ki, yanıma gələcəksiniz, xüsusən siz, əziz cənab Valtazar... Arxamca buyurun!..

Prosper Alpanus onları hündür, girdə, başdan-başa mavi pərdələrlə örtülmüş otağa gətirdi. İşıq bura yuxarıdan, günbəzdən açılmış pəncərədən düşürdü və otağın ortasındakı sfinksdən dayağı olan parpar parıldayan mərmər stolun üstünə nur səpələyirdi. Burada qeyri-adi daha heç nə yox idi.

Prosper Alpanus soruşdu:

– Sizə nə xidmət göstərə bilərəm?

Valtazar cürətini toplayıb, Kerepesə gəldiyi gündən Sinnoberin bütün əhvalatını doktora danışdı, axırda da əmin olduğunu bildirdi ki, o, Prosper Alpanus, Sinnoberin alçaq, pis tilsimini sındıracaq xeyirxah sehrbazdır.

Prosper Alpanus dərin fikrə gedib susdu. Nəhayət, bir neçə dəqiqə keçəndən sonra astadan, ciddi dedi:

– Sizin danışdıqlarınızdan sonra, Valtazar, balaca Sinnober əhvalatının nəsə xüsusi, sirlə qüvvələrlə bağlı olduğuna şübhə yeri qalmır... Ancaq, hər şeydən qabaq, gərək döyüşdüyn düşməni tanıyasan, yox eləmək istədiyən şeyin səbəbini, təsirini müəyyənləşdirəsən... Güman ki, balaca Sinnober olsa-olsa xırdaca adam – ağac köküdür. İndicə məlumat kitabına baxarıq.

Bunu deyib, Prosper Alpanus tavandan asılmış çoxlu ipək ipdən birini dartdı. Pərdələrdən biri səs-küylə aralandı, oradakı qızıl cildli qalın, iri kitablar göz qamaşdırdı; qov kimi yüngül, zərif, sidr ağacından düzəldilmiş nərdivan aşağı endi. Prosper Alpanus bu nərdivanla qalxdı, yuxarı tərəfdən iri kitablardan birini götürüb mərmər stolun üstünə qoydu. Amma əvvəlcə, bərq vuran tovuzquşu lələyindən bağlanmış böyük süpürgə ilə kitabın tozunu təmiz sildi. Sonra dedi:

– Bu əsər buradakı şəkillərdə bütünlüklə toplanmış kiçik ağac köklərini izah edir. Bəlkə, siz bunların arasında düşməniniz Sinnoberi tapa bildiniz, onda hesab eləyin ki, o bizim əlimizdədir.

Prosper Alpanus kitabı açanda dostlar çox eybəcər, əcaib sifətlər, qəribə idbarların təsvirini, səliqə ilə rənglənmiş xeyli qravüra gördülər. Ancaq Prosper cırtdan şəkillərinin birinə əlini toxunduraraq kimi cırtdan canlandı, mərmər stolun üstünə tullandı və gülməli şəkildə çapalamağa, əzilib-büzülməyə başladı; o, xırda barmaqlarını şaqqıldadır, əyri ayaqları ilə gözəl hərəkətlər edir, hoppanır, fırlanırdı, buna uyğun cır-cır cırıldayırdı: “Tırr-tapp, fırr-fapp”, axır ki, Prosper onun balaca başından yapışib kitaba basdı, o da həmin dəqiqə orda sərələniş yastığına düşdü və əlvan şəkllə çevrildi.

Bu minvalla kitabın bütün şəkillərinə baxdılar, lakin Valtazar hər dəfə “bu odur, Sinnoberdir!” çıxırmaq istəyəndə, diqqətlə baxıb, peşmançılıqla yəqin edirdi ki, qarşısında rəqs edən cumbulu adam qətiyyənlə Sinnober deyil.

Kitaba baxıb qurtarandan sonra Prosper Alpanus dedi:

– Çox qəribədir. Lakin Sinnober cırtdan da ola bilər. Bir baxaq.

Bunu deyib, qəribə cəldliklə yenə pilləkəni qalxdı, başqa iri bir kitab götürdü, tozunu tərtəmiz sildi, onu mərmər stolun üstünə qoyub açaraq dedi:

– Bu əsər cırtdanları izah edir, bəlkə, Sinnoberi bu kitabda tapdıq.

Dostlar yenə qəhvəyi-sarı idbarları təsvir edən çoxlu rəngli qravüra gördülər. Prosper Alpanus onlara toxunur, onlar cana gəlir, ciyildəyib zarıydılar, sonra yöndəmsiz halda kitaba çıxır, doktor onları kitaba basana qədər deyinə-deyinə mərmər stolun üstündə oyan-buyana dığırlandırdılar.

Valtazar onların arasında Sinnoberi tapmadı.

Doktor:

– Qəribədir, lap qəribədir – dedi və fikirli-fikirli susdu.

Sonra sözüünə davam etdi:

– Bu ola bilməz, ola bilməz ki, o, bəcəklər padşahı olsun, çünki dəqiq bilirəm ki, bəcəklər padşahı indi ayrı yerlərdə məşğuldur; hörümçəklər marşalı da ola bilməz, çünki hörümçəklər marşalı, eybəcər də olsa, ağıllı və çevikdir. Öz zəhməti ilə yaşayır, başqalarının xidmətini öz adına çıxırmır... Qəribədir... çox qəribədir...

O yenə bir neçə dəqiqə susdu, bu sükut içində də hər tərəfdən gah ayrı-ayrılıqda, gah da gur, uca akkordlar halında cürbəcür gözəl, ilahi səslər eşidilməyə başladı.

Fabian dedi:

– Sizdə həmişə, hər yerdə xoşagələn musiqi çalınır, əziz cənab doktor.

Prosper Alpanus, elə bil, Fabiani heç görmürdü, o ancaq Valtazara baxırdı: əvvəlcə əllərini ona sarı uzatdı, sonra onun üstünə gözəgörünməz maye çiləyirmiş kimi, barmaqlarını tərپətdi.

Nəhayət, doktor Valtazarın hər iki əlindən yapışıb, ciddi, lakin mehribanlıqla dedi:

– Yalnız ruhi varlıqla dualizm qanunlarının xalis uyuşması indi aparacağım əməliyyatın uğurlu çıxmasını təmin edəcək. Arxamca gəlin!..

Doktorun ardınca çoxlu otaqdan keçidilər, bunlarda diqqətəlayiq elə bir şey yox idi, ancaq bir neçə qəribə heyvan kitab oxumaqla, yazmaqla, şəkil çəkməklə və rəqs eləməklə məşğuldu. Nəhayət, dostların qarşısında ikitaylı qapı açıldı, Prosper Alpanus da onları zil qaranlıqda qoyub, qalın pərdələrin arxasında yox oldu. Pərdə xışıltı ilə aralandı, dostlar sehrli yarıqaranlığın hökm sürdüyü dairəvi zala düşdülər. Divarlara baxan kimi gözə ucsuz-bucaqsız yaşıl meşələr, çaylı-çeşməli çəmənlər görünürdü. Naməlum, xoş rayihə sirli mehlə, sanki, balaca qarmonun ürəkoxşayan sədalarını ətrafa yayırdı. Prosper Alpanus, brəhmənlər kimi, dümağ geyimdə onların qarşısında peyda oldu və girdə, büllur güzgünü zəlin ortasına qoyub, üstünə zərif örtük çəkdi.

Boğuc, təntənəli səslə dedi:

– Yaxın gəlin, bu güzgüyə yaxın gəlin, Valtazar, bütün fikrinizi Kandidanın üzərində cəmləyin... Bütün varlığınıza arzulayın ki, o sizin gözüünüzə zaman və məkan daxilində var olan anda görünsün...

Valtazar onun dediyi kimi elədi, Prosper Alpanus isə oğlanın arxasında dayanıb, əlləri ilə onun ətrafında dairələr cızmağa başladı.

Bir neçə an sonra güzgüdən yüngül mavi duman çıxdı. Kandida, gözəl Kandida, canlı kimi, bütün füsunkarlığı ilə gözə göründü! Ancaq onun yanında, lap yanında iyərənc Sinnober oturub, əllərini sıxır, onu öpürdü... Kandida isə bir əli ilə idbarı qucaqlayıb, onu sıgallayırdı!.. Valtazar qışqırmaq istədi, ancaq Prosper Alpanus onun çiyindən bərk-bərk yapışdı, çıxırtı da oğlanın sinəsində donub qaldı.

Prosper astadan:

– Sakit, – dedi, – sakit olun, Valtazar!.. Bu əsanı götürün, balacaya bir neçə zərbə vurun, ancaq yerinizdən tərpənməyin.

Valtazar deyilənə əməl elədi və gördü ki, balacanın vücudu əyildi, o yumbalandı, yerdə dıgırlandı!.. Qəzəblənmiş Valtazar irəli tullandı, elə bu dəm həmin şəkil solğunlaşıb yox oldu və Prosper Alpanus Valtazarı zorla geri çəkib qışqırdı:

– Dayanın! Əgər bu sehrlili güzgünü sındırırsanız, hamımız məhv olarıq.

Doktorun əmrilə dostlar zaldan çıxıb, işıqlı qonşu otağa keçdilər. Fabian dərindən köks ötürüb, rahatlıqla:

– Allaha şükür, – dedi, – Allaha şükür ki, daha biz o lənətəgəlmiş zalda deyilik. Havasızlıqdan az qaldı ürəyim partlasın, o axmaq hoqqalar da məni lap iyərəndirdi.

Valtazar ona cavab vermək istəyirdi ki, Prosper Alpanus içəri girdi.

– İndi, – dedi, – indi tamam aydındır ki, bu eybəcər Sinnober nə ağac köküdür, nə də cırtıdan, lap balaca adamdır. Ancaq burda nəşə gizli, sehrlili bir əl var ki, onu hələ aydınlaşdırma bilməmişəm, o səbəbdən də sizə köməyim dəyməyəcək... Bu yaxınlarda bir də yanıma gəlin, Valtazar, baxaq görək neyləyirik. Sağ olun!

Fabian doktorun üstünə yeridi:

– Demək, cənab doktor, siz sehrbazsınız və sizin bütün sehrliniz bu miskin, xırdaca Sinnoberin qarşısında gücsüzdür? Onu bilirsiniz

ki, bütün bu ala-bula şəkillərinizlə, kukla və başqa zir-zibillərinizlə, sehrbaz oyunlarınızla tamam-kamal yetişmiş şarlatansınız?.. Valtazar vurulub, şeir də yazır, ona istədiyiniz hoqqanı təlqin edə bilərsiniz, ancaq mənə kələk gələ bilməzsiz!.. Mən oxumuş adamam və heç bir möcüzəyə inanmıram!

Prosper Alpanus bərkdən, şən-şən güldü – bu cür gülüşü ondan gözləmək olmazdı – sonra Fabiana belə cavab verdi:

– Nə istəyirsiniz, necə istəyirsiniz fikirləşin. Tamam-kamal sehrbaz olmasam da, bəzi gözəl işlər əlimdən gəlir...

Fabian ucadan dedi:

– Yəqin Vaqlebin “Sehrlər” kitabından götürdüyünüz, ya da buna bənzər şeyləri deyirsiniz! Amma bizim professor Moş Terpinə çata bilməzsiz, onun heç ayağının tozu da ola bilməzsiz. Axı bu vicdanlı adam bizə həmişə təbii şəkildə baş vermiş əhvalatları göstərir, o özünü sizin kimi sirli xırım-xırtı ilə əhatə eləmir, cənab doktor... Vəssalam, xudahafizləşmək şərafinə nail oluram!

Doktor:

– Ah, doğrudanmı məni belə qəzəbli halda tərk edəcəksiniz?

Bunu deyib, Fabianın iki qolunu çiyinlərindən biləyinə kimi bir neçə dəfə sığalladı. Fabian da özünü itirib, pərt oldu:

– Neyləyirsiniz, cənab doktor?

Doktor dedi:

– Gedin, cənablar. Cənab Valtazar, sizi tezliklə görəcəyimə ümidvaram... Bu yaxında sizə kömək eləmək üçün vasitə tapılacaq!

– Bizdən çaypulu qopara bilməyəcəksən! – qapıdan çıxanda Fabian qızılı-sarı qapıçının boğazını çimdiklədi. Lakin qapıçı bu dəfə də “vırr”dan başqa heç nə demədi və yenə də Fabianın barmağını dimdiklədi.

– Heyvan! – Fabian ondan uzaq qaçdı.

Qoşa qurbağalar dostları nəzakətlə bağın darvazasınadək ötürdülər; darvaza da boğuş gurultu ilə açılıb-örtüldü.

Yolda Fabianın arxasınca yeriyən Valtazar:

– Başa düşmürəm, – dedi, – heç cür başa düşmürəm, qardaş, bu gün sənin əynindəki nə qəribə gödəkçədir; çox uzun ətkləri, çox da qısa qolları var.

Fabian heyvətə baxıb gördü ki, qısa gödəkçəsi daldan yerlə sürünür, uzun qolları isə, əksinə, dirsəklərinə qədər qısalıb.

– Bu nə olan şeydir! – Hirsələnmiş Fabian qollarını dartmağa və çiyinlərini oynatmağa başladı. Elə bil, bunun bir az köməyi oldu, ancaq onlar şəhər darvazasından içəri girəndə gödəkçənin qolları yenə elə qısaldı, ətəyi də elə uzandı ki, dartışdırmaya, silkələnməyə baxmayaraq, Fabianın qolları çiyinlərinədək çıpaqlaşdı, ətəyi də daldan yerlə sürünə-sürünə uzandı. Yoldan ötənlər dayanıb baxır, şaqqıldayıb gülür, uşaqlar şən çığırtılarla uzun ətəyin üstü ilə qaçır, Fabianı yerə yıxırdılar. O, ayağa qalxanda uzun ətək bircə qarış da qısalır, daha da uzanırdı! Güllüş, şənlik, fitəbasma, az qala, ağılı itirmiş Fabian bir evin açıq qapısından özünü içəri salınca kəsilmədi... Uzun ətək də o dəqiqə yox oldu.

Valtazar bu sehr-tilsimli işlərə heyvət eləməyə macal tapmamış, referendari Pulxer onu qamarladı, uzaq bir döngəyə çəkib dedi:

– Necə, sən hələ qaçıb canını qurtarmamısan, hələ gözə görünməyə cürət də eləyirsən? Axı universitet nəzarətçisi, əlində həbs vərəqəsi səni axtarır.

Valtazar heyvətə soruşdu:

– Nə olub, sən nə danışırsan?

Referendari sözünə davam etdi:

– Ağılsızlıq, qısqanclıq səni elə hala gətirib ki, sən mənzil toxunulmazlığı qaydasını pozmuşsan, pis niyyətlə Moş Terpinin evinə soxulmuşsan, nişanlısının yanında Sinnoberə hücum eləmişən, bu cılız vücudu, az qala, ölüncə döymüşən!

Valtazar çığırdı:

– İnsaf elə! Axı mən bütün günü Kerepesdə olmamışam, bu, ağ yalandır!..

– Yavaş, yavaş! – Pulxer onun sözünü kəsdi. – Fabianın o səfeh uzunətək geyimi səni xilas eləyib. İndi hamının başı ona qarışıb... Bu biabırçı həbsdən qaçıb yaxa qurtarsan, qalan işi biz düzəldərik. Öz evində qalma!.. Açarı ver mənə, lazım olan şeyləri sənə göndərərəm... Tez ol, Vışni Yakobsgeymə qaç!

Bunu deyib, referendari Valtazarı kənar küçələrlə, sonra da şəhər darvazasından Vışni Yakobsgeym kəndinə, məşhur alim Ptolomey

Filadelfin naməlum tələbə tayfası haqqında öz gözəl kitabını yazdığı həmin kəndə ötürdü.

ALTINCI FƏSİL

Gizli müşavir Sinnoberin saçını öz bağçasında
necə daradılar və o, şəhdə necə çimdi. Yaşılxallı pələng ordeni.
Bir teatr dərzisinin ağına gələn gözəl fikir. Fröyleyn fon Rozenşön
üstünə necə qəhvə dağıtdı və Prosper Alpanus da dostluğunu ona
necə inandırdı.

Professor Moş Terpin səadət dənizində üzürdü. Öz-özünə deyirdi:
– Mənimçün bundan böyük xoşbəxtlik olarmı, xüsusi işlər üzrə
xoşxasiyyət gizli müşavir tələbə kimi mənim evimə gəlib? O, qızım
evlənəcək, kürəkənim olacaq, onun vasitəsilə mən gözəl knyaz Varsa-
nufun mərhəmətini qazanacağam və mənim qiyamət Sinnoberciyimin
qalxdığı pilləkənlə üzüyuxarı qalxacağam... Boynuma alıram, hərdən
özüm də anlamıram ki, mənim qızcığazım, mənim Kandidam bu cum-
buluya bir könlüdən min könlü necə vurulub. Ümumiyyətlə, qadınlar
zahiri qəşəngliyə çox fikir verirlər, nəinki müəyyən qabiliyyətə. Hər-
dən bu xüsusi işlər üzrə cırdana baxanda, mənə elə gəlir ki, o çox da
gözəl deyil... həтта... bossu... sss, sss... divarın da qulağı var... O, knyazın
istəkli adamıdır, o, yuxarı, lap yuxarı qalxacaq... o, mənim kürəkə-
nimdir!..

Moş Terpin haqlı idi, Kandida balacaya açıq-aşkar rəğbət gös-
tərirdi. Sinnoberin əcaib hoqqaları kimi isə heyran eləməyəndə pro-
fessor anladır ki, bu gizli müşavir əslində xoşagəlməz eybəcərdir,
qız o dəqiqə təbiətin Sinnoberə bəxş etdiyi o gözəl saçlardan söhbət
salırdı. Kandida belə şeylərdən söhbət salanda heç kim referendari
Pulxer kimi kinayə ilə qımışmırdı.

Pulxer Sinnoberin hər addımını izləyirdi, bu işdə referendarinin
ən sadıq köməkçisi gizli katib Adrian idi. Sinnoberin cadusu ucba-
tından həmin Adriani, az qala, nazirin dəftərxanasından bayıra tulla-
mışdılar; yalnız ləkəaparan maddə gətirməklə knyazın iltifatını yeni-
dən qaytara bilmişdi.

Gizli müşavir Sinnober gözəl bağı olan gözəl evdə yaşayırdı; bağın
ortasında, qalın kolluqların arasında qiyamət qızılgüllər bitmişdi.

Görmüşdülər ki, hər doqquz gündən bir Sinnober obaşdan durur, nə qədər əziyyət çəksə də, nöqərlərin köməyi olmadan özü geyinir, bağçaya enir və güllüyü dövrələmiş kolluqda gözdən itir. Bunda bir sirr görən Pulxerlə Adrian Sinnoberin kamerdinerindən onun artıq doqquz gün güllükdə olmadığını öyrənib, bir gecə bağın daş hasarını aşdılar və kolluqda gizləndilər.

Səhərin gözü açılar-açılmaz, onlar balacanı bağda gördülər; o fısıldayır, pufuldayır, çünki güllərin arasından keçəndə şəhli budaqlar burnuna çirpirdi.

Sinnober qızlgüllərin yanına çatanda kolların üstündən meh əsdi, qızlgüllərin ətri daha rayihəli oldu. Çiyinlərinin arxasında qanad olan, örtüyə bürünmüş gözəl bir qadın aşağı endi, zərif kürsü üstündə oturdu, astaca dedi: “Yanıma gəl, bala” və balaca Sinnoberi özünə sarı çəkib, kürəyinə tökülmüş saçlarını qızıl daraqla daramağa başladı. Görünür, bu, balacaya çox xoş gəlirdi, çünki o, gözlərini yumur, xırdaca ayaqlarını uzadır və ləp pişik kimi xoruldayırdı. Bu hal beş dəqiqəyədək davam elədi, sonra sehrbaz qadın barmağını bir də balacanın əngəyinə çəkdi. Pulxerlə Adrian Sinnoberin başında nazik, alov kimi yanar xətt gördülər.

Qadın dedi:

– Əlvida, əziz balam! Ağıllı ol, mümkün qədər çalış ağıllı ol!

Bala cavab verdi:

– Adieu, anacan, mən onsuz da lazımınca ağıllıyam, bunu tez-tez təkrar eləmək lazım deyil...

Qadın asta-asta qalxıb havada yox oldu.

Pulxerlə Adrian heyrətdən donub qalmışdılar. Lakin Sinnober gedəndə referendari kolluqdan tullanıb, ucadan dedi:

– Sabahınız xeyir, xüsusi işlər üzrə cənab gizli müşavir! Saçınızı nə gözəl daradılar!

Sinnober çevrilib referendarini görəndə, dabanına tüptüdü. Ancaq yöndəmsiz olduğundan, ayaq üstə möhkəm dayana bilmədi, ayağı ilişdi, o, hündür otun içinə yıxıldı və şəhdən tamam islandı. Pulxer özünü ona yetirdi və kömək eləyib ayağa qaldırdı, Sinnober isə mırıldadı:

– Cənab, mənim bağma necə girmisiniz? Rədd olun cəhənnəm!

Tullana-tullana da evə tərəf götürüldü.

Pulxer bu qəribə əhvalatı yazıb Valtazara göndərdi və sehrli eybəcəri ikiqat diqqətlə güdəcəyini bildirdi. Həmin hadisə Sinnoberi, görünür, lap kədərləndirmişdi. Əmr elədi ki, onu yatağa uzatsınlar. Elə inildəyir, elə zarıyırdı ki... onun bu qəfil xəstələnməyi barədə xəbər tezliklə nazir Mondşöynə və knyaz Varsanufa yetişdi.

Knyaz o saat saray həkimini öz kiçik sevimlisinin yanına göndərdi.

Sinnoberin nəbzini yoxlayanda saray həkimi dedi:

– Xüsusi işlər üzrə möhtərəm gizli müşavir, siz özünüzdü dövlət yolunda fəda edirsiniz. Gərgin iş sizi xəstələndirib yatağa saldı, fikir-xəyal sizin təsvirəgəlməz əzablarınıza səbəb oldu! Rənginiz solub, üzdən arıqlamısınız. Qiymətli başınız od tutub-yanır! Vay, vay, vay. Ümidvaram ki, beyin iltihabı deyil! Doğrudanmı, dövlətin naminə bu bəlaya düşər olmusunuz? İnanmıram!.. Amma, icazə verin!..

Saray həkimi, yəqin ki, Sinnoberin başında Pulxer və Adrianın gördüyü həmin od rəngli zolağı sezdi. Uzaqdan bir neçə hipnoz hərəkəti eləyib, xəstənin yan-yörəsinə üfürdü: xəstə də bərkdən zarıyıb nıqqıldadı, həkim əlini onun başı üstündən sürüşdürəndə qəfildən başına toxundu. Qəzəbindən coşmuş Sinnober yerindən dik atıldı və üzərinə əyilmiş saray həkiminə balaca, sümüklü əli ilə elə bir şillə çəkdi ki, şappıltı səsi otağa yayıldı. Qışqırdı:

– Məndən nə istəyirsiniz, nə istəyirsiniz məndən, başımı neçin cırmaqalayırırsınız? Mən heç xəstə deyiləm, mən sağlamam, lap sağlamam, indi durub nazirin yanına müşavirəyə gedəcəyəm. Rədd olun burdan!..

Qorxmuş saray həkimi tez çıxıb getdi. Başına gələnləri knyaz Varsanufa danışanda o vəcdlə ucadan dedi:

– Dövlət xidməti üçün can yandırmağa bax!.. Ləyaqətə bax, əzəmətə bax!.. Sinnober heyrətamiz insandır!

Nazir Pretekstatus fon Mondşöyn balaca Sinnoberə dedi:

– Xüsusi işlər üzrə möhtərəm gizli müşavir, xəstə ola-ola müşavirəyə gəlməyiniz necə xoşdur. Mən Kakatuk sarayının vacib məsələsi barədə məlumat yazmışam, özüm yazmışam və xahiş edirəm, onu knyaza siz oxuyasınız, çünki sizin istedadlı oxumağınızdan məlumat

gözəlləşəcək, qazanacaq, onda knyaz məni yazının müəllifi kimi tanıyacaq.

Pretekstatusun şöhrətlənmək istədiyi məlumatı Adrian yazmışdı.

Nazir balaca ilə bərabər knyazın hüzuruna yollandı... Sinnober nazirin ona verdiyi yazını cibindən çıxarıb oxumağa girişdi. Ancaq bacarmadığına, nəsə anlaşılmaz sözlər mızıldadığına görə nazir kağızı ondan alıb, özü oxumağa başladı.

Knyaz, görünür, lap heyran qalmışdı, məlumatı bəyəndiyini bildirdi, tez-tez:

– Qiyamətdir... gözəl deyilib... Aləmdir... Lap gözümdən vurmusunuz! – deyirdi.

Nazir oxuyub qurtaran kimi knyaz özünü Sinnoberin üstünə atdı, onu yuxarı qaldırıb, sinəsinə, düz iri Yaşılıxallı pələng ulduzunun parladığı yerə sıxdı və gözündə yaş, dili tutula-tutula, hıçqıra-hıçqıra mızıldadı:

– Görün necə insandır... Necə istedaddır!.. Necə səy eləyir!.. Məhəbbətə bax!.. Nəsə qeyri-adi şeydir... Qeyri-adi!

Sonra sakitləşmiş halda dedi:

– Sinnober!.. Mən sizi özümə nazir təyin edirəm! Vətənə sədaqətlə xidmət edin, sizi sevən, yüksək qiymətləndirən Varsanufaların etibarlı xidmətçisi olun.

Axırda naziri narazı baxışla süzüb dedi:

– Əziz baron fon Mondşöyn, axır vaxtlar hiss edirəm ki, sizin qüvvəniz azdır. Malikanənizdə istirahət etməyin sizə xeyri olar!.. Xudahafiz!..

Nazir fon Mondşöyn dodaqaltı deyində-deyində, adətincə əsasını özünə dayaq verərək, barmaqlarının ucuna qalxıb, ətrafa qürurla, həyasızlıqla baxan Sinnoberi odlu nəzərləri ilə yandırır-yaxdı və ordan uzaqlaşdı.

Sonra knyaz dedi:

– Mən sizi böyük xidmətinizə görə mükafatlandırmalıyam, əziz Sinnober, bu münasibətlə mənim əlimdən Yaşılıxallı pələng ordenini qəbul edin!

Knyaz orden lentini onun yaxasına taxmaq istədi, kamerdinərə əmr elədi ordeni təcili gətirsin, lakin Sinnoberin eybəcər vücudunda

lent heç cür dayanmırdı: gah çox yuxarıda qalır, gah da çox aşağı düşürdü.

Dövlətin rifahı naminə götürülən bütün işlərdə olduğu kimi, bu işdə də knyaz dəqiqliyi sevirdi. Lentə bərkidilmiş Yaşılxallı pələng ordeni çanaq sümüyünün üst hissəsilə büzdüm arasında, ondan onaltıda üç qədər çəpinə dayanmalı idi. Bunu heç cür eləmək olmurdu. Kamerdiner, üç paj və knyazın özü nə qədər əlləşdilərse, əziyyətləri hədəf getdi. Zəhrimar lent hey yana sürüşür, Sinnober də hirsli-hirsli deyirdi:

– Bəsdir məni silkələdiniz, bu oyuncaq harda durur-dursun, mən indi, onsuz da nazirəm, nazir olaraq da qalacağam!..

Qəzəblənmiş knyaz dedi:

– Hərgah lent məsələsində mənim iradəmə zidd, axmaq qaydalar mövcuddursa, orden işləri üzrə müşavirləri neçin saxlayıram?.. Səbir eləyin, əziz nazir Sinnober! Bu yaxında burada hər şey dəyişəcək!

Nazir Sinnoberi Yaşılxallı pələng ordeni ilə necə cəld bəzəmək məsələsini müzakirə eləmək üçün knyaz orden işləri üzrə şura çağırmağı tapşırırdı və əlavə olaraq şuraya iki filosof və Şimal qütbündən qayıdan, burada yolüstü dayanan bir təbiətşünas da daxil edildi. Şura üzvləri bu vacib müşavirə üçün qüvvələrini lazımcına toplusınlar deyər, onlara tapşırılmışdı ki, müşavirəyə bir həftə qalmış fikirləşməyi dayandırsınlar, bu əmri daha müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmək və dövlətin xeyrinə fəaliyyəti dayandırmaq məqsədilə də bu müddətdə hesabdarlıqla məşğul olsunlar. Müşavirlərin, filosofların və təbiətşünasın məşvərət edəcəyi sarayın qabağında küçələrə qalın saman döşənmişdi ki, arabanın gurultusu bu alimlərə mane olmasın; məhz buna görə də sarayın yaxınlığında təbil döyməyə, musiqi çalmağa, hətta ucadan danışmağa icazə verilmirdi. Sarayın özündə isə hamı qalın keçə çəkmə geyib gəzir, him-cimlə danışırdı.

Artıq yeddi gündür ki, sübh tezdən axşama kimi müşavirə davam edirdi, amma bir qərara gəlməyə hələ çox vardı.

Səbri tükənmiş knyaz dəqiqəbaşı onlara xəbər göndərirdi ki, zəhmət çəkib ağıllı bir şey fikirləşib tapsınlar. Ancaq bunun zərrəcə köməyi olmurdu.

Təbiətşünas öz imkanını daxilində Sinnoberin təbiətini tədqiq elədi, onun kürəyindəki donqarın hündürlüyünü və uzunluğunu ölçdü. Bu

barədə çox dəqiq hesablamalarını şuraya təqdim etdi. Müşavirəyə teatr dərzisini çağırmağı da təklif etdi.

Bu təklif nə qədər qəribə görünsə də, qorxudan və çarəsizlikdən onu yekdilliklə qəbul elədilər.

Teatr dərzisi Kees çox birc, fəndgir adamdı. Bu çətin işin məğzini ona başa salan kimi, təbiətşünasın hesablamaları ilə tanış olan kimi dərzisi orden lentini lazımı yerdə bərkitmək üçün gözəl üsul tapdı.

O təklif etdi ki, sürtükün yaxasına da, kürəyinə də müəyyən miqdarda düymə tikilsin və lent də düymələnsin. Bu təcrübə tam müvəffəqiyyətlə nəticələndi.

Knyaz şuranın bu gündən Yaşılxallı pələng ordenini onunla bərabər təqdim olunan düymələrin sayına görə müxtəlif dərəcələrə bölmək kimi təklifindən vəcdə gəldi və onu bəyəndi: məsələn, ikidüyməli Yaşılxallı pələng ordeni, üçdüyməli Yaşılxallı pələng ordeni və s. Heç kəsin tələb eləyə bilmədiyi xüsusi fərqlənmə əlaməti olaraq, nazir Sinnober ordeni iyirmi brilyant düymə ilə bərabər aldı, çünki onun qəribə bədən quruluşu məhz iyirmi düymə tələb edirdi.

Dərzi Kees Yaşılxallı pələng ordenini iki qızıl düymə ilə bərabər aldı, lakin ağıllı təklifinə baxmayaraq, knyaz onu pis dərzi hesab etdi, ona geyim sifariş vermədi. O ancaq knyazlığın həqiqi Gizli Baş Dərzisi təyin olundu...

Doktor Prosper Alpanus bağ evinin pəncərəsindən öz parkını fikirləşə-fikirləşə seyr edirdi. Bütün gecəni sərəsər Valtazarın ulduz falını hazırlayırdı, həm də balaca Sinnober barədə bəzi şeylər aşkara çıxarırdı. Ancaq doktor üçün ən vacib əhvalat Pulxerlə Adriannın bağda balacanı güddüyü vaxt gördükləri idi. Prosper Alpanus təkbuz-nuzlarını çağırmaq istəyirdi ki, balıqqulağını qarıya çəksinlər, çünki o, Vışni Yakobsgeymə getmək fikrində idi. Elə bu vaxt parkın dəmir məhəccərli darvazasına gurultu ilə bir karet yaxınlaşdı. Ona məlumat verdilər ki, xeyriyyə məktəbində oxuyan fröyleyn fon Rozenşön cənab doktorla danışmaq istəyir.

Prosper Alpanus:

– Xoş gəlmisiniz, – dedi. Qonaq otağa daxil oldu. Uzun qara pal-tarlı, örtüyə bürünmüş bir qız ağır-səngin ev xanımına oxşayırdı. Qəfil qəribə fikirdən heyrətlənmiş Prosper Alpanus öz əsasını götürdü və

şüa saçan yumru başını qonağa sarı yönəltdi. Elə bil, qonağın dövrəsində şimşəklər çaxıb, şaqqıltı ilə sayrışdı, o da ağ, zərif geyimdə, kürəklərində parıldayan cırcırama qanadları, saçları ağ, qırmızı qızıl-güllər hörülmüş halda doktorun gözlərinə göründü.

– Vay, vay, – Prosper pıçıldayıb, əsanı xalatının altında gizlətdi, qonaq da əvvəlki görkəminə qayıtdı.

Prosper Alpanus nəzakətlə ona yer göstərdi. Fröyleyn fon Rozenşön dedi ki, bağ evində doktora çoxdan baş çəkmək istəyirmiş, ətrafda hamının yüksək qabiliyyət sahibi, xeyirxah, müdrək adam kimi tanıdığı adama tanış olmaq arzusunda imiş. O, əlbəttə ki, xanımın xahişini yerinə yetirəcək, yaxınlıqdakı qadın xeyriyyə məktəbində həkimlik qayğısını öz üzərinə götürəcək, çünki oradakı qoca xanımlar tez-tez xəstələnilər və heç bir kömək də almırlar. Prosper Alpanus nəzakətlə cavab verdi ki, həkimlik təcrübəsini çoxdan buraxıb, ancaq lazım gələrsə, sığınacaqdakı xanımlara baş çəkəcək. Sonra soruşdu ki, o özü, fröyleyn fon Rozenşön bir xəstəlikdən əziyyət çəkirmi? Qonaq onu inandırdı ki, səhərin sərin havasında soyuqlayanda, hərdən oynaqlarında yel xəstəliyi hiss eləyir, indi isə tamamilə sağlamdır. Tez də söhbəti dəyişdi. Prosper soruşdu ki, səhər-səhər bir fincan qəhvə içməzmi? Rozenşön cavab verdi ki, xeyriyyə məktəbinin xanımları belə təklifdən heç vaxt boyun qaçırmırlar. Qəhvə gətirdilər, amma Prosper nə qədər çalışdısa, fincanlar elə boş qaldı, qəhvə isə elə hey töküldü.

– Vay, vay, vay, – Prosper Alpanus gülümsündü, – bu nəsə bəd qəhvədir!.. Bəlkə, özünüz buyurub qəhvə süzəsiniz, hörmətli fröyleyn?

– Məmnuniyyətlə, – deyib xanım qəhvədanı götürdü. Qəhvədandan bircə gilə tökülməsə də, fincan doldu, dolub stolun üstünə, qonağın paltarına töküldü... Qonaq qəhvədanı tez stolun üstünə qoydu, qəhvə də o dəqiqə yox oldu. Prosper Alpanusla xanım qız qəribə nəzərlə baxışdılar.

Qonaq dedi:

– Siz, cənab doktor, mən gəldiyim vaxt, yəqin, maraqlı kitab oxumaqla məşğul idiniz?

Doktor cavab verdi:

– Doğrudan da, bu kitabda çox maraqlı şeylər var.

Bunu deyib, qarşısındakı kiçik, qızıl cildli kitabı açmaq istədi. Amma heç cür aç bilmədi, kitab hər dəfə bərk şappıltı ilə örtülürdü.

Prosper Alpanus dedi:

– Vay, vay, vay, bəlkə, bu tərsin öhdəsindən siz gələ bildiniz, hörmətli fröyleyn!

O, kitabı qonağa uzatdı, qonaq da əlini toxunduraraq kimi kitab öz-özünə açıldı. Lakin bütün vərəqləri yerə töküldü, iriləşdi, yekəldi və otaqda xışıltı ilə uçuşdu.

Xanım qız qorxub dala çəkildi. Doktor da var gücü ilə kitabı örtüdü, vərəqlərin hamısı yox oldu.

Prosper Alpanus uşaq təbəssümü ilə dedi:

– Möhtərəm xanım, neçin vaxtımızı belə kübar xırdalıqlarına sərf eləyək? Axı, indiyə kimi məşğul olduqlarımız ən adi kübar hoq-qabazlıqları idi. Yaxşısı budur, daha yüksək materiyalarla məşğul olaq.

Xanım qız ucadan:

– Mən getmək istəyirəm! – dedi və ayağa durdu.

Prosper Alpanus :

– Mənim razılığım olmadan getməyiniz çətin ki mümkün olsun. Sizə deməliyəm ki, hörmətli xanım, siz indi bütünlüklə mənim ixtiyarımdasınız.

Xanım qız qəzəblə çığırdı:

– Sizin ixtiyarınızda, cənab doktor, sizin ixtiyarınızda?.. Səhv edirsiniz!

Bu vaxt onun ipək paltarları aralandı və o, qəşəng qara kəpənək şəklində tavana tərəf uçdu. Ancaq Prosper Alpanus da o dəqiqə gözəl böcək-marala çevrilib, vızıltı, uğultu ilə onun ardınca cumdu. Yorulmuş qara kəpənək yerə endi və xırdaca siçana dönüb, ora-bura qaçmağa başladı. Böcək də boz pişiyə çevrilib, miyovultu, pufultu ilə onun dalınca qaçdı. Siçan yenə əlvən tüklü kiçik quş olub yerdən qalxdı, o dəm evin dövrəsində çoxlu qəribə səslər eşidildi, çoxlu əcaib həşərat cingilti səslə hücum çəkdi, onlarla bərabər nəsə qəribə meşə quşları gəldi; pəncərələrə, elə bil, qızıl tor çəkildi. Budur, şahanə görkəmdə, parlaq ağ geyimdə, bərq vuran almaz kəmərli, tünd saçlarına ağ, qırmızı qızılgül taxılmış pəri Rozabelverda otağın ortasında göründü. Onun da qarşısında, qızıl sapla işlənmiş əba əynində, yumru başı alov saçan əsası da əlində sehrbaz dayanmışdı.

Rozabelverda sehrbaza tərəf bir addım atdı, ancaq bu dəm saçındakı qızıl daraq mərmər döşəməyə düşüb, şüşə kimi çilik-çilik oldu.

Pəri çığırdı:

– Evim yıxıldı!.. Evim yıxıldı!

Birdən yenə qəhvə stolunun arxasında xeyriyyə məktəbində oxuyan fröyleyn Rozenşön oturmuşdu, onunla da üzbəüz doktor Prosper Alpanus.

– Elə bilirəm ki, – çətinlik çəkmədən çini fincanlara ətirli, buğlanan makko qəhvəsi süzən Prosper Alpanus çox təmkinlə dedi, – elə bilirəm ki, möhtərəm xanım, bir-birimizdən nələr gözləyəcəyimiz ikimizə də kifayət qədər aydındır... çox təəssüf eləyirəm ki, sizin gözəl darağınız mənim bərk döşəməyə düşüb sındı.

Qəhvəni ləzzətlə içən xanım qız dedi:

– Buna səbəb ancaq mənim ehtiyatsızlığımıdır. Bu döşəməyə görə heç nə salmayasan, çünki səhv eləmirəmsə, bu daşlara sehrli yazılardan naxış düşüb, amma bunları bir başqası mərmərin içindən keçən xətlərə oxşadar.

Prosper dedi:

– Sınımış tilsimlərdir, hörmətli xanım, sınımış tilsimlərdir, vəs-salam.

Xanım qız bərkdən:

– Əziz doktor, – dedi, – necə olub ki, biz lap çoxdan bir-birimizi tanımamışıq, yollarımız bircə dəfə də çarpazlaşmayıb?

Prosper Alpanus cavab verdi:

– Tərbiyəmiz, əziz xanım, bunun yeganə səbəbi tərbiyəmizin müxtəlif cür olmasıdır! Siz Cinnistanda arzular qanadında uçanda, zəngin təbiətinizə rəvac, bəxtiyar dühanıza qol-qanad verəndə, talesiz tələbə olan mən hücrələr içində əziyyət çəkir, deyingən, amma çox bilikli qoca alim Zərdüştün mühazirələrinə qulaq asırdım. Şöhrətli knyaz Demetriusun hakimiyyəti zamanında isə bu kiçik, qəşəng ölkədə məskən saldım.

Xanım qız:

– Nə danışsınız, – dedi, – knyaz Pafnusiun maarif yayanda da sizi sürgün eləmədilər?

Prosper cavab verdi:

– Yox, yox, mən sifətimi maska altında tamam gizlədə bildim; yazdığım müxtəlif əsərlərimdə maarif məsələlərindən xüsusi məlumata sahib olduğumu nümayiş etdirdim. Mən sübut edirdim ki, knyazın icazəsi olmadan göy guruldamamalı, ildırım çaxmamalıdır; inandırırıdım ki, xoş hava və bol məhsul üçün biz ancaq knyazın səy göstərməyinə, yataq otaqlarına çəkilib, tənhalıqda bu barədə müdrik söhbətlər edən əyanların canfəşanlığına borcluyuq, halbuki həmin vaxtlarda qara camaat təmiz havada məhsul əkib-becərirdi. O vaxt knyaz Pafnusiüs məni maarif işləri üzrə Gizli Ali Prezident təyin eləmişdi, bu vəzifəni maska ilə birlikdə, tufan sovuşandan sonra ağır bir yük kimi üstümdən atdım. Bacardığım qədər, gizlicə fayda verdim. Yəni ikimizin başa düşdüyü mənada dediyim faydanı, hörmətli xanım... Onu bilirsinizmi ki, əziz fröyleyn, polis barədə sizi mən xəbərdar elədim və indicə mənə göstərdiyiniz xırda-xuruşu özünüzdə saxlaya bildiyiniz üçün mənə minnətdarsınız?.. İlahi! Bir bu pəncərələrə nəzər salın, hörmətli xanım!.. Yəni tez-tez seyr elədiyiniz, kolluqlarda, güllüklərdə, bulaqlarda yaşayan dost ruhlarla söhbət apardığınız bu parkı tanımırsınız?.. Bu parkı mən öz biliyim gücünə xilas eləmişəm. O, qoca Demetriusun vaxtında olduğu kimi qalıb. Allaha şükür ki, knyaz Varsanufu sehr-cadu çox da narahat eləmir; o, mülayim adamdır, heç kəsi heç nəyə məcbur eləmir, onun ölkəsində hamı istədiyi qədər sehrbazlıqla məşğul ola bilər, tək bunu bürüzə verməsin, bir də vergini vaxtlı-vaxtında ödəsin. Bu səbəbdən mən də burda xoşbəxt, qayğısız yaşayıram, əziz xanım, necə ki siz öz xeyriyyə məktəbinizdə yaşayırsınız!

Xanım qız heyrətlə:

– Doktor, – dedi və gözlərindən sel kimi yaş axıtdı, – mən nələr eşidirəm, doktor!.. Siz gözlərimi açdınız!.. Bəli, mən vaxtilə bəxtiyar günlər keçirdiyim bu meşəliyi tanıdım!.. Doktor!.. Mən çox şeydə sizə borcluyam, nəcib, alicənab insan!.. Siz də mənim himayə etdiyim balacanı belə amansızlıqla təqib edirsiniz?..

Doktor dedi:

– Əziz fröyleyn, siz təbiətə ürəyiyumşaq olduğunuzdan yaxşılığa layiq olmayanın başından nemət yağdırmısınız. Sizin xeyirxah köməyinizə baxmayaraq, Sinnober murdar eybəcər idi, elə o cür də qalacaq,

indi isə, qızıl daraq yerə düşüb sınıandan sonra o tamam-kamal mənim əlimdədir.

Xanım qız yalvardı:

– Rəhm edin, doktor!

Prosper:

– Lütf edib bura baxın, – deyərək, Valtazar üçün hazırladığı ulduz falını ona göstərdi.

Xanım qız ulduz falına baxıb ürək ağrısı ilə çığırdı:

– Bəli!.. Hərgah iş bu yerdədirsə, onda görünür, mən ilahi qüvvəyə boyun əyməliyəm... Zavallı Sinnober!..

Doktor gülümsəyib dedi:

– Boynunuza alın ki, əziz fröyleyn, boynunuza alın ki, xanımlar çox vaxt bir anlıq şiltaqlıqları ucbatından fikirləşmədən özbaşına əcaib-qəraib istəklərə imkan verirlər, hətta bu istəklər başqalarının ürəyinə toxunsa belə!.. Sinnober qismətindən qaça bilməyəcək, ancaq sonra o yenə layiq olmadığı şərəf pilləsinə yüksələcək. Bununla mən sizin istəyinizə, sizin xeyirxahlığınıza, sizin ləyaqətinizə öz hörmətimi ifadə edəcəyəm, hörmətli xanım!

Xanım qız heyranlıqla:

– Güzəl, əvəzsiz insan, – dedi, – ömürlük mənə dost olun!..

Doktor cavab verdi:

– Ömürlük dost olaram. Sizə bəslədiyim dostluq hisslərim, mehribanlığım heç vaxt tükənməyəcək, gözəl pəri! Həyatın hər çətin anında mənə müraciət edin və... ah, istədiyiniz vaxt evimə qəhvə içməyə gəlin.

– Əlvida, möhtərəm sehrbaz, sizin hörmətinizi və bu qəhvənizi heç vaxt unutmayacağam!

Bunu deyib, riqqətə gəlmiş xanım qız getmək üçün ayağa qalxdı.

Prosper Alpanus meşənin füsunkar, xoş təranələri altında onu məhəccərli darvazayadək ötürdü.

Xanım qızın kareti əvəzinə darvaza qabağında doktorun büllur balıqqulağı kolyaskası dayanmışdı, ona təkbuyuzlular qoşulmuşdu, arxada qızıl böcək parıldayan qanadlarını açmışdı. Sürücünün yerində, dimdiyində qızıl cilovlar tutmuş gümüş qırqovul oturub, ağıllı göz-lərini xanım qıza dikmişdi.

Füsunkar səslər çıxaran kolyaska ətir saçan meşə ilə hərəkət elə-yən vaxt, xeyriyyə məktəbində yaşayan xanım qız özünü pəri həya-tının ən bəxtiyar dövrünə qayıtmış kimi hiss elədi.

YEDDİNCİ FƏSİL

Moş Terpin knyazın zirzəmisində təbiəti necə tədqiq elədi.
Mycetes Beelzebub.Tələbə Valtazarın ümitsizliyi.
Hər rahatlığı olan bağ evinin ailə xoşbəxtliyinə xoş təsiri.
Prosper Alpanus tısbağa qınından olan mücrünü
Valtazara necə verib getdi.

Vışni Yakobsgeymdə gizlənmiş Valtazar Kerepedən, referendari Pulxerdən belə məzmununda məktub aldı:

“Əziz dostum Valtazar, işlərimiz günü-gündən pisləşir. Düşmə-nimiz – murdar Sinnober xarici işlər naziri oldu və iyirmi düymə ilə bərabər Yaşılıxallı pələng ordeni aldı. O, indi knyazın istəkli adamıdır, nə istəsə, onu əldə edir. Professor Moş Terpin lap özündən çıxıb, lovğalıqdan partlayır. Gələcək kürəkəninin köməyi sayəsində ölkənin təbiətə aid bütün işlərinin baş direktoru yerini alıb, bu yer ona bolluca pul və çoxlu başqa mənfəət verəcək. Adlarını çəkdiyim işlər üzrə baş direktor kimi o, Günəşin və Ayın tutulmasını, təqvimlərdəki bizim dövlətimizdə icazə verilən məlumatları yoxlayıb təftiş edir, xüsusən də knyazın iqamətgahında və onun ətrafında təbiəti öyrənir. Bu məş-ğuliyətə görə Moş Terpin knyaz meşələrindən nadir quşları və nadir heyvanları hədiyyə alır, bunları da qızardılmış halda tıxır ki, onların təbiətini öyrənsin. Bundan başqa, indi, dadına və təsirinə görə “şərab neçin sudan fərqlənir” barədə elmi əsər yazır (hər halda, inandırır ki, yazır) və bu elmi əsəri kürəkəninə ithaf etmək istəyir. Sinnoberin səyi və köməyilə Moş Terpinə icazə verilib ki, knyazın şərab zirzəmisində hər gün elmi əsəri üzərində işləsin. Artıq o, yarım çəllək köhnə Reyn şərabı və bir neçə düjün Şampan şərabı şüşəsini öyrənib, indi də alikante çəlləyinə girişib... Zirzəmi müdiri lap çaşıb qalıb!.. Bu da qarınqululuğu sənə yaxşı bəlli olan professorun ürəyinə yatır; əkin yerlərini dolu vuranda, bəzən ölkəni gəzib, knyazın icarədarlarına dolu yağmasının səbəbini izah etməli olmasaydı, o beləcə ləzzətlə ömür sürərdi. Gərək bu qanmaz icarədarlar gələcəkdə belə bədbəxtliklərdən

qorunsunlar və bu fəlakətdə təqsirkar özləri ola-ola icarə haqqının ləğv edilməsini tələb etməsinlər.

Nazir sənin onu kötləklədiyini heç cür unuda bilmir. Səndən qisas alacağına and içib. Gərək daha Kerepesdə gözə görünməyəsən. O məni də izləyir, göz verib işıq vermir, çünki onun qanadlı xanımlara saç daratdırmaq kimi gizli adətini duymuşam... Nə qədər ki Sinnober knyazın istəkli adamıdır, mən yaxşı vəzifəni heç yuxuda da görə bilməyəcəyəm. Kor taleyim hay deməmiş, gözləmədiyim halda məni bu eybəcərə tuş gətirir, iş də hər dəfə mənim üçün pis qurtarır. Bu yaxınlarda nazir, dövrəsindəki adamlarla, qılıncı, ulduzu, lenti, yar-yarağı ilə Zooloji Kabinetinə buyurdu və adətincə, əsasını özünə dayaq verib, barmaqları ucunda yellənə-yellənə, nadir Amerika meymunları qoyulmuş şüşə şkafın qabağında ayaq saxladı. Kabineti gözdən keçirən xaricilərdən biri bizim ağac kökünü görüb, bərkdən dedi:

– Ah! Nə yaraşıqlı meymundur!.. Nə yaxşı heyvancıqazdır!.. Bu, Kabinetin incisidir!.. Bu qəşəng meymunun adı nədir? Əsli hardandır?

Kabinetin nəzarətçisi əlini Sinnoberin çiyinə toxundurub, lap ciddi tərzdə cavab verdi:

– Bəli, bu, qiyamət, əla Braziliya meymunudur, adı da Mycetes Beelzebub... Bir çox sözlər bağırən meymundur.

Bu yerdə balaca nəzarətçinin üstünə fişıldadı:

– Cənab, siz dəlisiniz, cənab, yoxsa ağılnızı tamam itirmisiniz, mən Beelzebub caudaque-zad deyiləm... bağırən meymun-zad deyiləm, mən Sinnoberəm, iyirmi düyməli Yaşılxallı pələng ordeni almış nazir Sinnober.

Mən yaxınlıqda dayanıb qulaqbatırıcı qəhqəhə ilə gülürdüm, heç ölüm qorxusu olsaydı da, gülüşümü saxlaya bilməzdim.

– Cənab referendari, siz yenə qulağımın dibindəsiniz? – deyərək o, qəzəblə üstümə çəmkirdi və ifritə gözləri qanla doldu.

Allah bilir, yəqin, xaricilər onu bu vaxtadək gördükləri meymunların ən qəşəngi, ən nadir nümunə hesab edirdilər, ona ciblərindən çıxardıqları Lombardiya fındığı yedirmək istəyirdilər. Sinnober də hirsindən boğulmağa başladı, xırdaca ayaqları titrədi. Kamerdineri çağırıdılar, o da Sinnoberi qucağına aldı, aparıb kareta qoydu.

Hec özüm də bilmirəm neçin bu əhvalat mənə bir ümid qılgıcımı bəxş elədi. Bu, yaramaz əcinnəyə vurulmuş ilk çırtmadır.

Məlumdur ki, bu günlərdə Sinnober sübh çağı bağdan özünü itirmiş halda qayıdıb. Görünür, qanadlı xanım gəlib çıxmayıb, çünki balacanın qəşəng buruq saçından əsər-ələmət yoxdur. Deyirlər ki, onun saçları kilkə olub kürəyinə tökülübdür, knyaz Varsanuf da, guya, ona işarə eləyib ki:

– Səliqə-sahmanınızda belə diqqətsiz olmayın, əziz nazir. Mən öz bərbərimi yanınıza göndərərəm!

Guya, bu təklifə Sinnober də çox nəzakətlə cavab verib ki, hərgah bərbər gəlib-eləsə, onu pəncərədən bayıra atdıracaq.

Onda knyaz:

– Böyük ürəkli insan! Sizi ələ almaq mümkün deyil, – deyib hönkürtü ilə ağlayıbmiş.

Əlvida, sevimli Valtazar! Ümidini itirmə və yaxşı-yaxşı gizlən ki, səni tutmasınlar!..”

Dostunun bu məktubundan ümidini lap itirmiş Valtazar meşənin qalın yerinə çəkilib, ucadan gileylənməyə başladı:

– Ümidini itirmə... Ümidimi necə itirməyim ki, ümid çıraqım tamam sönüb, təsəllim yoxdur, hər yandan da dövrəmi zülmət bürüyür?! Kor tale!.. Həyatımı məhv edən qüvvə mənə qalib gəlir! Prosper Alpanusun məni xilas edəcəyinə ümid bəsləmək ağılsızlıq olardı, o Prosper Alpanus ki, mənim özümü dəhşətli sehri ilə şirnikləndirdi, Sinnoberin güzgüdəki əksinə vurduğum zərbələri, o, əslində, Sinnoberin kürəyinə doğrudan vurub, məni Kerepesdən didərgin saldı!.. Ah, Kandida!.. Bu ilahi varlığı unuda bilsəydim!.. Lakin məhəbbətin odu ürəyimi əvvəlkindən daha artıq şiddətlə yandırır!.. Hər yerdən mehriban təbəssümlə, kədər içində əllərini mənə doğru uzadan sevgilimin surətini götürəm... Axı bilirəm ki, məni sevirsən, gözəl, sevimli Kandida; ümitsizliyimin, əzabımın dəhşəti də ondadır ki, düşdüyün tilsimdən, sehdən səni xilas etməyə qüvvəm çatmır!.. Xain Prosper! Mən, axı sənə neyləmişəm, nəyə görə mənə belə aman-sızlıqla ələ salırsan?!

Qaş qaraldı, meşənin bütün əlvanlığı bozumtul qaranlıq içində əridi. Qəfildən ağacların, kolların üstündən, sanki, axşam şəfəqinin

parıltısı ötüb keçdi və minlərlə cücü qanadlarını xışıldadıb, vızıltı, cingilti ilə havaya qalxdı. İşıldayan qızıl böcəklər ora-bura uçuşurdu, onların arasında isə ala-bəzək, əlvan kəpənəklər qanad çalır, ətrafa ətirli toz səpirdilər. Vızıltı, xışiltı zərif, bəm musiqiyə çevrilib, Valtazarın parçalanmış ürəyinə məlhəm oldu. O, gözlərini göyə qaldırdı, Prosper Alpanusu görəndə heyrət elədi: Alpanus gözəl rənglərlə boyanmış circıramaya oxşar əcaib bir həşəratın belində bura uçurdu.

Prosper Alpanus cavan oğlanın yaxınlığında yerə enib, yanında oturdu, circırama da kolluğa uçub, səsinə meşədəki səslərə qatdı.

Doktor əlində tutduğu şəfəqli çiçəkləri oğlanın alınına yaxınlaşdıran kimi Valtazarın ürəyi cuşa gəldi.

Prosper Alpanus mülayim tərzdə dedi:

– Sən mənim bərəmdə ədalətsiz fikirləşirsən, əziz Valtazar: sən məni amansızlıq və xəyanət üstündə o dəm məzəmmət edirsən ki, həmin dəmdə sənənin həyatını zəhərləmiş ovsunu dağıdıram, səni tez tapmaq üçün istəklə kəhərimi minib, bura çapıram, səni xilas etmək üçün nə lazımsa, hər şeyi götürürəm... Lakin eşq əzablarından ağır əzab yoxdur, sevgi və həsrətlə çırpınan ürəyin arzusu ilə heç bir şey müqayisə oluna bilməz... Mən səni bağışlayıram, axı iki min il bundan əvvəl Balzamina adlı bir hind şahzadəsini sevdiyim vaxtlar mən də əzab çəkirdim və ümitsizlikdən, ən yaxın dostum sehrbaz Lotusun saqqalını yerindən qopartmışdım; bu səbəbdən də, özün görürsən, saqqal saxlamıram ki, başıma həmin əhvalat gəlməsin... Amma bunları sənə təfəsilatı ilə danışmağın mənası yoxdur, axı hər aşiq ancaq öz məhəbbəti barədə danışmaq istəyir, ancaq onu söhbət mövzusu olmağa layiq bilir, necə ki hər şair yalnız öz şeirlərini dinləməyi xoşlayır. Xülasə, keçək əsas mətləbə!.. Məlumun olsun ki, Sinnober yoxsul kəndli arvaddan doğulmuş eybəcər varlıqdır və əsl adı Balaca Saxesdir. Yalnız şöhrətpərəstlikdən özünə vüqarlı Sinnober-Fındıqober adını götürüb. Xeyriyyə məktəbindəki fröyleyn fon Rozenşön, daha doğrusu, məşhur pəri Rozabelverda – deməliyəm ki, bu xanım həmin pəridir – bu balaca eybəcəri hardasa yoldan tapıb. Qərara gəlib ki, hərgah ona qəribə, sehrli qabiliyyət bəxş eləsə, təbiətin ögey ana kimi balacanı məhrum elədiyi hər şeyi ona verə bilər; bu qabiliyyət də odur ki, Saxesin yanında hər kəs yaxşı nə fikirləşsə, desə, yaxud eləsə,

bu, onun adına çıxılacaq, nəticədə, bilikli, ağıllı, istedadlı adamların arasında o da bilikli, ağıllı, istedadlı görünəcək, ümumiyyətlə, hansı sahəyə əl atsa, o sahədə kamil adam kimi şöhrətlənəcək.

Bu qərribə sehrli qüvvə balacanın təpəsindəki üç al-qırmızı teldədir. Onlara toxunan kimi, ümumiyyətlə, balacanın başına toxunan kimi bu onu incidir, hətta onu məhv eləyə bilər. Buna görə pəri işi elə qurub ki, Saxesin anadangəlmə seyrək, vız saçı qalın, qəşəng dalğa ilə çiyinlərinə tökülsün və başını qorumaqla bərabər, o qırmızı telləri gizlətsin, həm də sehrli gücləndirsin. Hər doqquz gündən bir pəri özü balacanın tilsimini qızıl daraqla daraymış, bu mərasim də tilsimə əks hər cür qurğunu dağıdırmış. Lakin xeyirxah pəri mənim yanıma gələndə ələltindən ona ötürdüyüm tilsimin gücündən o daraq sındı.

İndi ancaq balacanın başındakı üç al-qırmızı teli qoparmaq lazımdır ki, o dəqiqə əvvəlki heçliyinə yuvarlansın!.. Bu tilsimi dağıtmaq sənin qismətinə düşüb, əziz Valtazar. Səndə mərdlik, cürət, güc və zirəklik var, sən hər şeyi qaydasınca eləyəcəksən. Bu cilalanmış şüşəni götür, Sinnober harada olur-olsun, ona yaxınlaş, başına bu şüşədən diqqətlə bax, təpəsində alov rəngli üç tel görəcəksən. Onu möhkəmcə tut, pişik ciyiltisinə fikir vermə, birdəfəyə telinin üçünü də qopart, ordaca yandır. Telləri mütləq birdəfəyə qopartmaq, o dəqiqə də yandırmaq lazımdır, yoxsa onlar çox bədbəxtliklər törədir. Ona görə sənənin əsas işin o olmalıdır ki, üç teli cəld, möhkəm tutasan, balacaya da ocağın, ya da şamın yanında hücum çəkəsən...

Valtazar ucadan:

– Ah, Prosper Alpanus, – dedi, – mən öz inamsızlığım ilə bu xeyirxahlığa, bu alicənablığa layiq deyiləm!.. Ürəyimin dərin guşəsində bir hiss mənə deyir ki, dərdlərimə son qoyulur, xoşbəxtlik də öz qızıl qapılarını üzümə açacaq!..

Prosper Alpanus sözünə davam etdi:

– Sevirəm, – dedi, – saf ürəyində həsrəti, sevgini qoruyub saxlamış sənənin kimi cavanları sevirəm, mənim vətənim olan uzaq ilahi möcüzələr ölkəsindən buraya gəlib çatan gözəl zəngülələrin əks-sədası ürəyində səslənən cavanları sevirəm. Qəlbində musiqi səslənən bu xoşbəxtləri şair adlandırmaq olar. Lakin bəzi insanlar kobud əlləri altında inildəyən kontrabasin tellərindən çıxan qarışıq səsləri ürəklərindən

süzülən ilahi musiqiyə oxşadan adamları da yamanlayırlar... Mənim əziz Valtazarım, mən bilirəm, hərdən sənə elə gəlir ki, guya, bulaqların zümzüməsini, ağacdakı yarpaqların pıçılısını anlıyorsan, hətta axşam şəfəqi də, guya, başa düşdüyün dildə sənənlə danışır!.. Bəli, mənim Valtazarım, bu anda sən, həqiqətən, təbiətin gözəl səslərini başa düşürsən, çünki sən öz qəlbindən təbiətin dərin mənasının ecazkar ahəngindən doğan ilahi musiqi yüksəlir... Ey şair, sən fortepianoda çalmaq bacarırsan, ona görə də bilirsən ki, bir dilə əl vuranda, götürdüyün tona ona qohum tonlar qoşulur... Təbiətin bu qanununu gəlişigözəl söz kimi xatırlatmadım!.. Yox, sən şairsən, qələm və mürəkkəblə ürəyinin musiqisini kağıza hopdurub, şeir halında göstərdiyin o adamların fikirləşdiklərindən də çox-çox yaxşı şairsən. O kiçik şeirlərin çox da gözəl deyil. Ancaq sən tarixi üslubda püxtələşmişən, bülbülün qızılıgülsəhədi olduğu məhəbbət tarixçəsini ətraflı təsvir etmişən. Bu, mükəmməl, əsaslı işdir...

Prosper Alpanus sözüne ara verdi. Valtazar heyrətdən geniş açılmış gözlərlə ona baxır, ən fantastik hesab elədiyi şeirlərini Prosperin tarixi lövhə adlandırmaq müqabilində nə deyəcəyini kəsdirə bilmirdi.

– Sən, – Prosper Alpanus sözüne davam etdi, üzü xoş təbəssümdən işıqlandı, – sən, yəqin ki, mənim söhbətimə təəccüb edirsən və ümumiyyətlə, varlığında çox şey sənə qəribə görünür. Lakin nəzərə al ki, bütün ağıllı adamların fikrincə, mən yalnız nağıllarda üzə çıxmalı şəxsiyyətim, sən də, əziz Valtazar, bilirsən ki, belə şəxslər özünü əcaib halda apara bilər, ağılına gələni danışar, xüsusilə bütün bunların arxasında nəzərə alınmalı vacib məsələlər dayananda... Sonra, hərgah pəri Rozabelverda eybəcər Sinnoberə belə canla-başla qəyyumluq edirdisə, indi isə, Valtazar, bütünlüklə mənim məhəbbətimin himayəsindəsən! Qulaq as, gör sənə üçün neyləmək istəyirəm!.. Dünyə sehrbaz Lotos mənə baş çəkdi, şahzadə qız Balzaminadan mənə minlərlə salam və minlərlə şikayət yetirdi; Balzamina yuxudan oyanıb və “Şərta Bhada”nın, bizim ilk məhəbbət dastanımızın xoş sədələri altında həsrətli əllərini mənə sarı uzadıb. Elə köhnə dostum nazir Yuhı də Qütüb ulduzundan mehribanlıqla mənə salamlayır... Mən uzaq Hindistana yola düşməliyəm!.. Qoyub gedəcəyim mülkümü səndən başqa heç kimə tapşırmaq istəməzdim. Sabah Kerepesə gedib,

bağışlama kağızını düzəltdirəcəyəm, özümü sənin dayın kimi yazdıracağam! Sinnoberin tilsimi sənə sən gözəl mülk sahibi, varlı adam kimi professor Moş Terpinin evinə gələrsən; gözəl Kandidaya nişanlanmaq istəsən, o, qızını sevə-sevə sənə verəcək. Hələ bu harasıdır!.. Hərgah sən öz Kandidanla mənim mülkündə yaşasan, ailənlə xoşbəxt olacaqsan. Bağdakı gözəl ağacların arxasında güzəran üçün hər şey bitib: orada dadlı meyvələrdən başqa, heç yerdə görə bilməyəcəyin çox ləzzətli tərəvəz yetişir. Arvadının həmişə təzə kahı, təzə qulançarı olacaq. Mətbəx elə qurulub ki, qazanlardakı xörəklər daşmayacaq, yeməyin vaxtını bir saat ötürməli olsa da, xörəklərin heç biri korlanmayacaq. Xalılar, həmçinin stulların, taxtların örtüyü elədir ki, ən yəndəmsiz xidmətçilər belə onun üstünə ləkə sala bilməzlər. Şüşə isə sənə deyil, hətta qulluqçular var gücləri ilə onları bərk döşəməyə çirpsalar belə. Nəhayət, hər dəfə sən arvadın paltar yumaq istəsə, evin dalındakı böyük çəmənləkdə xoş, buludsuz hava olacaq, lap hər yerdə yağış yağsa, göy guruldasa, ildırım çaxsa belə. Xülasə, əziz Valtazar, hər şey elə qurulub ki, sən öz gözəl Kandidanla rahat, xoşbəxt həyat sürəsən!.. Bəli, deyəsən vaxtdır, evə gedib, dostum Lotosla yol hazırlığı görməliyəm. Əlvida, Valtazar!..

Prosper bir-iki dəfə fit çalıb, cırcıramanı çağırdı, o da vızıltı ilə uçub onun yanına gəldi. Prosper onu yəhərləyib belinə qalxdı. Ancaq elə havadaca dayandı, Valtazarın yanına qayıtdı.

– Az qala, sənə dostun Fabianı unutmuşdum, – dedi. – Dəcəlliyim tutan vaxt həyasızlığına görə onu amansızlıqla cəzalandırdım. Bu mücrünün içindəkilər onun acığını soyudar!..

Prosper cilalanmış tısbığa qınından olan mücrünü Valtazara verdi, o da onu Sinnoberin tilsimini sındırmaq üçün Prosperdən aldığı gözlüyün yanında gizlətdi.

Prosper Alpanus xışiltı ilə kolluqda gözdən itdi, meşədəki səslər də daha güclü, daha cazibədar oldu.

Valtazar ürəyində fərəh, ümid hissi və xoş duyğularla Vışni Yakobsgeymə qayıtdı.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

Uzun ətəyinə görə Fabiani necə təriqətçi və ara qarışdıran bildilər.
Knyaz Varsanuf soba sipəri dalında necə gizləndi və təbiət üzrə
baş direktoru necə işdən çıxardı. Sinnoberin Moş Terpinin
evindən qaçmağı. Moş Terpin necə pərvanənin belinə minmək və
imperator olmaq istədi, amma sonra yıxılıb yatdı.

Sübh tezdən yollar, küçələr kimsəsiz olan vaxt Valtazar gizlicə
Kerepesə girdi və dostu Fabianın yanına qaçdı. Qapını döydü, zərif
bir səs ona cavab verdi: “Gəlin!”

Rəngi solğun, arıqlamış, xəstəüzüzlü Fabian yataqda uzanmışdı.

Valtazar ucadan:

– İlahi, – dedi, – ilahi... dostum! Sənə nə olub?.. Danış!

Fabian zorla yerində dirsəklənib, zəif səsle cavab verdi:

– Ah, dostum, mənim işim bitib, daha sağalan deyiləm. Bilirəm
ki, o qısaşçı Prosper Alpanusun cadusu məni üzüb öldürəcək!..

Valtazar soruşdu:

– Bu necə olur axı? Sehr, cadu... sən ki əvvəllər belə şeylərə inan-
mırdın.

– Ah, – Fabian ağlar səsle davam etdi, – ah, indi mən hər şeyə
inanıram: sehrbazlara, ifritələrə, cırdanlara, əcinnələrə, siçovullara,
mandraqora kökünə, hər şeyə. Mənim günümə düşən lovğalanmaz!..
Prosper Alpanusun evindən qayıdanda o dəhşətli gödəkçə əhvalatı
yadındadır?.. İş onunla qurtarsaydı, nə vardı ki!.. Bir otağımı gözdən
keçir, əziz Valtazar!..

Valtazar otağa nəzər salıb, divarlarda hər biçimdə, hər rəngdə
cürbəcür fraq, sürtük, gödəkçə gördü. Heyrətlə dedi:

– Köhnə şeylər satan olmaq fikrinə düşməmişən ki, Fabian?

Fabian:

– Gülmə, məni ələ salma, əziz dostum, – dedi. – Bütün bunları ən
məşhur dərzilərə tikdirmişəm ki, geyimimin ovsunundan yaxa qur-
tarım. Heyhat! Əynimə kip olan sürtuku bir neçə dəqiqəliyə geyəndə
qolları çiynimə qədər qalxır, ətəyi də beş-altı dirsək uzanıb, quyruq
kimi dalımcə sürünür. Çarəsizlikdən, qolları təlxək geyiminin qolla-
rına oxşar lap uzun qollu gödəkçə sifariş elədim. Fikirləşdim: “Nə

qədər istəyirsinizsə qalxın, qollarım, nə qədər istəyirsiniz uzanın, ətəklərim, onda hər şey qaydasınca olar!” Ay-hay! Bir az keçmiş bu da o biri geyimlərimin tayı oldu! Heç bir ustalığ, ən yaxşı dərzilərin söyləri caduya üstün gələ bilmədi! Aydınır ki, hara gedirdimsə, mənə gülürdülər, ələ salırdılar, lakin bu əcaib geyimdə gəzib-dolanmağım tezliklə tamam ayrı söz-söhbətə səbəb oldu. Qadınlar məni ağılsızlığa, bayağılığa görə yamanlayırdılar, çünki nəzakətsizlik edib çıpaq qollarımı göstərirdim, – guya, qollarım çox qəşəngmiş, – iş bununla qurtarsaydı, dərd yarı idi. Dərd odur ki, dindarlar çox keçməmiş məni təriqətçi elan elədilər, mübahisələri də ancaq hansı təriqətə mənsub olmağım barədə idi: qollular, ya ətəklilər ancaq bu qərara gəldilər ki, hər iki təriqət təhlükəlidir, çünki hər ikisi tam sərbəstliyə çağırır və hər şey barədə fikirləşməyə cürət edir. Diplomatlar məni yaramaz ara qarışdırın hesab elədilər. Dedilər ki, uzun ətəklərimlə mən xalq arasında narazılıq törətmək və onda hökumətə qarşı zidd əhval yaratmaq istəyirəm, dedilər ki, ümumiyyətlə, mən hansı gizli cəmiyyətsə mənsubam, onun da nişanı qısa qoldur. Guya, çoxdandır orda-burda qısaqolluların izləri gözə dəyir, onlar da yezuitlər kimi, onlardan da betər qorxuludurlar, çünki hər dövlət üçün zərərli olan poeziyanı hər yerdə yaymağa çalışırlar və knyazın günahsızlığına şübhə edirlər. Qısaca desək, vəziyyət ciddiləşdi, rektor da məni çağırırdı. Bildim ki, sürtuku geysəm, bəlaya düşəcəyəm, ona görə qolsuzu geyib getdim. Bu, rektoru acıqlandırdı, elə bildi ki, onu ələ salıram, çağırıb dedi ki, həftənin axırınadək səliqəli sürtük geyib yanına gəlim, yoxsa güzəşt eləməyəcək, məni universitetdən çıxaracaq... Bu gün vaxt qurtarır!.. Gör nə bədbəxt adamam!.. Ah, lənətə gəlmiş Prosper Alpanus!..

Valtazar ucadan:

– Sus, – dedi, – sus, əziz dostum Fabian, mənə mülk bağışlamış əziz, sevimli dayıma böhtan demə. O heç sənə də ədavət bəsləmir, hərçənd boynuma alıram ki, onun yanında özünü həyasız apardığına görə sənə çox ağır cəza verib... Mən sənənin yanına kömək eləmək üçün gəlmişəm!.. O, bu mücrünü sənə göndərüb, mücrü sənənin bütün əzablarına son qoyacaq.

Valtazar Prosper Alpanusdan aldığı, tısağa çanağından olan mücrünü cibindən çıxarıb, sakitləşmək bilməyən Fabiana verdi. Fabian:

– Bu gərəksiz şeyin mənə nə xeyri, – dedi, – nə xeyri? Tısbığa çanağından olan kiçicik mücrü geyimimin biçiminə nə təsir eləyəcək?

– Bunu bilmirəm, ancaq mənim əziz dayım məni aldatmaz, mən ona ürəkdən inanıram; yaxşısı budur, mücrünü aç, görək içində nə var, əziz Fabian.

Fabian mücrünü açdı, onun içindən zərif mahuddan tikilmiş qiya-mət bir sürtük çıxdı. Nə Fabian, nə də Valtazar dərin heyrətdən, çığırmaqdan özlərini saxlaya bilmədilər.

Valtazar heyranlıqla:

– Hə, səni başa düşürəm, – dedi, – səni başa düşürəm, əziz Prosper, mənim əziz dayım! Bu frak dostumun lap əyninədir, o, tilsimi qıracaq...

Fabian yubanmadan frakı geydi, Valtazarın gümanı da doğru çıxdı. Bu gözəl geyim əyninə elə qalırdı ki, o vaxtadək heç bir geyim ona belə yaraşmamışdı; daha nə qolları gödəldi, nə də ətəkləri uzandı.

Sevindiyindən qanad açan Fabian, əyində təzə, qəşəng frak, rektorun yanına qaçıb, hər şeyi yoluna qoymağı qərara aldı.

Valtazar Prosper Alpanus əhvalatını öz dostuna ətraflı danışdı, eybəcər cırtdanın zibillərinə son qoymaq üçün ona verdiyi vasitələrdən danışdı. Hər cür şəkk-şübhədən xilas olmuş Fabian tamam dəyişib, Prosperin alicənablığını ağızdolusu tərifləməyə başladı və Sinnoberin tilsimini sındırmaqda iştirak etmək istədiyini bildirdi. Bu an Valtazar pəncərədən baxıb, dostu referendari Pulxeri kədərli halda döngədən burulan gördü.

Valtazarın xahişi ilə Fabian pəncərədən boylanıb, Pulxeri çağırdı, işarə elədi ki, evə buyursun.

İçəri girən Pulxer dərhal ucadan:

– Nə gözəl frakın var, əziz Fabian! – dedi.

Fabian da cavab verdi ki, Valtazar hər şeyi ona izah edər, özü isə rektorun yanına götürüldü.

Valtazar bütün əhvalatı referendariyə danışb qurtaranda, Pulxer dedi:

– İndi o iyrənc əcinnəni öldürməyin əsl vaxtıdır. Bil ki, bu gün o, Kandidaya təntənəli şəkildə nişanlanır, şöhrətpərəst Moş Terpin də bu münasibətlə böyük şənlik düzəldib, knyazın özünü də ora dəvət eləyib. Elə şənlik vaxtı da biz professorun evinə girib, balacaya hücum

çəkərik. Bircə anda o lənətə gəlmiş tükləri yandırmaq üçün zalda kifayət qədər şam olacaq.

Dostlar hər şey barədə danışib şərtləşmişdilər ki, Fabian sevinə-sevinə özünü onlara yetirdi. Dedi:

– Tısbığa qınından olan mücrüdən çıxmış frakın gücü özünü əla şəkildə göstərdi. Rektorun otağına girən kimi o, razı halda gülüm-sündü. “Aha, – deyib mənə müraciət etdi, – aha, görürəm ki, əziz Fabian, siz öz qəribə çaşqınlığınızdan ayılımsınız!.. Sizin kimi coşqun təbiətli cavanlar ifratçılığı xoşlayırlar!.. Sizin əməlinizi mən heç vaxt dini fanatizm nəticəsi hesab eləməmişəm... onda daha çox yalançı vətənpərvərlik var... Qədim qəhrəmanların timsalında qeyri-adiliyə meyil var... Bax, bu başqa məsələ, əla frakdır, əyninizə yaxşı qalır!.. Eşq olsun o dövlətə, eşq olsun dünyaya ki, nəcib cavanlar belə səliqəli qolları, qəşəng ətkləri olan frak geyirlər. Belə xeyirxah əmələ, belə gözəl niyyətə sədəqətinizi qoruyun, bunlardan qəhrəmanlıq əzəməti yaranır!” Rektor məni qucaqladı, onun gözlərində yaş parıldadı. İçəridən frak çıxmış, indi də ciblərindən birinə qoyduğum tısbığa çanağından olan mücrünü özüm də bilmirəm niyə görə qəfildən çıxardım. “İcazə verin!” – deyib rektor barmaqlarını cütlədi. Mücrüdə tütün olub-olmadığını bilmədən qapağını açdım. Rektor bir çimdik tütün götürüb iylədi, əlimdən yapışub bərk-bərk sıxdı, gözlərindən sel kimi yaş axıtdı. Rıqqətlə dedi: “Nəcib cavan! Qiymətli burunotudur!.. Hər şeyi sizə bağışladım və unuttum. Bu gün mənim evimdə nahar edin!” Görürsünüzmü, dostlar, mənim bütün əzablarıma son qoyuldu; hərgah bu gün Sinnoberin tilsimini sındıra bilsək, – başqa cür də olmayacaq, – bu gündən siz də xoşbəxt yaşayacaqsınız!..

Yüzlərlə şam yandırılmış zalda balaca Sinnober dayanmışdı: bərli-bəzəkli qırmızı kostyum əynində, lentin üstündə iyirmi briyant düyməli Yaşılıxallı pələng ordeni, qılıncı yandan asılmışdı, lələkli şlyapası da qol-tuğunda idi. Gözəl, məlahətli, təzə-tər Kandida gəlinlik paltarında onun yanında dayanmışdı. Sinnober Kandidanın əlindən tutmuşdu, hərdən onun əlini dodaqlarına yapışdırırdı, həm də iyrənc halda qımışırdı. Kandidanın da yanaqları allanır, qız balacaya vurğun gözlərlə baxırdı. Bu səhnə adamı dəhşətə gətirirdi, səbəb də o idi ki, səbəb də o idi ki, Sinnoberin tilsimindən hamının gözü tutulmuşdu, heç kəs də Kandidanın

dəhşətli yalan toruna düşməyindən əsəbiləşmirdi, o balaca ifritəni tutub sobanın içinə tullamırdı. Nişanlılardan bir qədər aralı qonaqlar dayanmışdılar. Təkcə knyaz Varsanuf Kandidanın yanında durub, ətrafa mənəli, mehriban nəzər salmağa çalışırdı, amma buna heç kim məhəl qoymurdu. Hamı yalnız bəylə gəlinə baxır, Sinnoberin hər kəlməsini göyde qapırdı, cırtıdan da ara-sıra yalnız anlaşılmaz səslər çıxarır, qonaqlar da bu səsləri heyran-heyran, “ah!” nidaları ilə qarşılayırdılar.

Nişan üzüklərini bir-birinin barmağına taxmaq məqamı gəlmişdi. Moş Terpin, içində üzüklər bərq vuran podnosla ortaya yeridi. Boğazını arıtladı...

Sinnober barmaqlarının ucunda mümkün qədər qalxıb, gəlinin dirsəyinə cənab çatırdı... Camaat intizar içində gözləyirdi... bu dəm qəflətən yad səslər eşidildi, zalın qapısı açıldı, Valtazar qaçaraq gəlmişdi, Pulxer... Fabian da onunla!.. Onlar özlərini aralığa yetirdilər...

Hamı yer-yerdən dedi:

– Nə olub, bu yad adamlar nə istəyirlər?

Knyaz Varsanuf dəhşət içində bağırdı: “Üsyan!.. Qiyam!.. Gözətçilər!” O, soba sipərinin arxasında gizləndi. Moş Terpin Sinnoberin üstünə yeriyan Valtazarı tanıyıb çığırdı:

– Cənab tələbə!.. Siz özünüzdə deyilsiniz!.. Ağlınızı itirmisiniz?.. Nişanlanma vaxtı nə cəsarətlə bura soxulmusunuz?.. Camaat, qonaqlar, nökrələr, bu cahili tutub bayıra atın!..

Lakin heç nəyə fikir verməyən Valtazar Prosperin lornetini çıxarıb, şüşəsindən diqqətlə Sinnoberin başına baxdı. Sinnober ildırım vurmuş kimi, qulaqbatırıcı ciyilti çıxardı, səs zalda əks-səda verdi. Kandida huşunu itirib stula yıxıldı, qonaqlar dağılıdılar... Valtazarın gözləri alov rəngli işıldayan telləri aydınca gördü, Sinnoberə sarı cumub, onu qamarladı: cırtıdan əl-qol atdı, cırmaqladı, dişlədi.

Valtazar:

– Tutun... tutun! – qışqırdı, Fabian, Pulxer də balacadan elə bərk-bərk yapışdılar ki, o tərpnə bilmədi, Valtazar arxayınca al-qırmızı tellərdən yapışdı, birdən qopardı, tez sobaya, odun içinə atdı, tellər cırtılı ilə yandı, bərk zərbə eşidildi, bu dəm hamı, elə bil, yuxudan ayıldı...

Zorla yerindən qalxmış Sinnober ağzına gələn söyüşü söydü, əmr elədi ki, rahatlığını pozmuş, dövlətin birinci nazirinin müqəddəs

vücuduna qəsd eləmiş bu həyasızları tutub qazamata salsınlar. Amma hamı bir-birindən soruşdu:

– Bu cırcırama hardan gəlib bura düşdü?.. Bu balaca eybəcər nə istəyir?

Balacanın qəzəbi isə aşıb-daşır, o, ayaqlarını yerə döyüb çığırırdı:

– Mən nazir Sinnoberəm... mən nazir Sinnoberəm... İyirmi düyməli Yaşılxallı pələng!

Hamı qəhqəhə çəkdi. Balacanı dövrəyə aldılar, kişilər onu yerdən götürüb, top kimi bir-birinə tulladılar: orden düymələri bir-bir qopub düşdü... Sinnober şlyapasını... qılıncını... başmaqlarını itirdi. Knyaz Varsanuf soba sipərinin dalından çıxıb, camaata qoşuldu. Balaca ciyildəməyə başladı.

– Knyaz Varsanuf!.. Əlahəzrət!.. İstəkli nazirinizi xilas eləyin!.. Köməyə gəlin!.. dövlət təhlükədədir!.. Yaşılxallı pələng... Vay!.. Vay!..

Knyaz balacaya acıqlı bir nəzər salıb, tez qapıya sarı yönəldi. Moş Terpin onun yolunu kəsdi, knyaz professorun qolundan yapışdı, onu küncə çəkdi, qəzəbdən boğula-boğula dedi:

– Siz öz knyazınız üçün, vətəninizin atası üçün axmaq məzhəkə düzəltməyə cəsarət etdiniz?.. Siz məni öz qızınızla mənim hörmətli nazirim Sinnoberin nişanına dəvət edirsiniz, mən isə nazirim əvəzinə burada gözəl geyimli iyərənc bir eybəcər görürəm!.. Onu bilin ki, cənab, belə zarafatlardan dövlətə xəyanət qoxusu gəlir, hərgah siz dəlixanaya göndərməli sarsaq olmasaydınız, mən sizi ciddi cəzalandırardım... Mən sizi təbiətə aid işlər üzrə baş direktor vəzifəsindən azad edirəm, öz zirzəmində də heç bir məşğələyə icazə vermirəm!..

Bir göz qırpımında da ordan uzaqlaşdı. Qəzəbindən əsib-coşan Moş Terpin isə balacanın üstünə cumdu, uzun kilkə saçından tutub, pəncərəyə tərəf sürüdü.

Çığırıdı:

– Rədd ol, rədd ol buradan, yaramaz, qotur idbar, sən məni həyasızcasına aldatdın, səadətimi əlimdən aldın!

O, balacanı pəncərədən tullamaq istədi, lakin orda olan zoologiya kabinetinin nəzarətçisi yel kimi cumdu, cırtıdanı Moş Terpinin əlindən dartıb aldı. Dedi:

– Dayanın, əl saxlayın, cənab professor, knyazın xüsusi mülkiyyətinə əl qaldırmayın. Bu, idbar-zad deyil, Mycetes Beelzebubdur... muzeydən qaçmış simia Beelzebub.

Hər yandan qəhqəhə içində bu sözlər eşidildi:

– Simia Beelzebub, simia Beelzebub!

Balacamı qucağına alıb, ona diqqətlə baxan nəzarətçi pərt halda dedi:

– Bu nədir!.. Axı, bu, simia Beelzebub deyil, bu, olsa-olsa, eybəcər bir ağac köküdür! Tfu!.. Tfu!..

Bunu deyib balacamı zalın ortasına vızıldatdı. Qonaqların qulaq-batırıcı kinayəli atmacaları altında balaca ciyilti, miyovultu ilə qaçıb, qapıdan çıxdı, pilləkəndən düşdü, sonra evinəcən qaçdı, ev nökrələrindən heç kim onu görmədi.

Qonaqların başı bu əhvalata qarışarkən Valtazar sezdi ki, huşunu itirmiş Kandidanı başqa otağa apardılar; o da həmin otağa getdi. Qızın ayaqlarına yıxıldı, əllərini öpdü, dünyanın ən nəvazişli sözlərini ona dedi. Nəhayət, Kandida dərindən nəfəs alıb ayıldı. Valtazarı görəndə heyrətlə dedi:

– Axır ki... Axır ki gəlib çıxdın, sevimli Valtazarım! Ah, həsrətdən, eşq əzablarından, az qala, məhv olmuşdum!.. Həmişə də qulağıma bülbülün nəğməsi gəlirdi ki, onun da zənguləsindən al-qızılgül qanına qəltan olurdu!..

Dünyada hər şeyi unutmuş Kandida nəql etdi ki, onu bəd bir yuxu çulğamışdı; ona elə gəlirdi ki, qəribə bir idbar ürəyinə yol tapıb, o da ona eşq yetirməlidir, çünki ayrı cür mümkün deyil. O idbar özünü Valtazar şəklində göstərirdi: bütün varlığı ilə Valtazarın həsrətini çəkəndə bilirdi ki, bu idbar Valtazar deyil. Ancaq sonra yenə nə üçünsə ona elə gəlirdi ki, həmin idbarı sevməlidir, özü də Valtazarın xatirinə.

Valtazar ona hər şeyi müəyyən qədər izah elədi ki, qızın çılğın hissləri tamam yerindən oynamasın. Sonra, sevənlərin adətincə, onlar daim eşq və sədaqətə and içdilər. Onlar mehribanlıqla, hərərlə, nəvazişlə qucaqlaşır, ilahi bəxtiyarlıq duyur, vəcdə gəlirdilər.

Taleyindən gileylənə-gileylənə Moş Terpin içəri girdi, dalınca da onu əbəs yerə sakitləşdirməyə çalışan Pulxerlə Fabian.

Moş Terpin çıxırdı:

– Yox, yox, mənim kitabım bağlandı! Mən daha dövlətin təbiətə aid bütün işlər üzrə baş direktoru deyiləm... Knyaz zirzəmisində daha heç bir məşğələ aparamayacağam... Knyazın gözündən düşmək... mən isə, heç olmasa, beşdüyməli Yaşılxallı pələng ordeni almaq fikrində idim... Hər şey məhv oldu!.. Ah, əlahəzrət, hörmətli nazir Sinnober eşitsə ki, onu idbarın birinə, simia Beelzebub, cauda prehensibi¹, daha nə bilim, nəyə oxşatmışam, mənə nə deyər!.. İlahi, onun da mənə qəzəbi keçər!.. Alikante!.. Alikante!..

Dostlar ona ürək-dirək verdilər:

– Bir başa düşün, əziz professor və hörmətli baş direktor. Sinnober deyilən nazir daha yoxdur!.. Pəri Rozabelverdanın sehri ilə bu mərtəbəyə qalxmış o eybəcər cırdan təkcə sizi aldatmamışdır, o, bizim hamımızı barmağına dolamışdı!..

Valtazar bütün əhvalatı lap əvvəldən danışdı. Professor diqqətlə qulaq asdı, Valtazar sözünü qurtaranda, o dedi:

– Bu, həqiqətdirmi, rüyadırımı? İfritələr... sehrbazlar... pərilər... sehrli güzgülər... başqasının halına acımaq... mən bu boş şeylərə inanmalıyam?

Fabian dedi:

– Ah, əziz professor, mənim kimi bir müddət qısaqollu, uzunətəklili sürtük geymiş olsaydınız, deyilənlərə şəkk-şübhə eləməzdiniz!..

Moş Terpin ucadan:

– Bəli, – dedi, – bəli, hamısı doğrudur... bəli!.. Məni tilsimli bir əcinnə başdan apardı... Mən daha ayaqlarım üstə durmuram... tavana doğru uçuram... Məni Prosper Alpanus göyə qaldırıb uçurur... Mən pərvanələrin belinə minmişəm... mənim saçlarımı pərvanə Rozabelverda darayacaq... sığınacaqda ki fröyleyn Rozenşön... və mən nazir olacağam!.. Kral... imperator olacağam!..

Professor sevinc nidaları ilə otaqda tullanmağa başladı, hamı da qorxdı ki, o, ağılnı itirib; az sonra taqətsiz halda kresloya çökdü. Valtazarla Kandida ona yaxınlaşdılar, dedilər ki, bir-birini odlu, tükənməz məhəbbətlə sevirilər, bir-birindən ayrı yaşaya bilmirlər, elə yazıq-yazıq danışdılar ki, Moş Terpin, doğrudan, bir az ağladı.

¹ Beelzebub əcinnəsinə, ifritəyə

Hıçqıra-hıçqıra dedi:

– Nə istəyirsiniz, hər nə istəyirsiniz eləyin, balalarım!.. Evlənin, sevişin... Bir yerdə ac qalın, axı Kandidaya cehizlik bir qəpik də verməyəcəyəm...

Valtazar gülümsəyib dedi:

– Aclığa gəlincə, sabah cənab professoru inandıracağam ki, bu barədə narahat olmağa dəyməz, çünki dayım Prosper Alpanus qayğı-mıza qalıb.

Professor əzgin halda dedi:

– İnandır, – dedi, – inandır, oğlum, özü də, bacarırsan sabah, çünki nə qədər ki dəli olmamışam, nə qədər ki başım çatlamayıb, yıxılıb yatmalıyam.

O dəqiqə də uzanıb yatdı.

DOQQUZUNCU FƏSİL

Sədaqətli kamerdinerin çəşqınlığı. Qoca Liza necə üsyan elədi, nazir Sinnober isə qaçmağa üz qoyanda necə yığıldı. Knyazın saray həkimi Sinnoberin qəfil ölümünə necə qərribə izahat verdi. Knyaz Varsanuf necə pərişan oldu, soğanı necə yedi və Sinnober necə əvəzsiz itki oldu.

Nazir Sinnoberin kareti ,az qala, bütün gecəni Moş Terpinin evi qabağında dayanmışdı. Xidmətçilər inandırırıldı ki, əlahəzrət nazir məclisi çoxdan tərki edib, ancaq Moş Terpin deyirdi ki, ola bilməz, axı əlahəzrət bu yağışda, tufanda evə piyada yollanmayacaqdı ki. Bütün işıqlar söndürüləndən, qapılar bağlandıqdan sonra xidmətçi axır ki evə boş karetdə getməli oldu, amma nazirin evinə çatan kimi onun kamerdinerini oyadıb soruşdu ki, nazir evə qayıdıbmı, əgər qayıdıbsa, necə qayıdıb.

– Əlahəzrət, – kamerdiner xidmətçisinin qulağına pıçıldadı, – əlahəzrət dünən axşam evə gec qayıdıb. Bu, yəqindir... yatağına uzanıb yatıb... Lakin!.. Ah, əziz xidmətçi!.. Necə... nə halda!.. Mən sizə hər şeyi danışacağam... ancaq susun!.. Əgər əlahəzrət bilsə ki mən qaranlıq girəcəkdə idim, işim bitib!.. Mən xidmət yerimi itirərəm, axı əlahəzrət boydan kiçik olsa da, xasiyyəti tündüdür, tez hirsələnir, qəzəblənəndə özünü bilmir, dünən onun qonaq otağından şütüyüb qaçmağa cürət eləmiş siçanı qılıncla doğram-doğram elədi... Nə isə!.. Hə, dünən

axşam örtüyümü çiynimə atıb, özümü meyxanaya yetirmək istəyirdim ki, bir-iki əl nərd oynayım, qəfildən gördüm qabağında, pilləkən üstündə nəsə xışıldayır, şappıldayır, qulaqbatırıcı pişik ciyiltisi çıxarır, sonra donuz kimi xor-xor eləyir... ilahi... ay xidmətçi!.. Dilinizdən birçə kəlmə çıxmasın. Siz axı alicənab adamsınız, yoxsa mən məhv olaram! Yaxın gəlin... Sonra xor-xor xoruldayır, aşpaz dana ayağını bərk qızardıb qurudanda, ya da dövlət işlərində bir əyinti olanda o zati-aliləri, o əlahəzrət həmişə necə xoruldayırdısa, elə xoruldayır.

Son sözləri kamerdiner xidmətçinin qulağına pıçıldadı, üstəlik, ağzını da əli ilə tutdu. Xidmətçi silkələndi, heyrətlə dedi:

– Belə şey ola bilərmi?..

– Bəli, – kamerdiner sözünə davam etdi, – şübhə yoxdur, ayaqlarının arasından qaçan zati-aliləri, əlahəzrət idi. Mən aydın eşidirdim, zati-aliləri otaqlarda stulları oyan-buyana çəkir, qapıları bir-bir açırdı... Axır ki, gedib öz otağına çatdı. Onun dalınca getməyə ürək eləmədim, ancaq bir-iki saatdan sonra astaca yataq otağının qapısına yaxınlaşıb, gizlicə qulaq verdim. Əlahəzrət, o qiymətli vücut, böyük işlər görüləndə olduğu kimi, lap o cür xoruldayırdı... Xidmətçi! Bir dəfə teatrda fikirli gəzən, başdan-ayağa boz geyimli, müqəvvaya oxşayan bir adamdan çox qorxan bir şahzadədən bu sözləri eşitdim: “Dünyada çox şeylər var ki, bizim idrakımızın onlardan heç xəbəri yoxdur!” Xidmətçi!.. Yəqin, dünən nəsə qəribə vacib bir iş olub ki, əlahəzrət evə tez gəlib. Knyaz professorgildə imiş, bəlkə, o bir söz deyib... Bəlkə, islahatdan-zaddan olub... nazir də o dəqiqə işə başlayıb, nişan mərasimindən yarımçıq qaçıb, hökumətin rıfahı naminə zəhmət çəkir... Bunu xorultudan həmin saat başa düşdüm. Bəli, böyük, əzəmətli, əsaslı nəsə bir iş olacaq!.. Ah, xidmətçi... bəlkə, gec-tez hamımız yenə hörük uzatmalı olacağıq!.. Kifayətdir, əziz dost, gedək, yataq otağının qapısında dayanan sakit nöqərlər kimi qulaq asaq, görək əlahəzrət yatağında rahat uzanıb öz ideyalarını işləyib hazırlayırmı?

Kamerdinerlə xidmətçi oğrunca otağa yaxınlaşıb qulaq verdilər. Sinnober əcaib ahəngdə, gah zildə, gah da bəmədə uğuldayır, fısıldayır, fısqırtılı səslər çıxarırdı. Hər ikisi lal-dinməz, dərin ehtiramla dayanıb durmuşdu, kövrəlmiş kamerdiner dedi:

– Zati-aliləri, bizim cənab nazir nə böyük adammış!

Sübh tezdən nazirin evinin aşağı mərtəbəsində bərk hay-küy qalxdı. Əynində köhnə, rəngi çoxdan solmuş paltar olan qoca bir kəndli qadın evə girib qapıçının yaxasından yapışdı, dedi ki, tez onu oğulcuğazının, Balaca Saxesin yanına aparsın. Qapıçı ona anlatdı ki, bu evdə əlahəzrət cənab nazir, iyirmi düyməli Yaşılxallı pələng ordeni kavaleri fon Sinnober yaşayır, xidmətçilərdən də heç birini Balaca Saxes, ya da buna oxşar adla çağırırlar. Ancaq bərk sevinən kəndli qadın qışqıraraq dedi ki, iyirmi düyməli cənab nazir Sinnober elə onun əziz oğulcuğazı Balaca Saxesdir. Arvadın çığırtısına, qapıçının lənət səsinə evin bütün camaatı yığışdı, hay-haray daha da artdı. Kamerdiner aşağı düşüb, əlahəzrətin səhər rahatlığını həyasızcasına pozmuş adamları qovmaq istəyəndə gördü ki, hamının dəli hesab elədiyi qarını çıxarıb bayıra atıblar.

Qarı üzbəüzdəki evin daş pilləsi üstündə oturdu, hıçqırıb ağlaya-ağlaya kobud nökər-naibin onu əziz oğulcuğazının, nazir olmuş Balaca Saxesin yanına buraxmadığından şikayətləndi. Yavaş-yavaş başına adamlar yığışdı, qarı da hamıya dönə-dönə dedi ki, nazir Sinnober onun oğludur, uşaq olanda onu Balaca Saxes çağırırmış; çox keçməmiş camaat bilmədi ona dəli desin, yoxsa sözlərinin doğruluğuna inansın.

Qarı gözünü Sinnoberin pəncərəsindən çəkirdi. Qəfildən qəh-qəh ilə güldü, əllərini bir-birinə vurdu və ucadan, sevincək qışqırdı:

– Odur... odur... mənim cırtdanım... mənim əcinnəm... Sabahın xeyir, Balaca Saxes!.. Sabahın xeyir, Balaca Saxes!..

Hamı o səmtə baxdı və əynində zərlə işlənmiş al-qırmızı geyim, Yaşılxallı pələng ordeninin lenti çiyindən aşırılmış balaca Sinnoberi döşəməyədək olan iri pəncərənin qabağında dayanmış gördü; şüşədən cırtdanın bütün vücudu aydın gözə dəyirdi; adamlar gülməkdən qəşş elədilər, hay-küy salıb çığırdılar:

– Balaca Saxes... Balaca Saxes!.. Ha-ha, bir bu özünü boğmuş əntərə baxın... bu eybəcərə, idbara... bu ağac kökünə baxın... Balaca Saxes! Balaca Saxes!..

Qapıçı və bütün nökərlər küçəyə qaçdılar, görsünlər camaat nəyə belə gülür. Ancaq öz sahiblərini görəndə kimi hamıdan bərk şaqıldayıb gülməyə, çığıрмаğa başladılar:

– Balaca Saxes... Balaca Saxes... Ağac kökü... cırtdan... əcinnə!..

Deyəsən, nazir indi başa düşdü ki, küçədəki bu hiddətə, bağırtıya səbəb o özüdür. Pəncərəni taybatay açdı, qəzəbdən yanan gözləri aşağı baxdı, qışqırdı, çırpındı, vəhşi kimi qəribə şəkildə tullandı, adamları keşikçilərlə, polislə, həbsxana və qala ilə qorxutmağa başladı.

Lakin əlahəzrət coşub-daşdıqca hay-küy, bağırtı daha da çoxalardı; sonra bədbəxt nazirin təpəsinə daş, meyvə, tərəvəz vızıldatdılar, əllərinə keçəni ona atdılar. O da qaçıb gizlənməli oldu!..

Kamerdiner dəhşət içində ucadan:

– İlahi, – dedi, – axı o cumbulu eybəcər bizim zati-alilərin və əlahəzrətin pəncərəsindən baxırdı. Bu nə olan şeydir axı? Bu ifrit balası otaqlara necə girib?

O, yuxarı cumdu, amma nazirin yataq otağının qapısını yenə möhkəm bağlı gördü. Cəsərət eləyib qapını astaca döydü!.. Cavab gəlmədi!..

Bu ara, Allah bilir nə yolla, camaat arasında şayiə yayıldı ki, özünə sanballı “Sinnober” adı götürüb, əyri yollarla, yalan-palanla belə mərtəbəyə qalxmış yuxarıdakı bu gülcünc idbar, həqiqətən, Balaca Saxesdir. Səslər getdikcə artdı, gücləndi:

– O balaca heyvanı aşağı düşürün... düşürün aşağı... Balaca Saxesin nazir siirtukunu yaxşıca çırpın... özünü də qəfəsə salın... yarmar-kada pulla camaata göstərin! Zərli kağıza büküb, oyuncaq əvəzinə uşaqlara bağışlayın!.. Yuxarı!.. Yuxarı qalxın!..

Camaat nazirin evinə hücum çəkdi.

Kamerdiner bilmirdi neyləsin.

– Qiyam... üsyan... əlahəzrət, qapını açın... qaçın!.. – O qışqırır, ancaq cavab gəlmirdi, yalnız zarıltı eşidilirdi.

Bayırdan qapını sındırdılar, tappıltı, qəhqəhə ilə pilləkəni qalxdılar.

Kamerdiner:

– Çarə yoxdur! – dedi və özünü yataq otağının qapısına yıxdı, qapı cırıltı, xırıltı ilə sürgüsündən çıxdı... Otaqda zati-aliləri Sinnober deyilən kəsdən əsər-əlamət yoxdu!..

Otaqları axtara-axtara kamerdiner çıxırırdı:

– Əlahəzrət... zati-aliləri, əlahəzrət... yəni bu səsləri eşitmirsiniz?.. Əlahəzrət... zati-aliləri, əlahəzrət... hansı cəhənnəmdə... əstəğfırullah, siz haradasınız axı? – Lakin cavab gəlmirdi, yalnız mərmər divarlar

rişxəndlə əks-səda verirdi. Elə bil, Sinnober səssiz-səmirsiz qeyb olmuşdu...

Küçə sakitləşdi, kamerdiner camaata nəsə deyən bir arvadın cingiltili səsinə eşitdi, aşağı baxanda isə adamların pıçıltı ilə danışub, pəncərəyə tərəf səksəkə ilə nəzər saldıqlarını gördü. Dedi:

– Deyəsən, qiyam sovuşub keçdi, yəqin ki, indi zati-aliləri, əlahəzrət gizləndiyi yerdən çıxacaq.

Kamerdiner yataq otağına keçdi, fikirləşdi ki, nazir əvvəl-axır ora gələcək.

Yan-yörəyə diqqətlə baxıb, bəzək stolunun lap yanında qoyulmuş, knyazın hədiyyəsi kimi nazirin əzizləyib saxladığı qəşəng, qulplu gümüş qabdan çıxmış xırdaca, nazik qıçları gördü. Dəhşət içində çığırdı:

– İlahi... ilahi... ilahi!.. İlahi!.. Səhv eləmirəmsə, bu qıçlar əlahəzrət cənab nazir Sinnoberə, mənim sahibimə məxsusdur!.. – Kamerdiner yaxın gəldi, gümüş qabın içinə baxıb, qorxudan əsə-əsə qışqırdı: – Zati-aliləri, zati-aliləri... lütf edin, orda neyləyirsiniz... nə ilə məşğulsunuz?

Sinnober cavab vermədiyindən, kamerdiner yəqin elə bildi ki, əlahəzrət təhlükədədir, hər cür hörməti, ədəb-ərkanı bir kənara atmaq vaxtıdır. O, Sinnoberin ayaqlarından yapışdı, dartıb onu çıxartdı!.. Ah, xırdaca əlahəzrət ölmüşdü, ölmüşdü! Kamerdiner hay-haray saldı; xidmətçi, nökər-naib tökülüşdü, knyazın saray həkiminin dalınca tez adam göndərdilər. Bu ara kamerdiner yazıq, bədbəxt sahibini təmiz dəsmallarla silib təmizlədi, çarpayıya uzatdı, ipək yastıqların üstünə qoydu, tək-cə qırıxmış sifətini açıq saxladı.

Fröyleyn fon Rozenşon gəldi. Əvvəlcə bir Allah bilir nə yolla camaatı sakitləşdirmişdi. İndi də rəhmətə getmiş Sinnoberə sarı yeriyirdi, dalınca qoca Liza, Balaca Saxesin doğma anası gəlirdi... Sinnober indi sağ vaxtında olduğundan xeyli gözəl görünürdü. Xırdaca gözləri yumulmuşdu, burnu ağappaqdı, dodaqlarında güclə sezilən uşaq təbəssümü donub qalmışdı, xurmayı saçları da dalğa-dalğa yatağa tökülmüşdü. Xanım qız balacanın başını sığalladı, elə o anda alov rəngli tellər işlədi.

Xanım qız heyrətlə:

– Aha, – dedi, gözləri sevincdən parladı, – aha, Prosper Alpanus! Sözüünün üstündə durursan, böyük sehrbaz!.. Onun ömrü sona yetdi, rüsvayçılıq bitdi!

Qoca Liza:

– Ah, – dedi, – ah, ilahi, məgər bu mənim Balaca Saxesimdir?.. O heç vaxt belə gözəl olmayıb. Nahaq yerə şəhərə gəldim, siz mənə pis məsləhət verdiniz, əziz xanım qız!..

Xanım qız dedi:

– Deyinməyin, qarı, hərgah siz məsləhətimə dəqiq əməl etsəydiniz və mən gəlib çatmamış evə girməsəydiniz, işlər sizin üçün daha yaxşı qurtardı... Bir də deyirəm, orda, çarpayının üstündə uzanmış xırdaca ölü, həqiqətən, şəkk-şübhəsiz sizin oğlunuz Balaca Saxesidir!

Gözləri işıldayan kəndli arvad heyrətlə soruşdu:

– Yaxşı, əgər burda uzanmış bu xırdaca əlahəzrət, doğrudan da, mənim uşağımdırsa, onda buradakı bütün qəşəng şeylər, içindəkilərlə bərabər bu ev də irsən mənim olacaq?

Xanım qız dedi:

– Yox, bunu geri qaytarmaq mümkün deyil, siz pul, mal-dövlət qazanmaq məqamını əldən verdiniz... Bunu sizə o dəqiqə dedim, bu var-dövlət sizə qismət deyil..

Qarı göz yaşları içində yalvardı:

– Onda, heç olmasa, onda, heç olmasa, yazıq balacamı önlüyümə büküb evə apara bilərəmmi?.. Bizim cənab keşişin evində çoxlu müqəvva var, quşların, dələlərin müqəvvaları, qoy mənim Balaca Saxesimin də müqəvvasını düzəltməsin; qırmızı donlu, yaxasına enli lent sancılmış halda iri ulduz şəkəfinin üstündə həmişəlik yadigar qalsın!..

Xanım qız hövsələsizliklə dedi:

– Bu, səfeh fikirdir, bu barədə heç söhbət ola bilməz!..

Qarı hıçqırmağa, zarımağa, şikayətlənməyə başladı:

– Mənə nə xeyri ki, mənim Balaca Saxesim böyük rütbə, böyük var-dövlət qazandı?.. Yanımda qalsaydı, onu kasıbçılıqla böyüdərdim, o heç vaxt bu lənətlənmiş gümüş qabın içinə düşməzdi, sağ qalardı, bəlkə də, mənə sevinc, xoşbəxtlik gətirərdi. Onu çır-çırpı səbətimdə gəzdirsəydim, adamların mənə yazığı gələrdi, qəpik-quruş verərdilər, indi isə..

Girəcəkdə addım səsləri eşidildi, xanım qız qarını bayıra ötürdü, tapşırırdı ki, aşağıda, qarı dalında gözləsin, gedəndə ona yoxsulluğun daşını birdəfəlik atmağın yolunu öyrədəcək.

Rozabelverda balacaya bir daha yaxınlaşdı, mehribanlıqla, ürəyi yana-yana, titrək səslə dedi:

– Zavallı Saxes!.. Təbiətin ögey övladı!.. Mən sənə yaxşılıq eləmək istədim!.. Yəqin, sənə bəxş etdiyim zahiri dəbdəbənin ürəyini fərəhləndirəcəyinə inanmaqda ağılsız iş tutmuşam, elə bilmisəm ki, qəlbindən bu sözlər qopub qulağında səslənəcək: “Sən hamının güman elədiyi adam deyilsən, lakin zəif və qanadsız olan sən, qanadında göylərə qalxdığın adamlara oxşamağa çalış!..” Ancaq sənin daxilindən heç bir səs ucalmadı. Sənin tənbel, ətalət basmış ölü ruhun qanad aç bilmədi, sən öz axmaqlığında, kobudluğunda, rəzilliyində inadla qaldın... Ah, hərgah sən bundan bir qədər az ölçüdə balaca qanmaz, gəda olub qalsaydın, qismətinə bu biabırçı ölüm düşməzdi!.. Prosper Alpanus çalışdı ki, indi, öləndən sonra səni yenə, mənim qüdrətim sayəsində həyatda olduğun kimi yadda saxlasınlar, o gözdə görsünlər; əgər günlərin birində səni balaca bəcək, zirək siçan və cəld dələ şəklində görsəm, sevinərəm!.. Rahat yat, Balaca Saxes!..

Rozabelverda otaqdan çıxanda ora kamerdinerlə bərabər knyazın saray həkimi gəldi. Ölmüş Sinnoberi görən və heç bir müalicə üsulu ilə onu diriltməyin mümkün olmayacağını yəqin eləyən həkim ucadan:

– İlahi, – dedi, – ilahi... əhvalat necə oldu, cənab xüsusi xidmətçi?

Xidmətçi də cavab verdi:

– Ah, əziz cənab doktor, ah, orda, girəcəkdə qiyam qalxdı, başqa sözlə desək – amma ikisi də eyni şeydir – inqilab oldu. Qiymətli həyatı üçün qorxmış əlahəzrət, yəqin, istədi ki, bəzək stolunda gizlənsin, amma sürüşüb...

Həkim həyəcanla, təntənə ilə dedi:

– Demək, demək, o, həqiqətən, ölüm qorxusundan ölüb!

Qapı taybatay açıldı, rəngi ağarmış knyaz Varsanuf, dalınca da yeddi nəfər ondan da betər rəngi ağarmış kamerger qaçaraq içəri girdilər.

Knyaz qışqırdı:

– Doğrudurmu, doğrudurmu, – ancaq balacanın meyitini görüb, geri çəkildi və gözlərini göyə dikərək, dərdli-dərdli dedi: – Ah, Sinnober! – Yeddi nəfər kamerger də knyazın ardınca ucadan: – Ah, Sinnober! – dedi və knyaz kimi, onlar da ciblərindən yaylıq çıxarıb gözlərinə tutdular.

Kədərli sükut içində keçən bir neçə andan sonra knyaz söyləndi:

– Nə böyük itkidir, dövlət üçün necə əvəzəilməz itkidir!.. İyirmi düyməlik Yaşılxallı pələng ordenini mənim Sinnoberim kimi ləyaqətlə daşıyan adam haradan tapılacaq!.. Saray həkimi, siz də yol verdiniz ki, mənim belə bir adamım ölsün?! Deyin, əhvalat necə oldu, bu hadisə necə baş verə bilərdi?.. Səbəb nədir?.. Yaxşılıarın yaxşısı nədən öldü?..

Saray həkimi ölünü diqqətlə nəzərdən keçirdi, əvvəllər nəbzinin vurduğu bəzi yerləri yoxladı, meyitin başına əl çəkdi, öskürüb dedi:

– Mənim hörmətli hökmdarım! Hərgah mən işə səthi yanaşmaqla kifayətlənsəydim, deyə bilərdim ki, nazir nəfəsinin tamamilə dayanmağından ölüb, bu nəfəs dayanmağı havadan nəfəs almağın qeyri-mümkünlüyündən yaranıb, bu qeyri-mümkünlük də, öz növbəsində, kortəbii qüvvə ilə, qumorla, ya da onu necə tələffüz eləyirlər, yumorla, yəni nazirin baş vurduğu maye ilə şərtlənib. Mən deyə bilərdim ki, nazir, demək, yumoristik ölümə ölüb, lakin mən bu cür bayağılıqdan uzağam, xalis ruhi sahədə öz təbii və şərtsiz səbəbini tapmış hər şeyi kobud fiziki səbəblərlə izah etmək səyindən uzağam!.. Mənim hörmətli knyazım, kişilərə yalan danışmaq yaraşmaz!.. Nazirin ölümünə ilk təkən iyirmi düyməli Yaşılxallı pələng ordeni olub!

– Nə? – Knyaz çıxırıb, qəzəb alovu ilə yanan gözlərini saray həkiminə dikdi. – Nə?.. Siz nə danışırsınız?.. Mərhumun dövlətin rifahı naminə o cür ləyaqətlə, o cür zərifliklə daşdığı iyirmi düyməli Yaşılxallı pələng ordeni onun ölümünə səbəb olub?.. Bunu mənə sübut eləyin, yoxsa... Buna siz nə deyirsiniz, kamergerlər?

Rəngi qaçmış yeddi kamerger ucadan dedi:

– Qoy sübut eləsin, qoy sübut eləsin, yoxsa...

Saray həkimi sözüünə davam etdi:

– Mənim hörmətli, möhtərəm knyazım, mən bunu sübuta yetirərəm, o vaxt “elə deyil” kəlmələri öz mənasını itirər!.. Demək, lentdəki ağır orden nişanı, xüsusilə belindəki düymələr onurğa sümüyünün əsəb düyünlərinə zərərli təsir göstərüb. Eyni zamanda, orden ulduzu diafraqma ilə yuxarı mezenterium arteriyası – biz onu günəş kələfi adlandırırıq – əsəb tellərinin hüceyrələrinin dolaşmaq yollarında üstünlük təşkil edir. Bu əsas orqan beyin sistemi ilə müxtəlif cür

təmasda olur və əlbəttə, əsəb düyünlərinə təzyiç də onun üçün zərərli imiş. Lakin hər şeyin bir mərkəzdə bütünlüklə cəmlənməsinin tam ifadəsi olan beyin sistemi ilə asan idarəetmə şəxsiyyətin təşəkkül tapması üçün əsas şərt deyilmi? Məgər həyat prosesi hər iki sahədə – həm əsəb düyünləri sistemindəki, həm də beyin sistemindəki fəaliyyət deyilmi?! Bəli, təzyiç orqanizmin funksiyasını pozmuşdur. Əvvəlcə bu ordeni daşımağın ağrısına dözmək və dövlətin xeyrinə gizlicə özünü fəda etmək kimi qara fikirlər peyda oldu və s., sonra halı getdikcə xarablaşdı, nəhayət, əsəb düyünləri sistemi ilə beyin sisteminin tam uyğunsuzluğu huşun bütünlüklə yox olmasına, şəxsiyyətin bütünlüklə itirilməsinə gətirib çıxardı. Bu vəziyyəti də biz “ölüm” sözü ilə müəyyənləşdiririk!.. Bəli, hörmətli hökmdar!.. Nazir öz şəxsiyyətini tamam itirmişdi və demək, o uğursuz qaba düşəndə tamamilə ölü idi... Beləliklə, onun ölümünü fiziki səbəb yox, hədsiz dərin psixi səbəb doğurmuşdur...

Kral narazı halda:

– Saray həkimi, – dedi, – saray həkimi, siz yarım saatdır çənə döyürsünüz, ancaq mən sizin bircə sözünüzdü başa düşdümsə, lənətə gəlim. O fiziki və ruhi vəziyyət barədəki boşboğazlığınız nə deməkdir?

Həkim yenə sözə başladı:

– Fiziki prinsip xalis vegetativ həyatın şərtidir, psixi isə, əksinə, insan orqanizminin ilkin şərtidir ki, varlığın hərəkətə gətirən qüvvəsini yalnız ruhda, idrakda tapır.

Lap əsəbiləşmiş knyaz ucadan dedi:

– Mən hələ də, hələ də sizi başa düşmürəm, başadüşülməz insan!

Həkim cavab verdi:

– Mən demək istəyirəm, demək istəyirəm ki, əlahəzrət, fiziki şərt təfəkkürsüz, xalis vegetativ həyata aiddir; bu, özünü bitkilərdə göstərir, psixi isə təfəkkürə aiddir. İnsan orqanizmində bu sonuncu üstünlük təşkil etdiyindən, həkim də həmişə təfəkkürdən, ruhdan başlamalıdır, bədəni isə yalnız hökmdar ruhun itaətkar vassalı kimi götürməlidir...

Knyaz heyrət nidası ilə:

– O-ho-ho! – dedi. – O-ho-ho! Bunu bir tərəfə qoyun, saray həkimi! Mənim bədənimə müalicə edin, ruhuma isə toxunmayın, o sizi heç

vaxt narahat eləməyib. Ümumiyyətlə, saray həkimi, siz çox zarafatcılısınız, hərəgah mən indi öz nazirimin cənazəsi önündə dayanmasaydım, kövrəlmiş olmasaydım, mən bilərdim neylərdim!.. Hə, kamergerlər, gəlin cənazə üstünə bir-iki gilə göz yaşı tökək, sonra gedək qəlyanaltı eləyək.

Knyaz yaylığını gözlərinə tutub hıçqırdı, kamergerlər də o cür elədilər, sonra da çıxıb getdilər.

Qoca Liza qapıda dayanmışdı, kəhrəba kimi sarı soğan hörükləri qolundan asılmışdı; bundan yaxşı soğan tapmazdın. Knyazın gözü təsadüfən soğana sataşdı. O, ayaq saxladı, üstündəki matəm kədəri yox oldu; knyaz səmimiyyətlə və mərhəmətlə gülümsünüb dedi:

– Ömrümdə belə gözəl soğan görməmişəm, yəqin, dadı da qiymətdir. Siz onu satırsınız, hörmətli xanım?

– Bəli, bəli, – deyib Liza təzim elədi, – bəli, zati-aliləri, bəli, əlahəzrət, elə soğan satmaqla yarıac, yarıtox dolanıram!.. Bu soğan bal kimi şirindir, buyurmaq istəmirsinizmi, əlahəzrət?

O, iri, qəşəng soğan hörüyünü knyaza uzatdı. Knyaz soğanı alıb gülümsündü, dodağını marçıldadıb çığırdı:

– Kamergerlər! Cib bıçağınızı verin mənə.

Knyaz bıçağı aldı, zərif hərəkətlə, səliqə ilə soğanın birini təmizlədi və dadına baxdı.

Heyrətlə:

– Dada bax, şirniyyata bax, gücə bax, oda bax! – dedi, gözləri işıldadı. – Mənə elə gəlir ki, mərhum Sinnober qarşımda dayanıb başını tərpedir və mənə deyir: “Alın... Bu soğanı yeyin, mənim knyazım... bunu dövlətin rifahı tələb edir!”

Knyaz qarının ovcuna bir neçə qızıl basdı, kamergerlər də soğanları ciblərinə dürtüştürməli oldular. Hələ bu harasıdır, knyaz tapşırırdı ki, knyazlığın rəsmi naharları üçün Lizadan başqa heç kim soğan gətirməsin. Balaca Saxesin anası varlanmadı, amma yoxsulluğun və dilənçiliyin daşını atdı, bu işdə də ona, şübhəsiz, xeyirxah pəri Roza-belverdanın köməyi dəydi.

Nazir Sinnober Keresədə indiyə qədər heç kəsin görmədiyi dəbdəbə ilə dəfn olundu. Cənazənin dalınca dərin kədər içində knyaz, həmçinin bütün Yaşılxallı pələng ordeni kavalərləri yeriyirdilər. Bütün

kilsə zəngləri çalınırdı, hətta knyazın baha qiymətə atəşfəşanlıq üçün aldığı hər iki qısalülə topdan çoxlu yaylım atəşi açılmışdı. Şəhərlilər, bütün camaat ağlayır, kədərlənirdi ki, yəqin, daha heç vaxt dövlətin başında Sinnober kimi dərin ağıl sahibi, genişürəkli, mülayim, ümumi rifah naminə yorulmadan xidmət göstərən adam durmayacaq.

Doğrudan da, çox ağır itki idi; axı, daha elə bir nazir iş başına gəlmədi ki, iyirmi düyməli Yaşılxallı pələng ordeni unudulmaz Sinnoberin vücuduna yaraşan kimi, ona da o cür yaraşsın.

SONUNCU FƏSİL

Müəllifin qəmli-kədərli xahişi. Moş Terpin necə sakitləşdi.
Kandida qəmdən necə həmişəlik uzaqlaşdı. Qızıl böcək Prosper
Alpanusun ulağına nəsə dızıldatdı, o da çıxıb getdi, Valtazar isə
xoşbəxt ailə qurdu.

Əziz oxucu, bu səhifələri sənin üçün yazan adam səninlə vidalaşmalıdır, o səbəbdən də onu qüssə бүrüyür... Balaca Sinnoberin qəribə işləri barədə o çox, lap çox şey bilir və bunları səmimiyyətlə, həvəslə danışırdı. Ümumiyyətlə, bu əhvalatı da dərin daxili tələb nəticəsində qələmə alıb, oxucu. Fəqət... yuxarıdakı doqquz fəsildə nəql olunan hadisələrə nəzər salarkən aydın hiss edir ki, orda hər cür möcüzə və ağılasığmaz qəribəliklər kifayət qədərdir: onları bir-birinin üstünə qalaqlamaqla sənin məharətindən sui-istifadə etməkdən qorxur, əziz oxucu, qorxur ki, onunla aran dəyər. Bu iki sözü: "Sonuncu fəsil" sözlərini yazarkən ürəyini sıxan qüssə ilə səndən xahiş edir ki, şiltaqlıqlarına, bəlkə də, çox inandığı Fantazus adlanan ruhun yaratdığı o qəribə lövhələrə səmimiyyətlə alışasan, onu qəbul edəsən...

Şairə, o şiltaq ruha da acığın tutmasın!.. Əziz oxucum, hərgah bəzən ürəyində kiməsə gülmüsensə, sən elə bu səhvləri yazan şəxsin istədiyi əhvalda olmusan, o halda həmin şəxs ümid edir ki, çox şeyi onun xeyrinə yazacaqsan!..

Elə balaca Sinnoberin faciəli ölümü ilə bizim əhvalatımız da qurtara bilərdi. Amma kədərli dəfn mərasimi əvəzinə, sonda şənlik, toy olması xoş deyilmi?

Ona görə gözəl Kandida və xoşbəxt Valtazar haqqında qısaca bir az da danışaq...

Professor Moş Terpin, ümumiyyətlə, oxumuş, təcrübəli adamdı, müdrik “Nil admirari”¹ qaydasına əməl edərək, illərlə dünyada heç nəyə heyrətlənmədi. Ancaq indi iş elə gətirdi ki, o, müdrikliyini bir kənara tullayıb, hey təəccüblənirdi və hətta şikayətlənirdi ki, doğrudanmı, vaxtilə dövlətdə təbiətə aid bütün işlərə baxan professor Moş Terpindir və doğrudanmı, öz ayaqları üstündə, başıyuxarı gəzir.

İlk dəfə onda heyrətləndi ki, Valtazar Prosper Alpanusu ona öz dayısı kimi təqdim elədi və Kerepesdən bir saatlıq yolda meşələri, çöl-çəmənləri ilə bərabər, bağ-bağatlı mülk sahibi olduğu barədə bəxşiş kağızını göstərdi: onda heyrətləndi ki, o Moş Terpin əmlak siyahısında cürbəcür qiymətli əşyalar, hətta knyazın bütün xəzinəsindən də qiymətli qızıl, gümüş külçələri olduğunu görüb, öz gözlərinə inanmadı. Sonra onda təəccübləndi ki, Valtazarın lorneti ilə baxıb, Sinnoberin yatdığı bəzəkli tabutu gördü və birdən ona elə gəldi ki, nazir Sinnober deyilən adam heç vaxt olmayıb, olan yalnız yöndəmsiz, adamayovuşmaz cırtndan imiş, onu səhvən ağıllı, müdrik nazir Sinnober hesab eləyirmişlər.

Lakin Prosper Alpanusun Moş Terpini öz mülkünə aparıb, kitabxanasını, başqa möcüzəli şeyləri göstərməsi onu daha artıq heyrətləndirdi; hətta özü də nadir bitki və heyvanlar üzərində bir neçə zərif təcrübə də apardı.

Professor bu qənaətə gəldi ki, onun təbiəti tədqiqat işi heç nəyə gərək deyil, o, gözəl, ala-bəzək, sehrli bir aləmin içində bağlanıb qalıb, elə bil, yumurtanın içindədir. Bu fikir onu elə narahat elədi ki, hətta uşaq kimi nıqqıldayıb ağladı da. Valtazar o dəqiqə onu iri çaxır zirzəmisinə apardı, o da orda pırıldayan çəlləklər, işıldayan şüşələr gördü. Valtazar yəqin elədi ki, professor burda knyaz zirzəmisindən daha rahat məşğul olar, təbiəti də gözəl parkda əməlli-başlı tədqiq eləyə bilər.

Bununla da professor sakitləşdi.

Valtazarın toyu şəhər kənarındakı mülkündə oldu. Onun dostları, Fabianla Pulxer, Kandidanın ilahi gözəlliyinə, geyiminin bər-bəzəyinin sehrinə, onun bütün görkəminə heyran qalmışdılar... Onun varlığına, doğrudan da, sehr hopmuşdu, çünki pəri Rozabelverda qəzəbini unudub, fröyleyn fon Rozenşön kimi toyda iştirak edirdi, özü onu geyindirib,

¹ Əxlaqi və intellektual münasibət qaydaları toplusu

gözəl, füsunkar qızılgüllərlə bəzəmişdi. Aydınır ki, əgər pəri işə qarışbsa, bəzək də yaraşlıqlı olacaq. Həm də Rozabelverda qəşəng gəlinə parıldayan boyunbağı bağışlamışdı, boyunbağının sehiri də onda idi ki, onu taxanda heç vaxt boş şeylərdən ötrü, pis bağlanmış lentdən ötrü, saçına yaraşmayan bəzək, paltara düşən ləkə, ya başqa bir şey üçün ürəyini sıxmayacaqdın. Boyunbağıda Kandidaya sirayət eləmiş bir xüsusiyyət onun bütün varlığına ayrı cür hüsn-tərəvət və şuxluq verirdi.

Cavanlar bəxtiyarlığın yüksək zirvəsində idilər, çünki müdrik Alpanın gizli ovsunu öz gücünü göstərirdi, ancaq ürək dostları ilə baxışmağı, kəlmə kəsməyi də unutmurdular. Prosper Alpanusla Roza-belverda ikilikdə toy gününün ən gözəl möcüzələrlə əlamətdar olması qayğısına qalmışdılar. Hər tərəfdən, kolluqların arasından məhəbbət dolu xoş musiqi eşidilirdi, üstünə ləziz yeməklər, gözəl büllur şərəb şüşələri düzülmüş stollar öz-özünə peyda olurdu.

Axşam düşdü, parkın üzərinə odlu şəh çəkildi, quşlar, bəcəklər od saçaraq, fırlanıb yerə endilər, hər qanad çaldıqca milyon qığılcım ətrafa səpələndi, fırlana-fırlana gözəl naxışlar çəkib, havada başı üstünə çevrilib, kolların içində itirdi. Meşənin musiqisi də bu dəm zilə qalxır, rayihəli gecə mehi sirlı pıçılıtlarla əsib keçirdi.

Valtazar, Kandida, dostları bilirdilər ki, bu, Alpanın qüdrətli sehidridir; şərəbdən məst olmuş Moş Terpin işə bərkdən gülür, güman eləyirdi ki, bütün bu əməllər böyük cüvəllağının, opera dekorçusu, knyazın atəşfəşanlıq ustasının işidir.

Cingiltili zəng səsi eşidildi. Parıldayan qızıl bəcək Prosper Alpanusun çiyinə qondu, sanki qulağına nəsə dızıldadı.

Prosper Alpanus yerindən qalxıb, təntənə ilə ciddi tərzdə dedi:

– İstəkli Valtazar... gözəl Kandida... dostlarım!.. Vaxt yetişdi...

Lotos məni çağırır... Mən yola düşməliyəm...

Sonra o, cavanlara yaxınlaşıb, astadan onlarla danışmağa başladı. Valtazar da, Kandida da rıqqətə gəlmişdilər. Görünür, Prosper onlara xeyirxahlıqla öyüd-nəsihət vermişdi, indi ikisini də mehribanlıqla qucaqlayırdı.

Sonra o, fröyleyn fon Rozenşönlə astadan danışdı: hiss olundu ki, pəri ona sehirle, pərilərlə bağlı tapşırıqlar verdi, o da tapşırıqları canla-başla qəbul elədi.

Bu ara göydən kiçik büllur kolyaska endi; ona iki parıldayan cırcırma qoşulmuşdu, sürücüsü də gümüş qırqovul idi.

– Əlvida... əlvida!.. – deyib Prosper Alpanus kolyaskaya mindi, işıq saçan göy qurşağından da hündürə qalxdı, miniyi ilə bərabər parlaq bir ulduza çevrilib, buludların arasında gözdən itdi.

Şərabdan məst olmuş Moş Terpin xorultu-fısıltı arasından:

– Mehriban monqolfyer, – dedi və dərin yuxuya getdi.

...Prosper Alpanusun öyüd-nəsihətini unutmayan və gözəl evində lazım olduğu kimi dolanan Valtazar, doğrudan da, yaxşı şair oldu, Kandidanın qayğısına qalan Prosperin təriflədiyi mülkün başqa məziyyətləri də özünü doğrultduğundan, Kandida toyda fröyleyn fon Rozenşönün ona bağışladığı boyunbağını boynundan açmadığından, dünyada bir şair gözəl, cavan qadınla necə xoşbəxt olarsa, Valtazar da elə xoşbəxt oldu...

Demək, Sinnober ləqəbli Balaca Saxesin haqqındakı nağıl da, həqiqətən, şən sonluqla bitdi.

ÇƏLLƏKÇİ USTA MARTİN VƏ ONUN ŞAGİRDƏLƏRİ

Hörmətli oxucu, pak niyyətli sənətkarların yaratdığı gözəl, qədim alman incəsənəti abidələrinin şan-şöhrətli keçmişimizi bütün parlaqlığı ilə, həyatiliyi ilə qarşında canlandıracağı yerləri gəzib-dolaşanda, yəqin, sən də ürəyinə sirli bir qüسسə çökür. O vaxt sənə elə gəlmirmi ki, boş qalmış kimsəsiz bir evə girmisən? Bu evdə, stolun üstündə ailə başçısının oxuduğu müqəddəs kitab açıq qalıb; ev sahibəsinin naxış saldığı bahalı, ala-bəzək parça divardan asılı qalıb; qəşəng şkaflarda bayram günləri gətirilən qiymətli hədiyyələr, sənət nümunələri də qoyulduğu kimi qalıb; sanki, bu evdə yaşayanlardan birisi indicə içəri girəcək və sənə qonaqpərvərlik göstərəcək. Lakin sən zamanın aramsız fırlanan çarxının götürüb apardığı adamların gəlişini əbəs yerə gözləyəcəksən; elə isə, gözəl arzuların qanadında uç, onda sən qarşında qoca ustalar canlanacaq və bu mömin adamların söhbəti elə qüdsi, elə qüdrətli olacaq ki, eşidəndə vücudun titrəyəcək. Yalnız o vaxt onların

yaratdığı abidələrin dərin mənası sənin üçün aydınlaşacaq, zira sən bu sənətkarların həməsrinə çevriləcəksən və sənətkarın özünü də, onun memarlıq əsərini də yaratmış zamanı dərk edəcəksən. Lakin... heyhat! Elə də olur ki, sən füsunkar bir gözəli xəyalən mehribanlıqla bağrına basmaq istəyəndə, gündüzün hay-küyündən, qayğılarından, dünyanın faniliyindən ürkmüş bu xəyal sübh çağının pəmbə buludları üstündə uçub gedir, sən də gözlərində yaş, sənən şüanın ardınca baxırsan. Ətrafdakı qaynar həyatın təması ilə sən beləcə gözəl yuxu aləmindən qəfil oyanırsan və sinənə dolmuş şirin duyğuların əzabından, həsrətindən başqa, sənə heç nə qalmır.

Hörmətli oxucu, bu səhifələri sənin üçün yazan, yolu hər dəfə şöhrətli Nürnberqdən düşən adam da həmin hissələri keçirir.

Gah bazar meydanındakı gözəl fəvvarəyə, gah müqəddəs Sebald məqbərəsinə, ya da müqəddəs Lavrenti kilsəsindəki nəzirxanaya tamaşa eləyəndə, gah da Albrext Dürerin sənətkarlıq və məna dolu əsərlərini köhnə qəsrə, ratuşada görəndə bu səhifələrin müəllifi də qədim imperiya şəhərinin böyük keçmişinə aparən o şirin duyğulara qapılmışdır. O, pater Rozenblyutun sadə şerini yada salmışdır:

Ah, Nürnberg, beşiyisən doğruluğun,
Nişan aldın, düz hədəfə dəydi oxun.
Tale verib belə xoşbəxt ömrü sənə,
Düşüb haqqın gur işığı gen sinənə.

Çalışqan şəhərlərin həyatında incəsənətlə peşənin qoşa yaşadığı o zəhmətsevər dövrlərin parlaq mənzərəsini bu müəllif, ürəyinin gözü ilə görmüş, qəlbi də fərəhlə dolmuşdur. Buna görə, hörmətli oxucu, izn ver, bu mənzərələrdən birini sənə təqdim edirəm. Bəlkə, həmin mənzərəyə baxmaq sənə zövq verdi, hətta, bəlkə, səmimiyyətlə gülümsədin də; ola bilsin ki, usta Martinin evi sənin üçün doğma ev oldu və onun çəlləkləri, dolçaları arasında oturmaq sənə xoş gəldi. Buyur! Axı bu sətirləri yazanın ürəkdən arzuladığı da elə budur.

USTA MARTİN SEX BÖYÜYÜ NECƏ SEÇİLDİ VƏ
BUNA GÖRƏ NECƏ RAZILIQ ELƏDİ

Min beş yüz səksəninci il may ayının birində, qədim adət-ənənəyə görə, azad imperiya şəhəri Nürnberqin çəlləkçilərinin hörmətli sex birliyi təntənəli məclisə topladı. Bundan bir az əvvəl sex böyüklərindən birini, ya da “Şamgəzdirən” adlanan adamı dəfn eləmişdilər, indi təzəsini seçməli idilər. Usta Martinin üstündə dayandılar. Doğrudan da, qəşəng, möhkəm çəllək qayırmaqda ona tay tapılmazdı. Heç kim şərabçılığı onun kimi bilmirdi, buna görə o, adlı-sanlı ağaların şərabçısı idi. Heç nədən korluq çəkmirdi, hətta özü də varlı sayılırdı. Bax elə bu səbəbdən usta Martin sex böyüyü seçiləndə sənətlər nəzarətçisi, magistrat müşaviri nəcib Yakobus Paumqartner dedi:

– Dostlar, usta Martini özünüə böyük seçməkdə çox yaxşı iş görmüsünüz, zira ona etibar edilən iş sınıanmış əllərdə olacaq. Usta Martini tanıyan hər kəs onun gözəl şərab çəkib saxlamaq sənətini yüksək qiymətləndirir, onun bu işdəki böyük təcrübəsini uca tutur. Onun tərifəlayiq çalışqanlıqı, namuslu, sadə yaşayışı qoy bizim hamımıza nümunə olsun. Lütfən, icazə verin, əziz usta Martin, bizim ləyaqətli şərabçılıq böyüyü kimi sizi təbrik edim!

Bu sözləri deyib, Paumqartner yerindən durdu, bir neçə addım atdı, qollarını açıb gözlədi ki, usta Martin gəlib onu qucaqlasın. Martin isə kreslonun qol yerlərindən ikiəlli tutub, asta-asta, ağır-ağır qalxdı. O ağırlıqda adam ancaq o cür qalxa bilərdi. Paumqartnerə də elə o cür ağır-ağır yaxınlaşib imkan verdi ki, onu qucaqlasın.

Usta Martinin bütün bu əhvalata belə süst münasibətindən bir az təəccüblənmiş Paumqartner dedi:

– Yoxsa, usta Martin, sizi böyüyümüz seçmək ürəyinizdən deyil?..

Usta Martin, adətincə, boynunu dala əydi, əllərini yekə qarnının üstünə qoydu, alt dodağını uzatdı, geniş açılmış gözlərilə məclisi nəzərdən keçirdi və Paumqartnerə bu nitqlə xitab elədi:

– Bəsdir, möhtərəm cənab Paumqartner, mənə yaraşan bir şey ürəyimcə olmaya bilərmə? Namusla çəkdiyi zəhmətə görə haqqını

almaqdan kim boyun qaçırar, çoxdan borc almış, axır ki, borcunu gətirmiş borc qaytarmayan bir adamı qapıdan kim qovar? Axır ki, əzizlərim (cənab Martin onun dövrəsində oturmuş ustalara belə müraciət elədi), axır ki, arzunuza çatdınız, bizim şöhrətli sexin böyüyü məhz mən olmalı idim. Bəs, sizin fikrinizcə, böyük necə olmalıdır? Öz sənətinin mahir ustası olmalıdırmı? Gedin, mənim odsuz-alovsuz hazırlanmış qırx vedrə çaxır tutan ən yaxşı çəlləyimə baxın və deyin görüm, möhkəmlikdə və qəşənglikdə, hansı işiniz onunla müqayisə edilə bilər? Yoxsa elə güman edirsiniz ki, böyüyün pulu və mal-dövləti olmalıdır? Evimə qonaq gəlin, sandıqlarımı açıb, par-par parıldayan qızıl-gümüşümü sizə göstərim, xoşhəllənin. Yoxsa böyüyə hamı hörmət eləməlidir, adlı-sanlı adamlar da, kiçik adamlar da? Bizim ratuşada oturan möhtərəm cənablardan soruşun, bizim şöhrətli şəhərimiz Nürnberqin ətrafında yaşayan knyazlardan, cəngavərlərdən soruşun, müqəddəs Bamberg yepiskopundan soruşun, soruşun görək, onlar usta Martin barədə nə fikirdədirlər? Buyurun! Elə bilirəm ki, pis söz eşitməyəcəksiniz! – Bunu deyəndə usta Martin razı halda yekə qarnını döyəclədi, gözlərini qıyıb qımışdı və hərdən şübhəli öskürəklərin pozduğu sükut içində sözünə bu kəlamlarla davam elədi: – Ancaq mən götürəm, mən bilirəm ki, bu seçkilərdə Allah, nəhayət, sizin gözünüzü açıb, buna görə hələ sizə canı-dildən minnətdar olmalıyam. Buyurun! Öz zəhmətimin haqqını alanda, borclu pulunu qaytaranda mən axı haqq-hesabın, ya da iltizamın altında işarə qoyuram: “Minnətdarlıqla qəbul elədim. Tomas Martin, çəllək ustası”. Bu cür sizə də ürəkdən minnətdarlıq eləyirəm ki, mənə öz böyüyünüz və şamgəzdirəniniz seçdiniz, bununla da çoxdankı borcunuzu ödədiniz. Elə mən də sizə söz verirəm ki, öz borcumu namusla ödəyəcəyəm. Bütün sexə, sizin hər birinizə, lazım gəlsə, işimlə, məsləhətimlə kömək edəcəyəm, qüvvəmi əsirgəməyəcəyəm. Çalışaram ki, bizim şöhrətli peşəimiz indiki kimi şan-şöhrətli olsun. Xahiş edirəm, bizim möhtərəm müşavirimiz, siz də, əziz dostlar, hamınız gələn bazar günü evimə qonaq gələsiniz. Bir stəkan qoxxeymer, iohannesberger, ya dolu zirzəmindəki başqa gözəl şərablardan, hansından ürəyiniz istəsə, ondan içə-çə söhbət edəək, görək rifahımız üçün indi neyləsək faydalı olar! Buyurun, gözüm üstə yeriniz var!

Usta Martinin lovğa nitqi müddətində qaşqabaq tökmüş hörmətli ustaların sifəti açıldı, xoşagəlməz sükut da canlı danışıqla əvəz olundu, həm də cənab Martinin böyük xidmətləri və onun zirzəmisini şənində xeyli təriflər deyildi.

Bazar günü qonaq gəlməyə hamı söz verdi və şamgəzdirənə bir-bir əl uzatdı, usta da əlləri ürəklə sıxdı, bəzi ustaları isə yüngülcə öz qarnına yapışdırdı, lap qucaqlamaq istəyən adam kimi. Onlar şən və razı halda bir-birindən ayrıldılar.

USTA MARTİNİN EVİNDƏ SONRA
BAŞ VERƏN ƏHVALATLAR BARƏDƏ

Öz mənzilinə getmək üçün magistrat müşaviri Yakobus Paumqartner usta Martinin evinin yanından keçməli idi. Onların ikisi də – Paumqartnerlə Martin bu evin qapısına çatanda və Paumqartner yoluna davam etmək istəyəndə, usta Martin kiçik papağını başından götürdü, əyilə bildiyi qədər baş əydi, hörmətlə müşavirə dedi:

– Ah, kaş bircə saatlığa mənim miskin daxmama girməyi özünüzə ar bilməyəydiniz, əziz və ləyaqətli cənabım! Lütfən, rədd etməyin, müdrik kəlamlarınızla məni sevindirib ruhumu oxşayın.

Paumqartner gülümsəyib cavab verdi:

– Nə deyirəm ki, hörmətci usta Martin, qonağınız olmaq mənə xoşdur, amma bilmirəm evinizə neçin miskin daxma deyirsiniz? Axı mən bilirəm ki, evinizin səliqəsinə, bahalı müxəlləfatına görə bizim ən varlı şəhərlərimizin evləri onunla müqayisə oluna bilməz! Siz ki onu lap yaxınlarda təzədən tikib qurtarmısınız, o da bizim şöhrətli imperiya şəhərinin bəzəyi olub; içərisinin bər-bəzəyindən isə danışımlar, zadəgan da bu cür ev-eşiklə fəxr eləyə bilər!

Qoca Paumqartner haqlı idi, zira mumla sürtülüb par-par parıldayan, naxışlı mis tutacaqlı qapı açılar-açılmaz, gen-bol dəhlizə düşürdün, dəhlizin yeri dördkünc parçalar şəklində döşənmişdi, divarlardan şəkillər asılmışdı, elə ustalılıqla düzəldilmiş şkaflar, stullar düzülmüşdü ki, lap bayramsayağı bəzənmiş zala oxşayırdı. Hər kəs də taxta üstündə cızılıb qapının yanından asılmış, şeirlə yazılan əmrə həvəslə tabe olurdu:

Kim evə girməyə duysa ehtiyac,
Təmiz çəkmə geysin, ondadır əlac.
Ya da başmağının tozunu silsin,
Yoxsa əziyyəti çox olar, bilsin.
Söz demə iş bilib, anlayanlara,
Qaydalar bəllidir evdə onlara.

Çox isti bir gündü, qaş qaralandan sonra da ev boğanaq idi, bu səbəbdən usta Martin qonağını geniş, sərin “təmiz aşpazxanaya” apardı. O vaxtlar varlı şəhərlilərin evində zahirən mətbəxə oxşar otağa belə ad verirdilər; burdakı bahalı təsərrüfat alətlərini, müxəlləfatı işlətmirdilər, eləcə bəzək üçün düzürdülər. Otağa girən kimi usta Martin qışqırdı:

– Roza! Roza!

Qapı o dəqiqə açıldı, usta Martinin yeganə qızı Roza içəri girdi.

Əziz oxucu, bu dəqiqə çalış, bizim böyük Albrex Dürerin misilsiz əsərlərini mümkün qədər aydın təsəvvür elə. Qoy gözün qarşısında onun şəkillərindəki füsunkar, mehriban və ismətli gözəl qızların gözəl surəti canlansın. İncə bel, zərif qamət, qəşəng, ağappaq, açıq alın, qızılgül kimi zərif, çəhrayı yanaq, odlu, nazik al dodaqlar, yarpaqlar arasından süzülən ay nuru kimi, tünd kirpiklər arasında gizlənmiş xəyalpərvər, saf gözləri təsəvvür elə. Həmin qızların ilahi gözəlliyini təsəvvür eləsən, cazibədar Rozanı görə bilərsən. Hekayəçi onu sənə başqa cür təsvir eləyə bilməzdi. Bu yerdə o qədim zamanların gur işığı ürəyinə yol tapmış çox istedadlı cavan bir rəssamı da yada salmaq istərdik. Biz Romada yaşamış alman rəssamı Korneliusdan danışırıq. “Mən nə əsil-nəsəbliyəm, nə də gözəl”. Getenin “Faust”unda bu sözləri deyən Marqaritanı Kornelius belə təsvir etmişdir; sırtıq adaxlıların elçiliyinə rədd cavabı verəndə abır-həyalı, bakirə Rozanı da o cür təsəvvür etmək lazımdır.

Roza Paumqartnerlə uşaq itaətkarlığı ilə salamlaşdı, əlini öpdü. Qocanın solğun üzünə qızartı çökdü, axşam şafəqinin son qızartısı tünd yarpaqları qızılı rəngə boyadığı kimi, onun da gözlərində çoxdan ötmüş gəncliyinin odu alışıb-yandı.

Qoca cingiltli səsle:

– Hə, – dedi, – hə, usta Martin, mənim əzizim, siz varlı, zəngin adamsınız, ancaq Allahın sizə verdiyi ən gözəl töhfə sevimli qızınız Rozadır. Hərgah biz qoca müşavirlər gözəl qıza baxanda ürəyimiz sevinirsə, nuru getmiş gözlərimizi ondan çəkə bilmiriksə, sizin qızınızı küçədə görüb ayaq saxlayan, heykəl kimi quruyub qalan cavanları necə qınaya bilərik? Kilsədə onların peşəsi müqəddəs ataya yox, sizin qızınıza baxmaq olur; şəhər kənarındakı Allervizedə gəzinti zamanı, ya başqa bir yerdə cavanlar təkcə sizin qızınıza baxıb ah çəkir, vurğun gözlərlə təkcə ona nəzər yetirir, bal kimi şirin sözləri ancaq ona deyirlər, o biri qızların da acığı gəlir. Bəli, usta Martin! Bizim gənc zadəganlar arasında, ya da istədiyiniz yerdə özünüzə kürəkən seçə bilərsiniz.

Usta Martinin sifəti tutuldu, qırışdı. O, qızına tapşırırdı ki, çoxillik şərabdan gətirsin; qıpqırmızı qızarmış, gözlərini yerə dikmiş qızı otaqdan çıxanda isə Paumqartnerə dedi:

– Bəsdir, cənab... doğrudur ki, mənim qızım qənirsiz gözəldir, Allah onu mənə bəxşiş verib, ancaq bu barədə qızın yanında necə danışmaq olar axı? Zadəgan kürəkənə gəlincə, bu, boş söhbətdir.

Paumqartner gül-gülə:

– Susun, – dedi, – susun, usta Martin! Ürək dolu olanda dil danışar! İnanın ki, Rozanı görəndə mənim də qoca bədənimdə qanım qaynar. Hərgah onun özünə çox yaxşı bəlli olan şeylər barədə açıq danışarsa, bunun heç bir ziyanı yoxdur.

Roza şərab və iki uzun stəkan gətirdi. Martin ağır, qəribə oymalı stolu otağın ortasına çəkdi. Qocalar təzəcə oturmuşdular, usta Martin stəkanlara şərabı təzəcə tökmüşdü ki, evin qabağında at ayağının tapılması eşidildi. Görünür, atlı dayanmışdı, indi də dəhlizdən səs gəlirdi. Roza tez gedib xəbər gətirdi ki, gələn qoca cəngavər Haynrix fon Şpangenberqdir, usta Martini görmək istəyir.

Usta Martin:

– Hə, – dedi, – əgər mənim xeyirxah, köhnə sifarişçim evimə gəlibsə, demək mənim xoşbəxt günümdür! Yəqin, təzə sifarişlərdir, yəqin, təzə iş başlamalıyam! – Bunu deyib, bacardığı qədər cəld hərəkətlə əziz qonağını qarşılamağa qaçdı.

USTA MARTİN ÖZ PEŞƏSİNİ
BÜTÜN PEŞƏLƏRDƏN NECƏ ÜSTÜN TUTDU

Qəşəng stəkanlarda cilvələnən qoxxeymer şərabı üç qocanın dilini açdı. Ahıl olsa da, gümrah və şən qoca Şpangenberg öz kefli cavanlıq çağlarından məzəli əhvalatları elə yaxşı danışdı ki, çox gülməkdən usta Martinin qarnı titrəyir, gözləri yaşarırdı. Elə cənab Paumqartner də magistrat müşavirinə layiq ağır-sənginliyi tamam unudub, gözəl şərabdən və şən söhbətlərdən ləzzət alırdı. Roza, qoluna keçirdiyi kiçik səbətlə içəri girib, təzə yağmış qar kimi dümağ süfrə, dəsmal çıxardı, ev sahibəsinə layiq qayğı ilə süfrəni səliqəyə salanda, stolun üstünə ədvəcatlı ləziz yeməklər düzəndə, tələsik hazırlanmış xörəklərdən dadmağı xoş təbəssümlə xahiş edəndə gülüş və söhbət kəsildi. Hər ikisi, Paumqartner də, Şpangenberg də füsunkar qızdan odlu gözlərini çəkə bilmirdilər, usta Martinin özü isə kreslodə yayxanıb, əllərini bir-birinin üstünə qoyaraq, qızının iş görməyinə baxır, razı halda gülüm-səyirdi. Roza getmək istəyəndə, qoca Şpangenberg qəfildən cavanlıq cəldliyi ilə yerindən qopdu, qızın çiyinlərindən tutub, sel kimi axan göz yaşları içində həyəcanla dedi: “Ah, sevimli, mehriban mələk, xeyirxah, gözəl qız!” – sonra onun alnından iki-üç dəfə öpdü, dərin fikrə dalmış kimi qayıdıb yerində oturdu. Paumqartner şərab stəkanını Rozanın sağlığına qaldırdı.

Roza gedəndən sonra Şpangenberg sözə başladı:

– Bəli, usta Martin, göylər sizə qız əta eləməklə sizə elə xəzinə vermişdir ki, onun qiymətini bilmirsiniz. O sizin üçün hörmət qapılarını taybatay açacaq, məgər hər kəs, kim olur-olsun, hansı zümrəyə mənsub olur-olsun, sizin kürəkəniniz olmaq istəməzmi?

– Bax, görürsünüz, – Paumqartner onun sözünü kəsdi, – bax, görürsünüz ki, usta Martin, nəcabətli cənab fon Şpangenberg də mən fikirdədir! Mən artıq gözəl sarışın saçlarına inci düzülmüş əziz Rozamı zadəgan nişanlısı kimi təsəvvürümə gətirirəm.

– Hörmətli cənablar, – hövsələdən çıxmış usta Martin söhbətə qarışdı, – hörmətli cənablar, siz elə hey bu barədə danışsınız, mən

özümsə bu barədə heç əməlli-başlı fikirləşmirəm də. Mənim Rozamın on səkkiz yaşı yenicə tamam olub, belə yeniyetmə qızıçığazın özüne adaxlı axtarması tezdır. Qismətinə nə düşəcəksə, mən elə o qismətə də inanıram. Bircə onu bilirəm ki, nə zadəgan, nə də bir başqası qızıma sahib olmayacaq, ona adaxlı ancaq çəlləkçi olacaq, özü də mənim peşəmə kamil yiyələnmiş, mahir çəlləkçi. Əlbəttə, əgər o adam qızımın xoşuna gəlsə, çünki əziz balamı heç vaxt heç nəyə məcbur eləmərəm, illah da, ürəyincə olmayan ərə getmək işi ola.

Usta Martinin qəribə danışığından heyrətlənmiş Şpangenberglə Paumqartner bir-birinə baxdılar. Şpangenberg boğazını artılayıb, yenə sözə başladı:

– Demək, sizin qızınız özüne başqa zümrədən adaxlı seçə bilməz?
Martin dedi:

– Allah özü onu belə şeydən hifz eləsin!

Şpangenberg sözüne davam elədi:

– Hərgah başqa bir yaxşı peşə sahibi, tutalım, zərgər, ya ayrı bir qabiliyyətli rəssam, şəkilçi sizin Rozaya elçi düşsə və başqalarından daha çox onun xoşuna gəlsə, onda necə?

Martin başını dala verib dedi:

– Göstər görüm, – deyərdim ona, çalışıb düzəltməyin o qırxdərlək çəlləyi, usta adı almaq üçün hazırladığınız işini göstər mənə, cavan oğlan. Əgər dediyimi eləməsə, gülürlə qapını açıb, başqa bir peşədə bəxtini sınağağı ona təklif edərdim.

Şpangenberg yenə:

– Hərgah, – dedi, – hərgah cavan oğlan desəydi: “Məndə belə xırda şey tapılmaz, gedəyin bazara, uca, şiş damı göyər dirənən o iri evə baxın, usta adı almaq üçün hazırladığım iş budur!”

Usta Martin hövsələsizliklə Şpangenbergin sözünü kəsdi:

– Ah, cənab, niyə məni fikrimdən döndərməyə çalışırsınız? Kürəkənimin də peşəsi mənim peşəmdən olmalıdır, ona görə ki, mənim peşəm dünyanın bütün peşələrindən gözəldir, mən belə hesab edirəm. Yəni elə fikirləşirsiniz ki, taxtaları çənbərlə çəkib bərkitməklə möhkəm çəllək düzələcək? Bircə elə o gözəl, qiyamət iş deyilmə ki, bizim peşəmiz göylərin gözəl neməti olan şərabi saxlamaq bacarığı istəyir, elə bacarıq ki, o şərab qaldıqca yaxşılaşsın, əsl həyat çeşməsi kimi

qanımıza axsın, bizə can versin? Bəs çəlləyin özünü necə düzəldirlər? Əgər istəyiriksə işimiz düz getsin, əvvəlcədən hər şeyi dəqiq ölçüb-biçməli deyilikmi? Biz hesablamağı, ölçməyi bacarmalıyıq, çünki elə olmasa, çəlləyin ölçüsünü və tutumunu necə müəyyən eləyə bilərik? Eh, hörmətli cənab, yaxşı bir çəlləyi quraşdıranda, bütün hissələri yaxşıca rəndələyib tutuşduranda, usta şagirdləri də çəllək taxtalarını toxmaqla vurub “taq-tuq, taq-tuq” səsi çıxaranda sevindiyimdən ürəyim uçur! Ürəkaçan musiqidir! Bəli, budur, səliqə-sahmanla düzəldilmiş çəllək qabağımdadır, mən də şax durub, tiyəni əlimə alıram, bütün zirzəmi əhlinə yaxşı bəlli olan, onların hörmət elədiyi peşə nişanımı çəlləyin dibində cızıram. Siz memar barədə söz açdınız, hörmətli cənab. Nə deyirəm, belə qəşəng ev əla işdir, ancaq hərgah mən memar olsaydım, yolum da öz yaratdığım binanın önündən düşsəydi, yuxarıdan da mənə bu evi almış rəzilin, yaramazın biri, alçaq bir kələkbaz baxsaydı, xəcalətimdən yerə girərdim; peşmançılıqdan, dərdədən öz yaratdığımı öz əlimlə söküb dağıtmaq istərdim. Amma mənim yaratdıqlarımın başına bu cür iş gələ bilməz. Onların içində dünyanın ən saf, təmiz ruhu – gözəl şərab məskən salıb. Allah peşəmə min bərəkət versin!

Şpangenberq dedi:

– Sizin tərifli sözləriniz, yaxşı, ləyaqətli fikrin ifadəsidir. Öz peşənizi beləcə uca tutmağınız təqdirəlayiqdir, lakin sizi yenə narahat edəcəyim üçün hövsələdən çıxmayın. Hərgah, doğrudan da, bir zadəgan evinizə gəlib, qızınıza elçi düşsəydi, nə olardı? Axı əsl mətləbə iş çatan da, çox şey əvvəlcə fikirləşdiyinizin tamamilə əksinə ola bilər.

Usta Martin bir qədər əsəbiliklə:

– Ah, – dedi, – bir az da nəzakətlə baş əyib, “hörmətli cənab, əgər siz öz işinizin öhdəsindən gələn çəlləkçi olsaydınız, ancaq...” deməkdən başqa çarəm qalmazdı.

Şpangenberq onun sözünü kəsdi:

– Yenə qulaq asın, bəs günlərin birində, kəhər atın belində, bərbəzəkli geyimdə, gözəl məiyyətinin müşayiətilə qəşəng bir zadəgan evinizin qabağında dayanıb, qızınıza elçi düşsə, onda necə?

– Olsun! Olsun! – Usta Martin əsəbiliklə ucadan dedi: – Mən qapıya cumardım, bağırardım, üstünə çığırardım: “Yolunuzu gedin!

Yolunuzu düz gedin, nəcib cəngavər, mənim qızılgülüm sizin üçün deyil, mənim zirzənim, mənim qızıllarım ürəyinizə yatır, hələ üstəlik qızımı da aparmaq istəyirsiniz?.. Hə, yolunuzla düz gedin! Yolunuzla gedin!”

Üzü qıpqırmızı qızarmış qoca Şpangenberq ayağa durdu, iki əlini stola dayaq verib, gözlərini yerə dikdi. Azacıq susub dedi:

– İndi isə axırıncı sualı verirəm, usta Martin. Hərgah sizin evin qabağında durmuş o cəngavər mənim öz oğlum olsaydı, hərgah mən özüm onunla bərabər sizin evin qabağında dayansaydım, onda da qapınızı bağlardınız, onda da elə fikirləşərdiniz ki, biz sizin zirzəminiz, sizin qızıllarınız xatirinə sizə gəlmişik?

Usta Martin cavab verdi:

– Əsla yox, əsla yox, əziz və hörmətli cənab, mən qapımı nəzakətlə üzünüzdə açardım, evimdəki hər şey sizin və sizin oğlunuzun qulluğunda hazır olardı, amma mənim Rozama gəlincə, ona deyərdim: “Əgər Allah elə eləsəydi ki, sizin cəsur cəngavəriniz yaxşı çəlləkçi olacaq, dünyada mənim üçün ondan əziz kürəkən olmazdı, indi isə...” Amma bir deyin görüm, əziz və ləyaqətli cənab, neçin məni belə suallarla cinlədib əziyyət veririrsiniz? Bir baxın, bizim xoş söhbətimiz tamam pozuldu, stəkanlar əl vurulmamış qaldı! Kürəkəni, Rozanın toyunu da boşlayaq; bu şərabi sizin oğlunuzun sağlığına içirəm, eşitmişəm ki, o, gözəl oğlandır! – usta Martin stəkanı əlinə aldı.

Paumqartner də stəkanı əlinə aldı və dedi:

– İndi isə xoşagəlməz söhbəti qurtaraq, sizin cəsur cəngavəriniz də sağ olsun, var olsun!

Şpangenberq stəkanı onların stəkanına vurub, zorla gülümsədi:

– Yəqin, başa düşürsünüz ki, mən bütün bunları zarafatla deyirdim, axı mənim oğlum adlı-sanlı qızlar içində özünə nişanlı seçməlidir, yalnız ağılsız vurgunluq, zümrəsini və hansı ailədə doğulduğunu ona unutturub, sizin qızınıza elçi düşməyə vadar edə bilərdi. Amma siz, hər halda, mənim sualıma bir qədər nəzakətlə cavab verə bilərdiniz.

Usta Martin:

– Ah, əziz cənab, – dedi, – mən heç zarafatla da başqa cür cavab verə bilməzdim, sizin indi burda uydurduğunuz əhvalat, həqiqətdə də baş versəydi, mən ayrı cür cavab verə bilməzdim. Amma ürəyimə toxunmayın, axı siz özünüzdə boynunuza almalsınız ki, mən ətrafda

ən yaxşı çəlləkçiyəm, şərab bilicisiyəm, bizim mərhum imperator Maksimilianın müdrək şərab nizamnaməsinə canla-başla əməl edirəm. Mən dindar adamam, hər cür qanunsuzluğun düşməniyəm və qırxvedrələk çəlləyimə xalis kükürddən lap azacıq qatıram ki, vacib olan tündlüyü alsın. Bütün bunları mənim şərabımın dadına görə yəqin edə bilərsiniz, mənim əziz, hörmətli qonaqlarım.

Əvvəlki yerində oturmuş Şpangenberq üzünə bir az şən ifadə verməyə çalışırdı. Paumqartner isə söhbəti dəyişdi. Lakin musiqi alətinin boşalmış simləri get-gedə daha da boşaldığı kimi, çalğıçı da əvvəlkitək xoş akkordlar vurmağa çalışsa da, vura bilmədiyi kimi, qocaların da söhbəti daha tutmurdu. Şpangenberq nökrələrini səslədi və xoş əhvalla gəlidiyi usta Martinin evini çox narazı halda tərək etdi.

QOCA NƏNƏNİN QABAQCADAN DEDİKLƏRİ

Köhnə, xeyirxah sifarişçisinin belə qanıqara halda çıxıb getməsindən usta Martin bir az pərt olmuşdu, o, axırıncı stəkanı içib getməyə hazırlaşan Paumqartnerə üz tutdu:

– Düzünü deyim ki, heç özüm də bilmirəm, qoca öz söhbətlərilə nə demək istəyirdi, axırda da nəyə görə elə acığı tutdu.

Paumqartner sözə başladı:

– Əziz usta Martin, siz ləyaqətli, Allaha inanan adamsınız və yəqin ki, Allahın köməkliyilə öz axarı ilə gedən, sizə var-dövlət və hörmət gətirən işlərin qədir-qiymətini bilməkdə haqlısınız. Amma yersiz qürurdan gərək uzaq olasan, bu, xristian ruhuna ziddir. Siz yaxşı iş tutmadınız, bugünkü yığıncaqda özünüzi sexin başqa ustalarının hamısından yüksək mərtəbədə qoydunuz; turalım, siz öz peşənizə onların hamısından yaxşı bələdsiniz, ancaq siz belə şeyləri düz üzə deyəndə bu, yalnız qəzəb və peşmançılıq hissi doğura bilər. Sonra bu axşamkı əhvalat! Görün özünüzdən necə razısınız ki, Şpangenberqin zarafat etdiyini başa düşmədiniz. Yəqin, alicənab qocaya sizin o sözləriniz bərk toxunub ki, qızınıza elçi düşən hər zadəganın məqsədi, təmənnası var. Bunlar bir yana, Şpangenberq öz oğlu barədə söz açanda gərək siz özünüzi saxlayaydınız. Ona bu sözləri desəydiniz, nə

olardı: “Bəli, əziz, ləyaqətli cənab, elə o kifayət edər ki, siz özünüz elçi kimi oğlunuzla gələcəksiniz. Belə şərəfi mən heç gözləməirdim, bu yerdə mən ən qəti qərarımı belə dəyişə bilərdim”. Bəli, bu sözləri demiş olsaydınız, qoca Şpangenberq acığını tamam unudub, xoşhəlləqlə gülümsünərdi, əvvəlki səmimiyyəti özünə qayıdardı, qanqaraçılıq da olmazdı.

Usta Martin dedi:

– Danlayın məni, danlayın, abırımı ətəyimə bükün, mən buna layiqəm. Ancaq qoca o cür hədə-rən-pə-dərən danışanda ona ayrı cür cavab verə bilmədim.

– Sonra – Paumqartner sözünə davam etdi, – o nə əcaib fikirdir ki, qızınızı məhz çəlləkçiyə verməlisiniz? Deyirsiniz ki, qızınızın taleyini Allaha tapşırırsınız, özünüz isə bəndə tərsliyi ilə xaliqin qismət yazısını əvvəlcədən pozmaq, kürəkəni məhdud dairədən seçmək istəyirsiniz. Bu, sizi də, sizin Rozanı da məhv eləyə bilər. Boşlayın, usta Martin, xristiana yaraşmayan, bu səfeh uşaq oyununu boşlayın; qoy Allahın qisməti nədirsə, o da olsun, qoy qızınızın rəhmli ürəyi də düzgün qərara gəlsin!

Lap peşman olmuş usta Martin:

– Ah, hörmətli cənab, – dedi, – indi görürəm ki, hər şeyi əvvəlcədən danışmamaqda pis iş tutmuşam. Elə bilirsiniz öz peşəmin qulu olmaq məni Rozanı çəlləkçiyə vermək kimi qəti qərara gətirib? Yox, elə deyil, buna ayrı səbəb var, çoxdankı və sirli bir səbəb. Hər şeyi bilməmiş sizi buradan buraxa bilmərəm, bu axşam vaxtı ürəyiniz gərək məndən sınmasın. Əyləşin, rica edirəm, hələ getməyin. Görürsünüz, incimiş cəngavərin içmədiyi köhnə, əla şərəbdən bir şüşə də qalıb, bir az yubanım, qonağım olun!

Usta Martinə qətiyyənlə xas olmayan səmimiyyət və inadkarlıq Paumqartneri heyrətə gətirdi; sanki o, ürəyinə daş kimi çökmüş ağırlıqdan xilas olmaq istəyirdi. Paumqartner oturub, bir stəkan şərəbini içəndən sonra usta Martin sözə başladı:

– Əziz, hörmətli cənabım, siz bilirsiniz ki, Roza doğulandan az sonra mənim mehriban arvadım çətin doğuşdan öldü. O vaxt mənim pirani qoca nənəm sağ idi... Hərgah tamam kar, kor, yeriməyi, danışmağı bacarmayan, gecə-gündüz yataqda olan bir varlığa diri adam

demək mümkündürsə. Mənim Rozamı xaç suyuna çəkmişdilər; süd anası, uşaq qucağında, nənənin otağında oturmuşdu. Elə kədərli idim, ürəyim elə sıxılırdı ki... amma qəşəng körpəyə baxanda sevinirdim... Həm də bu sevinc kədərlə qarışdıq oldu; elə də həyəcanlı haldaydım ki, heç bir işə yaramırdım; öz aləmində, öz fikirlərimlə, dünyanın bütün dərd-ələmindən azad olduğu üçün xoşbəxt sandığım qoca nənəmin yatağı yanında dayanmışdım. Sapsarı saralmış üzünə baxırdım; birdən gördüm o, qərübə şəkildə gülümsündü, sifətindəki qırıqlar hamarlandı, solğun yanaqlarına qızartı çökdü. Nəsə ilahi bir qüvvədən güc almış kimi, yatağından yarıqalxdı, taqətsiz, keyimiş qollarını irəli uzadıb, asta, incə səslə heyran-heyran dedi: “Roza... mənim istəkli Rozam!” Süd anası durub, uşağı onun yanına gətirdi, nənəm də körpəni qucağına alıb, qolları üstə yellətdi. Mənim hörmətli cənabım, mənim heyrətimi, hətta necə qorxduğumu təsəvvür edin: qarı aydın, rəvan səslə Strasburqdakı Ruh mehmanxanasının sahibi cənab Hans Berxlerin mahnısını zildən, şən avazla oxumağa başladı, budur mahnının sözləri:

Gözəl qız, a gülyanaq,
Bir az sərt ol, möhkəm dayan.
Allaha bax, Tanrıya bax,
Daim ondan
Kömək dilə,
Allahdan qorx, həya elə.
Yalan eşqə uyma nahaq.

Bu ev sənə hədiyyədir,
Ətir saçır, gül qoxuyur,
Mələklər də xor oxuyur.
Saf qəlb ilə,
Gülə-gülə

Gir, qədəm bas,
Bir qulaq as,
Gözəl, buyur.
O qiymətli ev-eşiyi

Kim verirsə, ona inan,
Sev, qucaqla, o qoçaqdır.
Atasından soruşmadan
Ancaq sənin olacaqdır.

O ev sənə qucaq-qucaq,
Şadlıq, sevinc gətirəcək.
İrəliyə inamla bax,
Ümid dolu sözə inan.
Keç Allahın dərgahından
Cavanlığın açsın çiçək.

Mahnını oxuyub qurtaranda körpəni ehtiyatla, astaca yorğanın üstünə uzatdı, arıq, titrək əlini uşağın alınına qoyub, anlaşılmaz sözlər pıçıldamağa başladı, ancaq nurlanmış üzündən anlamaq olurdu ki, dua oxuyur. Sonra başı yastığın üstünə düşdü, süd anası uşağı götürüb aparanda o dərindən nəfəs alıb öldü...

Usta Martin sözünü qurtaranda Paumqartner dedi:

– Bu, qəribə hadisədir, amma yenə mən heç nə başa düşmürəm, bilmirəm qoca nənənin mahnısı ilə Rozanı məhız çəlləkçiyə ərə vermək inadkarlığı arasında nə əlaqə var.

Usta Martin:

– Ah, – dedi, – bundan aydın-aşkar nə ola bilər? Ömrünün son dəqiqəsində Allah onun zehni nurlandırdı, o da ilahidən gələn səsle xəbər verdi ki, Rozanın xoşbəxtliyi üçün nə lazımdır. Gözəl ev sahibi, var-dövlət, xoşbəxtlik, sevinc, xoş güzəran bəxş edəcək adaxlı usta çəlləkçi deyilmi ki, mənim emalatxanamda öz gözəl evini tikib, ona görə də usta adını alacaq? Dadlı-tamlı çaxır çəlləkdə cılvələnmirsə, ayrı hansı evcikdə cılvələnən çaxır qıqcırıb zümzümə edir, uğultu ilə çalxalanır, onun xırda ləpələrinin də üstündə mələklər oturub şən nəğmələr oxuyurlar? Bəli, bəli! Qoca nənə əsla ayrı adaxlı barədə danışmayıb, ancaq çəlləkçi barəsində mahnı oxuyub, o dediyi kimi də olmalıdır.

Paumqartner dilləndi:

– Siz, əziz usta Martin, siz, axı qoca nənənin sözlərini öz istədiyiniz kimi yozursunuz. Sizin yozumunuzdan baş açə bilmirəm; təkid

edirəm ki, siz ümidinizi göylərə, bir də qızınızın ürəyinə bağlamalısınız; o ürək, elə bilirəm ki, düz yol göstərəcək.

– Mən də, – usta Martin hövsələsizliklə onun sözünü kəsdi, – mən də dediyimi deyirəm ki, mənim kürəkənim mahir çəlləkçidən başqa heç kim olmamalıdır və olmayacaq da.

Paumqartnerin, az qala, usta Martinin tərsliyinə acığı tutacaqdı, amma özünü saxladı, ayağa qalxıb dedi:

– Gecdir, usta Martin, bəsdir daha qaynayıb-coşduq, deyəsən, şərəblə söhbətdən daha feyz almırıq.

Onlar dəhlizə çıxanda, orada cavan bir qadın gördülər, yanında da beş oğlan uşağı: böyüyünün səkkiz yaşı ancaq olardı, lap kiçiyi də yaşyarımlıqdı. Qadın hönkürtü ilə ağlayırdı. Roza atası ilə qonağın qabağına gəlib dedi:

– İlahi! Valentin ölüb, bu da onun dul qadını ilə uşaqları.

Özünü itirmiş usta Martin çığırdı:

– Nə? Valentin ölüb? Bədbəxtliyə bax, bədbəxtliyə bax! Bir görün ha, – o, Paumqartnerə üz tutdu, – Valentin mənim şagirdlərimdən ən qabiliyyətli idi, həm də çalışqan, təvazökardı. Bu yaxınlarda iri bir çəlləyi düzəldəndə sıyrıqca ilə özünü yaraladı, yara get-gedə dərinləşdi, qızdırma verdi, o, ömrünün gözəl çağında vəfat elədi. – Usta Martin ovunmaq bilməyən dul qadına yanaşdı; qadın göz yaşları içində kədərli deyirdi ki, indi dərdəndən, yoxsulluqdan məhv olacaq. Martin dedi:

– Nə danışırınsınız, məni nə hesab eləyirsiniz? Axı sizin əriniz mənim iş yerimdə özünü yaralayıb. Bu halda mən sizi müsibət içində qoya bilərəmmi? Yox, bu gündən siz hamınız mənim evimsiniz. Sabah, ya da özünü istədiyiniz başqa gündə sizin ərinizi dəfn edirik. Siz də oğlanlarınızla mənim Qızlar darvazası yanındakı mülkümə köçün, orda açıq yerdə yaxşı bir emalatxanam var, mən hər gün orda şagirdlərimlə işləyirəm. Siz orda təsərrüfat işlərinə baxarsınız, bu qəşəng oğlanlarımızı da öz balalarım kimi saxlaram. Onu da deyim ki, qoca atanızı da öz evimə götürürəm. Yaxşı çəlləkçi idi, indi gücdən düşüb. Nə eybi var, əgər toxmağa, baltaya, ya dartıcıya gücü çatmırsa, ya da uzun rəndəni işlədə bilmirsə, heç olmasa, kərkinə tutmağı, ya da çənbəri yonmağı bacarar. Xülasə, o da sizinlə bərabər mənim evimə köçməlidir.

Hərgah usta Martin dul qadına kömək etməsəydi, o, dərddən və dərin minnətdarlıq hissindən huşunu itirib, onun ayaqları altına yığılardı.

Oğlan uşaqlarından böyükləri usta Martinin kamzolunun ətəklərindən sallandılar, Rozanın qucağındakı iki balacalarsa kiçik əllərini ona tərəf uzatdılar, elə bil, dediklərini başa düşmüşdülər. Gözləri dolmuş qoca Paumqartner gülümsünüb:

– Sizdən hirsli ayrılmaq mümkün deyil, – dedi və çıxıb evinə getdi.

CAVAN USTA ŞAĞİRDƏRİ FRİDRİX
VƏ REYNHOLD NECƏ TANIŞ OLDULAR

Mənzərəli yaşıl təpənin üstündə, hündür ağacların kölgəsində Fridrix adlı qamətli, cavan bir usta şagirdi uzanmışdı. Gün batmış, üfüqdə onun ancaq odlu şəfəqi qalmışdı. Uzaqda imperiya şəhəri, şöhrətli, gözəl Nürnberq ovuc içi kimi görünürdü; şəhər vadidə salınmışdı, göyə millənmiş vüqarlı qüllələrin başını axşam şəfəqi qızıl rəngə boyamışdı. Cavan oğlan yanındakı yol çantasına dirsəklənərək, vadiyə baxa-baxa xəyala dalmışdı. Sonra o, ətrafında, otların arasında bitmiş çiçəklərdən dərdi, onları yuxarı, axşam şəfəqinə sarı tulladı, sonra yenə dalğın-dalğın qabağa baxdı; gözləri yaşla doldu. Nəhayət, başını qaldırdı, istəklisini qucaqlamaq istəyirmiş kimi, qollarını uzatdı və cingiltili, xoş səsle bu mahnını oxudu:

Ey mənim doğma yurdum,
Yenə göz önümdəsən.
Daim sənə vuruldum
Bu təmiz qəlbimlə mən.
Qürub çağı üfük al!
Qızılgüllər qızarıb,
Könlümcədir belə hal.
Bu baharın eşqinə
Məni бүürsün yenə
Zərif, heyrətli xəyal.

Könlüm, nədir bu təlaş?
Qəmə, sevincə tablaş!
Ey qızıl qürub çağı,
Yaraşıqsan cahana.
Ahımı, göz yaşımı
Yetiştir, çatdır ona.
Ancaq ki, birdən ölsəm...
Kədərdən, qəmdən deyil,
Zərif qızılgüllərə
Heyrətdən ölmüşəm, bil.

Oxuyub qurtarandan sonra Fridrix çantasından bir parça mum çıxartdı, onu köksündə qızdırdı və diqqətlə, məharətlə zərif ləçəkli qızılgül düzəltməyə başladı. İş görə-görə zümzümə edirdi və öz aləminə elə qapılmışdı ki, qəşəng, cavan bir oğlanın nə vaxtdan bəri arxasında dayanıb onun işinə fikir verdiyini hiss eləmirdi.

Cavan oğlan sözə başladı:

– Bura baxın, dost, sizin düzəltdiyiniz qiyamət işdir, ha!

Diksinmiş Fridrix çönlüb baxdı, tanımadığı cavanın qara, mehriban gözlərini görəndə ona elə gəldi ki, oğlanı çoxdan tanıyır, gülümsünüb dedi:

– Ah, hörmətli cənab, yolda başımı qatmaq üçün düzəltdiyim bu gərəksiz şey heç sizin diqqətinizə layiqdirmi?

Yad oğlan sözüünə davam etdi:

– Hərgah əsl qızılgülə çox oxşayan bu zərif çiçəyə gərəksiz şey deyirsinizsə, onda çox mahir naxış ustasıyıq. Siz mənə iki cür zövq verdiniz. Martin Heşerin səsilə oxuduğunuz o gözəl, həzin mahnı ürəyimi riqqətə gətirdi, indi də mumdan belə gözəl şeylər düzəltmək bacarığımıza heyran qalmışam. Bu axşam özünüzi hara yetirmək istəyirsiniz ki?

Fridrix cavabında:

– Mənim səyahətimin məqsədi burda, gözüümün qabağındadır, – dedi. – Mən öz vətənimə, şöhrətli imperiya şəhəri Nürnberqə gedirəm. Amma gün batıb, ona görə də burda, aşağıda gecələmək istəyirəm, səhər tezdən yola düşüb, günorta Nürnberqə çataram!

Cavan oğlan şən-şən:

– Ah, belə de, nə yaxşı! – dedi. – Yolumuz birdir, mən də Nürnberqə getmək fikrindəyəm. Sizinlə bərabər kənddə gecələyib, sübh tez-dən yola düşərəm. İndi bir az da söhbət edək.

Cavan oğlan – Reynhold Fridrixin yanında, otun üstündə oturdu və sözüünə davam elədi:

– Gərək ki, mən səhv eləmirəm, siz usta tökməçisiniz, bunu sizin gül naxışlarınızdan görürəm; bəlkə də, zərgərsiniz?

Fridrix gözlərini yerə dikdi, məyus-məyus dedi:

– Ah, hörmətli cənab, mən sizə əslində olduğumdan yaxşı və uca görünürəm. İndidən sizə deyim ki, çəlləkçi peşəsini öyrənmişəm, Nürnberqə məşhur bir ustanın yanında işə düzəlməyə gedirəm. İndi, yəqin ki, nə naxış saldığımıza, nə də tökməçi olduğuma, ancaq çəlləklərə və badyalara çənbər vurduğuma görə məndən acığınız gələcək.

– Çəlləkçi olduğunuz üçün sizdən acığım gəlsin? Axı mən özüm də elə çəlləkçiyəm.

Fridrix gözlərini ona zillədi, deməyə söz tapmadı, çünki Reynhold geyimindən şəhərbəşəhər gəzən çəlləkçi şagirdinə qətiyyənlə oxşamırdı. Qalın məxmərlə haşiyələnmiş zərif, qara mahud kamzolu, gözəl yaxalığı, qısa, enli qılıncı, yanılələkli kiçik papağı onu varlı tacirə bənzədirdi, amma oğlanın üzündə, bütün zahiri görkəmində nəsə qeyri-adilik vardı. Onun tacir olduğuna inanmırdım. Reynhold Fridrixin çaşqınlığını gördü, yol çantasını açıb, önlüyünü, bir qalaq da alət çıxartdı və ucadan:

– Elə isə bax, dostum, bax! – dedi. – Sənə yoldaş olduğuma hələ də şübhə edirsən? Bilirəm, geyimim səni heyrləndirir, ancaq mən Strasburqdanam, orda isə çəlləkçilər də zadəganlar kimi qəşəng geyinirlər. Doğrudur ki, mən də bir vaxtlar, sən kimi, ayrı cür sənət seçmək istəmişdim, amma indi çəlləkçilik mənim üçün əsl, vacib peşədir və mən ona böyük, gözəl ümidlər bəsləyirəm. Vaxtilə, yəqin, sən də bu fikirdə olmusan, dost. Lakin mənə elə gəldi ki, sən cavan ömrünə təsadüfən qara bir bulud kölgə salıb, sən də ətrafına fərəhlə baxa bilmirsən. Oxuduğun eşq həsrəti və qüssə ilə dolu mahnı ürəyimə od saldı, ondakı həzin inadlar, elə bil, mənim sinəmdən qopdu. Mənə elə gəlir ki, sirin artıq mənə bəllidir. Sən mənə sirrini

etibar eləməlisən, məgər Nürnberqdə, yaxşı yoldaş, dostluğumuz davam etməyəcəkmi?

Reynhold qolunu Fridrixin boynuna saldı, mehriban-mehriban onun gözlərinə baxdı.

Az sonra Fridrix dedi:

– Əziz dost, sənə çox baxdıqca məni daha artıq cəlb edirsən, ürəyimin dərin guşəsindən gələn gözəl səs eşidirəm və sanki, bir əks-səda doğma ruhun səsinə səs verir. Hər şeyi sənə açmalıyam. Ona görə yox ki, mənim kimi yoxsul bir adamın sənə etibar eləməli böyük bir sirri var, xeyr, yalnız ona görə ki, vəfalı dostun ürəyində başqasının kədərinə yer tapılacaq. İndicə tanış olduğumuza baxmayaraq, səni elə ilk dəqiqələrdən özümə ən yaxın dost sayıram. Çəlləkçi peşəsinə yiyələndim. Öz sənətimi bilməyimlə indi öyünə bilərəm, ancaq başqa, daha gözəl sənətə uşaqlıqdan bütün varlığım ilə can atmışam. Mən Peter Fişer, ya da italyan Benvenuto Çellini kimi tökmə sənətində və gümüş şeyləri naxışlamaqda böyük usta olmaq həvəsində idim. Mənim vətənimdə məşhur naxışbasan cənab İohan Holtşşuerin yanında canı dildən işləyirdim; o özü tökməçi olmasa da, bu işdə mənə yol göstərə bilirdi. Cənab Holtşşuerin evinə çəlləkçi Tobias Martin öz qızı füsunkar Roza ilə tez-tez gəlib-gedirdi. Mən Rozaya vuruldum, özüm də bilmədim bu necə oldu. Mən vətənimə tərki edib, tökmə sənətini əməlli-başlı öyrənmək üçün Ausburqa yollandım, lakin bu vaxt ürəyimdə eşq odu şölələnilib bütün varlığımı bürüdü. Təkcə Rozanı görürdüm, təkcə onun səsinə eşidirdim; ona sahib olmaqdan başqa, ayrı arzum, ayrı istəyim yox idi. Bu məqsədə aparan yeganə yolu tutmalı oldum. Usta Martin qızını o çəlləkçiyə verəcək ki, o, ustanın evində çox gözəl bir çəllək düzəltsin, həm də qızının xoşuna gəlsin. Mən öz sənətimi atıb, çəlləkçilik peşəsinə öyrəndim. İndi Nürnberqə gedirəm ki, usta Martinə şagird olum. Lakin budur, doğma şəhər qarşımdadır, Rozanın cazibədar surəti təsəvvürümdə canlanıb, qorxu, ümitsizlik, qüssə də vücuduma hakim kəsilib, mən məhv oluram. İndi aydın görürəm ki, ağılsız iş tutmuşam. Məgər arxayınam ki, Roza məni sevir, ya nə vaxtsa sevəcək?

Reynhold getdikcə artan maraqla Fridrixin hekayətini dinləyirdi. Axırda əlini çənəsinə dayadı, o biri əli ilə gözlərini örtüdü, boğuc, kədərli səslə soruşdu:

– Məgər Roza heç vaxt hiss elətdirməyib ki, səni sevir?

Fridrix cavabında:

– Ah, – dedi, – ah, mən Nürnberqi tərk edəndə Roza kiçik qız idi. Düzdür, yanında olmağım ona xoş gəlirdi, cənab Holtssuerin bağında onunla yorulmadan çiçək yığanda, çələng hörəndə üzümə elə mehriban gülümsəyirdi ki, ancaq...

– Demək, hələ ümid yeri var! – Birdən Reynhold elə kəskin, elə pis səsle qışqırdı ki, Fridrix lap dəhşətə gəldi.

Reynhold yerindən sıçradı, belinə bağladığı qılıncı cingildədi. Ayağa qalxıb, qamətini düzəldəndə gecənin qalın kölgələri onun rəngi ağarmış üzünə düşdü və gəncin zərif cizgilərini elə eybəcər halda əydi ki, Fridrix qorxudan çığırdı:

– Axı birdən-birə sənə nə oldu? – Bunu deyəndə bir neçə addım gerilədi və ayağını Reynholdun yol çantasına vurdu.

Simlər səsləndi, Reynhold qəzəblə ucadan dedi:

– Ey, pis yoldaş, udumu sındırma!

Ud yol çantasına bağlanmışdı. Reynhold onu açdı və əlindəki simləri elə bərk çəkdi ki, elə bil, hamısını qırmaq istəyirdi. Ancaq çox keçməmiş onun çalğısı həzin, ahəngdar oldu.

Əvvəlki mülayim səsle dedi:

– İndi də, qardaşım, gəl kəndə enək! Yolumuz üstünə çıxacaq və mənə ilişə biləcək cin-şeytanı qovmaq üçün əlimdə gözəl alət var.

Fridrix dedi:

– Bəsdir, istəkli qardaşım, yolumuzun üstünə neçin gərək cin-şeytan çıxsın? Sənin çalğın necə də xoşdur, yenə çal.

Tünd göy səmada qızılı ulduzlar göründü. Axşam mehi boğuş xışiltı ilə ətirli çəmənlərdən əsib keçdi. Xırda çaylar hay-harayla axır, uzaqdakı qaranlıq meşədə ağaclar səslənirdi. Udu sədaları altında mahmı oxuya-oxuya Fridrixlə Reynhold vadiyə enir, şirin, həzin, arzu qanadlarında uçan nəğmələri havada süzürdü. Gecələmə yerinə çatan kimi Reynhold çantasını yerə atdı, udu bir yana qoydu və Fridrixə bağrına basdı; yoldaşının isti göz yaşları Fridrixin üzünü islatdı.

CAVAN USTA ŞAĞIRDLƏRİ REYNHOLD VƏ FRİDRİX
NECƏ USTA MARTİNİN EVİNDƏ
QƏBUL EDİLDİLƏR

Səhər yuxudan oyananda Fridrix samanın üstə, onun yanında yatmış təzə dostunu görmədi. Ud da, çanta da gözüinə dəyməyəndə, elə fikirləşdi ki, ona məlum olmayan səbəbə görə Reynhold ayrılıb başqa səmtə gedib. Ancaq Fridrix otaqdan çıxan kimi Reynhold qarşısında peyda oldu: ud əlində, çanta da çiynində; həm də qılıncını çıxarmışdı, məxmər haşiyəli kamzol əvəzinə, şəhərlilərin geydiyi adi, sadə kamzol geymişdi.

– Demək belə, – Reynhold heyrətlə ona baxan dostunu gülə-gülə qarşıladı, – əziz dost, yəqin ki, indi sən məni əsl yoldaş, vəfali dost gözündə görürsən. Amma çox yatmışsan, vurğun adam bu qədər yatmaz. Görürsən gün hara qalxıb? Tez ol, yola düşək!

Fridrix öz ələminə qapılmışdı, dinib-danışmırdı, Reynholdun suallarını cavabsız qoyur, zarafatlarına fikir vermirdi. Reynholdun da dəcəlliyi tutmuşdu, oyan-buyana qaçır, şən halda çığır, papağını yelləyirdi. Amma şəhərə yaxınlaşdıqca, o da az dinib-danışdı.

Nürnberqin darvazalarına çatanda Fridrix:

– Mən daha addım ata bilmirəm, ürəyim elə sıxılır, sevinclə, həsrətlə elə çırpınır ki... Gəl bu ağacların kölgəsində bir az dincələk!
– dedi və taqətsiz halda otların üstünə çökdü.

Reynhold da onun yanında oturdu, azca sükutdan sonra dilləndi:

– Əziz qardaşım, yəqin, dünən axşam səni heyrətə saldım. Ancaq sən öz sevgi hekayətini mənə danışanda gördüm necə əzab çəkirsən, ağlıma cürbəcür səfeh fikirlər gəldi; onlar məni lap çaşdırdı, dəli də ola bilərdim, hərgah sənin gözəl nəğmə, bir də mənim udum cin-şeytanı qovmasaydı. Səhər şəfəqinin ilk şüaları məni oyadan kimi həyatın bütün sevinci, nəşəsi ürəyimə doldu, vəsvəsə, qarabasma isə hələ dünən axşam yox olub getmişdi. Otaqdan çıxıb kollar arasında gəzib-dolaşdığım vaxt ağlıma hər cür qəribəliklər gəldi. İndi səni görəndə ürəyim uçdu. Bu yaxınlarda İtaliyada olanda orda baş vermiş, adamı

riqqətə gətirən bir əhvalat yadıma düşdü: onu sənə danışacağam, o əhvalat əsl dostluğun nəyə qadir olduğunu aşkar göstərir. Elə olur ki, incəsənətin nəcib, qüdrətli hamisi bir knyaz çox ali, çəkilməsi çətin olan müəyyən məzmununda əsər yaradacaq rəssama böyük mükafat təyin edir. Öz aralarında bərk dost olan, həmişə bir yerdə işləyən iki cavan rəssam yarışa girmək niyyətinə düşür. Onlar öz fikirlərini bir-birinə deyir, məzmun çətinliyinə necə üstün gələcəkləri barədə danışmışlar. Bir qədər yaşlısı, rəsm çəkməkdə, qrupları yerləşdirməkdə təcrübəlisi tezliklə bütün tablolu özü üçün aydınlaşdırır, qarasını çəkir və özündən kiçiyinə kömək eləməyə başlayır. Kiçik şəklın qarasını çəkməmiş tamam ruhdan düşmüşdü, hərgah böyük ona ürək-dirək, dost məsləhəti verməsəydi, işdən əl çəkəcəkdi. Onlar rənglə işləməyə başlayanda, rəngkarlıqda püxtələşmiş kiçik yaşca böyüyünə göstərişlər verir, o da bunlara uğurla əməl eləyirdi. Axırda elə oldu ki, kiçik rəsmdə kamilləşdi, böyüyü isə rəngkarlıqda çox uzağa getdi. Tablolar çəkilib qurtaranda rəssamlar sevincək qucaqlaşdılar; biri o birinin işindən vəcdə gəlmişdi, rəsmın uğurlu çıxmasına ürəkdən sevinmişdi; biri o birinin namuslu zəhmət nəticəsində layıq olduğu mükafatı almaq haqqını təsdiqləyirdi. Lakin elə oldu ki, mükafat kiçiyə düşdü, o da xəcalət hissi ilə, heyrətlə dedi: “Necə oldu ki, mükafatı mən aldım? Yoldaşımın xidməti müqabilində mənim xidmətim heç nədir, onun məsləhəti, daimi köməyi olmadan mən layiqli rəsm əsəri yarada bilərdimmi?” Onda böyüyü dedi: “Məgər sən də mənə xeyirxah məsləhətlərlə kömək eləməyirdinmi? Düzdür, mənim də əsərim pis deyil, ancaq mükafata tamamilə sən layiqsən. Eyni bir məqsədə açıq-açıqına namusla can atmaq dostlara yaraşar; qalibə çatmış dəfnə çəlgəni məğlub olmuşa da şöhrət gətirəcək; çətinlikləri belə cəsarətlə dəf elədiyin üçün indi mənə daha əzizsən, öz qələbənə mənə də şan-şöhrət gətirmisən”. Rəssam haqlı idi, elə deyilmi, Fridrix? Namuslu, açıq ürəklə eyni mükafata layiq olmaq üçün çalışmaq əsl dostları düşmən eləməz, onları bir-birinə daha möhkəm tellərlə bağlayar. Doğrudanmı, nəcib ürəklərdə paxıllıq hissi, ya da kin-küdurət özünə yer tapa bilər?

Fridrix dedi:

– Heç vaxt, əlbəttə, heç vaxt. İndi biz səninlə bir-birimizi qardaş kimi sevirik, yəqin, tezliklə Nürnberqdə ikimiz də bacarığımızı

göstərəcəyik, hərəmir yüzvedrəlik çəlləyi odsuz-alovsuz düzəldəcəyik. Sənin çəlləyin mənim çəlləyimdən yaxşı olsa, Allah eləməsin ürəyimdə zərrəcə paxıllıq hissi duymuş olum.

– Ha-ha-ha! – Reynhold bərkdən güldü. – Sən də çəlləyini o tərəfə at, bilirəm ki, düzəltdiyin çəllək usta çəlləkçiləri heyran qoyacaq! Ölcüyə, mütənasibliyə, qəşəng çevrələməyə gəlincə, məlumun olsun ki, bu işdə sənə yaxşı yoldaşam. Taxta seçməyi də mənə etibar eləyə bilərsən. Biz qışda kəsilmiş daş kimi bərk pəlid ağacını zədəsiz, ağ, qırmızı zolağı olmayan, çatsız taxtalardan seçərik, mənim gözümlə itidir. Hər şeydə işimlə, məsləhətimlə sənə kömək elərəm. Bundan belə mənim də işim irəli gedəcək.

– Ay Allah! – Fridrix dostunun sözünü kəsdi. – Bu nədir, burda mübahisə eləyirik ki, kim yaxşı çəllək düzəldə biləcək? Məgər söhbət bu barədədir? Rozaya layiq olmaq üçün kim yaxşı çəllək düzəldər! Bu barədə biz necə danışa bilmişik? Mənim başım hərlənir!

Reynhold hələ gülə-gülə ucadan:

– Bəsdir, qardaş, – dedi, – Roza heç fikrimdən keçməyib. Sən xəyalpərvərsən. Gedək, gedək, şəhərə daxil olmalıyıq, vaxtdır.

Fridrix qalxdı və çaşqınlıq içində yoluna davam elədi. Mehmanxanada əl-üzünü yuyub, üst-başını çırpanda Reynhold Fridrixə dedi:

– Amma mənə gəlincə, qətiyyənlə bilmirəm hansı ustanın yanında işə düzəlirəm, burda mənim heç tanışım yoxdur. Əziz qardaşım, elə məni birbaşa usta Martinin yanına aparmazsanmı? Bəlkə, mən də onun şagirdi ola bildim. Fridrix cavabında:

– Sənin sözlərdən ürəyim yüngülləşdi. Axı sən yanımda olsan, qorxudan, kədərdən asan yaxa qurtara bilərəm, – dedi.

Bəli, iki cavan usta şagirdi məşhur çəlləkçi usta Martinin evinə sarı cəsərlə addımladı. Bu həmin bazar günü idi ki, usta Martin böyük seçilməyi şərafinə nahar verirdi, özü də günortaçağı. Reynholdla Fridrix usta Martinin evinə ayaq basan kimi də stəkan cingiltisi eşitdilər, qonaqların bir-birinə qarışmış uğultusu qulaqlarına dəydi.

Fridrix çox məyus halda dedi:

– Ah, biz vaxtında gəlməmişik.

Reynhold cavab verdi:

– Mən isə elə bilirəm, lap vaxtında gəlmişik, axı şən məclisdə usta Martin xoş əhvalda olacaq, bizim sözüümüzü də yerə salmayacaq.

Onların gəlişindən xəbər tutmuş usta Martin durub dəhlizə çıxdı, bayramsayağı geyinmişdi, dolu yanaqları və burnu qızarmışdı. Fridrix görən kimi Martin heyrətlə ucadan:

– Bu ki Fridrixdir! – dedi. – Demək, qayıtmısan, mehriban cavan? Afərin! Özünü şərəfli çəlləkçilər peşəsinə həsr eləmişən? Doğrudur, səndən söz düşəndə cənab Holtşşuerin qanı qaralır. Deyir ki, sən böyük rəssam ola bilərdin və guya, sən müqəddəs Sebald kilsəsində, ya da Ausburqda Fuqgerlər ailəsinin qəsridə olan gözəl heykəllər, oyma məhəccərlər tökə bilərdin. Amma bunların hamısı boş söhbətdir, düz iş görüb əsl doğru yol tutmusan. Xoş gəlmisən! – Usta Martin ürəkdən sevindi, onun çiyinlərindən yapışib, adətincə bağına basdı.

Usta Martinin onu səmimi qarşılamağından Fridrix, az qala, qanad açıb uçdu, dərdi-qəmi dağıldı. O da öz ricasını çəkinmədən, sərbəstcə ustaya dedi, üstəlik, Reynholdu da şagird təklif etdi.

Usta Martin dedi:

– Bəli, gəlişiniz lap yerinə düşüb, indi iş başdan aşır, işçim də çatışmır. İkiniz də xoş gəlmisiniz! Çantalarınızı yerə qoyun, içəri keçin; düzdür, qonaqlığın axırına çatmışsınız, amma eybi yox, keçin oturun, Roza sizə qulluq elər.

Usta Martin usta şagirdləri ilə otağa keçdi. Orda müşavir Yakobus Paumqartner başda olmaqla, hörmətli ustalar süfrə arxasında oturmuşdular, iri stəkanlarda gözəl şərab cilvələnirdi. Heç kəs heç kəsə qulaq asmırdı, hamı ucadan danışırdı, hər biri də elə bilirdi ki, ona qulaq asırlar, ara-sıra da gah biri, gah o birisi bərkədən qəhqəhə çəkib gülürdü, özü də bilmirdi nəyə gülür. Lakin hər iki cavanın əlindən tutmuş usta Martin gur səslə deyəndə ki yaxşı şəhadətlə iki usta şagirdi lap vaxtında gəlib, hamı susdu və cavan oğlanlara heyran-heyran baxdı. Reynhold ləyaqət, qürur hissi ilə, aydın baxışlarla ətrafını nəzərdən keçirdi. Fridrix isə papağını əlində əzişdirə-əzişdirə gözlərini yerə dikmişdi. Usta Martin cavanlara stolun aşağı başında yer elədi. Məlum oldu ki, bura ən yaxşı yer imiş, çünki Roza o dəqiqə gəlib dostların arasında oturdu və onları gözəl yeməklərə, dadlı şəraba səxavətlə qonaq eləməyə başladı. Füsunkar, sevimli, gözəlliyi göz qamaşdıran,

hər tərəfində bir cavan, qoca, saqqallı ustaların əhatəsində oturmuş Roza – bu mənzərəyə baxanda heyran olurdun; onu tutqun göydə süzən tənha, pəmbə səhər buluduna oxşatmaq istərdin, ya da bozarmış, solmuş otların üstündə başlarını şən-şən yellədən ilk bahar çiçəklərinə tay tuta bilərdin. Valeh olmuş, bəxtiyarlığı yerə-göyə sığmayan Fridrix nəfəs belə çəkmir, ürəyinə hakim olmuş bu varlığa hərdən oğrun-oğrun nəzər salırdı, gözünü boşqabına dikib oturmuşdu; boğazından yemək keçərdimi? Reynhold isə, əksinə, mehriban, işıq saçan gözlərini gözəl qızdan çəkmirdi. O öz səyahətlərindən söhbət açmışdı; Roza bu cür qəribə hekayətləri ömründə eşitməmişdi. Ona elə gəlirdi ki, Reynholdun danışdıqları minlərlə surətə çevrilib, bir-bir gözləri önündən keçir. Oğlana dördgözlə baxırdı, qulaq kəsilmişdi, söhbətinin şirin yerində Reynhold qəfildən onun əlini tutub sinəsinə sıxanda da bərk həyəcanlanırdı.

– Sən neyçün belə, – Reynhold birdən sözünü yarımçıq qoydu, – sən neyçün belə lal-kar oturmusan, Fridrix? Yoxsa daşa dönmüsən? Gəl belə ürəkaçıqlığı ilə bizi qonaq eləyən sevimli, füsunkar cavan ev sahibəsinin sağlığına içək!

Reynholdun ağzınacan çaxırla doldurduğu stəkanı Fridrix əli əsə-əsə götürdü, Reynholdun təkidilə son damlasına qədər içməli oldu.

– İndi də bizim xeyirxah ev sahibinin sağlığına içək! – Reynhold ucadan dedi, yenə Fridrixin stəkanını şərəblə doldurdu, o da yenə içmək məcburiyyətində qaldı. Şərəbin odu vücudunu yandırdı, donmuş qanı hərəkətə gətirdi, qan da damarlarında sel kimi coşub-çağladı.

– Ah, necə xoşhalam, sözlə deyə bilmirəm, – pıçıldayan Fridrixin üzü qıpqırmızı qızardı, – ah, elə xoşhalam ki, heç vaxt belə halda olmamışam!

Onun sözlərini başqa cür yozan Roza nəvazişlə gülümsündü. Fridrix də cürətlə dilləndi:

– Sevimli Roza, yəqin ki, siz məni heç xatırlamırsınız?

Gözlərini yerə dikmiş Roza cavab verdi:

– Nə danışırırsınız, əziz Fridrix, elə şey ola bilərmə ki, sizi belə tezliklə unudum? Qoca cənab Holtsşuerin evində, o vaxt balaca olsam da, mənimlə oynamağı özünü ar bilmədiniz, məni əyləndirmək, məşğul etmək üçün həmişə nəsə fikirləşirdiniz. Milad bayramında mənə

bağışladığınız gümüş məftildən toxunmuş o gözəl səbəti xatirə kimi indi də saxlayıram.

Bəxtiyar cavanın gözləri yaşla dolmuşdu, nəsə demək istəyirdi, lakin sinəsindən qopan dərin ah kimi, dilindən bu kəlmələr qopdu:

– Ah, Roza, sevimli, istəkli Roza!

Roza sözüünə davam elədi:

– Mən sizi yenə görməyi həmişə ürəkdən arzulamışam. Sizin çəlləkçilik peşəsini seçəcəyinizi isə heç vaxt ağıma gətirməzdim. Ah, usta Holtssuerin yanında düzəltdiyiniz o qəşəng şeyləri xatırlayanda sənətinizi atmağınıza çox heyifsilənirəm!

Fridrix dedi:

– Ah, Roza, axı, mən öz sevimli sənətimdən yalnız sənə görə əl çəkmişəm.

Bu sözlər dilindən çıxan kimi Fridrix qorxudan, həyadan yer aralansaydı, yerə girərdi! Axı fikirləşməyib danışmışdı. Sanki hər şeyi başa düşmüş Roza, üzünü yana çevirdi. Fridrix əbəs yerə deməyə söz axtarırdı. Bu dəm cənab Paumqartner bıçağı stola möhkəm vurub bildirdi ki, möhtərəm xanəndə cənab Folrad mahnı oxuyacaq. Cənab Folrad o dəqiqə ayağa durdu, boğazını arıtladı və Hans Fögelgezanqın xoş səsinə oxşar səslə elə gözəl bir mahnı oxudu ki, hamının ürəyi fərəhləndi. Hətta Fridrix də narahatlıqdan, təşvişdən yaxa qurtardı. Folrad başqa səslərə bənzər səslərlə də bir neçə mahnı oxudu: şirinsəsli, borusəsli, çiçəkli, cənnətsayağı və başqa sayaq oxuyub qurtaranda dedi ki, hərgah burda oturanlar arasında usta oxuyan varsa, başlasın mahnı oxumağa. Reynhold tez ayağa durub dedi ki, əgər ona italyan adətincə ud çalıb oxumağa icazə versələr, o, mahnı oxuyar, özü də almansayağı.

Heç kim etiraz etmədiyindən, Reynhold çalğı alətini gətirdi, əlini simlərə toxundurdu və bu nəğməni oxudu:

Hanı o nəhəng hovuz –
Şərabla dolu, bumbuz?
Ordadır, zirzəmidə,
Həm də
Görmüsünü siz axı
Al şərab necə axır.

Ah, o qəşəng, o nəhəng
Hovuz yepyekə çəllək...
Bax bir,
Kimdir o usta – mahir?
Onu kim qurub belə
Həvəs ilə, şövq ilə?
Onu kim sazlamışdır,
Özü sizə tanışdır:
Ona bu həndəvərdə
Çəlləkçi deyir hamı.
Vurur şərəbdən bir də,
Coşur eşqi, ilhamı,
Qalmır şirin vərdisdən.
Həvəslənib ürəklə
Yarışır yenə işdən.

Nəğmə hamının xoşuna gəldi, hamıdan da çox usta Martinin, sevincdən, heyranlıqdan onun gözləri yaşardı. Usta şagirdinin hava barədə açdığı dastana fikir vermədən, usta Martin yerindən qalxıb, iri qədəhini qaldırdı və ucadan:

– Bura gəl, mənim əziz çəlləkçim və xanəndəm, bura gəl, – dedi,
– sən bu qədəhi mənimlə, öz sahibin Martinlə bərabər içməlisən!

Reynhold əmrə tabe oldu. Yerinə qayıdıb, fikirli oturmuş Fridrixin qulağına pıçıldadı:

– İndi gərək sən də oxuyasan, dünən axşam oxuduğun o nəğməni oxu!

Hövsələdən çıxmış Fridrix acıqlandı:

– Dəli olmusan, nədir!

Reynhold hamıya xitabən ucadan dedi:

– Möhtərəm cənablar və ustalar, mənim burada əyləşmiş əziz qardaşım Fridrix bundan da gözəl nəğmələr bilir, səsi də mənim səsimdən çox-çox məlahətlidir, amma yol gəlmişik deyə, boğazı bir az qıcıqlanır. Buna görə o sizi gələndə nəğməyə qonaq elər, özü də gözəl-gözəl bənzətmələrlə!

Bəli, hamı Fridrixin başına təriflər yağdırdı, elə bil, artıq nəğmə oxumuşdu. Hətta bəzi ustalar lap dedilər ki, onun səsi Reynholdun səmindən də məlahətlidir, bir stəkan da boşaltmış cənab Folrad isə o fikirdə idi ki, gözəl alman havasını Fridrix Reynholddan yaxşı ifa eləyir, Reynhold daha çox italyansayağı oxuyur. Usta Martin başını dala əydi, əlini kök qarınına elə vurdu ki, elə bil əl çaldı və çığırdı:

– İndi bunlar mənim şagirdlərimdir! Deyirəm mənim, Nürnberqdə yaşayan usta Tobias Martinin şagirdləridir!

Ustalar da başlarını tərپətdilər, iri stəkanlardakı çaxırın son dam-lalarını boğazlarına tökə-tökə deyirdilər: “Bəli, bəli, usta Martin, yaxşı çalışqan şagirdlərdir!” Nəhayət, qonaqlar evlərinə dağılışdılar. Usta Martin öz evində Reynholdla Fridrixə işıqlı, təmiz otaq ayırdı.

USTA MARTİNİN EVİNDƏ ÜÇÜNCÜ USTA ŞAGİRDİ NECƏ PEYDA OLDU VƏ BU, NƏ İLƏ NƏTİCƏLƏNDİ

Hər iki usta şagirdi – Reynholdla Fridrix, usta Martinin emalat-xanasında bir neçə həftə işləyəndən sonra usta fikir verib gördü ki, iş xətkeşlə, pərgarla ölçməyə, hesablamaya və gözəyarı ölçməyə gəlincə, Reynholdla bəhsə girmək çətindir, amma söhbət kərki, iskanə və toxmağa çatanda Reynhold çox tez yorulur, nə qədər çalışsa da, işi irəli getmir. Fridrixsə, əksinə, rahatca rəndələyir, çəkic vurur və tez yorulmur. Onlar ikisi də xoşxasiyyətli idi, əsasən, Reynholda görə, bu cavanlarda qayğısızlıq, şən əhval, həlimlik, həyatsevərlik aşib-daşır. Həm də işin şirin yerində, illah da füsunkar Roza yaxınlıqda olanda onlar boğazlarını yırtırdılar, gözəl, uyuşan səslərlə qiyamət mahnılar oxuyurdular. Oxuya-oxuya da oğrun-oğrun Rozaya nəzər salan Fridrix birdən həzin nəğmə başlayanda Reynhold dərhal özü qoşduğu şən mahnını oxuyurdu; mahnı bu sözlərlə başlanırdı: “Çəllək sitra deyil, sitra da çəllək deyil”. Bunu eşidəndə qoca cənab Martin vurmaq üçün qaldırığı toxmağı çox vaxt aşağı endirir və gülməkdən titrəyən qar-nından ikiəlli yapışırdı. Ümumiyyətlə, hər iki şagird, xüsusən də Reynhold Martinin ürəyincə idi. Hiss olunurdu ki, Roza da bir bəhanə ilə emalatxanaya tez-tez gəlir və orada çox qalır.

Günlərin birində usta Martin fikirli-fikirli yol getdiyindən, yayda işlədikləri şəhər darvazaları yanındakı emalatxanasına gəlib çıxdı. Reynholdla Fridrix də elə o vaxt kiçik bir çəllək düzəldirdilər. Usta Martin qollarını sinəsində çarpazlayıb, onların qabağında dayandı.

– Sizdən elə razıyam ki, mənim əziz şagirdlərim, lap yerdən göyəcən. Ancaq indi işim-qayğım çox-çox artıb. Reyndən mənə yazıblar ki, bu il şərəbçilər üçün bolluq ili olacaq, o biri illərdən də artıq. Bir müdirik adam deyib ki, göydəki o quyruqlu ulduz öz ecazkar şüaları ilə torpağa bərəkət verəcək, qoynunda nəcib metallar yatmış torpaq da dərinliklərində toplanmış hərarəti şirəyə həsrət meynələrə hopduracaq, salxımlar bir-bir yetişəcək və içindəki odu çaxıra axıdacaq. Ulduzların bu cür uğurlu düzülüşü bir də üç yüz ildən sonra olacaq. Hə, bu səbəbdən bizim də işimiz başdan aşacaq. Bu yandan da möhtərəm Bamberq yepiskopu mənə kağız yazıb iri bir çəllək sifariş verir. Bunların öhdəsindən özümüz gələ bilmərik, bir nəfər çalışqan işçi də tapmalıyam. Amma küçədən keçən birisini götürmək istəmirəm, vaxt da dardır. Əgər ürəyinizə yatan tanış, yaxşı bir işçi tanıyırsınızsa, mənə deyin, xərcim çox da çıxsın, onu çəkib bura gətirərəm.

Sözlər usta Martinin ağızından çıxan kimi, ucaboy, enlikürək cavan bir oğlan qapıda peyda oldu və bərkdən çığırdı:

– Hey, bura baxın! Usta Martinin emalatxanası bura deyil ki?

– Emalatxana bura olmağına buradır, – usta Martin cavan oğlana yanaşdı, – emalatxana buradır, ancaq neçin çığırib hay-küy salırsınız? Xeyrixah adamların yanına bu cür gəlmirlər.

– Ha-ha-ha! – Mənəm-mənəm deyən cavan güldü, – siz, yəqin, elə usta Martinsiniz, onu elə bu şəkildə mənə təsvir eləmişdilər: yekə qarın, sallaq buxaq, qıyıq gözlər, qızarmış burun. Hə, salam, usta Martin.

Martin hövsələsizliklə soruşdu:

– Axı bu usta Martindən nə istəyirsiniz?

Cavan oğlan dedi:

– Mən çəlləkçi şagirdiyəm, ancaq onu soruşmaq istəyirdim ki, sizdə mənim üçün iş tapırlarmı?

İşçi axtarmaq istədiyi dəmdə şagirdin öz ayağı ilə gəlib çıxmağından heyrətlənmiş usta Martin bir-iki addım dala çəkildi və cavan

oğlanı başdan-ayağa süzdü. Cavan oğlan da işıldayan gözlərini ustaya dikib, cəsarətlə ona baxırdı. Cavanın enli sinəsindən, iri, güclü yumruqlarından onun qüvvətli olduğunu yəqin edən usta Martin fikirləşdi: “Mənə elə bu cür sağlam adam lazımdır!” O dəqiqə də peşə barədə şəhadətnamə tələb elədi.

Cavan oğlan:

– İndi yoxumdur, – dedi, – ancaq bu yaxında alacağam, sizə də söz verirəm ki, səylə, vicdanla işləyəcəyəm, yəni bu sizə bəs deyil?

Sözünü deyib, heç usta Martinin cavabını gözləmədən, cavan usta şagirdi emalatxanaya girdi, çantasını çiyindən götürdü, papağını çıxartdı, önlüyünü taxıb dedi:

– Hə, usta Martin, deyin görüm neyləməliyəm?

Yad cavanın zirəkliyindən çaşıb qalmış usta Martin əvvəlcə fikrini cəmləşdirməli oldu, sonra dedi:

– Hə, yaxşı, sübut elə ki, əsl çəlləkçisən. Çəkici götür, bax, ordakı çəlləyə tıxac vur.

Cavan usta şagirdi deyilənləri tez, cəldliklə yerinə yetirdi, şaq-qıldayıb güldü və ucadan:

– Hə, usta Martin, mənim yaxşı çəlləkçi olduğuma şübhə edirsiniz? – dedi. O, emalatxanada obaş-bubaşa gəzə-gəzə, alətlərə və hazırlanmış taxtalara göz gəzdirə-gəzdirə sözünə davam etdi; – Ancaq sizdə yaxşı alətlər tapılacaqmı, hə... oradakı o toxmaqcıq nədir elə? Yəqin, onu sizin uşaqlar oynadırlar? Bu nə iskanədir? Yəqin, o da şagirdlər üçündür?

Sözünü qurtarıb, Reynholdun zorla qaldırdığı, Fridrixin də gücbəla ilə işlətdiyi iri, ağır toxmağı və usta Martinin özünün işlətdiyi iskanəni yerdən qayıb, yellətməyə başladı. Sonra iki dənə iri çəlləyi yüngül top kimi kənara itələdi və yonulmamış qalın taxtalardan birini götürdü. Qışqırdı:

– Hə, usta Martin, hə, bu möhkəm palıd ağacının taxtasıdır, mən onu şüşə kimi sındıracağam!

O, taxtanı bülövə elə çırpdı ki, taxta şaqquiltı ilə iki yerə parçalandı.

Usta Martin dedi:

– Ay qiyamət usta şagirdi, bircə o yüzvedrəlik çəlləyi tullamaq fikrinə düşməyəsən. Az qalıb emalatxananın altını üstünə çevirəsən!

Toxmaq əvəzinə, bax, o dirəyi götür, ürəyinə yatan iskanəni də ratuşadan gətirərəm: üç dirsək uzunluğundakı Roland qılıncını.

– Hə, bu, mənə münasibdir! – Oğlanın gözləri işıladı, ancaq tez də gözlərini yerə dikdi, səsinə yavaşdıb dedi: – Axı mən elə bilirdim ki, işimiz çoxdur, sizə güclü şagirdlər lazımdır, əziz usta. Mən də gücümle öyündüm, amma lap ağ elədim. Yenə, hər halda, məni özünüə işçi götürün, dediyinizə canla-başla əməl edərəm.

Usta Martin oğlanın üzünə baxdı və özlüyündə fikirləşdi ki, ömründə belə nəcib, xoş sifət görməyib, hətta ona elə gəldi ki, bu oğlanı görəndə dumanlı halda, çoxdan istədiyi, hörmət elədiyi bir adamı xatırlayır. Amma onun kim olduğunu heç cür yadına sala bilirdi, o, cavan oğlanın xahişini o saat yerinə yetirdi, təkcə sənəti barədə lazımi və etibarlı şəhadətnamələri tezliklə gətirməsini tələb elədi. Bu ara Reynholdla Fridrix çəlləyi quraşdırıb qurtardılar, bir-bir çənbər vurmağa başladılar. Bu işi görəndə, adətən, dostlar mahnı oxuyurdular. İndi də, Adam Puşman kimi, bülbulsayaq, qəlbəxşayan bir nəğmə oxumağa başladılar. Usta Martinin əmrilə dəzgahın yanında dayanmış təzə usta şagirdi Konrad birdən qışqırdı:

– Bu nə ciyiltidir? Deyəsən, emalatxanada siçanlar ciyildəşir... Oxuyursunuzsa, elə oxuyun ki, ürək rahatlansın, işə də həvəs oyansın. Mən o cür oxuyuram.

O hayqırtı, cürbəcür qışqırtı-bağırtilarla dolu bir ovçu nəğməsi oxumağa başladı. İt hürüşməsinə, ovçu qışqırtılarını qulaqbatırıcı səslərlə elə yamsılayırdı ki, səslər iri çəlləklərdə əks-səda verir, bütün emalatxanaya lərzə düşürdü. Usta Martin əlləri ilə qulaqlarını tutmuşdu, frau Martanın (Valentinin dul qadınının) emalatxanada oynayan uşaqları isə qorxudan taxtaların altına girmişdilər. Mahniyə qətiyyənlə oxşamayan bu dəhşətli nəritidən heyretə gəlmiş və qorxmuş Roza içəri daxil oldu: Rozanı görəndə kimi Konrad tez səsinə kəsdi, dəzgahdan aralandı və qıza yaxınlaşıb, hörmətlə ona baş əydi. Qonur gözləri alov saçdı, astadan bu sözləri dedi:

– Mənim gözəl xanımım, siz bura ayaq basan kimi, bu miskin emalatxanaya şəfəq yayıldı! Ah, sizi əvvəlcədən görə bilsəydim, sizin zərif qulaqlarınızı vəhşi ovçu nəğməsilə təhqir eləməzdim. Ah, – o, usta Martinə və usta şagirdlərinə xitabən ucadan dedi, – ah, bircə bu pis

taqqıltını saxlayın! Nə qədər ki bizim sevimli xanımımız bizi gəlişinə layiq bilib, o müddətdə toxmaq da, iskenə də susmalıdır. Yalnız onun xoş səsini dinləyəcəyik, başımızı əyib, bizə – itaətkar nökrələrinə verəcəyi əmrləri eşidəcəyik.

Reynholdla Fridrix heyrətlə baxışdırdılar, usta Martin də qəhqəhə çəkdi.

– Eh, Konrad, – dedi, – indi aydındır ki, sən önlük taxmış çox qəribə adamsan. Əvvəlcə gəlib, kobud nəhəng kimi burda hər şeyi alt-üst eləmək istədin, sonra elə nəərə çəkdin ki, qulaqlarımız batdı. Bu səfəhliklərinin zirvəsi də o oldu ki, qızım Rozanı əsil-nəsəbli xanım qız bilib, indi özünü vurğun zadəgan balası kimi aparırsan!

Konrad pərt olmadı:

– Sizin qəşəng qızınızı mən çox yaxşı tanıyıram, əziz usta Martin və sizə açıq deyirəm ki, o, dünyanın ən gözəl qızıdır. Qismət olsa, əsil-nəcəbətli bir cavan onun sadıq, şücaətli cəngavəri olsun.

Usta Martin əllərilə böyürlərini tutub dayanmışdı, gülməkdən boğulurdu. Axır ki nıqqıltı ilə, öskürəklə şaqqanaq çəkib mızıldadı:

– Hə, yaxşı, yaxşı, dostum, mənəm Rozanı adlı-sanlı, kübar qız hesab eləyə bilərsən, icazə verirəm, amma, lütfən, zəhmət olmasa, dəzgahın yanına qayıt.

Gözlərini yerə dikmiş Konrad heykəl kimi quruyub qalmışdı, axırda alnını ovuşdurdu və pıçıldadı: “O da düzdür!” – və deyiləni yerinə yetirdi.

Emalatxanaya hər gələndə olduğu kimi, Roza yenə, Reynholdun tərtəmiz sildiylə, Fridrixinsə yanına çəkdiyi balaca çəlləyin üstə oturdu. Usta Martinin əmrlilə hər ikisi, dəlisov Konradın yarımçıq qoyduğu həmin gözəl mahnını oxumağa başladı; fikir dəryasına qərq olmuş Konrad da dinməz-söyləməz dəzgahın yanında işləyirdi.

Cavanlar oxuyub qurtarandan sonra usta Martin dedi:

– Səsiniz Allah vergisidir, mənəm istəkli şagirdlərim! İnanmazsınız ki, mən ecazkar oxumaq sənətini necə yüksək qiymətləndirirəm. Elə özüm də bir vaxtlar maysterzenger olmaq fikrindəydim, amma ha çalışdımsa, bir şey çıxmadı. Çox əlləşib-vuruşdum, payıma da rişxənd-dən, istehzadan savayı heç nə düşmədi. Sərbəst oxuma zamanı gah səhvən bir heca artırırıdım, gah da lazım olmayan yerdə bir heca

azaldırdım, gah şeirin qayda-qanununu pozurdum, gah da bir sözü çaş-baş işlədirdim, ya da havasını çaşdırırdım. Siz isə məndən yaxşı oxuyursunuz. Xülasə, necə deyərlər, ustanın bacarmadığı işi usta şagirdləri görürlər. Bazar günü, həmişəki kimi, müqəddəs Yekaterina kilsəsində moizədən sonra maysterzengerlər yarışacaqlar, Reynhold və Fridrix, siz ikiniz də öz gözəl sənətinizlə tərif və şöhrət qazana bilərsiniz: axı əsas yarışa qədər sərbəst oxuma olacaq, oxumağı bacaran başqa adamlar kimi, siz də orada iştirak eləyə bilərsiniz. Hə, Konrad, dostum, – usta Martin bu sözlərlə uzun rəndəyə sarı çevrildi, – hə, dostum, Konrad, müğənnilik kürsüsünə sən də qalxmaq istəmir-sənmi, o gözəl ovçu mahnısını oxumaq meylin yoxdurmu?

– Ələ salmayın, – Konrad gözlərini qaldırmadan cavab verdi, – ələ salmayın, əziz sahib, hərənin öz yeri var. Siz oxumaqdan zövq alarsınız, mən də şəhərin çəmənliyində əylənərəm.

Usta Martinin gümanı doğru çıxdı. Reynhold kürsüyə qalxdı, cürbəcür havalər üstə mahnılar oxudu, bu da usta müğənnilərə xoş gəldi; Reynholdun oxumağında bəzi nöqsanlar hiss olunsa da, bu, səhv oxumağın nöqsanı deyildi, nəşə ayrı xalqın musiqisi əsasında oxumaqdan gələn qüsurdur ki, onun nədən təzahür etdiyini usta müğənnilər dəqiq deyə bilməzdilər. Sonra kürsüyə Fridrix qalxdı, papağını çıxardı, irəli baxdı, ətrafdakılara nəzər saldı, onun baxışı Rozanın sinəsini ox kimi dəlib keçdi, köksündən bir “ah” qopardı, bundan sonra gənc, Haynrix Frauenlobun oxuduğu tərzdə elə gözəl, elə həzin bir mahnı başladı ki, maysterzengerlər cavan usta şagirdinə üstün gəlməkdə öz gücsüzlüklərini hamılıqla boyunlarına aldılar.

Axşam düşdü, müğənnilərin yarışı qurtardı, usta Martin də havada doyunca gəzmək üçün Roza ilə Allervizeyə yollandı. Usta şagirdləri Reynholdla Fridrixə icazə verildi ki, onları müşayiət eləsinlər. Roza ortada yeriyirdi. Ustaların tərifindən xoşhallanan, bəxtiyar Fridrix, cəsarətə gəlib dil açdı. Roza da utanıb gözlərini yerə dikdi, elə bil, sözləri eşitmək istəmirdi. O, arabir Reynholda xitab edir, cavan da, adətincə, ürəkəçən əhvalat danışdı. Hətta utanmayıb, Rozanın qoluna da girdi. Hələ uzaqdan onlar şəhər çəmənliyindən şənlik səsi eşitdilər. Cavan oğlanların cürbəcür oyunlarla, həmçinin hərbi oyunlarla əyləndiyi yerə gəlib çatanda qulaqlarına camaatın tez-tez

dediyi “qalib gəlidi, qalib gəlidi!.. Yenə o pəhləvan! Bəli, onunla heç kim bacara bilməz!..” sözləri dəydi. Usta Martin adamları aralayıb qabağa keçdi və gördü ki, bütün təriflər, bütün heyrət nidaları özgə bir kimsənin yox, məhz onun şagirdi Konradın başına yağdırılır. Qaçmaqda, yumruq döyüşündə, nizə atmaqda o, hamıya üstün gəlmişdi. Elə usta Martin yaxınlaşan dəmdə Konrad ucadan sual edirdi ki, şən küt qılınc oyununda kim onunla gücünü sınamaq istəyir? Bu cəngavər oyununa alışıb bir neçə cəsur cavan zadəgan təklifi qəbul elədi. Amma çox keçməmiş, bu oyunda da Konrad rəqiblərinə asanca qalib gəlidi, yenə təriflər başından dolu kimi yağdı.

Gün batdı, şəfəq söndü, qaş qaraldı. Usta Martin, Roza və iki usta şagirdi zümzüməli bulağın başında oturdular. Reynhold uzaq İtaliyadan ürəkaçan əhvalatlar danışır, Fridrixsə lal sükut içində, heyran-heyran gözəl Rozanın gözlərinə baxırdı. Bu vaxt Konrad çəkinə-çəkinə, tərəddüdlə onlara yaxınlaşdı, sanki özü də bilmirdi ki, onlara qoşulsun, ya qoşulmasın. Usta Martin onu çağırdı:

– Hə, Konrad, yaxın gəl! Sən çəməndə cəsarət göstərdin, şagirdlərimdə bu cəsarəti xoşlayıram, onlar elə bu cür olmalıdırlar. Qorxma, yanımda otur, mən icazə verirəm!

Konrad lütfkarlıqla ona baş tərpedən ustaya iti bir nəzər saldı və boğuc səslə dedi:

– Mən sizdən zərrəcə qorxmuram, heç sizdən soruşmuram da ki, burada otura bilərəm, ya yox. Bura da heç sizə görə gəlməmişəm. Şən cəngavər oyunlarında mən rəqiblərimin hamısına qalib gəldim, indi də sizin gözəl qızınızdan soruşmaq istəyirəm gördüm, qələbəmə görə döşündəki o qəşəng çiçəkləri mənə hədiyyə verəmi? – Bunu deyib Rozanın önündə diz çökdü, saf, işıqlı, qonur gözlərini onun üzünə dikdi və rica elədi: – Sevimli Roza, bu qəşəng dəməti qələbəmə görə mənə hədiyyə verin, sözümlü yerə salmazsınız, elə deyilmi?

Roza o dəqiqə çiçəkləri yaxasından açdı, onları Konrada uzatdı, gülümsünüb dedi:

– Mən bilirəm ki, sizin kimi igid cəngavərə qadın əlindən hədiyyə almaq halaldır, ona görə mənim bu solğun çiçəklərimi qəbul edin.

Konrad ona verilmiş dəməti öpdü, papağına sancdı, usta Martin ayağa qalxıb ucadan:

– Bu nə səfeh oyundur!.. – dedi. – Durun gedək evə, hava qaralıb.

O özü qabağa düşdü. Konradsa hörmət və nəzakətlə Rozanın qolundan tutdu, Reynholdla Fridrix də narazı halda onların ardınca addımladılar. Yoldan keçənlər ayaq saxlayıb onların ardınca baxır və deyirdilər: “Baxın, bir baxın, varlı çəlləkçi Tobias Martindir, sevimli qızı və boy-buxunlu şagirdləri ilə gedir! Qiyamət cavanlardır, heç söz ola bilməz!”

FRAU MARTA ROZA İLƏ
ÜÇ USTA ŞAĞIRDI BARƏDƏ NECƏ SÖHBƏT ELƏDİ.
KONRADIN USTA MARTİNLƏ SAVAŞMASI

Cavan qızlar çox vaxt bayramın səhəri günü bütün o şənliyi, sevinci fikrən təzədən yaşayırlar və bu, onlara bayramın özündən də gözəl görünür. Mələhətli Roza da bayramın səhəri günü öz otağında tək-tənha, əllərini dizləri üstünə qoyub oturmuş, fikir-xəyal içində başını aşağı salmışdı; cəhrəyə, tikişə əl vurmamışdı. Çox güman ki, o gah Reynholdla Fridrixin nəğmələrini eşidir, gah da görürdü ki, zirək Konrad öz rəqiblərinə qalib gəlir və öz qabiliyyətinin müqabilində ondan hədiyyə alır. Budur, Roza hansı mahnınınsa sözlərindən bir neçə bənd oxudu, sonra “siz mənim çiçəklərimi istəyirsiniz?” sözlərini pıçıldadı. Qəfildən yanaqları allandı, qovuşmuş kirpikləri arasında şimşək çaxdı, sinəsindən zərif “ah” nidası qopdu. Bu dəm Marta otağa girdi. Roza sevindi ki, indi müqəddəs Yekaterina kilsəsindəki və şəhər çəmənlindəki əhvalatı ona ətraflı danışa biləcək. Roza söhbətini qurtaranda Marta gülməsinə dedi:

– Bəli, sevimli Roza, indi üç qəşəng adaxlıdan ürəyinizə yatan birini seçməli olacaqsınız.

– İlahi! – Roza qorxudan titrədi, qulaqlarına kimi qızardı. – İlahi, siz nə demək istəyirsiniz, Marta?.. Mən... üç adaxlı?

– Guya ki, heç nə bilmirsiniz, əziz Roza, – Marta sözünə davam elədi, – guya, heç nə başa düşmürsünüz. Gərək tamam kor olasan, gərək tamam gözsüz olsan ki, bizim usta şagirdlərinin hər üçünün – Reynholdun, Fridrixin və Konradın – sizə necə ürəkdən vurulduğunu görməyəsən.

Roza dili dolaşa-dolaşa:

– Bu hardan ağılnıza gəlib, Marta? – dedi və utanıb əli ilə gözlərini tutdu.

– Bəsdir, – Marta Rozanın yanında oturdu, bir əli ilə onu qucaqlayıb, sözüünə davam elədi, – bəsdir, sevimli, utancaq qızıcığaz, əlini gözündən çək, üzümə dik bax, sonra da de ki, guya, usta şagirdlərinin çoxdan bəri ancaq sənin barəndə fikirləşdiklərini hiss eləməmişən! Hə, deyə bilərsən? Görürsənmi, deyə bilmirsən! Qız bunu dərhal hiss eləməşəydi, çox qəribə olardı. Sən emalatxanaya ayaq basan kimi hamı işini atıb, gözünü sənə zilləyir, necə də zirək tərپənilər, Reynholdla Fridrix ən gözəl mahnılarını oxumağa başlayırlar, hətta qızğın, qəzəbli Konrad belə quzuya dönür, mehriban olur; onların hər birisi sənə yaxınlaşmağı necə arzulayır, sən hansına nəvazişli nəzər salıb, xoş söz deyəndə üzü necə nurlanır! Bəsdir, qızım, məgər elə qəşəng cavanların sənə xoş gəlmək üçün çalışmağı yaxşı deyilmi? Onların üçündən birinə meyil salacaqsan, ya yox və hansını seçəcəksən, bunu deyə bilmərəm, axı sən onların üçü ilə də mehriban dolanırsan, nəvaziş göstərirsən, hərçənd mən də... xeyr a, bu yerdə susuram! Amma özün yanıma gəlib desəydin: “Mənə məsləhət verin, Marta, dövrəmdə hərlənən bu cavanlardan hansına könül verim?” – burda mən, doğrusu, belə deyərdim: “Hərgah ürəyin sənə ucadan və açıq-aşkar demirsə “o, budur”, onda hamısını qov. Mənə isə Reynhold xoş gəlir, elə Fridrix də, Konrad da, amma üçündə də qüsur tapa bilərəm”. Bəli, sevimli Roza, cavan usta şagirdlərinin necə işlədiklərinə baxanda yadıma həmişə mənim əziz, zavallı Valentinin düşür. Bu yerdə mən deyərdim ki, o, bəlkə də, bunlardan yaxşı işləməirdi, onun işində nəşə tamam başqa cəhətlər, onda başqa cür bacarıq vardı, görünürdü ki, öz işinə ürəkdən can yandırır. Amma bizim cavan usta şagirdlərinə baxanda, mənə elə gəlir ki, onlar tülkülük eləyirlər, hamısının fikri tamam ayrı şeydir, işi elə-belə görürlər, elə bil, iş onlar üçün ağır yüküdür, könüllü olaraq onu çiyinlərinə götürüblər, indi fərəhlə, gümrahlıqla onu daşıyırlar. Fridrix xoşxasiyyətdir, namusludur, onunla dolanmaq asandır. O, elə bil, bizlərə yaxındır, onun hər sözünü başa düşürəm, cəsarətsiz uşaq kimi susmağına gəlincə, mehriban cavanın elə o cəhətini xoşlayıram. Hiss olunur ki, sizi sevir, sizə baxmağa cürət eləmir, siz ona bir kəlmə deyən kimi qızarır.

Martanın sözlərindən sonra Rozanın, elə bil, gözləri yaşardı. O, ayağa qalxdı, üzünü pəncərəyə çevirib dedi:

– Fridrix mənim də xoşuma gəlir, ancaq sən Reynholdun barəsində də pis danışma.

Marta təəccübləndi:

– Belə şey mümkündürmü? Reynhold, əlbəttə, onların hamısından qəşəngdir. Gözləri necə gözəldir! Odlu baxışlarını kimə yönəltsə, o adam çətin tab gətirər! Onda qəribə nəşə var, bu da məni ürkiüdür, canıma qorxu salır. Elə bilirəm ki, Reynhold emalatxanada işləyəndə, usta da ona alətlərdən bir-bir gətirməyi buyuranda o, yəqin, mənim duyacağım hissi duyar: hərgah mətbəxə qızıl, daş-qaşdan bərq vuran bir qab gətirəydilər, mən də onu adi qab kimi işlətməli olsaydım, ona heç toxunmağa cürət eləməzdim. Reynhold danışmağa başlayanda, nitqi zərif musiqi kimi ürəyə axır, adamı valeh edir, amma sonra yaxşı-yaxşı fikirləşəndə görürəm ki, onun söhbətindən bir kəlmə də başa düşməmişəm. Hərgah hərdən bizim kimi bir zarafat da eləsə, mən də lap yəqin eləsəm ki, bax, o da bizlərdən birimiz kimidir, birdən lap adlı-sanlı cənab kimi elə baxır ki, qorxudan bağrım yarıılır. Amma nə görkəmindən, nə də ədalarından lovğa zadəgan balalarına, cürbəcür cəngavərlərə oxşamır... Yox, burda nəşə başqa bir şey var. Xülasə, bilmirəm, nə üçünsə mənə elə gəlir ki, o ilahi ruhlarla münasibətdədir, elə bil, tamam ayrı aləmdən gəlib düşüb bura. Konrad vəhşi və lovğa oğlandır, daxilində təkəbbür var, dəri önlük də ona heç yaraşmır. Özünü elə tutur ki, elə bil, əmr verməyə bircə o yaranıb, yerdə qalanlar da ona itaət etməlidirlər. Axı qısa bir vaxtda özünü o mərtəbəyə qaldırıb ki, qulaqbatırıcı səslə bağıran kimi usta Martin ona tabe olur. Ancaq Konrad yenə də ürəyiyumşaq, ürəyiaçıq oğlandır, adamın ona acığı tutmur. Hətta deyərdim ki, vəhşitəbiətli olsa da, az qala, Reynholddan da mənə xoş gəlir: düzdür, hərdən o da əllamə sözlər danışır, ancaq etdiklərini həmişə yaxşı anlayırsan. And içirəm ki, o nə qədər özünü tülküliyə vursa da, döyüslərdə olub. Buna görə də yaxşı qılınc oynadır, elə cəngavərlikdən də nəşə əxz eləyib, bu da ona çox yaraşır. Hə, sevimli Roza, düzünü deyin görək, bu üç şagirddən hansı sizə daha xoş gəlir?

Roza cavab verdi:

– Soruşmayın, belə şeyləri məndən soruşmayın, əziz Marta. Bircə onu bilirəm ki, mənim üçün Reynhold, sizin üçün nədirsə, o deyil. Doğrudur, o, yoldaşlarına qətiyyənlə oxşamır, o danışıqda mənə elə gəlir ki, qarşımda yer üzündə bitməyən gözəl, əlvan güllərlə, meyvələrlə dolu cənnət kimi bir bağ görürəm, ancaq bu bağa baxmaqdan doymuram. Reynhold bura gələn gündən çox şeylər mənə tamamilə ayrı cür görünür, dumanlı, qaranlıq olan, ürəyinin dərinliyində gizlənmiş hiss də indi işıqlı və aşkardır, mən onu aydın görüb-duya bilirəm.

Marta ayağa qalxdı, gedəndə barmağı ilə Rozanı hədələdi:

– Demək belə, Roza, görünür, Reynholdu seçmişən! Bunu heç gözləməirdim, heç hiss eləməirdim!

Roza onu qapıyadək ötürəndə:

– Xahiş edirəm, – dedi, – xahiş edirəm, əziz Marta, heç nə gözləməyin, heç nə hiss eləməyin, qoy hər şeyi gələcək həll eləsin! Nə olsa, Allahın qisməti, yazısı olacaq, hər yaranmış da öz qismətinə boyun əyməlidir.

Bu ara usta Martinin emalatxanasında qızğın iş gedirdi. Sifarişlərin hamısını yerinə yetirmək üçün usta bir neçə işçi və şagird götürdü. İndi orda tappıltı, guppultu uzaqdan eşidilirdi. Reynhold Bamberg yepiskopu üçün hazırladıqları çəlləyin ölçüsünü götürdü, Fridrixlə, Konradla onu elə quraşdırdı ki, usta Martinin ürəyi açıldı, dönə-dönə dedi: “Bax, iş buna deyərəm, qiymətli çəllək olacaq, qırxvedrəliyimi hesaba almasaq, mənim heç belə çəlləyim olmayıb!” Hər üç usta şagirdi quraşdırdığı taxtalara çən bər vururdu, toxmaqların səsi emalatxananı başına götürmüşdü. Valentinin qoca atası səliqə ilə taxta rəndələyirdi, iki balaca oğlunu dizləri üstə oturtmuş Marta Konradın arxa tərəfində əyləşmişdi, o biri oğlanlar çən bərlə oynaya-oynaya, hay-küylə bir-birini qovurdular. Bu qarışıqlıq içində qoca cənab İohan Holtsşuerin emalatxanaya gəldiyini heç kəs hiss eləmədi.

Usta Martin ayağa durub onu qarşıladı və hörmətlə soruşdu ki, ona nə lazımdır. Holtsşuer cavab verdi:

– Elə-belə, burda canla-başla işləyən Fridriximi görməyə gəldim. Sonra da, əziz usta Martin, mənə anbarım üçün yaxşı bir çəllək lazımdır, istədim onu sizə sifariş verim. Bax, elə oradakı o çəllək mənə lazımdır. Onu mənə verin, qiyməti nədirsə, deyin.

İşdən yorulmuş, bir neçə dəqiqəliyə dincini almış, indi də taxta səkinin üstünə qalxmaq istəyən Reynhold Holtssuerin sözünü eşidib, üzünü ona çevirdi:

– Yox, əziz cənab Holtssuer, bizim çəlləkciyəzimiz barədə heç fikirləşməyin də, biz onu möhtərəm cənab Bamberq yepiskopu üçün düzəldirik!

Usta Martin əlləri arxasında, sol ayağını irəli qoydu, başını dala verdi, gözlərini qıyıb çəlləyə baxdı və qürurla dedi:

– Əziz cənab Holtssuer, təkcə bu gözəl taxtalardan, səliqədən, yaraşıqdan gərək biləydiniz ki, bu nümunəvi şeyin yeri knyaz anbarıdır. Mənim şagirdim Reynhold düz dedi: siz bu çəllək barədə heç fikirləşməyin də, üzüm yığılandan sonra mən sizin üçün yaxşı, sadə bir çəllək düzəldərəm, lap anbarımıza münasib.

Usta Martinin təkəbbüründən hirslənmiş qoca Holtssuer etiraz edib dedi ki, onun qızıl pulu da eynilə yepiskopun qızıl pulu qiymətindədir, nağd verdiyi pula başqa yerdə də yaxşı şey ala bilər. Qəzəblənmiş usta Martin magistratın da, bütün şəhər əhlinin də hörmət elədiyi qoca cənab Holtssueri təhqir etməkdən özünü zorla saxlayırdı. Amma həmin dəqiqədə Konrad toxmağı var gücü ilə çırpmağa başladı, ətrafda hər şey titrəyib cingildədi. Bu yerdə usta Martinin qəzəb seli kükrədi, o bağırdı:

– Konrad, axmaq, nə döyəcləyirsən, heç nə görmürsən? Çəlləyi sındırmaq istəyirsən?

– Oho! – Konrad çöndü, sahibinə tərs-tərs baxdı. – Oho! Neyçün də sındırmayım, ey başabəla usta!

Bunu deyib toxmağı çəlləyə elə zərblə çırpdı ki, ən möhkəm çənbər titrədi, qopdu və ensiz taxta səkinin üstündən Reynholdu yerə yıxdı: boğucq guppultudan bildilər ki, taxtanın da biri çatladı. Qəzəbindən, hiddətindən coşmuş usta Martin şığıyıb, Valentinin atasının yonduğu taxtanı əlindən qapdı və “itin biri it” – deyə bağırıb, onu Konradın kürəyinə çırpdı. Zərbədən Konrad tez döndü, heç nə anlamamış kimi, bir neçə an quruyub qaldı, sonra gözlərindən qəzəb odu yağdıra-yağdıra, dişlərini qıcıcıb nərə çəkdi: “Vuruşmaq?!” Bir göz qırpımında taxta səkidən tullanıb, yerdən sıyrıqanı qapdı və sahibinə elə zərbə endirdi ki, Fridrix Martini kənara çəkməsəydi, başı iki yerə bölünə-

cəkdi. Sıyrıqca ancaq ustanın əlinə dəydi, yaradan qan fəvvarə vurdu. Tosqun, aciz Martin müvazinətini itirdi və şagirdin işlədiyi dəzgaha toxunub, yerə sərələndi. Hamı vəhşiləşmiş Konradın üstünə cumdu, o da qanlı sıyrıqanı yelləyə-yelləyə dəhşətli səslə hayqırdı, daha doğrusu, böyürdü: “Cəhənnəmə! Cəhənnəmə göndərim onu!” Pəhləvan kimi hamını itələdi, ikinci zərbəni endirmək üçün əlini qaldırdı, yerdə uzanıb zarıyan, boğulan yazıq ustanı mütləq öldürəcəkdə. Qorxudan rəngi qaçmış Roza qaça-qaça özünü emalatxanaya yetirdi. Konrad onu görən kimi, yuxarı qaldırdığı sıyrıqca əlində, daş kimi quruyub qaldı, heykələ döndü. Sonra sıyrıqanı kənara atdı, qollarını yelləyib sinəsində çarpazladı, hər kəsin ürəyinə sirayət edən səslə çığırdı: “İlahi, mən neylədim?!” və emalatxanadan çıxıb qaçdı. Heç kim onu təqib etmədi.

Yazıq usta Martini böyük çətinliklə yerindən qaldırdılar. Məlum oldu ki, sıyrıqca ancaq əlinin ətini yaralayıb, yara da qorxulu deyil. Yerə yığılan usta Martinin özü ilə dartıb yıxdığı qoca Holtssueri də yonqarın içindən çəkib çıxardılar. Martanın mehriban Martin dayıya görə aravermədən qışqırışıb ağlayan uşaqlarını da güc-bəla ilə sakit elədilər.

Martin dayı isə lap özünü itirmişdi. Deyirdi ki, bu yaramaz usta şagirdi tək o gözəl çəlləyi korlamayaydı, yara onu çox da narahat eləmir.

Qocalar üçün xərək tapdılar, axı Holtssuer də yığılanda bərk zədələnmişdi. O, ölüm alətləri tələb edən bu peşəni söyür, Fridrixi and verirdi ki, gözəl tökmə sənətinə mümkün qədər tez qayıtsın, qızıl-gümüşlə işləsin.

Hava tamam qaralan vaxt Fridrix və ona dəymiş çənbərdən özünü tamam əzgin hiss edən Reynhold qanıqara halda şəhərə, evə yollandılar. Qəfildən bir çəpərin dalında zarılı, ah-uf eşitdilər. Ayaq saxladılar, yerdən ucaboy bir adamın qalxdığını gördülər: Konradı o dəqiqə tanıyıb, qorxudan kənara sıçradılar.

Konrad zarıdı:

– Ah, əziz yoldaşlarım, qorxmayın məndən! Siz məni yırtıcı heyvan, iblis zənn edirsiniz... Ah, mən elə deyiləm, inanın, elə deyiləm... Başqa cür eləyə bilməzdim, mən bu sahibi, bu gonbulu öldürməliydim, mən indi sizinlə bərabər gedib bir də bu işi görməliydim,

təki bu iş baş tutaydı!.. Ancaq yox, yox.. Hər şey bitdi, siz daha məni görməyəcəksiniz!.. Dünyada hər şeydən çox sevdiyim Rozaya salam yetirin!.. Ona deyin ki, çiçəklərini ömrüm boyu köksümdə gəzdirəcəyəm, o vaxt... o mənim bəzəyim olacaq... ancaq, bəlkə, mənim barəmdə danışılacaq sözlər qulağına çatdı. Əlvida, əlvida, mənim əziz, mehriban yoldaşlarım! – Bunları deyib, Konrad çöllüklə götürüldü. Onu saxlamaq mümkün deyildi.

Reynhold dedi:

– Bu oğlan çox narahatdır, biz onun hərəkətini adi ölçü ilə ölçüb qiymətləndirməməliyik. Bir müddətdən sonra, bəlkə, onun ürəyini narahat edən sirr açıldı.

REYNHOLD USTA MARTİNİN EVİNİ TƏRK ETDİ

Usta Martinin o cür şən emalatxanası indi darıxdırıcı olmuşdu. Reynhold öz otağından çıxmırdı, işləməyə iqtidarı, həvəsi yoxdu. Yaralı əli sarınmış Martin o mənfur hadisəni tez-tez xatırlayır, hardansa peyda olmuş acıqlı, hirsli işçini söyürdü. Roza, hətta Marta da uşaqları ilə o dəhşətli hadisə yerinə daha gəlmirdilər. Təkcə Fridrix iri çəlləyin üstündə cani-dildən çalışır, toxmağının səsi emalatxanadan qış meşəsində tənha odunçunun baltasının səsi kimi boğuc çıxırdı.

Çox keçmədən Fridrix də qəm dünyasına qərq oldu, o açıq-aşkar gördü ki, Roza Reynholdu sevir. Əvvəllər Reynholda diqqət yetirməyi, onunla mehriban danışmağı bir yana dursun, indi gün kimi aydın idi ki, Reynhold emalatxanaya gələ bilmədiyi vaxt Rozanın bura daha gəlmək fikri yoxdur. Evdə oturmağı daha münasib bilir, sevgilisinə qulluq eləmək istəyir. Bazar günü hamı şən halda küçəyə axışanda, yarası, demək olar ki, sağalmış usta Martin onunla və Roza ilə bərabər çəmənlilyə getməyi Fridrixə təklif eləyəndə o, dəvəti qəbul eləmədi. Dərd-ələm içində, eşq həsrətindən divanə kimi, tək-tənha şəhərdən çıxıb, Reynholdla ilk dəfə görüşdüyü o kəndə, o təpəyə sarı qaçdı. Güllü-çiçəkli hündür otun üstünə üzüqoylu düşdü, vətəninə qayıdanda yolunu işıqlandıran parlaq ümid ulduzunun indi məqsədinə çatdığı dəmdə qara pərdə arxasında yox olduğunu fikirləşəndə, arzularının

səraba doğru can atan xəyalpərvərin əbəs cəhdlərinə bənzədiyini düşünəndə göz yaşı sel olub, başlarını əymiş çiçəklər üstünə axdı; çiçəklər də, sanki, cavanlığın eşq əzablarına şərikin oldu. Fridrix özü də bilmirdi ki, dərqli sinəsindən qopan ahlər sözlərə, sədalara necə çevrildi. O, belə bir mahnı oxudu:

Harda gizlənmisən,
Mənim ulduzum?
Təkəm, yalqızam.
Şirincə sükutun, şirincə mürgün
Tökülür səmadan özgələr üçün.
Ey axşam küləyi,
Əsməyin xoşdur,
Əs mənim köksümdə,
Ölümü coşdur.
Ürəyi zülmətə, qaranlığa at.
İndi ki ayrılıb istəklisindən,
Qoy sıxsın, əritsin onu zülmət.
Ağaclar, bu gecə nə pıçıldır
Sizdən qırıq-qırıq qulağa çatır?
Sən nə boylanırsan,
ey bulud, de bir?
Burda, aşağıda mənim qəbrimdir!
Orda ümidimi uyutmuşam, bil,
Orda rahat-rahat mən yatmışam, bil.

Çox vaxt göz yaşı və sözlərlə axıb tökülən dərin kədər həsrət, istək içində əriyib yox olur, hətta ürəyə zəif ümid işığı, qılgılıcım düşür. Mahnısını oxuyub qurtaran Fridrix də ucadan qüvvət, gümrahlıq duydu, cana gəldi. Mahnısında xitab elədiyi axşam mehi, qaranlıqda tünd görünən ağacların xışılıtsı, sanki, təsəlli sözləri pıçıldayırdı, uzaq bəxtiyarlıq, keçmiş şöhrət yuxularının rəmzi kimi, qaranlıq səmaya qızıl zeh düşmüşdü. Fridrix qalxıb, təzədən kəndə endi. Qəfildən ona elə göründü ki, Reynhold da yanınca addımlayır, lap onda, ilk dəfə onu gördüyü vaxtda olduğu kimi. Reynholdun o zaman dediyi sözlər

bir-bir yadına düşdü. Yarışa girmiş iki dost rəssam barədə danışdığı əhvalatı da xatırladı, elə bil, gözlərini tutmuş pərdə qeybə çəkildi. Axı gün kimi aydındır ki, Reynhold Rozanı əvvəllər görüb və sevib. Nürnberqə, usta Martinin evinə onu çəkib aparıb onu sevgi imiş, iki rəssamın yarışından danışanda da elə onların ikisini – Reynholdla Fridrix, Rozaya məhəbbətini nəzərdə tutmuş. Reynholdun onda dediyi bu sözlər Fridrixin qulağında səsləndi: “Namusla, açıq-açığına çalışıb eyni mükafatı almaq – bu qayə əsl dostları bir-birinə daha möhkəm bağlamalıdır, nəinki onların arasına nifaq salmalıdır, nəcib ürəklərdə paxıllıq, məkr, nifrət heç vaxt özünə yer tapa bilməz”.

Fridrix ucadan:

– Bəli, – dedi, – bəli, əziz dost, mən səndən soruşacağam, sən özün mənə deyərsən ümidimi tamam üzmləyən, ya yox.

Fridrix Reynholdun qapısını döyəndə səhər açılmışdı. Cavab gəlmədiyindən, o, heç vaxt bağlı olmayan qapını açıb içəri girdi. Həmin anda heykəl kimi yerində quruyub qaldı. Roza gözqamaşdıran gözəlliyi, cazibədarlığı ilə qarşısında dayanmışdı: adamboyu çəkilmiş, heyranedicilik şəkli dəzgahdan ona baxırdı, səhər günəşinin şüaları onu çox gözəl işıqlandırmışdı. Stolun üstünə atılmış muştabeldən, palitradakı qurumamış rənglərdən bilmək olurdu ki, rəssam öz işindən indicə ayrılıb. Fridrix köks ötürdü: “Ah, Roza, Roza... Aman, yarəbb...” Bu dəm arxasında dayanmış Reynhold əlini onun kürəyinə vurdu və təbəssümlə soruşdu:

– Hə, Fridrix, rəssam barədə nə deyə bilərsən?

Fridrix Reynholdu bağına basdı:

– Ah, gözəl insan! Böyük rəssam! Bəli, indi hər şey mənə aydındır! – dedi. – Mən sənə alacağın mükafata can atmağa səy edən miskin adamam... o mükafata sən layiqsən, sən... Axı sənənlə müqayisədə mən nəyəm, mənim sənətim sənənin sənətinin yanında nədir? Ah, mənim də arzularım, xəyallarım vardı!.. Ancaq mənə gülmə, əziz Reynhold!.. Fikirləşirdim ki, nə yaxşı olardı xalis gülmüşdən Rozanın füsunkar surətini yaradaydım, amma bu, uşaq oyunudur! Sən isə!.. Sən!.. Necə məlahətlə, şəfəq saçan qənirsiz gözəlliyi ilə sənə baxıb gülümsünür... Ah, Reynhold, Reynhold, sən xoşbəxt adamsan! Bəli, sən dediyin kimi oldu! İkimiz yarışdıq, sən qalib gəldin, qalib gəlməliydin də. Mən bütün

qəlbimlə səninləyəm! Fəqət bu evi də, vətənimə də tərkl etməliyəm, dözə bilmərəm. Hərgah, Rozanı yenə görsəm, məhv olaram... Bağışla məni, əziz, əvəzsiz dostum. Elə bu gün, bu saat buradan qaçırım, uzaq, lap uzaq yerə, eşq həsrəti, dərdim-ələmim məni hara aparsa, ora.

Sözünü qurtarıb Fridrix otaqdan çıxmaq istədi, lakin Reynhold onu güclə tutub saxladı və astadan dedi:

– Sən getməməlisən, çünki iş sən fikirləşdiyən kimi yox, tamam ayrı cür ola bilər. Bu vaxtadək səndən gizlətdiyim hər şeyi sənə danışmalıyam. Mən çəlləkçi deyiləm, rəssamam, bunu artıq özün bilirsən, ümidvaram, rəsmdən də başa düşürsən ki, özümü yaxşı rəssamlar cərgəsinə yazmağa haqqım var. İlk gənclik çağlarında İtaliyaya, incəsənət diyarına üz tutdum; orda, xoşbəxtlikdən, böyük sənətkarların diqqətini cəlb elədim. Onlar sənət alovu ilə mənim daxilimdəki qığılcımı odlandırdılar. Hər şeydə bəxtim gətirdi. Çəkdiyim rəsmlər bütün İtaliyada şöhrət qazandı və qüdrətli Florensiya hersoqu məni öz sarayına dəvət elədi. O vaxtlar mən alman incəsənəti ilə heç maraqlanmırdım, heç bizim rəsmləri görmədən, onların quruluşundan, pis çəkilişindən, bizim Dürer və Kranaxların kobud işindən o ki var danışırıdım. Lakin günlərin birində hansı şəkilsatansa hersoqun qalereyasına qoca Albrextin işi olan madonnanı gətirdi. Madonna məni heyran elədi, ürəyim titrədi. Mən təmtəraqlı italyan rəsmlərindən soyudum, yubanmadan doğma Almaniyaya qayıtmağı qərara aldım və indi belə can atdığım sənət əsərlərini öz gözlərimlə görmək istədim. Bura, Nürnberqə gəldim, Rozanı görəndə isə elə bildim ki, ürəyimi parlaq işıqla nurlandıran o madonna canlanıb, yerdə gəzir. Sənin başına gələn, mənim də başıma gəldi, əziz Fridrix, mən məhəbbət alovunda alışıb-yandım. Yalnız Rozanı görürdüm, yalnız onun barəsində fikirləşirdim, beynimdə ayrı heç nəyə yer qalmamışdı, incəsənət də mənim üçün o mənada dəyərini saxladı ki, Rozanın surətini yarada bilirdim. Mən onunla, italyanlar kimi, guya, təsadüfən tanış olmaq istədim, lakin bu, mənə müyəssər olmadı. Usta Martinin evinə yol tapmaq üçün bir bəhanə də fikirləşə bilmədim. Nəhayət, açıq-açıqına Rozaya elçi düşmək istədim. Bu vaxt eşitdim ki, usta Martin qızını yalnız mahir çəlləkçiyə vermək niyyətindədir. Onda Strasburqda çəlləkçilik peşəsini öyrənmək, sonra da usta Martinin emalatxanasına getmək kimi qəribə

bir qərara gəldim. Qalan nə varsa, hamısını qismətə, taleyə tapşırdım. Qərarımı necə yerinə yetirdim, bunu bilirsən, ancaq bir şeyi də bilməlisən: neçə gün bundan qabaq usta Martin mənə dedi ki, məndən yaxşı çəlləkçi çıxacaq. Onun əziz kürəkəni olsam, sevinəcək, çünki mən Rozanın xoşuna gəlməyə çalışıram, Rozanın da mənə meyli var.

Fridrix ürək ağrısı ilə çığırdı:

– Axı başqa cür mümkün də deyil! Bəli, bəli, Roza sənin olacaq! Mənim kimi miskin adam belə səadətə necə ümid eləyə bilərdi?

– Sən unudursan, – Reynhold sözünə davam elədi, – qardaşım, sən bir şeyi unudursan ki, hiyləgər usta Martinin, guya, duyduğu hissi Rozanın özü əsla təsdiq eləməyib. Doğrudur, bu vaxtadək Roza həmişə mənimlə mehriban, səmimi rəftar eləyib. Fəqət sevən ürəyin duyğusu tamam ayrı cürdür! Əziz qardaşım, söz ver ki, üç gün müddətində bir tədbirə əl atmayacaqsan, əvvəlkitək emalatxanada işləyəcəksən. İndi mən də işləyə bilərdim, ancaq gördüyün bu rəsmi belə səylə çəkdiyim vaxtdan miskin çəlləkçilik peşəsi məndə dərin ikrah hissi oyadır. Daha toxmağı əlimə götürə bilmirəm... Nə olur-olsun! Üçüncü günü sənə düzünü deyərəm ki, işlər nə yerdədir. Hərgah görsəm ki, Rozanın sevdiyi o xoşbəxt adam, doğrudan da, mənəm, onda bu yerlərdən uzaqlaşmaq öz ixtiyarındadır, onda biləcəksən ki, zaman, vaxt ən dərin yaraları belə sağaldır!

Fridrix söz verdi ki, qismətini gözləyəcək.

Üçüncü gün (Fridrix Roza ilə rastlaşmamağa çalışırdı) ürəyi qorxudan, intizardan çırpınmağa başladı. O, bihuş halda, fikirli-fikirli emalatxanada gəzib-dolaşır, onun yöndəmsizliyi usta Martini deyilməyə, acıqlanmağa məcbur edirdi, halbuki əvvəllər ustanın deyilmək adəti yoxdu. Görünür, sahibə nəşə olmuşdu ki, o, qabaqkı şənliyini itirmişdi. Mənfur xəyanət, namərdlik barədə uzun-uzadı danışır, bununla nə demək istədiyini aydınlaşdırmırdı.

Qaş qaralanda Fridrix şəhərə yollandı, darvaza yaxınlığında bir atlı gördü və dərhal Reynholdu tanıdı. Reynhold da Fridrixi görəndə kimi qışqırdı:

– Hə, elə sənə rast gəlmək istəyirdim, rast gəldim də.

O, atdan yerə tullandı, cilovu əlinə doladı və dostunun qolundan tutdu:

– Gəl, – dedi, – bir az qoşa gedək! Məhəbbət əhvalatımı indi sənə danışa bilərəm.

Fridrix gördü ki, Reynhold ilk dəfə onların görüşdüyü vaxt geyindi ki kimi geyinib, yol çantası da çiyindədir. Rəngi qaçmış, qanı da qara idi.

– Xoşbəxt ol, – Reynhold çılgınlıqla, ucadan dedi, – xoşbəxt ol, əziz qardaşım! İndi sən çəlləklərini canla-başla quraşdırma bilərsən, mən öz yerimi sənə verirəm. Elə indicə gözəl Roza ilə və hörmətli usta Martinlə xudahafizləşdim.

– Necə, – Fridrixin vücudundan sanki cərəyan keçdi, – necə, sən gedirsən? Axı usta Martin istəyir ki, sən onun kürəkəni olasan, Roza da səni sevir?!

Reynhold etiraz elədi:

– Sən ancaq ona görə belə fikirləşirsən ki, gözlərini qısqanclıq tutub. Roza yalnız atasının sözündən çıxmaq xatirinə mənə gedərdi, axı o, həlim və itaətkar qızıdır, lakin soyuq ürəyində məhəbbətin qığılcımı da yoxdur. Ha-ha-ha! Mənsə mahir çəlləkçi ola bilərdim: iş günləri şagirdlərlə çənbər yonub taxta rəndələrdim, bazar günləri də möhtərəm xanımla müqəddəs Yekaterina, ya da müqəddəs Sebald kilsəsinə gedərdim, axşam da çəmənlikdə əylənərdim, beləcə illər keçərdi...

– Gülmə, – Fridrix qəhqəhə çəkib gülən Reynholdun sözünü kəsdi, – zəhmətkeş şəhərlinin sadə, asudə həyatına gülmə. Hərgah Roza, doğrudan da, səni sevmirsə, bu onun günahı deyil, sən isə elə hirsələnirsən, qəzəblənirsən ki...

Reynhold dedi:

– Haqlısan, belə axmaq adətım var: təhqir olunanda şıltaq uşaq kimi şuluq salıram. Yəqin, başa düşmüşsən ki, Rozaya onu sevdiyimi və atasının razı olduğunu dedim. Həmin anda gözlərindən yaş sel kimi axdı, əlindən tutduğum əli titrədi. Üzünü yana çevirib pıçıldadı: “Mən atamın sözündən çıxma bilmərəm!” Elə bu mənə bəsdə. Sən görürsən mən necə əsəbiyəm, əziz dost, qoy bu, sənə mənim qəlbimə nəzər salmağa imkan versin. Görürsən ki, Rozaya sahib olmağa can atmağım özümü aldatma imiş, qızıqmış beynimin qərarı imiş. Axı mən onun şəklini çəkib qurtaran kimi qəlb rahatlığı tapdım. Qəribə də

olsa, tez-tez o fikrə düşürəm ki, Rozanın özü indi onun rəsmidir, rəsmi isə canlı Rozadır.

Miskin peşə məndə ikrah hissi oyatdı və evlənməyimlə, usta adı almağımla başlanacaq bayağı həyatım belə yaxın görünəndə mənə elə gəldi ki, məni qazamata salıb zəncirləyəcəklər. Axı ürəyimdə gəzdirdiyim o mələk necə mənə arvadım ola bilər? Yox, həmişə cavan, zəriflik, gözəllik mücəssəməsi olan o ulduz mənə ilhamımın yaratdığı rəsmlərdə işıq saçmalıdır.

Ah, buna necə can atıram! Məgər mən ilahi sənətimə xəyanət edə bilərəmmi? Tezliklə yenidən sənə odlu nəfəsinə, ətirli havana baş vuracağam, ey gözəl ölkə, bütün incə sənətlərin vətəni!

Dostlar Reynholdun getmək istədiyi yolun sola burulduğu yerə gəlib çatdılar.

– Burda ayrılmaq! – deyib Reynhold Fridrix xeyli vaxt bərk-bərk bağrına basdı, atın belinə qalxıb, çaparaq getdi.

Fridrix lal sükut içində onun arxasınca baxdı, sonra qərribə fikirlər çaynağında çırpına-çırpına evə sarı yollandı.

FRİDRİX USTA MARTİNİN EMALATXANASINDAN NECƏ QOVULDU

Ertəsi gün usta Martin qaşqabaqlı halda, dinməz-söyləməz, Bamberg yepiskopu üçün hazırladığı iri çəlləyin üstündə əlləşirdi. Elə Reynholdla ayrılığın bütün acısını duymuş Fridrix də kəlmə kəsmək iqtidarında deyildi, o ki qalmışdı mahnı oxumaq ola. Nəhayət, usta Martin toxmağı bir yana atdı, qollarını çarpazladı və astadan dedi:

– Budur, Reynhold da daha yoxdur... Demə, o qiyamət rəssam imiş, özünü çəlləkçi kimi qələmə verib mənə axmaq yerinə qoyub. Yalnızma gəldiyi gün bunu başa düşə bilsəydim... hiyləgərin biri! Qovardım onu! Üzdən namuslu, ürəyitəmiz adama oxşayırsan, amma içəri yalanla, hiylə ilə doludur! Neyləmək, o yoxdur, sən yanımda qalacaqsan və bizim peşəyə vicdanla qulluq eləyəcəksən. Nə bilmək olar, bəlkə, biz sənənlə daha da yaxın olduq. Əgər sən mahir usta olsan və Rozanın xoşuna gəlsən... mənə başa düşürsən də... onun mərhəmətini qazan.

Bunu deyib toxmağı götürdü və ürəklə işləməyə girişdi. Fridrix özü də bilmirdi neçin Martinin sözləri onun qəlbini parçalayır və ümid işartısını yox eləyən qəribə narahatlıq hardan doğub. Xeyli vaxt keçəndən sonra Roza günlərin birində emalatxanaya ayaq basdı. O çox fikirli idi. Onun ağlamaqdan qızarmış gözlərini görən Fridrixin qanı qaraldı. “Ona görə ağlayır, yəqin ki, onu sevir” – daxilindən bir səs qulağına bu sözləri pıçıldayırdı, başını qaldırıb, dünyalar qədər sevdiyi qıza baxa bilmirdi.

İri çəllək axır ki, hazır oldu və yalnız indi gördükləri iş xoşuna gəldiyindən usta Martinin əhvalı yenə yaxşılaşdı.

– Hə, oğlum, – o, əlini Fridrixin çiyinə vurdu, – hə, oğlum, qoy belə olsun: əgər Rozanın ürəyinə yatsan və usta adı alsan, mənim kürəkənim olacaqsan. Sən mahir oxuyanların nəcib cəmiyyətinə daxil olarsan, orda da şan-şöhrət qazanarsan.

İndi usta Martinin işi lap başdan aşırıdı, buna görə iki usta şagirdi də götürdü. Bu cavanlar işə can yandırsalar da, kobud idilər, şəhər-bəşəhər gəzməkdən vəhşiləşmişdilər. Əvvəlki şən, xoş söhbətlər əvəzinə, indi usta Martinin emalatxanasında bayağı, şit zarafatlar, Reynholdla Fridrixin zərif mahnıları əvəzinə, iyrənc, ədəbsiz mahnılar eşidilirdi. Roza da daha bura gəlmirdi. Fridrix onu hərdən, öteri görə bilirdi. Bəzən kədərli baxışlarını ona dikir, bəzən də ahla bərabər sinəsindən bu sözlər qopurdu: “Ah, sevimli Roza, kaş sizinlə əvvəlki kimi danışa biləydim, kaş siz əvvəlkitək, Reynhold burada olan zamanlardakı kimi mehriban, nəvazişkar olaydınız!” – Roza da utanıb gözlərini yerə dikir, pıçıldayırdı: “Siz mənə nəsə demək istəyirsiniz, sevimli Fridrix?” Fridrixin damarlarındakı qanı donur, söz demək iqtidarında olmurdu. Qürub şəfəqində pərıldayan və biz onu görməyə macal tapmamış qeybə çıxmış şimşək kimi, xoşbəxt an da uçub gedirdi.

Usta Martin indi təkid edirdi ki, Fridrix usta adı almaq üçün işə başlasın. O öz ehtiyatından, beş ildən də artıq saxladığı ən yaxşı, ən saf palıd ağacının taxtalarını seçib verdi. Mərhum Valentinin qoca atasından başqa, Fridrixə heç kim kömək eləməməliydi. Hərgah kobud iş yoldaşları olan usta şagirdlərinin ucbatından çəlləkçilik peşəsi Fridrixdə ikrah hissi oyadırdısa, indi fikirləşəndə ki, usta adı almaq üçün görəcəyi iş onun gələcək taleyini həll edəcək, qəhərdən boğulurdu. Usta Martin

onu peşəsinə sədaqətə görə təriflədikcə, daxilindəki təşviş get-gedə artırdı. Bilirdi ki, rüsvayçılıqla məhv olacaq; axı incəsənətə məhəbbətlə dolu ürəyinə bu çəlləkçilik peşəsi tamam yad idi. Reynhold və Rozanın portreti onun fikrindən çıxmırdı. Öz sənəti isə bütün cazibədarlığı ilə təsəvvüründə canlanırdı. İş vaxtı necə miskin peşə ilə məşğul olduğunu fikirləşəndə, xəstələndiyini bəhanə edir, emalatxanadan baş götürüb qaçır, müqəddəs Sebald kilsəsinə gəlib, Peter Fişerin hazırladığı qəşəng qəbirüstü heykələ saatlarla baxırdı: “İlahi, yarəb! Bu cür əsər düşünüb yaratmaq! Dünyada bundan gözəl nə ola bilər?!” – deyər ucadan heyranlığını bildirirdi. Bundan sonra da istər-istəməz taxta-çənbərlərinin yanına qayıdırdı və Rozaya yalnız bu yolla sahib olacağını fikirləşəndə ürəyinə, elə bil, iti caynaq batırırdılar; ürəyi qana dönür, ona elə gəlirdi ki, çırpına-çırpına əzab içində məhv olmalıdır. Yuxularında Reynhold tökmə işi üçün ona qəribə şəkillər gətirirdi; bunlardan Roza gah çiçək, gah qanadlı mələk şəklinə düşür, qəribə halda başqa naxışlara qarışırdı. Amma onlarda nə isə çatışmırdı və gördü ki, Reynhold Rozanı təsvir edərkən ürəyini unutmuşdu, indi o özü ürəyi əlavə edirdi. Sonra ona elə gəlirdi ki, təsvirdəki çiçəklər, yarpaqlar tərənəməyə başlayır, züm-zümə edir, rayihə, ətir saçır. Güzgü kimi parıldayan qızıl-gümüş isə Rozanın şəklini əks etdirirdi; sanki, o kədər içində əllərini sevgilisinə sarı uzatmışdı; sanki, Rozanın əksi qara duman içində əriyib yox olurdu, gözəl, varlığı istək, həsrət dolu Roza isə onu məhəbbətlə bağrına basırdı. Əhvalı pozulur, dözülməz iztirablara tab gətirə bilmirdi. Çəlləkçilik peşəsi ona dəhşətli gəlirdi, kömək, təsəlli üçün də qoca müəllimi İohan Holtssşuerin yanına gedirdi. Holtssşuer emalatxanasında kiçik bir iş başlamağa Fridrixə icazə verdi; bu işi Fridrix özü fikirləşmiş, lazım olan qədər qızıl almaq üçün usta Martinin ona verdiyi maaşı yığıb saxlamışdı. Beləliklə, rəngi solmuş Fridrixin ağır xəstə olduğu bəhanəsi inandırıcı göründü, o da çəlləkçi emalatxanasında əlini ağdan-qaraya vurmadı. Aylar ötüb keçsə də, iri qırxvedrəlik çəllək, onun usta adı almaq üçün boynuna götürdüyü iş qətiyyənlə irəli getmədi. Sahib acıqlı-acıqlı dedi ki, o, güc-qüvvəsi daxilində, hər halda, işləməlidir. Fridrix də nifrət elədiyi çəlləyin yanında durub, sıyrıqanı əlinə almalı oldu. O işlədiyi vaxt usta Martin yaxınlaşıb, onun hamarladığı taxtalara baxmağa başladı. Qəfildən qıpqırmızı qızıarıb qısqırmağa başladı:

– Bu nədir, Fridrix? Bu nə işdir görürsən? Taxtaları kim yonub, usta olmaq istəyən usta şagirdi, yoxsa emalatxanaya üç gün əvvəl gəlmiş axmaq şagird? Ağlım başına yığ, Fridrix, içindəki nə şeytandır belə, səni oynadır? Heyif mənim gözəl palıd taxtalarımndan! Usta adı almaq üçün gördüyün iş budur! Vay səni, yöndəmsiz, bivec cavan!

Cəhənnəm əzabı çəkən, yanar ocaqda qovrulan Fridrix özünü saxlaya bilmədi, sıyrıqanı bir kənara tullayıb çığırdı:

– Sahib! Kifayətdir... Qoy ölüm, dərd-ələm içində məhv olum. Amma daha dözə bilmirəm... Bu iyrenc peşəyə heç əlim yatmır, öz gözəl sənətim qarşısızalmaz qüvvə ilə məni özüne çəkir. Ah, mən sizin Rozanı bütün varlığım ilə sevirəm... elə sevirəm ki, dünyada heç kim mənim kimi sevə bilməz... Bu murdar peşəyə də ona görə əl atmışam... İndi əlim ondan üzlüb, bunu bilirəm. Bu həsrətdən tezliklə öləcəyəm. Ancaq başqa yolum yoxdur, mən öz ilahi sənətimə, belə biabırcasına atdığım hörmətli qoca müəllimim İohan Holtşşuerin yanına qayıdırəm.

Usta Martinin gözlərindən od saçdı. Qəzəbindən, az qala, dili tutulmuş halda kəkələyə-kəkələyə mızıldadı:

– Nə? Sən də?! Yalan, riyə?! Məni saymadın?.. Murdar peşə?.. Çəlləkçilik ha... Rədd ol gözümdən, həyasız!.. Çıx get...

Usta Martin yazıq Fridrixin çiyinlərindən yapışdı, itələyib emalatxanadan bayıra çıxardı. Kəbud usta şagirdləri onun ardınca kinayə ilə güldülər. Təkcə Valentinin qoca atası əllərini qoşladı, fikirli-fikirli uzaqlara baxıb dedi:

– Mən görürdüm ki, bu cavanın fikri-xəyalı bizim çəlləklərdən daha yüksəklərə uçur.

Marta acı-acı ağladı, uşaqları isə çığıışıdılar, həy-haray saldılar. Axı, onlarla elə mehriban oynayan, neçə dəfə onlar üçün şirin qoğal gətirən Fridrixə yazıqları gəlirdi.

NƏTİCƏ

Reynholdla Fridrixə nə qədər acığı tutsa da, usta Martin özlüyündə boynuna aldı ki, emalatxananın sevinci, şənliyi də onlarla

bərabər gedib. Təzə usta şagirdləri hər gün onu əsəbiləşdirirdilər. Hər xırda şeyin qayğısına özü qalması olurdur. Hərgah onun göstərişilə bir iş görülürdüsə də, əziyyəti özü çəkirdi. Hər gün işdən yorulub, ürək-dən ah çəkirdi: “Ah, Reynhold! Ah, Fridrix! Kaş mənə belə utanmaz-utanmaz atıb getməyəydiniz! Kaş yaxşı çəlləkçi olub burda qalayıdınız!” Hətta iş o yerə çatdı ki, çəlləkçilik peşəsindən əl götürmək fikrinə də düşdü.

Günlərin birində belə əhvalda, axşamçağı evində oturduğu vaxt qəfildən cənab Yakobus Paumqartnerlə usta İohan Holtssuer ona qonaq gəldilər. Usta Martin başa düşdü ki, söhbət Fridrixdən gedəcək. Doğrudan da, cənab Paumqartner o saat Fridrixdən söz saldı, usta Holtssuersə cavanı ağızdolusu tərifləməyə başladı, dedi ki, bu çalışqanlıqla, bu qabiliyyətlə Fridrix nəinki döymə sənətini mükəmməl öyrənəcək, heç şübhəsiz, heykəl yaratmaq sənətində də kamilləşəcək və Peter Fişerin ardıcılı olacaq. Bu yerdə cənab Paumqartner usta Martinin nalayiq hərəkətini pisləməyə başladı, dedi ki, yazıq usta şagirdi günahsız ola-ola qovulub; ikisi də təkid elədi ki, Fridrix mahir oyma ustası və tökməçi olandan sonra usta Martin Rozanı ona versin, hərgah onu odlu məhəbbətlə sevən Fridrixə Rozanın meyli varsa. Usta Martin gözlədi onlar sözlərini qurtarsınlar, sonra papağını çıxarıb gülümsündü:

– Hörmətli cənablar, siz mənə həyasızcasına aldatmış işçinin tərəfini saxlayırsınız. Amma eybi yox, bunu ona bağışlayıram, ancaq tələb eləməyin ki, onun xatirinə qəti qərarımı dəyişim, Rozadan gözünü çəksin.

Bu dəm rəngi qaçmış, ağlamaqdan gözləri qızarmış Roza içəri girdi və şərab dolu qabı dinməzcə stolun üstünə qoydu.

Cənab Holtssuer sözbə başladı:

– Yaxşı, neyləmək olar, elə isə Fridrixin istəyinə güzəştə getməliyəm: o, doğma şəhərini həmişəlik tərk etmək fikrindədir. O, mənim emalatxanamda qəşəng bir oyma işi hazırlayıb. İcazənizlə, əziz usta, bunu sizin Rozaya yadigar vermək istəyir. Bir baxın.

Usta Holtssuer çox zərif işlənmiş balaca bir gümüş qədəh çıxarıb usta Martinə verdi, qiymətli, gözəl şeylər xiridarı olan usta Martin də qədəhi alıb, hər tərəfdən ona heyranlıqla baxmağa başladı. Həqiqətən,

bu balaca gülmüş qədəhdən gözəl heç nə ola bilməzdi. İncə meynə yarpaqları ilə qızılıgüllər qədəhin kənarında bir-birinə hörülmüşdü, yarıaçılmış qönçələrin içində isə bir-birini nəvazişlə sıgallayan qəşəng mələklər boylanırdılar. Qədəhə dupduru çaxır töksən, sənə elə gələr ki, incə-incə oynaşan mələklər gah şərabin üzünə çıxır, gah da batırlar.

Usta Martin dedi:

– Qədəh, doğrudan da, çox zərif işlənib. Hərgah Fridrix xalis qızılla onun ikiqat qiymətini məndən qəbul edəcəksə, qədəhi özümdə saxlaram.

Sözünü deyə-deyə usta Martin qədəhi şərəblə doldurub dodaqlarına yaxınlaşdırdı. Həmin dəqiqə qapı açıldı, Fridrix içəri girdi. Sapsarı saralmış üzündə ən əziz adamından əbədi ayrılığın ağır kədəri əks olunmuşdu. Onu görən kimi Roza ürəkparçalayan səslə çığırdı:

– Ah, mənim əziz Fridrixim! – Bayğın halda onun sinəsinə qışıldı.

Usta Martin qədəhi stolun üstünə qoydu, Rozanı Fridrixin qucağında görüb, cin-şeytan görmüş kimi, gözlərini bərəltti. Sonra laldinməz, yenə qədəhi əlinə alıb, içinə baxmağa başladı. Birdən yerindən dik atılıb qışığırdı:

– Roza... Roza, sən Fridrixini sevirsən?

Roza pıçıldadı:

– Ah, mən bunu daha gizlətmək iqtidarında deyiləm. Mən onu həyatım qədər sevirəm, siz onu qovanda qəmdən ürəyim parçalanırdı.

Usta Martin ucadan:

– Elə isə, qucaqla öz nişanlımı, Fridrix! – dedi.

Heyrətlənmiş Paumqartnerlə Holtssuer çaşqın halda bir-birinə baxırdılar, usta Martinsə, qədəh əlində, sözünə davam edirdi:

– Aman, yarəbb, məgər hər şey nənin qabaqcadan xəbər verdiyi kimi olmadı? “Bu ev sənə hədiyyədir, ətir saçır, gül qoxuyur, mələklər də xor oxuyur... O qiymətli ev-eşiyi kim verirsə, ona inan, sev, qucaqla, o qoçaqdır. Atasından soruşmadan ancaq sənənin olacaqdır!” Mən nə axmağam! Budur hədiyyə evcik, mələklər də, adaxlı, hə, cənablar, indi işlər qaydasına düşdü, kürəkən tapıldı.

Dəhşətli yuxuda dərin, qaranlıq qəbirdə uzandığını görüb, bu yuxudan ətirli bir yaz günü, günəşin zərrin şəfəqlərindən oyanıb, dünyada hamıdan əziz bildiyi adamın ağışında, mehriban qadının mələk

simasını gözü qabağında görmüş, yalnız bütün bunlara tab gətirmiş adam Fridrixin hissələrini başa düşər, onun bəxtiyarlığını duya bilər. Kəlmə kəsməyə qüdrəti çatmayan Fridrix Rozanı bağrına elə basmışdı ki, elə bil, heç vaxt ağışundan buraxmayacaqdı. Nəhayət, Roza astaca özü Fridrixdən aralanıb, əlindən tutaraq onu atasının yanına gətirdi. Fridrix heyrətlə dedi:

– Mənim əziz sahibim, yəni dediyiniz doğrudurmu? Siz Rozanı mənə verirsiniz, mən öz sənətimlə məşğul ola bilərəm?

Usta Martin:

– Bəli, bəli, – dedi, – inan mənə! Başqa qərarım ola bilməzi, axı qoca nənənin o vaxt dedikləri sənə görə yerinə yetib. Düzəltdiyin qırxvedrəlik çəllək də qoy qalsın.

Xoşbəxt Fridrix gülümsündü:

– Yox, əziz usta, əgər ürəyiniz istəyirsə, mən sevinclə, həvəslə o gözəl çəlləyimi düzəldərəm, çəlləkçilik peşəmin son işini başa vuraram, sonra da tökmə sənətimə qayıdaram.

Sevincindən gözləri parıldayan usta Martin hərərətlə:

– Ah, istəkli, xeyirxah oğlum! – dedi, – hə, çəlləyi qurtar, sonra toyu başlayaq!..

Fridrix vədinə namusla əməl elədi: qırxvedrəlik çəlləyi düzəldib qurtardı, ustaların da hamısı çəlləyi bəyəndi. Usta Martin də ürəkdən sevindi, dedi ki, Allah ona ən yaxşı kürəkən göndərib, dünyada ondan yaxşı kürəkən ola bilməz.

Nəhayət, toy günü gəlib çatdı. Fridrixin düzəltdiyi, ağzınacan şərəblə dolu, çiçəklərlə bəzənmiş çəllək dəhlizə qoyulmuşdu. Başda müşavir Yakobus Paumqartner olmaqla, çəlləkçi ustalar arvadları ilə, onların da ardınca qızıl-gümüş əşyalar düzəldən ustalar gəldilər. Toy mərasimi artıq nikah kəsdirmək üçün müqəddəs Sebald kilsəsinə yola düşən dəmdə qəfildən küçədə boru gurladı, Martinin evinin qabağında at kişnərtisi, nal taqıltısı eşidildi. Usta Martin tez pəncərəyə yaxınlaşdı. Haynrix fon Şpangenberg, dəbdəbəli bayram geyimində, evin qabağında dayandı. Ondən üç-dörd addım aralı, tərlemiş at belində, dəbdəbəli geyimdə gənc bir cəngavər oturmuşdu: parıldayan qılıncı yandan asılmışdı, başında rəngarəng lələkli, gözqamaşdıran daşqaşlı şlyapa vardı. Cəngavərin yanında usta Martin gözəl geyimdə, ağ atın

belində qəşəng bir qadın gördü. Ala-bəzək, işıldayan kamzol geymiş pajlar, nökrələr onların dövrəsində durmuşdular. Borular susdu, qoca cənab fon Şpangenberq ucadan dedi:

– Ey, usta Martin, mən bura sizin anbarın xatirinə, sizin qızıl pul-larınızın xatirinə gəlməmişəm, ona görə gəlmişəm ki, bu gün Rozanın toyudur. Məni qəbul eləyərsinizmi, əziz usta?

Martin öz sözlərini xatırladı, bir az utandı və cəngavəri qarşılamaq üçün tez aşağı endi. Qoca atdan düşdü və baş əyib, içəri keçdi. Pajlar özlərini cəld yetirib, atdan düşmək üçün qadına kömək elədilər. Cəngavər də əlini ona uzatdı və qocanın ardınca evə girdi. Lakin Martin cəngavəri görəndə kimi üç addım geri tullayıb çığırdı:

– İlahi! Konrad!

Cəngavər gülümsünüb dedi:

– Bəli, əziz sahib, mən, həqiqətən, sizin usta şagirdiniz Konradam. Sizi yaraladığım üçün mənə bağışlayın. Əslinə qalsa, əziz sahib, mən sizi öldürməliydim, buna sözünüz yoxdur ki... amma görürsünüz ki, işim tamam ayrı cür oldu.

Özünü itirmiş usta Martin cavab verdi ki, hər halda, ölməməyi yaxşıdır, sıyrıqanın cızdığı yaraya isə heç fikir də verməyib. Usta Martin təzə qonaqlarla başqa qonaqların və evlənənlərin oturduğu otağa girəndə hamı gəlinə, qəşəng Rozaya əkiz bacı kimi çox oxşayan füsunkar qadını görəcəkdir heyran qaldı.

– Sevimli Roza, izn verin, Konrad sizin toyunuzda qonaq olsun. Daha o ağılsız, az qala, sizə ağır dərd verəcək qəzəbli oğlana yəqin acığınızı tutmur, elə deyilmi?

Nişanlılar və usta Martin bir-birinə heyrətlə baxdıqları dəmdə cənab fon Şpangenberq ucadan dedi:

– İndi də mən sizə hər şeyi izah eləyim. Bu mənim oğlum Konraddır, onun yanında da onun sevimli arvadı oturub, adı da Rozadır, füsunkar gəlinin adı kimi. Bizim söhbətimizi xatırlayın, usta Martin. Mən sizdən soruşanda ki, “Doğrudanmı siz qızınızı mənim oğluma da verməzsiniz?”, bunun səbəbi vardı. Oğlum sizin Rozaya bərk vurulmuşdu; mənə tamam inandırılıb, sizə elçiliyə də göndərirdi. Mənimlə necə nifrətlə danışıb, yola saldığınızı ona danışanda lap ağılını itirdi. Rozanın xoşuna gəlmək, sonra da onu qaçıрмаq məqsədilə sizin

emalatxanaya işə girdi. Nəticəsi nə oldu! Əməllicə, bir zərbə ilə siz onu ağıllandırdınız! Buna görə sizə minnətdaram, oğlum isə özünə əsil-nəcabətli qız tapdı, onun da adı Rozadır. Qismətinə düşən, ürəyinə yatan xanımdır.

Bu ara həmin xanım gəlinlə nəvazişlə, mehribanlıqla görüşdü, toy hədiyyəsi olaraq, onun boynuna bir sap mirvari taxdı.

– Bir bax, sevimli Roza, – deyib, döşündəki təzə çiçəkləri solmuş çiçək dəstəsindən ayırdı, – bir bax, sevimli Roza, bu çiçəkləri qalib gəldiyinə görə bir dəfə mənim Konradıma bağışlamışdım. Mənə rast gələndək o, çiçəkləri sədəqətlə saxlayırdı. Məni görəndə sənə xəyanət eləyib, çiçəkləri mənə bağışladı, incimə.

Lalə kimi qızarmış Roza utanıb gözlərini yerə dikdi:

– Ah, nəcabətli xanım, neçin belə danışırsınız? Məgər cəngavər məni, sadə bir qızı sevə bilərdimi? O təkçə sizi sevirdi, mənə də ona görə elçi düşmək istəyirdi ki, mənim də adım Rozadır, deyirlər ki, bir az da sizə oxşayıram, amma ürəyində yalnız siz idiniz.

Toy adamları nikah üçün ikinci dəfə yola düşmək istəyəndə, italyansayağı, yaxası zərif krujevalı qara məxmər geyimdə, boynunda iri qızıl zəncir olan bir oğlan içəri girdi.

Fridrix:

– Ah, Reynhold! Mənim Reynholdum, – deyib onun boynuna atıldı.

Gəlin də, usta Martin də sevincək ucadan dedilər:

– Bizim Reynholdumuz, əziz Reynhold gəldi!

Reynhold Fridrxi bərk-bərk bağrına basdı:

– Sənə demədimmi, demədimmi işin axırı sənin üçün yaxşı olacaq, əziz dost? İcazə ver, toy günü səninlə bərabər şənlənim, uzaq yerdən bunun xatirinə gəlmişəm; çəkdiyim bu rəsmi də yadigar kimi evindən as.

Reynhold xidmətçiləri çağırırdı, onlar enli qızıl çərçivəyə salınmış şəkli gətirdilər; şəkil iri çəllək üstündə əyləşən usta Martini, onun sağirdləri Reynholdu, Fridrxi, Konradı və qapıdan içəri girən Rozanı təsvir edirdi. Bu sənət əsərinin həyatiliyinə, rənglərin gözəlliyinə hamı valeh olmuşdu.

Fridrix gülümsündü:

– Hə, yəqin ki, bu, usta adı almağın üçün çəlləkçilik işidir. Mənim işim də orda, dəhlizdədir, amma bu yaxında tamam ayrı bir şey hazırlayacağam.

Reynhold dedi:

– Mən hər şeyi bilirəm və görürəm ki, xoşbəxtsən. Ancaq ailə həyatı ilə asan uyuşan sənətinə sadıq qal, mənim sənətimlə ailə həyatı ilə çətin uyuşur.

Toy məclisində Fridrix iki Roza arasında, onunla da üzbəüz usta Martin Konradla Reynholdun arasında oturmuşdular. Cənab Paumqartner Fridrixin iri qədəhini gözəl şərəblə ağzınacan doldurdu, özü də usta Martinin və onun şagirdlərinin sağlığına içdi. Sonra qədəh əlbəəl gəzdi, əvvəlcə nəcib cəngavər Haynrix fon Şpangenberq, onun ardınca da məclisdəki bütün hörmətli ustalar bu qədəhi usta Martin və onun şagirdlərinin sağlığına içdilər.

VILHELM HAUF

(1802–1827)

BURUN CIRDAN

Almaniyanın iri şəhərlərinin birində qədim zamanda arvadı Hanna ilə Fridrix adlı bir çəkməçi yaşayırdı. Fridrix səhərdən axşamacan pəncərə qabağında oturub başmaqlara, ayaqqabılara yamaq vurardı. Sifariş verən olanda təzə başmaq da tikərdi, amma bunun üçün dəri almalı olardı. Qabaqcadan ehtiyat alıb saxlaya bilməzdi, çünki pulu yoxdu.

Hanna da kiçik bostanında becərdiyi meyvə-tərəvəzi bazarda satardı. O çox səliqəli qadındı, göyertini, tərəvəzi çin-çin yığıb düzərdi, buna görə alıcıları da çox olardı.

Hanna və Fridrixin Yakov adında on iki yaşlı qəşəng, qamətli, boylu-buxunlu bir oğlu vardı. O həmişə bazarda anasının yanında oturardı. Bir aşpaz kişi, ya qadın Hannadan çox tərəvəz alanda Yakov onlara kömək eləyərdi, bazarlığı evlərinə aparar və heç vaxt da əliboş qayıtmazdı.

Hannanın alıcıları bu suyuşirin oğlanı çox istəyirdilər, həmişə də ona nəsə bağışlayırdılar: gül, şirin qoğal, ya da xırda pul.

Günlərin birində Hanna yenə bazarda tərəvəz satırdı. Qabağında sərbətlərdə kələm, kartof, bitki kökləri, cürbəcür göyerti vardı. Balaca sərbətdəki tezyetişən armud, alma, ərik isə adama gəl-gəl deyirdi.

Anasının yanında oturmuş Yakov qışqırırdı:

– Aşpazlar, bura gəlin, bura gəlin! Yaxşı kələm, göyerti, armud, alma burdadır! Kim istəyir? Anam ucuz verəcək!

Birdən yoxsul geyimli bir qarı onlara yaxınlaşdı: xırda, qızarmış gözləri vardı, artıq sifəti qocalıqdan qırışmışdı, yekə burnu çənəsinə deyirdi. Qarı qoltuqağacını özünə dayaq verib yeriyirdi və adam onun

bu halda yeriməyinə təəccüb eləyirdi: o həm axsayır, həm sürüşür, həm də ləngər vururdu, elə bil, ayaqlarının altında çarx vardı. Sanki, bu dəqiqə yıxılacaq, uzun, iti burnu da yerə sancılacaqdı.

Hanna qarıya maraqla baxırdı. Az qala, on altı il olardı ki, Hanna bazarda şey satırdı, amma belə əcaib qarını heç vaxt görməmişdi. Qarı onun səbətlərinin yanında dayananda Hanna bir az vahimələndi.

Qarı cır səslə, başı əsə-əsə soruşdu:

– Tərəvəz satan Hanna sizsiniz?

Çəkməçinin arvadı dedi:

– Bəli. Bir şey almaq istəyirsiniz?

Qarı dodaqaltı mızıldandı:

– Baxarıq, baxarıq. Göyərtiyə baxarıq, yerköküllərə nəzər yetiririk, görək mənə lazım olan mal səndə varmı...

O əyilib, Hannanın səliqə ilə, qəşəng-qəşəng yığdığı göyərtiləri səbətin içində uzun, qara barmaqları ilə qurdalamağa başladı. Göyərti dəstəsini götürüb burnuna tutur, hər tərəfdən iyləyir, sonra da o birini götürürdü.

Hannanın ürəyi şan-şan olurdu. Qarının göyərtiləri bu kökə salmağı ona çox ağır gəlirdi. Ancaq ona bircə kəlmə söz deyə bilmirdi, axı alıcı aldığı şeyə yaxşı-yaxşı baxmalıdır. Həm də bu qarı getdikcə onu daha çox qorxuya salırdı.

Göyərtilərin hamısını qatıb-qarışdırandan sonra qarı deyindi:

– Pis maldır. Pis göyərtidir!.. Mənim istədiklərimin heç biri burda yoxdur. Əlli il əvvəl bundan yaxşı idi!.. Pis maldır! Pis maldır!

Bu sözlər balaca Yakovun acığına gəldi. Qışqırdı:

– Bura bax, həyasız qarı! Uzun burnunla göyərtilərin hamısını iylədin, əyri-üyrü barmaqlarıyla da kökləri elə əzib-töküdü ki, indi onları heç kim almayacaq. Hələ bu az imiş, deyirsən də ki, pis maldır?! Hersoq aşpazının özü bizdən mal alır!

Qarı oğlana çəpəki baxıb, xırıltılı səslə dedi:

– Mənim burnum, bu gözəl, uzun burnum sənə xoş gəlmir? Sənin də bu cür burnun olacaq, lap çənənədək uzanacaq.

O başqa səbətin yanına sürüşdü, onun içindən ağappaq, qiyamət kələmlərdən çıxarıb elə əzdi ki, kələmlər yazıq-yazıq cırıldadı. Sonra həmin kələmləri səbətə tolazladı və yenə dedi:

– Pis maldır! Pis kələmdir!

Yakov çığırdı:

– Başını belə silkələyib zəhləmizi tökmə! Sənin boğazın kələmin özəyi nazikliyindədir, əl vurmamış bir də gördün sındı, başın da səbətimizin içinə düşdü. Onda bizdən heç kim heç nə almaz.

– Deyirsən ki, boynum çox nazikdir? – qarı yenə rişxəndlə qımışdı. – Amma sən tamam boyunsuz olacaqsan. Başın da birbaşa çiyinlərinəndən çıxacaq, heç olmasa, bədəninəndən düşməyəcək.

Hanna lap hirsələndi:

– Oğlana belə axmaq sözlər deməyin! Əgər nəsə almaq istəyirsinizsə, tez olun, alın. Siz bütün müştərilərimi dağıdacaqsınız.

Qarı Hannaya acıqlı-acıqlı baxdı. Mızıldandı:

– Yaxşı, yaxşı, qoy sən deyən olsun. Mən bu altı kələmi səndən alıram. Ancaq əlimdə qoltuqağacı var, özüm heç nə apara bilməyəcəyəm. Qoy sənin oğlun aldıqlarımı mənimçün evə aparsın. Əvəzində onu yaxşıca mükafatlandıraram.

Yakov heç getmək istəmirdi, çünki bu dəhşətli qarıdan qorxurdu, hətta ağladı da. Ancaq anası acıqlanıb dedi ki, sözə baxsın. Qoca, zəif arvadın bu cür ağır yük aparması ona günah iş kimi göründü. Yakov göz yaşını sildi, kələmləri səbətə yığıb qarının dalınca düşdü.

Qarı asta yeriyirdi, şəhər kənarındakı uzaq bir küçəyə çatınca, az qala, bir saat keçdi; nəhayət, onlar balaca, yarıuçuq daxmanın qabağında dayandılar.

Qarı cibindən paslı bir qarmaq çıxartdı, onu cəld hərəkətlə açar yerinə saldı, qapı da qəfildən səs-küylə taybatay açıldı. Yakov içəri girdi və heyrətdən yerindəcə donub qaldı: evin tavanı, divarları mərmərdən, kreslolar, stullar, stollar qarağacdandı, onlara qızıldan və daşqaşdan bəzək vurulmuşdu. Döşəmə isə şüşədəndi, elə də hamar idi ki, Yakov neçə dəfə sürüşüb yığıldı.

Qarı balaca gümüş fiti dodaqlarına tutdu və ona qəribə uğultu ilə elə püflədi ki, səs bütün evi başına götürdü. O dəqiqə də çox əcaib, iki pəncə üstündə gəzən hinddonuzları pilləkənlə aşağı cumdular. Onlar ayaqlarına başmaq əvəzinə fındıq qabığı geymişdilər, paltarları isə adam paltarına oxşayırdı, hətta şlyapa qoymağı da yaddan çıxarmamışdılar.

– Mənim ayaqqabılarımı neyləmişiz, yaramazlar! – Qarı elə çığırdı, hinddonuzlarına ağacı elə çırpdı ki, onlar ciyildəyib, yerlərində tullandılar. – Mən burda çox dayanmalı olacağam?..

Hinddonuzları pilləkənlə yuxarı dırmaşdılar, dəri astarlı iki dənə hindqozu qabığı gətirdilər və cəld qarının ayaqlarına geydirdilər.

Qarı daha axşamadı, qoltuqağacını bir yana tullayıb, şüşə döşəmədə tez-tez oyan-buyana sürüşürdü, Yakovu da özü ilə dartdı. Hindqozu qabığından başmaq geymiş qarı elə zirək olmuşdu, elə cəld yeriyirdi ki, oğlan ona zorla çatırdı.

Qarı, nəhayət, otaqların birində ayaq saxladı, burda cürbəcür qabaqşiq vardı. Görünür, bura mətbəxdə, hərçənd yerə xalılar döşənmişdi, taxtların da üstündə naxışlı yastıqlar vardı, lap saraydakı kimi.

Qarı mehribanca:

– Otur, oğlum, – deyib Yakovu taxtda oturtdu, heç yana tərpnə bilməsin deyə, stolu da taxtın qabağına çəkdi. – Yaxşı-yaxşı dincəl, yəqin, yorulmusan. Axı adam başları ağır yüküdür.

Yakov çığırdı:

– Nə boş-boş danışırsınız! Yorulmağına yorulmuşam, amma mən adam başı gətirməmişəm, kələm gətirmişəm. Siz onları mənim anamdan almısınız.

Qarı güldü:

– Bunu da düz demirsən.

O, səbətini üstünü açdı, bir adam başını saçından dartıb çıxartdı.

Yakov qorxudan az qaldı yıxılsın. O dəqiqə öz anasını fikirləşdi. Axı bir adam bu başlardan xəbər tutsa, həmin dəqiqə gedib xəbər verəcək, onun da işi pis olacaq.

Qarı deyirdi:

– Belə sözbəxan olduğuna görə səni hələ mükafatlandırmaq lazımdır. Bir az səbir elə, səninçün elə xörək bişirim ki, öləncən dadı damağından getməsin.

O yenə fit çaldı, adam kimi geyinmiş hinddonuzları da özlərini mətbəxə yetirdilər; onlar önlük taxmışdılar, bellərinə də çömçə, bıçaq sancmışdılar. Dallarınca da ikiayaqlı çoxlu dələ qaçıb gəlmişdi; dələlər enli şalvar geymiş, başlarına yaşıl məxmər papaq qoymuşdular. Yəqin bunlar xırda əspazlardı. Dələlər divarlara dırmaşır, pilotənin yanına

dəmir kasa, tava, yumurta, yağ, yerkökü və un daşıyırdılar. Ayağında hindqozu başmaqları, ora-bura dığırılan qarı da pilətin yanında vurnuxurdu, görünür, Yakov üçün nəsə ləzzətli bir xörək bişirmək istəyirdi. Ocaq guruhagurla yanır, tavalarda nəsə cızıldayıb tüstülənir, otağa gözəl, xoş ətir yayılırdı. Qarı özünü ora-bura vurur, uzun burnunu tez-tez xörək qazanına soxur, xörəyin bişib-bişmədiyini yoxlayırdı.

Nəhayət, qazan qaynadı, daşdı, ondan buğ qalxdı, qatı köpük odun üstünə töküldü.

Qarı qazanı pilətin üstündən götürdü, gümüş kasaya xörəkdən tökdü və onu Yakovun qarşısına qoydu. Dedi:

– Ye, oğlum. Bu xörəyi yeyib mənim kimi qəşəng olacaqsan. Həm də yaxşı əşpaz olacaqsan, gərək bir peşəni öyrənəsən axı.

Yakov qarının dodaqaltı mızıltısını başa düşmürdü, ona heç qulaq da asmırdı: o, xörəyə girişmişdi. Anası da onun üçün cürbəcür ləzzətli yeməklər bişirirdi, amma belə dadlı yemək yediyini Yakov xatırlamırdı. Ondən gözəl göyərti, yerkökü ətri gəlirdi, həm şirin idi, həm turş, həm də ədviyyatlı.

Xörəyi qurtarar-qurtarmaz hinddonuzları balaca, ağzıbağlı tavada nəsə ətirli bir şey yandırdılar, göyümtül tüstü burum-burum otağa yayıldı. Tüstü get-gedə qatılaşdı, Yakovu qalın örtük kimi bürüdü. Axırda onun başı gicəlləndi. Öz-özünə dedi ki, anasının yanına qayıtmaq vaxtıdır, əbəs yerə ayağa durmağa çalışdı. Qalxmaq istəyəndə təzədən taxtın üstünə yıxıldı. Sonra onu yuxu tutdu. Heç beş dəqiqə keçməmiş bu bədheybət qarının mətbəxində, taxtın üstündə onu yuxu apardı.

Yakov qəribə bir yuxu gördü. Gördü ki, qarı onu soyundurub dələ dərisinə bükdü. O da dələ kimi atılıb-düşməyi öyrəndi və o biri dələlərlə, hinddonuzları ilə dostlaşdı. Hamısı çox yaxşı heyvanlardı.

Yakov da onlar kimi, qarıya xidmət etməyə başladı. Əvvəlcə çəkməsilən oldu. O, qarının ayağına geydiyi hindqozu qabıqlarına yağ çəkməli, əsgilə silib parıldatmalıydı. Evdə olanda Yakov tez-tez ayaq-qabı, başmaq silib təmizlərdi, bu, alışdığı işdi, ona görə öhdəsindən asanlıqla gəlirdi.

Bir il keçmiş onu ayrı, bir az çətin işə keçirdilər. Başqa dələlərlə birlikdə o, günəş şüasında uçuşan tozcuqları tutub narın ələkdən keçirir, sonra da qarı üçün çörək bişirirdi. Qarının ağzında bircə diş

də yox idi, ona görə də gün işığındakı tozcuqlardan bişmiş kökə yeyirdi, hamı da bilir ki, dünyada ondan yumşaq heç nə yoxdur.

Bir il də keçmiş Yakova qarı üçün içməli su tapmaq işi tapşırıldı. Elə bilirsiniz qarının həyatında quyu vardı, ya da yağış suyu yığmaq üçün vedrə qoyulmuşdu? Yox, adi suyu qarı dilinə vurmurdu. Yakov dələlərlə bərabər güllərin şhini fındıq qabığına yığırdı, qarı da ancaq bu suyu içirdi. O da ki, çox su içirdi, bu səbəbdən də sudaşyanların işi başdan aşırıdı.

Bir il də ötdü, Yakov otaqlarda döşəməsilən oldu. Bu da asan iş deyildi: axı, döşəmə şüşəyəndi, hovlasaydın, yeri qalardı. Yakov bu döşəmələri də şotka ilə təmizləyir, ayaqlarına sarıdığı mahud parçası ilə sürtürdü.

Beşinci il Yakov mətbəxdə işləməyə başladı. Çox sınaqlardan sonra etibar qazanmış dələləri burada işlədirdilər. Yakov aşpaz köməkçisindən başlamış şirniyyat ustasına qədər bütün mərhələlərdən keçdi və elə təcrübəli, elə usta aşpaz oldu ki, hətta özü özünə təəcübləndi. Daha nələr bişirmədi?! Ən çətin yeməkləri, iki yüz növ şirniyyat, bütün otlardan, yerköküllərdən dünyada nə qədər xörək varsa, hamısından həm tez, həm də dadlı bişirməyi öyrəndi.

Bu minvalla Yakov qarının evində yeddi il yaşadı. Günlərin birində qarı fındıq qabığını ayağına geydi, qoltuqağacını və səbətini götürüb şəhərə yollandı. Yakova da tapşırırdı ki, toyuğu təmizləsin, içinə göyərti doldursun və yaxşı-yaxşı qızartsın. Yakov o saat işə başladı. Toyuğun başını kəsdi, onu qaynar suya basdı, tüklərini cəld ütdü, dərisini elə qaşayıb təmizlədi ki, par-par parıldadı, içalatını da çıxartdı. İçinə doldurmaq üçün oğlana göyərti lazım oldu. O, qarının cürbəcür göyərti saxladığı anbara getdi, ona gərək olan göyərtiləri seçib ayırmağa başladı. Birdən anbarın divarında balaca dolab gördü; əvvəllər dolab gözüne dəyməmişdi. Dolabın qapısı yarıaçıqdı, Yakov maraqla baxıb, orda xırdaca səbətlər gördü. Birinin ağzını açdı, içində heç vaxt gözüne dəyməyən əcaib otlar vardı. Otların saplağı yaşılımtıldı, hərəsinin də üstündə sarı haşiyəli al-qırmızı çiçək. Yakov çiçəklərdən birini burnuna tutdu və ilk dəfə gələndə qarının ona yedirdiyi xörəyin iyini hiss elədi. İy elə tünd idi ki, Yakov bərkədən bir neçə dəfə səbir gətirdi və yuxudan oyandı.

Heyrətlə ətrafına baxanda gördü ki, qarının mətbəxindəki həmin divanın üstündə uzanıb.

Yakov fikirləşdi: “Nə yuxu imiş bu?! Elə bil, ayıqlıqda idi!” Anama bunları danışanda yaman güləcək! Bazara, onun yanına qayıtmaq əvəzinə, özgə evində yatdığıma görə məni tənbeh eləyəcək!

O, taxtdan sıçrayıb qalxdı, anasının yanına qaçmaq istədi, amma hiss elədi ki, bütün bədəni taxtaya dönüb, boynu da qupquru quru-yub, başını zorla tərpedir. Burnu da hay deməmiş divara, şkafa dəyir, bir dəfə də qəfil dönəndə qapıya bərk dəydi. Dələlər, hinddonuzları Yakovun dövrəsində qaçışır və ciyildəyirdilər, yəqin onu buraxmaq istəmirdilər. Qarının evindən çıxanda Yakov onları əl işarəsi ilə çağırırdı, o heç özü də onlardan ayrılı bilmirdi. Ancaq heyvancığazlar ayaqlarındakı fındıq qabıqlarını tıqqıldada-tıqqıldada geri dönüb, otaqlara qaçdılar, oğlan da uzaqdan xeyli vaxt onların ciyiltisini eşitdi.

Bildiyimiz kimi, qarının evi bazardan uzaqdı, Yakov da bazara çatınca dar, əyri-üyrü döngələrdə çox dolaşdı. Küçələr basırıqdı. Hardasa lap yaxında, deyəsən, barmaqla cırtıdanı göstəridilər, çünki hamı Yakovun yan-yörəsində qışqırırdı:

– Baxın görün nə eybəcər cırtıdandır? Hardan gəlib çıxıb bura? Nə uzun da burnu var! Başı da lap çiyinlərinin içindədir! Boyunsuzdur! Hələ əllərinə baxın!.. Lap dabanlarına dəyir!

Başqa vaxt olsaydı, Yakov həvəslə öz cırtıdanlığına özü də tamaşa edərdi, ancaq bu gün vaxtı yoxdu, anasının yanına tələsirdi.

Axır ki, Yakov gəlib bazara yetişdi. Yaman qorxurdu ki, anası onu döyəcək. Hanna hələ öz yerində oturmuşdu, səbətində də çoxlu tərəvəz vardı, demək, Yakov lap elə çox yatmamışdı. Hələ uzaqdan gördü ki, anası nəşə kədərlidir; əlini çənəsinə qoyub oturmuşdu, rəngi solğundu.

Yakov anasına yaxınlaşmağa cürət eləmədən, xeyli vaxt dayanıb ona baxdı. Nəhayət, ürəklənib arxadan asta-asta yanaşdı. Əlini onun çiyinə qoyub dedi:

– Nə olub, ana? Mənə acığın tutub?

Hanna çevrilib Yakovu görəndə dəhşətdən çığırdı:

– Məndən nə istəyirsən, eybəcər cırtıdan! Çıx get, çıx get! Mən belə zarafatı xoşlamıram.

Yakov qorxa-qorxa dedi:

– Nə danışırısan, ana? Yəqin, sən xəstəsən! Məni neçin qovursan?

Hanna daha da hirsələndi:

– Sənə deyirəm, yolunla düz get! Zarafatının əvəzinə sənə heç nə verən deyiləm, iyrənc idbar?!

Yazıq Yakov fikirləşdi: “Yəqin, başına hava gəlib! İndi onu evə necə aparım?”

Ağlamsındı:

– Anacan, mənə yaxşı-yaxşı bax, axı, mən sənin oğlun Yakovam!

Hanna yanındakı satıcı arvadlara üz tutub qışqırdı:

– Bu lap ağ oldu! Bir bu qorxunc cırtdana baxın! Mənim alıcılarımı ürküdüb qaçıрмаğı azdır, hələ mən dərdlini də ələ salır! Deyir, sənin oğlunam, Yakovam, yaramazın biri yaramaz!

Satıcı arvadlar yerlərindən qopub, Yakovun üstünə düşdülər:

– Nə cürətlə onun dərdinə gülürsən! Onun oğlunu yeddi il bundan qabaq oğurlayıblar. Şəkil kimi oğlandı! Rədd ol, get burdan, yoxsa gözlərini çıxararıq!

Yazıq Yakov bilmədi nə desin. Axı, o elə bu gün səhər anası ilə bazara gəlmişdi, tərəvəzi yerbəyer eləmişdi, sonra qarının evinə kələm apardı, orda xörək yedi, bir az yatdı, indi də qayıdıb gəlib. Satıcı arvadlar da yeddi ildən danışirlər. Ona, Yakova da iyrənc idbar deyirlər. Onun başına nə iş gəlib axı?

Gözüyaşlı Yakov ayaqlarını sürüyə-sürüyə bazardan uzaqlaşdı. Eybi yoxdur, anası onu tanımaq istəmirsə, atasının yanına gedər.

Yakov fikirləşirdi: “Görürük, yəni atam da məni qovacaq? Qapıda dayanıb, onunla söhbət elərəm”.

O, çəkməçinin dükanına gəlmişdi, çəkməçi həmişəki kimi oturub işləyirdi. Yakov qapıya yaxınlaşmışdı, içəri boylandı. Fridrixin başı işə elə qarışmışdı ki, əvvəlcə Yakovu heç görməmişdi. Qəfildən başını qaldıranda, əlindəki bizlə eşməni yerə saldı, çığırdı:

– Bu nədir belə? Bu nədir?

– Axşamın xeyir, usta, – deyib Yakov dükana girdi. – Necəsiniz?

– Pis, əzizim, pis! – görünür, o da Yakovu tanımadı. – İşim heç düz getmir. Yaşım çox, köməyim yox, şagird tutmağa da pul çatdırmıram.

Yakov soruşdu:

– Bəs oğlunuz yoxdur ki, sizə kömək eləsin?

Çəkməçi dedi:

– Bir oğlum vardı, adı Yakovdu. İndi iyirmi yaşı olardı, mənə böyük köməyi dəyirdi. Axı, onun cəmi on iki yaşı vardı, necə ağıllı oğlandı! Bu peşəni də öyrənirdi, həm də necə qəşəngdi! İndi mənimçün müştəri yığardı. İndi daha köhnə-kürüşə yamaq salmazdım, ancaq təzə başmaq tikərdim. Neyləyim, yəqin bəxtim beləymiş!

Yakov ürkə-ürkə soruşdu:

– Bəs indi oğlunuz hardadır?

– Onu bircə Allah bilir, – çəkməçi dərinədən ah çəkdi. – Yeddi ildir ki, onu bazardan oğurlayıb aparıblar.

Yakov dəhşət içində təkrar elədi:

– Yeddi il!

– Bəli, əzizim, yeddi il. İndiki kimi yadımdadır: arvadım bazardan başıvolu qaçıb gəlmişdi, nalə çəkmişdi, çığıra-çığıra dedi ki, axşamdır, uşaq qayıtmayıb. Bütün günü onu axtarıb, hamıdan soruşub, gördüm deyən olmayıb. Mən həmişə deyirdim ki, axırı belə olacaq. Bizim Yakov gözəl uşaqdı, nə gizlədim, arvadım onunla fəxr eləyirdi, tez-tez adamlara qoşub göndərirdi. Oğlum alıcılara kömək eləyirdi, tərəvəzi, başqa şeyləri evlərinə aparırdı. Günah olar desəm ki, əliboş qayıdırdı, mən həmişə arvadıma deyərdim: “Bax ha, Hanna! Şəhər böyük, pis adam da çox! Bizim Yakovun başına bir iş gəlməsə yaxşıdır”. Elə də oldu! O gün bazara qoca, eybəcər bir arvad gəlir, malı seçib-seçmələyir, axırda o qədər şey alır ki, özü apara bilmir. Ürəyiyumşaq Hanna da oğlanı onunla göndərir... O vaxtdan da oğlan yoxa çıxır.

– Demək, o vaxtdan yeddi il keçib?

– Yazda yeddi il olur. Hər yerə xəbər verdik, evlərdən soruşduq, – axı onu çoxları tanıyırdı, qəşəng oğlanı hamı çox istəyirdi, – nə qədər axtardıqsa, tapa bilmədik. Hannadan tərəvəz alan o arvad da o vaxtdan gözə dəymədi. Lap qoca, dünyada doxsan il ömür sürmüş bir qarı Hannaya demişdi ki, o, yəqin, zalım cadugər Kreyterveys imiş. O, əlli ildən bir şəhərə ərzaq almağa gəlir.

Çəkməyə çəkcik vura-vura, uzun, burma eşməni darta-darta Yakovun atası əhvalatı belə nəql elədi. Yakov indi anladı ki, başına nələr

gəlib. Demək o, yuxu görməyibmiş, həqiqətdə yeddi il dələ şəklində zalım cadugərə qulluq ələyibmiş. Hirsdən ürəyi partlayırdı. Qarı onun ömrünün yeddi ilini oğurlamışdı. Əvəzində qazandığı nə olmuşdu? Hindqozu qabığını təmizləməyi, şüşə döşəməni silməyi, bir də dadlı yeməklər bişirməyi öyrənmişdi!

Oğlan dükanın kandarında bir xeyli lal-dinməz dayandı. Nəhayət, çəkməçi soruşdu:

– Bəlkə, dükanımda xoşunuza gələn nəşə görürsünüz, cənab? Bəlkə, bir cüt ayaqqabı alarsınız, ya da burunqabı? – O, pıçıldayıb güldü.

Yakov dedi:

– Mənim burnuma nə olub ki? Onunçun qabı neyləyirəm?

Dükançı cavab verdi:

– Kefinizə baxın, amma mənim belə dəhşətli burnum olsaydı, boy-
numa alıram ki, onu çəhrayı dəri qaba salardım. Baxın, məndə elə müna-
sib dəri parçası var. Düzdür, sizin burnunuz çox dəri aparacaq, ancaq
yenə özünüz bilin, cənab. Yəqin, sizin burnunuz qapılara tez-tez dəyir.

Heyrətindən Yakov bircə kəlmə söz deyə bilmədi. O, əlini burnuna vurdu; burnu yekə və uzundu, az qala, bir qarışdı. Yəqin, zalım qarı onu eybəcər hala salmışdı. Elə buna görə anası onu tanımamışdı.

Az qala, ağlaya-ağlaya dedi:

– Usta, burada güzgü varmı? Mən güzgüyə baxmalıyam, mütləq baxmalıyam.

Çəkməçi:

– Düzünə qalsa, cənab, – dedi, – fəxr eləməli vücudunuz yoxdur. Hər dəqiqə güzgüyə baxmağınız da vacib deyil. Bu adəti tərgidin, sizə yaraşmır.

Yakov yalvardı:

– Tez olun, tez olun, mənə güzgü verin. Sizi inandırırım ki, bu, mənə çox lazımdır. Lovğalıq üçün yox, inanın mənə...

Çəkməçinin acığı tutdu:

– Bəsdir, siz Allah! Məndə güzgü yoxdur! Arvadımın xırdaca bir güzgüsü vardı, onu da bilmirəm hara atıb. Əgər özünü belə baxmaq istəyirsinizsə, odur, Urbanın bərbərxanası üzbəüzdedir. Orda iki sizin boyda güzgü var. Ürəyiniz nə qədər istəyir, baxın. İndisə salamat qalın.

Çəkməçi bunu deyərək, Yakovu yüngülcə itələyib dükandan çıxardı, dalınca da qapını örtüdü. Yakov tez küçəni keçdi və əvvəllər yaxşı tanıdığı ustanın bərbərxanasına gəldi. Dedi:

– Sabahınız xeyir, Urban. Sizdən böyük bir xahişim var: lütfən, icazə verin, sizin güzgünüzə baxım.

– Buyurun. Odur, orda, sol divardadır! – Urban bərkədən güldü. – Özünüzə heyran-heyran baxın, axı dünya gözəlisiniz, zərif, qamətli. Boğazınız durna boğazı, qollarınız şahzadə qızın qolları, burnunuz da fındıq boyda, heç tapılan şey deyil. Siz, əlbəttə, burnunuzla bir az qür-rələnirsiniz, amma, eybi yoxdur, buyurun özünüz baxın. Qoy deməsinlər ki, mən paxıllıqdan sizə güzgümə baxmağa icazə vermədim.

Urbanın yanına baş, üz qırxdırmağa gələnlər onun zarafatına şaq-qanaq çəkib güldülər. Yakov güzgüyə yaxınlaşdı və ixtiyarsız geri çəkildi. Gözlərində yaş göründü. Doğrudanmı, bu odur, nəhəng burnu çənəsindən aşağı sallanırdı, boynu isə yerli-dibli yox idi. Başı çiyinlərinə batmışdı, onu heç döndərə bilmirdi. Boyu da yeddi il əvvəl olduğu kimi idi, lap balaca. Başqa oğlanlar bu illər ərzində uzununa boy atmışdı, Yakov isə eninə böyümüşdü. Kürəyi, sinəsi lap enli idi, o, yekə, içi dolu kisəyə oxşayırdı. Nazik, qısa ayaqları ağır bədənini zorla çəkib aparırdı. Qolları isə əksinə, kişi qolları kimi idi, az qala yerə dəyirdi, barmaqları da qarmaq şəklindəydi. Zavallı Yakov indi belə halda idi.

O dərinə köks ötürüb fikirləşdi: “Bəli, oğlunu tanımamağın təəccüblü deyil, ana! Qonşularının yanında öyündüyün o oğul deyil!”

Qarının o səhər anasına yaxınlaşması yadına düşdü. Güldüyü hər şey – uzun burun da, eybəcər barmaqlar da ələ saldığı qarının ona hədiyyəsi idi. Onu boyunsuz qoyacağına söz vermişdi, sözünün üstündə də durdu...

Güzgüyə yaxınlaşıb Yakovu başdan-ayağa süzən Urban gülə-gülə soruşdu:

– Hə, özünə doyunca baxa bildinmi, gözəl oğlan? Belə gülməli cırtanı heç yuxuda da görə bilməzsən, vicdan haqqı. Bilirsizmi, balaca, mən sizə bir iş təklif etmək istəyirəm. Mənim bərbərxanama gələn çoxdur, amma əvvəlki kimi bol müştərim olmur. Ona görə ki, qonşu bərbər Şaum hardansa özünə bir pəhləvan tapıb, o da bütün müştəriləri onun bərbərxanasına çəkib aparır. Eh, pəhləvan olmaq elə

bir hünər deyil, ancaq sizin kimi cumbulu olmaq ayrı məsələ. Mənim yanımda işə düzəlin, balaca. Yemək, geymək, otaq, hər şey verərəm, işiniz də ondan ibarət olacaq ki, bərbərxananın qapısında dayanıb, müştəri çağıracaqsınız. Hə, bir də, sabun köpiyü düzəltmək və dəsmal vermək. Belə işdə ikimiz də qazanarıq: mənim müştərim Şaumun müştərisindən çox olar, sizə də gələn çaypulu verər.

Yakov ürəyində çox incidi; necə yəni, onu bərbərxanada tələ yemi eləyirlər?! Amma neyləyə bilərdi, bu təhqirə də dözdü. Səbirlə, təmkinlə cavab verdi ki, işi çoxdur, burda qalib işləyə bilməz və çıxıb getdi.

Yakovun bədəni eybəcər hala salınsa da, başı əvvəlki kimi yaxşı işləyirdi. Hiss eləyirdi ki, bu yeddi ildə lap yaşa dolub.

Küçədə gedə-gedə fikirləşirdi: “Bəla onda deyil ki, eybəcər hala düşmüşəm. Ürəyimə toxunan odur ki, atam da, anam da məni it kimi qovdular. Gərək anamla bir də danışsam. Bəlkə, məni tanıya bildi”.

O yenə bazara yollandı, Hannaya yaxınlaşıb xahiş elədi ki, ona səbirlə qulaq assın. Qarının onu aparmasını, uşaqlıqda başına gələn hadisələri yadına saldı, qarının yanında yeddi il yaşadığını, ələ salıb güldüyünə görə onu əvvəlcə dələyə, sonra da cırtdana döndərdiyini nəql etdi.

Hanna bilmirdi nə fikirləşsin. Cırtdanın uşaqlığı barədə danışdıqlarının hamısı düz idi, ancaq yeddi il dələ olmağına heç cür inana bilmirdi.

O çığırdı:

– Bu ola bilməz!

Axırda Hanna qərara gəldi ki, əri ilə məsləhətləşsin. Səbətləri götürdü və Yakovla bərabər çəkməçinin dükanına gəldi.

Ərinə dedi:

– Bu cırtdan deyir ki, bizim oğlumuz Yakovdur. Cadugər qarının yeddi il qabaq onu bizdən oğurlayıb tilsimə saldığını mənə danışdı...

Çəkməçi acıqlı-acıqlı onun sözünü kəsdi:

– Belə de! Sənə elə bu cür də danışıb? Dayan bir görüm, səfeh! İndicə mən özüm bizim Yakov haqqında ona danışmışam, o da həmin dəqiqə qaçıb sənəni başını tovlayıb... Deyirsən ki, səni tilsimə salıblar? Dayan, indi səni tilsimdən qurtararam.

Çəkməçi qayıq qapıb Yakovun üstünə cumdu, ona o qədər çəkdi ki, oğlan ağlaya-ağlaya özünü dükandan bayıra atdı.

Yazıq cırtıdan bütün günü ac-susuz şəhəri dolaşdı. Heç kəs ona rəhm eləmədi, hamı ona acıqla güldü. Gecə də kilsənin quru, soyuq pilləkəni üstündə yatmalı oldu.

Gün çıxan kimi Yakov durdu, yenə küçələri dolaşmağa başladı. Fikirləşdi: “Bundan sonra necə yaşayacağam? Bərbər üçün müştəri yığan da olmaq istəmirəm, oyunbazlıq eləyib pul yığmaq da. Anamla atam da məni qovdular. Acıdan ölməməkçin indi mən neyləyim?”

Bu vaxt Yakovun yadına düşdü ki, dələ olub qarının evində yaşadığı müddətdə yaxşı xörək bişirməyi öyrənib. Qərara aldı ki, gedib Hersoqun aşpazı olsun.

Ölkənin hökmdarı Hersoq da məşhur qarınqulu və dadlı yeməkləri xoşlayan adam idi. O doyunca yemək həvəskarı idi və dünyanın hər yerindən saraya aşpazlar çağırtdırılmışdı.

Yakov gözlədi, hava lap işıqlaşandan sonra Hersoqun sarayına yollandı.

Saray darvazalarına yaxınlaşan vaxt ürəyi bərk çırpınırdı. Qapıçılar nə üçün gəldiyini soruşub biləndə, Yakovu ələ salıb gülməyə başladılar, ancaq Yakov özünü itirmədi, mətbəxin böyüyünü görmək istədiyini dedi. Onu neçə həyətdən keçirdilər. Yolda Hersoqun nökrələrindən kim ona rast gəldisə, dalınca qaçıb qəhqəhə çəkdi.

Yakov bir də gördü ki, dalınca bir dəstə adam gəlir. Mehtərlər əllərindəki qaşovları yerə atmışdılar, oğlan uşaqları bir-birini ötə-ötə ona çatmaq üçün qaçırdılar, xalı çırpın döşəməsilənlər əl saxlamışdılar. Hamı Yakovu dövrəyə almışdı, həyətdə elə hay-küy vardı ki, elə bil, şəhərə düşmənin qoşunu girmişdi. Hər yandan çıxırırdılar:

– Cırtıdan! Cırtıdan! Cırtıdanı görürsünüz?

Nəhayət, əlində zırpı qamçı, kök, yuxulu eşikağası həyətdə çıxdı. Yoğun səslə çıxırdı:

– Ey, bu nə hay-küydür? İt kimi hürürsünüz?! – Əlindəki qamçımı hirsə mehtərlərin, nökrələrin kürəyinə çırpmağa başladı. – Bilmirsiz ki Hersoq hələ yatır?

Qapıçılar cavab verdilər:

– Bir görün sizin üçün kimi gətirmişik, cənab! Əsl cırtıdanı! Beləsinə, yəqin ki, ömrünüzdə görməmişsiniz.

Yakovu görəndə eşikağası üz-gözünü turşutdu, gülməmək üçün

dodaqlarını bir-birinə bərk sıxdı; mehtərlərin qabağında gülməyi özünə ar bildi. Oradakı adamları qamçı ilə qovub dağıtdı, Yakovun əlindən tutub saraya apardı və soruşdu ki, ona nə lazımdır. Yakovun mətbəx böyüyünü görmək istədiyini eşidəndə ucadan dedi:

– Düz demirsən, oğul! Sənə mən lazımam, eşikağası. Axı, sən Hersoqun cırtanı olmaq istəyirsən, elə deyil?

Yakov cavab verdi:

– Yox, cənab. Mən aşpazam, hər cür nadir xörəklər bişirə bilirəm. Rica edirəm, mənə mətbəx böyüyünün yanına aparasınız. Bəlkə, o mənim aşpazlıq qabiliyyətimi yoxlamağa razılıq verdi.

Eşikağası dedi:

– Özün bilərsən, balaca, görünür, sən həm də səfeh oğlansan. Saray cırtanı olsaydın, heç bir iş görməzdin, yeyib-içib, əylənərdin, gündə bir cür geyinərdin. Mətbəx nəyinə lazımdır axı! Eybi yoxdur, ona hələ baxarıq. İnanmıram elə aşpaz olasan ki, Hersoqun özü üçün ləziz yeməklər hazırlayasın, aşpaz köməkçisi olmaq da sənə yaraşmır.

Bunu deyib, eşikağası Yakovu mətbəx böyüyünün yanına apardı. Cırtan ona təzim edib dedi:

– Mərhəmətli cənab, sizə usta aşpaz gərək deyil ki?

Mətbəx böyüyü Yakovu başdan-ayağa süzdü, şaqqanaq çəkib güldü:

– Sən aşpaz olmaq istəyirsən? Elə bilirsən ki, bizim mətbəxin pilətləri yastı-yapalaqdır? Axı, sən barmaqlarının ucunda qalxsan da, pilətlənin üstündə heç nə görməyəcəksən. Yox, balaca dostum, mənim mətbəximdə aşpaz olmağı sənə məsləhət görən adam səni ələ salıb.

Bunu deyib, mətbəx böyüyü bərkdən güldü, sonra eşikağası da, otaqda olanlar da şaqqıldayıb güldülər. Amma Yakov pərt olmadı. Dedi:

– Cənab mətbəx böyüyü! Mənə bir-iki yumurta, bir az un, çaxır, ədviyyat verməyə, yəqin ki, heyfiniz gəlməz. Ləzzətli bir yemək bişirməyi mənə əmr eləyin, bunun üçün də nə lazımsa verin. Mən xörəyi hamının gözü qabağında bişirərəm, siz də deyərsiniz: “Bax, bu əsl aşpazdır!”

Yakov xırda gözlərini parıldada-parıldada, başını inandırıcı tərzdə tərpedə-tərpedə mətbəx böyüyünü çox dilə tutdu. Axır ki mətbəx böyüyü razılaşdı. Dedi:

– Yaxşı. Zarafat xatirinə sınaqdan keçirək! Hamımız, siz də, cənab eşikağası, gedək mətbəxə.

O, eşikağasının qoluna girdi, Yakova da əmr elədi ki, dalınca gəlsin. İri, bəzəkli otaqlardan, uzun dəhlizlərdən keçib, nəhayət, mətbəxə gəlib çatdılar. Bu, hündür tavanlı geniş bir otaqdı, iyirmi gözli nəhəng piletəsi vardı. Altı da gecə-gündüz yanırdı. Mətbəxin ortasında hovuzun içində balıqlar üzürdü, divardakı mərmər və taxta ləmələrdə bahalı qab-qacaq vardı. Mətbəxə bitişik on nəhəng anbarda azuqə, ləziz yeməklər saxlanırdı. Aşpazlar, aşpaz köməkçiləri, qabyuyanlar qazanları, tavaları, qaşıqları, bıçaqları taqqıldada-taqqıldada mətbəxdə ora-bura qaçırdılar. Mətbəxin böyüyünü görəndə onlar hamısı yerində dondu, mətbəxə sükut çökdü; təkcə piletədəki alovun çırtılması, bir də hovuzdakı suyun pıçılması eşidilirdi.

Mətbəxin böyüyü səhər yeməkləri müdirindən, gombul, hündür qalpaqlı aşpazdan soruşdu:

– Cənab Hersoq bu gün birinci səhər yeməyinə nə sifariş eləyib?

Aşpaz hörmətlə cavab verdi:

– Zati-aliləri Hamburq xəmir yumruları ilə Danimarka şorbası sifariş buyurub.

Mətbəxin böyüyü sözüünə davam elədi:

– Yaxşı. Cırtan, sən eşitdin cənab Hersoq nə yemək istəyir? Belə çətin xörəkləri sənə etibar eləmək olar? Hamburq xəmir yumrularını dünyada hazırlaya bilməzsən. Bu, bizim aşpazların sirridir.

Cırtan cavab verdi:

– Ondən asan nə var?! – (O dələ olanda qarı üçün tez-tez belə xörəklər bişirirdi.) Şorba üçün mənə bu otları, ədvəcatı, qaban piyi, yumurta və yerkökü verin. Xəmir yumruları üçün də – o, səsini yavaşıtı ki, sözlərini mətbəx böyüyündən başqa heç kəs eşitməsin – xəmir yumruları üçün də mənə dörd cür ət, bir az pivə, qaz piyi, zəncəfil, bir də “mədə rahatlığı” deyilən ot lazımdır.

Aşpaz heyrətlə çığırdı:

– Vicdan haqqı, düz deyir! Xörək bişirməyi sənə hansı sehrkar öyrədib! Sən hər şeyi bircə-bircə saydın. “Mədə rahatlığı” otunu mən özüm ilk dəfədir eşidirəm. Onu xəmir yumurtasına qatsan, yəqin ki, ləzzətli olar. Aşpaz deyilsən, aləmsən!

Mətbəxin böyüyü dedi:

– Heç ağılıma da gəlməzdi! Qoy bir sınaqdan keçirək. Ona azuqə, qab-qacaq, nə lazımsa, hər şey verin, qoy Hersoq üçün səhər yeməyi hazırlasın.

Aşpaz köməkçiləri onun əmrini yerinə yetirdilər, ancaq lazım olan şeyləri pilətinin üstünə yığanda və cırtdan xörəyi bişirmək istəyəndə məlum oldu ki, pilətinin yuxarisına onun ancaq uzun burnunun ucu çatır. Kətli pilətinin yanına çəkməli oldular, cırtdan da kətilin üstünə çıxıb, işə başladı. Aşpazlar, aşpaz köməkçiləri, qabyuyanlar cırtdanı dövrəyə aldılar, heyretlə gözlərini bərəldib onun cəldliklə, ustalıqla xörək bişirməyinə tamaşa eləməyə başladılar.

Cırtdan hər şeyi hazırlayandan sonra əmr elədi qazanların ikisini də odun üstünə qoysunlar və o deməyincə götürməsinlər. Sonra saymağa başladı: bir, iki, üç, dörd... beş yüzə qədər sayıb, çığırdı: “Bədir!”

Aşpaz köməkçiləri qazanları odun üstündən götürdülər, cırtdan da mətbəx böyüyünə təklif elədi ki, xörəkdən dadsın.

Baş aşpaz əmr verdi ki, qızıl qaşığı versinlər. Onu hovuzda yaxaladı və mətbəxin böyüyünə verdi. O da təntənə ilə pilətəyə yaxınlaşdı, buğlanan qazanların qapaqlarını götürdü, şorbada və yumru xəmirlərdən daddı. Bir qaşığı xörək yeyib, ləzzətdən gözlərini yumdu, dilini marçıldıtdı və dedi:

– Qiyamətdir, şərəfimə and olsun, qiyamətdir! Dadmaq istəmirsinizmi, cənab eşikağası?

Eşikağası baş əyib qaşığı aldı, xörəkdən daddı və ləzzətdən yerindən tullandı.

Dedi:

– Xətrinizə dəymək istəmirəm, əziz səhər yeməyinin müdiri, siz gözəl, təcrübəli aşpazsınız, ancaq heç vaxt bu cür şorba və xəmir yumrusu bişirməmişiniz.

Aşpaz da hər iki qazanın xörəyindən daddı, cırtdanın əlini hörmətlə sıxıb dedi:

– Sən böyük ustasan, balaca! Sənin “mədə rahatlığı” otun şorbaya da, xəmir yumrularına da ayrı cür dad verib.

Bu vaxt Hersoqun nökeri mətbəxə girib, öz ağası üçün səhər yeməyi istədi. Yeməkləri o dəqiqə gümüş qablara qoyub, yuxarı

göndərdilər. Çox razı qalmış mətbəx böyüyü cırtdanı öz otağına apardı, onun kim olduğunu, hardan gəldiyini soruşmaq istədi. Elə təzəcə oturub söhbət eləyirdilər ki, Hersoqun elçisi gəlib, mətbəx böyüyünü Hersoqun yanına çağırırdı. Mətbəx böyüyü tez ən yaxşı libasını geydi və elçinin dalınca yemək otağına yollandı.

Hersoq öz dərin kreslosunda yayxanmışdı. O, boşqablardakı xörəklərin hamısını yemişdi, indi ipək yaylıqla dodaqlarını silirdi. Ləzzətdən xoşhallıqla gülümsəyir, təamdan həzz alırdı.

Mətbəx böyüyünü görəndə dedi:

– Bura bax, mən sənənin biş-düşündən həmişə razı qalmışam, amma bugünkü səhər yeməyi ayrı cür dadlı idi. De görüm, bu xörəyi hazırlayan aşpazın adı nədir, ona bir neçə dukat mükafat göndərim.

Mətbəx müdiri dedi:

– Cənab, bu gün qəribə bir əhvalat olub.

O, mütləq saray aşpazı olmaq istəyən bir cırtdanı bu gün səhər onun yanına gətirdiklərini Hersoqa nəql elədi. Onun hekayətini eşidən Hersoq çox təəccübləndi. Əmr elədi cırtdanı hüzuruna gətirsinlər, cırtdan gələndə Hersoq onu sorğu-suala tutdu. Yazıq Yakov yeddi il dələ şəklində qarıya qulluq elədiyini demək istəmirdi, amma yalan danışmağı da xoşlamırdı. Buna görə Hersoqa təkcə onu dedi ki, indi nə atası var, nə anası, xörək bişirməyi də ona bir qarı öyrədib. Hersoq bir xeyli vaxt cırtdanın qəribə görkəmindən məzələndi, axırda dedi:

– Yaxşı, qal mənə sarayımda. İldə sənə əlli dukat pul, bir bayram paltarı, üstəlik, iki şalvar verərəm. Əvəzində hər gün mənə üçün səhər yeməyi hazırlayacaqsan, günorta yeməyini bişirəndə göz qoyacaqsan, ümumiyyətlə, süfrəmin ixtiyarı səndə olacaq. Bir də ki, mən xidmətçilərimin hamısına ləqəb vermişəm. Sənənin də adın olacaq Burun Cırtdan. Mətbəx böyüyünün köməkçisi rütbəsini alacaqsan.

Burun Cırtdan Hersoqa yerəcən baş əyib, mərhəmətinə görə razılıq elədi. Hersoq onu mürəxxəs eləyəndə, Yakov sevincək halda mətbəxə qayıtdı. İndi daha ümitsiz vəziyyətdən qurtarmışdı, sabahkı gün üçün narahat olmayacaqdı. O öz ağasının xəcalətindən çıxmaq istədi, ölkənin hökmdarı da, bütün saray adamları da balaca aşpazın ustalığından ağızdolusu tərif söyləməyə başladılar. Bu Cırtdan saraya gələndən bəri Hersoq, elə bil, tamam başqa adam olmuşdu. Qabaqlar

yemək xoşuna gəlməyəndə boşqabları, stəkanları aşpazların təpəsinə çırpardı, hətta bir dəfə elə hirsələnmişdi ki, pis qızardılmış dana ayağını mətbəx böyüyünün başına vurmuşdu. Dana ayağı yazığın alnına dəymişdi, o da üç gün yataqdan qalxa bilməmişdi. Xörək hazırlayanda aşpazların hamısının əl-ayağı əsirdi.

Lakin Burun Cırtanın saraya gəlməsilə hər şey dəyişmişdi. İndi Hersoq, əvvəlki kimi, gündə üç dəfə yox, beş dəfə nahar eləyirdi, həmişə də cırtanın biş-düşünü tərifləyirdi. Bütün xörəklər ona dadlı-ləzzətli gəlirdi. Hersoq günü-gündən şişib kökəlirdi, Cırtanı da, mətbəx böyüyünü də tez-tez süfrəsinə dəvət eləyib, hazırladıqları təamlardan özlərinə yedirirdi.

Şəhər camaatı bu qiyamət cırtana heyran olmuşdu. Saray mətbəxinin qapısı ağzına gündə xeyli adam yığışdı; adamlar baş aşpaza valvarırdılar ki, cırtanın xörək bişirməyinə gözlərinin ucu ilə baxmağa icazə versin. Şəhərin dövlətliləri isə çalışırdılar Hersoqdan icazə alsınlar ki, öz aşpazlarını saray mətbəxinə göndərsinlər. Onlar da cırtandan xörək bişirməyi öyrənsinlər. Bu, cırtana xeyli gəlir gətirirdi, hər şagird üçün ona gündə yarım dukat verirdilər, o da bütün pulları o biri aşpazlara paylayırdı ki, ona paxıllıq eləməsinlər.

Bu minvalla Yakov sarayda iki il yaşadı. Hərgah onu tanımayıb qapıdan qovmuş ata-anasını belə tez-tez xatırlamasaydı, cırtan taleyindən yerdən göyəcən razı qalardı. Ancaq bu fikir onun ürəyini sıxırdı.

Günlərin birində onun başına belə bir əhvalat gəldi.

Burun Cırtan yaxşı bazarlıq eləyirdi. Bazara həmişə özü gedir, Hersoq süfrəsi üçün qaz, ördək, göyərtili, tərəvəz seçib alırdı. Bir səhər yenə qaz almağa getdi və çox yubandı, çünki yağlı qaz tapa bilmirdi. Bazarı ələk-vələk elədi, axtardı. İndi daha heç kim cırtana gülmürdü. Hamı ona baş əyir, hörmətlə yol verirdi. Cırtan hansı satıcıdan qaz alsaydı, o satıcı sevinərdi.

Gəziş-gəzişə Yakov qəfildən bazarın qurtaracağında, satıcı arvadlardan aralı əvvəl görmədiyi bir arvad gördü. O da qaz satırdı, ancaq başqaları kimi malını tərifləmirdi, lal-dinməz oturmuşdu. Yakov arvadı yaxınlaşıb qazlarına baxdı. Elə əsl axtardığı idi. Yakov qəfəsqarışq üç qaz aldı – iki erkək, bir dişi. Qəfəsi çiyinə qoyub, saraya tərəf

yollandı. Birdən gördü ki, qazların ikisi qaqqıldayıb qanadlarını çırpır, lap əsl erkək qaz kimi, üçüncü, dişi qaz isə sakitcə oturub, həm də, elə bil, ah çəkir.

Yakov fikirləşdi: “Bu dişi qaz naxoşdur. Saraya çatan kimi gərək onu kəsdirəm, yoxsa ölər”.

Qaz, elə bil, onun fikrindən keçənləri başa düşdü. Dedi:

Sən kəsmə məni,
Dişlərəm səni.
Boynumu üzsən,
Tez öləcəksən.

Yakov az qaldı qəfəsi əlindən salsın. Qışqırdı:

– Möcüzədir ki! Demə, siz danışa bilirsiniz, xanım qaz! Qorxma, belə qiyamət qazı kəsmərəm. And içirəm ki, sən həmişə qaz libasında gəzməmişən. Axı mən də vaxtilə dələ idim.

Qaz cavab verdi:

– Düz deyirsən. Mən anadan quş doğulmamışam. Heç kimin ağılna gəlməzdi ki, böyük Vitterbokun qızı Mimi ömrünü mətbəx stolunun üstündə, aşpaz bıçağı altında başa vuracaq.

Yakov heyran-heyran dedi:

– Narahat olmayın, əziz Mimi! Bir nəfər sizə bıçaq toxundursa, mən, namuslu adımla – əlahəzrətin baş aşpazı adımla dəyişərəm. Siz gözəl qəfəsdə, mənim otağında yaşayacaqsınız, mən özüm sizi yemləyəcəyəm, sizinlə danışacağam. O biri aşpazlara deyəcəyəm ki, bu qazı xüsusi otlarla Hersoq üçün bəsləyirəm. Bir ay keçməz ki, sizi azad etmək üçün yol taparam.

Kövrəlmiş Mimi cırtdana təşəkkür elədi, Yakov da sözünün üstündə durdu. Mətbəxdəkilərə dedi ki, dişi qazı heç kəsə bəlli olmayan üsulla bəsləyəcək və qəfəsi öz otağına apardı. Mimi qaz yemi ilə yemlənmirdi, cırtan ona şirniyyat, cürbəcür ləziz yeməklər verirdi, vaxt tapan kimi də söhbət etmək üçün yanına qaçırdı.

Mimi Yakova danışdı ki, onu bir cadugər qarı qaza döndərüb bu şəhərə gətirib; atası məşhur sehrbaz Vitterbok vaxtı ilə bu qarı ilə dalaşmış. Cırtan da başına gələn əhvalatı Mimiyə nəql elədi. Mimi dedi:

– Mən sehrdən az-maz baş açıram, atam mənə bir az tilsim öyrə-dib. Mənə belə gəlir ki, sən qarı üçün evinə kələm gətirəndə, o şor-baya tökdüyü sehrli otları sənə tilsimə salıb. Əgər bu otu tapıb iyləsən, təzədən dönüb əvvəlki halına düşə bilərsən.

Bu sözlər cırtdana təsəlli olmadı, axı, həmin otu hardan tapacaqdı? Amma yenə də ürəyində ümid qığılcımı yandı.

Bu əhvalatdan bir neçə gün keçmiş Hersoqun qonşusu və dostu olan bir knyaz ona qonaq gəldi. Hersoq həmin dəqiqə cırtanı çağıraraq dedi:

– Vaxt çatıb, sən gərək sübut eləyəsən ki, mənə canla-başla xidmət göstərirsən və öz sənətinə yaxşı bələdsən. Mənə qonaq gəlmiş bu knyaz xörək sərrafıdır və dadlı yeməklər xoşlayır. Gərək bizə elə xörəklər bişirəsən ki, knyaz hər gün hey-rət eləsin. Nə qədər ki knyaz mənim qonağımdır, bir xörəyi iki dəfə məbada süfrəyə gətirəsən. Yoxsa məndən mərhəmət gözləmə. Nə lazımdırsa, xəzinədarımdan al, istəyirsən bizə lap qızardılmış qızıl ver, amma knyazın yanında məni biabır eləmə.

Yakov baş əydi:

– Narahat olmayın, əlahəzrət. Ləziz xörəklər xoşlayan sizin knyazı razı salaram.

Burun Cırtan canı-dildən işə girişdi. O bütün günü isti pilətinin qabağında dayanır, cırt səslə aramsız əməllər verirdi. Aşpazlar, aşpaz köməkçiləri mətbəxdə vurnuxur, onun hər kəlməsinə əməl edirdilər. Hersoqa xoş gəlmək üçün özü də əlləşirdi, başqalarını da yorurdu.

İki həftə idi ki, knyaz sarayda qonaqdı. Onlar gündə beş dəfə nahar eləyirdilər, Hersoq da həzz alırdı. O gördü ki, cırtanın xörəkləri qonağın xoşuna gəlir. On beşinci gün Hersoq Yakovu qonaq otağına çağıraraq, onu knyaza göstərərək soruşdu ki, cırtanın aşpazlığından razı qalımı?

Knyaz cırtana dedi:

– Qiyamət xörək bişirirsən və gözəl yeməyin də nə demək olduğunu bilirsən. Mən burda qonaq qaldığım müddətdə bircə yeməyi də süfrəyə iki dəfə verməmişəm, hazırladıqların da hamısı çox ləzzətlidir. Amma de görüm, indiyəcən nəçin bizi “kraliça kətəsi”nə qonaq eləməmişəm? Dünyada ən ləzzətli kətə odur.

Cırtanın ürəyi düşdü: ömründə belə kətənin olduğunu eşitməmişdi. Ancaq pərtliyini üzə vurmayıb, cavab verdi:

– Hörmətli cənab, mən ümidvaram ki, siz hələ xeyli vaxt bizdə qonaq olacaqsınız, “kraliça kətəsi”nə də vidalaşanda sizi qonaq edə-rəm. Axı siz yaxşı bilirsiniz ki, bu, bütün kətələrin şahıdır.

Hersoq güldü:

– Belə de! Sən heç məni də “kraliça kətəsi”nə qonaq eləməmişən. Yəqin, onu mən öləndə bişirəcəksən ki, son dəfə ləzzət aparım. Ancaq ehsan üçün başqa bir şey fikirləş! “Kraliça kətəsi” də sabah süfrədə olsun! Eşitdin?

– Baş üstə, cənab Hersoq, – deyib Yakov qanıqara halda, fikir-xəyal içində otaqdan çıxdı.

Biabır olacağı gün yetdi! Hardan öyrənəcək ki, bu kətəni necə bişirirlər?

Cırtan öz otağına çəkilib acı-acı ağladı. Qəfəsdəki Miminin ona yazığı gəldi. Soruşdu:

– Neçin ağlayırsan, Yakov? – Yakov “kraliça kətəsi” əhvalatını ona danışdı, Mimi dedi: – Gözünün yaşını sil və ürəyini sıxma. Bu kətəni bizim evdə tez-tez bişirirdilər, onu necə hazırladıqları da, deyəsən, yadımdadır. Bir qədər un götür, ona bu, bu ədvəcatları qat, kətən də olsun hazır. Əgər içində nəyisə çatmırsa, eyib etməz. Hersoqla knyaz onsuz da başa düşməyəcəklər. Çox elə incə zövqləri də yoxdur.

Burun Cırtan sevindi-yindən atılıb-düşdü, o dəqiqə də kətəni bişirməyə başladı. Əvvəlcə balacasını bişirib mətbəx müdirinə verdi ki, dadsın. O da dedi ki, çox ləzzətlidir. Onda Yakov irisini də bişirib, isti-isti Hersoqa göndərdi. Özü də bayram paltarını geyib yemək otağına getdi ki, görsün təzə kətəsi Hersoqla knyazın xoşuna gəlirmi?

O, içəri girəndə xidmətçi kətədən iri parça kəsib, gümüş ərsin üstündə knyaza təqdim edirdi, sonra da bir parça Hersoqa verdi. Hersoq birdəfəyə tikənin yarısını dişlədi, çeynəyib uddu və razı halda stulun arxasına söykəndi. Xoşhallıqla dedi:

– Bəh-bəh, nə ləzzətlidir! Əbəs yerə bu kətəyə kətələr şahı demirlər. Amma mənim cırtanı da bütün aşpazların şahıdır. Doğru demirəmmi, knyaz?

Knyaz xırdaca bir tikəni ehtiyatla dişlədi, yaxşı-yaxşı çeynədi, dili ilə yaydı və minnətlə gülümsünüb, boşqabı kənara çəkdi:

– Pis yemək deyil! Amma “kraliça kətəsi”nə çatmaz. Mən bilirdim belə olacaq!

Hersoq hirsindən qızardı, qaşqabağını töküüb çıxırdı:

– Yaramaz cırtıdan! Nə cürətlə öz ağanı belə biabır eləyirsən? Bu bişirdiyin üçün boynunu vurmaq lazımdır!

Yakov diz çöküb qışırırdı:

– Cənab! Mən bu kətəni qaydasınca bişirmişəm. Nə lazımsa, ona qatmışam.

– Yalan deyirsən, alçaq! – Hersoq cırtdana bir təpik vurdu. – Mənim qonağım nahaqdan deməzdi ki, kətəyə nəsə qatılmayıb. Əmr eləyəcəyəm sənənin özünü üyüdüüb kətənin içinə qoysunlar, eybəcərin biri!

– Mənə rəhminiz gəlsin! – Cırtıdan zarıyıb, knyazın ətəyindən yapışdı. – Bir ovuc undan, bir tikə ətdən ötrü məni öldürməyin! Deyin görüm, bu kətənin nəyi çatmır, neçin belə xoşunuza gəlmir?

Knyaz gülüb dedi:

– Bunun sənə köməyi dəyməz, Burun, mənim əzizim. Mən hələ dünən fikirləşmişdim ki, sən kətəni mənim aşpazım kimi bişirə bilməyəcəksən. Onun içinə burda heç kəsin tanımadığı bir ot qatılmayıb. Otun adına “afiyət olsun” deyirlər. Bu ot qatılmayanda “kraliça kətəsi”nin təmi qaydasınca olmur və sənənin ağan heç vaxt mənim üçün bişirilən kətədən dada bilməz.

Hersoq çıxırdı:

– Yox, mən onu dadacağam, özü də lap tez! Hersoq vicdanıma and içirəm, ya sabah siz o cür kətəni süfrəmdə görəcəksiniz, ya da bu yaramazın başı mənim sarayımın darvazası üstünə sancılacaq. Rədd ol, itin biri it! Canını qurtarmaq üçün sənə bir gün vaxt verirəm.

Zavallı cırtıdan ağlaya-ağlaya öz otağına gəlib, qaza şikayətləndi, dərdini açdı. Yox, daha ölümdən yaxa qurtara bilməyəcəkdə! Axı “afiyət olsun” adında otun olduğunu ömründə eşitməmişdi.

Mimi dedi:

– Əgər çətinlik təkə bundadırsa, mən sənə kömək eləyə bilərəm. Atam mənə bütün otları tanıdıb. Bu əhvalat iki həftə əvvəl olsaydı, sən,

doğrudan da, ölümdən can qurtarmayacaqdın, amma bəxtindən, indi təzə ay doğub, həmin ot bu vaxtlar çiçəkləyir. Sarayın yan-yörəsində qədim şabalıd ağacları varmı?

Cırtan sevincək qışqırdı:

– Hə, hə! Bağda, lap yaxınlıqda üç-dörd şabalıd ağacı bitir. Onları neyləyirsən axı?

Mimi cavab verdi:

– Bu ot ancaq qədim şabalıd ağacının altında bitir. Boş yerə vaxt itirməyək, gedək onu axtaraq. Məni qucağına götür, saraydan çıxar.

Cırtan qazı qucağına aldı, saray darvazalarına tərəf getdi. Çıxmaq istəyəndə qarıçı onun yolunu kəsdi. Dedi:

– Yox, mənim əzizim Burun, mənə möhkəm tapşırıblar ki, səni saraydan buraxmayım.

Cırtan soruşdu:

– Yəni, bağda da gəzə bilmərəm? Xahiş edirəm, lütfən, baxıcının yanına bir adam göndərin, soruşsun: mən bağda gəzib ot yığa bilərəmmi?

Qarıçı baxıcının yanına adam göndərdi, baxıcı da izn verdi, axı bağ uca hasar içinə alınmışdı, qaçmaq mümkün deyildi.

Bağa çıxan cırtan Mimini yerə qoydu, o da ayaqlarını çəkə-çəkə göl qırağında bitmiş şabalıd ağaclarının yanına getdi. Yakov da büzüşə-büzüşə onun dalınca düşdü. Gedə-gedə fikirləşdi: “Əgər Mimi həmin otu tapmasa, özümü gölə atacağam. Hər halda, bu, boynu vurulmaqdan yaxşıdır”.

Bu ara Mimi şabalıd ağaclarının altını bircə-bircə yoxladı, dimdiyilə otları çək-çevir elədi, heyhat, “afiyət olsun” otu heç yerdə tapılmadı. Dişi qaz acı göz yaş tökdü.

Qaş qaralır, otların saplağını ayırd etmək çətinləşirdi. Qəfildən cırtan gölün o biri sahilinə baxdı və sevincək qışqırdı:

– Ora bax, Mimi, görürsən, o tayda bir dənə də iri şabalıd ağacı var! Gedək orda da axtaraq, bəlkə, mənim bəxtim o ağacın altındadır?

Dişi qaz qanadlarını bir-birinə ağır-ağır çırpıb uçdu, qısa ayaqlı cırtan da onun dalınca götürüldü. Körpünü keçib, özünü şabalıd ağacına çatdırdı. Qol-budaqlı, sıxyarpaqlı ağacın altında ala qaralıqda heç nə görünmürdü. Birdən Mimi qanadlarını çırpdı, sevindiyindən hətta

tullandı da. Dimdiyini tez otun arxasına soxdu, bir çiçək qopartdı, ehtiyatla onu Yakova uzadıb dedi:

– Bu “afiyət olsun” otudur. Burda bol bitib, sənə xeyli vaxta bəs elər.

Cırtan çiçəyi alıb, fikirli-fikirli ona baxdı. Tünd, xoş iyi vardı. Nədənsə, toyuğun içini doldurmaq üçün qarının anbarında ot seçib axtardığı, yaşılımtıl saplaqları, sarı haşiyəli al-qırmızı çiçəyi olan ot tapdığı Yakovun yadına düşdü.

Birdən cırtan həyəcədən titrəyib qışqırdı:

– Bilirsən, Mimi, deyəsən, məni dələdən cırtana döndərən həmin çiçəkdir! Qoy bir onu iyləyim.

Mimi dedi:

– Tələsmə. Bu otdan bir dəstə yığıb sənin otağına gedək. Hersoqa qulluq elədiyin vaxtda yığdığın pulu da, başqa şeyləri də yığışdır, sonra bu sehrli otun gücünü sınayaq.

Səbirsizlikdən ürəyi bərk çırpırsa da, Yakov Miminin sözüne qulaq asdı. Qaç-aqaça özünü otağa saldı. Yüz dukat pulu, paltarını düyüncəyə yığdı, uzun burnunu çiçəklərin içinə basıb iylədi. Birdən əzələləri şaqıldadı, boynu uzandı, başı o dəqiqə çiyinlərindən qalxdı, burnu get-gedə gödəldi, ayaqları da get-gedə uzandı, kürəyi, sinəsi hamarlanıb düzəldi. Yakov dönüb əsl adam oldu. Mimi Yakova heyrətlə baxdı, baxdı, sonra çığırdı:

– Necə qəşəngsən! İndi o eybəcər cırtana heç oxşamırsan!

Yakov çox sevindi. Həmin dəqiqə valideynlərinin yanına qaçmaq istədi, ancaq xilaskarını atıb gedə bilmədi.

– Sən olmasaydın, əziz Mimi, mən ömrüm boyu cırtan olub qalacaqdım, bəlkə də, cəlladın baltası altına düşəcəkdim, – deyib, qazı sıgalladı. – Mən sənin xəcalətindən çıxmalıyam. Səni atanın yanına aparacağam ki, tilsimini sındırsın. Axı, o bütün sehrbazların ən ağılısıdır.

Mimi sevindiyyindən ağladı, Yakov onu qucağına götürüb, sinəsinə sıxdı. Heç kəsi duyuq salmadan saraydan çıxdı, görün də onu heç tanımadı; Mimi ilə dənizə, atası sehrbaz Vitterbokun yaşadığı Qotland adasına yollandı.

Uzun səyahətdən sonra axır ki, adaya yetişdilər. Vitterbok o saat tilsimi sındırdı, Yakova çoxlu pul, xələt verdi. Yakov yubanmadan

doğma şəhərinə gəldi. Ata-anası onu görüb sevindi. Axı o elə qəşəng olmuşdu ki! Həm də çoxlu pul gətirmişdi.

Hersoq barəsində də danışmaq lazımdır.

Səhəri gün Hersoq öz vədinə əməl etmək, knyazın dediyi otu tapmayıbsa, cırtdanın boynunu vurdurmaq istədi. Ancaq Yakov heç yerdə tapılmadı.

Onda knyaz dedi: “Hersoq cırtdanı qəsdən gizlədib ki, ən yaxşı aşpazından məhrum olmasın”. Onu yalançı adlandırdı. Hersoq bərk hirsəndi və knyaza müharibə elan etdi. Xeyli döyüşlərdən, vuruşlardan sonra, axır ki, barışdılar və bu barışıqı bayram etmək üçün knyaz öz aşpazına əmr elədi əsl “kraliça kətəsi” bişirsin. Onların arasındakı barışıqı elə də adlandırdılar: “Kətə barışıqı”.

Vəssalam, Burun Cırtdanın nağılı da burda qurtardı.

YALANÇI ŞAHZADƏ NAĞİLİ

Bir zamanlar yer üzündə Ləbəkən adında fağır dərzi şagirdi yaşayırdı, dərziilik sənətini də İsgəndəriyyə şəhərində mahir ustadan öyrənmişdi. Heç kəs deyə bilməzdi ki, Ləbəkən əlində iynəni tuta bilmir, əksinə, onun əlindən çox zərif iş çıxırdı. Ona tənbel demək də ədalətsizlik olardı, amma, nəsə, bir nöqsanı vardı: bəzən saatlarla tikişdən ayrılmırdı, iynə əlində qızır, sap alışıb-yanırdı, gördüyü işin də misli-bərabəri olmurdu. Başqa vaxt da, həm də tez-tez oturub fikrə gedirdi; belə vaxtlarda gözünü uzaqlara dikir və elə qəribə görkəm alırdı ki, onun sahibi də, başqa şagirdlər də ona baxıb deyirdilər: “Ləbəkən yenə də özünə əsil-nəcabətli adam görkəmi verib!”

Cümə günləri, adamlar ibadətdən evlərinə, iş-gücünə qayıdan vaxt Ləbəkən böyük zəhmət və məhrumiyyətlər bahasına aldığı qəşəng libas əynində, məsciddən çıxıb, asta-asta, vüqarlı yerislə şəhər meydanlarını, küçələrini gəzirdi. Ona rast gələn dostlarından birisi “Salam-əleyküm”, ya da “Necəsən, dostum Ləbəkən?” deyəndə, o, hörmətlə ona əl eləyir, ya da uzaqbaşı özünü çəkə-çəkə başını tərpedirdi. Əgər sahibi zarafatla “səndən nə şahzadə olardı!” desəydi, Ləbəkən sevinər,

cavab verərdi: “Siz də bunu hiss eləmisiniz?”, ya da deyərdi: “Mən özüm çoxdan bu fikirdəyəm!”

Fağır dərzisi şagirdi Ləbəkən bir xeyli vaxt özünü bu sayaq apardı, sahib də onun səfəhliyinə dözdü, çünki o, pis adam deyildi, yaxşı da sənətkardı. Amma günlərin birində sultanın qardaşı Səlimin yolu İsgəndəriyyədən düşdü, toy libasının harasını isə düzəltmək üçün onu dərziyə göndərdi, dərzisi də libası Ləbəkənə verdi, çünki ən zərif işləri o görürdü. Axşam sahib və usta şagirdləri işdən sonra evə dağılışanda, hansı bir qüvvəsə Ləbəkənə geri, hökmdarın qardaşının libası asılmış dərzixanaya çəkdi. Libasın qızılı tikməsinə, məxmərin, ipəyin parlıtmasına tamaşa edə-edə xeyli vaxt fikirli-fikirli dayandı. Özünü saxlaya bilməyib, libası geydi, libas da, elə bil, əyninə biçilmişdi. Otaqda o baş-bu başa gedə-gedə Ləbəkən öz-özündən soruşurdu: “Yəni mən şahzadəyə oxşamıram? Sahib özü demirdimi mən anadan olanda şahzadə doğulmuşam?” Libasla bərabər onda, elə bil, şahənə ədalar da yarandı; o, doğrudan da, özünü əsl şahzadə hesab eləyib, elə o adla da uzaq ölkələrə səfərə çıxmaq qərarına gəldi; zahiri yazıq görkəmi arxasında onun əsil-nəcabətini görməyən bu axmaq adamlar diyarından uzaqlaşmağı qət elədi. Bu dəbdəbəli libası, sanki, xeyirxah pəri ona yetirmişdi, buna görə həmin misilsiz bəxşişi əldən vermək istəmədi, kasıb düyünçəsini qoltuğuna vurub, zülmət gecədə İsgəndəriyyənin darvasından çıxdı.

Yol uzununu təzə şahzadə hamını heyrətdə qoydu, çünki dəbdəbəli libas və təmkinli, şahənə yerışı piyada yol getməyi ilə qətiyyənlə tutmurdu. Bunu ondan sual edəndə, o, sirli-müəmmalılıq görkəm alır və cavab verirdi ki, bunun xüsusi səbəbləri var. Lakin piyada səyahətin onu gülünc hala saldığını lap yəqin eləyən vaxt ucuz qiymətə bir qoca yabı aldı; özünü mahir atminən kimi göstərmək və gülünc vəziyyətə düşməmək üçün sakit, fağır yabı elə onun ürəyincə idi, çünki bu işlərdə səriştəsi yoxdu.

Bir dəfə, yabısı addım-addım yeriyən vaxt bir süvari ona qoşuldu və rica etdi ki, ona yoldaş olmağa izn versin, yoldaşla söhbət yolu qısaldır. Süvari deyən-gülən, qəşəng bir oğlan idi, rəftarı da xoş idi. Ləbəkənə ordan-burdan söhbət elədi, məlum oldu ki, o da səfərə elə-belə, məqsədsiz çıxıb. Dedi ki, adı Ömərdir, bədbəxt Qahirə paşası

Əlfi bəyin qardaşı oğludur, əmisinin ölüm yatağında verdiyi əmri yerinə yetirmək üçün səfərə çıxıb. Ləbəkən öz işləri barədə çox da səmimi danışmadı, amma bildirdi ki, əsil-nəcəbətlidir və kef üçün səfərə çıxıb.

Cavanlar bir-birinə xoş gəldilər və yollarına birgə davam elədilər. Səfərlərinin ertəsi günü Ləbəkən yol yoldaşından soruşdu ki, o hansı əmri yerinə yetirməlidir və heyrət içində bu sözləri eşitdi: Qahirə paşası Əlfi bəy Ömərə lap uşaqlıqdan tərbiyə verib, o, öz ata-anasını tanımır. Amma Əlfi bəyə düşmən hücum eləyəndə, Əlfi bəy də üç həmlədən sonra ağır yaralanıb qaçmağa məcbur olanda, öz yetirməsinə sirri açıb deyib ki, Ömər əsla onun qardaşı oğlu deyil, qüdrətli bir hökmdarın oğludur; münəccimlərin qabaqcadan xəbər verməsindən qorxuya düşən hökmdar balaca şahzadəni özündən uzaqlaşdırıb, and içib ki, iyirmi iki yaşına çatanda onu görəcəm.

Əlfi bəy atasının adını ona deməyib, amma möhkəm tapşırıb ki, gələn ramazan ayının dördüncü günü, onun iyirmi iki yaş tamam olan gün İsgəndəriyyənin güncixanında dördgünlük yol üstündə məşhur Əl-Zaviyə tağının yanına getməlidir; Əlfi bəyin verdiyi xəncəri gələn adamlara göstərib deməlidir: “Mən sizin axtardığınız adamam”. Hərgah onlar “Səni saxlamış peyğəmbərə şükür” cavabını versələr, onların ardınca düşüb getməlidir, həmin adamlar onu atasının yanına aparacaqlar.

Dərzi şagirdi Ləbəkən bu əhvalata yaman təəccüb elədi; bu gündən şahzadə Ömərə paxıllıqla göz yetirməyə başladı, ürəyində hirslandı ki, qüdrətli padşahın qardaşı oğlu sayılsa da, bəxti Ömərə hətta hökmdar oğlu kimi şərəfli ad verib, amma şahzadəyə xas bütün ləyaqətlərə malik Ləbəkənin qismətinə adi ömür yolu düşüb, elə bil, taleyi ona rişxənd eləyib. O, özünü şahzadə ilə müqayisə edir və istəmədən boynuna alırdı ki, Ömərın zahiri qəşəngdir, qaynar gözləri, düz burnu, mülayim, mehriban rəftarı var, xülasə, o, hamının ürəyinə yatan ləyaqətlərə malikdir. Yol yoldaşında bütün bu ləyaqətləri görmüş olsa da, Ləbəkən özlüyündə belə hesab edirdi ki, onun kimi şəxsiyyət şah atanın ürəyinə əsl şahzadədən daha artıq yatar.

Bu fikirlər dərziyə bütün günü rahatlıq vermədi, növbəti düşərgədə o elə həmin fikirlə də yuxuya getdi; səhər oyanıb, xoşbəxtliyinə

arxayın halda rahatca yatmış Ömərə nəzər salanda beynində bir fikir qaynadı: dönük taleyin ona qıymadığı şeyi hiylə, ya da zorla əldə etmək. Vətəninə qayıdan şahzadənin əsl nişanəsi olan xəncər yatmış oğlanın kəmərinə sancılmışdı. Ləbəkən onu astaca çıxarıb, sahibinin köksünə vurmaq istədi. Lakin qatillik fikri dərzi şagirdinin dinc təbiətinə zidd olduğundan, ancaq xəncəri götürdü və şahzadənin oynaq atını yəhərlədi; Ömər yuxudan oyananda gördü ki, heç nəyə ümid qalmayıb, xain yol yoldaşı onu qabaqlayıb, ordan çox uzaqlaşmışdı.

Şahzadəni soymağı ramazan ayının ilk gününə düşürdü, yaxşı bələd olduğu Əl-Zaviyə tağının yanına vaxtında çatması üçün Ləbəkənin hələ dörd günü vardı. Hərçənd ora iki günlük yoldu, Ləbəkən yenə də tələsirdi, qorxurdu ki, əsl şahzadə özünü ora çatdırıa bilər.

İkinci günün axşamı Ləbəkən uzaqdan Əl-Zaviyə tağını gördü. Tağ geniş vadidə, yastı bir təpənin üstündəydi və iki-üç saatlıq yoldan gözə dəyirdi. Onu görəndə Ləbəkənin ürəyi çırpındı, amma özünü başqa adam əvəzində necə təqdim edəcəyini götür-qoy etmək üçün fikirləşməyə iki gün vaxtı vardı; ləkəli vicdanı onu bir az utandırsa da, şahzadə olmaq üçün doğulduğu fikri onu ruhlandırır, o, məqsədinə doğru inamla addımladı.

Əl-Zaviyə tağının ətrafı boş çöllükdü, hərgah bir neçə günlük azuqə ehtiyatı götürməsəydi, təzə şahzadənin işi çətin olacaqdı. O, qismətini gözləyə-gözləyə dincəlmək üçün xurma ağacının altında, atının yanında oturdu.

Səhəri gün, günortaçağı gördü ki, vadi ilə üzüyuxarı Əl-Zaviyə tağına sarı atlı-dəvəli böyük bir dəstə gəlir. Dəstə, tağın ucaldığı təpənin yanında dayandı; hamı da ipək çadırda yerbəyer oldu. Adətən, zəngin paşaların, şeyxlərin karvanı düşərgə salanda bu sayaq çadır qurardılar. Ləbəkən başa düşdü ki, bütün bu camaat bura onun xətrinə gəlib və gələcək hökmdarlarını həvəslə elə bu gün onlara təqdim edərdi, amma özünü şahzadə kimi göstərmək həvəsini cilovladı, şöhrət ümidi ilə səhərə qədər gözləməyi qərara aldı.

Doğan günəş xoşbəxt dərzinin ömrünün ən bəxtiyar gününə, öz mənasız ömrünün əvəzinə, hökmdar oğlunun gözəl bəxtinə şəfəq saçdı.

Düzdür, atını cilovlayıb, tağa tərəf getmək istərkən, bu şərəfsiz hərəkətinə görə əhvalı bir az dəyişdi; gözəl arzuları puç olmuş əsl

şahzadə oğlu Ömər in kədəri aydın şəkildə ona əyan oldu, lakin qisməti belə idi və geriyyə yol yoxdu. Təkəbbürü isə qulağına pıçıldayırdı ki, onun əzəmətli görkəmi var və qüdrətli hökmdarın oğlu kimi şahın hüzuruna cəsarətlə gələ bilər. Bu fikrindən ürəklənib atın belinə qalxdı, bütün cürətini toplayıb dördnala çapdı, on beş dəqiqəyə özünü təpənin yanına yetirdi. At dan düşüb, atını təpənin dövrəsində sıx bitmiş kollardan birinə bağladı, sonra Ömər in xəncərini kəmərinə çıxarıb, təpəyə dırmaşmağa başladı; təpənin ətəyində atlı kişi şahənə görkəmli, təmkinli bir qocanın dövrəsində dayanmışdı; dəbdəbəli, qumaş əbanın üstündən ağ Kəşmir şalından kəmərlə bağlanmışdı, daş-qaşla bəzənmiş çalma bu qocanın əsilzadə, zəngin bir şəxs olduğuna dəlalət edirdi.

Ləbəkən düz onun yanına getdi, baş əydi və xəncəri ona uzadıb dedi:

– Mən sizin axtardığımız adamam.

Sevincindən qocanın gözləri yaşardı:

– Səni pənahında saxlamış peyğəmbərə min şükürlər olsun!

– dedi. – Qoca atanı qucaqla, istəklilə övladım Ömər!

Bu təmtəraqlı sözlərdən həssas dərzinin ürəyi rıqqətə gəldi, həyaqarışq sevinclə özünü qoca hökmdarın qucağına atdı.

Fəqət bu bəxtiyarlıq aləmində o yalnız bir anlıq pərvaz eləyə bildi, qoca şahdan aralanan kimi gördü ki, vadi boyunca təpəyə sarı bir atlı gəlir. Atlının da, atın da görkəmi çox qəribə idi: yorğunluqdanmı, tərslikdənmi, nədənsə at yerimək istəmir, dəqiqəbəsi büdrəyir, yortma yerişlə, addım-addım yeriyir, süvari də əl-ayağı ilə onu qabağa itələyirdi. Ləbəkən öz atını və əsl şahzadəni o dəqiqə tanıdı, amma riya, yalan kabusu ürəyinə girdiyindən, qərara aldı ki, heç nədən qazandığı haqqı var qüvvəsi ilə qorusun.

Uzaqdan görünürdü ki, süvari nəsə işarə eləyir. Atın asta yerişinə baxmayaraq, o, təpənin ətəyinə yaxınlaşdı, atdan yerə tullandı və təpəni üzüyuxarı dırmanmağa başladı.

– Dayanın! – qışqırdı. – Hər kimsinizsə, dayanın və alçaq riyakarın yalanına inanmayın! Mən Ömərəm, vay o adamın halına ki, mənim adımla xainlik eləmiş olsun!

İşin belə gözlənilməz halda dəyişməyindən tağın yanında dayanmış adamların üzündə dərin heyrət ifadəsi göründü, amma hamıdan

artıq, qoca heyrətdən quruyub qalmışdı, çaşqın halda gah ona baxırdı, gah buna. Lakin Ləbəkən saxta təmkinlə sözə başladı:

– Möhtərəm ata və hökmdar, bu adamın sözlərinə fikir verməyin. Eşitdiyimə görə, bu, isgəndəriyyəli dəli bir dərzi şagirdidir, adı Ləbəkandır və sizin qəzəbinizə yox, mərhəmətinizə layiqdir.

Bu sözlər şahzadəni hiddətləndirdi, hirsələnib Ləbəkənin üstünə atılmaq istədi, lakin oradakılar araya girib onu saxladılar, hökmdar isə dedi:

– Bəli, yazıq oğlum, doğru deyirsən, yazığın həqiqətən ağıl çaşıb! Əl-qolunu sarıyıb onu bizim birgüvənli dövərdən birinin üstə oturdu. Bəlkə, bu bədbəxtə bir köməyimiz dəydi.

Şahzadənin qəzəbi yatdı, o hiçqıra-hıçqıra hökmdara üz tutdu:

– Ürəyimə damıb ki, siz mənim atamsınız, anamın xatirinə, sizi and verirəm, mənim sözlərimi dinləyin.

Hökmdar cavab verdi:

– Keyr, Allah eləməsin. Yenə tutması başlandı, belə gərəksiz sözlər adamın fikrinə hardan gələ bilər axı?!

Bu sözləri deyib, Ləbəkənin əlindən tutdu və onu özünə dayaq edib, tərəni endi, ikisi də gözəl, yəhərli kəhər atlara minib, dəstənin başında, vadi boyunca hərəkət etdi. Zavallı şahzadəninsə qollarını daldan bağladılar, özünü də dəvəyə möhkəm sarıdılar; yanınca iki atlı gedir və onun hər hərəkətini izləyirdi.

Qoca şah, Vəhhabilər sultanı Səud idi. Uzun illər onun övladı olmadı. Nəhayət, Allah ona həsrətində olduğu oğul əta elədi. Ancaq uşağın gələcəyini qabaqcadan xəbər verən münəccimlər dedilər ki, iyirmi iki yaşına kimi onun başında bəla var, onun yerini düşməni tutacaq. Bu səbəbdən, bəlanı sovuşdurmaq niyyətilə, sultan oğlunu köhnə, sadıq dostu Əlfı bəyin yanına göndərdi və iyirmi iki il oğlunu görmək həsrətilə yaşadı. Sultan bütün bunları yalançı oğluna danışdı və onun sözlərindən, rəftar və davranışından razı qaldığını bildirdi.

Sultanın vilayətinə yetişəndə, camaat onları sevinc nidaları ilə qarşıladı, çünki şahzadənin gəlişi barədəki xəbər kəndlərə, şəhərlərə ildirım sürətilə yayılmışdı. Keçdikləri küçələrdə budaqlardan, çiçəklərdən tağlar düzəldilmiş, evlərin eyvanlarından əlvən xalılar asılmışdı; adamlar Allaha, peyğəmbərə şükür eləyirdilər ki, sultana bu cür oğul

verib. Bu gördüklərinin hamısı şöhrətpərəst dərzinin ürəyini fərəhlə doldururdu; dəvəyə bağlanmış, ümitsiz halda, qəm-kədər içində dəstənin ardınca gələn əsl şahzadə Ömər isə, yəqin ki, özünü çox bədbəxt hiss eləyirdi. Ümumi şənlikdə o heç kimin yadına düşmürdü, halbuki şənlik elə ona aid idi. Min ağızdan Ömər adı aramsız eşidilir, amma bu adı haqqına daşıyan adama heç kəs fikir vermirdi. Hərdən kim isə soruşurdu ki, bu dəvəyə sarınan kimdir, onun yanında gələnlərin “dəli dərzidir” sözləri şahzadəyə əzab verirdi.

Dəstə, nəhayət, gəlib sultanın paytaxtına çatdı; burda təntənəli görüşə hazırlıq başqa şəhərlərə nisbətən daha dəbdəbəli idi. Sultanın yaşlı, möhtərəm xanımı onları bütün əshabələri ilə sarayın baş otaqlarından birində gözləyirdi. Otağa iri fərş döşənmişdi, divarlara vurulmuş qızıl qotazlı mavi parça qızıl iplərlə gümüş qarmaqlardan asılmışdı.

Dəstə saraya yetişəndə hava qaralmışdı, buna görə zalda rəngbərəng çıraqlar yandırılmışdı, otaq gündüz kimi işıqlı olmuşdu. Çıraqlar zəlin içərilərini, xanımın əyləşdiyi taxtın ətrafını daha gur işıqlandırır. Qızıl, daş-qaşlı taxtın yanına dörd pillə qalxırdı. Dörd nəcabətli əmir xanımın başı üzərində bəzəkli örtük tutmuşdu, Mədinə şeyxi isə tovuzquşu lələyindən olan yelpiklə onu yelləyirdi.

Sultanın xanımı beləcə oturub, sultanı və oğlunu gözləyirdi; o da oğlunu doğulduğu gündən görməmişdi, amma yuxularına o qədər girmişdi ki, həsrətini çəkdiyi balasını min adamın içindən tanıya bilərdi. Budur, yaxınlaşan dəstənin uğultusu eşidildi; saray həyətidən çaparaq keçən atların nal səsləri ötdü, addım səsləri yaxınlaşdı, zəlin qapısı açıldı və oğlunun əlindən tutmuş sultan üzü üstə düşmüş nökrənaibin arasından keçib taxta yaxınlaşdı.

– Çoxdan həsrətini çəkdiyini yanına gətirmişəm, – dedi.

Xanım onun sözünü kəsdi:

– Bu mənim oğlum deyil! Yuxuda peyğəmbərin mənə nişan verdiyi surət deyil bu!

Mövhumu şeylərə inandığı üçün sultan onu məzəmmət eləmək istəyirdi ki, zəlin qapısı açıldı, şahzadə Ömər özünü içəri saldı; əllərindən zor-bəla qaçıb qurtardığı gözətçilər də onu izləyirdilər. Nəfəsi təngimiş Ömər taxtın ayağında diz çökdü.

– Mən burdaca ölmək istəyirəm! Zalım ata, əmr elə məni öldürsünlər, çünki daha bu rüsvayçılığa dözə bilmərəm!

Bu sözlər hamını çaşdırdı, yazığı dövrəyə aldılar. Özlərini yetirmiş gözətçilər də onu yaxalamaq istəyirdilər ki, təzədən əl-qolunu sarısnlar. Bu əhvalata dinmədən, heyrtlə baxan sultanın xanımı taxtdan dik qalxdı. Ucadan:

– Əl saxlayın! – dedi. – Əsl şahzadə budur! Heç vaxt üzünü görmədiyim, ancaq ürəyimdə gəzdirdiyim oğlumdur!

Gözətçilər, ixtiyarsız Ömərdən aralandılar, lakin qəzəbindən od götürmüş sultan onlara əmr elədi ki, dəlinin əl-ayağını sarısnlar.

Amiranə ahənglə dedi:

– Burda qərarı mən verirəm, burda arvad sözü ilə iş görmürlər, əsl nişanələrə görə hökm verirlər. Bax, mənim oğlum budur (o, Ləbəkəni göstərdi), çünki o mənə şərti nişan olan Əlfə bəyin xəncərini gətirib.

Ömər çığırdı:

– O, xəncəri oğurlayıb! Mənim səmimiyyətimə xəyanət eləyib!

Ancaq sultan öz oğlunun sözünü qulaqardına vurdu, çünki hər işdə yalnız şəxsi mühakiməsini inadla əsas tuturdu, buna görə yazıq Öməri zorla otaqdan çıxarmağı əmr elədi; özü isə Ləbəkənlə yataq otağına çəkildi, ürəyində, iyirmi beş il mehriban yaşadığı arvadına qəzəbi coşub-daşırdı.

Sultan xanımına isə bu əhvalat böyük dərd olmuşdu, o yəqin bilirdi ki, həyasız yalançı, sultanın ürəyinə girib. O, yuxularında bu bədbəxtin surətini görmüşdü, ona əyan olmuşdu ki, oğlu budur.

Dərdi bir az dağılından sonra ömür yoldaşının haqsız olduğuna onu necə inandırmaq üçün yollar fikirləşməyə başladı. Əlbəttə, bu asan iş deyildi, çünki özünü onun oğlu kimi qələmə vermiş adamda şərti nişanə olan xəncər vardı; bilirdi ki, bu adam Ömərən keçmiş barədə onu o qədər sorğu-suala tutub ki, indi onun əvəzinə çaşmadan iş görür.

Xanım sultanla Əl-Zaviyə tağına getmiş adamları hüzuruna çağırırdı ki, əhvalatı yerli-yataqlı öyrənsin, sonra öz yaxın kənziləri ilə bərabər əhvalatı götür-qoy eləsin. Kənzilər cürbəcür yollar təklif elədilər. Nəhayət, qoca, ağıllı çərkəz arvad Məlihzalə belə dedi.

– Möhtərəm hökmdar xanım, əgər mən düz başa düşmüşəmsə, xəncəri təqdim eləyən adam sənin öz oğlun bildiyin adama dəli dərzi Ləbəkən deyir?

Xanım:

– Bəli, doğrudur, – dedi, – bunu neçin soruşursan?

Kəniz sözünə davam elədi:

– Sizə elə gəlmirmi ki, o kələkbaz ona öz adını qoyub? Hərgah belədirsə, o hiyləgərin kələyini açmaq üçün yaxşı bir vasitə bilirəm, amma onu sizin qulağınıza pıçıldayacağam.

Xanım qulağını ona sarı tutdu, kəniz də ona xoş gələn məsləhət verdi; xanım həmin dəqiqə sultanın hüzuruna yollanmaq qərarına gəldi.

Xanım ağıllı qadıncı, sultanın da zəif damarını tuta bilirdi. Buna görə özünü elə apardı ki, guya, onun sözündən çıxmır, həmin adamı oğlu kimi qəbul eləyir, amma bir şərti var. Acıyı soyumuş, qəzəbini saxlaya bilmədiyindən peşman olmuş sultan onun şərtinə razı oldu. Xanım da belə dedi:

– Mən onların ikisinin də zirəkliyini yoxlamaq istəyirəm. Bir başqası, bəlkə də, onları at çapmağa, qılınc oynatmağa, nizə atmağa məcbur elərdi, ancaq bunu hər kəs bacarır, mənə istəyirəm ki, onlara belə bir tapşırıq verim, bu işdə fəhm gərək olacaq. Qoy hərəsi bir uzunətəkli don, bir dənə də şalvar tiksən, biz də baxaq görək hansı yaxşı tikir.

Sultan gülüb cavab verdi:

– Gör nə ağıllı tədbir fikirləşmişən! Yəni mənim oğlum sənə dəli dərzinlə bəhsə girsən, görək hansı yaxşı don tikəcək? Yox, bu bir iş deyil!

Lakin xanım sultanın yadına saldı ki, əvvəlcədən onun şərtinə razı olub, həmişə sözünün üstündə duran sultan da təslim oldu, and da içdi ki, dəli dərzi necə qəşəng don tikir-tiksən, yenə onu öz oğlu hesab eləməyəcək.

Sultan oğlunun yanına gedib, anasının şıltaqlığına boyun əyməyi ondan xahiş elədi, dedi ki, o mütləq oğlunun öz əlilə tikdiyi donu görmək istəyir. Sadələvh Ləbəkənin sevindiyyindən ürəyi uçdu. Fikirləşdi: “Hərgah iş təkəcə bundadırsa, sultanın xanımını razı sala bilərəm”.

Sarayda iki otaq ayırdılar, birini şahzadə, o birini də dərzi üçün; orda onlar öz ustalılıqlarını göstərməli idilər, həm də hərəsinə ancaq lazım olacağı qədər ipək, qayçı, iynə və sap verilmişdi.

Sultan çox maraqlanırdı ki, oğlu necə don tikəcək, amma xanımın da ürəyi təşvişdə idi: görəsən, bu qurğusu bir nəticə verəcəkmi? İşi qurtarmaq üçün hərəsinə iki gün möhlət verilmişdi. Üçüncü gün sultan xanımını çağırtdırdı, xanım gələndə də ustaların dalınca adam göndərdi ki, tikdikləri donları gətirsinlər. Üstün gələcəyinə sevinən Ləbəkan içəri girən kimi, hazırladığı libası heyrətlə ona baxan sultanın qarşısında açıb sərdi.

– Bir bax, atacan, – dedi. – Bir bax, möhtərəm ana, məgər bu liba-sın misli-bərabəri tapırlarmı? Ən mahir saray dərzisi ilə mərc gələrəm ki, bundan yaxşısını tikə bilməz.

Sultanın xanımı qımıışdı və Ömərə xitab elədi:

– Bəs sən nə tikmişən, oğlum?

Ömər ipəyi də, qayçını da hirsələ yerə çırpdı:

– Mənə at cilovlamağı, qılınc oynatmağı öyrədiblər, mən nizəni altmış addımdan nişangaha sancıram, dərzilik sənəti isə mənə yaddır. Qahirə hökmdarı Əlfi bəyin tərbiyəsini görmüş cavana bu heç yaraşmaz da.

Xanım sevinclə:

– Bəli, sən mənim sahibimin əsl oğlusan! – dedi. – Ah! Gəl səni bağrıma basım, sənə oğul deyim! – Sonra sultana xitab elədi: bağışla məni, ağam, hökmdarım, bağışla ki, bu kələyə əl atmalı oldum. Məgər indi görmürsünüz şahzadə kimdir, dərzisi kim? Həqiqətən, sizin oğlunuzun tikdiyi don qiyamətdir. Mən bilmək istərdim ki, o hansı ustanın yanında sənət öyrənib.

Sultan dərin fikrə dalıb oturmuşdu, gah arvadına, gah da belə axmaqcasına özünü ifşa eləmiş, həyadan, peşmançılıqdan qızarıb pörtmüş Ləbəkana baxırdı.

Sonra dedi:

– Bu sübut da kifayət deyil. Mən aldanıb-alданmayacağımı yoxlamaq üçün bir vasitə tapmışam.

Sultan əmr elədi kəhər atını hazırlasınlar, atın belinə qalxıb, şəhər kənarındakı meşəyə sarı çapdı. Rəvayətə görə, orda savaşı işləri görəni pəri Adilzəidə yaşayırdı, əvvəllər də o ağır zamanlarda sultanın nəslindən olan hökmdarların köməyinə gəlibmiş; sultan da kömək üçün onun yanına çapırdı.

Məşənin ortasında sidr ağaclarının dövrələdiyi bir tala vardı. Rəvayətə görə, pəri burda yaşayırdı, bir bəni-insan da qorxudan ora ayaq basmamışdı, çünki bu yerin vahiməsi nəsil-dən-nəslə keçirdi.

Həmin yerə çatanda sultan atdan endi, atı ağaca bağlayıb, talanın ortasında dayandı, gur səslə xitab elədi: “Əgər bu düzdürsə ki, sən ağır zamanlarda mənim ata-babamdan xeyirxah məsləhətini əsir-gəməmişən, onda onların nəvəsinin də ricasını yerə salma, insan ağlının gücü çatmayan işdə köməyimə gəl!”

Son sözləri dilindən çıxan kimi sidr ağaclarından biri yarıldı, oradan başdan-ayağa ağ geyimli, örtüyə bürünmüş bir qadın çıxdı:

– Bilirəm, yanına nəyə görə gəlmisən, sultan Səid! Niyətin safdır, bu səbəbdən sənin ricanı rədd eləməyəcəyəm. Al bu iki mücrünü, qoy özlərini sənin oğlun hesab eləyən cavanlar istədikləri mücrünü seçib götürsünlər; bilirəm ki, sənin əsl oğlun lazım olanı götürəcək. – Örtüyə bürünmüş qadın bu sözləri deyib, qızılla, daş-qaşla işlənmiş fil sümüyündən olan iki balaca mücrünü sultana verdi; sultanın açma bil-mədiyi qapaqların üstündə almaz qaşlardan yazılar vardı.

Qayıdanbaş sultan hey fikirləşirdi ki, görəsən, mücrülərin içindəki nədir, qapaqlarını da açma bilmirdi; yazılardan da sirri bilmək olmurdu, çünki birinin üstündə “Şərəf və şöhrət”, o birinin üstündə “Xoşbəxtlik və dövlət” sözləri həkk olunmuşdu. Sultan ürəyində düşündü ki, bu iki yazıdan birini seçmək onun özü üçün də çətin olardı, çünki hər ikisi aldadıcı, şirnikdirici idi.

Saraya qayıdan kimi sultan xanımını çağırırdı və pərinin dediyini ona çatdırdı; xanımın ürəyində xoş ümid oyandı. Güman elədi ki, oğlu bildiyi o cavan, şah nəslinə şəhadət edən mücrünü seçəcək.

Sultanın taxtı önünə iki miz gətirildilər, mücrüləri sultan öz əli ilə onların üstünə qoydu. Sonra taxta çıxıb, qullarından birinə işarə elədi ki, zalın qapılarını açsın. Sultanın saraya çağırdığı, zər-xara geymiş paşalar, əmirilər zala axışdılar və divarboyu salınmış ipək döşəklər üstündə oturdular. Hamı əyləşəndən sonra sultan ikinci dəfə işarə elədi, Ləbəkani zala gətirildilər; qürurla yeriyən Ləbəkani zala keçib taxta yaxınlaşdı, diz çöküb sual etdi:

– Mənim atamın, hökmdarımın əmri nədir?

Sultan taxtdan yarıqalxıb dedi:

– Oğlum, sənin bu adı iddia eləmək haqqın şübhə oyadıb. Bu mücrülərin birində sənin şah nəslin barədə şəhadət var! Seç! Yəqin bilirəm ki, sən düz seçmiş olacaqsan!

Ləbəkən ayağa durub mücrülərə yaxınlaşdı, çox fikirləşdi hansını götürsün, nəhayət, dilləndi:

– Möhtərəm ata, sənin oğlun adını daşımaqdan böyük xoşbəxtlik olarmı?! Sənin mərhəmətli dövlətindən artıq nəcabət ola bilərmə? Mən o mücrünü seçirəm ki, üstündə “Xoşbəxtlik və dövlət” yazılıb.

Sultan:

– Sənin düz seçib-seçmədiyini sonra biləcəyik: hələlik isə, bax, orda, Mədinə paşasının yanında döşəyin üstə otur, – dedi və qullara işarə elədi.

Öməri içəri gətirdilər; üz-gözündən kədər yağdı, ona baxan hər kəs halına acıyırdı. O gəlib taxtın önündə diz çökdü və soruşdu ki, sultanın əmri nədir.

Sultan ona əmr elədi ki, mücrülərdən birini seçsin. Ömər qalxıb mizə yaxınlaşdı. Hər iki yazını diqqətlə oxuyub dedi:

– Axır günlər dərk elədim ki, xoşbəxtlik necə tezdəyişən, var-dövlət necə ötəri imiş; lakin həmin günlər onu da dərk elədim ki, igid dəyişilməz bir dövlətə sahibdir, bu da onun şərəfidir, şöhrətin parlaq ulduzu da xoşbəxtliklə bərabər sönmür. Qoy mən taxt-tacdan məhrum olum, qismət də nədirsə, o olacaq: mən “Şərəf və şöhrət”i seçirəm!

Ömər əlini intixab etdiyi mücrünün üstünə qoydu, lakin sultan ona əmr elədi ki, əl saxlasın; Ləbəkəna da işarə verdi ki, mizə yaxınlaşsın. Ləbəkən da əlini seçdiyi mücrünün üstünə qoydu.

Onda əmr elədi Məkkədən Abi-Zəməmdən bir dolça su gətirdilər, dəstəməz alıb, üzünü qibləyə tutdu və dua eləməyə başladı: “Ey atababamın Allahı, sən yüz illər bizim nəslimizi təmiz, ləkəsiz saxlamısan, rəva bilmə ki, Abbasilər adını bir şərəfsiz ləkələsin! Bu imtahan günündə mənim doğma oğlumun öz pənahında saxla!”

Sultan ayağa qalxıb yenə taxta çıxdı; oradakıların hamısı intizar içində quruyub qalmışdı, nəfəs belə çəkmir, gərgin sükut içində gözləyirdilər, arxada dayananlar boyunlarını uzadır, mücrüləri görmək istəyirdilər.

Sultanın səsi sükutu yardı: “Mücrüləri açın!” Heç bir qüvvə ilə açılmayan mücrülər qəfildən öz-özünə açıldı.

Ömər in seçdiyi mücrüdə, məxmər balı ş üstündə qızıl tac və şah əsası, Ləbəkənin seçdiyi mücrüdə isə iri iynə, bir yumaq da sap vardı! Sultan əmr elədi ki, mücrülərin ikisini də ona yaxın gətirsinlər. Balaca balışın üstündəki kiçik tac sultanın əlində get-gedə iriləşdi, nəhayət, başa qoyulan tac boyda oldu. Sultan tacı qabağında diz çökmüş öz oğlu Ömər in başına qoydu, alnından öpüb, sağ tərəfdə oturtdu.

Sonra Ləbəkəna üz tutdu:

– Bəli, deyirlər ki, adam gərək yerini bilsin. Sən də yerini bilməli-sən, iynə də gərək əlindən düşməsin. Hərçənd mənim mərhəmətimə layiq deyilsən, amma səni bu gün gözəgörünməz xaliqə bağışlayıram. Miskin həyatını əlindən almıram, sağ qalmaq istəyirsənsə, mənim məmləkətimdən uzaqlaş.

Rüsvay, zəlil olmuş yazıq dərzi şagirdi cavab üçün söz tapa bilmədi. Şahzadənin ayaqlarına düşüb, göz yaşı içində yalvardı:

– Məni bağışlayırsınızmı, şahzadə?

Şahzadə onu yerdən qaldırıb dedi:

– Dosta sədaqət, düşməyə mərhəmət Abbasilərin təbiətindədir. Get, Allah amanında!

– Əsil oğlumsan! – kövrəlmiş sultan başını oğlunun sinəsinə qoydu.

Əmirlər, paşalar, ölkənin bütün əyanları yerlərindən qalxıb, yenə şah oğlunun ömrünə dua elədilər. Bu şənlik, sevinc nidaları arasında Ləbəkən, mücrü qoltuğunda, astaca saraydan çıxdı.

Sultanın tövləsinə girib, öz yabısını yəhərlədi və şəhər darvazasından keçib, İsgəndəriyyəyə sarı üz tutdu. Şahzadəliyi ona yuxu kimi görünürdü, yalnız inci və almazla işlənmiş gözəl mücrü sübut edirdi ki, bütün bu əhvalat yuxu deyilmiş.

İsgəndəriyyəyə yetişib, əvvəlki sahibinin evinə gəldi, atını qarıya bağlayıb, dərzi xanaya girdi. Usta onu tanımadı, ədəb-ərkanla soruşdu ki, ona görə nə qulluğu var. Ancaq yaxınlaşanda köhnə dostu Ləbəkəni tanıdı; şagirdlərini çağırırdı, hamısı yazıq Ləbəkənin üstünə düşdü; o belə qarşılanaçağını heç gözləməirdi: onu hər tərəfdən itələyir, arşınla vurur, iynə batırır, iti qayçı ilə yaralayır dılar. Haldan düşmüş Ləbəkən, axır ki, özünü köhnə pal-paltarın üstə saldı, orada taqətsiz düşüb qaldı.

Sahibi onu oğurladığı libasa görə danlayanda, Ləbəkən də əbəs yerə and içirdi ki, əvəzini qaytarmaq üçün gəlib, vurduğu ziyanı üçqat artıq ödəyəcək. Onun dediyinə heç məhəl qoymurdular. Özünə gəlməmiş usta və şagirdləri yenə ona hücum çəkdilər, o ki var əzişdirdilər və çıxarıb bayıra atdılar. Döyülmüş, şil-kiüt olmuş Ləbəkən yabısını minib, karvansaraya yollandı. Orda yorğun, əzilmiş başını divara söykəyib, namuslu-vicdanlı peşəkar olacağı fikrilə yuxuya getdi. Səhər də həmin niyyətlə oyandı, görünür, ustanın və onun şagirdlərinin ağır yumruqları yekəxanalıq fikirlərini beynindən vurub çıxarmışdı.

Mücrünü baha qiymətə satdı, özünə mülk aldı və dərzixana açdı. Hər səliqə-sahman yaratdı, evin üstünə də belə bir lövhə vurdu: “Ləbəkən. Usta dərzisi.” Mücrüdəki iynə-sapı götürdü, ustanın cırıb parçaladığı əbasını tikməyə başladı. Kim isə onu işindən ayırdı, yenidən tikmək istəyəndə isə nə gördü! İynə özü tikir, elə də narın tikiş salır ki, Ləbəkən yalnız həvəsə gəldiyi dəmlərdə belə tikərdi.

Doğrudan da, xeyirxah pərinin kiçicik töhfəsinin misli yoxmuş! Lakin bu töhfənin başqa bir dəyəri də vardı: iynə nə qədər tikirdisə də, sap yumağı heç vaxt qurtarmırdı.

Ləbəkənin sifarişçiləri artdı, çox keçmədən o, mahalda ən məşhur dərzisi oldu; o, paltar biçir, öz iynəsi ilə kök atır, sonra iynə özü dayanmadan tikir, libas hazır olmayınca dayanmırdı. Şəhərin bütün camaatı paltar tikdirmək üçün Ləbəkənin dərzixanasına axışırdı, çünki o həm gözəl, həm də ucuz tikirdi. İsgəndəriyyə əhalisini bircə şey çaşdırırdı: Ləbəkən köməkçi saxlamırdı və qapını içəridən bağlayıb işləyirdi.

Bəli, mücrünün üstündəki xoşbəxtlik və dövlət vəd edən yazı doğru çıxmışdı, lap çox da olmasa, hər halda, xoşbəxtlik və vərdövlət fağır dərzinin qismətinə düşmüşdü. Cavan sultan Ömər in dillərdə gəzən şöhrəti qulağına gəlib çatanda isə bu igidin öz xalqının sevimlisi və iftixarı, düşmənlərin də qənimi olduğunu eşidəndə keçmiş şahzadə ürəyində fikirləşirdi: “Yaxşı ki, elə dərzisi olub qaldım, çünki şərəf və şöhrətin başı beləlidir!” Özündən razı həmişəhərlilərin hörmətini qazanmış Ləbəkən beləcə ömür sürdü. Hərgah bu günə kimi iynəsi öz qüdrətini itirməyibsə, xeyirxah pəri Adilzadənin daimi sapı ilə indiyə kimi hələ də dərzilik eləyir.

ALMAN ƏDƏBİYYATI ANTOLOGİYASI

YOHANN VOLFQANQ GETE

HAYNRİX HAYNE

FRİDRİX ŞİLLER

TEODOR ŞTORM

FRİDRİX VOLF

VOLFQANQ BORXERT

QOTHOLD EFRAİM LESSİNG

FRİDRİX NİTSŞE

RUDOLF ERİX RASPE

YAKOB VƏ VİLHELM QRİMM QARDAŞLARI

ERNST TEODOR AMADEY HOFMAN

VİLHELM HAUF

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	9
--------------	---

BİRİNCİ HİSSƏ

Ş E İ R L Ə R

YOHANN VOLFGANQ GETE

Oxu kitabı (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	43
Çəmənçiçəyi (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	43
Arfaçalanlar (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	45
Bənövşə (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	45
İtib dincliyim (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	46
Məhəbbət, məhəbbət, yenə məhəbbət (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>) . . .	48
Çay sahilində (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	48
Ah, o gözlər, dodaqlar! (<i>almancadan tərc.: Həmid Arzulu</i>)	49

HAYNRİX HAYNE

Su pərisi – Lorelay (<i>almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov</i>)	50
“Yatmışdım, yuxuda...” (<i>almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov</i>)	51

“Ürəyi dərd dolu...” (almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov)	51
“Niyə qızılgüllər solğundur belə...” (almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov)	52
“Torpağa tökülən göz yaşlarımdan...” (alman. tərc.: Ə.Nəcəfov)	52
Gecə kayutda (almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov)	53

FRİDRİX ŞİLLER

Əlcək (almancadan tərc.: Həmid Arzulu)	54
--	----

H E K A Y Ə L Ə R

HAYNRİX HAYNE

Çay (almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov)	60
--	----

FRİDRİX ŞİLLER

Şərəfini itirmiş cinayətkar (almancadan tərc.: Aysə Mollayeva)	62
--	----

TEODOR ŞTORM

Ögey ana (almancadan tərc.: Vilayət Hacıyev)	81
--	----

FRİDRİX VOLF

Bələdiyyə rəisi (almancadan tərc.: Əlihəsən Nəcəfov)	106
--	-----

VOLFQANQ BORXERT

Rus qarı (almancadan tərc.: Vilayət Hacıyev)	110
Torpaq (almancadan tərc.: Vilayət Hacıyev)	112
Milad töhfəsi (almancadan tərc.: Vilayət Hacıyev)	116
Siçovullar ki gecələr yatır... (almancadan tərc.: Vilayət Hacıyev)	118

P O V E S T

HAYNRİX HAYNE

Hars səfəri (*almancadan tərc.: Həmid Arzulu*) 124

P Y E S

QOTHOLD EFRAİM LESSİNG

Emiliya Qalotti (*almancadan tərc.: Həmid Arzulu*) 192

E S S E

FRİDRİX NİTSŞE

Zərdüşt belə dedi (*almancadan tərc.: Aybəniz Abbasova*) 268

İKİNCİ HİSSƏ

N A Ğ I L L A R

RUDOLF ERİX RASPE

Baron Münhauzenin sərgüzəştləri (*ruscadan tərc.: Sabit Rəhman*) 319

Yer üzündə ən doğruçu adam 320

Birinci hissə

Dam üstündə at 321

Kirşəyə qoşulmuş canavar 322

Gözdən çıxan qığılcım	323
Qəribə ov	324
Sünbəyə çəkilmiş kəklilər	325
İynəyə sancılmış tülkü	326
Kor donuz	326
Qabanı necə tutdum	327
Qeyri-adi maral	327
Üzü astarına çevrilmiş canavar	328
Quduz kürk	329
Səkkizayaqlı dovşan	330
Qəribə kürk	330
At stolun üstündə	331
Yarı bölünmüş at	332
Top gülləsi üstündə	333
Saçdan yapışma	334
Arı çobanı və ayılar	334
Aya birinci səyahət	335
Cəzalanmış acgözlük	336
Atlar qoltuqda, karet çiyində	337
Ərimiş səslər	338

İkinci hissə

Fırtına	339
Timsahla aslanın arasında	340
Balinaya təsadüf	341
Balığın qarında	342
Mənim qəribə xidmətçilərim	343
Çin şərəbi	346
Təqib	349
Sərrast atəş	349
MİN nəfərə qarşı bir nəfər	351
Mərmi-adam	352
Ağ ayılar arasında	353
Aya ikinci səyahət	355

Pendir adası	358
Balığın udduğu gəmilər	360
Ayı ilə çarpışma	362

YAKOB VƏ VİLHELM QRİMM QARDAŞLARI

Ağgül və Qızılgül (<i>ruscadan tərc.: Gülşən Həsənzadə</i>)	363
Dörd usta qardaş (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	368
Bremen çalğıçıları (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	373
Varlı və yoxsul (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	377
Dirilik suyu (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	380
Cavan nəhəng (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	386
Quyu üstündəki qazotaran qız (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	392
Ağıllı adamlar (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	401
Kəndçi (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	405
Üç qızıl teli olan şeytan (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	411
Qorxu nə olduğunu bilmək istəyənin nağılı (<i>rus. tərc.: S.Hüseynova</i>)	418
Kiçik gölün su pərisi (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	429
Ay (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	433
Usta Pfrim (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	435
Zirək oğru (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	439

ERNST TEODOR AMADEY HOFMAN

Fındıqqıran və siçanlar padşahı (<i>ruscadan tərc.: Teymur Elçin</i>)	446
Sinnober ləqəbli Balaca Saxes (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	497
Çəlləkçi usta Martin və onun şagirdləri (<i>rus. tərc.: S.Hüseynova</i>)	587

VİLHELM HAUF

Burun Cırdan (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	644
Yalançı şahzadə nağılı (<i>ruscadan tərc.: Səkinə Hüseynova</i>)	668

ALMAN

ƏDƏBİYYATI ANTOLOGİYASI

DÜNYA ƏDƏBİYYATI
ANTOLOGİYALARI

Çapa imzalanmışdır 03.10.2009. Format 60×90 $\frac{1}{16}$. Ofset çap üsulu.
Fiziki çap vərəqi 43. Sifariş 201. Tiraj 7000.

“Şərq-Qərb” ASC-də çap olunmuşdur
Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+994 12) 474-75-62
Faks: (+994 12) 470-18-49
e-mail: sharq.qarb@gmail.com